STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 01245

DI YUDISHE FOLKSTIMLIKHE-GESHIKHTE

Heinrich Graetz

Permanent preservation of this book was made possible
by Jacob & Ruth Kaufman
in memory of
Sheina Chaya Morgenstein

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

די יודישע
פאלקסטימליכע־געשיכטע

פריי איבערזעצט

נאך פראפעסאר **ה. גרעץ**

מיט'ן בילד פון מחבר און ביאגראפישע נאטיצען

פון **מ. ב.**

אין 4 טיילען.

צווייטער טייל

פון חורבן בית־שני

ביז גרוש שפאניע

דרוק און פערלאג פון ברידער לעווין־עפשטיין און שותפ.

ווארשא, געגשא 5

תרע"ד.

Типографія Левинъ-Эпштейна, Варшава, Павья 38.

1914 г.

אינהאלט.

פון 2־טען באנד.

די איבערגאנגסצייט.

1 די נאכוועהענישען פון דער מלחמה . . . . — 21

2 די יודען אין דער צייט פון דאמיטיאן, נערווא און טראיאן . 84— 21

3 די בלוטיגע מלחמה אין דער צייט פון האדריאן . . . 45— 34

4 די נשיאים שמעון בן־גמליאל דער צווייטער, יהודה דער ערשטער, גמליאל דער דריטער און יהודה דער צווייטער 59— 45

5 דאס יודישקייט אין בבל און פערסיען . . . . . 69— 59

6 דאס יודישקייט אין דער צייט פון דיאקלעטיאן, און די ערשטע קריסטליכע מלכים . . . . 81— 69

7 אום נשיאים און דער סיום פונ׳ם תלמוד . . . . 94— 81

8 די יודען אין די אייראפעישע לענדער . . . . . 107— 94

9 די יודען אין אראביען און מחמד . . . . . . 120—107

די צייט פון די גאונים.

1 די יודען אונטער דער ממשלה פון איסלאם . . . . 129—120

2 די קראימעס און זייערע כתות . . . . 141—129

3 רב סעדיה גאון און זיין צייט . . . . 143—141

די יודיש־שפאנישע צייט.

1	די צייט פון אבן שפרוט	161—148
2	די צייט פון אבן גבירלה, אלפסי און רש"י. . .	177—161
3	דער ערשטער קרייצצוג	189—177
4	דער צווייטער קרייצצוג און די ערשטע בלוט בעשולדיגונג געגען די יודען	200—189
5	די צייט פון דעם רמב"ם	214—200
6	דער רמב"ם	224—214
7	דאס גרויסע מחלוקת און דער שאנדליכער צייכען אויף די קליידער	238—224
8	די וכוחים און דאס פאר ברענען פונ'ם תלמוד . .	253—238
9	דאס שטארקע פרומקייט און די קבלה . . .	291—253
10	דער שווארצער טויט און די יודישע הריגות . .	324—291

די איבערגאנגסצייט.

ערשטעס קאפיטעל.

די נאכוועהענישען פון דער מלחמה.

(70—93 נאך קריסטוס געבורט).

גרויס און שרעקליך איז געוועהן דער בראך, וואס האט געטראפען דאס יודישע פאלק; מעהר פון ניין הונדערט טויזענד יודען זענען צוועק געפיהרט געווארען געפאנגען. טיטוס האט געהייסען ברענגען קיין רום נור די אדיאבענעשע פרינצען, ער זאל זיי קאנען האלטען פאר א משכון, און דער מיט ווארפען א מורא אויף די הערשער פון אדיאבענע, די איבריגע האט ער איבערגעגעבען אויפ'ן רצון פון זיין פריינד פראנטא, און ער האט באלד אויפגעהאנגען אלע, וואס עס איז נור אויף זיי א חשד געפאלען אז זיי זענען געוועהן אין דער מלחמה. די, וואס זענען אבער געבליבען לעבען, האבען מקנא געוועהן די טויטע, ווייל פיעל פון זיי זענען פשוט אויסגעגאנגען פאר הונגער ווען זיי זענען איבערגעקומען אויף די ראמערס קאסט, און פיעל, וואס מען האט פערקויפט פאר קנעכט, פלעגען זיך אליין פערשאלטען דאס לעבען. עפיס בעסער איז נור געוועהן די דאזיגע, וואס האבען געפונען אויף זיך בעלנים פון אזעלכע ארטער, וואו יודען האבען געוואהנט, ווייל די יודען פלעגען ניט קוקען אויף קיין געלד, און ווי פיעל מען האט נור

געפאדערט פלעגען זיי בעצאהלען, אבי אויסצוקויפען זייערע ברידער פון פרעמדע האנד.

ו ע ס פ א ס י א ן, וואס האט אין זין געהאט, אז דער נצחון איבער די יודען זאל איהם איינברענגען ארעכטע מטבע, האט געהייסען שטיקער־ווייס פערקויפען דאס לאנד יהודה. טיטוס האט זיך אבער ניט בעגנוגט מיט דעם עשירות, וואס עס איז צוגעקומען דעם פאטער, אונ האט געזוכט אלע מיטעל ווי אזוי זיך נוקם זיין אין די עקשנים, וואס האבען איהם אבגעקאסט אזוי פיעל צייט אונ מיה. אז ער איז צוריקגעפאהרען פון דער מלחמה אונ האט זיך אבגעשטעלט אין סיריען, אונ דארט אביסעל אונטער־געלעבט מיט זיינע גוטע ברידער, האט ער קיין אנדער תענוג ניט געפונען ווי נור ארויספיהרען אויף אפלאץ יודישע געפאנגענע אונ זיי לאזען זיך שלאגען מיט ווילדע חיות, וואס האבען מן הסתם גובר געווען די שלאפע יודען. אפט פלעגט ער מאכען די אייגענע שפיעל טאקי צווישען די יודען אליין, וואס האבען געמוזט זיך שלאגען צווישען זיך אזוי לאנג ביזביידע זייטען זענען געווארען הרוגים. אזוי האט זיך טיטוס גוהג געווען אין די געבורטסטאג פונ'ם פאטער אונ פון זיין ברודער ד א מ י ט י א ן, אונ דאס אייגענע האט ער אויך געטהון אפילו אין צ ע ז א ר ע א־פ י ל י פ י, אונ האט געלאזט, צו ליעב זיין צייט פערטרייב, אומקומען טויזענדער יודישע יונגע לייט פאר די אויגען פון דעם קאניג א ג ר י פ א אונ זיין געליעבטע פרינצעסין ב ר נ י צ א. איבריגענס איז טיטוס'ס ליעבע צו איהר פארט געווען דעמעלט דאס שטיקעלע מזל וואס יודען מוזען אפט האבען צו זייער שלים־מזל: אז די איינוואהנער פון אנטיאכיען אונ אלכסנדריען זענען ארויסגעגאנגען טיטוס'ן מקבל פנים זיין אונ האבען געוואלט ביי איהם פועל'ן, ער זאל הייסען פון דארט ארויסטרייבען די יודען, האט ער געענטפערט, אז די יודען האבען שוין ניט מעהר זייער אייגען לאנד אונ מען האט זיי ניט וואוהין צו טרייבען, אונ דעריבער האט ער אפילו ניט געוואלט בעשטעהן מען זאל ביי זיי צונעהמען האטשי עפיס פון זייערע רעכטע, ווי די שונאים האבען פערלאנגט.

מיט גרויס פאראד האט מען טיטוס'ן בעגעגענט אין רום אונ כדי זיין שמחה צו פערגרעסער'ן האט מען איהם אנגעגרייט שאהנע עטליכע קרבנות: דאס זענען געוועהן זיבען הונדערט יודישע גבורים אונ זייערע צוויי שטארקע פיהרער, י ו ח נ ן פ ו ן ג י ז ח ל ת אונ ש מ ע ו ן ב ר ג י ו ר א. יוחנן האט אין דער צייט פון דער בעלאגערונג אזוי שטארק געליטהען פון הונגער, אז ער

האט זיך געמוזט מיט זיינע ברידער אונטערגעבען די רואמער. שמעון האט זיך א ביסעל מעהר געהאלטען און האט נאך גערעכענט אז עס וועט איהם געראטהען זיך ארויס צו האפען פון אונטער דער ערד און אנפאלען אויפ'ן שונא. נור אז ער האט געזעהן אז די לעבענסמיטעל לאזען זיך אויס און אז אלע זיינע האפנונגען זענען פאלש, האט ער זיך ענטשלאסען אהן מורא אקעגענגעהן דעם טויט. אנגעטהון אין א ווייסען קיטעל מיט א פורפור מאנטעל פון אויבען, איז ער ארויס געקראכען פון זיין בעהאלטעניש און האט גלייך געמעלדעט דער רוימישער וואך ווער ער איז. דערפאר איז אויף איהם געפאלען דער גורל מען זאל איהם, ביי טיטוס'ס אריינפאהרען, שלעפען אויף א שטריק איבער אלע גאסען פון רום און דערנאך אראבווארפען פון א שטיין, און ער האט פאר'ן טויט געמוזט מיט זיינע אייגענע אויגען זעהן ווי מען האט געטראגען אלע טהייערע כלים פונ'ם בית המקדש ביים פאראד פאר א צייכען פונ'ם גרויסען נצחון, ווי די שונאים האבען געלאכט און חוזק געמאכט פון דעם וואס איז ביי איהם געווען דאס היילינגסטע. ניט בעסער איז אויך געווען יוחנן וואס האט געמוזט זיינע לעצטע עטליכע יאהר פארברענגען אין תפיסה. יאזעפוס פלאוויוס, וואס האט ניט קיין קליינע נגיעה געהאט אין דעם פאלען פון דער יודישער מלוכה, האט געמוזט צו־קוקען פון ווייטענס ווי אזוי מען רעכענט זיך אב מיט זיינע ברידער און עס איז איהם נאך ארגער געווען וואס זיינע רוימישע פריינד האבען אין איהם גאר פארגעסען, פונ'ם גאנצען כבוד, וואס מען האט אבגעגעבען די העלדען, איז איהם גאר ניט אנגעקומען און נור דעם איינציגען אלכסנדר טיבעריוס, וואס ער איז טאקי געווען דער עיקר אין דער מלחמה, האט מען געשטעלט א זייל פאר א זכרון.

די פרייד פון די רואמער איז געווען גאר אהן א סוף: זיי האבען געלאזט מאכען א בעזונדער מטבע אויף וועלכער פון איין זייט איז געוועהן אויסגעמאהלט א וויינענדיגע פרוי מיט געבונדענע הענד, און אויף דער אנדערער זייט זענען געשטאנען אויף לאטייניש און גריכיש די ווערטער: „די געפאנגענע יודעא". אויסער דעם האבען די רואמער געמאכט א טהייער'ן טויער, דורך וועלכען טיטוס איז אריינגעפאהרען קיין רום, און האבען איהם איבערגעלאזט פאר א זכר אויף דור דורות. נאך אין היינטיגע צייטען ווייזט מען דארט עטליכע כלים פונ'ם משכן, וואס זענען נאך איבערגעבליבען. די יודען פון רום פלעגען א צייט לאנג ניט וועלען דורכגעהן אפילו נאהענט

פון דעם טויער און פלעגען בעסער אנלעגען וועג. אבי זיך ניט דערמאנען אין דעם וואס האט צושטערט זייער לאנד. זייער הייליגטהום.

פון דעסטוועגען איז נאך דאס גאנצע לאנד יהודה ניט געוועהן אונטערווארפען: דריי פעסטונגען, הערודיום, מאכערוס, און מסדה, האבען זיך נאך געהאלטען, און דער נייער מושל באסוס האט בעקומען א בעפעהל ער זאל אלע מיטעל טהון, און די דאזיגע פעסטונגען איינעהמען. מיט די אנוואהנער פון הערודיום האט ער ניט געהאט פיעל צו טהון, ווייל זיי האבען זיך באלד אונטערגעגעבען; שווערער איז איהם אנגעקומען ביי דער בעלאגערונג פון מאכערוס, וואס מען האט ניט געקאנט אהין צוטרעטען און וואו עס האבען זיך געפונען גענוג לעבענסמיטעל און וואסער-קוואלען אזוי אז די אנוואהנער, וואס זייער ראש איז געוועהן א יונגער גבור אליעזר, האבען ניט נור קיין מורא ניט געהאט פארן שונא, נור זיי פלעגען נאך אפט אנפאלען אויף דעם רוימישען חיל. איין מאל האט זיך אבער געמאכט אז אליעזר איז צו ווייט פערקראכען און פליצום האבען איהם די רוימער דערטאפט; אז די אנוואהנער פון מאכערוס האבען פון ווייטענס דערזעהן ווי באסוס וויל הענגען אליעזרן, האבען זיי באלד געשיקט זאגען אז זיי געבען זיך אונטער אבי מען זאל זייער ראש שענקען דאס לעבען. באסוס האט געהאלטען ווארט נור פון די אנוואהנער פון אנדערע ערטער האט ער אויסגעהרג'ט זיבעצען הונדערט מאנער און ווייבער און קינדער האט ער פערקויפט פאר שקלאווען. דעמעלט זענען אויך אומגעקומען דריי טויזענד יודען, וואס יהודה בן יאיר איז געוועהן זייער פיהרער, און וואס האבען זיך אויפגעהאלטען אין א וואלד, ניט ווייט פון דעם ירדן. דערנאך האט זיך באסוס גענומען צו דער פעסטונג מסדה, נור ער איז פליצום געשטארבען, און דער נייער מושל סילווא האט געמוזט איבער-נעהמען די שווערע ארבייט. צו מסדה, וואס האט זיך געפונען אויף א שפיציגען שטיין, איז געוועהן נאך שווערער צוצוקומען, און דערפאר איז אויך געראטהען דעם פיהרער פון די טויזענד אנוואהנער פון דארט, אליעזר בן יאיר, א לאנגערע צייט זיך צו האלטען געגען די רוימער; נור אז דער שונא האט זיך שטארק צופיהרט די האנד, און דורך דעם פייער, וואס ער האט אהין אריינגעווארפען, האבען זיך דארט אנגעהויבען גרויסע שריפות, האט אליעזר פארגעלעגט מען זאל זיך לעבעדיגערהייט ניט איבערגעבען, און עס איז ביי אלע געבליבען דער הסכם — זיך אליין דאס

לעבען נעהמען. אזוי איז טאקי געשעהן: פריהר האבען די מאנער געשטאכען ווייבער אונ קינדער, דערנאך האט איינער דעם אנדערן געקוילעט, אונ אז די רוימער זענען דעם ערשטען טאג פסח אריין, קיין מצדה האבען זיי דארט געפונען נור צוויי ווייבער אונ פינף יונגלעך.

דאס עקשנות האט נאך מעהר צורייצט וועספאסיאן, אונ האט זיין צארן געגען די יודען נאך פיעל פערגרעסערט. די שול אין צעזארעא, וואס צו ליעב איהר האט זיך אנגעהויבען די גאנצע מלחמה, האט ער געהייסען צושטערן, אונ אחוץ דעם האט ער געמאכט אז די יודען זאלען צאהלען פאר א בעזונדערן מס, אונ דאס געלד וואס פלעג געהן אויפ'ן בית המקדש זאל איינפליסען אין טעמפעל פון יופיטער. אגריפאן האט ער פאר זיין געטרייאשאפט געשענקט נאך ערד, אונ פארגרעסערט זיין הערשאפט אין גאלילעא; אלכסנדר טיבעריוס האט אויך דערגרייכט פאר זיין בריה'שאפט די גרעסטע מדריגה, אונ אפילו יאזעפוס פלאוויוס האט בעקומען פונ'ם קאיזער פיעל מתנות, אונ איז געווארען אין הויף איינער פון די גרעסטע חשובים. אונ די יודען, וואס האבען געקאנט זיין פאלשקייט, האבען עס איהם פארגינען פונ'ם גאנצען הארצען.

די לעצטע פעסטונגען זענען אויך געפאלען, אבער די שנאה פון די יודען צו די רוימער איז דערמיט נאך ניט אויסגעלאשען געווארען. די קנאים, וואס עס האט זיי געגליקט זיך ארויס צו כאפען פון ירושלים, אדער שפעטער פון מצדה, דורך אונטערערדישע גאנג, אונ זענען אריבער צו זייערע ברידער אין די געגענדען פון פרת, אראביען, מצרים אונ קירענע, האבען אהין מיט געבראכט א שרעקליכען האס געגען די שונאים אונ נאך א גרעסערן חשק צו נקמה. אין אלכסנדריען איז זיי טאקי געראטהען איבער צורעדען די דארטיגע יודען, אונ וויל אלע האבען נאך געדענקט די צרה, וואס אלכסנדר טיבעריוס האט אנגעארבייט צוריק מיט עטליכע יאהר, זענען זיי שוין געוועהן פערטיג ארויס צושפרינגען געגען די רוימער; די רייכע יודען האט דאס אבער ניט געשמעקט, אונ האבען דאריבער אליין מגלה געוועהן דעם סוד דער מלוכה. דער מושל לופוס האט באלד אומגעבראכט זעקס הונדערט יודען, וואס זענען אריינגעפאלען אין זיינע האנד; די איבריגע זענען זיך צולאפען איבער גאנץ מצרים ביז טהעבען, נור ביסלעכווייס האט מען זיי געכאפט, אונ וואס מען האט זיי אנגעטהון ענוים קשים האבען זיי אפילו לפנים ניט געוואלט אבטרעטען פון זייערע מחשבות, אונ האבען

בעסער אנגענומען דעם טויט. וועספאסיאן האט דערווייל מ״רא בעקומען די מרידה זאל זיך ניט פערגרעסערן אין מצרים, האט ער געהייסען להלוטין צומאכען דעם אניאס-טעמפעל, כדי די יודען זאלען מעהר ניט האבען קיין מיטעלפונקט; אונ דאביי האט ער אויך ניט געמאכט קיין שלעכט געשעפט, וויל אלע אוצרות פון דארט זענען, פונקט ווי פונ׳ם בית המקדש, איבערגעגאנגען אין זיין שאץ-קאמער.

ניט קיין בעסער׳ן סוף האבען געהאט די יודען וואס זענען אנטלאפען קיין קירענע אונ האבען דארט אויפגערייצט זייערע ברידער געגען די ראמער. צום אנהייב האבען זיי געפונען פיעל אונצופרידענע, וואס זענען באלד צו זיי צוגעשטאנען; בעזונדערס אז עס איז פליצום ארויסגעשפרונגען א בעל מלאכה יונתן, אונ איז געווארען א גאנצער בעל מופת, ער האט צונויפגענומען אין א מדבר א גרויסען עולם וואס האבען פון איהם געזעהן נסים ונפלאות, אונ אז ער האט זיי צוגערעדט צו מרידה זענען זיי גרייט געוועהן איהם בלינד פאלגען. באלד זענען אבער דערפון דארט אויך געוואהר געווארען די רייכע יודען, אונ האבען אליין געגעבען א מסירה דעם מושל קאטולוס, וואס האט דערמעלט גאר אהן רחמנות זעהר פיעל יודען אומגעבראכט. שפעטער פון אלע איז יונתן אליין אריינגעפאלען אין די האנד פון די ראמער, אונ ער האט זיך נוקם געוועהן אין די רייכע מוסרים דערמיט וואס ער האט זיי אויך אריינגעשלעפט אין דער בעשולדיגונג. אז מען האט איהם געבראכט קיין רום, האט ער זיך געפריווט ארויפלעגען די שולד אויף יאזעפוס פלאוויוס אונ נאך אנדערע מיוחסים, נור וועספאסיאן האט פערשטאנען אז דאס איז א בלבול. יונתן האט מען פערברענט, אונ ווייטער האט עס קיינעם ניט געשאדט. אזוי האט זיך געענדיגט די ערשטע פריוו פון די יודען. וואס האבען ניט געקאנט באלד אנבויגען דעם קאפ, אונ אויסבייסען אין גאנצען פונ׳ם הארץ דעם זכר פון זעלבסטשטאנדיגקייט. בעסער האבען געמאכט די יודען, וואס זענען אוועק קיין מדינה, אין דער צפון זייט פון אראביען, אונ האבען דארט געשפיעלט ניט קיין קליינע ראלע ביז צום זיבעטען יאהרהונדערט.

די שרעקליכע מלחמה האט געמוזט בעוועגען פיעל שריפטשטעלער זיי זאלען דערפון מאכען גאנצע ביכער, אונ אזוי ווי די גריכען זענען ניט געוועהן קיין גרויסע גוטע פריינד די יודען אפילו ווען זיי האבען נאך געגלאנצט, האבען זיי מן הסתם ניט געזשאלעוועט קיין שווארצע פארבען פון

זייערטוועגען, ווען זיי זענען שוין געפאלען, און האבען זיי אבגעשיט מיט אלערליי ליגענס און בזיונות. דאס האט שוין אפילו יאזעפוס פלאוויוס אויך ניט געקאנט איבערטראגען, בעזאנדערס, אז מען האט בעשולדיגט די יודען אז זיי זענען שוואך און פויל, און ווילען זיך גאר ניט ווערען געגען זיין פיינד; דאס יודישע הארץ האט זיך פארט דערווארמט און ניט צוגעלאזט מען זאל אפענטליך זאגען שקרים איבער א גאנץ פאלק, וואס האט גענוג געוויזען גרויסקייט און בריה׳שאפט, און וואס דער שונא האט גאנצע טייכען בלוט פערגאסען ביז ער איז עס ביינעקומען. יאזעפוס האט אנגעשריבען א גרויסע געשיכטע אין זיעבען טהייל פון דער מלחמה, און אז ער האט ניט מגזם געוועזן, זעהט מען ארויס דערפון, וואס טיטוס׳ן איז אלדינג געפאלען, און ער האט איהם ערלויבט דאס בוך צו פעראפענטליכען. באלד האט זיך אבער ארויסגעוויזען, אז אין פיעל זאכען איז יאזעפוס אויך געשטאנען ווייט פונ׳ם אמת. בעזאנדערס, אז מען האט אנגעהויבען הארען פון איין אנדער געשיכטע וואס האט אנגעשריבען נאך צוריק מיט עטליכע יאהר, זיינער א געגנער, יוסטוס פון טיבעריוס, וועלכער האט געבראכט ניט ווייניג בעווייזע, אז יאזעפוס איז פאלש געוועהן געגען די ראמער, און אז ער אליין איז שולדיג אין דער מרידה, וואס האט אויסגעבראכען אין גאלילעא. דעם אמת מוז מען זאגען, אז יוסטוס אליין איז אויך ניט געוועהן קיין גרויסער צדיק: דאס קאן מען ארויסזעהן דערפון וואס, ערשטענס, פלעגט ער אפט בייטען זיינע מיינונגען, אט איז ער געוועהן דער גאנצער פיהרער פון די יודען אין גאלילעא געגען די גריכען און אט איז ער פליצלונג שוין געווא-רען א שטארקער חשוב ביי אגריפא׳ן; אט האט ער זיך ווייטער צוהרג׳ת מיט׳ן קאניג און איז געלעגען אין תפיסה, און אט האט איהם שוין נאך א מאהל די פרינצעסין ברניצה אויסגעבעטען און ער האט שוין ווידער אנ-געשפארט אין די הויכע פענסטער, און, צווייטענס, האבען מיר ניט קיין קליינעם בעווייז, אז יוסטוס האט ניט אין גאנצען געמיינט דעם אמת, און האט גאר געוואלט דערמיט טרעפען א פערזאהנליכען שונא אין דעם וואס ער האט זיינע בעשולדיגונגען געגען יאזעפוס׳ן פעראפענטליכט ערשט נאך צוואנציג יאהר, ווען נאך טיטוס׳ס טויט איז יאזעפוס געווארען א גרויסער חשוב ביים נייעם קאיזער דאמיטיאן.

אזוי איז דאס יודישע פאלק כמעט אין גאנצען פערניכטעט געווארען, אויף די חורבות פון ירושלים זענען נאך אפילו געבליבען עטליכע געצאהלטע

יודען, אין אנדערע פערוויסטע ערטער פון יהודה האבען זיך נאך אויך פערוואלגערט א פאר צעהנדלינג פון זיי, דאס זענען אבער געוועהן קליינע טראפען פון א אויסגעטריקענטען ים, צושניטענע און צוווארפענע אברים, אהן א גוף און אהן א נשמה. דער גייסט פונ'ם פאלק איז פערשווינדען געווארען, דער בית המקדש איז צובראכען געווארען, און די צוזאמטע און צושפרייטע יודען האבען שוין ניט געהאט קיין מיטעלפונקט, וואוהין זיי זאלען ווענדען זייערע אויגען. און אפילו די גרויסע יודישע קהלות אין סיריען און קליין-אזיען האבען זיך געפיהלט דערשלאגען, אהן האפנונגען אויף ווייטער, אהן א שטיצע פון דערהיים.... ביי אזא לאגע, האבען ניט אומזיסט פיעל מיאש געוועהן זייער לעבען. ווי אזוי זשע האבען זיך פארט די יודען דערהאלטען? די שאלה איז זעהר שווער צו פאראנפערן, און מען מוז נאר אנווייזען אויף דעם פערבארגענעם גאטליכען כח וואס בעשיצט עד היום דאס אומגליקליך פאלק, וואס האלט אויף די פיס דעם אייביגען נע ונד'ניק, און וואס לאזט ניט טרעפען דאס לעבעדיגע ראטהעניש, עס זאל, ווער ווייסט נאך אויף וויפיעל טויזענדער יאהרען, בלייבען דער טרויעריגסטער סוד אויף דער וועלט.

איבריגענס, אז מען קוקט זיך א ביסעל נאהנטער צו צו יענער צייט זעהט מען, אז נאכ'ן חורבן פונ'ם בית שני איז די לאגע פון די יודען געוועהן פארט עפעס בעסער ווי נאכ'ן ערשטען חורבן; נבוכדנצר האט ניט איבערגעלאזט קיין שריד ופליט אין יהודה און טיטוס'ס רשעות האט ניט געקלעקט אויף אויסצורייסען אלדינג מיט'ן ווארצעל, און פונ'ם אש וואס איז געווארען פונ'ם יודישען הייליגטהום האבען ארויסגעשליעט צוויי שוואכע פונקען — א קאניג אהן א מלוכה און סנהדרין אהן מאכט.... די צוויי פונקען האבען א לאנגע צייט אונטערגעהאלטען א קליין שטיל פייערעל ביי יעדען יודען אין הארצען, און דער דארן, אין די אויגען פון אלע פעלקער, האט אנגעהויבען ברענען אויף דעם אופן, ער זאל טאקע עביג ניט פערלאשען ווערען.

יוליוס אגריפא דער צווייטער האט זיך נאך אלץ גערעכענט פאר א יודישען מלך, האטשי ער האט מעהר ניט געהאט צו שאפען ווי נאר איבער גאלילעא. פאר זיין געטריישאפט האט איהם וועספאסיאן זעהר ליעב געהאט; נאר נאך א גרעסערע חשובה איז געוועהן זיין שאנע שוועסטער ברניצה, וואס האט גערעכענט נאר גיך צו ווערען קאיזערין פון רום.

טיטוס'ס ליבשאפט צו איהר איז מאקע געוועהן זעהר גרויס, דאס פאלק האט געוואוסט דערפון, אונ כדי איהם צו הנפה'ן האט מען איהר געשטעלט א בילד־זייל מיט דער אויפשריפט: „די גרויסע קאניגין אונ טאכטער פון דעם גרויסען קאניג יוליוס אגריפא". אז עס איז אבער געקומען צו א ערנסטען שמועס וועגען א חתונה, האט פריהר דער אלטער וועספאסיאן געגעבען אנצוהערען, אז איהם שטעהט ניט אן זיך משדך זיין מיט יודען, אונ דערנאך, אז וועספאסיאן האט צוגעמאכט די אויגען אונ ברניצה האט זיך שוין גערעכענט גאנץ נאהענט צו איהר ציעל, האט שוין טיטוס אליין אויך פערדרעהט מיט'ן קאפ. דאס האט אויף אגריפא'ן מיט דער שוועסטער געהאט אזא ווירקונג, אז זיי האבען זיך צוריקגעצויגען קיין גאלילעא אונ האבען זיך געחאפט צום אלטען פערווארפענעם יודישקייט. פאר א מושל איבער דעם לאנד האבען זיי בעשטימט א פרומען יודען, אונ דערוויל האט זיך גאלילעא, וואס די מלחמה האט דארט וועניגער געדויערט אונ ניט אזוי פיעל צרות אנגעמאכט, א ביסעל אויפגעהויבען, אונ אלע יודען פון די פערוויסטע שטאדט האבען זיך דארט אנגעהויבען בעזעצען. אזוי האבען באלד צוריק בעקומען זייער גלאנץ די שטאדט לידדא (לוד) פון וואנען מען פלעגט צו שיקען סחורות אין אלע געגענדען ארום; עממוים, וואס האט געהאט טהייערע וואסער־קוואלען, אונ עס פלעגען זיך דארט שטעלען גרויסע ירידים, אונ יריחו, וואס דארט פלעגען אויסגעארבייט ווערען אלע מיני בשמים, אונ די ראמער אליין האבען געזעהן אז יריחו זאל וואקסען אונ בליהען, אונ זיי זאלען האבען דורך דעם א שאנע הכנסה.

ביסלעכווייס האט זיך דער עולם אנגעהויבען געוואהנען מיט דעם געדאנק, אז אגריפא איז טאקע פארט א יודישער קאניג, אונ פיעל האבען זיך געלאזט איינרעדען, אז די פאליטישע קראפט פון די יודען איז נאך ניט אין גאנצען פערלאהרען. מעהר האבען זיך אבער געפיהלט די וואונדען, ווען מען האט זיך דערמאנט אין דער האבערער קראפט וואס האט געפעהלט: ווען מען האט א קוק געגעבען, אז עס איז ניטא דאס בעסטע אנשפארעניש, די רעליגיאן; אהן א משכן, אהן א מזבח, אהן כהנים, אהן קרבנות, אהן פעסט בעשטימטע ימים טובים, האבען זיך די יודען געפיהלט ווי פערבלאנזשעטע שאפעלעך, וואס זייער פאסטוך האט זיי אוועקגעווארפען, אונ זיי ווייסען ניט וואוהין זיך צו ווענדען. באלד האט זיך אבער ארויס־

געוויזען, אז דער אייבערשטער גרייט אן די רפואה פאר דער מכה, און די יודען האבען בעקומען א נייעם שליח פון זיין ליעבען נאמען — דאס איז געווען רבן יוחנן בן זכאי, איינער פון הלל'ס תלמידים. וואס האט זיין גאנץ לעבען ניט אבגעטרעטען פון זיין גרויסען רבינ'ס דרך, און האט זיך פעסט געהאלטען אן שלום. אז עס האט זיך אנגעהויבען די בעלאגערונג פון ירושלים, און רבן יוחנן האט פערשטאנען אז די מלחמה וועט זיך ניט גוט אויסלאזען פאר די יודען, האט ער אנגעהויבען טראכטען אז מען מוז פריהער זעהן מאכען אין דער פרעמד איין ארט אויף צו לערנען תורה, און פון דארט זאלען די הייליגע געזעצע בעפעסטיגט ווערען ווייט פון דער היים. ער האט זעהר געוואלט ארויס פון ירושלים, נור דער צד פון מלחמה האט פערשלאסען טהיר און טויער, און האט קיינעם ניט ארויסגעלאזט. רבן יוחנן האט געמוזט בענוטצען א אייבער־המצאה: זיינע גוטע פריינד האבען ארויסגעלאזט א קול אז ער איז געשטארבען, און צוויי פון זיינע תלמידים יהושע און אליעזר, האבען בעקומען איין ערלויבניש ארויס צוטראגען דעם טויטען און איהם בעגראבען אונטער דער שטאדט. קוים איז דער ארון געווען פון יענער זייט, איז רבן יוחנן באלד ארויסגעשפרינגען, און האט זיך געלאזט פיהרען צו טיטוס'ן, וועלכער האט געהערט פון איהם, אז ער איז איינער פון די וואס האבען ליעב שלום. ער האט איהם זעהר פריינדליך אויפגענומען, און האט איהם ערלויבט זיך צו בעזעצען מיט זיינע תלמידים אין יבנא, א בעלעבטע האנדעלסשטאדט נעבען מיטעללאנדישען ים, און דארט גרינדען א ישיבה. טיטוס האט ניט געקאנט פאראויסזעהן, אז פון דער קליינער ישיבה וועט ארויסגעהן א ליכט וואס וועט בעשיינען דעם פינסטערן גלות. אריינבלאזען א לעבענסגייסט אין כמעט אבגעשטארבענע מענשען און אויפהאלטען דאס יודענטהום אויף טויזענדער יאהרען.

מיט א געבראכען הארץ האט רבן יוחנן געקוקט אויף אלדינג וואס געהט פאר אין ירושלים, און האט געביך פון טאג אויף טאג געווארט אויף דער וויסטער בשורה פונ'ם שונא'ס נצחון, און חאטשי ער איז געווען זיכער אז פונ'ם יודישען עקשנות קאן זיך אנדערש ניט אויסלאזען, און די יודען מוזען פאלען, פון דעסטוועגען האט איהם ווי א דונער דערשלאגען די שרעקליכע ידיעה פונ'ם חורבן, ער האט צוריסען אויף זיך די קליידער און האט בעוויינט „די היים" ווי א טויטען. קוים האט ער אבער געקאנט בערו־היגען די צושטערטע געדאנקען, האט ער זיך באלד גענומען צו דער

שווערער ארבייט: ער האט געזעהן אז איצינד איז די בעסטע צייט אויס צו פיהרען זיין גרויס שליחות, און אויסבויען איין ארט פון די פערברענטע מויער'ן גייסטיגע וואנה, ניט פון קיין שטיינער און ציגעל, ניט פון קיין מאטעריאל וואס זאל מורא האבען פאר פייער און וואסער און אנדערע כוחות, נור פון דער פערבארגענער קראפט וואס לעבט עביג. און קיין שונא אין דער וועלט קאן זי ניט בייקומען. ער האט זיך ענטשלאסען אויפצוקלערען זיינע אומגליקליכע ברידער זיי זאלען ביי זיך ניט זיין אזוי געפאלען, זיי זאלען ניט מיינען, אז אהן א בית המקדש קאן שוין דער בנין פון אמונה ניט שטעהן אויף א רעכטען יסוד, אז אהן קרבנות קאנען זייערע תפלות ניט דערגרייכען די שערי השמים; ער האט זיי פארשטעהן געגעבען און געבראכט ראיות פון די היילינע נביאים, אז צדקה איז גרעסער פון א קרבן, און אז א געבראכען הארץ, וואס גיסט ארויס פון זיך א פראסט געבעט, אהן קונצען, איז אסך נאהנטער צום רבונו של עולם ווי דער שאנסטער גאטעס-דיענסט מיט שפיעל און געזאנג. רבן יוחנן האט גוט פערשטאנען, אז די יודען מוזען נור האבען, עפיס א מנהיג, א וועגווייזער. וואס זיי זאלען זיך קאנען אויף איהם פערלאזען, און יעדער איינציגער זאל זיך ניט בעדארפען שאפען פאר זיך א בעזונדער וועלטיל. און דעריבער האט ער אין יבנה געגרינדעט א סנהדרין וואס זאל אונטער זיין השגחה פיהרען דאס יודישע רעליגיאזע לעבען: פסק'ענען שאלות, אויסגלייכען פערשיעדענע צדדים, און צושיקען צו אלע יודישע קהלות שליחים וועגען קדוש החדש, און ימים טובים. ניט וועניג מיה, פארשטעהט זיך, האט עס געקאסט רבן יוחנן: עס איז אבער ניט געוועהן אומזיסט, און מיט דער צייט איז יבנה געווארען א נייער מיטעלפונקט. וואס האט צו זיך געצויגען די הערצער פון אלע, וועלכע האבען נור געקאנט פארשטעהן דעם גרויסען ווערט פון זיין ארבייט.

ווי א געטרייער תלמיד פון הלל'ן, האט רבן יוחנן געזוכט אלע מיטעל צו בעפעסטיגען דעם שלום צווישען די יודען, און האט אכטונג געגעבען זיי זאלען גוט לעבען מיט אנדערע פעלקער. ער פלעגט אליין ארויסווייזען זעהר פיעל פריינדשאפט צו די גאטצענדיענער און האט געפאדערט פון זיינע ברידער זיי זאלען אויך שאצען די גוטע און נוטצליכע מענשען, וואס געפינען זיך אין יעדער אומה, בעזונדערס האט ער זיך געפלייסט צו לערנען די יודען סבלנות, און אז פיעל פון זיי פלעגען זיך בעקלאגען אויף דעם יודישען מס' וואס מען מוז צאהלען דער רוימישער מלוכה, האט ער זיי אנגעוויזען

אַז זיי האָבען זיך אַליין פערזינדיגט, אַז אין די פריהעריגע גליקליכע יאהרען האָבען זיי ניט געוואָלט געבען אַסך וועניגער אויפ'ן בית המקדש, מוזען זיי יעצט אָננעהמען פאר ליעב גאָט'ס שטראָף. און בעטראַכטען דעם שונא נור ווי אַ שליח פון קודשא בריך הוא, וואס שיקט דורך איהם זיין עונש דעם שולדיגען קינד. אַבּאַי איז רבן יוחנן געוועהן אַ שטאַרקע שוטץ פאר זיין פאָלק; וועספּאַסיאַן און טיטוס האָבען אויף איהם גרויס כבוד געלעגט, און דערפאר, אַז עס האָט זיך געמאַכט די מרידה אין מצרים און קירענע, האָט עס די איבריגע יודען ניט געשאַדט.

רבן יוחנן בן זכאי האָט מיט דער הילף פון זיינע תלמידים, פון וועלכע עס זענען בעקאַנט נור יהושע און אליעזר, די איינציגע וואס האָבען איהם אַרויסגעטראָגען פון ירושלים, און אליעזר בן ערך, אויס-געאַרבייט דאס לערנען פון משנה, דאס הייסט: פונ'ם צווייטען געזעץ, וואס איז אויסגעוועהנליך איבערגעגאַנגען פון איין דור צום אַנדערן, און אין זיין צייט האָט זיך דער לימוד אָנגעהויבען מהיילען אויף הלכה, דאס הייסט: דינים וואס מען מוז אָבהיטען אינ'ם פּראַקטישען לעבען, און הגדה, וואס בעשטעהט גלאַט פון פערשידענע מיינונגען און פירושים אויף פיעל אָרטער פון דער תורה.

אַז עס איז געקומען רבן יוחנן'ס לעצטע שעה, האָט ער נור געבעטען זיינע תלמידים זיי זאָלען ניט אָבטרעטען פונ'ם וועג, וואס ער האָט זיי געוויזען, און אַז זיי האָבען בעמערקט אַז ער איז זעהר צובראָכען, און האָבען איהם געפרעגט די סבה דערפון, האָט ער זיי געאַנטפערט, אַז ער שרעקט זיך ניט פאר'ן מלאך המות, נור עס איז איהם זעהר שווער זיך צו שטעלען פאר'ן בית דין של מעלה, וואו עס הערשען נור אמת און יושר, און האָט זיי געגעבען זיין ברכה פאר'ן טויט, אַז יראת שמים זאָל אויף זיי האָבען חאָטשי ניט קיין קלענערע פעולה ווי די מורא פאר מענשען. נאָך זיין טויט האָבען די תלמידים זיך גענומען נאָך מיט מעהר חשק צו בעפעסטיגען די ישיבה אין יבנה; נור איין אליעזר בן ערך האָט זיך אָבגע-טהיילט פון זיי און איז אַריבער קיין עמאוס. דערפאר איז זייער צאָהל אָבער פערגרעסערט געוואָרען מיט צוויי גרויסע מענשען, רבן גמליאל און רבי עקיבא, און דעמעלט האָט מען זיי אָנגעהויבען רופען תנאים, אָדער לעהרער פונ'ם פאָלק.

דער אמת'ער פערשטעהער פון די יודען, נאָך רבן יוחנן, האָט געקאַנט

זיין נור רבן גמליאל, דער זוהן פון שמעון הנשיא און איין אייגען ענינקעל פון הלל׳ן. רבן גמליאל דער צווייטער איז געוועהן אגרויסער למדן, און חאטשי ער איז פון דער נאטור געוועהן זעהר קרענקליך, פלעגט ער זיך אבגעבען מיט פערשידענע חכמות, און האט שוין אין יענע יאהרען געהאט פערגרעסערונגס-גלעזער און אקארטע פון דער לבנה, וואס נאך איהר פלעגט ער מאכען די רעכנונגען וועגען קדוש החדש, און ניט שטעלען גלאט אויף עדות. איהם האט אויך די רוימישע מלוכה בעשטימט פאר אנשיא, און ער האט בענוצט זיין כח אויף איינצופיהרען אחדות צווישען זיינע ברידער, און בעזונדערס צווישען די לומדים, וואס האבען זיך, נאך רבן יוחנן׳ס טויט, צוטהיילט אויף עטליכע פערשידענע כתות, יעדע מיט בעזונדערע דעות, און מיט שפיגעל נייע פשטים און חומרות. וועגען דינים, וואס האבען אשייכות צו הלכה, האט ער איין מאל פאר אלע מאל געמאכט, אז די פראקטישע געזעטצע מוזען ארויסגעגעבען ווערען נור פונ׳ם סנהדרין אין יבנה; אז עס איז אבער געקומען צו אגדה, וואו יעדע כתה האט געזוכט ארויס צו-ווייזען איהר בקיאות, און דרינגען אז נור איהר מיינונג איז ריכטיג, איז שוין געוועהן שווער זיך צו האלטען אין איין דעה, ווייל איטליכער האט געצויגען צו זיינעם, און מיט דער הילף פון שארפזיניגע הסברות און פסוקים-קניטשען האט ער געקאנט שרייען, אז נור ער האט רעכט און יענעמס דרך איז פאלש. דעמאלט האט זיך אויך צוברענט דאס פייער צווישען די בית שמאי, וואס זענען געוועהן גרויסע עקשנים, און האבען ליעב געהאט צו בעלאסטיגען דאס לעבען פונ׳ם פאלק מיט חומרות, און די בית הלל, וואס האבען דווקא געוואלט מקיל זיין, און צו ליעב דעם האבען זיי ניט געקאנט אבטרעטען פון זייער דעה, חאטשי זיי האבען זיך פיינד געהאט צו שפארען. רבן גמליאל האט זיך דא אויך פיעל מיה געגעבען צו מאכען אשלום צווישען ביידע צדדים, און אז ער האט געזעהן אז ער קאן גאר ניט פועל׳ן האט געמוזט ארויס אבת-קול, וואס מען מאג מיט רעכט דענקען, אז דאס איז טאקי געוועהן דאס קול פונ׳ם גאנצען פאלק, און וואס האט אויסגעשריגען, „אז אייגענטליך זענען ביידע דעות ווארטער פונ׳ם לעבעדיגען גאט, נור דארט וואו מען רעדט פון הלכה מוז זי בלייבען ווי די בית הלל זאגען". דאס איז אפילו שטארק ניט געפאלען רבי יהושע׳ן, וואס האט ניט געוואלט ליידען, אז ביי אמחלוקת אין לערנען זאל זיך גאר

פליצום ארײנמישען א זײטיגע אונבעקאנטע קול; ער האט גערעדט, אז די תורה איז געמאכט געװארען ניט פאר מלאכים, נור פאר מענשען, און אז דאריבער טאר מען זיך אין די זאכען ניט פערלאזען אויף נסים; עס האט איהם אבער ניט געהאלפען, און דער עולם האט אנגענומען די מיינונגען פון די בית הלל. בײ דער קריגע האט ניט װעניג בזיונות געהאט אײנער פון די בית שמאי, זכריה בן אמפיקלוס, װאס האט ניט געװאלט צו ליעב טהון זײנע געגנער אויף קײן האר, און האט בעזונדערס אונטערגעװארעמט די אלטע שנאה צװישען יודען און גאטצענדיענער, װאס צו ליעב דעם האבען די יודען געמוזט אויסשטעהן פיעל צרות. נור האטשי די בית הלל האבען אנגעהויבען שפיעלען די הויפטראלע, פון דעסטװעגען האט קײנער פון זײ ניט געצװינגען די בית שמאי זײ זאלען דוקא זיך נוהג זײן װי זײ: יעדער פאר זיך האט זיך געמאגט פיהרען װי אזוי ער האט געװאלט אבי ער האט זיך נור ניט געמיהט צושלעפען אנדערע צו זײן איבערצײגונג. דארויף האט רבן גמליאל בענוצט זײן גאנצען כוח, און האט שטרענג פערפאלגט די דאזיגע, װאס האבען זיך געפרויוט געהן נעגען זײן רצון. בײ די טויער'ן פון דער ישיבה אין יבנא האט ער געשטעלט שומרים, מען זאל ארײנלאזען נור אזעלכע תלמידים װאס זענען געװעהן בעקאנט מיט זײער ערליכקײט און פרומקײט, און אז דאס האט אויך װעניג געהאלפען האט ער אנגעהויבען פשוט ארײנלעגען אין חרם. אין יענע צײטען, איז דער חרם ניט געװעהן אפילו דאס װאס האט זיך פון איהם אויסגעארבײט אין די שפעטערע דורות: מען האט ניט אזוי גערופט דעם מענשען װאס איהם האט געטראפען דער חרם, און מען האט זיך ניט אין גאנצען פון איהם אבגעטהײלט, ער האט נור געמוזט א גאנצען חודש טראגען שװארצע קלײדער, און אויף חרטה האט ער שטאנדיג געהאט צײט, סײדען װען ער פלעגט אין מיטען דריגען שטארבען, האט מען אויף זײן ארון געלעגט א שטײן. רבן גמליאל האט זיך אבער ניט געשעמט ארײנלײגען אין חרם פיעל גרויסע לײט, און האט דערפאר בעקומען גענוג שונאים; ער האט פון דעסטװעגען ניט געקוקט דארויף, נור אײן מאל האט ער אפענטליך געזאגט: „דיר גאט, איז בעקאנט, אז ניט פאר מיר, ניט פאר די אבות, נור פאר דײן כבוד טהו איך אזוי, כדי דאס פאלק ישראל זאל בלײבען גאנץ, און קײן אינװעניגסטע שנאה זאל עס ניט אויפעסען.

אזא שטרענגע הנהגה פון רבן גמליאל האט געמוזט פיהרען דערצו

וואס אין אללע לאנדער, וואו יודען האבען זיך געפונען, האט מען אנגעהויבען בעטראכטען די סנהדרין פון יבנה, ווי אקראפט, וואס בעשיצט דאס גאנצע יודענטהום, פונקט ווי דאס בית המקדש אמאל, און אזוי ווי דער נשיא האט געשטאמט פון דוד המלך׳ס משפחה, האט מען זיך געטרייסט דערמיט, דאס עס ווערט טאקי מקוים דער פסוק: „לא יסור שבט מיהודה”. דערצו האט נאך פיעל פערהאלפען דאס, וואס די רוימישע מלוכה האט זיך ניט געוואלט שטארק ארייננמישען אין אינווענינסטען לעבען פון די יודען און זיי האבען געהאט דאס רעכט צו שטעללען אייגענע שופטים פון לומדים, וואס פלעגען דארויף בעקומען א סמיכה פונ׳ם ראש ישיבה.

רבן גמליאל האט אויך גערעגעלט דעם גאטטעס דיענסט אין די שולען, וואו קיינע בעשטימטע חזנים זענען ניט געוועהן און יעדער פונ׳ם עולם האט געקאנט זיין דער „שליח צבור”, און האט מסדר געווען פיעל תפלות, וואס זענען עד היום געבליבען. ער האט אבער דא אויך געהאט מתנגדים, בעזאנדערס פון די בית שמאי, וואס האבען ניט געקאנט ליידען דאס געבעט, וואס ער האט איינגעפיהרט פאר די גאטטעסדיענער, וואס האבען אנגענומען די יודישע אמונה. איינער פון זיי, רבי אליעזר בן הורקנוס, האט דעמאלט געזאגט: „אז ווער עס דאווענט נאך פעסטגעזעטצטע תפלות, געהט זיין געבעט ניט ארויס פונ׳ם הארצען און קאן קיין שום פעולה ניט האבען”.

ביסלעכוויים האט זיך דאס רעליגיאזע לעבען פון די יודען אויך איינגעארדענט, און מען האט געזעהן, ווי ווייט מעגליך, אז אללע פריהריגע געזעצע, אויסער די דינים פון קרבנות וואס מע האט פערביטען אויף תשובה, תפלה און צדקה, זאללען בלייבען אין זייער קראפט. די כהנים האט מען געגעבען מעשר, די ארימע לייט האט מען אין זין געהאט מיט לקט, שכחה און פאה; שמיטה האט מען אבגעהיט, די פעלדער האט מען בעארבייטעט פונקט אזוי ווי עס שטעהט אין דער תורה, און מען האט אויסער דעם נאך געזארגט אז די ערד אין ארץ ישראל זאל ניט ארייגפאלען אין פרעמדע האנד. מע האט פעסט געשטעלט א סך מנהגים צום זכר פונ׳ם חורבן; אויסער די פיער תעניתים, וואס די יודען אין בבל האבען איינגעפיהרט נאך׳ן ערשטען חורבן, האבען די פרומע אנגעהויבען פאסטען מאנטאג און דאנערשטאג און יעדער יוד האט זיך שטארק געהאלטען אן די ווארטער פון די תנאים, וואס האבען געזאגט: „ווער עס טרויערט אויף ירושלים, וועט זוכה זיין צו זעהן ווי זי וועט צוריק בעקומען איהר גלאנץ”.

באלד האט זיך אבער ארויסגעוויזען די אלטע קראנקהייט וואס האט ניט

איין מאל פערניכטעט דאס יודישע לעבען. פון די פרומע און מעהר בעמיטעלטע יודען, וואס האבען געהאט צייט זיך אבצוגעבען מיט דער קלייניגסטער מצוה און האבען אבגעהיט דעם מינדעסטען דין, האט זיך אויסגעארבייט א בעזונדער קלאססע „מיוחסים", וואס האבען אנגעהויבען נאר זיך צו רעכענען פאר'ן עיקר און שרייען אז נאר צו ליעב זיי האלט זיך דאס יודישקייט. פונ'ם פראסטען פאלק האבען זיי זיך אין גאנצען אבגעזונדערט און האבען זיי אנגעהויבען רופען מיט'ן נאמען: „עם־הארץ", וואס האט פון דעמאלט אן בעקומען א שענדליכע בעדייטונג. עס קאן זיין אז ניט קיין קליינע נגיעה האט אין דעם געהאט דאס, וואס די יודען זענען געווען אזוינע נאהענטע שכנים מיט די ראמער, וואו זיי האבען אויך געזעהן צוויי גאנץ אבגעשלאסענע קלאסען ווי די פאטריציער (מיוחסים) און די פלעבעער (פראסטע מענשען), נאר די יודען זענען א סך ווייטער געגאנגען פון די ראמער: זיי האבען געהאט דינים פון „כשר" און „טרפה" און האבען זיך בענוצט דערמיט צו מאכען א פעסטע וואנד, וואס זאל זיי להלוטין אבטהיילען פונ'ם פאלק. אפילו זיך מישען מיט זייערע כלים, זיך אנרירען אן זייערע קליידער, איז ביי די „מיוחסים" געווארען די גראסטע עבירה, פון משדך זיין זיך מיט זיי האט מען גאר ניט געקאנט רעדען. אוודאי האבען זיך די „מיוחסים" דער מיט ניט געקאנט קונה אהבה זיין ביי'ם פאלק; די שנאה צו זיי איז געווארען אזוי גרויס אז ניט אומזיסט האט רבי אליעזר געזאגט: „ווען דער פראסטער מענש זאל ניט דארפען אנקומען צו דעם עדלערן אין געשעפטס=זאכען, וואלט ער איהם אהן רחמנות געקוילעט". רבי עקיבא, וואס איז ארויס געקומען פון געמיינעם שטאנד, האט טאקי מודה געווען, אז ניט איין מאל פלעגט זיך איהם אין די יונגע יאהרען גלוסטען צו הרג'נן איינעם פון די „מיוחסים". אוודאי איז די לאגע פונ'ם פראסטען פאלק געווען זעהר טרויעריג און עס איז געקומען דערצו, אז מע האט זיי אויפגעהערט צו צולאזען פאר עדות, גלייך ווי דער געמיינער מאנן קאן גאר קיין נאמנות ניט האבען. מען דארף זיך דעריבער ניט וואונדערן וואס פיעל פון זיי זענען צוגעשטאנען צו דער נייער קריסטליכער רעליגיאן, וואס האט דעמאלט אנגעהויבען צו וואקסען און האט געמוזט האבען א שטארקע ווירקונג אויף די דאזיגע, וואס פון איין זייט האט מען זיי אוועקגעשטויסען און פון דער אנדערער זייט האט מען זיי בעגעגענט מיט פריינדשאפט און ליעבע.

---

2 די יודען אין דער צייט פון דאמיטיאן, נערווא און טראיאן.

(93—117 נאך קריסטוס געבורט).

די סנהדרין פון יבנה, און איבערהויפט דער שטרענגער און ענערגישער נשיא רבן גמליאל, האבען געהאט גענוג ארבייט מיט די פערשידענע סעקטען און בעזאנדערס מיט די ערשטע יודען-קריסטען, וואס זענען גרעסטענטהיילס ארויסגעקומען פונ'ם פראסטען פאלק און האבען ניט געקאנט זיין קיין גוטע פריינד די עדלערע יודען פאר זייער אפענער שנאה צו זיי. די יודען-קריסטען האבען זיך דווקא אין אללע הנהגות ניט אבגעזאנדערט פון די יודען און פלעגען אפילו קומען דאווענען אין די שולען, נאר ווי ווייט זיי האבען געקאנט פלעגען זיי זיך נוקם זיין אן די „מיוחסים" און פלעגען זיי ניט איין מאל מסר'ן פאר דער מלוכה. עס איז אזוי ווייט געקומען אז איינער פון די בעסטע און גוטהערציגע תנאים, רבי שמואל דער אינגערער, האט זיך ענטשלאסען צו מאכען אנייע תפלה „ולמלשינים אל תהי תקוה", אז די מוסרים זאלען ניט האבען קיין האפנונג אויף תחית המתים. מיט דער תפלה האבען יודען ניט געמיינט דווקא צו פערשאלטען זייערע געוועזענע ברידער, נאר דאס פלעגט זיי העלפען געוואהר צו ווערען ווער עס האט אבגעטרעטען פון יודישקייט, ווייל קיינער פון די יודען-קריסטען האט מן הסתם ניט געוואלט זאגען אזא תפלה, און אז מען האט אין שול בעמערקט ווער עס שווייגט צו ביי דער תפלה, האט מען זיך שוין געשטויסען אז ער איז אבגעשטאנען פון די יודען. אויסער דעם האט מען דעמאלט געהאט ניט ווייניג צו טהון מיט פיעל לומדים, גרויסע קאפ, וואס דער גריכישער למוד פון די „גנאסטיקער", (פון די חכמים וואס האבען זיך צו פיעל פערטיעפט אין חקירות וועגען אמונה-זאכען) האט זיי פערדרעהט די מחות, ווייל דער מענשליכער שכל איז ניט אים שטאנד אריינצוקריכען אין צו ווייטע דרכים און קאן לייכט ארויבגעפיהרט ווערען פון דעם דרך הישר, וואס איז געמאכט געווארען פאר איין געוועהנליכען בשר ודם. אזוי זענען אין דעם למוד פון די גנאסטיקער געחאפט געווארען איינער פון די גרעסטע תנאים, אלישע בן אבויה, און אויך צוויי תלמידי חכמים, בן זומא און בן עזאי. אוודאי האט רבן גמליאל ניט געטארט שלאפען און האט געמוזט גוט אכטונג געבען, אז די אללע זאכען וואס ער האט געפונען פאר שעדליך, זאללען זיך ניט פערברייטען אין פאלק. זיין מטעל, וואס ער האט אבער בענוצט דערצו

האבען איהם שטארק פעראנדערט אונ זיין כאראקטער אזוי הארט געמאכט אז ער האט זיך שוין געוואהנט צו רעדען הארט מיט אללע גאר אהן א שום אונטערשיעד אונ פלעגט שוין מעהר קיין כבוד ניט לעגען אפילו אויף אזעלכע מענשען, וואס ער האט אליין געשאצט אונ געקענט זייער ווערטה. דאס האט געפיהרט דערצו, וואס אפילו ר' יהושע, איינער פון די תנאים וואס האבען פיינד געהאט זיך צו שפארען אונ איז געוועהן בעקאנט מיט זיין גוט אונ עדעל הארץ, איז געווארען זיינער א געגנער. ר' יהושע פלעגט זיך אין פיעל ענינים ניט אויסגלייכען מיט'ן נשיא, גאר אזוי ווי ער איז געוועהן איין ארעמאנן אונ א חונך דעם האט ער פשוט ניט ליעב געהאט זיך צו שטופען אויבען אן מיט זיין דעה, האט איהם ניט געאהרט ווען זיין מיינונג פלעגט בלייבען ניט אנגענומען. איין מאל האט זיך אבער געמאכט אז רבן גמליאל האט בעשטימט ראש חדש תשרי, וואס דערפון זענען אבהענגיג געוועהן אללע ימים טובים, לויט די ידיעות, וואס צוויי ניט גאנץ בעגלויבטע עדות האבען געבראכט. רבי יהושע האט געפונען פאר אונרעכט צו שווייגען אונ האט אפענטליך געוויזען דעם נשיא אז ער האט א טעות. דאס האט שטארק פערדראסען רבן גמליאל'ן, ער האט פון קיין זאך ניט געוואלט וויסען אונ האט נאך אויף צו להכעיס רבי יהושע'ן איהם געגעבען א בעפעהל ער זאל צו איהם קומען פונקט אין דעם טאג, ווען נאך ר' יהושע'ס רעכענונג האט בעדארפט פאלען יום כפור, אנגעטהון אין וואכענדיגע קליידער, מיט'ן שטעקען אונ בייטעל-טאש. אזא פארדערונג האט אנגעמאכט א גרויסען רעש צווישען רבי יהושע'ס חברים; א טהייל האבען איהם צוגערעדט ער זאל ארויסשפרינגען געגען דעם נשיא, אונ א טהייל האבען איהם געראטהען בעסער איינבויגען דעם קאפ אונ ניט ברענגען צו לייטיש געלעכטער, אונ ער האט טאקי געפאלגט די לעצטע. אז רבן גמליאל האט איהם דערזעהן, איז ער איהם אקעגענגעגאנגען מיט פריינדשאפט אונ האט איהם געזאגט: „זיי בעגריסט, מיין רבי אונ מיין תלמיד! דו ביסט מיין רבי אין חכמה אונ מיין תלמיד אין דרך ארץ! אז וואהל איז דעם דור וואס די גרויסע פאלגען די קליינערע!" מיט אזוינע זיסע ווערטער האט דער נשיא איבער געבעטען רבי יהושע'ן, נאר דער שלום האט ניט אויסגעהאלטען לאנג.

דעם נשיא, וואס האט זיך שוין געוואהנט צו פיהרען דעם עולם מיט גרויסקייט, איז שווער געוועהן זיך איבער צו מאכען אונ נאך אויף דער עלטער; די צאהל פון זיינע געגנער האט זיך יעדען טאג פארגרעסערט, דאס האט איהם נאך מעהר געארגערט, אונ אזוי ווי ער האט געהאלטען רבי יהושע'ן פאר

אַ שטילען שונא, האט ער אים געמאכט פאר דעם שולדיגען אין אלץ, און פלעגט אפט אנפאלען אויף איהם, חאטשע ער איז אין גאר ניט שולדיג געוועזן. איינמאהל האט ער רבי יהושע'ן אויף געווארפען אין דער ישיבה פאר אללע אין די אויגען אז ער איז זיך ניט נוהג לויט די בעפעהלע פון די סנהדרין. דעמאלט האט זיך די גאנצע ישיבה אנגענומען רבי יהושע'ס קריוודע און מע האט באלד רבן גמליאל'ן געמאכט פאר אוים נשיא.

לאנג בלייבען אהן א נשיא האט מען ניט געקאנט, און מע האט באלד געמאכט איין אסיפה פון צוויי און זיבציג גרויסע לייט צו קלויבען איין אנדערן. דער עולם האט פון דעסטוועגען ניט געוואלט קרענקען רבן גמליאל און דאריבער האט דער גורל ניט געקאנט פאלען אויף רבי יהושע'ן, וואס צו ליעב איהם איז ער געווארען אוים נשיא. דעסטגלייכען האט מען ניט געקאנט רעדען פון רבי אליעזר'ן, וואס איז דעמאלט געוועהן אין חרם, און רבי עקיבא'ן, וואס איז נאך געוועהן יונג און האט זיך מעהר געקאנט איבערנעהמען מיט יחוס עצמו ווי מיט זיינע ארמע עלטערן פונ'ם נידריגען שטאנד. דער פאר איז גע-וואהרען נשיא רבי אלעזר בן עזריה, וואס איז געוועהן אי א מיוחס, אי רייך, אי א גרויסער חשוב ביי דער מלוכה. אין דעם טאג וואס מע האט אויסגע-קליבען א נייעם נשיא, האט מען אויך איבערגעקוקט די געזעצע און מע האט געזעהן זיי אויסצוגלייכען מיט די פאדערונגען פונ'ם לעבען, און כדי צו וויסען ווי אזוי דאס פאלק האט פיעל זאכען אנגענומען, האט מען געפרעגט עדות און דעריבער האט מען די אסיפה גערופען עדיות. דעמאלט האט זיך די אסיפה בעשעפטיגט אויך מיט צוויי שאלות. די ערשטע שאלה איז בעשטאנען אין דעם וואס א געטצענדיענער פון די בני-עמון האט געבעטען מע זאל איהם ערלויבען אננעהמען די יודישע אמונה. רבן גמליאל האט איהם פריהער אבגעזאגט, ווייל ער האט זיך געהאלטען פינקטליך אן דעם פסוק: „לא יבא עמוני ומואבי בקהל יי״ און האט געדרונגען אז ביז דעם צעהנטען דור טאר מען ניט אריין לאזען אין יודישען גבול איינעם וואס שטאמט ארויס פון די פערשאלטענע פאלקער. רבי יהושע האט אבער אנדערש געלערנט דעם פשט און געוויזען אז פון די געוועזענע עמונים און מואבים איז שוין קיין זכר ניטא און אז די ווערטער פון דער תורה קאן מען שוין אצונד ניט איינווענדען. די צווייטע שאלה איז געוועהן וועגען הייליגקייט פון „קהלת״ און „שיר השירים״, וואס די בית שמאי האבען ניט געוואלט מען זאל זיי רעכענען צווישען די ספרי הקדש, און אזוי ווי מע האט

געגלויבט אז שלמה המלך האט זיי אנגעשריבען, האט מען אנגענומען די דעה פון די בית הלל.

רבן גמליאל איז אויך געשטאנען בא דער אסיפה אונ האט זיך ניט אבגעזאגט צוזאמען מיט אללע צו ארבייטען; ער האט אנגענומען אללע קראנקונגען, וואס ער האט דעם טאג געהאט, פאר ליעב, ווייל ער האט ביי זיך געוואוסט אז ער האט טאקי איבערגעצויגען דעם כויגען. עס איז ביי איהם געבליבען ער זאל איבערבעטען אללע וואס ער האט פריהר בעליידיגט, אונ צום ערשטען איז ער געקומען צו רבי יהושע'ן, וואס איז געווען א בעל מלאכה, א נאדעלמאכער. רבן גמליאל האט איהם געטראפען ביי דער ארבייט אונ האט איהם מיט פער־וואונדערונג געפרעגט: אזוי דערפון לעבסטו? דארויף האט איהם רבי יהושע מיט כעס געענטפערט: „וועהר שלעכט וואס דו ווערסט ערשט איצט געוואהר דערפון, וועה איז דעם דור וואס דו ביסט זיין מנהיג! דו קענסט ניט די דאגות פון די תלמידי חכמים, ווי שווער עס קומט זיי אן זייער פרנסה", אז רבן גמליאל האט איהם אבער געבעטען ער זאל איהם מוחל זיין, איז רבי יהושע אין גאנצען איבערגעבעטען געווארען אונ האט איהם צוגעזאגט אז ער וועט זיך געהמען ארבייטען אז דער נייער נשיא זאל איהם צוריק אבטרעטען זיין שטעללע. רבי יהושע האט געהאלטען ווארט אונ האט באלד געפועלט ביי זיינע חברים מע זאל רבן גמליאל נאך אמאל מאכען פאר א נשיא. עס איז אבער שווער געוועהן אנצוזומהען רבי אליעזר בן עזריה ער זאל זיך אבזאגען. דעמאלט האט אויף זיך גענומען רבי עקיבא די ארבייט איבערצורעדען מיט רבי אליעזר'ן, אונ קוים האט דער נייער נשיא דערהערט אז עס איז געווארען שלום צווישען רבן גמליאל אונ זיינע געגנער, איז ער באלד מרוצה געווארען זיך אבצוזאגען אונ ער האט אליין פארגעלעגט אז אויף מארגען אין דער פריה זאל ער מיט'ן גאנצען עולם געהן צו רבן גמליאל אהיים איהם בעגריסען. דאס פאלק איז איהם פאר דער עדעלקייט זעהר דאנקבאר געבליבען אונ עס איז בעשלאסען געווארען, אזביידע נשיאים זאלען צוטהיילען צווישען זיך דעם כבוד אונ אז רבן גמליאל זאל זיך רעכענען פאר'ן ערשטען נשיא אונ זיצען צוויי וואכען אין די אסיפות פון די סנהדרין אונ רבי אלעזר זאל זיין דער צווייטער פון איהם אונ זיצען נאר איין וואך. פון דעמאלט אן איז געווארען שלום אונ אזוי ווי דער קייזער דאמיטיאן האט אנגעהויבען א ביסעל צו פרעסען די יודען, האבען זיי טאקי געמוזט זארגען אז עס זאל זיין צווישען זיי אחדות.

איין געגנער האט געהאט רבן גמליאל, וואס ער האט זיך מיט איהם ניט

געקאנט אויסגלייכען דאס גאנצע לעבען. דאס איז געוועהן זיין אייגענער שוואגער, רבי אליעזר בן הורקנוס, וואס האט זיך אין לידדא געמאכט א בעזונדער ישיבה, וועלכע האט אויך עקסיסטירט פיעל יאהרהונדערטע שפעטער. האטש רבי אליעזר איז געוועהן א תלמיד פון רבן יוחנן בן זכאי, וואס פלעגט אויף איהם זאגען „אז ער איז איין אויסגעקאלכטער ברונען, וואו קיין איינציגער טראפפען געהט ניט לאבוד" אונ איז ביי זיין רבי'ן אויפגעצויגען געווארען מעהר אויף דעם למוד פון די בית הלל, פון דעסטוועגען איז ער אויף דער עלטער אין גאנצען איבערגעגאנגען צו די בית שמאי אונ האט עס אזוי ווייט געבראכט, אז דער נשיא האט איהם געמוזט מחרים זיין. אזוי ווי ער איז אבער געוועהן א גרויסער למדן אונ מע האט אויף איהם כבוד געלעגט, האט קיינער איהם ניט געוואלט מודיע זיין פונ'ם חרם, האט רבי עקיבא נאך א מאל ארויסגעוויזען זיין ווייכהארציגקייט; ער האט ניט געוואלט איין אנדערער זאל קראנקען דעם געשאצטען געלעהרטען אונ האט אויף זיך גענומען דאס טרויעריג שליחות, איהם צו ברענגען אזא שלעכטע בשורה, אנגעטהון אין שווארצען, איז רבי עקיבא געקומען צו רבי אליעזר'ן אונ האט איהם געגעבען אנצוהערען, אז ווי עס שיינט האבען זיך זיינע חברים פון איהם אבגעטהיילט. רבי אליעזר האט פערשטאנען דעם ווינק אונ האט זיך דערווייטערט פון אללע. דעמאלט האבען זיך צו איהם צוגעמאכט די יודען-קריסטען אונ ער האט זיי ניט פרעמד געהאלטען פון זיך ווי אנדערע — וואס דער נאך האט ער דערפון גרויסע צרות געהאט; ווייל אז עס האבען זיך אנגעהויבען די רדיפות געגען די קריסטען פון דער ראמישער מלוכה, האט מען איהם אויך געוואלט אריינשלעפען אין מיטען, נאר דער מושל פון ציזארעא, פאמפעאוס לאנגינוס, האט איהם אליין געהאלפען זיך ארויסדרעהען אונ האט געזאגט, ער גלויבט ניט אז איינער פון די סנהדרין זאל דאס טהון. אזוי האט זיך רבי אליעזר אבגעלעבט זיינע יאהרען איינער אליין, נאר מיט זיינע געדאנקען, וואס זיי איז ער געבליבען געטריי ביז דעם טויט. ניט איינמאל פלעגט איהם דאס הארץ וועה טהון אויף די, וואס האבען איהם פון זיך פערטריבען איבער דעם, וואס ער האט ניט געוואלט בלינד אננעמען פרעמדע דעות, אונ דאס זעהט מען ארויס פון זיינע ווערטער, וואס ער פלעגט אפט זאגען: „ווארם דיך ביי'ם פייער פון די חכמים, נאר היט דיך פאר זייערע קוילען, זאלסט ניט פארברענט ווערען, ווייל זייער בייסען איז א ביס פון א פוקס, זייער שטעכען איז א שטאך פון א סקארפיאן, זייערע צונגען זענען ווי ביי שלאנגע אונ זייערע ווארטער זענען גליהענדיגע קוילען".

פונקט דער היפך פון רבי אליעזר'ן איז געוועהן רבי יהושע בן חנניה, וואס איז געוועהן איינער פון די לוים און האט נאך געדענקט דעם שאנעם גאטטעסדינסט אין בית המקדש. דאס אונגליק פונ'ם גאנצען פאלק, וואס ער האט אליין איבערגעלעבט, האט געהאט א גרויסע ווירקונג אויף זיין כאראקטער און ער האט זיך געלאזט ביינען וואהין עס איז נאר נאטהיג געוועהן אבי דער מיט צו בעפעסטיגען דעם שלום צווישען די צוזארפענע ברידער. צוזאמען מיט רבן יוחנן בן זכאי איז ער אוועק פון ירושלים און האט געגרינדעט א ישיבה אין דער שטאדט פקיעין; גאר טפרנס זיין די פאמיליע פלעגט ער פון א מלאכה און אזא לעבען האט איהם צוגעבונדען פון איין זייט, דורך דעם לערנען, צו דער עדעלער קלאססע, און פון דער אנדערער זייט, דורך דער ארבייט, צום פראסטען פאלק. ביידע צדדים זענען אבער פון איהם צו ברידען געוועהן. ניט איין מאל פלעגט ער זיי אויסגלייכען און אבהיטען פון מחלוקת, דערצו איז ער נאך געוועהן א גרויסער מקיל, זיין גאנצע חכמה האט ער נאר בענוצט אויף צו זוכען היתרים, און אחוץ דעם איז ער געוועהן זעהר בעליעבט ביי די ראמער. פון די נייע חומרות, וואס די בית שמאי האבען אללע מאל געפונען פלעגט ער אויפגעווייזען, אז זייערע זויפטהון אין דער תורה מאכט קאליע דעם עיקר פון דער תורה, אז דאס איז גלייך ווי מען גיסט אריין וואסער אין א גלאז מיט אהל דאס וואסער בלייבט און דער אהל מוז אויסגעגאסען ווערען. ער פלעגט אויך ניט האלטען פון די גאר הייסע פרומע, וואס האבען זיך אבגעזאגט פון ויין און פלייש, ווייל זייט די קרבנות זענען בטל געווארען איז ניטא קיין מזבח, וואס זאל היילינ מאכען פלייש און ויין; ער פלעגט דארויף זאגען אז ווי באלד מען זאל אננעהמען אזא טעם, טאר מען קיין וואסער אויך ניט טרינקען, ווייל וואסער האט מען אויך בענוצט ביים גאטטעסדיענסט. רבי יהושע האט אויך געהאט א שטארקע ידיעה אין אסטראנאמיע, אין דער חכמה וואס לערנט דעם גאנג פון די שטערן, און האט אפילו איין מאל ענדעקט א שטערן, וואס פלעגט זיך בעוויי זען אללע זיבציג יאהר; און ביי די אללע מעלות איז ער געוועהן א גרויסער עניו און מיט זיין גוט הארץ האט ער זיך מיט רעכט געמאנט רעכנען פאר א געטריייען תלמיד פון זיין הייליגען רבי'ן רבן יוחנן בן זכאי.

איינער פון די בעריהמטעסטע תנאים פון יענער צייט איז געוועהן ר' עקיבא בן יוסף, וואס איז ערשט גרויס געווארען ביי די עלטערע יאהרען, און וואס וועגען איהם פלעגט מען ערצעהלען גאנצע מעשיות. א טהייל האבען געזאגט, אז ער איז ארויסגעקומען פון גאטצענדיענער און איז אליין געקומען צום שכל

אנצונעהמען די יודישע אמונה. אנדערע ווידער האבען איבערגעגעבען, אז ער
איז אין דער יוגענד געווען א דיענער אין ירושלים ביי א גרויסען עשיר „כלבא
שבוע“, און זיין טאכטער האט זיך פערליעבט אין רבי עקיבא׳ן, נאר אזוי ווי
ער איז געווען זעהר גראב און ניט געלערנט, האט זי איהם געבעטען ער זאל
זיך אוועק לאזען אין א גרויסע ישיבה לערנען און האט איהם צו געזאגט, אז זי
וועט ווארטען אויף איהם. רבי עקיבא האט זי געפאלגט, האטשע ער איז שוין
דעמאלט אלט געווען פערציג יאהר, און כלבא שבוע׳ס טאכטער האט אויך גע-
האלטען ווארט און ווי פיעל רייכע און שאנע שדוכים מען האט איהר גערעדט,
האט זי ניט געוואלט הערען און איז געבליבען טריי רבי עקיבא׳ן אפילו
דעמאלט, ווען זי האט אנגעהויבען שטארק אלט ווערען. דער פאטער האט זיך
פון איהר אבגעזאגט און זי האט געמוזט לעבען אין דחקות און זיך קוויקען נאר
מיט איין האפנונג, אז איהר געליעבטער וועט צוריק קומען א גרויסער מאנן. דאס
איז טאקי מקוים געווארען: אין א סך יאהרען שפעטער איז פון רבי עקיבא׳ן גע-
ווארען א גרויסער תנא, ער האט שוין געשיינט אויף דער וועלט און האט ארום
זיך געהאט טויזענדער תלמידים. אז ער איז געקומען אין דעם ארט, וואו זיין
כלה האט געוואוינט, איז איהם א גרויסער עולם ארויסגעגאנגען אקעגען מקבל
פנים זיין, און פלוצים דערזעהט מען עפעס איין אלטע קראנקע יודענע, ווי זי
וויל זיך צושטופען גלייך צום תנא, זיינע מקורבים האבען זי נאר וואס געוואלט
אוועקטרייבען, נאר רבי עקיבא האט זי באלד דערקאנט, ער האט זי באגריסט
מיט דער אלטער ליעבשאפט און האט געזאגט זיינע תלמידים: לאזט זי צו צו מיר,
ווייל דאס וואס איז פון מיר און פון אייך געווארען, האבען מיר אללע נאר איהר
אליין צו פערדאנקען! אזעלכע זאכען פלעגט מען זיך אנדערצעהלען פון רבי
עקיבא׳ן. ווי פיעל אמת אין דעם איז געווען איז שווער צו זאגען, נאר איינס
איז געווים, אז רבי עקיבא האט ערשט אנגעהויבען צו לערנען אז ער איז שוין
קיין יונגער מאנן ניט געווען און דאך איז איהם געראטהען, מיט דער הילף פון
זיינע איבערנאטירליכע פעהיגקייטען און אייזערנעם חשק צו ווערען א גדול
בישראל. ער האט געמאכט א בעזונדער ארדענונג אין לערנען, איינגעטהיילט די
דינים אויף מסכתות, און האט זיך איבערהויפט אבגעגעבען מיט זוכען פירושים
אויף דער תורה, ווייל ער איז געגאנגען מיט דעם דרך, אז אין די כתבי הקודש
איז קיין איינציג פינטעלע ניט איבעריג און ווען מען געפינט אין א פסוק עפעס
איבעריגע ווערטער טאר מען עס ניט האלטען פאר גרינג און מען מוז אזוי לאנג
קלארען ביז מען דערגרייכט דעם טעם דערפון. רבי עקיבא איז שטענדיג געזעסן

אין דער שטאדט בני ברק, דא האט ער געהאט א בעזונדער ישיבה, נאר ער פלעגט אפט קומען קיין יבנה, וואו ער האט זיך גערעכענט פאר איינער פון די בעליעבטעסטע סנהדרין און אז ער איז אמאל ניט אים שטאנד געוועהן צו זיין ביי איין אסיפה פלעגט מען זאגען אז אהן רבי עקיבא'ן האט די תורה גאר קיין פנים ניט.

איין געגנער פון רבי עקיבא'ס דרך, אין ענין פון פירושים זוכען אויף דער תורה, איז געוועהן רבי ישמעאל בן אלישע דער זאהן פונ'ם לעצטען כהן גדול, וואס פלעגט די גאנצע הכנסה פון זיינע וויינגארטנער אויסברענגען אויף צדקה־זאכען און בעזאנדערס אויף צו פערזארגען יודישע יתומות, וואס זייערע עלטערן זענען אומגעקומען ביי'ם חורבן. רבי ישמעאל האט געדרונגען, אז מען מוז אללע דינים אויסגלייכען מיט'ן פשוט'ן מיין פונ'ם פסוק, אז מע דארף ניט געהן מיט איבערגעשפיצטע הסברות, אז די תורה איז געשריבען געווארען אין דעם אייגענעם לשון וואס מענשען רעדען און אז דעריבער זענען אללע פשט'לעך, וואס גלייכען זיך ניט אויס מיט'ן גראדען מענשענפערשטאנד, איבריג.

אט די פינף תנאים רבן גמליאל, רבי אליעזר בן הורקנוס, רבי יהושע, רבי עקיבא און רבי ישמעאל, זענען געוועהן די זיילען, וואס אויף זיי האט זיך דערמאלט געהאלטען די יודישקייט און זייער ארבייט איז ניט געוועהן אומזיסט: חאטש'י די יודען זענען ניט געשטאנען אויף קיין הויכער מדרגה, זיי האבען געמוזט צאהלען אבעזונדער מס נאר דער פאר וואס זיי זענען יודען געוועהן און האבען, דאכט זיך, ניט געהאט מיט וואס צו צוציהען צו זיך מענשען פון אנדערע פעלקער, בעזאנדערס אז קריסטען האבען געהאט מעהר מעגליכקייט פון זיי צו פערשפרייטען זייער נייע אמונה דערמיט וואס זיי האבען יעדען גאר אהן שאלות צו גענומען, פון דעסטוועגען האבען די תנאים בעפעסטיגט אין פאלק די בעסטע מדות, וואס זענען אזוי געפאלען די גאטצענדיענער, אז זעהר אפט האבען זיך פיעל פון זיי מגייר געוועהן און זענען בעשטאנען איבער צודרעהען זייער גאנץ לעבען און זיך פיהרען נאך די יודישע דינים, וואס זענען ניט גרינג געוועהן פאר אווילדפרעמדען מענשען. דאס האט געפיהרט דערצו וואס רבן גמליאל האט מתקן געוועהן א בעזונדער תפלה פאר די גרים, וואס זייער ליעבשאפט צו דער יודישער אמונה איז באמת געוועהן גרויס און ריין.

איינער פון די גרים, וואס האבען איבערגעלאזט א גרויסען נאמען צווישען יודען, איז געוועהן א גריכע אקולס פון דער געגענד פאנטוס, וואס האט געהאט א גרויס פערמעגען און פיעל שקלאווען. אז עס האט איהם אנגעהויבען

אוועק ציהען פונ'ם גאטעסדיענסט, האט ער זיך לכתחלה צונויפגעפארט מיט זיינע ברידער וואס זענען געווארען קריסטען אונ טאקי באלד האט ער זיך ענטשלאסען איבער צוגעהן צום יודענטהום, אונ דער יודישער אמונה איז ער געבליבען טריי ביז צום טויט. אקולס איז געווארען אאמת פרומער יוד אונ האט זיך בערימט געמאכט מיט זיין גריכישער איבערזעצונג פון דער תורה. דאס האט ער געטהון צו ליעב דעם, ווייל דעמאלט איז געוועהן דער מנהג אז מען פלעגט אין די שולען לייענען די סדרה ניט נאר אויף לשון הקדש, נאר אויך אויף גריכיש, כדי דער פראסטער עולם זאל אלדינג פערשטעהן, די אלטע איבערזעצונג, וואס מען האט גערעכענט דאס זי שטאמט פון די זיבציג זקנים, איז מיט דער צייט פערגרייזיגט געווארען אונ אחוץ דעם האבען די קריסטען צו פליים איבערגעמאכט פיל פסוקים אונ האבען אין זיי אריינגעלעגט נאר איין אנדער טעם, ווי עס האט זיי געטויגט. אז אקולס איז פערטיג געווארען מיט דער איבערזעצונג, האט ער זי געוויזען רבי אליעזר'ן אונ רבי יהושע'ן, אונ זיי האבען געפונען, אז עס קען גאר בעסער ניט זיין. אז ער איז אבער בעקאנט געווארען מיט רבי עקיבא'ן אונ האט פון איהם געלערנט זיין גאנג וועגען פירושים, האט ער אליין געפונען פאר געטהיג אויסצובעסערען די איבערזעצונג אונ האט זיך ניט געפוילט די שווערע ארבייט גאר פון דער ניי אנצוהויבען. זיין איבערזעצונג איז דערפאר אזוי אנגענומען געווארען אז מען האט זי פשוט גערעכענט פאר הייליג; עס איז אבער פון איהר גאר קליינע שטיקער געבליבען אונ מיט פיעל יאהרען שפעטער אז מע האט די תורה איבערגעזעצט אויף כאלדעיש האט מען די איבערזעצונג א נאהמען געגעבען נאך דעם זכר פון אקולס „תרגום אונקלוס".

אקולס איז געוועהן זעהר בעליעבט ביי די תנאים, אונ אז זיין פאטער איז געשטארבען אונ די איבעריגע יורשים האבען איהם אבגעשיקט זיין חלק ירושה פון די טהייערע געטצענבילדער, וואס זענען נאך זיין טויט געבליבען, האט ער ניט געוואלט נהנה זיין אפילו פון דעם געלד אונ האט עס אין ים אריין געווארפען. זיין פריינדשאפט מיט רבן גמליאל איז געוועהן אזוי גרויס, אז ווען דער נשיא איז געשטארבען האט איהם זיין לויה אבגעקאסט אסך געלד, אונ האטש רבן גמליאל האט אנגעזאגט מע זאל איהם מקבר זיין אהן אשום פאראד אונ בעהאלטען אין פראסטע תכריכים, האט אקולס ניט געוואלט הארען די צוואה אונ האט ניט געזשאלעוועט צו פערברענען טהייערע כלים אונ קליידער אויף דעם קבר פון זיין פריינד, ווי דער מנהג איז דעמאלט געוועהן.

עס איז מערקווירדיג, וואס דווקא אין רום, וואו מע האט יודען בעזאנדערס

פערפאלגט, איז די צאהל פון די גרים געוואהרען אללע מאל גרעסער און די יודישע אמונה פלעגען אננעהמען געבילדעטע רוימער, וואס האבען געלעבט אין דער געזעלשאפט פון אגרויסען חכם עפאפראדיטאס. וואס איז געוועהן בעקאנט אין גאנצען לאנד פאר א ליעבהאבער פון חכמה און וואס ארום אים פלעגען זיך קלויבען מענשען, וואס ער האט זיי געצויגען צו עפעס עדלערס און האבערס ווי עבודה זרה. יאזעפוס פלאוויוס איז אויך געוועהן א איינגעהער צו עפאפראדיטאס'ן און אז ער האט געזעהן וואס פאר א כבוד געבילדעטע רוימער לעגען אויף די יודען האט ער אליין אויך אנגעהייבען מעהר שאטצען זיינע ברידער וואס ער האט געגעען זיי פריהר אזוי פיעל געזינדיגט, און ער האט זיך ענטשלאסען ביי יעדער געלעגענהייט זיך אננעהמען פאר זיי און איבערהויכט מעהר בעקאנט מאכען די רוימער מיט זייער פערגאנגענהייט. אזוי האט יאזעפוס אנגעשריבען אויף גריכיש א גרויס ספר אין צוואנציג טהייל „וועגען דעם אלטקייט פון דעם יודישען פאלק" און דארט דערצעהלט ער די גאנצע יודישע געשיכטע פון אנהייב ביז צו דער מלחמה מיט די רוימער. זיין ספר איז זעהר שטארק געפאללען און האט גרויס געמאכט דעם נאהמען פון די יודען אין די אויגען פון אנדערע אומות. דאס האט אבער אויך שטארק פערדראסען די שונאי ישראל און עס האבען זיך געפונען געוויסע גריכישע שרייבערס וואס האבען זיך געהאפט צו די אלטע ליגענס און האבען אויסגעטראכט אויף די יודען בלבולים, וואס זענען ניט געשטויגען און ניט געפלויגען. ביי יאזעפוס'ן אין הארץ האט שוין אבער דעמאלט געברענט א רעכט פייער פון ליעבע צו זיין פאלק און האט ווייטער אנגעשריבען א גרויס ספר אין צוויי טהייל „געגען די גריכען" אדער „געגען אפיאן", וואו ער ווייזט אויס די נידריגקייט פון די שקרנים און די מעלות פון דעם געטריבענעם און געשלאגענעם פאלק. זיינע ווארטער האבען געהאט א גרויסע ווירקונג אויף די רוימער און פיעל פון זיי האבען זיך אנגעהויבען נאך מעהר צו צוקוקען צום יודישען לעבען און ביסלעכווייס טאקי אננעהמען די יודישע אמונה.

א גרויסען רעש האט אנגעמאכט אין רום, ווען מען איז געוואהר געווארען אז א איינגענער פעטער פון די מלכים טיטוס און דאמיטיאן, דער סענאטאר פלאוויוס קלעמענס, וואס איינער פון זיינע זיהן האט בעדארפט ווערען קייזער, האט ער אזוי שטארק ליעב בעקומען יודען אז ער וויל זיך מגייר זיין. מען קאן זיך פארשטעלען וואס פאר א שמחה עס איז געווארען אויף די יודען, אז די בשורה איז אנגעקומען קיין ארץ ישראל. רבן גמליאל און רבי יהושע זענען שוין געוועהן שטארק אלט און קראנק, און פון דעסטוועגען האבען זיי זיך

בעשלאסען, צוזאמען מיט רבי אלעזר בן עזריה אונ רבי עקיבא, מיט מסירת נפש זיך צוועק לאזען אויף א קליין שיפעל איבער דעם ים קיין רום אנקוקען מיט אייגענע אויגען דעם קרוב למלכות, וואס האט בעקומען אזא פעסטען רצון צו ווערען א ברודער פון ארעמע פערפאלגטע יודען. נאך פיעל סכנות איז אויך די פיער תנאים געראטהען אנצוקומען קיין רום אונ דארט האט זיי יאזעפוס פלאוויוס אויפגענומען מיט גרויס פריינדשאפט.

אז דאס יודישקייט האט שוין אנגעשפארט אין די הויכע פענסטער אונ עס האט געהאלטען אזוי נאהענט אז דעם קייזער'ס א פעטער האט זיך געוואלט אוועקווארפען דעם געטצענדיענסט אונ איבערגעהן צום יודישען גלויבען, האט די זאך ניט געקאנט מעהר בלייבען קיין סוד אונ קוים איז דאמיטיאן דערפון געוואהר געווארען, האט ער זיך גענומען מיט'ן גראסטען אכזריות אויסצוהרג'נען אללע גרים אונ אפילו אזעלכע, וואס איז אויף זיי נאר א חשד געפאללען. דער ערשטער האט בעצאהלט מיט'ן לעבען פלאוויוס קלעמענס, וואס האט זיך נאך פאר'ן טויט מל געווען. דערנאך האט דעם אייגענעם פסק געהאט עפאפראדיטאס מיט אללע זיינע לייט אונ אויך יאזעפוס פלאוויוס, וואס האט זיך גראד דעמאלט בעשעפטיגט מיט א נייע ספר איבער יודען, איז בעשערט געוועהן צו שטארבען ווי א קדוש אונ בעקומען א כפרת עון פאר זיינע מעשים פון פריהר, וואס זייער זכות האט איהם ניט געקאנט בייזשטעהן, ווען דער צאר'ן פונ'ם שונא האט זיך אויסגעגאסען אויף איהם אונ אויף פיעל אנדערע, וואס זענען אומגעקומען צו ליעב דער יודישער אמונה.

ניט לאנג אבער האבען געדויערט די גרויזאמקייטען פון דאמיטיאן. ער איז באלד געשטארבען אונ זיין יורש נערווא איז געוועהן אזא גוטער מענש, אז אין דער קורצער צייט פון זיין מלוכה, וואס האט ניט מעהר געדויערט ווי זעכצעהן חדשים, האט ער פערבעסערט אין גאנצען די לאגע פון זיין פאלק אונ האט אויך אין זין געהאט מיט זיינע חסדים צו בעגליקען די געדריקטע יודען. ער האט אויך געהייסען מבטל זיין דעם יודישען מס אונ דאס האט געמאכט אזא רושם אז צום אנדענקונג פון דעם בעפעהל האט מען ארויסגעלאזט א בעזונדערע מטבע מיט א לאטיינישער אויפשריפט אז „אללע אנקלאגען וועגען יודישען מס זענען בטל ומבוטל".

דאס איז אבער נאר געוועהן א קורצע שיין, וואס גיט א בלישטשע צווישען א פינסטערען וואלקענדיגען טאג אונ א שרעקליכער שווארצער נאכט. נאך נערווא'ס טויט איז געווארען קייזער אולפיוס טראיאנוס, א מענש וואס

האט געזוכט כבוד אזוי ווייט, אז ער האט זיך געוואלט צוגלייכען צו אלכסנדר מוקדון. וואס די גאנצע וועלט איז איהם צו ווייניג געוועהן און וואס האט מיט זיין גבורה געוואלט איין געהמען אללע נאהענטע און ווייטע לאנדער. פיעל ערטער איז איהם ניט שווער געוועהן נובר צו זיין נאר דארט וואו ער האט אנגעטראפען אויף יודען פלעגט ער האבען געגוג ארבייט ביז ער האט געקאנט מיט זיי פערטיג ווערען. אזוי האט ער, מיט גרויס מיה, נאך א שווערע מלחמה, איינגענומען די שטאדט גיזיבים, ווייל די יודישע עדה האט זיך אלאנגע צייט געוועהרט און געוויזען גענוג בריה'שאפט, און דאס אייגענע איז אויך געשעהן אין אדיבנה, וואו דער מלך מבר־זפס און כמעט דאס גאנצע פאלק האבען געהערט צום יודישען גלויבען. די אללע מלחמות האבען זיך אפילו געענדיגט גוט פאר טראיאנוס'ן און ער האט זיך אבגערעכענט מיט די יודען נאר אויף איין אנדער אויפ'ן, נאר טאקי דאס אליין האט געפיהרט דערצו וואס דאס פייער פון די מרידה האט זיך אנגעצונדען אין אללע ערטער, וואו די יודען זענען צושפרייט געוואהרען, און אומעדום, אין בבל, מצרים, קירענע, ליביען און אויך אויף דעם אינזעל ציפערן האבען זיי געמאכט יד אחת אראפ צו־ווארפען פון זיך דעם עול פון די ראמער. עס זענען אין גאנצען ערשט אוועק געגאנגען עטליכע צעהנדליג יאהרען זייט מען האט פערברענט די היילינע שטאדט, דער וויטאג איז נאך געוועהן פריש, די מכה האט נאך געוואַרט יעדע מינוט אויף ארפואה, ביי אללע האט געלעבט די האפנונג אז אט אט וועט גאטט ווידער רחמנות האבען אויף זיין פערזינדיגט קינד, און דעריבער זענען נאך זעהר פיעל יונגע לייט געזעסען אין דער ישיבה איבער דער תורה און אין דער היים האבען זיי מיט חשק געלערנט און געפרובט ווי אזוי זיך צו בענוטצען מיט כלי זין און ביי דער ערשטער געלעגענהייט זענען אללע געוועהן גרייט זיך צו שלאגען פאר זייער פרייהייט.

די הויפט פיהרער פון דער מרידה, וואס מען האט אויף זיי דער נאך געקוקט ווי אויף דעם „שטאלץ פונ'ם יודישען פאלק״, זענען געוועהן צוויי ברידער פון אלכסנדר'ן יוליאנוס און פאפפוס, אדער ווי מען האט זיי גערופען אויף יודיש: שמעון און שמעיה; צו זיי איז באלד צוגעקומען א יודישער גבור פון קירענע מיט דעם נאהמען אנדרעאס אדער לוקקאס. צוערשט זענען די יודען פון קירענע אנגעפאללען אויף די ראמער און גריכען און האבען טאקי זעהר פיעל פון זיי אומגעבראכט. דאס אייגענע האבען זיי זיך געטהון אין אלכסנדר'ן. מען רעכענט אז מעהר פון צוויי הונדערט טויזענד מענשען זענען

געפאלען, אונ דער ראמישער מושל לופוס איז ניט געוועהן אים שטאנד זיי בייצוקומען. פונקט אזא שחיטה האבען די יודען געמאכט אין ציפערן, וואו זייער פיהרער איז געוועהן א געוויסער ארטעמיאן. טראיאנוס האט פריהר געהאלטען די מרידה פאר א קלייניגקייט, נאר אז ער האט געזעהן אז עס איז שלעכט, האט ער ארויסגעשיקט זעהר פיעל חיל מיט צוויי הויפט לייט: מארטיוס טורבא, וואס האט בעדארפט מלחמה האלטען מיט די יודען פון מצרים, קירענע אונ ציפערן, אונ לוזיוס קוויעטוס, וואס ער האט איהם געוואלט מאכען פאר זיין יורש אונ וואס אויף איהם איז געפאלען דער גורל איינצושטיללען די מורדים אין אללע איבעריגע ערטער. עס איז גענוג בלוט פון ביידע זייטען פערגאסען געווארען ביז די ראמער האבען נובר געוועהן אונ מען קאן זיך גאר ניט פארשטעללען די ענוים קשים וואס מען האט אנגעטהון דערנאך די יודען, בעזאנדערס אז זיי האבען זיך געפרובט אין ארץ ישראל אויך ארויסשפרינגען אונ עס איז זיי ניט געראטהען. די אלטע שול אין אלכסנדר'ן, וואס איז געוועהן איינס פון די שאנסטע בנינים, האט מען צושטערט אונ פון די יודען האט מען געמאכט אתל, פיעל פון זיי האט מען געטיידט, אויסער יוליאנוס אונ פאפוס, וועלכע מען האט אריינגעווארפען אין תפיסה, אונ מען האט ניט פערשוינט אפילו ווייבער אונ קליינע קינדער. אין ציפערן איז דער האס געגען די יודען געווארען אזוי גרויס, אז מען האט זיך ניט געשאמט צו מאכען א אונמענשליך געזעץ אז א יוד טאר ניט צושווימען דארט צום ברעג אפילו ווען דאס שיף איז צובראכען געווארען אונ ער מוז זיך ראטעווען ער זאל ניט דערטרונקען ווערען. די יודען האבען אזוי געליטען אין דער צייט, אז די סנהדרין האבען געמאכט אויף די צרות א בעזונדער טרויער אונ די כלות האבען אויפגעהערט צו די חתונות זיך צו ציערען מיט שאנע קראנצע.

אויף אלעמען קומט אבער א סוף אונ טראיאן האט אויך געמוזט צומאכען די אויגען איידער ער האט זיין ציעל דערגרייכט אונ עס איז איהם ניט געראטהען די פארטהישע לאנדער צו אונטערווארפען דער מאכט פון רום. די צושטערטע האפנונגען אונ דאס פערשווינדען פונ'ם ערווארטעטען כבוד האבען איהם קראנק געמאכט אונ ער איז געשטארבען אין וועג אין ציליציען. אפילו זיין רצון, אז זיין מלוכה זאל איבערגעהן צום הויפטמאנן קוויעטוס, איז ניט ערפיללט געווארען: זיין פאלש ווייב פלאטינא האט ארויסגעלאזט א קלאנג אז דער לעצטער ווילען פון איהר מאנן איז געוועהן אז נאך איהם זאל ווערען קייזער איינער פון זיינע קרובים אליוס האדריאן, אונ אזוי איז עס טאקי געבליבען.

3 די בלוטיגע מלחמה אין דער צייט פון האדריאן.

(117—140 נאך קריסטוס געבורט).

קוים איז מען געוואהר געווארען פון טראיאנ'ס טויט האבען ערשט אללע אונצופרידענע רעבעלט אויפגעהויבען דעם קאפ! האדריאן איז אבער געוועהן פון די וואס האבען ליעב כבוד נאר זיי ווילען עס זאל זיי גרינג אנקומען, אונ אז ער האט פערשטאנען אז פיהרען די אייגענע וועלטען וואס טראיאן איז ניט פאר זיין כח, האט ער אוועק געלעגט דאס גאנצע תקיפות אין אזייט אונ האט זיך דוקא ענטשלאסען צו געהן מיט נוטען. דערצו האט ער נאך געמוזט אבזאגען דעם רוצח קוויעטוס, וואס האט אליין געהאט איין אויג אויף דער קייזערליכער קרוין, אונ דער מיט האט ער זיך געקויפט ליעבשאפט ביי די יודען פון ארץ ישראל, וואס האבען מיט ציטערניש געזעהן וואס פאר אמיתה משונה ער וויל אנטהון די צוויי געפאנגענע הויפט־פיהרער, יוליאנוס אונ פאפוס. קוויעטוס פלעגט זיך אפט מיט זיי רייצען אונ זיי פרעגען מיט אגעלעכטער: „נו וואו איז אייער גאט? אז ער איז יא אזוי שטארק פאר וואס זשע בעפרייעט ער אייך ניט פון מיינע האנד?" נאר דארויף פלעגען זיי איהם געבען א קלארע תשובה אונ זאגען: אז גאט רעכענט איהם נאר ווי א קנעכט פון א אלטערן אונ וויל ניט צו ליעב אזא קליין מענטשעל באווייזען א נס. נאך אזעלכע רייד האבען זיי שוין ניט געקאנט ווארטען אויף קוויעטוס'ס רחמנות; נאר פונקט אין דער מינוט ווען זיי האבען זיך שוין נאר אין גאנצען מכין געוועהן צום טויט איז אנגעקומען דער בעפעהל מען זאל ביי קוויעטוס'ן צונעהמען די מאכט. דאס איז געשעהן דעם צוועלפטען אדר אונ ביי די יודען איז דער אנדיינקונג פון די צוויי ברידער אזוי טהייער געוועהן אז זיי פלעגען אללע יאהר דערמאנען די ישועה מיט איום טוב, וואס זיי האבען איהם גערופען „טראיאן־טאג".

אז די יודען האבען בעמערקט מיט וועמען זיי האבען צו טהון, האבען זיי פשוט אהן קונצען אויפגעקלעהרט דעם קייזער האדריאן, אז ער קאן רעכענען אויף זייער איבערגעבענהייט נאר דעמאלט, ווען זייער פערוויסט לאנד וועט קומען אויפ'ן פריהריגען שטאנד אונ זיי וועלען מעהר ניט האבען פאר וואס שנאה צו טראגען אויף די רוימער. האדריאן האט זיך מישב געוועהן אז עס איז טאקי אפשר גלייכער צו זיצען רוהיג אונ האט זיי צוגעזאגט נאך אמאל אויסצובויען ירושלים אונ ער האט אויך ווארט געהאלטען. דעם בעריהמטען איבערזעצער פון

דער תורה אקולס האט ער געמאכט פאר איין אויפזעהער איבער דער ארבייט אין דער היילינער שטאדט אונ די צוויי ברידער, יוליאנוס אונ פאפפוס האבען געארבייט מיט אללע כחות, עס זאללען ניט פעהלען קיין מיטעל אויף די געטהיגע בנינים, וואס האבען בעדארפט ירושלים אומקעהרען איהר שאנקייט אונ גרויס־קייט. נדבות האבען זיך געשיט פון אללע זייטען אונ די יודען האבען געמוזט שטעלען אין אנטיאכיען אונ עכו חלפנים. זיי זאלען אויסביטען די פערשיעדענע מטבעות וואס פלעגען אללע טאג אנקומען פון ווייטע אונ נאהענטע ברידער. דאס האט אבער פערדראסען די אנדערע כתות אונ נאך מעהר די שומרונים, וואס האבען ניט פערגעסען זייער אלטע טבע צו געהן מיט רכילות, אונ האבען דאס מאל אויך אנגעטראגען אין די אויערן פון האדריאן, אז די יודען מיינען ניט גלאט גאטט צו דיענען אין א בית המקדש, נאר זיי ווילען טאקי אז די רוימער זאלען ביי זיי גאר קיין שליטה ניט האבען. די מסירה איז האדריאנ'ן גוט אין קאפ אריינגעקראכען. ער האט אבער מורא געהאט משנה צו זיין אונ האט אנגעהויבען געהן צוריק אונ א בעפעהל ארויסגעגעבען מען זאל דעם בית המקדש ניט צוריקשטעללען אויפ'ן פריהעריגען ארט, אונ אז אין ירושלים זאלען גראסטענטהיילס וואהנען נאטצענדיענער.

די יודען האבען זיך געפיהלט שוין שטארק נאהענט צו זייער ציעל אונ דערפאר האט זיי נאך מעהר פארדראסען דאס וואס האדריאן האט געוואלט ווערען אויס ווארטס־מאנן. זעהר פיעל יודען זענען געוועהן אין דער צייט פערזאמעלט אין בית־רמון אונ אין עמק יזרעאל אונ זיי זענען אללע פערטיג געוועהן ארויסצושפרינגען געגען דער רוימישער מלוכה, נאר עס האבען זיך אויך דערמאלט געפונען ניט וועניג רוהיגע אונ בעטראכטע מענשען, וואס האבען פיינד געהאט די מרידה אונ האבען געזוכט אללע מיטעל איינצוהאלטען דעם עולם. בעזאנדערס האט בעפעסטיגט דעם שלום צווישען יודען אונ נאטצענדיענער, רבי יהושע, וואס האט ליעב געהאט אנצווייזען אז אויך ביי אנדערע פעלקער געפינען זיך גוטע אונ ארענטליכע מענשען, אונ פון איהם איז געבליבען דאס גלויבען, אז „חסידי אומות העולם יש להם חלק לעולם הבא". אז עס האט זיך געוואלט צו ברענגען דאס פייער, האט מען צו וויסען געגעבען רבי יהושע'ן אונ ער איז צו פלייש געקומען צו שטילען די צורייצטע, אונ זיי געגעבען פארשטעהן די אמת'ע לאגע פונ'ם פאלק, אז מען דארף ניט פליהען צו הויך אונ זיך בעגניגען מיט דעם וואס מען גיבט. ער האט דעם עולם דערצעהלט א משל פון א לייב, וואס א ביסען איז איהם געבליבען שטעקען אין האלז אונ אז ער איז געוועהן אין א גרויסע סכנה

האט ער צוגעזאגט גליקליך צו מאכען דעם וואס וועט איהם העלפען. באלד האט זיך געפונען א פויגעל מיט א לאנגען שנאבעל וואס האט געוואלט זיין דער גוטער שליח. דעם פויגעל איז די זאך געראטהען און האט זיך געווענדעט צום לייב בעטען זיין שכר. דער לייב האט איהם אבער שוין גאר ניט דערקאנט און האט נאך איהם מיט א געלעכטער געזאגט אז ער מאג טאקי גומל בענשען וואס זיין קאפ האט געשטעקט ביי איהם צווישען די צאהן און איז גאנץ געבליבען... אזוי מאגען מיר זיך שאטצען גליקליך — האט רבי יהושע געזאגט — וואס די רוימער זענען האטשי ניט געוועהן קיין קלענערע בעלי ישר געגען אונז ווי דער לייב.
די ווערטער פון רבי יהושע האבען געהאט א ווירקונג אויף א קליינע צייט און אז האדריאן האט בעמערקט אז עס איז שטיל, האט ער גערעכענט אז ער דארף זיך שוין פאר קיין שום זאך ניט שרעקען. ווער רעדט אז ער האט געמאכט א נסיעה קיין ארץ ישראל און מען האט איהם לפנים זעהר פריינדליך אויפגענומען, האט ער זיך געוויס ניט געקאנט רעכטען אז די יודען דרימלען ניט און ארבייטען די מרידה שטיל. זיי האבען טאקי אללע זייערע כחות אוועק געלעגט און געגראבען היילען און גאנג אונטער דער ערד, כדי זיי זאלען האבען וואו זיך די האנד צו פיהרען מיט'ן שונא. די יודישע ארבייטער וואס האבען געמאכט פאר די רוימער כלי זין, האבען גוט אין זין געהאט אז מען וועט דאס געוועהר בענוטצען טאקי געגען זיי און האבען עס קאליע געמאכט. רבי עקיבא, וואס איז נאך רבי יהושע'ס טויט געוואהרען דער איינציגער פארשטעהער פון זיין פאלק, האט געהאלטען אז די יודען מוזען זיך בעפרייען און אז דאס וועט זיין א שטיקעל התחלה פון דער ישועה, און דעריבער האט ער אויך בסתר אויפגעמונטערט דעם עולם און האט זיך ניט געפוילט אפילו צו פאהרען גאנץ ווייט צו די יודען פון קליין=אזיען און די פארטהישע לאנדער און האט זיי אויך צוגערעדט זיי זאלען בעטראכטען די מרידה געגען רום ווי א אנהייב פון דער בעפרייהונג פונ'ם גאנצען פאלק.

האדריאנ'ן איז אפילו אויף דער מחשבה ניט געקומען אז גאר גיך וועט זיך אין זיין מדינה צופלאקערן א גרויס פייער פון מרידה. די יודען זענען דערווייל שוין געוועהן פערטיג אנצוהייבען א רעכטע מלחמה. זיי האבען זיך בעוואפנט מיט געוועהר און לעבענסמיטעל און זענען געוועהן אויך פערזארגט מיט מנהיגים פון די גרעסטע חשובים ביי'ם פאלק. זיי האבען נאר געווארט אויף דער ערשטער געלעגענהייט, און אז עס איז פלוצלונג געקומען א ערד=ציטערניש און האט צושטערט די צוויי שטאדט צעזארעא, וואו דער רוימישער מושל האט געוואהנט

און עמאוס, וואו עס האט זיך געפונען זעהר פיעל ראמיש חיל, האבען די יודען אין דעם געוועהן אצייכען פונ'ם הימעל אז עס איז שוין צייט אפען ארויס צוטרעטען געגען שונא.

דער הויפט פיהרער פון דער מרידה איז געוועהן א גרויסער יודישער גבור בר־כוכבא, וואס האט אין זיך געפיהלט גענוג כח צו נעהמען אויף זיך אזא שווערע ארבייט, און האט גרויסע צרות אנגעטהון די רוימער. פון זיינע קינדערשע יאהרען ווייס מען כמעט גאר ניט, נאר דאס איז בעקאנט אז ער האט געהייסען בר־כוזיבא, נאך דעם נאהמען פון דער שטאדט כזיב, וואו ער איז אויס־געוואקסען געווארען, און דעם צונאהמען „כוכבא" האט ער בעקומען פון רבי עקיבא'ן, וואס האט איהם אנגענומען פאר'ן מלך המשיח און האט גערעכענט, אז אויף איהם ווייזט דער פסוק „דרך כוכב מיעקב". רבי עקיבא האט אזוי שטארק ליעב געהאט זיין פאלק אז ער האט זיך ניט געקאנט אבזאגען פון דער האפנונג צו זעהן די גאולה מיט אייגענע אויגען און ער האט געגלויבט באמונה שלמה, אז אויף בר־כוכבא איז טאקי געפאלען דער גורל צו בעפרייען זיינע ברידער און זיי צוריק געבען די פערלארענע מאכט. אומזיסט האט רבי יוחנן בן תורתא זיך געמיהט איהם עפנען די אויגען און בעווייזען אז ער נארט זיך. רבי עקיבא איז געבליבען ביי זיינעם, און צוזאמען מיט איהם האט דאס גאנצע פאלק געקוקט אויף בר־כוכבא ווי אויף משיח'ן. פון אללע לאנדער האבען זיך די יודען געצויגען צו זייער בעפרייער, אפילו די שמרונים און אונ־צופרידענע גאטצענדיענער האבען איהם געהאלפען, און ווערליג מען רעכענט, האט ער געהאט מעהר ווי אהאלב מיליאן חיל. בר־כוכבא איז ביי זיך גע־ווען אזוי פעסט אז ער האט זיך אמאל ערלויבט צו זאגען: „אויב דו ווילסט אונז, רבונו של עולם, ניט העלפען, העלף וועניגסטענס ניט אונזערע שונאים, וועלען מיר שוין קאנען אלליין אונזער לאנד בעפרייען".

געגען אזא גרויסע מחנה האט דער מושל פון יהודה טיניאוס רופוס, אדער ווי די יודען פלעגען איהם רופען טורנוס רופוס, ווייל ער איז געוועהן א שרעקליכער טיראן, גאר ניט געקלעקט מיט זיין בימעלע חיל, און נאר אין א קליינע צייט, נאך וועניגער ווי א יאהר, האט בר־כוכבא איינגענומען כמעט פונפציג פעסטונגען. צום אנהייב האט זיך האדריאן ניט געמאכט דערפון, נאר ווי ער האט דערזעהן אז די יודען שפיעלען זיך טאקי ניט מיט איהם, האט ער אנגעהויבען פון אללע זייטען צונויפצוציהען חיל און האט געשיקט צוויי הויפט־לייט, פובליוס מארצעללוס און לאליוס אורביציוס, וואס האבען

אבער אויך געהאט דעם איינעגעם פסק ווי רופוס.

נאך אזא נצחון האבען די יודען געהאט די בעסטע איבערצייגונג, אז זיי וועלען אויפגערעכט ווערען און ביי בר־כוכב׳ן אליין איז גאר אין דעם קיין ספק ניט געוועהן און ער האט שוין געלאזט מאכען מטבעות מיט זיין נאהמען און האט ניט געוואלט ווארטען אויף א סוף. די געפאנגענע רוימער, וואס זענען אריינגעפאלען צו זיי אין די האנד אריין, האבען זיי בעהאנדעלט מיט יושר, נאר די יודען־קריסטען האבען זיי בעשטראפט, ווייל דורך דעם וואס זיי זיינען אין דער מלחמה געשטאנען אן א זייט האט מען זיי געהאלטען פאר מוסרים, און דעמאלט האבען די סנהדרין געמאכט אז ביי׳ם דאווענען זאל מען ארויסזאגען דעם שם הוי״ה, כדי עס זאל זיין א חלוק צווישען די יודען און די קריסטען, וועלכע האבען דעם גרינדער פון זייער רעליגיאן אויך גערופען מיט דעם נאהמען „אדני״.

אזוי האט זיך די מלחמה געצויגען כמעט צוויי יאהר און דאס גאנצע חיל וואס האדריאן האט ארויסגעשיקט, איז געפאלען ווי שטרוי. אז האדריאן האט אקוק געגעבען אז עס איז זעהר געפאהרליך, האט ער זיך ענטשלאסען צו מאכען נאך די לעצטע פרווו און האט איבערגעגעבען די מלחמה איינעם פון די שטארקסטע און די קלינסטע הויפטלייט, יוליוס סעווערוס, וואס האט שוין ניט איינמאל ארויסגעוויזען זיין בריה׳שאפט. אז סעווערוס איז געקומען אויפ׳ן פלאץ פון דער מלחמה, האט ער באלד פערשטאנען אז מיט שלאגען זיך וועט ער גאר ניט אויספיהרען און עס איז ביי איהם געבליבען נאר ווארטען און שטילערהייט צונעהמען ביי די יודען יעדע מאגליכקייט צו בעקומען לעבענס־מיטעל. אזוי האט ער טאקי געטהון; עס האט אפילו לאנגער געדויערט, דער פאר איז איהם אבער געראטהען ארומצורינגלען די יודען און זיי כוטשען מיט הונגער און דארשט. עס פארשטעהט זיך אז די יודען האבען ניט געשוויגען און עס זענען געווען קרבנות געפאלען פון ביידע זייטען, נאר קיין זיכערע ידיעות פון יענער צייט זענען ניט געבליבען. מען ווייסט נאר אז ביסלעכווייס האט סעווערוס ארויסגערוקט די יודען פון אלע פעסטונגען און בר־כוכבא מיט זיינע לייט האט זיך פערשלאסען אין ביתר, וואס איז געוועהן איינע פון די נייע פעסטונגען און איז געלעגען ניט ווייט פונ׳ם ים.

א קיילעכדיג יאהר האט געדויערט די בעלאגערונג פון ביתר, וואס האט געהאט גענוג וואסער און עסענווארג און האט זיך געקאנט לאנג האלטען. ווי אזוי סעווערוס האט איינגענומען ביתר, זענען דא פערשידענע דעות. א טהייל זאגען אז צוויי שומרונים, כישה און אחרים, האבען אנגעוויזען די רוימער אלע

פערבארגענע גאנג אונטער דער ערד; פיעל אבער מיינען אז סעווערוס האט בעקומען
א מיטעל אפצוציהען דאס וואסער פונ'ם טייך און די איינוואהנער האבען ניט געהאט
וואס צו טרינקען; אנדערע ווידער דערצעהלען וועגען דעם א גאנצע מעשה. אין
ביתר האט געוואהנט בר־כוכבא'ס אקרוב, רבי אלעזר המודעי, זעהר א פרו־
מער און אאנגעזעהענער תנא, וואס האט די גאנצע צייט פון דער בעלאגערונג
גאר געפאסט און תפלה געטהון. אז סעווערוס האט געזעהן ווי די יודען שטעהען
אזוי פעסט, האט ער זיך גאר אין גאנצען כיאש געוועהן פון ביתר און האט שוין
געוואלט אבטרעטען נור איינער פון די שומרונים האט איהם אבער מגלה געוועהן
דעם סוד, אז די פעסטונג האלט זיך גאר צו ליעב רבי אלעזר'ס פרומקייט, און האט
זיך טאקי אונטערגענומען צו ווארפען אויף איהם א חשד און אנמאכען א טומעל
אין שטאדט. ער האט זיך טאקי אריינגעגנב'ט און איז צוגעקומען צו רבי אלעזר'ן
ווען ער איז געוועזען פערטיעפט אין די תפלות און האט איהם עפעס אזוי ווי
א סוד איינגערוימט אין אויער. מן הסתם האט ער עס אזוי געטהון אז אנדערע
זאלען עס בעמערקען און מען האט באלד דערפון צו וויסען געטהון בר־כוכבא'ן.
דער שומרוני האט זיך אומיסטען געלאזט חאפען און, אז מען האט איהם געפרעגט
וואס ער האט געזאגט רבי אלעזר'ן, האט ער געאנטפערט: „ווי באלד איך וועל
אויפדעקען דעם אמת, וועלען מיך מיינע לייט טויטען, וועל איך לייקענען,
וועט איהר מיך דערהרגענען, דערפאר וויל איך בעסער שטארבען דורך אייערע
האנד און ניט פאלש בלייבען די וואס האבען מיך געשיקט". נאך אזעלכע רייד
האט בר־כוכבא געשיקט רופען רבי אלעזר'ן און אז דער שלאפער זקן האט גע־
זאגט דעם אמת אז ער ווייסט פון קיין זאך ניט, איז בר־כוכבא אין כעס געווארען
און האט איהם מיט'ן פוס אזא שטארקען קלאפ געטהון, אז ער איז אומגע־
פאלען טויט. דעמאלט האט מען געהערט א בת קול, וואס האט געשריגען:
„דערפאר וואס דו האסט דערשלאגען די רעכטע האנד פון דעם פאלק ישראל און
זיין אויג בלינד געמאכט, וועט אויך דיין האנד געלאהמט ווערען און דיין אויג
וועט אויפהערען צו זעהן". נאך רבי אלעזר'ס טויט האט זיך אנגעהויבען צווישען
די איינוואהנער פון ביתר א אינווייניגסטער קריעג און די פעסטונג איז געפאלען
פונקט אין דעם אייגענעם טאג, וואס ירושלים איז, צוריק מיט פינף און זעכציג
יאהר, חרוב געווארען. בר־כוכבא'ן האט מען געפונען טויט און די רוימער האבען
געזאגט אז טאקי נאר איין גאטט האט איהם געטיידט, ווייל מענשען איז שווער
געוועהן איהם בייצוקומען.

נאך דער צושטערונג פון ביתר, זענען זיך פיעל יודען צולאפען און סעווערוס

האט צושטעלט זיין חיל אין אסך ערטער מען זאל חאפען די אנטלאפענע. פיעל פון זיי זענען טאקי אריינגעפאלען אין דעם שונא'ס האנד און מען האט זיי פערקויפט פאר קנעכט. די איבעריגע, וואס עס איז זיי געראטהען זיך צו בעהאלטען אין היילען, האבען אזוי געמוזט אויסגעהן פאר הונגער און עס איז געקומען דערצו אז זיי האבען אנגעהויבען צו עסען דאס פלייש פון מתים. זיי האבען געציטערט פאר יעדען שארך און איינמאל זענען פיעל פון זיי אומגעקומען צוליעב דעם וואס עטליכע האט זיך פערגלוסט לכבוד שבת אנצוטהון שיך מיט צוועקעס; אז מען האט דערהערט ווי מען געהט עפעס אזוי שטארק און מען קלאפט, האט מען געמיינט אז די רוימער זענען פלוצלונג אנגעפאלען, עס איז געווארען א שטארק שטופעניש און אין עננשאפט האט מען אסך יודען דערדריקט. דער פון איז נאך דעם ארויס א אסור מען זאל אום שבת ניט טראגען קיין שיך מיט צוועקעס. עסען בעגעשען-פלייש איז ביי זיי געווארען נאר א געוואהנליכע זאך און אזוי ווי טויטע האבען זיך גענוג געוואלגערט אויף די פעלדער, פלעגען זיי ניט איין מאל שטילען זייער הונגער דורך אזא שרעקליכען אופן, און אזוי האט זיך געמאכט וואס אזוהן האט צוזאמען מיט אנדערע געגעסען דאס פלייש פון זיין אייגענעם פאטער, און אז ער איז דערנאך געוואהר געווארען דערפון, איז ער פאר צרות אראב פון זינען. נאר אפילו אזא ביטער לעבען האבען די רוימער ניט פערגונען די יודען: מען האט פיעל פון זיי ארויסגענארט פון זייערע בעהאלטעניש'ען, מען האט זיי צוגעזאגט מוחל צו זיין און נאך דעם האט מען זיי דערהרג'ט. גליקליך זענען נאר געוועהן די וואס האבען זיך צוגעשלאגען קיין אראביען און צו דער געגענד פון פרת. די רוימישע מלוכה האט זיך נוקם געוועהן אין אללע יודען, זי האט אויף זיי ארויפגעלעגט די גרעסטע נתינות און א שטארקער טרויער האט בעדעקט דאס גאנצע יודישע לעבען. צום זכר פון דער גייער מפלה האבען די יודען איינגעפיהרט אז ביי די חתונות זאל מען די כלות מעהר ניט טראגען צום חתן אהיים אויף טהייערע שטוהלען, ווי דער מנהג איז פריהר געוועהן. די יודען האבען טאקי געפיהלט אז זיי האבען אויף וואס צו טרויער'ן, ווייל האדריאן האט זיך ענטשלאסען ארויסצוגעבען פאר זיי גאנץ בעזונדערע געזעצע, וואס זאלען זיי בעראומער'ן דאס לעבען און אויסרייסען מיט'ן ווארצעל דאס יודישקייט, און צוליעב דעם האט ער נאך איין מאל אראבגעשיקט קיין ארץ ישראל דעם געוועזענעם מושל רופוס, וואס האט גוט געקאנט דאס יודישע פאלק און איז געוועהן אים שטאנד אויף זיי אבטונג צו געבען

האדריאן האט זיך אין גאנצען גענומען אויף דעם דרך פון אנטיאכוס עפי־פאנעס אונ עס איז ביי איהם אויך געבליבען ער זאל מאכען אתל פון אלדינג וואס עס איז הייליג ביי יודען. ער האט געהייסען בעשטראפען אפילו מיט'ן טויט די יודען וואס וועלען אבהיטען שבת, מל זיין די קינדער, לערנען תורה, דאווענען, לייגען תפלין, אדער זיך האלטען זאגאר אין קלענערע מצות אונ מנהגים. די ארטער פון ירושלים, וואו די יודען האבען געוואלט אויסבויען די טהייערע בנינים, האט רופוס צו אקערט, דעם נאהמען פון דער שטאדט האט ער איבער געמאכט אויף אליא קאפיטאלינא אונ האט דארט בעזעצט אויסגעדיענטע סאלדאטען אונ סיריער, אויפ'ן הר הבית האט ער געשטעלט אבילד פון האדריאן אונ אויסגעבויט א טעמפעל פאר דעם אבגאטט יופיטער, נאך אזא טעמפעל האט ער אנידערגעשטעלט אויפ'ן הר גרזים, כדי די שמרונים זאלען אויך פיהלען אז די ראמער האלטען זיי פאר יודען. אויפ'ן טויער וואס פיהרט קיין בית לחם האט ער געשטעלט, די יודען אויף להכעיס, אקאפ פון אחזיר אונ אחוץ דעם האבען יודען ניט געטארט אפילו זיך ווייזען נאהענט נעבען די חורבות פון ירושלים אונ וועמען מען פלעגט דארט בעגעגענען פלעגט מען איהם דערהרגע'ן אהן טענות.

ביי אזא שרעקליכע לאגע זענען די תנאים זיך צונויפגעקומען בסתר קיין לוד אונ האבען דארט געהאלטען איין עצה ווי אזוי מען דארף זיך נוהג זיין. גאר די פרומע האבען געשריען אז יעדער יוד מוז זיך לאזען הרגע'ן אונ טאר ניט עובר זיין אפילו אויף דער קלענסטער מצוה; אנדערע ווידער האבען געדרונגען פארקעהרט, אז דארט וואו עס איז אזא סכנה, מאג מען לפנים צו ליעב טהון דעם שונא אבי זיך אבצוראטעווען דאס לעבען. ביידע צדדים האבען זיך אויס־געגלייכט אונ מען האט אנגענומען די מיינונג פון רבי ישמעאל, אז מען זאל איינשטעלען דאס לעבען נור דעמאלט ווען דער שונא וועט וועלען צווינגען דעם יודען צו רציחה אונ עבודה זרה, אדער איינפיהרען ניט קיין זיטליך פאמיליען־לעבען, אונ ווייטער מאג מען ניט אזוי שטרענג אבהיטען די דינים. ניט לאנג אבער האט געהאלפען דאס פארשטעלען זיך, ווייל די ראמער האבען געהאט גענוג מוסרים, וואס האבען זיי ענדעקט אללע סודות אונ די יודישע התחכמות, מיט וועלכע זיי האבען זיך בעמיהט צו פארבלענדען די אויגען פון דער מלוכה. ביי דער געלעגענהייט פלעגט זיי אנטהון גרויסע צרות, אלישע בן אבויה, אדער ווי מען האט איהם גערופען אחר, וואס ער האט זיך נוקם געווען אין זיינע פריהערדיגע פערפאלגער אונ האט זיי פאר'ן הרם בעצאהלט דערמיט וואס

ער פלעגט די ראמער אויפקלעהרען אללע אויפטוהעני'שען פון די יודען און האט געמאכט רופוס'ן פאר א גאנצען למדן. ער האט אויך געגעבען די עצה מען זאל נאר צומאכען די ישיבות און קיינער פון די תלמידים זאל ניט טארען בעקומען א סמיכה אויף רבנות און האט גערעכענט אז דורך אזוינע מיטעל וועט מען קאנען אין גאנצען דערשטיקען די יודישקייט און פון דער תורה זאל קיין זכר ניט בלייבען.

די שרעקליכע צרות, וואס מען האט דעמאלט אנגעטהון יודען, לאזען זיך נאר ניט בעשרייבען. ניט אומזיסט האט רבי ישמעאל געזאגט, אז ווען מען זאל ניט מורא האבען דאס גאנצע פאלק זאל אונטערגעהן וואלט מען בעדארפט פארווערען יודען חתונה צו האבען און פארגראסער'ן די צאהל פון די יודישע קרבנות. דאס אכזריות פון די ראמער איז געוועהן אזוי גרויס אז זיי פלעגען ברענגען און בראטען די יודען וואס מען האט זיי געהאפט עפעס ביי א דבר מצוה, אדער ביים לערנען, און אז זיי האבען איין מאהל געהאפט איודען אנגעטהון אין תפלין האבען זיי איהם באלד צושפאלטען דעם קאפ. פון דערטרויען האבען פיעל יודען דארויף ניט געקוקט, און בעזאנדערס האט זיך איינגעשטעלט דאס לעבען רבי עקיבא, וואס פלעגט מיט זיינע תלמידים לערנען אויף די דאכער און האט זיי אזוי געוואהנט מיט דעם געדאנק אז זיי קאנען צמאל אומקומען, אז ווען מען פלעגט פון דערווייטענס דערזעהן געהן ראמער האט מען באלד אנגעהויבען צו זאגען „שמע ישראל" און יעדער פון זיי איז פערטיג געוועהן צו שטארבען צוזאמען מיט זייער גרויסען רבי'ן.

עס האבען זיך אפילו געפונען צווישען די תנאים און לומדים געצאהלטע מענשען וואס אזא לעבען, שטענדיג פארשטעללען זיך און פערבארגענערהייד אבהיטען יודישקייט, איז זיי ניט געפעלען. זיי האבען ניט אזוי פיעל געהאלטען פון די ראמער ווי זיי זענען געוועהן אונצופרידען דערפון וואס די יודען פאלגען ניט די מלוכה און ווערען דערוויייל געוואהנט צו לעבען פריי גאר אהן אשום געזעטץ. איינער פון די דאזיגע איז געוועהן רבי יוסי בן קיסמא. און פאר זיין איבערגעבענהייט האבען איהם די ראמער געשאצט. רבי יוסי האט זיך ניט געקאנט איינהאלטען און אז ער האט דערזעהן ווי רבי חנינא בן תרדיון לערנט אפענטליך תורה, האט ער איהם פארגעהאלטען פאר וואס ער איז אזוי מפקיר זיין לעבען. דאס איינענע האט אויך געטהון פפוס בן יהודה מיט רבי עקיבא'ן און האט געוואלט ביי איהם פועל'ן ער זאל אויפהערען צוזאמלען תלמידים, דארויף האט איהם רבי עקיבא געענטפערט מיט א משל: א פוקס האט אמאל ארומגעשפאצירט נעבען א טייך און האט זיך צוגעשארט

צו די פיש, קלאמערש ווי א גוטער פריינד וואס וויל זיי אויסרעדען דאס הארץ אונ פערטרייבען זייער מרה שחורה. די פיש האבען זיך טאקי אריינגעלאזט מיט איהם אין א שמועס אונ האבען זיך געקלאגט, אז זיי וואלטען געוועהן גאנץ רוהיג, ווען זיי זאלען ניט בעדארפען יעדע מינוט מורא האבען טאמיר פאלען זיי אריין אין א נעץ. אויב אזוי, האט זיך אנגערופען דער פוקס, אז איהר ווילט יא זיין בעווארנט פון אללע סכנות, דארפט איהר נאר ארויסקומען צו מיר אויף דער יבשה אונ איהר וועט שוין האבען א גוטען שומר אונ וועט שוין פאר קיינעם זיך ניט שרעקען. ניין, האבען די פיש געענטפערט, אז אין וואסער פיהלען מיר זיך ניט גאנץ זיכער, ווי אזוי זשע וועלען מיר זיך דארפען שרעקען אויף דער יבשה, וואו מיר קאנען גאר ניט בלייבען לעבען! דעם משל דערפון האט רבי עקיבא אזוי ערקלעהרט: אז מיט דער תורה אין דער הענד, וואס זי איז אונזער לעבען אונ האפנונג, שטעהען מיר אויס אזוי פיעל צרות, וואס זשע קאן שוין כון אונז ווערען אז מיר וועלען זיך אבזאגען פון אונזער לעצטער טרייסט!!

רבי עקיבא איז געבליבען טריי זיין פעסטער איבערצייגונג אונ חאטש די רומער האבען איהם איינגעשפארט אין תפיסה אונ אנגעטהון ענוים קשים, האט ער זיך ביז צום לעצטען אויגענבליק געהאלטען ווי א גבור, אונ אפילו אז מען האט מיט אייזערנע קאמען געריסען פאסען פון זיין לייב, האט ער אללע יסורים אנגענומען פאר ליעב אונ רוהיג, נאר מיט „שמע ישראל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד" אויף די ליפען, האט ער אויסגעהויכט די כשרה נשמה.

אזוי האט אויך רבי חנינא בן תרדיון מקבל באהבה געוועהן זיין גרויסען עונש. רבי חנינא האט זיך ניט געוואלט בעהאלטען אונ האט זיך גאנץ אפען בעשעפטיגט מיט לערנען. אז מען האט איהם געהאפט אונ די שופטים זיינע האבען איהם געפרעגט פאר וואס ער איז עובר אויפ'ן בעפעהל פונ'ם קייזער, האט ער געענטפערט קורץ אונ שארף: גאטט האט מיר אזוי געהייסען! זיין משפט איז ארויס, מען זאל איהם איינוויקלען אין א ספר תורה אונ פארברענען. דאס אכזריות פון די שופטים איז געוועהן אזוי גרויס אז זיי האבען געהייסען איהם צולייגען נאסע וואל צום הארצען כדי ער זאל זיך לאנגער מאטערען. דער תלין האט שוין געהאט מעהר רחמנות אונ האט אליין איהם געהייסען אראבנעהמען די וואל אונ זאלל גיכער שטארבען. נאר רבי חנינא איז דארויף ניט בעשטאנען אונ האט געזאגט אז על פי דין טאר ער עס ניט טהון, וייל ווי באלד ער וועט אליין אויך טהון עפיס ער זאל גיכער שטארבען, וועט דאס זיין אין עבירה אונ ער וועט זיך רעכענען פאר א זעלבסטמארדער, אמאבר

עצמו לדעת. דער תלין אבער האט ניט געקאנט צוזעהן זיינע יסורים, ער האט אליין פון איהם אראבגעריסען די וואל אונ האט זיך אויך אריינגעווארפען אין פייער. רבי חנינא'ס פרוי האט מען אויך פערמשפט צום טויט אונ זיין טאכטער האט מען פערקויפט אין אן אפענטליך הויז.

נאך שרעקליכער האט מען געטהון מיט דעם תנא רבי חוצפית המתורגמן מען האט ביי איהם אויסגעשניטען די צונגע אונ געווארפען פאר די הינד. דער לעצטער פון די צעהן קדושים, וואס האבען זיך מוסר נפש געוועהן פאר'ן יודען אונ זיין תורה אונ וואס זייער זכר איז געבליבען הייליג אין פאלק מיט דעם נאהמען: „עשרה הרוגי מלכות”, איז געוועהן רבי יהודה בן בבא, וואס זיין חטא איז בעשטאנען אין דעם, וואס ער האט ארויסגעגעבען סמיכות עטליכע יונגע לייט, כדי די יודען זאלען ניט בלייבען אהן רבנים. דעמאלט זענען אויך אומגעקומען די צוויי בעריהמטע העלדען, יוליאנוס אונ פאפוס, אונ דער טויט פון די בעליעבטע פיהרער האט גאר אין גאנצען דערשלאגען די קאפ פון די יודען.

אויסער אללע אונמענשליכע משפטים, האט הדריאן ארויסגעגעבען א בעפעהל אז די יודען טארען זיך ניט צורירען צו די טויטע אונ אז זיי זאלען זיך וואלגערן ביז די חיות וועלען זיי ניט אויפפרעסען. דא האבען זיך ווייטער פיעל יודען איינגעשטעלט דאס לעבען אונ פלעגען ביי נאכט מקבר זיין די מתים. דעמאלט איז אויך ארויס אספר מיט דעם נאהמען: מעשה טוביה, אין וועלכען עס ווערד בעשריבען ווי אמלך האט אמאל ניט געלאזט בעגראבען מתים, ווי עס האט זיך געפונען אפרומער וואס האט געהאלטען פאר אמצוה צו טהון מיט די טויטע אחסד של אמת אונ ווי גאטט האט איהם דערפאר געבענשט מיט אלדעם גוטס.

ביי די רדיפות האבען די יודען-קריסטען אויך פיעל צרות אויסגעשטאנען זיי האבען געלעבט צווישען יודען אונ פיעל מנהגים זענען ביי זיי געוועהן יודישע; דער פאר האבען זיי געמוזט ווערען שותפים מיט יודען אויך צו די צרות. דאס האט געפיהרט דערצו וואס די יודען-קריסטען האבען געמוזט ווערען איינס מיט די איבעריגע קריסטען, וואס זענען ארויסגעקומען פון אנדערע אומות, אונ האבען געפויעלט ביי דער ראמישער מלוכה זי זאל זיי בעטראכטען ניט ווי אידישע כתה, נאר ווי אבעזונדער רעליגיאן. דעמאלט האבען זיך די יודען לחלוטין אבגעטהיילט פון די קריסטען, אונ פיעל אונגליקליכע יודישע קינדער, וואס עס איז זיי אונמאגליך געוועהן צו בלייבען אין

יודישקייט, אונ דיענען עבודה זרה איז זיי נאך שווערער געוועהן, זענען איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום, וואס האט פארט געהאט מעהר חסד אין אדריאנ'ס אויגען.

---

4 די נשיאים שמעון בן גמליאל דער צווייטער, יהודה דער ערשטער, גמליאל דער דריטער אונ יהודה דער צווייטער.

(190—250 נאך קריסטוס געבורט).

ווען נאכ'ן חורבן האבען די יודען מיט רעכט געמאנט רעכנען אז ערגערס קאן שוין גאר ניט זיין, האט האדריאן זיי געוויזען אז דאס שלעכטקייט האט גאר קיין גבול ניט אונ קאן אויסטראכטען אזוינע צרות, וואס ווארפען דעם מענשען אין גאנצען פון די פיס אונ דערשלאגען איהם דעם קאפ מיט'ן הארץ צוזאמען. האדריאנ'ס געזעצע האבען אויסגעריסען דאס יודישקייט אונ אז די רוימישע מלוכה איז איבערגעגאנגען צו אנטאנינוס פיוס, וואס מע האט איהם געהאלטען פאר א גוטען, האבען די יודען ניט געוואלט קיין שום ישועות, נאר זייער איינציגער וואונש איז געוועהן, עס זאלען בטל ווערען די פריהריגע ביטערע גזרות אונ זיי זאלען זיך מיט זייער אמונה אויך מאגען ארויסווייזען אויף דער ליכטיגער שיין. ווי עס ווייזט אויס, האט זיי אביסעל צוגעהאלפען רופוס'ס ווייב, וואס האט פריהר אנגעשמעקט אז אין רום הייבט זיך אן צובלאזען איין אנדער ווינטעל אונ האט זיי געגעבען איין עצה זיי זאלען זיך צו זעצען טאקי צו רופוס'ן אליין אונ איהם בעטען ער זאל פאר זיי זאגען עפיס א גוט ווארט. מען האט זי טאקי געפאלגט אונ איין מאל אין אפינסטערן אויף־דער־נאכט האבען זיך עטליכע יודען צוזאמען מיט רבי יהודה בן שמוע, אנידערגעשטעלט פאר רופוס'ס פענסטער אונ האבען ביטער געוויינט, מען זאל אויף זיי רחמנות האבען אונ ניט פארגעסען אז אלע מענשען זענען קינדער פון איין פאטער. רופוס'ן האט עס גערירט, ער האט צוגעזאגט צו שרייבען קיין רום, אונ גאר גיך איז אנגעקומען פון רום אבעפעהל אז האדריאנ'ס געזעצע זאלען אויפהערען. דאס איז געוועהן דעם אכטצעהנטען אדר, אונ מען קאן זיך פארשטעלען די שמחה פון די יודען, כאטש צו קומען קיין ירושלים האט מען זיי נאך ניט ערלויבט. באלד האבען אנגעהויבען צוריקצוקומען פון בבל אונ פון אנדערע ערטער רבי עקיבא'ס תלמידים, ווי רבי מאיר, רבי יהודה ברבי אלעאי, רבי יוסי בן חלפתא, רבי יוחנן

הסנדלר און רבי שמעון בן יוחאי מיט נאך דריי לומדים, וואס רבי יהודה בן בבא האט זיי געגעבען סמיכות און האט דערפאר מיט'ן לעבען בעצאהלט. דעמאלט האבען זיך די געצאהלטע תנאים פערזאמעלט אין א קליין שטאדטעל אושא, ווייל די שטאדט יבנה איז געוועהן צושטערט, און האבען דארט בעשלאסען ווי אזוי דאס יודישע לעבען זאל זיך ווייטער פיהרען. דעמאלט איז אויך בעשטימט געווארען דער עבור-יאהר, כדי מען זאל ווייטער ריכטיג אויסרעכנען ווען די ימים טובים פאלען. די בעריהמטעסטע מאנער פון דער צייט, וואס האבען זיך גערעכענט פאר פארשטעהער פון די סנהדרין זענען געוועהן רבי שמעון בן גמליאל, וואס איז אנטלאפען קיין בבל פון ביתר, ווען עס האט נאר דארט אנגעהויבען די שחיטה און וואס מען האט איהם ביי'ם צוריקקומען געמאכט פאר נשיא אויפ'ן פאטערס ארט, רבי נתן, וואס איז אין זיין געבורטסארט אין בבל געוועהן זעהר אנגעזעהן און אז עס האט זיך איהם פערגלוסט אריבער צו פאהרען קיין ארץ ישראל איז ער דארט געווארען דער צווייטער פונ'ם נשיא, און רבי מאיר וואס פלעגט זיין דער הויפט-רעדנער אין יעדער אסיפה. צום אנהייב האט רבי שמעון געוואלט געהן מיט דעם אייגענעם דרך ווי רבן גמליאל און האט שיער ניט בעקומען אזוי פיעל שונאים ווי דער פאטער. נאר מיט דער צייט האט זיך ארויסגעוויזען אז ער האט דוקא אצוגעלאזטע נאטור, און אללע כללים פונ'ם לעבען זענען ביי איהם בעשטאנען אין איין ווארט: „אז די וועלט שטעהט אויף דריי זאכען — אויף אמת, גערעכטיגקייט און שלום".

ניך האבען זיך די וואונדען אנגעהויבען צו פארהיילען, דאס יודישע לעבען האט אנגעהויבען רוהיג זיך צו פיהרען און די תנאים האבען ווייטער געקאנט פארנעהמען זייער הויכע שטעללע ביים פאלק. מיט אבעזונדערן גלאנץ איז געוועהן ארומגערינגעלט דער נאהמען פון רבי מאיר, וואס האט אייגענטליך געהייסען משה, נאר מען האט איהם גערופען „מאיר", ווייל מען האט איהם געהאלטען פאר א „ליכט און שיין", וואס בעלייכטעט די וועלט. רבי מאיר איז געוועהן א סופר און א גרויסער קינצלער אין זיין פאך; ער האט ערפונדען אנייעם מין גלאנצענדיגען טינט און איז געוועהן אזא בקי אז פיעל זאכען פלעגט ער שרייבען אויסווענדיג. פון דער ארבייט האט ער געהאט יעדע וואך דריי שקלים און אדריטעל פונ'ם פערדיענכט פלעגט ביי איהם אוועק געהן אויף צדקה. צום אנהייב האט דער עולם ניט געוואלט אזוי שטעלען אויף רבי מאיר'ן, ווייל ער איז געוועהן נאך גאר יונג ווען ער האט בעקומען זיין סמיכה

פון רבי עקיבא'ן. אודאי האט עס איהם געהערט און ער פלעגט זאגען: „קוקט ניט אויפ'ן קרוג, נאר אויף דעם וואס געפינט זיך דארט אינעווייניג; אמאל איז דא א נייע קרוג מיט אלטען וויין און אמאל זעהן מיר א אלטען קרוג וואס האט אין זיך אפילו קיין נייעם וויין ניט". ער האט חתונה געהאט מיט רבי חנינא בן תרדיון'ס טאכטער ברוריה אדער וואלעריא, וואס האט געשיינט מיט איהר צדקות און אמת פרומקייט און וואס פון איהר דערצעהלט דער מדרש אז זי האט מיט גרויס חכמה געטרייסט איהר מאנן, ווען זייערע ביידע קינדער זענען געשטארבען, און האט געגעבען צו פערשטעהן אז דער רבונו של עולם האט נאר אפגענומען דעם משכון וואס ער האט ביי זיי איבערגעלאזט אויף א קורצער צייט. אז רבי מאיר איז צוריקגעקומען פון בבל, האט איהם ברוריה געבעטען ער זאל פאהרען קיין צעזארעא אבזוכען איהר אומגליקליכע שוועסטער, וואס איז פערקויפט געווארען אין א אפען הויז. רבי מאיר האט עס איהר צו ליעב געטהון, נאר פריהר האט ער געוואלט וויסען צו איז נאך זיין שוועגער'ן פרום און עהרליך און צו האט זי דאס נייע געצוואונגענע לעבען ניט אין גאנצען פערדארבען. ער האט זיך פארשטעלט פאר א רוימישען עדעלמאנן, אזוי האט ער געקאנט פריי צו קומען צו איהר, און אז ער האט זי געפונען ריין און אונ-שולדיג האט ער זי מיט מסירת נפש פון דארט ארויסגעהאפט. מען איז באלד דערפון געוואהר געווארען און מען איז איהם נאכגעלאפען, נאר האפען האט מען איהם ניט געקאנט ווייל ער האט זיך געמאכט אז ער עסט כלומר'שט טרפה מאכלים און אזוי איז ער ניצול געווארען. רבי מאיר'ס דרך איז געוועהן מקבל צו זיין דעם אמת פון יעדען און ער האט אפט געלערנט אפילו פון אלישע בן אבויה, און אז זיינע חברים האבען איהם דארויף געפרעגט, האט ער געאנטווערט: „אז ער האט געפונען א זאפטיגען גראנאט-אפעל, עסט ער דאס אינעווייניגסטע און די שאלעכץ ווארפט ער ארויס". און באמת, האט זיך אין רבי מאיר'ן טאקי נאר דאס גוטע פון זיין רבי'ן איינגעקלעבט און אלישע בן אבויה אליין איז אויף דער עלטער אויך א ביסעל געלאסענער גע-ווארען. איין מאל איז ער געפאהרען אום שבת רייטענדיג אויף א פערד און רבי מאיר איז איהם נאכגעגאנגען צו פוס און האט געהערט פון איהם תורה. פלוצלונג האט איהם אלישע אבגעשטעלט און האט איהם געוויזען אז עס איז שוין א תחום שבת און אז ווייטער טאר ער ניט געהן. קעהר זיך אויך אום צוריק, האט איהם רבי מאיר איינגעהויבען צו בעטען און דערמיט א ווינק געגעבען אז דורך חרטה און א אמת'ר תשובה קאן ער נאך צוריקקומען צו זיינע ברידער. א, ניין! האט

איהם דארויף אלישע געאנטפערט, דער וועג צוריק איז פאר מיר פערשלאסען. פון דעסטוועגען אז עס איז געקומען אלישע׳ס לעצטע שעה, האט רבי מאיר ניט אבגעטרעטען פון זיין קראנקען בעט און האט איהם דארויף ארויפגעבראכט אז ער איז געשטארבען מיט א ודוי אויף די ליפען.

רבי מאיר האט דער ערשטער צונויפגעזאמעלט אללע דינים און הלכות און האט די זאמלונג א נאהמען געגעבען „משנה“ ער איז געוועהן א גרויסער חריף און האט זיך ליעב געהאט צו שטעלען אויף יעדען פינטעלע פון דער תורה און דרש׳ן דעם פסוק אויף אללע אופנים. פון איהם האט אויך געלערנט דעם דרך זיין תלמיד רבי סומכוס בן יוסי, וואס איז גלייך מיט׳ן רבי׳ן געוועהן דער גרעסטער מחמיר, ווייל אין דער צייט, נאך דעם וואס די יודישע אמונה איז געשטאנען אזוי שלעכט, האט מען געמוזט מעהר מחזק זיין דעם בנין פון יודישקייט. אז מען פלעגט אמאל אנווייזען רבי מאיר׳ן אז ער לייגט אויפ׳ן פאלק ארויף צו שווערע זאכען, פלעגט ער זיך פארענטפערן דערמיט, וואס „געגען זיך אליין איז ער נאך שטרענגער און וואס ער איז מתיר פאר אנדערע בלייבט ביי איהם א אסור“.

רבי שמעון בן יוחאי׳ס גאנג איז שוין גאר געוועהן איין אנדערער. ער האט די תורה געלערנט אהן סודות ער האט זיך ניט געמאטערט צוגעפינען אין א פסוק דווקא דעם פשט וואס ער האט בעדארפט האבען און זיינע אללע ראיות פלעגט ער מעהר נעהמען פונ׳ם לעבען. ער האט ניט געוואלט אויף דעם עולם צו שווער מאכען די לאסט פון די מצות און פלעגט זאגען: „אז אי זוכען פרנסה, אי לערנען תורה, איז זעהר שווער און אז פינקטליך מקיים זיין אלדינג וואס שטעהט אין דער תורה, קאן נאר דער וואס לעבט פון מן, אדער וועניגסטענס פון מעשר“. רבי שמעון האט געהאט א בעזונדער ישיבה אין תקוע און דארט האט ער אויך אזעלכע געדאנקען איינגעפלאנצט זיינע תלמידים. פון זיינע יונגע יאהרען זענען געבליבען וועניג ידיעות, נאר דאס ווייסט מען אז זיין פאטער איז געוועהן א גרויסער חשוב ביי דער רוימישער מלוכה און ער איז פון קינדהייט אן געוועהן פונקט דער היפך און האט שטארק פיינד געהאט די רוימער. ביי דער ערשטער מסירה, אין דער צייט ווען די רוימישע מלוכה איז איבערגעגאנגען צו וועררוס, האט מען איהם שוין געוואלט הרג׳נען, האט ער זיך געמוזט בעהאלטען אין א היהל און איז דארט געזעסען דרייצעהן יאהר. דאס האט איהם געשאדט אין געזונד, זיין לייב איז געשוואלען געווארען און ער האט זיך ענטשלאסען ארויסצוגעהן פון זיין בעהעלטניש און זיך באדען אין חמי טבריא. דעמאלט איז גראד

ווערום געשטארבען און רבי שמעון בן יוחאי האט בעקומען די מעגליכקייט אנ־צונעהמען זיין בכבוד'ן פלאטץ צווישען די תנאים.

רבי יהודה בן אלעאי איז געווען דוקא א פראסטער בעל מלאכה פון דעסטוועגען איז ער ביי אללע זעהר בעליעבט געוועהן און האט נושא חן גע־וועהן אפילו ביי די ראמער דערמיט וואס ער האט אבגעהיט די יודען פון מחלוקת. ער איז געווען א גרויסער חכם אין וועלט־זאכען, דערצו האט ער נאך געהאט זעהר א שארפען תחוך הדבור, ביי יעדער אסיפה פלעגט ער דער ערשטער ארויס־זאגען זיין מיינונג און דערפאר האט מען איהם גערופען „ראש המדברים“. מיט אללע כוחות האט ער געארבייט אריינצוגעבען די יודען א חשק צו לערנען מלאכות און זיך ערנארען פון אייגענער ארבייט. די מלאכה, פלעגט ער זאגען, איז א צי־רונג פאר'ן מענשען און ווער עס לערנט ניט זיין קינד עפיס א האנדווערק מאכט ער איהם אליין פאר א רוצח".

אזוי האט זיך אויך געצויגען זיין פרנסה פון לעדער־ארבייט רבי יוסי בן חלפתא, וואס האט אנגעשריבען א געשיכטע פון דער צייט וואס די וועלט איז בעשאפען געווארען ביז צו דער מלחמה פון בר־כוכבא, מיט דעם נאהמען „סדר עולם“. ער איז געווען א גרויסער געגנער פון גדלות און נאך א גרא־סערער אוהב אמת און פלעגט זאגען: „עס איז בעסער צו זיין א תלמיד איידער א רבי און אז עס איז גלייכער אויסצוזעהן פאר שולדיג איידער מאכן באמת שולדיג זיין".

צווישען די גרויסע לייט פון יענער צייט, אחוץ די תנאים און לומדים וואס האבען גאר בעזונדער געארבייט אין לידדא, האט זיך אויך א גרויסען נאהמען ערווארבען רבי אלעזר בן רבי יוסי הגלילי, וואס האט אנגעשרי־בען די צוויי און דרייסיג מדות אדער כללים מיט וועלכע מען קאנן די תורה פערשטעהן און פערענטפערן א סך זאכען וואס זיינען קשה. ליידער האבען זיך געפונען מבינים ווי די צוויי און דרייסיג מדות צו בענוצען ערשט אין אכט הונדערט יאהר ארום.

אז די יודען האבען זיך א ביסעל אבגערוהט פון האדריאנ'ס קלאפ און האבען אנגעהויבען קומען צו די כוחות, האבען זיי זיך ארומגעקוקט אז עס איז ניט גוט וואס די יודען פון בבל האבען זיך אין גאנצען אבגעזונדערט פון זיי און פיהרען זיך אונטער דער השגחה פון א אייגענעם נשיא און אפילו פון איי־גענע סנהדרין. אין בבל האבען טאקי די יודען בעקומען א שטיקעל זעלבסט־שטענדיגקייט, אז אין גליל איז געווארען די יודען שלעכט, האט זיך איינער

פון די בעסטע יונגע לייט, חנניה, אפלעמעניק פון רבי יהושע׳ן, אוועק געלאזט קיין בבל אונ האט דארט, אין דער שטאדט נהר־פקוד, ניט ווייט פון נהרדעא, ארום זיך געזאמעלט אללע לומדים אונ ביסלעכווייס געמאכט אקליין סנהדרין וואס ער אליין איז טאקי געוועהן דער ראש פון זיי. איהם האט פיעל דערצו פערהאלפען דער ריש גלותא נחוניא אדער אחיה, אונ אזוי האט מען דארט אליין אנגעהויבען בעשטימען ימים טובים אונ אללע אנדערע זאכען, וואס מען האט פריהר געמוזט אנקומען צו די הויפט־סנהדרין אונ מען איז כמעט אין גאנ־צען אבגעריסען געווארען פון ארץ־ישראל. דאס האט בעוואגען דעם נשיא רבי שמעון ארויס צו שיקען קיין בבל צוויי שלוחים, רבי יצחק אונ רבי נתן מיט אבריעף צו חנניה אונ אבקשה מען זאל ניט דערלאזען יודען זאלען זיך צוטהיילען אויף צוויי מחנות. די שלוחים האט מען אויפגענומען מיט גרויס כבוד, נאר פון דעסטוועגען איז זיי שווער אנגעקומען אויס צו פיהרען זייער שליחות. חנניה האט זיך אקעגענגעשטעלט אונ געוויזען אז גליל האט ניט אזוינע גרויסע לומדים וואס זי זאל זיך קאנען מיט זיי איבערנעהמען, נאר דארויף האבען איהם די שליחים געאנטפערט, אז ער איז שוין לאנג פון דער היים אונ ווייס ניט אז פון קינדער זענען לייט געווארען. נאך זעהר פיעל מיה איז זיי פארט געראטהען ארץ ישראל זאל ווייטער ווערען דער מיטעלפונקט פאר אללע יודען.

דערווייל האט זיך געמאכט צווישען די תנאים, וואס האבען זיך גערעכענט פאר פארשטעהער פון דער ישיבה אין אושא, אמחלוקת, וואס האט געקאנט ברענגען פונקט צו די איינגע זאכען, וואס זענען אמאל פארגעקומען צווישען רבן גמליאל אונ רבי יהושע. דעם נשיא רבי שמעון האט זיך פערגלוסט אביסעל מעהר כבוד אונ עס האט איהם פערדראסען פאר וואס דער עולם הייבט זיך אויף פאר יעדען פון די לומדים, ווען זיי קומען אריין אין דער ישיבה; דערפאר האט ער געמאכט, אז אויפהייבען דארף מען זיך נאר פאר׳ן נשיא. דאס האט פערדראסען רבי נתן אונ רבי מאיר אונ עס איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען אראבווארפען רבי שמעון פון זיין שטעללע. זיי האבען אבער פערשטאנען אז ניט אזוי גיך וועלען אללע דארויף מסכים זיין, אונ זיי האבען זיך ענטשלאסען איהם אפענטליך צו פערשעמען דערמיט וואס זיי וועלען פון זיינעטוועגען אנגרייטען עפים אהארבע קשיא וואס ער זאל זיי ניט קאנען פארענטפערן אונ דער עולם וועט דעמאלט אליין ארויסזעהן אז דער נשיא איז ניט קיין למדן. רבי שמעון איז אבער דערפון פריהר געוואהר געווארען אונ האט זיך בעווארנט מען זאל איהם ניט קאנען מביש זיין. דורך דעם האבען זיינע געגנער געמוזט אבטרעטען פון דער

ישיבה. אין אקורצע צייט האט מען אבער דערפיהלט אז עס פעהלען אזוינע צוויי גרויסע קאפ אונ רבי יוסי האט אנגעהייבען שרייען: וואס קומט אונז ארויס דער פון וואס מיר זענען איינוועניג, אז די תורה איז אין דרויסען. רבי נתן האט זיך געלאזט איבערבעטען אונ איז צוריק אריין אין די ישיבה, נאר רבי מאיר איז ניט בעשטאנען, אונ אז דער נשיא האט זיך געוואלט בענוטצען מיט זיין מאכט אונ איהם אריינלעגען אין חרם, האט זיך רבי מאיר ניט געוואלט אונטערגעבען אונ האט אויסגעוויזען אז איינעם פון די סנהדרין טאר מען ניט מחרים זיין. פון דעסטוועגען האט ער ניט געוואלט צוריק אננעהמען זיין פלאטץ צווישען די תנאים אונ איז אוועק קיין קליין-אזיען; דארט איז ער געשטארבען אונ האט געלאזט אצוואה מען זאל איהם מקבר זיין נעבען ברעג ים וואס רינגעלט ארום אויך ארץ ישראל, אונ וואס דורך דעם האט ער גערעכענט איז גלייך ווי זיין גוף איז מקובר געווארען אין ארץ ישראל זעלבסט.

באלד האבען אבער די יודען געמוזט פארגעסען אייגענע מחלוקת, ווייל עס האט זיך אויף זיי ווייטער אנגעריקט אביטערע צייט, אונ די רוימישע מלוכה האט נאך אמאל ארויסגעוויזען איהר שנאה געגען יודישען פאלק. ניט אומזיסט האט, דער נשיא, רבי שמעון בן גמליאל געשריגען אז די צרות פון זיין צייט זענען אסך ערגער ווי אמאל. די יודען האבען זיך אפילו נאך אמאל געפרובט מאכען אמרידה אונ האבען געהאט אשטיקעל האפנונג אויף די פרתים, וואס האבען געוואלט אנהייבען אמלחמה מיט רום, נאר אנטאנינוס פיוס האט זיי באלד געשטילט אונ אז ער איז געשטארבען אונ די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו מארק אורעליוס אונ ווערוס, איז נאך אגראסערער צאר'ן ווי פריהר אויסגעגאסען געווארען אויף די יודען. מען האט ניט נאר בענייט אללע גזרות פון האדריא'ן, נאר מען האט אנגעהויבען בעשטראפען מיט'ן טויט אללע וואס האבען געוואלט מל זיין די קינדער, אפהיטען שבת אונ פרויענרייניקייט. אונ מען האט אויך צוגענומען ביי יודישע דיינים דאס רעכט פון משפט'ן. רבי שמעון בן יוחאי האט עס אנגענומען פאר ליעב אונ האט מיט עניוות געזאגט אז די רבנים פון יענער צייט זענען טאקי ניט ראוי געוועהן אאמת'ן משפט ארויסצוגעבען. דער האס פון די רומער איז געוועהן אזוי גרויס אז מען האט זיך אנגעהויבען טשעפען אפילו צו די סנהדרין. אמאל האט מען זיך אונטערגעהארט ווי רבי יהודה, רבי יוסי אונ רבי שמעון בן יוחאי האבען צווישען זיך גערעדט. רבי יהודה האט געלויבט די רומער אונ געוויזען אז זיי זענען זעהר נוטצליך דערמיט וואס זיי מאכען בריקען אונ באדער אונ פיהרען איין ירידים. רבי יוסי האט

גֶעשְׁווִיגֶען, אוּנ רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאי הָאט אָפְּגֶעוָוענְדט אוּנ גֶעזָאגְט אַז אַלְדִינְג וָואס דִי רָאמֶער מַאכֶען טְהוּן זַיי עֶס פוּן זַייעֶר טוֹבָה וֶועגֶען אוּנ מֶען דַארְף זַיי דֶער פַאר בְּשׁוּם אוֹפֶן נִיט דַאנְקבַּאר זַיין. דֶעם שְׁמוּעֶס הָאט מֶען בַּאלְד אָפְּגֶעטְרָאגֶען אִין דִי אוֹיעֶרְן פוּן דֶער מְלוּכָה. רַבִּי יְהוּדָה אִיז גֶעוָוארֶען אַגְרוֹיסֶער חָשׁוּב, רַבִּי יוֹסִי'ן הָאט מֶען פַאר'ן שְׁווַייגֶען נָאר אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט אוּנ רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאי'ן הָאט מֶען פֶער מִשְׁפָּט צוּם טוֹיט. דֶעמָאלְט אִיז עֶר גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן זִיךְ צוּ בֶּעהַאלְטֶען אִין אַהֵייל, וִוי מִיר הָאבֶּען שׁוֹין פְרִיהֶער דֶערְצֶעהלְט, אוּנ עֶרְשְׁט נָאךְ וֶוערוּסְפַּ'ס טוֹיט הָאט עֶר גֶעקָאנְט אַרוֹיס פוּן זַיין בֶּעהֶאלְטֶענִישׁ.

אַז מַארְק אוֹירֶעלְיוּס וָואס אִיז גֶעוֶועהן בֶּעקָאנְט פַאר אַזֶעהר גוּטֶען מֶענְשׁ, אִיז אַלֵיין גֶעבְּלִיבֶּען הֶערְשֶׁער פוּן רוֹם, הָאבֶּען דִי יוּדֶען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַרוֹיסְצוּשִׁיקֶען רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאי'ן צוּם קֵייזֶער, עֶר זָאל אוֹיסְבֶּעטֶען טוֹבוֹת פַאר זַיי. מִיט אִיהם אִיז אוֹיךְ גֶעפָאהרֶען רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יוֹסִי, וָואס אִיז גֶע־ וֶועהן אַגְרוֹיסֶער קֶענֶער פוּן פְרֶעמְדֶע לְשׁוֹנוֹת. דֶעמָאלְט הָאבֶּען דִי קְרִיסְטֶען אוֹיךְ גֶעבֶּעטֶען מֶען זָאל אָנְהֵייבֶּען אוֹיף זַיי בֶּעסֶער קוּקֶען אוּנ מַארְק אוֹירֶעלְיוּס, וָואס אִיז טַאקִי נִיט צוּפְרִידֶען גֶעוֶועהן פוּן דִי פְרִיהֶרִיגֶע אַכְזָרִיוֹת, הָאט צוּ־ גֶעזָאגְט צוּ בֶּעהַאנְדְלֶען דִי יוּדֶען מִיט יוֹשֶׁר אוּנ הָאט אוֹיךְ גֶעהַאלְטֶען וָוארְט.

נָאךְ רַבִּי שִׁמְעוֹן אִיז גֶעוָוארֶען נָשִׂיא זַיין זוּהן רַבִּי יְהוּדָה, וָואס הָאט זוֹכֶה גֶעוֶועהן מֶען זָאל זַיין נָאהמֶען נָאךְ בַּיי'ם לֶעבֶּען מַאכֶען פַאר הֵיילִיג אוּנ מֶען הָאט אִיהם גֶערוּפֶען: רַבֵּינוּ הַקָּדוֹשׁ. אוֹיף אִיהם הָאט מֶען מִיט רֶעכְט גֶעזָאגְט אַז גָאט הָאט אִיהם גֶעבֶּענְשְׁט מִיט אַלֶע זִיבֶּען זַאכֶען וָואס שְׁטֶעהֶען אָן אַיין אֶמֶת'ן צַדִיק: מִיט שֵׁיינְקֵייט, כֹּחַ, עֲשִׁירוּת, כָּבוֹד, חָכְמָה, אֲרִיכוּת יָמִים אוּנ גוּטֶע קִינְדֶער. וִוי אַזוֹי עֶר אִיז גֶעוָוארֶען אַזוֹי רַייךְ — וַוייסְט מֶען נִיט. נָאר דָאס אִיז גֶעווִיס אַז עֶר הָאט פֶערְמָאגְט גַאנְצֶע אוֹצָרוֹת. אַז עֶס אִיז גֶעוָוארֶען אַשְׁרֶעקְלִיכֶער הוּנְגֶער אִין לַאנְד אוּנ עֶס הָאט זִיךְ נָאךְ גֶעמַאכְט דֶער צוּ אַמַגֵּפָה, הָאט עֶר צוּטְהֵיילְט צְווִישֶׁען דִי נוֹיט בֶּעדֶארְפְטִיגֶע זֶעהר פִיעל גֶעלְד אוּנ תְּבוּאָה. אִין אָנְהֵייבּ הָאט עֶר גֶעוָואלְט שְׁטִיצֶען נָאר אֵיידֶעלֶע מֶענְשֶׁען, וָואס בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען זִיךְ מִיט תּוֹרָה, ווַייל גְרָאבֶּע לַייט אָהן וִויסֶען הָאט עֶר נִיט גֶעקָאנְט לַיידֶען, נָאר אַז אֵיינֶער פוּן זַיינֶע תַּלְמִידִים, רַבִּי יוֹנָתָן בֶּן עַמְרָם, הָאט אִיהם גֶענֶעבֶּען אָנְצוּהֶארֶען אַז עֶס אִיז נִיט קַיין יוֹשֶׁר צוּ מַאכֶען אַחִלוּק צְווִישֶׁען מֶענְשֶׁען בַּיי אַיין אוּמְגְלִיק וֶוען אַלֶע בַּאגְלַייךְ טְרֶאנְקֶען זִיךְ, הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען טְהֵיילֶען אַלֶע וָואס מוּזֶען אָנְקוּמֶען צוּ פְרֶעמְדֶע הִילְף. אַזוֹי הָאט עֶר זִיךְ אוֹיךְ אָפְּגֶעזָאגְט פוּן זַיין מֵיינוּנְג, וֶוען אֱלִישָׁע בֶּן אֲבוּיָה'ס טָאכְטֶער זֶענֶען גֶעקוּמֶען בַּיי אִיהם בֶּעטֶען

שטיצונג; פריהר האט ער זיי אוועקגעטריבען און האט ערקלערט אז אויף די קינדער פון אזא פאטער טאר מען קיין רחמנות ניט האבען, נאר אז זיי האבען איהם דערמאנט אין דעם פאטער'ס תורה, האט ער ניט געערדט דאס צווייטע ווארט און האט זיי באלד מקרב געוועהן.

אין רבי יהודה'ס צייט איז די גרויסע ישיבה איבערגעפיהרט געווארען קיין בית שערים, וואו די לופט איז געוועהן זעהר ריין, און דארט האבען זיך אויך געפונען די סנהדרין, וואס זענען געשטאנען אונטער רבי יהודה'ס השגחה און אהן זיין הסכמה פלעגט קיין זאך ניט געטהון ווערען, אויסער די בעשטימונג פון ימים טובים און ראש חדש, וואס פלעגט געשעהן אין אדארף פון עין טב, ניט ווייט פון לידדא. ער פלעגט ארויסגעבען סמיכות רבנים פון אנדערע ארטער און פיעל פון זיינע תלמידים, ווי רבי לוי בר סיסי, וואס איז געווארען דער פארשטעהער פון דער יודישער עדה אין סימאניאס, רבה בר חנא פון כפרי און אבא אריכא פון בבל, האבען זיך שפעטער בעריהמט געמאכט. רבי יהודה פלעגט אבער מקנא זיין דעם ריש גלותא פון בבל, ווייל זיין מאכט איז געוועהן גרויס דורך דעם וואס ער איז בעשטימט געוועהן פון דער מלוכה און האט געהאט ביד אלדינג צו טהון, וועהרענד ער האט פון דער רוס'שער מלוכה קיין מאכט ניט געהאט פון א הערשער אויף די יודען, דאריבער האט ער אפגעהיט דער נאמען „נשיא" זאלל ניט צוגרינג זיין בייא דעם עולם, און חאטש ער פאר זיך איז א גרויסער עניו געוועהן, האט ער אבער שטארק מקפיד גע־וועהן פאר דעם כבוד פון נשיא, און אז רבי חייא האט זיך אמאל ערלויבט צו־זאגען א הלצה וואס ער האט עס אנגענומען פאר א פחיתת הכבוד, האט ער איהם בעשטראפט, ער זאל זיך איהם אנאנצען חדש פאר די אויגען ניט ווייזען. אזוי האט ער אויך געטהון מיט זיין תלמיד שמעון בר קפרא, וואס האט אין דער ישיבה פאר אללע חברים געלייענט א שיר, אין וועלכען ער האט געשפאט פונ'ם נשיא'ס איידעם בן אלעשה; רבי יהודה האט עס איהם ניט מוחל געוועהן און ער האט שוין ניט בעקומען קיין סמיכה. פון דער זעלבער סבה, קאנן זיין, האט ער ניט מסמיך געוועהן דעם בעריהמטען חכם שמואל ירחינאה וואס איז געוועהן א גרוי־סער אסטראנאם און אדאקטאר און האט רבי'ן זעלבסט אויסגעהיילט פון א שטאר־קער קראנקייט. אז רבי האט זיך געוואלט פערענטוועהן פאר איהם האט איהם שמואל געאנטווארט: זאלל דיר ניט פערדריסען. איך זעה אז פון הימעל האט מען אזוי גוזר געוועהן: אז שמואל זאלל הייסען נור חכם, אבער ניט רבי, פון דעסטוועגען זאלל ער רבי'ן אויסהיילען פון זיין קראנקייט. אז רבי חנינא, וואס האט זיך

גערעכענט צווישען די גרעסטע לומדים, האָט אַמאָל אַנדערש געלערנט אַ פּסוק פון יחזקאל, ווי רבי יהודה האָט געמיינט, און האָט געזאָגט אַז ער האָט דעם פּירוש געהערט פון רב המנונא אין בבל, האָט איהם דער נשיא באַלד געענטפערט: „אויב דו וועסט נאָך אַמאָל זיין בּיי איהם, זאָלסטו איהם זאָגען אַז איך האַלט דיך פאַר אַחכם”, און דערמיט האָט שוין רבי חנינא בּעקומען דעם בּעסטען ווינק אַז קיין סמיכה וועט ער פון איהם קיין מאָל ניט בּעקומען. אַוודאי האָבען זיך געפונען פיעל אונצופרידענע און איין מאָל אויף אַ שמחה, ווען דער ווין האָט אַרויפגעבּראַכט אויף דער צונג אַלדינג וואָס איז געווען אויף דער לונג, האָבען רבי חייא׳ס צוויי זיהן, יהודה און חזקיה, געזאָגט רבי יהודה׳ן אין אויג, אַז איבער דעם נשיא און דעם ריש גלותא קאָן משיח ניט קומען.

רבי יהודה׳ס פעסטער ווילען און שטאַרק בּעליבּטקייט בּיי׳ם פאָלק האָט פיעל פערהאָלפען דערצו, וואָס ער האָט געקאָנט מבטל זיין אַזוינע דינים און מנהגים, וואָס האָבען ניט געפּאַסט צו יענער צייט. שווער איז איהם גאָר אָנגעקומען אָבּ צושאַפען די דינים פון מעשר און שמיטה, וואָס זענען געלעגען ווי אַ שווערע משא אויפ׳ן פעראָרעמטען פאָלק, און אַז ער האָט צו זיך צוגעצויגען דעם גרעסטען למדן פון יענער צייט, רבי פנחס בן יאיר, רבי שמעון בן יוחאי׳ס איידעם, און האָט גערעכענט אַז ער וועט איהם העלפען צו בּעווייזען אַז אָבּהיטען אַזעלכע מצות אין דער פרעמדער אָדער אויף אַזאַ ערד, וואָס איז שוין לאַנג אַרויס פונ׳ם יודישען רשות, איז ניט קיין חיוב, האָט ער נאָך אין איהם געפונען אַ שטאַרקען געגנער געגען זיין מיינונג.

בּעזאָנדערס אָבּער האָט זיך רבי יהודה בּעריהמט געמאַכט דערמיט וואָס ער האָט געאָרדענט און געענדיגט די גרויסע אַרבּייט פון רבי עקיבא׳ן און רבי מאיר׳ן און האָט צונויפגענומען אַללע דינים און הלכות וואָס זענען אַרויסגעגעבּען געוואָרען אין די לעצטע יאָהרען אונטער דעם נאָהמען „משנה”. רבי יהודה האָט זיך מיה געגעבּען אַז די משנה זאָל זיין געשריבּען אויף ריין לשון הקודש, נאָר וואו עס איז ניט מעגליך געווען אויסצופיהרען האָט ער אויך צוגענומען אין דער משנה אַכּך גריכישע און לאַטיינישע ווערטער. חוץ אַללע דינים און הלכות האָט ער אין משנה אַריינגענומען די מוסר פון אונזערע הייליגע חכמים און האָט זיי אַנאָמען געגעבּען „פרקי אבות”, די טהייערע פערל וואָס האָבען זיך געשיט פונ׳ם מויל פון אונזערע חכמים און וואָס בּלישטשען נאָך

אצונד אזוי ווי ליכטיגע דיאמאנטען, וועלכע וועלען קיין מאל ניט פערליערען זייער ווערטה.

רבי יהודה׳ס צייט איז ניט געוועהן בעזאנדערס גליקליך. פון דעם נוטצען קייזער מארק אורעליוס׳ס מלוכה האט ער אין גאנצען איין יאהר פערהאפט, אונ נאך זיין טויט, אז אין רום האבען אנגעהויבען הערשען סעפטימיוס סעווערוס, אונ פעסצעניוס ניגער, וואס האט זיך שטארק צופיהרט די האנד אין גאליליע, איז די יודען געווארען זעהר שלעכט אונ אז זיי האבען ביי איהם געבעטען א ביסעל צו פערקלענער׳ן זייערע נתינות, האט ער זיי געאנטפערט אז עס טהוט איהם באנג וואס ער קאן ביי זיי ניט פאדערען קיין בעזונדערען מס אפילו פאר דער לופט וואס זיי אטהמען. אז עס איז ארויס אקריעג צווישען די ביידע יורשים פון דער רעמישער קרוין אונ די שמרונים האבען געהאלטען מיט פעסצעניוס ניגער, זענען די יודען געשטאנען פאר סעפטימיוס סעווערוס, וועלכער האט נובר געוועהן אונ דערפאר געטהון פיעל חסדים מיט׳ן יודישען פאלק אונ די שמרונים בעשטראפט דער מיט וואס ער האט ביי די אנוואהנער פון זייער הויפט שטאדט שכם צו גענומען אללע רעכטע. די לאגע פון די יודען וואלט אפשר דעמאלט אין גאנצען בעסער געווארען, ווען זיי לאזען זיך ניט פערפיהרען פון די פארטהיער, וואס האבען זיי צוגעזאגט אומצוקעהרען ארץ ישראל אונ אויסבויען דעם בית המקדש, ווען זיי וועלען זיי העלפען געגען די רעמער. די מרידה האבען אנגעהויבען היטציגע יונגע לייט אונ דער עלטערער דור האט דערפון ניט געוואלט וויסען. אודאי האבען די מורדים געהאפט א ביטערן פסק אונ כדי אומשולדיגע זאלען ניט געניעסען זייער זכות, האבען די יודען אליין זיך ענטשלאסען אויסצוגעבען די מורדים, אונ צוויי בעריהמטע חכמים ר׳ אלעזר ב״ר שמעון אונ ר׳ ישמעאל ב״ר יוסי האבען געמוזט נעהמען די ראלע אויף זיך זיי אויפצוזוכען אונ איבערגעבען די רוימער. דאס האט א ביסעל געשטילט דעם צארן פון סעווערוס אונ ער האט זיך נאר בעגניגט דערמיט וואס ער האט ווייטער מקרב געוועהן די שמרונים אונ די יודען האט ער פארווערט זיי זאלען ניט טארען קיין גאטצענדיענער אריינעהמען אין זייער אמונה. ווי עס שיינט, זענען צווישען די מורדים געוועהן פיעל גרים, וואס האבען געמוזט, צוזאמען מיט זייערע מוהלים, אבטרעטען פונ׳ם לאנד, אדער פערמשפט ווערען צום טויט.

מיט רבי יהודה׳ן איז געשלאסען געווארען די צאהל פון די תנאים אונ

פאר'ן טויט האט ער געמאכט פאר א נשיא זיין עלטערן זוהן, גמליאל, און דעם יונגערן שמעון האט ער בעשטימט פאר'ן ראש המדברים אין די אסיפות. ער האט געפיהלט ביי זיך אז ער האט ניט יוצא געוועהן געגען זיין תלמיד, רבי חנינא בר חמא, און האט אנגעזאגט דעם נייעם נשיא, ער זאל איהם באלד געבען די ערשטע סמיכה און זאל זיך איבערהויפט פריינדליכער בעגעהן מיט זיינע תלמידים. אין דער צוואה האט רבי יהודה אנגעזאגט מען זאל ניט טרויערן נאך איהם און באלד נאך שלשים זאל מען עפענען די ישיבה. פון דעסטוועגען אז עס איז אנגעקומען די ידיעה פון זיין טויט איז געווארען א קלאג צווישען אללע יודען און מען האט איהם מספיד געוועהן אין אכטצעהן שולען. ביי דער טהרה האבען זיך בעשאפטיגט אפילו כהנים, וואס האבען זיך געפונען א היתר צו ליעב דעם כבוד פונ'ם מת.

דער נייער נשיא, רבן גמליאל דער דריטער, האט געלעבט אין א בעסערע צייט פונ'ם פאטער. פינף און צוואנציג יאהר כסדר, נאך סעוועריס'ס טויט, האבען די מלוכה אין רום געפיהרט פיער סירישע פרויען: די אלמנה פונ'ם געשטארבענעם קייזער יוליא דאמנא אדער מארטהא, איהר שוועסטער יוליא מאזא און ביידע טאכטער מאזא'ס, יוליא זאאמיא און יוליא מאמסא. זיי זענען אויפגעוואקסען געווארען אין דער שטאדט עמעזא, וואו עס איז געוועהן א גרויס יודישע קהלה און עס האבען זיך אויך געפונען פיעל גרים; צווישען וועלכע עס האט זיך בעזאנדערס אויסגעצייכענט מיט עשירות די משפחה בר־אשתור, און אזוי ווי זיי האבען גוט געקענט יודען האבען זיי געזוכט זייער פריינדשאפט און אז זאאמיא האט געוואלט אז איהר זוהן קלנבל (אנטונינוס) זאל ווערען קייזער, האט זי אנגעהויבען אבצושיטען די יודען מיט טובות. דעמאלט האט דער נשיא געזאגט, אז „מען דארף זיך היטען פאר דער רוימישער מלוכה, ווייל זי איז מקרב א מענשען נאר דעמאלט ווען זי דארף אנקומען צו איהם". נאר ווי אזוי די זאך איז שוין דארט געוועהן, צו האט עס דער נייער קייזער קלנבל געמיינט מיט'ן גאנצען הארצען אדער ניין, נאר די לאגע פון די יודען איז פארט בעסער געווארען און זיי אליין האבען אויך בעוויזען א שטארק התקרבות צו די רוימער. דעם נשיא'ס ביידע זיהן, יהודה און הלל, האבען זיך צו פליים גילערנט גריכיש און האבען זיך די האר געשוירען ווי די רוימער.

אז נאך רבן גמליאל'ס טויט איז געווארען נשיא זיין זוהן רבי יהודה דער צווייטער, האט ער זיך געמיהט נאך שטארקער צו בעפעסטיגען די פריינדשאפט צווישען יודען און רוימער און צו ליעב דעם האט ער מתיר געוועהן צו

קויפען אֶעל ביי די גאטצענדיענער אונ האט געהייסען מען זאל אויפהערען צו טרויערן אויף האדריאנ'ס גזרות אונ די יודישע חתונות זאלען ווייטער געמאכט ווערען מיט שמחה אונ פאראד. ער האט געוואלט אפילו מבטל זיין דעם תענית פון תשעה באב, נאר מען האט עס ניט דערלאזט. דערפאר האבען דעמאלט אויפגעהערט פיעל מנהגים, וואס זענען געשטאנען ווי איין אייזערנע וואנד צווישען די יודען אונ די רוימער, אונ אז די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו יוליא מאמעא'ס זוהן, אלכסנדר סעווערוס, וואס איז געוועהן זעהר א גוטער מענש אונ האט פערשטאנען צו שאטצען די טהייערע מדות וואס ליגען אין יודענ־טהום אונ אויך אין קריסטענטהום, האבען די יודען זיך געפיהלט מאקי גליקליך. דער קייזער האט ביי זיך אין טעמפעל אריינגעשטעלט די בילדער פון אברהם אבינו אונ פון קריסטוס, אונ אויפ'ן טויער פון זיין פאלאץ אונ אנדערע בנינים פון דער מלוכה האט ער געלאזט אויסקריצען הלל'ס ווארטער: „וואס דו האסט אליין פיינד, זאלסטו ניט טהון קיין אנדערן". ביי א מלחמה, אז דאס חיל פלעגט אריינגעהן אין פרעמדע ערטער, האט ער די אייגענע ווערטער געלאזט אויסרופען אונ דערמיט דערמאנט די סאלדאטען זיי זאלען זיך אבהיטען פון גזלה אונ רציחה געגען אונשולדיגע רוהיגע איינוואהנער. דער נשיא איז געוועהן ביי'ם קייזער א חשוב אז אין דער מלחמה וואס ער האט אנגעהויבען מיט'ן פערסישען מלך ארדשיר האט איהם רבי יהודה געמוזט באלייטען קיין אנטיאכיען אונ האט פון איהם בעקומען זעהר פיעל ערד פון יענער זייט ירדן פאר א מתנה. מען האט שוין ניט צו רעדען אז אללע פריהריגע גזירות זענען בטל געווארען: די יודען האבען בעקומען איין ערלויבניש אריין צופאהרען קיין ירושלים. אינ'ם יאהר פון שמיטה האט מען זיי בעפרייט פון אללע נתינות אונ די רבנים האט מען געגעבען רעכט צו משפט'ן אונ פסקנען שאלות ווי א מאל. צום אומגליק איז אבער אלכסנדר סעווערוס געהרג'ט געווארען אונ די שיין פון גליק האט זיך גע־וויזען פאר די יודען נאר אויף א קורצע צייט.

נאך סעווערוס'ס טויט האט רום זיך אנגעהויבען שטארק צורוקען צו דער מפלה. אין א צייט פון צוואנציג יאהר האט מען צעהן מלכים געטייטט, אין לאנד איז געווארען חשך אונ די יודען האבען געליטען צום ערסטען. בעזאנדערס איז זיי שלעכט געווארען פאר'ן קייזער פיליפ, וואס האט כלומר'שט מעהר געהאלטען מיט'ן קריסטענטהום אונ האט געוואלט יוצא זיין דערמיט וואס ער האט אנגעהויבען פרעסען יודען אונ פאדערען ביי זיי מעהר מס. דעמאלט האט רבי ינאי געמוזט ערלויבען צו אקערן די פעלדער אום שמיטה אונ האט

געזאגט: „מיר יודען האבען ניט דאס גליק פון די רשעים און ניט די צרות פון די צדיקים".

ביי אזא לאגע זענען די יודען פון ארץ ישראל ארעם געווארען און האבען ניט געקאנט אויסהאלטען די ישיבות. דער נשיא, וואס האט שוין ניט פערמאגט דעם זיידענס רייכקייט, האט געמוזט ארויסשיקען אויף דער וועלט שלוחים זיי זאלען צונויפנעהמען נדבות, און פון אללע לאנדער האט מען אנגעהויבען שיקען געלד. בעזאנדערס האבען זיך אויסגעצייכענט מיט זעהר מילדקייט די יודען פון רום, וואס צו זיי איז געפאהרען איינער פון די בעריהמטעסטע לומדים רבי יהושע בן לוי. די ישיבות האבען אבער טאקי מחזק געוועהן די תורה און די לומדים פון יענער צייט, וואס מען האט זיי שוין גערופען אמוראים, דאס הייסט: ערקלעהרער, האבען אויסגעארבייט א בעזונדער זאמלונג פון מיינונגען איבער פערשידענע דינים און הלכות, וועלכע געפינען זיך אין דער משנה, און די זאמלונג האט בעקומען א נאהמען תלמוד אדער גמרא. אויסער דעם זענען דעמאלט מעהר בעקאנט געווארען פיעל ספרים וואס זענען נאך פריהר אנגעשריבען געווארען: תוספתא, א „צוזאטץ" צו דער משנה. ספרא, א פירוש אויף „ויקרא". ספרי, א פירוש אויף „במדבר" און „דברים". מכילתא, א פירוש אויף „שמות" און ברייתא, וואס בעשטעהט פון מיינונגען וועלכע עס האבען געזאמעלט אין בבל רבי חייא און זיין תלמיד רבי הושעיה (אושעיה).

צווישען די אמוראים האבען זיך בעזאנדערס אויסגעצייכענט רבי יוחנן, וואס האט געהאט זעהר אעדלע און שאנע געשטאלט, און רבי שמעון בן לקיש, וואס איז געוועהן הויך געוואקסען און שטארק ווי א ריז און איז אמאל געצוואונגען געוועהן אין דער נויט זיך צו פערדינגען אין א צירק און דארט זיך שלאגען מיט ווילדע חיות. רבי שמעון בן לקיש איז געוועהן זעהר פרום און האט ליעב געהאט פריי ארויסצוזאגען דעם אמת; ער האט פיינד געהאט צו געהן מיט ווייכע רעד און פלעגט אפילו קיין כבוד ניט לעגען אויפ'ן נשיא. ער האט זיך ניט געשאמט אפען ארויסצוזאגען אז „איוב לא היה ולא נברא אלא משל הוא", אז „איוב" איז קיין מאל אויף דער וועלט ניט געוועהן און איז ניט מעהר ווי איין משל און מוסר. רבי יוחנן'ס גאנג איז שוין געוועהן גאר איין אנדערער; ער איז געוועהן פון דער נאטור א ווייכער און האט ליעב געהאט אויסצוקומען מיט אללע מענשען. ער האט מתיר געוועהן מאנער און פרויען צו לערנען גריכיש און אליין האט ער זיך אויסער תורה בעשעפטיגט מיט חקירה, און האט מודה געוועהן אז די גריכישע פילאזאפיע האט געהאט

א שטארקע גזירה אויף די פעלקער און האט צווישען זיי פערפלאנצט נייע מדות.

5. דאס יודישקייט אין בבל און אין פערסיען.

(240—300 נאך קריסטוס געבורט).

די השגחה האט אזוי געפיהרט אז א גרויסע צאהל יודען זאל זיך בעזעצען אין בבל און פערסיען און ווען זייערע ברידער זאל שוין ווערען נאר ענג אין דער געוועזענער היים, זאלען זיי נאך האבען א קוועלע פון האפנונג און הילף. דאס האט מען געזעהן אין עזרא'ס צייט און דאס זעלבע איז אויך געשעהן אצונד ווען די לאגע פון די יודען אין די רוימישע לענדער איז געווארען שלעכט און דאס יודישע פאלק איז געקומען צו אזא ארעמקייט אז די ישיבות האבען זיך מיט גרויס מיה געקאנט האלטען און דער איינציגער יודישער אוצר, די תורה, האט געוואלט אין גאנצען פערשווינדען. דעמאלט, ווען א שטארקער נעבעל האט ארומגערינגעלט די יודען אין גליליא, האבען בעזאנדערס געגלאנצט די יודען פון בבל, וואו מען האט א טהייל פונ'ם לאנד גערופען "ארץ ישראל" דערפאר וואס דארט האבען געוואוינט גרויסע יודישע קהלות, האטש זיי זענען געוועהן צו-זארפען אין אלע שטאדט און אומעטום האט מען זיי געהאלטען מיט כבוד.

צווישען די יודישע שטאדט אין בבל איז די גרעסטע געוועהן נהרדעא ביי'ם טייך פרת, וואס מען האט זי אויך גערופען "ירושלים פון בבל"; אז דער בית המקדש איז נאך געשטאנען פלעגט מען דארט צונויפזאמלען אלע נדבות פון אנדערע ערטער און שיקען אונטער א שטארקער וואך אין דער יודישער הויפטשטאדט. עטליכע מייל פון דארטען האט זיך געפונען זעהר א גרויסע און בעפעסטיגטע שטאדט פ י ר ו ז ש ב ו ר און ניט ווייט איז אויך געוועהן איינע פון די שענסטע שטאדט פומבדיתא, וואס האט זיך אויסגעצייכענט מיט זעהר פיעל בנינים און טייערע פאלאצען. ווי עס ווייזט אויס זענען די איינוואוינער פון דער שטאדט געוועהן גרויסע אויסבערעכענערס און מען האט זיי ניט געהאלטען פאר ערליכע לייט; עס פלעגט דעמאלט ארומגעהן א ווערטעל: "קוים פאהרסטו צוזאמען מיט א פומבדיתא'ר, לאז ער ניט וויסען וואו דיין אכסניא איז". זעכצעהן מייל פון דארט האט זיך געפונען די שטאדט מתא מחסיא, אדער סורא, וואס איז געוועהן אסך ארעמער פון פומבדיתא, נאר די איינוואוינער זענען גע-וועהן גוט און פרום און דערפאר פלעגט מען אפט זאגען "אז עס איז בעסער צו זיין אין סורא אין א איינגעהויקערטע שטיבעל אידער אין א פאלאץ פון

פומבדיתא. נאך אין אנדערער שטאדט מחוזא האבען אויך געוואוהנט זעהר פיעל יודען, וואס זענען גראססטענטהיילס ארויסגעקומען פון גרים. דאס גאנצע לאנד איז געוועהן זעהר פרוכטבאר, ווייל דארט זענען געוועהן פיעל טייכען אונ וואססערן, אונ דאריבער איז אויף פירות דארט געוועהן א גרויס געראטעניש. די יודען האבען זיך בעשעפטיגט מיט אקערבוי, מסחר אונ אללערליי מלאכות.

אין בבל האבען זיך די יודען געפיהלט זעהר פריי אונ מען קאן זאגען אז עס האט זיי ניט געפעהלט קיין זעלבסשטאנדיגקייט. פאר דער מלוכה האבען זיי געהאט נאר איין התחיבות, צו צאהלען מס פון יעדען נפש אונ פון דער ערד וואס יעדער האט פערמאגט, ערד איז ווידער געוועהן געווג אין לאנד אונ ווער עס האט נאר געוואלט נעהמען אויף זיך צו צאהלען דעם מס, האט געקאנט ווערען א בעל הבית פון פעלדער אונ זיי בעארבייטען. דער גאנצער פארשטעהער פונ'ם יודישען פאלק איז געוועהן דער ריש גלותא, וואס פלעגט טראגען א זיידענעם מאנטעל מיט א גאלדענעם גארטעל אונ האט זיך גערעכענט דער פירטער פונ'ם קאניג. די ריש גלותא, פון וועלכע נחוניה, אדער אחיה, האט זעהר פיעל געזארגט פאר די ישיבות אין בבל, האבען געפיהרט זייער יחוס פון זרובבל'ן אונ האבען עקסיסטירט ביז צום עלפטען יאהרהונדערט.

די מאכט פון ריש גלותא איז געוועהן אזוי גרויס אז ער האט ניט נאר אליין געקאנט משפט'ן די יודען, נאר אויך שטעלען פון זיך שופטים, וואס האבען אין זיין נאהמען געמאגט ארויסגעבען די גראססטע שטראף. די איגווענינסטע הנהגה איז אויך געשטאנען אונטער זיין השגחה אונ ער האט אויך אכטונג געגעבען אויף די סוחרים זיי זאלען אבהיטען ארעכטע וואג אונ איין אמת'ע מאס. דער ריש גלותא האט געלעבט ווי א מלך, ארומגערינגעלט מיט פיעל דיענער, אונ דאס פאלק פלעגט איהם אבגעבען דעם גראססטען כבוד. ער פלעגט אויך בעשטימען די ראשי הישיבות, אונ האטש אין די ערשטע יאהרען איז די תורה אין בבל געשטאנען גאר אויף א נידריגער מדרגה האבען זיך מיט דער צייט דארט אנגעהויבען ארויסווייזען גרויסע לומדים, די יודען האבען זיך גענאטהיגט אין רעכטע דיינים, וואס זאלען פסקנען שאלות, אונ דאס לערנען האט דארט אנגעהויבען בליהען.

פריהר האבען די ישיבות פון ארץ ישראל געצויגען צו זיך זעהר פיעל תלמידים פון בבל, בעזאנדערס אז רבינו הקדוש איז געוועהן נשיא. צווישען די גרויסע לומדים, וואס בבל האט געקאנט מיט זיי שטאלצירען, זענען געוועהן רבי חייא פון כפרי מיט זיינע צוויי בעריהמטע זיהן, יהודה אונ חזקיהו

זיינע קרובים אבא אריכא, וואס מען האט איהם אויך גערופען רב, און רבה בר חנה, אבא און זיין זוהן מר שמואל. רבי חייא מיט די קינדער איז טאקי געבליבען אין גאלילעא און נאך זייער טויט זענען זייערע קברים געווארען הייליג ביים פאלק. אבא אריכא און מר שמואל זענען צוריקגעפאהרען קיין בבל און אז דער ראש הישיבה פון נהרדעא איז געשטארבען איז זיין שטעלע איבערגעגאנגען צו מר שמואל. דעמאלט איז געוועהן ריש גלותא ענן און ער האט בעשטימט פאר די ערשטע שופטים צוויי בעקאנטע לומדים, מר־אבא, וואס איז געוועהן זעהר רייך און האט קיין שום לוין ניט פערלאנגט פאר זיין מיה, און קרנא, וואס איז געוועהן א געמיינער מאנן און האט זיך נאר געהייסען צאהלען שכר בטלה פאר דער פערלארענער צייט. אבא אריכא'ן האט ער געמאכט פאר אויפזעהער איבער די מארקען און ער האט געמוזט אכטונג געבען אז די מקחים פון עסענוואררג זאלען ניט זיין טהייער. אזא ארבייט איז אבא־אריכא'ן ניט אנגעשטאנען, און אז דער ריש גלותא איז דערפון געוואהר געווארען, האט ער איהם געהייסען איינזעצען אין תפיסה אויף אלאנגער צייט ביז דער שופט קרנא האט איהם אויסגעבעטען. אין דער צייט וואס אבא־אריכא איז ארומגעפאהרען איבער דער מדינה, האט ער זיך געמאכט א גרויסען נאהמען און איז געווארען אנאנזעצער חשוב ביים פארטהישען קאניג ארטבן און האט פון איהם בעקומען טהייערע פערל פאר א מתנה. אבא־אריכא האט אבער בעמערקט אז אין פיעל יודישע קהלות זענען די דינים פון כשר און טרפה גאר אונבעקאנט; צו ליעב דעם האט ער געמוזט ווערען א מחמיר, און ווייל ער האט געוואלט דעם עולם געוואהנען זיי זאלען האלטען פאר הייליג אללע מצות פון דער תורה, האט ער ניט געלאזט עובר זיין אפילו אויפ'ן קלענסטען דין, און עס איז ביי איהם געבליבען צו מאכען אבעזונדער געסט פאר לומדים אין סורא. און אזוי איז פון איהם געגרינדעט געווארען די בעריהמטע ישיבה, וואס האט זיבען הונדערט יאהר כסדר פארשפרייט תורה און חכמה צווישען יודען.

די ישיבה האט אבא־אריכא געעפענט נאך פאר זיין בעשיצער ארטבן'ס לעבען, און באלד האט ער געהאט צוועלף הונדערט תלמידים פון די בעסטע יונגע לייט. די צאהל פון זיי האט זיך אבער יעדען טאג פערגרעסערט און אבא־אריכא איז געצוואונגען געוועהן צו צוקויפען פון זייערטוועגען א גרויסען גארטען, עס זאל זיין פלאטץ פאר אללע. מען האט איהם דעמאלט אנגעהויבען רופען רב (לעהרער) און די ישיבה האט געהייסען בי־רב (א הויז פאר לערנען). פיעל תלמידים, וואס האבען ניט געהאט פון וואס צו לעבען, האט ער אויף זיין רעכנונג

אויסגעהאלטען ווייל ער איז געוועהן רייך אונ האט געהאט גענוג געלדער. וואס ער פלעגט אליין בעארבייטען. דאס לערנען האט ער אזוי איינגעארדנעט אז אויסער בעשטאנדיגע תלמידים זאלען אויך בעלי בתים קאנען הערען דברי תורה אונ פערנומענע מענשען זאלען זיך ניט דארפען אבדייסען פון פרנסה. צוויי חדשים אין יאהר, אדר אונ אלול, זענען געוועהן בעשטימט דארויף אז אללע זאלען זיך פערזאמלען קיין סורא אונ לערנען פון אין דער פריה ביז נאכט, אונ דער עולם האט זיך מיט אזא חשק געווארפען צו דער תורה אז מען פלעגט זיך אפילו ניט פערגינען צו געהן עסען. אויסער דער צייט, וואס האט געהייסען „די חדשים פון פערזאמלונגען", פלעגט אבא־אריכא פאר יעדען יום טוב אכט טאג כסדר האלטען פארלעזונגען אונ דעמאלט איז אזא גרויסער עולם זיך צונויפגעפאהרען קיין סורא אז מען האט ניט געהאט וואו צו נאכטיגען אונ פיעלע פלעגען בלייבען אויף דער גאס. אין דער צייט האט זיך יעדער געמוזט פריי איבערגעבען דעם לערנען, ווייל אללע געשאפטען האבען אויפגעהערט אונ אפילו בעלי חובות האבען דעמאלט ניט געטארט מאנען ביי קיינעם קיין געלד.

אבא־אריכא איז געוועהן זעהר שטרענג וועגען אכהיטען דינים אונ מנהגים, נאר ער האט אבער אויך אכטונג געגעבען אז דאס פאלק זאל זיך, אויסער מיט פרומקייט צו גאטט, אויסצייכנען מיט שאנע מדות צווישען מענשען. ער האט בעמערקט פון איין זייט אז יודען מאכען חתונה זייערע טאכטער, ווען זיי זענען נאך צו קליין אונ יונג, אונ דער חתן זעהט ערשט די כלה פאר דער חופה, ווען עס איז שוין צו שפעט חרטה צו האבען, אונ פון דער אנדערע זייט — אז דער חתן וואהנט ביי זיין מחותן נאך פאר דער חתונה אונ ווערט דורך דעם צו נאהענט צו זיין כלה. דאס אלדינג אונ נאך פיעל אנדערע זאכען האט ער פארוועהרט אונ האט איבערהויפט אזוי פיעל געארבייט אויסצורעדלען די זיטען; אונ ניט אומזיסט האט מען איהם פערגלייכט מיט הלל'ן. ער איז טאקי געוועהן אויך אעניו ווי הלל. ער האט געהאט אזוהן, חייא, אגרויסען למדן, זיין טאכטער האט גענומען אחתן פונ'ם ריש גלותא'ס משפחה, אליין האט ער געהאט כבוד פון אללע זייטען אונ פון דעסטוועגען האט ער געלעבט גאנץ פראסט אונ האט ליעב געהאט ערדארבייט. זיין צווייטען זוהן אייבו, וואס האט ניט געהאט קיין שארפען מח, האט ער אנגעזאגט ער זאל זיך בעשעפטיגען מיט ערדארבייט אונ זיין בעשטאנדיג ווארטעל פלעגט זיין: „בעסער וועניג פון פעלד עהדער פיעל פון קלייט". אז ער איז געשטארבען, האט דער טרויער נאך איהם געדויערט אגאנץ יאהר.

מר שמואל האט שטארק איבערטראפען אין ידיעות העולם אבא־אריכא'ן אונ

האט זיך בעזאנדערס אבגעגעבען מיט דיני ממונות, דאס הייסט משפטים פון געלד־זאכען; אחוץ דעם איז ער געוועהן א בעריהמטער בקי אין די חכמות פון מעדיצין אונ אסטראנאמיע, ער איז געוועהן אזוי קלאר אין דעם גאנג פון די שטערן, וואס ער פלעגט שטענדיג בעטראכטען צוזאמען מיט זיין פריינד, דעם פערסישען חכם אבלט, אז ער פלעגט זיך בעריהמען דערמיט וואס „איהם זענען אזוי בעקאנט די וועגען אין הימעל ווי די גאסען פון נהרדעא". מיט דער הילף פון דער חכמה האט ער געמאכט א לוח אונ פינקטליך אויסגערעכענט ווען אללע ימים טובים פאלען, כדי מען זאל אין בבל ניט זיין אבהענגיג ביז מען וועט עס געבען צו וויסען פון ארץ ישראל; נאר, ווי עס שיינט, האט ער זיין ארבייט ניט פעראפפענטליכט, כדי די יודען זאלען אין גאנצען זיך ניט אבבייסען פון דער אלטער היים. ער האט אויך געהיילט קראנקהייטען אונ ערפונדען א זאלב צו אויגען־וועהטהיג. נאר מעהר לויב פערדיענט ער דערפאר, וואס ער האט זיך געמיהט ביי די יודען הייליג מאכען די געזעצע פון דעם לאנד, וואו זיי וואהנען, אונ דערמיט זיי איינפליסען ליעבע צו ארדנונג אונ כבוד פאר א חוק, וואס מאג אפילו אמאל ניט גוט זיין פאר'ן יודען. מיט דריי ווארטער „דינא דמלכותא דינא" האט ער שוין דעמאלט מבטל געוועהן איינע פון די גרעסטע בעשולדיגונגען וואס מען איז אויך אין אונזערע צייטען ניט פויל ארויפצולעגען אויפ'ן יודישען פאלק.

ביידע אמוראים, אבא־אריכא אונ מר שמואל, האבען געלעבט ווי ברידער, חאטשי אפט האבען זיי זיך ניט געקאנט אויסגלייכען אין די דעות. נאך אבא־אריכא'ס טויט איז מר שמואל געבליבען אליין ראש ישיבה. לכתחלה איז מען אפילו אין גליל מסופק געוועהן אין מר־שמואל'ס למדנות אונ מען האט איהם דארט געהאלטען פאר א קאנער נאר פון אנדערע חכמות, נאר מיט דער צייט האט ער זיך געמאכט אזא גרויסען נאמען, אז רבי יוחנן אונ רבי שמעון בן לקיש האבען געוואלט פאהרען צו איהם קיין בבל זיך מיט איהם זעהן, נאר ביז זיי האבען זיך גערירט איז מר שמואל דערוויל געשטארבען. קיין זיהן זענען פון איהם ניט געבליבען, נאר תלמידים האט ער איבער געלאזט זעהר פיעל.

אין דער צייט, וואס די ביידע אמוראים האבען געלעבט, איז דערוויל געווארען א איבערקערעניש אין לאנד, וואס האט א ביסעל די יודען אויך נוגע געוועהן. געגען דער משפחה וואס האט פיער הונדערט יאהר געקעניגט, איז ארויס א מרידה אונ אויף ארטבנ'ס ארט איז געווארען מלך ארדשיר, וואס האט זיך אין גאנצען פערייגעלאזט אין דער עבודה זרה, וואס דיענט צום פייער

אונ האט ניט געוואלט ליידען אז אונטער זיין שוטץ זאלען זיך געפינען מענשען פון איין אנדער אמונה. דעמאלט האט מען די יודען שטארק אונטערדריקט. מען האט צוגענומען ביי די יודישע שופטים דאס רעכט צו משפט'ן אונ קיין איינציגער יוד האט ניט געטארט דיענען ביי דער מלוכה. אחוץ דעם האבען אפט די יודען אין די פערסישע ימים טובים געמוזט ביי נאכט זיצען אין דער פינסטער. ווייל די פערסער פלעגען זיך מיט געוואלד אריינהאפען אין זייערע הייזער אונ פאר-לעשען דאס פייער, כדי די יודען זאלען עס ניט מטמא זיין. זייערע מתים האבען די יודען אויך ניט געקאנט מקבר זיין, ווייל די פערסער האבען זיך נוהג געווע-ען ארויסצווארפען די טויטע פאר די רויב-פייגעל אונ האבען דאס אייגענע גענייט די יודען צו טהון. דאס האט אבער נאר געדויערט א קורצע צייט. די פערסער האבען אויפגעהערט אזוי שטרענג אבהיטען די מנהגים פ.ן זייער אמונה, פון דער אנדערער זייט זענען די יודען געווארען א ביסעל ווייבער אונ צוגעלאזטער. אונ אזוי איז געווארען צוריק שלום צווישען ביידע פעלקער. דער שלום האט זיך בע-זאנדערס בעפעסטיגט ווען די מלוכה איז איבערגעגאנגען צום גוטהארציגען קאני-שבור דער ערשטער. וואס האט ליעב געהאט יודען אונ האט בעוויזען מר שמואלין גרויס פריינדשאפט. דעם קאניג שבור איז באשערט געווען צו געבען די ראמער דעם ערשטען קלאפ אונ אויף איהם קוקענדיג האבען נאך אנדערע פעלקער צונויפגענומען זייערע כוחות אונ האבען זיך ענטשלאסען איין עק צו מאכען פון דער שטאלצער ראמישער מלוכה. ווי פריש די וואונד איז נאך געוועה פונ'ם יודישען פאלק, האט עס פארט געקאנט האבען א קליינע טראסט אונ זעהען מיט אייגענע אויגען אזוי גיך דעם שונא'ס מפלה.

די ראמישער מלוכה האט טאקי אנגעהויבען פאלען מעהר ווי מען האט עס געקאנט ערווארטען אונ גאר גיך האבען די ראמער מיט בושה געזעהן ווי דער מלך שבור האט אוועקגעפיהרט זייער קייזער וואלעריאנוס אין געפאנגענ-שאפט. דער נייער קייזער גאלליענוס איז אויך ניט געוועהן קיין גראסערע בריה פונ'ם פאטער אונ רום איז אזוי שוואך געווארען, אז פיעל לאנדער האבען זיך אנגעהויבען אבצוטהיילען. דעם אנהייב האט געמאכט א געוויסער גבור אדנת, אדער ווי די יודען האבען איהם גערופען פפא בר נצר, וואס האט צונויפ-גענומען א גרויסע מחנה אונ האט אבגענומען פאר זיך סיריען אונ פאלעסטינא אונ בעזעצט האט ער זיך אין פאלמירא (תדמור). אדנת האט אנגעטהון די יודען גרויסע צרות אונ האט זיך אויך געווארפען קיין בבל, וואו ער האט א תל געמאכט פון נהרדעא, אונ מר שמואל'ס תלמידים האבען געמוזט איבערפיהרען

זייער ישיבה קיין מחוזא. די וואס זענען אבער אריינגעפאלען צו אדנת׳ן אין די הענד, זענען פערקויפט געווארען פאר קנעכט און מען האט זיי צופליים אוועקגעשיקט אין אזעלכע ערטער וואו יודען וואהנען, כדי זייערע ברידער זאלען זיי אויסקויפען. דעמאלט זענען אויך געפאנגען געווארען מר שמואל׳ס טאכטער, און עס איז מערקווירדיג, אז אין יענע יאהרען האבען זיך אויך געפונען גענוג צבוע׳קעס, וואס האבען פיינד געהאט חכמה און האבען געדרינגען, אז דאס אומגליק איז געקומען אויף מר שמואל׳ס קינדער ווייל זייער פאטער איז געוועהן א צו גרויסער חקרן.

ביסלעכוויים האט אדנת אנגעהויבען שפיעלען די ראלע פון א ראמישען קייזער, נאר זיין גרויסקייט האט ניט לאנג געדויערט. זיין אייגענע פרוי זענאביא, וואס איז ניט צופרידען געוועהן דער פון וואס ער האט געגעבען מאכט זיין זוהן, פון דער ערשטער פרוי, הורדוס, ער זאל מיט איהם צוזאמען הערשען, האט אנגעשטעלט טאקי זיינעם אקרוב מעאניוס ער זאל איהם הארגע׳ען און אז די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו איהר, האט זי געוויזען אז זי פארשטעהט ווי אזוי צו פיהרן א מלוכה. איהר גליק איז אבער אויך נאר געוועהן אויף איין אויגענבליק: דער שטארקער ראמישער קייזער אורעליוס האט געמאכט איין עק פון איהר מלוכה, זי אליין האט ער אריינגעבראכט קיין רום אין גאלדענע קייטען, פון איהר הויפטשטאדט פאלמירא האט ער קיין זכר ניט געלאזט, און ערשט אין די היינטיגע צייטען האט מען אנגעהויבען אויסגראבען איהרע חורבות פון אונטער דער ערד. און רבי יוחנן, וואס האט זעהר זיפט געזאגט: אז „וואהל וועט זיין דעם וואס וועט דערלעבען דעם סוף פון תדמור", האט ער טאקי געהאט די זכיה מיט אייגענע אויגען צו זעהן ווי עס איז אין גאנצען אבגעמעקט געווארען דער נאמען פון א שרעקליכען יודישען שונא.

אויף דעם אינווענינסטען מעמד פון די יודען אין גליל האט דער איבערשלאג כמעט זיך גאר ניט אנגעזעהן, חאטש נאך רבי יהודה דעם צווייטענ׳ס טויט האט דער נייער נשיא, זיין זוהן גמליאל דער פירטער, שוין ניט געהאט דעם גלאנץ וואס פריהר און מען פלעגט נאר לעגען כבוד אויף איהם צו ליעב זיין יחוס פון דוד המלך. צו דער ישיבה אין טבריה האט ער זיך ניט געמישט און די גאנצע דעה איז נאר געוועהן ביי די אמוראים, רבי יוחנן און רבי שמעון בן לקיש. פון בבל האבען זיך אנגעצויגען הונדערטער תלמידים, וואס פלעגען אוועקווארפען ווייבער און קינדער און זיך אוועקלאזען שעפען תורה פון דער ערשטער ריינער קוועלע. רבי שמעון בן לקיש איז אפילו

דערפון ניט געוועהן צופרידען און פלעגט אפט שרייען אויף די פרעמדע ישיבה־בחורים: „געהט אייך! ווען איהר האט געקאנט בעשיצען ארץ ישראל זענט איהר געבליבען אין דער היים, וואס זשע האט איהר דא אצונד צו טהון?". זיין געשריי האט אבער ניט געהאלפען, און ניט נאר לומדים יונגע לייט האבען זיך געיאגט קיין פאלעסטינא, נאר אויך פראסטע אלטע מענשען, וואס האבען געוואלט האטש שטארבען און בעגראבען ווערען אין דער הייליגער ערד, אזוי שטארק איז נאך די ליעבשאפט פון דעם פאלק געוועהן צו זיין הייליג לאנד.

אין בבל האבען די יודען, ווי ווייט עס איז נאר מעגליך געוועהן, בעפעסטיגט דעם למוד פון דער תורה און די ארבייט פון די צוויי ערשטע אמוראים, אבא־אריכא און מר שמואל איז ווייט געגאנגען נאך מיט מעהר חשק. אין מנהגים האבען אפילו די יודען גענאשט אביסעל פון די פערסער און אויף פיעל זאכען, וואס האבען קיין מקור ניט אין אונזער תורה, איז רבי יוחנן שטארק ברוגז געוועהן, נאר דאס האט פארט ניט געשאדט אז יונגע לייט זאלען עוסק זיין אין לערנען און ווערען בעריהמטע לומדים. צווישען רבי יוחנן'ס תלמידים זענען די בעסטע געוועהן פון בבל און פון זיי האבען זיך בעזאנדערס אויסגעצייכענט רבי אליעזר בר פדת, וואס האט זיך, נאך זיין רבי'נס טויט, גערעכענט פאר „אצירונג אינ'ם הייליגען לאנד". די צוויי צווילינג־ברידער רבי אמי און רבי אסי, וואס זענען שפעטער געווארען ראשי ישיבות אין טבריה, רבי שמעון בר אבא און רבי חייא בר אבא.

צווישען די בעריהמטע לומדים אין בבל קאן מען רעכענען רב הונא, וואס איז געוועהן ראש ישיבה אין סורא און זיין נאמען איז געוועהן בעקאנט אויך אין אנדערע לאנדער; רבי יהודה בן יחזקאל, וואס האט באלד, נאך דער צושטערונג פון נהרדעא, געגרינדעט א נייע ישיבה אין פומבדיתא און האט אויך געהאט זיין אייגענעם גאנג אין לערנען; רבי נחמן בר יעקב, דעם ריש גלותא'ס איידעם; דער רייכער רבי חסדא און דער ארמער רב ששת, וואס פלעגען זיך איינער דעם אנדערן סותר זיין אין לערנען פונקט ווי זיי האבען זיך אויך פערשיעדען געפיהרט אין לעבען.

רב הונא איז אין די יונגע יאהרען ניט געוועהן קיין רייכער, און האטש ער האט זיך אנגעהערט מיט'ן ריש גלותא'ס משפחה, פלעגט ער פון דעסטוועגען זיך אליין בעשעפטיגען מיט ערד־ארבייט און אנדערע מלאכות און האט זיך ניט געשאמט פאר נאכט אומצוקעהרען זיך אהיים מיט דער קאסע אויף די פלייצעס. דאס האט איהם אבער ניט געשאדט צו זיין איינער פון די גרעסטע

לומדים אונ אז מען פלעגט זיך ווענדען צו איהם ער זאל אויסהערען טענות פון צוויי צדדים וואס האבען געהאט א דין תורה צווישען זיך, האט ער נאר געבעטען מען זאל שטעלען אויף זיין ארט א מענשען ער זאל טהון פאר איהם זיין ארבייט אין פעלד אונ ער זאל זיך קאנען אבגעבען מיט'ן בוררות. דעמאלט האט אין דער אייגענער שטאדט געלעבט א גרויסער גביר חנא בר חנילאי, וואס איז געוועהן בעריהמט מיט זיין גוט הארץ אונ זיין אפענער האנד, זיין צדקה געבען האט ניט געהאט קיין שיעור, זיין הויז איז געוועהן פריי פאר אללע נויטהבעדארפטיגע, אונ ווער עס האט נאר געוואלט האט געקאנט ביי איהם עסען אונ טרינקען אונ נאך קריגען א מטבע אין קעשענע אריין. ביי נאכט פלעגט ער ארויסשטעלען פאר דער טהיר ווייץ אונ גערשטען פאר די ארעמע לייט וואס קאנען ניט אויסשטרעקען די האנד, אונ אז די מלוכה האט געפאדערט מס פלעגט ער בעצאלען פאר די אביונים. פון דעם חנא בר חנילאי, דערצעהלט מען, אז ער האט אמאל בעגעגענט רב הונא'ן ווי ער שלעפט זיך מיט זיין משא פונ'ם פעלד, האט ער איהם געוואלט העלפען טראגען, נאר רב הונא האט עס ניט ערלויבט אונ האט איהם געזאגט, אז ער טאר ניט טהון אזא זאך. וואס ער איז דערצו ניט געוואהנט. אויף איהם מאג מען יא זאגען אז ער איז אויפגעקומען פון יגיע כפיו: גאט האט איהם צוגעשיקט א געראטעניש אין זיינע פעלדער אונ ער איז געווארען א גרויסער עושר, נאר ער האט טאקי זיין רייכקייט בענוצט דארויף ער זאל קאנען צדקה טהון, אונ די צייט וואס ער פלעגט פריהר אליין ארבייטען, האט ער שוין פערבראכט דערמיט וואס ער האט געזוכט צו העלפען אונגליקליכע, זיי זאלען קאנען הנאה האבען פון זיין געלד. מעהר פון אכט הונדערט תלמידים האט ער אויסגעהאלטען אונ א חוץ דעם האט ער געשטיצט פיעל בעלי בתים וואס האבען ניט געהאט מיט וואס צו פארעכטען זייערע הייזער.

אין רב הונא'ס צייט האט מען אנגעהויבען די ישיבה רופען מתיבתא, אונ דער פארשטעהער האט געהייסען ריש מתיבתא. פערציג יאהר האט ער פארברייטעט תורה אונ דאס יודישקייט האט ווידער אין בבל אנגעהויבען אזוי בליהען אז ניט אומזיסט האט רב הונא אפט געזאגט: אז „ער פיהלט זיך אין בבל גלייך ווי אין ארץ ישראל". די ישיבה אין סורא האט טאקי געשפיעלט א גרויסע ראללע אונ די יודען פון בבל פלעגען זייערע חכמים הארן אונ פאלגען; נאר עפיס ביי א הארבער שאלה פלעגט מען געבען צו וויסען די אמוראים פון ארץ ישראל זיי זאלען אויך געבען זייער הסכמה. איבער אכטציג יאהר איז

רב הונא אלט געוועהן ווען ער איז פלוצלונג געשטארבען, אונ אויף זיין ארט איז געווארען זיין זוהן רבה. לויט זיין צוואה, האט מען איהם איבערגעפיהרט קיין ארץ ישראל אונ דארט האט מען איהם מקבר געוועהן נעבען זיין לאנדסמאנן רבי חייא'ס קבר.

עפיס יונגער פון רב הונא'ן איז געוועהן רבי יהודה בר יחזקאל, א געטרייער תלמיד פון מר שמואל'ן, וואס האט אבער ניט געירש'ט פון זיין רבי'ן דעם גוטען, רוהיגען, עדלען כאראקטער. ער איז געוועהן א גרויסער כעסן אונ פאר דאס מינדעסטע זאך האט ער זיך געקאנט צובאזערן אויפ'ן גראבסטען. דערצו האט ער זיך געהאלטען פאר'ן ערשטען מיוחס, אונ כאטש אזוי אין זיין לעבען איז ער ניט געוועהן קיין בעל גאוה אונ פלעגט חוזק מאכען פון די וואס האלטען זיך גרויס, פון דעסטוועגען, קוים האט מען איהם בעריהרט זיין יחוס, פלעגט אוועק זיין גאנצער שכל אונ ער האט נאר געוואלט אויסווייזען, אז ער שטאמט ארויס פון די אבות. ער איז געוועהן כאז אויף די וואס לאזען זיך אוועק קיין ארץ ישראל לערנען, ער האט געזאגט אז אין בבל זענען אויך דא מענשען מיט קאפ, אונ זיין ישיבה אין פומבדיתא האט טאקי ארויסגעגעבען רעכטע לומדים, ווייל רבי יהודה פלעגט אזוי פיעל ארבייטען מיט די תלמידים אז נאר איין טאג אין חודש האט ער געקאנט אברייסען אויף דאווענען. אין חריפות האט ער צו זיך קיין גלייכען ניט געהאט אונ האט ליעב געהאט אז מען זאגט עפיס א זאך פון איינעמס וועגען, זאל מען דער מאנען זיין נאהמען. מיט אזא כאראקטער האט ער קיין סך גוטע פריינד ניט געקאנט האבען, אונ זיין זוהן יצחק האט ער געלאזט זיצען א לאנגע צייט א בחור, ווייל עס איז איהם שווער געוועהן זיך צו צוקלויבען א שדוך, וואס זאל איהם אנשטעהן. רב עולא האט פון איהם געלאכט אונ האט געזאגט: „ווער ווייסט אויב מיר קומען אללע ניט ארויס פון די גאטצענדיענער, וועלכע האבען ביי דער בעלאגערונג פון ירושלים געשאנדעט יודישע טעכטער". ניט שטענדיג פלעגט אבער רבי יהודה אבשווייגען אזא הלצה אונ קוים איז ער נאר געוואהר געווארען אז מען רעדט אויף איהם שלעכטס האט ער שוין יענעם גוט בעצאהלט. אזוי האט ער זיך צוקריגט מיט עטליכע פון די שאנסטע משפחות אין נהרדעא אונ מען האט איהם געוואלט דערפאר מיט שטיינער פערווארפען. ער האט אפילו אפענטליך אויפגעווארפען א געוויסען כתי בר טוביא, וואס איז געוועהן א גרויסער חשוב ביי'ם מלך שבור, אז ער איז א קנעכט אונ האט זיך ערלויבט איינעם פון די לומדים אריינווארפען אין חרם. אז רבי יהודה איז שפעטער קראנק געווארען אונ

דער איינער למדן וואס איז צו איהם געקומען מבקר חולה זיין, האט ער איהם געזאגט אז ער איז שטאלץ דארויף וואס ער האט קיין כבוד ניט געלעגט אויף אזא גרויסען מאנן און האט געטהון ווי דאס געוויסען האט איהם געהייסען. דערמיט איז טאקי פארענטפערט דאס, וואס רבי יהודה האט זיך גערעכענט צווישען די גראסטע אמוראים און מען האט איהם מוחל געוועהן דעם גאנצען כעס, וואס ער פלעגט בעווייזען, ווייל מען האט געוואוסט אז ער טהוט אזוי ווי ער דענקט און פיהלט ניט פאר שלעכטקייט חלילה, נאר דער פאר וואס אין זיינע אדערן איז געפלאסען צו הייס בלוט.

דער יונגסטער פון די אמוראים אין בבל איז געוועהן רב נחמן בר יעקב, וואס זיין פרוי ילתא, די טאכטער פון'ם ריש גלותא, האט איהם געוואהנט צו פיהרען א בריית לעבען, ניט ווי עס שטעהט צו א פרומען למדן. רב נחמן האט זיך טאקי נאר אין לערנען געקאנט אויסגלייכען מיט זיינע חברים, אבער אין פרומקייט און אין עדלע מדות איז ער געוועהן ווייט פון זיי. זיין שווער האט איהם געמאכט פאר א שופט, און חאטש מר שמואל האט אנגעזאגט אז ניט וועניגער פון צוויי שופטים זאלען ארויסגעבען א משפט, האט ער זיך ערלויבט צו שטעלען נאר אויף זיך אליין און האט געטהון וואס ער האט געוואלט. זיינע שקלאווען האט ער בעהאנדעלט שלעכט און האט זיי ניט ערלויבט חתונה צו האבען. עס איז איהם נאר ניט אנגענאנגען וואס זיין רבי מר שמואל האט געקוקט אויף זיינע שקלאווען ווי אויף קינדער און וואס רבי יוחנן פלעגט אפילו עסען מיט זיי ביי איין טיש. צום גליק, איז רב נחמן געוועהן נאר איינער פון די בעלי התלמוד, וואס האט זיך ארויפגעהאפט אויף אזא קרומען וועג. די איבריגע האבען זיך אויסגעצייכענט מיט טיעפע חכמה און טהייערע מדות און האבען מיט רעכט זיך געקאנט רעכענען פאר לעהרער פון'ם פאלק.

---

6 דאס יודישקייט אין דער צייט פון דיאקלעטיאן און די ערשטע קריסטליכע מלכים.

(284—320 נאך קריסטוס געבורט).

מיט ריזען-שריט האט זיך די ראמישע מלוכה אלס נאהענטער צוגערוקט צום סוף און די יודען האבען פון ווייטענס געקוקט דארויף ווי אויף א עונש וואס די ראמער האבען פערדיענט פאר זיי. אז די דריי קייזערים קארוס,

קארינוס און קערוזיוס זענען געהרג'ט געווארען איינער נאך דעם אנדערן. האבען די יודען געפונען דארויף א רמז אין „דניאל“ און אז די מלוכה איז, מיט דער הילף פון ווילדע פראסטע מענשען, איבערגעגאנגען צו דיאקלעטיאן, וואס איז געוועזען א זוהן פון א שקלאווען, האט רב אמי אין טבריה געזעהן אין חלום, אז מעהר ווי נאך איין קייזער וועט ניט זיין אין רום, און דאס איז טאקי מקוים געווארען, ווייל באלד האט דאס קריסטענטהום אנגעהויבען שפּיעלען גאר די גרויסע ראללע און דיאקלעטיאן מיט זיין יורש זענען געוועזען די לעצטע מלכים פון גאטצענדיענער. אין דיאקלעטיאנ'ס צייט איז געוועזען נשיא רבי יהודה דער דריטער, א זוהן פון רבן גמליאל דעם פירטען. ער האט זיך שוין ווייניג אנגעקעהרט מיט די לומדים, און ווי עס ווייזט אויס איז דעמאלט די צאהל פון איינענע אמוראים געוועזען זעהר קליין, ווייל א געבוירענער אין ארץ ישראל איז געוועזען איין רבי אבהו. און די ישיבה פון טבריה איז געשטאנען אונטער דער השגחה פון רבי אמי, רבי אסי און רבי חייא בר אבא, וואס האבען ארויסגעשטאמט פון בבל, און פון זיי אללע דריי איז בעשטאנען דער בית דין. אין טבריה, וואו די ישיבה איז געוועזען, האט נאך די תורה געהאט איהר גלאנץ, נאר אין אנדערע ערטער איז דער עולם שטארק פערגראבט געווארען און מען האט צווישען זיי ניט געקאנט געפינען ניט קיין לומדים און ניט קיין תלמידים. דער נשיא האט דערפאר ארויסגעשיקט שליחים זיי זאלען דערמאנען דעם פאלק אז מען דארף אויך עדלע זאכען אין זין האבען. אז די שליחים זענען געקומען אין א שטאדט, האבען זיי זיך געהייסען ווייזען די שומרים, און אז מען האט צו זיי געבראכט סאלדאטען מיט כלי זין האבען זיי געלאכט און געוויזען אז נאר תלמידי חכמים קאנען זיך רעכנען פאר אמת'ע שומרים, ווייל „ווען גאטט שוצט ניט א הויז וואכט אומזיסט דער היטער“ — אם יי' לא ישמר עיר — שוא שקד שומר!

צום אנהייב האט דיאקלעטיאן געוואהנט אין אנטיאכיען און דעמאלט האבען שוין די יודישע שונאים אנגעמאכט א רכילות אז דער נשיא האט בעליידיגט דעם קייזער. אז דיאקלעטיאן האט ארויסגערופען צו זיך רבי יהודה'ן האט מען זיך זייער געשראקען, נאר עס האט זיך אויסגעלאזט דערמיט וואס די ראמישע מלוכה האט דווקא אנגעהויבען בעסער קוקען אויף יודען, און אז זי האט באלד ארויסגעגעבען שטרענגע געזעטצע געגען די קריסטען און די שמרונים און האט זיי געניייט זיי זאלען מוזען דינען עבודה זרה, האט זי יודען ניט צריינגענומען אין דעם כלל. מערקווירדיג איז דאס, וואס אויך אין יענער

צייט זענען פיעל פון די גאטצענדיענער צוגעשטאנען צו די יודען, חאטש די יודען אליין האבען ניט געוואלט פערגרעסערן די צאהל פון גרים.

ווען אין יענע יאהרען איז די תורה אין ארץ ישראל ניט געשטאנען אויף א הויכע מדרגה און עס האבען זיך ניט געפונען פיעל שארפע מוחות וואס זאלען ארויסווייזען חדושים אין לערנען, האט אבער דערפאר אנגעהויבען די אגדה שטארקער ווערען און דער עולם האט ליעב געקריגען א שאנע דרשה, וואס זאל דווקא ניט זיין אזוי אנגעשטאפט מיט פלפול, נאר זי זאל רעדען צום הארצען. רבי אבהו, וואס האט פערשטאנען גריכיש און איז געוועהן א גרויסער דרשן, האט דערפאר דעמאלט געשפיעלט א גרויסע ראללע, חאטש אין לערנען האט ער זיך ניט געקאנט גלייכען צו אנדערע אמוראים. מיט זיין שאן רעדען און הדרת פנים האט ער זיך געמאכט א נאהמען אין לאנד און איז געוועהן אויך א שטארקער חשוב בייא דער מלוכה. א מאל איז ער שטארק צו נוטץ געקומען זיינע חברים די אמוראים; ווען זיי האבען בעשטראפט א געוויסע פרוי תמר פאר ניט-פרומקייט און זי האט זיך געקלאגט פאר'ן ראמישען מושל, האט רבי אבהו געזאגט פאר זיי א גוט ווארט און זיי זענען ניצול געווארען פון א צרה. דעמאלט האבען די פרימסטע אויך מודה געוועהן אז עס איז גוט צו קאנען פרעמדע לשונות און פארשטעהען מיט יעדען ווי אזוי צו רעדען און האבען געזאגט: „טוב כי תעסוק בזה וגם מזה אל תנח ידך“, מאנסט זיך בעשעפטיגען מיט דעם (מיט דער תורה), נאר יענץ (בילדונג) זאלסטו אויך ניט אבלאזען.

רבי אבהו איז געוועהן רייך און האט געלעבט דערפון וואס ער פלעגט מאכען שלייערס פאר פרויען. דער עולם האט זעהר ליעב געהאט זיינע פערשטאנדליכע דרשות און ווען ער פלעגט רעדען איז געוועהן א איבערגעלויף. ער איז אבער בייא זיך ניט געוועהן שטאלץ און אז עס איז איהם איין מאל אויסגעקומען צוזאמען מיט רבי חייא בר אבא'ן צו דרשענען אין א פרעמדע שטאדט און ער האט געזעהן אז זיין חבר האט יסורים דערפון וואס תורה הארען זענען געקומען אסך ווייניגער ווי צו דער דרשה, האט ער איהם געטרייסט מיט די דאזיגע ווערטער: „דיינע רעד זענען ווי בריללייאנטען, וואס קאנן ניט האבען אין זיך אסך בעלנים; איך אבער האב מיר א קליין קראמט קראמעל און יעדער געפינט דארט דאס נאטהיגסטע“. רבי אבהו איז אויך געוועהן זעהר א ווייכער און א גוטער בטבע און האט ליעב געהאט אויף יעדען מלמד זכות צו זיין. א מאל האט זיך געמאכט וואס מען האט בעדארפט בעטען אויף רעגען, און

ווי דער מנהג איז געוועהן, האט בעדארפט דער בעל תפלה זיין איינער פון די שאנסטע בעלי בתים. צו אומיסטען, צו אומגערן, נאר מען האט אנגעוויזען רבי אבהו׳ן אויף א געוויסען פענטעקאקא, ער האט נאר ניט געטראכט אונ האט איהם אויסגעקליבען פאר׳ן שליח צבור. באלד איז ער אבער געוואהר געווארען אז דער מענש ניט זיך אב מיט שאנדליכע פרנסות, ער האט איהם אבער ניט געוואלט פארשאמען אונ האט איהם אנגעהויבען אויסצופרעגען צו האט ער ניט אמאל עפיס גוטס געטהון. דא האט איהם פענטעקאקא דערצעהלט אז ער האט אמאל געפונען אין ראמישען טהעאטער א פרוי וואס האט שטארק געוויינט אונ געקלאגט אויף דעם וואס זי מוז זיך פערקויפען כדי איהר מאנן צו בעפרייען פון געפאנגענשאפט, האט ער אויף איהר רחמנות געהאט אונ איז אוועקגעלאפען אהיים, אונ האט פערקויפט זיין לעצט בעטגעוואנד אונ האט געבראכט דער פרוי געלד, כדי זי זאל ניט געצוואונגען זיין ארויף אויפ׳ן זינדיגען וועג. אויב אזוי, האט איהם רבי אבהו געזאגט, ביסטו שוין דערפאר אליין ווערט פאר אונז גאטט צו בעטען אין דער נויט.

דערוויל האט דאס קריסטענטהום אנגעהויבען מיט יעדען טאג מעהר זיך צו בעפעסטיגען, אונ איינער פון די לומדים, יוסף פון טבריה, איז אויף דער עלטער אויך צו איהם צוגעשטאנען. יוסף איז געוועהן איינער פון די אפוטרופסים, וואס דער נשיא רבי יהודה האט געמאכט, זיי זאלען אכטונג געבען אויף דער ערציהונג פון זיין זוהן הלל, אונ ער האט נאך דעם אויסגעטראכט אז פאר׳ן טויט איז רבי יהודה איבערגעגאנגען צו דער קריסטליכער אמונה. ווי עס ווייזט אויס, איז צווישען יוסף אונ זיינע געוועזענע חברים ארויס א שטארקע שנאה אונ דעריבער האט ער אויך ארויסגעלאזט א קלאנג אז דער יונגער הלל איז זעהר פערדארבען אונ א גרויסער בעל-תאוה. איבערהויפט איז די שטעללע פונ׳ם נשיא דעמאלט שוין ניט געוועהן דאס וואס פריהר, אונ חאטש די מלוכה האט דוקא ארויסגעלאזט נייע געזעצע אז דאס פאלק מוז דעם נשיא אבגעבען דעם גראסטען כבוד, האט ער פארט פערלארען דעם געוועזענעם גלאנץ.

דער ערשטער קריסטליכער קייזער קאנסטאנטין איז צום אנהייב ניט געוועהן קיין גענגער פון אנדערע רעליגיאנען. יעדער האט זיך געמאגט בלייבען ביי זיין אמונה, אונ די יודען האבען אויך גענאסען דיזעלבע פרייהייט. די נשיאים, רבנים אונ אללע אנדערע פארשטעהער האבען פערנומען א בכבוד׳ן פלאץ אין לאנד גלייך מיט קריסטליכע גייסטליכע. ביסלעכוויים האט אבער דאס

סבלנות אויפגעהערט; דער עפיסקאפּ פון קארדובא האזיוס, א גרויסער צורר היהודים, וואס האט זיך ניט געשאהמט פארצולעגען אויף איין אסיפה פון גייסטליכע אין דער שטאדט עלווירא, אים יאהר 320, מען זאל פארווערען קריסטען, זיי זאלען גאר ניט טארען האבען קיין מגע ומשא מיט יודען, אונ דער געשיכטע שרייבער איזעביוס פון צעזארעא, וואס איז אויך ניט געוועהן קיין גרויסער גוטער פריינד, האבען אויף זיי מקטרג געוועהן, אונ גאר זיך האט מען אויפ'ן יודישען פאלק אנגעהויבען קוקען מיט גאנץ אנדערע אויגען. די רדיפות געגען די יודען זענען געווארען שרעקליך אונ פאר אננעהמען די יודישע אמונה, אדער צורעדען דערצו, האט מען זעהר שווער בעשטראפט. אים יאהר 325 איז געוועהן אין ניאקא א גרויסע פערזאמלונג פון גייסטליכע אונ דארט זענען איבערגעריסען געווארען די לעצטע פאדעמליך, וואס האבען נאך ביז דעמאלט צונויפגעבונדען דאס יודענטהום מיט דעם קריסטענטהום. געוואהנליך פלעגען יודען אונ קריסטען מאכען פסח אין איין טאג, וואס פלעגט בעשטימט ווערען פון די סנהדרין; דאס האבען די פארשטעהער פון דער רוימישער קירכע ניט געוואלט ליידען אונ זיי האבען זיך געמאכט זייער בעזונדער רעכנונג, כדי זייער יום טוב זאל ניט פאלען צוזאמען מיט דעם יודישען. אזוי האבען אנגעהויבען פליהען די ערשטע פונקען פון דעם פייער, וואס האט זיך ערשט רעכט צוברענט מיט פיעל דורות שפעטער. קאנסטאנטין האט דערווייל בעגייט האדריאנ'ס אלטע געזעטצע. די יודען האבען ווידער ניט געטארט, אויסער תשעה באב, קומען קיין ירושלים, וואו זיין מוטער העלענא, האט אויסגעבויט א קירכע אויף דעם ארט, פון דעם קבר פון זייער משיח. דאס איינציגע שטיקעל רחמנות, וואס קאנסטאנטין האט בעוויזען די יודען, איז בעשטאנען אין דעם וואס ער האט ניט געהאט קיין בעזונדער צוטרויען צו די נאר וואס געטויפטע יודען, וואס האבען זיך געוואלט נוקם זיין אין זייערע געוועזענע ברידער.

די רעכטע צרות האבען זיך אנגעהויבען פאר די יודען אין דער צייט פונ'ם צווייטען קריסטליכען קייזער קאנסטאנטיוס, וואס האט טאקי צו ליעב געטהון די גייסטליכע דארט וואו זיי האבען פון איהם געפאדערט ער זאל דריקען פרעמדע פעלקער, נאר ער האט שכל געהאט זיי ניט לאזען געוועלטיגען אונ האט די גאנצע מאכט איבערגעלאזט ביי זיך אין דער האנד. אין יענער צייט האט איינער אנגעטויפטער געמסרט פאר איהם אויף די אמוראים, אונ עטליכע פון זיי האבען געמוזט אנטלויפען קיין בבל אונ זיך ראטעווען פונ'ם טויט. קאנסטאנטיוס האט געהייסען הרגנ'ען יעדען יודען וואס וועט חתונה האבען

מיט אַ קריסטין, אָדער ער וועט מל זיין אַ שקלאַווע און איהם מאַכען פאַר אַ יודען. אַז דאָס ראָמישע חיל איז דורכגעגאַנגען דורך ארץ ישראל, האָט מען ביי די יודען געפאָדערט זיי זאָלען פון זייערטוועגען באַקען פריש ברויט אום שבת און ניט קוקען אויף חמץ ווען עס איז גראָד אויסגעקומען אום פסח. די אמוראים האָבען געלערנט אַ פשט אַז דער שונא טהוט עס נאָר צו ליעב דעם אַז דאָס חיל זאָל ניט ליידען קיין הונגער, ניט כדי די יודען זאָלען עובר זיין אויף זייערע דינים. באַלד האָבען זיי זיך אָבער געקאָנט איבערצייגען אַז דער פשט איז דוקא ניט געוועהן אַזוי ווי זיי האָבען געלערנט. עס איז אַרויס אַ בעפעהל זיי זאָלען זיך ניט דערוואַגען צו האַלטען יום כפור, און די יודען זענען געצוואונ-גען געוועהן צו שווייגען און מדחה זיין דעם תענית ביז צום אַנדערן שבת.

נאָך ערגער איז געוואָרען די יודען ווען צווישען די קריסטען אַלליין איז אַרויס אַ גאַנץ מחלוקת וועגען דער שאלה פון פסח, און די קריסטען פון קליין-אַזיען, סיריען און מעסאָפּאָטאַמיען האָבען ניט געוואָלט קוקען אויף דער תקנה וואָס איז אַרויס געגעבען געוואָרען ביי דער אסיפה אין ניאַקאַ און האָבען פּראַוועט געמאַכט דעם יו"ט אין איין צייט מיט די יודען, און ווען עס פלעגט זיין איין עבור-יאָהר האָבען זיי פסח געמאַכט שפּעטער מיט אַ חדש. דאָס האָט שטאַרק פערדראָסען די מלוכה, נאָר אַזוי ווי מיט די קריסטען אַליין האָט זי נאָר ניט געקאָנט מאַכען, ווייל זייער צאָהל איז געוועהן זעהר גרויס, האָט זי דאָס גאַנצע האַרץ אויסגעלאָזט צו די יודען, האָטש זיי זענען אין דעם פרעמדען עקשנות גאָר ניט שולדיג געוועהן. דער נשיא האָט בעקומען אַ בעפעהל אַז מעהר טאָר קיין עבור-יאָהר ניט זיין, און ער האָט געמוזט לפנים אַנבויגען דעם קאָפּ, האָטש שטיללערהייט האָט ער באַלד צושיקט בריעף אין אַללע ערטער מען זאָל וויסען ווי אַזוי די צייט ריכטיג אויסצורעכענען, און אַזעלכע בריעף פלעגט מען שרייבען פערשטעלט, נאָר מיט רמזים, ווייל מען האָט מורא געהאַט פאַר די ראָמער.

ביי די יודען איז נאָך אָבער דעמאָלט אין גאַנצען ניט פערשוואונדען געוועוואָרען דער געדאַנק פון פרייהייט, און אַז דאָס פעקיל צרות האָט זיך זיי אויס-געוויזען צו שווער, האָבען זיי זיך ענטשלאָסען ווייטער צו מאַכען אַ מרידה און אַראָבוואַרפען פון זיך דעם עול פון דער ראָמישער מלוכה. זיי האָבען גערעכענט אַז עס וועט זיי געראָטהען, ווייל קאָנסטאַנטיוס איז אַ ביסעל שוואַך געוואָרען נאָך דעם וואָס ער האָט פערלאָרען די מלחמה געגען אַ פּאַר פעלקער, און דערצו איז דער מושל פון ארץ ישראל גאַללוס ניט געוועהן פון די גבורים, וואָס מען

זאל זיך דארפען פאר איהם שרעקען. אזוי האבען זיי ארויסגעטראטען נעגען דער מלוכה, זייער פיהרער איז געוועהן נטראנא, אדער ווי די רוימער האבען איהם גערופען פאטריציוס, אונ עס האט זיך דערמאלט געפונען א בעל דרשן וואס איז ארומגעפאהרען אין אללע שטאדט אונ האט דעם עולם מעורר געוועהן אונ האט אפילו בעוויזען אז נטראנא האט אין זיך פיעל סימנים פונ'ם מלך המשיח.

אנגעהויבען האט זיך די מרידה אין סעפפארים (צפורי), באלד האבען נאכגעטהון די צוויי גרעסטע שטאדט טבריה אונ לידדא, אונ גאר גיך האט דאס פייער געברענט אין אללע ערטער, וואו יודען האבען געוואהנט. אומזיסט האבען אבער די יודען בענוצט זייערע לעצטע כוחות, ווען דער ווילען פון גאטט איז ניט געוועהן דערביי. גאללוס האט, מיט דער הילף פונ'ם הויפטמאנן אורזיצינוס, געמאכט א תל פון די מורדים אונ כמעט אללע שטאדט פארברענט אדער צושטערט. פיעל פון די יודען זענען געהרג'ט געווארען, א סך פון זיי האבען זיך געמוזט פארשטעלען אונ פארקלעבען דאס פנים מיט א פלאסטער, כדי מען זאל זיי ניט דערקענען, אונ אז דער שונא איז געוואהר געווארען פונ'ם סוד אונ האט זיי אנגעהויבען חאפען, האבען זיי זיך געמוזט אלאנגע צייט בעהאלטען אין פינסטערע היילען. ווי רב הונא, וואס איז אויך געוועהן צווישען די בעהאלטענע, האט נאך דערצעהלט, האבען זיי גאנצע יאהרען ניט געזעהן די ליכטיגע שיין אונ זיי פלעגען זיך נאר שטויסען אז אין דרויסען איז טאג דערפון וואס די ליכט האבען געברענט טונקעלער.

ווי עס ווייזט אויס, איז דאס אכזריות פון גאללוס ניט אזוי שטארק געפאהלען דער מלוכה, אונ ער האט פאר זיין ווילדיקייט, מיט'ן לעבען בעצאהלט, אונ אורזיצינוס האט געמוזט עוקר זיין. פאר די יודען איז דאס אבער געוועהן אלץ איינס, ווייל זיי איז מיט יעדען טאג ערגער געווארען, אונ פון קאנסטאנטינאפאל, וואו עס האט זיך געפונען דער פאלאץ פונ'ם ניי־רוימישען אדער ביצאנטישען קייזער, האבען זיך אנגעהויבען גאר נייע גזירות אויף די יודען, וואס האבען געהאט גאר איין תכלית זיי צו צווינגען זיי זאלען מוזען אוועקווארפען דאס שווערע יודישקייט. בעזאנדערס האט מען אויף די יודען ארויפגעווארפען א גרויסע משא פון מס צאהלען. מען האט פון זיי געצויגען די אדערן פאר יעדע זאך, אונ אויף זייערע אייגענע הצטרכות, ווי אויסצוהאלטען דעם נשיא אונ די ישיבות, האבען זיי ניט געטארט געבען אפילו איין פרוטה. אזא טרויעריגע לאגע האט געצוואונגען דעם יונגען נשיא הלל ארויסצוגעבען א בעשטימטען לוח, כדי די יודען פון אללע לאנדער זאלען אליין קאנען בערעכנען ווען יעדער

יום טוב געפאלט אונ זאלען ניט בעדארפען ווארטען ביז מען וועט זיי מיט גרויסע שוויריגקייטען שיקען ידיעות פון ארץ ישראל. דאס בעשטימען פון ימים טובים איז נאך געוועהן דאס איינציגע וואס פלעגט צו בינדען די יודען פון דער גאנצער וועלט צום הויפט־פונקט, וואו דער נשיא האט זיך געפונען, נאר הלל האט זיך ענטשלאסען דאס אויך מבטל זיין, ווייל ער האט געזעהן אז די יודען, אין דער אלטער היים, לאזט מען קיין קאפ ניט אויפהעבען, אונ ער האט וועניגסטענס געוואלט בעפעסטיגען דאס יודישקייט אין אנדערע ערטער. די סנהדרין האבען מסכים געוועהן צו דער דעה פון הלל'ן וועגען לוח, וואס איז טאקי געוועהן אזוי ריכטיג געמאכט נאך אלע כללים פונ'ם חשבון אז מען האט געקאנט אויף גאנצע טויזענדער יאהרען פריהר בערעכענען אללע ימים טובים, נאר פון דעסט־וועגען האט רבי יוסי אוועקגעשיקט א בריעף צו די יודען פון אלכסנדריען, זיי זאלען זיך נוהג זיין ווי פריהר, אונ האלטען צוויי טאג יום טוב, כדי ניט צו אנדערן דעם מנהג פון פריהערע דורות.

אין בבל האט דערווייל ווייטער אנגעהויבען צו בליהען די ישיבה פון פומבדיתא, וואו דער ריש מתיבתא רבה אונ זיינע צוויי תלמידים, אביי אונ רבא, האבען געשפיעלט א גרויסע ראללע. רבה בר נחמני האט זיך ניט נאר אבגעגעבען מיט הלכה, נאר ער האט אויך געזוכט קלאר צו מאכען אללע שווערע ערטער פון דער משנה, אונ ביי'ם לערנען האט ער ליעב געהאט צו זיין פרעהליך, אויפגערעגט, בענוצען משלים אונ הלצות, אונ דערפאר האבען איהם די תלמידים זעהר ליעב געהאט. ביים המון עם איז ער דווקא ניט געוועהן אזא חשוב, ווייל מיט זיי פלעגט ער רעדען אהן חכמות, קורץ אונ שארף. אז ער האט בעמערקט שלעכטע מדות האט ער פריי ארויסגעזאגט זיין מיינונג, אונ ניט איין מאל האט ער געשריען אז „ווען די מענשען זענען פערדארבען קאנען די מנהיגים גאר ניט העלפען”. דעמאלט איז די מלוכה איבערגעגאנגען צום פערסי־שען מלך שבור דעם צווייטען אונ עס האבען זיך געזאלט אנהייבען רדיפות געגען די יודען, ווען דעם מלך'ס מוטטער איפרא־ארמוזד געהמט זיך ניט אן פאר זיי. רבה'ן איז אבער בעשערט געוועהן צו פאלען פאר א קרבן אין דער קורצער שלעכטער צייט. מען האט געמסרט דער מלוכה אז טויזענדער יודען בעהאלטען זיך אין דער ישיבה פון פומבדיתא צופליים כדי זיי זאלען קיין מס ניט צאהלען, אונ אז מען האט צו געטראטען צו דער ישיבה האט זיך רבה שטארק דערשראקען אונ איז אנטלאפען. ווי עס ווייזט אויס האט רבה קיין גוטס ניט ער־ווארטעט אונ זיין פחד איז געוועהן אזוי גרויס אז ביי'ם ערשטען שארך, האט זיך

איהם אויסגעוויזען אז אט האפט מען איהם און ער איז פאר שרעק געשטארבען. פון דער מסירה איז אבער גאר ניט געווארען, און אז די תלמידים האבען רבה'ן געפונען טויט אין פעלד, האבען זיי אים מיט גרויס כבוד מקבר געוועהן און זיבען טאג געטרויערט. די אלטע קעניגין איפרא-ארמוזד האט זיי צוגעשיקט א שאנע נדבה און זיי האבען בענוצט דאס געלד אויף פדיון שבוים.

אויף רבה'ס ארט איז ארויף זיין פריינד רב יוסף בר חייא, וואס האט געלעבט פון זיינע וויינגארטנער און איז געוועהן ניט קיין געזונדער מענש. אויף דער עלטער איז ער בלינד געווארען און ער פלעגט זיך בעקלאגען ניט אויף דעם אונגליק וואס ער זעהט ניט, נאר דארויף וואס ער קאן ניט מקיים זיין אללע מצות. ער האט זיך ווייניגער אבגעגעבען מיט חריפות און פלפול און האט מעהר געזאמעלט מיינונגען פון תנאים און אמוראים פון אמאל. אין זיין צייט איז שוין געוועהן א כאלדעישע איבערזעטצונג פון דער תורה, מיט דעם נאהמען "תרגום אונקלוס", און א סירישע, וואס מען האט זי גערופען "פשיטא". עס האט אבער נאך געפעהלט א כאלדעאישע איבערזעטצונג פון נביאים און רבי יוסף האט אויף זיך גענומען די ארבייט, כדי דער פראסטער עולם, וואס האט ניט געקענט קיין לשון קודש, זאל פערשטעהן וואס מען לייענט אין דער הפטרה.

נאך רבי יוסף'ס טויט, איז די לומדים זעהר שווער געוועהן אויסצוקלויבען א ריש מתיבתא, ווייל פון אללע פיער אמוראים, אביי, רבא, רבי זירא און רבה בר מתנה, איז יעדער ווערט געוועהן צו פערנעהמען די גרויסע שטעלע. עס איז געבליבען מען זאל פארלעגען עפיס א הארבע שאלה און ווער עס וועט זי פאר-ענטפערן זאל ווערען ריש מתיבתא — און אביי האט מנצח געוועהן זיינע איבריגע חברים. אביי, וואס מען האט איהם אויך גערופען נחמני, איז געוועהן א יתום, ווייל זיינע עלטערן זענען געשטארבען גאנץ יונג און ער האט זיי אפילו ניט געדענקט. דערפאר פלעגט ער מיט בעזאנדער ליעבע דערמאנען די גוטע פרוי וואס האט איהם ערצויגען, און וואס אין איהר נאהמען האט ער שפעטער געגע-בען קראנקע א סך היימישע רפואות, און נאך היילינער איז בייא איהם געוועהן דער זכר פון זיין פעטער רבה, וואס האט מיט איהם געלערנט און איהם איבער-געגעבען זיין גאנץ חריפות. זיינע גרויסע פעהיגקייטען האט ער ארויסגעוויזען נאך קינדווייס, און אז ער איז אויסגעוואקסען האט ער זיך ניט געיאגט נאך רייכקייט, חאטש ער האט עס געקאנט אויספיהרען, ווייל ער האט געהאט גענוג פעלדער, און האט נאר געוואונט אז די תורה זאל געפינען אויף זיך מעהר בעלנים צווישען פאלק. צום בעדויערן, איז אבער די צאהל פון זיינע תלמידים געוועהן

ניט מעהר פון צוויי הונדערט, ווייל רבא האט זיך געמאכט א בעזונדער ישיבה אין מחוזא, אונ פיעל יונגע לייט איז געוועהן נאהענטער א הין צו פארען; אביי'ן, וואס האט אבער געדענקט בעסערע צייטען אז די ישיבה פון פומבדיתא איז געוועהן פול מיט לומדי תורה, האט דאס איהם געקרענקט אונ ער פלעגט אפט מיט א זיפץ זאגען אז „ער איז א יתום פון יתומים".

די דריי אמוראים, רבה, אביי אונ רבא, זענען געוועהן דער חוט המשולש, דער אין דרייען צונויפגעדרעהטער פאדעם, וואס האט צונויפגעבונדען דעם תלמוד, געמאכט דערפון א שארפזיניגען למוד, וואס מענשען מיט גרויסע קעפ האבען זיך געקאנט ענטשליעסען זייערע גאנצע יאהרען אונ טאג דערמיט צו פערברענגען, אונ דערפאר אז אביי איז געשטארבען איז אויף זיין ארט געבליבען רבא בר יוסף בר חמא, וואס איז געוועהן אי א גרויסער למדן, אי שטארק רייך, אונ דאריבער האט ער געהאט אזא שאנעם נאהמען אז אפילו פון ארץ ישראל פלעגט מען זיך ווענדען צו איהם. צו זיינע מעלות האט ער אבער געהאט שטארקע חסרונות. אזוי ווי ער איז געזעסען אין מחוזא, וואס איז כמעט אין גאנצען בעשטאנען פון גרים, האט זיי רבא אין א סך זאכען צו פיעל צו ליעב געטהון אונ אוועקגעקוקט פונ'ם דין. אביי האט דאס נאך ביי זיין לעבען בעמערקט אונ פלעגט אפט געבען אנצוהערען רבאן אז ער טהוט ניט גלייך דערמיט וואס ער איז מתיר פיעל זאכען אונ קויפט זיך ליעבשאפט ביים פאלק, ווייל „דער דיין, וואס דער עולם האלט צו פיעל פון איהם, איז ניט קיין שטארקער בעשיצער פון די געזעטצע". רבא פלעגט טאקי אפט ווערען א צו גרויסער מקיל, אונ דורך דעם איז ער געווארען זעהר בעליעבט. די אנוואהנער פון מחוזא האבען געליטען דערפון וואס זיי האבען ניט געקאנט קומען צו קיין רעכטע שדוכים, ווייל די מיוחסים פון בבל האבען ניט געוואלט זיך מתחתן זיין מיט גרים. אז רבי זירא איז אמאל אהין געקומען אויף סכות אונ האט אין זיין דרשה בערירט די פראגע, האט ער גערעכענט אז ער טהוט זיי א טובה דערמיט וואס ער איז זיי מתיר אז זיי מאגען חתונה האבען מיט ממזרים. דאס האט זיי שטארק פערדראסען, אונ זיי האבען רבי זירא'ן שיר ניט פערוואָרפען מיט זייערע אתרוגים. רבא האט אבער באלד געפסק'ט אז גרים מאגען אפילו חתונה האבען מיט טאכטער פון א כהן גדול, אונ ווען רבי זירא איז קוים לעבעדיגערהייט אנטלאפען פון דארט, האט דאס פאלק רבא'ן אבגעשיט מיט מתנות.

די צייט, וואס שבור דער צווייטער האט געהערשט, איז פאר די יודען פון בבל ניט גוט געוועהן. אויסער דעם מס האבען די יודען געמוזט אויסהאלטען

דאס גאנצע חיל וואס איז געשטאנען אין מחוזא און זענען אויסגעריסען געווארען. רבא האט זיין גלאנץ אויך בעפעסטיגט נאר דערמיט וואס ער פלעגט ניט זשאלעווען קיין מטבע, און אחוץ דעם האט די אלטע קעניגין איפרא-ארמוזד געהאלטען פון יודען, זי האט אמאל אריינגעשיקט רבא'ן א גרויסע נדבה און אויך א בהמה פאר א קרבן, און ווען איהר זוהן האט נאר געוואלט ארויסגעבען עפיס א שלעכטע גזרה אויף די יודען פלעגט זי איהם זאגען: „האב ניט צו טהון מיט דעם פאלק, ווייל וואס זיי בעטען ביי גאטט טהוט ער זיי צו ליעב". פון דעסטוועגען אז רבא האט אמאל געהייסען בעשטראפען א יודען פאר א חטא און ער איז געשטארבען, און מען האט געגעבען א מסירה, האט ער געמוזט אנטלויפען און זיין הויז האט מען פשוט חרוב געמאכט.

נאך רבא'ס טויט האט ווייטער אויפגעבליהט די ישיבה פון פומבדיתא, נאר די פארשטעהער, רב נחמן בר יצחק און רב פפא, האבען שוין ניט געשפיעלט אזא ראללע ווי די פריהריגע אמוראים.

דערווייל האט אויף די יודען פון ארץ ישראל אויף א קורצע צייט א שיין געטהון די זון פון האפנונג. די רוימישע מלוכה איז איבערגעגאנגען צום גוטען קייזער יוליאנוס, וואס האט אין זיינע יונגע יאהרען, ווען זיין פעטער קאנסטאנטיוס האט איהם מיט געוואלד אבגעריסען פונ'ם גאטצענדיענסט, אליין געפיהלט דעם טעם פון גייטהען אנצונעהמען א פרעמדע אמונה, און האט זיך דערפאר ענטשלאסען אללע פעלקער צו בעהאנדלען מיט גלייכע ליעבע און ערלויבען יעדען צו בלייבען אין דער רעליגיאן וואס געפאלט איהם. מיט די יודען האט ער געטהון גרויסע חסדים איבער פיעל טעמים. ערשטענס, איז איהם געפאלען זייער פאמיליען-לעבען, זייערע שאנע מדות, גרויסע צדקה; צווייטענס, האט ער געהאלטען אז מיט די דינים פון קרבנות שטעהען די יודען נאהענטער צו זיין גלויבען, און האט גערעכענט, ווי עס שיינט, א ביסעלע אויסצוועדלען דעם גאטצענדיענסט נאך יודישע מנהגים; דריטענס, האט ער געוואלט מיט זיין ליעבע צו די יודען שטעכען די קריסטען, וואס האבען געזוכט אללע מיטעל צו ערנידריגען זייערע געוועזענע ברידער; פירטענס, האט ער געהאט דערביי נאך א בעזונדערע כונה און האט געהאפט אז די יודען פון בבל וועלען איהם, פאר דאנקבארקייט, אמאל בעהילפיג זיין אין דער מלחמה מיט די פערסער, וועניגסטען שטיצען דערמיט וואס זיי וועלען שטעהן פון דער ווייטענס. מילא ווי אזוי די זאך איז שוין דארט געוועהן, נאר די צוויי יאהר, וואס יוליאנוס איז געוועהן קייזער, האבען זיך די יודען געפיהלט זעהר גליקליך. פון די אלטע גזירות האט מען נאר

ניט וואס צו רעדען אז ער האט זיי מבטל געוועזען; ער האט באלד ערלויבט די יודען אריינפאהרען קיין ירושלים און פלעגט זייער אפט שרייבען פריינדליכע בריעף דעם נשיא הלל, וועלכען ער האט שטענדיג גערופען „געשאצטער פריינד". נאר ניך האבען די יודען בעקומען א פרעהליכע בשורה, וואס זיי האבען זיך גאר ניט געקאנט רעכטען דארויף. יוליאנוס האט צושיקט בריעף פון אנטיאכיען צו אללע יודישע קהלות אז ער וויל אויף זיין חשבון נאך אמאל אויסבויען דעם בית המקדש. מען קאן זיך פארשטעלען וואס פאר א שמחה עס איז געקומען אויף די יודען; די שמחה איז געווארען נאך גרעסער, ווען יוליאנוס האט טאקי בעשטימט איינעם פון זיינע געלערנטע פריינדע אליפיוס פאר איין אויפזעהער אויף די ארבייט, און האט געשיקט א בעפעהל די מושלים פון סיריען און פון ארץ ישראל זיי זאלען פון זייער זייט העלפען און געבען אלדינג וואס עס וועט נאטהיג זיין צום בנין. פון ווייט און פון נאהענט האט זיך אנגעהויבען שיטען געלד אויף דער הייליגער זאך, ווייבער האבען פון זיך אראבגענומען זייער צירונג און אוועקגעגעבען און האבען נאך דערצו אליין געהאלפען טראגען שטיינער, האמוש מען האט עס ניט בעדארפט, ווייל יוליאנוס האט געשיקט גענוג ארבייטער. צום אומגליק, האט אבער די ארבייט ניט געקאנט אויסגעפיהרט ווערען, ווייל אז מען האט זיך גענומען אבגראבען די אלטע חורבות איז ארויס א פייער די לופטען פון אונטער דער ערד האבען זיך אנגעצונדען און מען האט געמוזט בלייבען שטעהן. דערווייל איז יוליאנוס שטארק פערקראכען מיט דער מלחמה געגען שבור דעם צווייטען. צום אנהייב האט איהם אפילו דאס גליק געדיענט, ער האט חרוב געמאכט די שטאדט פירוז־שבור און מחוזא, און האט נאך געוואלט ווייטער געהען, נאר א פייל פון א קריסט האט איהם פלוצלונג געטראפען און מיט זיין אונצייטיגען טויט איז אויך פערשוואונדען געווארען דער זיסער חלום, וואס די יודען האבען זיך א פאר יאהר דער קוויקט מיט איהם און כמעט געזעהן פאר די אויגען די רפואה צו דער מכה.

די קורצע צייט פון יוליאנוס'ס מלוכה און זיין בעזונדער ליעבשאפט צו די יודען האבען געמאכט אזא ווירקונג, אז דעם נייעם קייזער יאוויאנוס איז שוין שווער געוועזען מיט אמאל איבערצומאכען די גאנצע הנהגה און אנטהון צרות אזעלכע מענשען וואס די מלוכה האט ערשט זיי געחנפ'ט און ארומגערינגעלט נאר מיט חסד. דערצו האט ער אין גאנצען געהערשט איין יאהר און האט פשוט קיין צייט ניט געהאט זיך נעהמען איבער מאכען די פריהריגע געזעטצע. אז די מלוכה איז נאך דעם איבערגעגאנגען צו צוויי ברידער, וואלענס און

וואלענטיניאן דעם ערשטען, האבען זיי זיך שוין אויך געהאלטען אין דעם, אז מען דארף געבען פרייהייט יעדער אמונה, און האבען די יודען אויך געלאזט צו רוה. אין זייער צייט איז נאך ארויס א בעפעהל אז אין יודישע שולען און בתי מדרשים טאר מען קיין סאלדאטען ניט ארייננשטעלען. אזוי איז די יודען וועניגסטענס ניט ערגער געווארען נאך דעם וואס זיי האבען זיך גע־מוזט אבזאגען פון זייער לעצטער האפנונג און דער וועטהיג וואס זיי האבען ניט דערגרייכט זייער ציעל איז האטש ניט גראסער געווארען דורך נייע צרות און אלטע גזירות.

---

7 אוים נשיאים און דער סיום פונ'ם תלמוד.

(370—600 נאך קריסטוס געבורט).

אז די פערבארגענע געזעטצע פון דער השגחה האבען בעדארפט אוים־געפיהרט ווערען, און א שרעקליכע ווילדע מאכט זאל איינשלינגען דאס פער־דארבענע זינדיגע רום, האבען די יודען אויך געמוזט ליידען, און אויף צרות זענען זיי געוועהן גוטע שותפים. אין די לעצטע יאהרען איז דער צושטאנד פון ארץ ישראל געגוג געוועהן טרויעריג, גאר נאך יוליאנ'ס טויט, אז דאס קריסטענ־טהום איז געווארען די הערשענדע רעליגיאן אין די ראמישע לאנדער, און אין קייזערליכען הויף פון רום און קאנסטאנטינאפאל האט מען אנגעהויבען הארן און טהון אלץ וואס די גייסטליכע זאגען, איז די יודען געווארען נאך ביטערער. מען האט זיך גענומען בעפעסטיגען די קריסטליכע אמונה און אבמעקען דעם זכר פון עבודה זרה, און אויף דעם יודישען פאלק, וואס האט זיך מעהר פון טויזענד יאהר גע־ראנגעלט מיט'ן גאטצענדיענסט און אללע כוחות אוועקגעלעגט די וועלט זאל בעקומען א בעגריף פון א איינציגען בעשעפער, איז געפאלען דער ווילסטער גורל צו פונקט ווען דער עיקר פון זיין גלויבען האט אנגעהויבען בליהען און איינ־קריכען אין די הערצער פון מיליאנען מענשען, זאל מען גאר פארגעסען אז פון איהם קומט ארויס דער גאנצער עיקר און מען זאל עם רודף'ן צוגלייך מיט די וואס עס האט שטענדיג מלחמה געהאלטען מיט זיי און זיך געמיהט זיי די אויגען צו אפענען צו ערקענען דעם איינציגען גאטט.

נאך א קורצע צייט האבען עקזיסטירט די נשיאים פון וועלכע זענען גאר בעקאנט רבן גמליאל דער פינפטער זיין זוהן רבי יהודה דער פירטער און רבן גמליאל דער זעכסטער, וואס איז אויך געוועהן דער לעצטער

פון זיי. זייער מאכט איז נאר געוועהן אויף פאפיער. ווייל די קריסטליכע גייסט-ליכע האבען זיי ניט געלאזט קיין קאפ אויפהויבען און האבען געבעטען ביי דער מלוכה, זי זאל פארווערען די פארשטעהער פון די יודען זיי זאלען ניט מארען בעשטראפען אפילו זייערע אייגענע גלויבענסברידער, און דאס האבען זיי געטהון מיט א כיון, כדי די יודען זאלען קאנען פריי איבערבייטען זייער אמונה און זאלען פאר קיינעם ניט מורא האבען. דער קייזער טהעאדאזיוס דער גרויסער וואס האט גוט חוקר ודורש געוועהן און געזעהן אז די יודען טהוען קיין עולות ניט און משפטען קיינעם ניט, איז ער ניט בעשטאנען אויף דער בקשה פון די גייסטליכע און האט ארויסגעגעבען א בעפעהל, אז קיינער זאל זיך ניט אריינמישען אין די אינערליכסטע זאכען פון דער יודישער קהלה, און אז די יודישע פארשטעהער מאגען ארויסגעבען א פסק דארט וואו א יוד פערזינדיגט זיך און קאנען זיך אפילו בענוצען מיט'ן חרם. דער אייגענער טהעאדאזיוס האט אויך פערמשפט צום טויט איינעם פון זיינע הויפטלייט וואס דער נשיא רבן גמליאל דער פינפטער האט זיך בעקלאגט אויף איהם אז ער האט ביי איהם צוגענומען געוויסע פאפירען. נאר האטש דער קייזער איז געגאנגען מיט יושר, און האט געשיצט די יודען ביי יעדען פאל וואס עס פלעגט נאר אנקומען צו איהם, פון דעסטוועגען האבען זיך זעהר אפט געפונען צווישען די קריסטען אזעלכע אדוקים, וואס האבען געהאלטען פאר א מצוה צו שטערען די יודען ביים דאווענען, אבראבעווען די בתי מדרשים, פארברענען שולען און אויסבויען אויף דעם פלאטץ קירכען. די הויפט-שונאים, וואס האבען געזוכט ווי ווייט מעגליך זיך נוקם צו זיין אין די יודען, זענען געוועהן יאהאנעס כריזאס-טאמאס פון אנטיאכיען און אמבראזיוס פון מיילאנד.

כריזאסטאמאס איז געוועהן איינער פון די בעסטע קריסטליכע דרשנים. אין זיין צייט האבען די יודען אין אנטיאכיען געשפיעלט א גרויסע ראללע, זייערע שולען זענען געוועהן זעהר רייך, דער גאטטעסדיענסט איז געוועהן שאן און אז עס פלעגט קומען א שבת אדער א יום טוב האבען זיך געשיט צום דאווענען די פארנעהמסטע קריסטען פון דער שטאדט, וואס האבען זיך גאר ניט געקאנט אבלויבען, אזוי איז זיי געפאלען די יודישע תפלות, דאס שופר בלאזען, די עבודה אום יום כפור, און דער גאנצער סדר התפלה. פון דער שוהל איז שוין גאר א קליינער גאנג צו דער שטוב, און אז דאס דאווענען האט אויף די קריסטען אזא שטארקען איינדרוק געמאכט, האבען זיי זיך אנגעהויבען מעהר צוצוקוקען צום יודישען לעבען, צו זייערע מדות, צו זייערע פארשטעהער, און בישלעכווייס איז

אַם גענומען דערצו וואָס ביי פּראָצעסען האָבען קריסטען צווישען זיך ניט גע-
וואָלט זיך ווענדען צום געריכט און האָבען זיך פערלאָזט אויף יודישע רבנים.
דאָס האָט כריזאָסטאָמאָס ניט געקאָנט איבערטראָגען און ער איז אַרויס מיט
זעהר שעפּעטליכע דרשות אין וועלכע ער האָט דאָס יודישקייט אַרויסגעשטעלט
ווי אַ טומאה און דאָס פאָלק האָט געגלויבט אַז מען מוז די יודען אויסטרייבען
און אָנגעהמען זיך גאָטט'ס קריוודע.

אַז אַמבּראָזיוס איז געוואָרען עפּיסקאָפּ האָט ער ביי יעדער געלעגענהייט
אַרויסגעוויזען זיין האַס געגען יודישען פאָלק. ווען די קריסטען האָבען אין רום
פאַרבּרענט אַ שול און דער קייזער האָט געהייסען מען זאָל די שול צוריק אויפ-
בויען אויפ'ן חשבון פון דער שטאָדט, האָט אַמבּראָזיוס זיך ערלויבט אָפענטליך
צו שרייען, אַז אַ מלך וואָס נעהמט זיך אַזוי אָן פאַר יודען מוז אַליין זיין אַ יוד.
באַלד האָט זיך געמאַכט נאָך אַזאַ פאַל אין מעסאָפּאָטאַמיען, וואו די גייסטליכע
האָבען אויך אונטערגעצונדען אַ שול און טהעאָדאָזיוס האָט בעפוילען זיי זאָלען
זיך לאָזען קאָסטען און די שול זאָל ווידער זיין אויף דעם אייגענעם אָרט, האָט
אַמבּראָזיוס געמאַכט אַזאַ גוואַלד אַז דער קייזער האָט געמוזט אָנדערן דעם
בעפעהל. און די שול איז געבליבען ניט אָנגעבויט, ער האָט געשריען, אַז
מען טאָר די יודען צו-קיין זאַך ניט צולאָזען און מען דאַרף גאָר ביי זיי נעהמען
כּם, און האָט עס אַזוי ווייט געבראַכט אַז אַפילו דער גוטער טהעאָדאָזיוס האָט
בענייהט דאָס אַלטע געזעץ פון קאָנסטאַנטינוס אַז יודען טאָרען ניט מגיר זיין
זייערע שקלאַווען.

נאָך טהעאָדאָזיוס'ס טויט איז די מלוכה איבערגעגאַנגען צו זיינע צוויי
יורשים, און די רוימישע לאַנדער האָבען זיך איינגעטהיילט אין צוויי טהייל,
איינע פון מזרח-זייט און די אַנדערע פון מערב-זייט, און יעדע האָט געהאַט
אַ בעזונדער מלך. די יודען, וואָס זענען געווען צוואָרפען אין אַללע לאַנדער.
האָבען בעקומען צוויי בעלי בתים און האָבען שוין ניט געקאָנט לעבען רוהיג.
וויל פעסטע געזעצע האָבען זיי ניט געשיצט און יעדען טאָג האָבען זיי זיך
געקאָנט ריכטען אויף אַנדערע צרות. דער קייזער אַרקאַדיוס, וואָס האָט
געהאַט צו זאָגען איבער די לאַנדער פון מזרח-זייט, אָדער ביז אַנטיען, איז
דווקא געווען גוט צו די יודען, נאָר דאָס גוטסקייט האָט זיך גענומען דערפון,
וואָס די גאַנצע דעה האָבען ביי איהם געהאַט צוויי חשובים רופינוס און
אייטראָפּיוס, זיי האָבען שטאַרק ליעב געהאַט די מטבע און די יודען האָבען
שוין געקענט דעם כּשוף פון דער מטבע. אַוודאי איז באַלד אַרויס אַ בעפעהל

מען זאל אבגעבען כבוד די נשיאים, מען זאל אויף די רבנים קוקען ווי אויף אללע אנדערע גייסטליכע, יודען צווישען זיך זאלען מוזען ביי זיך לאדען אונ די רעגירונג זאל אכטונג געבען מען זאל זייער פסק מקיים זיין. אונ א חוץ דעם אז מען איז אין אילירען אנגעפאלען אויף א שול, האט מען צוגעשריבען אומעדום מען זאל שטרענג בעשטראפען די וואס וועלען אנרירען יודען אדער צושטערען זייערע שולען. אזא בעפעהל האט אבער ניט לאנג געדויערט אונ באלד האט מען זיך געפונען א היתר אונ מען האט געטהון פונקט פארקעהרט. דאס איינענע איז אויך געשעהן אין די לאנדער פון מערב-זייט, וואו עס האט געהערשט דער קייזער האנאריוס, וואס האט זיך איינענטליך וועניג געמישט צו דער מלוכה אונ די גאנצע הערשונג האט געפיהרט דער הויפטמאנן סטיליכא. דארט איז דער מעמד פון די יודען נאך וועניגער זיכער געוועהן, ווייל אללע מאל האט מען אויף זיי אנדערש געקוקט: אט האט מען פערבאטען די יודען זאלען ניט טארען צונויפנעהמען געלד אויף אויסצוהאלטען דעם נשיא אונ אט האט מען עס ווידער ערלויבט; אט האט מען ביי די יודען צוגענומען דאס רעכט צו דיענען אין חיל אונ אט איז מען פלוצלונג צו זיי פריינדליך געווארען אונ מען האט זיי בעפרייהט, זיי זאלען אים שבת אונ יום טוב ניט דארפען קומען אין געריכט.

דאס איז אבער נאר געוועהן א אנהייב פון די פערפאלגונגען, וואס האבען זיך אנגעהויבען אין די מיטעלע יאהר הונדערטע אונ ליגען נאך עד היום יודען אין טעם. רעכטע צרות האבען יודען פערזוכט אין דער צייט פון טהעאדאזיוס דעם צווייטען, וואס איז דוקא ניט געוועהן קיין שלעכטער, נאר אזוי ווי ער איז אויפגעוואקסען געווארען צווישען גייסטליכע אונ פון דער נאטור איז ער געוועהן א ווייבער, האט מען איהם געבויגען אויף דער שלעכטער זייט. ער האט געהייסען פארקלייגערן די רעכטע פון די יודען אונ האט זיי פארוועהרט צו קויפען קריסטליכע שקלאווען אונ בויען נייע שולען. פון דעסטוועגען איז ביי איהם געוועהן דער לעצטער נשיא גמליאל א שטארקער חשוב אונ ער האט איהם געשענקט זעהר א גרויסען טיטול. רבן גמליאל, וואס איז געוועהן בעליעבט אין לאנד פאר זיין בקיאות אין מעדיצין, האט זיך ערלויבט אוועקצוקוקען פון די געזעטצע געגען די יודען, ער האט געשטעלט אויף זיך אונ האט געהייסען בויען נייע שולען. דערפאר האט אויף איהם דער קייזער געווארפען א אום-חן, אונ האט ביי איהם צוגענומען דעם שאנעם טיטול, נאר נשיא איז ער געבליבען ביז צום טויט. מיט איהם איז אבער אבגעהאקט געווארען דער לעצטער צווייג

פון הללים הויז אונ עס איז געווארען אַ ענדע פון די נשיאים, וואס האבען פירט האלבען-הונדערט יאהר כסדר הויך געהאלטען די פאהן פון יודישקייט. פונפצעהן נשיאים האבען זיך איבערגעביטען אין דער צייט: צוויי הללים, דריי שמעונ'ס, פיער יהודה'ס אונ זעכס גמליאל'ס.

דער ערשטער פרוב פון רדיפות איז געוועהן אין דער צייט פונ'ם עפיסקאפ קיריל אין אלכסנדריען, דאס פראסטע פאלק איז אנגעפאלען אויף די יודען, צוגענומען ביי זיי די שול אונ האבען זיי נאקעט אונ בלויז ארויסגעיאגט פון דער שטאדט. דער מושל פון אלכסנדריען אָרעסטעס איז דוקא ניט צופרידען געוועהן דערפון, נאר ער האט געהאט צו ווייניג חיל אונ האט די יודען ניט געקאנט בעשיצען, אונ אז ער האט זיך נאך דעם בעקלאגט אין קאנסטאנטינאפאל אויף דעם המון האט ער נאך בעקומען פארוויפע דערפאר וואס ער נעהמט זיך אן פאר יודען. באלד זענען אויף איהם טאקי אנגעפאלען אַ גאנצע חברה פון נייסטליכע אונ האבען איהם אזוי בעווארפען מיט שטיינער אז ער האט שוין לאנג ניט געלעבט. די אייגענע חברה האבען כמעט לעבעדיגערהייט צוריסען אַ בעריהמטע פרוי אַ מלומדת היפאטיא, וואס האט זיי ניט געטויגט, ווייל אין איהרע רעדען האט זי שטענדיג געוואלט דאס פאלק נייגען צו שלום אונ צופרידענהייט. דאס אומגליק וואס האט געטראפען די יודען פון אלכסנדריען האט זיי אבער ניט אפגעריסען פון יודישקייט אונ נאר איינער פון זיי, אַדאמאנטיוס, אַ פראפעסאר פון מעדיצין, איז איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום. ניט איבעראל האבען זיי זיך פון דעסטוועגען געקאנט האלטען אזוי פעסט ווי אין אלכסנדריען: אז אויף דער שפאנישען אינזעל מינארקא, אין אַ קליין שטאדטעל מאגאנא, האט דער עפיסקאפ סעוועררוס כמעט יעדען טאג אנגערייצט אויף זיי דאס ווילדע פאלק, איז זיי נמאס געווארען צו האלטען שטענדיג די נשמה אין די האנד, אונ האבען אללע געמוזט אננעהמען די קריסטליכע אמונה.

עס איז מערקווירדיג וואס גראד די פארשטעהער פון דער מלוכה, וואס האבען מעהר געקענט דאס יודישע לעבען, האבען ניט געהאלטען מיט די גייסטליכע אונ פלעגען אפטע אויסווייזען אז מען טשעפעט זיך צו די יודען אומזיסט. אז דער המון האט אין אנטיאכיען די שול צערשטערט, האט דער מושל פון סיריען געמעלדעט דערפון דעם קייזער אונ האט אזוי בעשריבען די שרעקליכע עולה אז עס איז באלד אנגעקומען אַ בעפעהל, אז די איינוואהנער זאלען בעצאהלען די יודען דעם גאנצען היזק. אז דערפון איז אבער געווארען איינער פון די קריסטליכע

גייסטליכע, שמעון, האט ער אנגעמאכט אזא גוואלד אז דער שוואכער טהעאדאזיוס האט געמוזט צוריק רופען דעם בעפעהל און דערצו נאך אבזאגען דעם סירישען מושל, וואס האט געהאט א העזה זיך אנצונעהמען פאר אומשולדיגע מענשען.

פון טהעאדאזיוס האט זיך אראבגענומען א מוסר אויך האנאריוס, דער קייזער פון די לאנדער אין מערב-זייט, און דארט האבען זיך אויך אנגעהויבען שיטען גזירות אויף יודען. צו קיין שום דיענסט ביי דער קרוין האט מען קיין יודען ניט צו געלאזט, אפילו די וואס האבען פון פריהר געדיענט האט מען אבגעזאגט, אין חיל האט ניט געטארט זיין קיין זכר פון זיי און דערצו האט מען זיי נאך פארווערט צו געבען געלד אויף צדקה-זאכען און אויף אנדערע ענינים וואס האבען עפים א שייכות צו דער אמונה. אז די נשיאים זענען שוין מעהר ניט געווען, פלעגט מען דאס געלד, וואס מען האט שטענדיג געזאמעלט פון זייערטוועגען, אוועקשיקען אויף אויסצוהאלטען די ישיבות, און אזוי ווי דאס פלעגט אויסמאכען א היבשע סומע, האט די מלוכה פערשטאנען אז עס איז גלייכער דאס געלד ביי די יודען צו צונעהמען, און האט צו פליים ארויסגעלאזט אזא געזעטץ, וואס האט איהר געגעבען די מעגליכקייט שטיל, און כלומר'שט מיט יושר, אבצראבעווען ביי די יודען, דאס וואס זיי האבען בעשטימט פאר'ן היילינגסטען תכלית.

ביי די אללע רדיפות האבען פון דעסטוועגען די ישיבות אין טבריה און לידדא זיך געפיהרט אויפ'ן אלטען שטייגער און עס האבען זיך נאך געפונען גענוג יונגע לייט וואס האבען זיך אבגעגעבען מיט לערנען. אז דער קריסטליכער היילינגער הירנאנימוס, וואס האט אין בית לחם אויסגעבויעט א קירכע, האט געוואלט לערנען לשון קדש, איז בר חנינא געווען זיין רבי און פלעגט צו איהם בסתר קומען, ווייל די יודען האבען ניט געוואלט ליידען אז א יוד זאל לערנען מיט א קריסט. דער סוף האט זיך אזוי אויסגעלאזט: האטש הירנאנימוס האט זיך גוט אויסגעלערנט לשון קדש און איז געווארען אזא גרויסער בקי אין אללע יודישע היילינגע ספרים, אז ער האט געקאנט אלליין מאכען א לאטיינישע איבערזעטצונג פון דער ביבעל, וואס איז בעקאנט מיט'ן נאהמען „וואולגאטא", פון דעסטוועגען, האט ער אין הארצען בעהאלטען א שרעקליכע שנאה צום יודישען פאלק, און האט צוזאממען מיט נאך א קריסטליכען היילינגען אויגוסטינוס זעהר רודף געווען די יודען.

אבער פלעגען די יודען אויך ליידען ניט אזוי פיעל פון שנאה צו זייער אמונה

ווי פון קנאה צו זייער לעבען, וואס איז פארט געוועהן ניט שלעכט אבי מען האט זיי נאר ניט בערויבט און געשלאגען. אין צווארע האבען די יודען ליעב געהאט אויך צו בעווייזען זייער בריה'שאפט ביים שפיעל, וואס איז בעשטאנען אין א וועט, ווער וועמען וועט איבעריאגען ביים רייטען. און קוים האט א יוד געוואונען זענען שוין אללע זיינע ברידער ניט זיכער געוועהן מיט'ן לעבען. אזיינע יודען זענען שוין געוועהן שטארק פארגראבט, זיי האבען זיך אין גאנצען אריינגעלאזט אין וועלט-זאכען. פון לשון קדש האבען זיי שוין קיין איינציג ווארט ניט פערשטאנען, אפילו קריאת שמע האבען זיי געלייענט אויף גריכיש. אין אללע מדות האבען זיי נאכגעטאנצט אנדערע פעלקער, און ניט איין מאל פלעגט זיי נאר א קולאק פון א שונא דערמאנען אין דעם וואס זיי וואלטען ניט בעדארפט אזוי גרינג פארגעסען.

אין אזא ביטערע צייט, אז מען שלאגט אין האלז און נאקען, איז שווער זיך אבצוגעבען מיט תורה, און ווען די ישיבות פון טבריה און לידדא זענען ניט געשטאנען ליידיג איז דאס שוין אליין גוט; קיין חריפים האבען שוין פון דארט ניט געקאנט ארויס און דערפאר איז ניט געבליבען קיין זכר פון עפים א בעריהמטען אמורא, וואס זאל געוועהן איבערלאזען א גרויסען נאהמען אויף דער וועלט. די תורה זאלל ניט פערגעסען ווערען האט מען צוזאמענגעשטעלט דעם „תלמוד ירושלמי", וואס בעשטעהט פון פערשידענע מיינונגען און קבלות, אהן א שום סדר צונויפגעווארפען. ווער עס האט געזאמעלט דעם „תלמוד" איז ניט בעקאנט, נאר דאס ווייסט מען אז די לומדים אליין האבען ניט אזוי שטארק פון איהם געהאלטען און דערפאר איז דעמאלט מעהר חשוב געווארען די „אגדה", און אללע שבת און יום טוב איז געווארען א חיוב צו הערען א דרשה. אזוי האט זיך אויסגעארבייט דער „מדרש": איינער פון די בעסטע רעדנער אין יענער צייט איז געוועהן תנחומא בר אבא, און נאך איהם איז געבליבען א זאמלונג פון זיינע דרשות מיט'ן נאהמען „מדרש תנחומא".

נאר פונקט דעמאלט ווען אין ארץ ישראל האט אנגעהויבען די תורה פאלען, האט זי אין בבל צוריק בעקומען איהר גלאנץ צו ליעב א מענשען, וואס איז אים שטאנד געוועהן מיט זיין גרויסען קאפ און פעסטען ווילען בעלעבען דעם יודישען חאראקטער און בעפעסטיגען דעם בנין, וואס דארויף האט זיך געהאלטען דאס גאנצע יודישקייט. דאס איז געוועהן רב אשי, וואס ניט אומזיסט האט איהם דאס פאלק געשענקט דעם טיטול רבנא. צווי און פופציג יאהר

איז רב אשי געוועהן דער פארשטעהער פון דער ישיבה אין סורא, אונ פאר איהם האבען נאך אמאל אנגעהויבען בליהען די ישיבות אין פומבדיתא אונ נהרדעא. פאר רב אשי'ן האבען אללע אמוראים פון זיין צייט אנגעבויגען דעם קאפ אונ אפילו די צוויי ריש גלותא'ס מר כהנא אונ מר זוטרא האבען פאר איהם דרך ארץ געהאט. אונ אז ער האט געוואלט אז סורא זאל ווערען דער הויפט-פונקט פאר אללע יודען אין בבל, האט דער ריש גלותא געמוזט אהין פאהרען, אונ דארט מאכען די פאלקס-פערזאמלונגען, אונ ער האט עס איהם צו ליעב געטהון, ווייל ער האט גוט געוואוסט אז ער טהוט עס ניט פון זיין הנאה וועגען, נאר פאר דעם כבוד התורה, כדי די יודען זאלען זיך אפט צונויפקלויבען אין אזא שטאדט, וואס איז פול מיט לומדים אונ וואו תלמידי חכמים שפיעלען די גרעסטע ראללע.

רב אשי'ן איז נאך געראטהען, וואס אין זיין צייט האט געהערשט דער גוט הערציגער קאניג יעזדיגערד, וואס האטש ער איז געוועהן א גאטצענדינער, האט ער ניט פיינד געהאט מענשען פון איין אנדער גלויבען. ער האט ליעב געהאט קריסטען אונ יודען, דערפאר האבען איהם זיינע גייסטליכע, די מאגיער, גערופען „אל-האטים״ (דער זינדיגער). ער האט אבער ניט געקוקט דערויף, אונ ביי איהם אין הויף האט מען שטענדיג געקאנט בעגעגענען די בכבוד'סטע יודען פון בבל, ווי רב אשי פון סורא, מר זוטרא פון פומבדיתא אונ אמימר פון נהרדעא. דער קאניג איז געוועהן ביי זיך אזוי פראסט, אונ דערצו זענען איהם יודען אזוי געפאלען, אז ער האט איין מאל איינעם פון זיינע יודישע גאסט, הונא בר נתן, אלליין געהאלפען צורעכטמאכען דעם גארטעל, אונ האט איהם דערביי געמאכט א קאמפלימענט אז אללע יודען זענען א פאלק פון כהנים אונ דעריבער מוזען זיי טראגען דעם גארטעל אזוי ווי עס שטעהט אן א כהן.

אין רב אשי'ס צייט איז פלוצלונג ארוים צווישען פיעל קהלות א קלאנג אז משיח מוז באלד קומען. עס האבען זיך געפונען געווג נארישע אדער פאלשע יודען, וואס האבען געוויזען גאנצע חשבונות אונ געבראכט אותות ומופתים אז פונקט דעמאלט האבען זיך אנגעהויבען משיח'ס-צייטען. רב אשי'ן האט געקאסט זעהר פיעל מיה צו צושטערען דעם חלום, וואס ניט איין מאל האבען יודען צו ליעב איהם פערשלאפען זייער צייט. פון דעסטוועגען האבען זיך אין קרעטא געפונען א סך יודען, וואס האבען זיך געלאזט איינרעדען, זיי האבען א בגעזוכט א נייעם משה, וואס האט זיי צוגעזאגט אז ער וועט זיי טרוקען אריבער פיהרען איבער דעם ים, אונ דער סוף האט זיך אויסגעלאזט אז דער משיח איז אנטלאפען

אונ פִיעל פון דִי דָאזִיגֶע, וָואס הָאבֶּען גֶעוָואלְט זֶעהן אַ נֵס, הָאבֶּען זִיךְ גֶעלָאזְט גֶעהן אִין וַואסֶער אונ זֶענֶען מִן הַסְתָּם דֶערְטְרוּנְקֶען גֶעוָוארֶען.

אַזַא גְרוֹיסֶער מַאנן וִוי רַב אַשִׁי הָאט אוֹיף זִיךְ גֶעקָאנְט גֶעהמֶען דִי שְׁוֶוערֶע אַרְבֵּייט צוּ מַאכֶען אַ סִיוּם אוֹיפ'ן תַּלְמוּד, צוּנוֹיפְנֶעהמֶען אַלֶע צוּוָארְפֶענֶע מֵיינוּנְגֶען, וָואס מֶען הָאט בַּעַל־פֶּה אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען פון דִי תַּנָּאִים אונ אֲמוֹרָאִים, אונ אוֹיסאַרְבֵּייטֶען רֵיינֶע סְפָרִים, וָואס זָאלֶען קָאנֶען דִיעֶנֶען אוֹיף אֵייבִּיגֶע דוֹרוֹת. מֶעהר פון דְרֵייסִיג יָאהר הָאט גֶעדוֹיעֶרְט דָאס זַאמְלֶען, אונ רַב אַשִׁי'ן אִיז נִיט בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן צוּ עֶנְדִיגֶען דֶעם „תַּלְמוּד בַּבְלִי", חָאטְשׁ עֶר הָאט זִיךְ גֶעאַיילְט אונ פְלֵייסִיג גֶעאַרְבֵּייטֶעט בִּיז צוּ דֶער לֶעצְטֶער מִינוּט פון זַיין לֶעבֶּען. רַב אַשִׁי הָאט אַזוֹי וִוי פָארְאוֹיסְגֶעזֶעהן אַז מֶען מוּז זִיךְ צוּאַיילֶען מִיט דֶעם אָרְדְנֶען פוּנ'ם תַּלְמוּד, וַוייל נִיט שְׁטֶענְדִיג וֶועט בָּבֶל שְׁטֶעהֶען אוּנְטֶער דֶער שׁוּטְץ פון אַ גוּטֶען קֶענִיג אונ יוּדֶען וֶועלֶען הָאבֶּען פְרֵייהַייט אונ דִי מֶעגְלִיכְקֵייט זִיךְ צוּ בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט לֶערְנֶען. עֶר הָאט אוֹיךְ קֵיין טָעוּת נִיט גֶעהַאט: פִינְף אונ צְוָואנְצִיג יָאהר אִין גַאנְצֶען נָאךְ רַב אַשִׁי'ס טוֹיט אִיז אִין בָּבֶל גֶעוָוארֶען אַ אִיבֶּערקֶערֶעניש. דֶעם נַייעֶם מֶלֶךְ יֶשְׁדִיגֶרְד דֶעם צְוֵוייטֶען הָאבֶּען דִי מַאגִיעֶר גֶעפִיהְרְט אִין זַייעֶר דֶרֶךְ אונ דִי יוּדֶען זֶענֶען בַּאלְד גֶעקוּמֶען צוּ אַזַא מַדְרֵגָה אַז מֶען הָאט זֵיי אֲפִילוּ פַארְוֶועהרְט צוּ הַאלְטֶען שַׁבָּת. נִיךְ הָאט מֶען דֶעם מֶלֶךְ דֶערְהַרְגֶ'עט אונ עֶס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ קְרִיעג צְווִישֶׁען זַיינֶע בֵּיידֶע זִיהן, הוֹרְמִיזְדָא אונ פִירוּז, נָאר אַז דִי מְלוּכָה אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ פִירוּז, אִיז דִי יוּדֶען נָאךְ עֶרְגֶער גֶעוָוארֶען. מֶען הָאט אוֹיף זֵיי אָנְגֶעזוּכְט עֶפִּיס אַ אַלְטֶען חֵטְא, אַז זֵיי הָאבֶּען אִין דֶער שְׁטָאדְט אִיסְפַּאהַאן גֶעהַרְגֶעט צְווֵיי מַאגִיעֶר, אונ מֶען הָאט פְּשׁוּט גֶעמַאכְט אַ שְׁחִיטָה; הַאלְבּ יוּדִישֶׁע אַנְוָואהנֶער פון אִיסְפַּאהַאן הָאט מֶען אוֹיסְגֶעקוֹילֶעט, אונ דִי קִינְדֶער הָאט מֶען גֶעצְווָאוּנְגֶען זֵיי זָאלֶען דִינֶען עֲבוֹדָה זָרָה פון פַייעֶר. פון דִי קְלֵיינֶע אִיז מֶען בַּאלְד אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ דִי גְרוֹיסֶע, אונ עֶס הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַזֶעלְכֶע רְדִיפוֹת אַז אֲפִילוּ הַאדְרִיאַנְ'ס גְזֵירוֹת הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין גֶעקָאנְט אוֹיסוַוייזֶען פַאר חֲסָדִים. דֶעם רֵישׁ גָלוּתָא הוּנָא מָרִי אונ דִי צְוֵויי אֲמוֹרָאִים אֲמֵימַר בַּר מַר יַנְקָא אונ מְשַׁרְשְׁיָא בַּר פְּקוֹד הָאט מֶען אַרַיינְגֶעוָוארְפֶען אִין תְּפִיסָה אונ דֶער נָאךְ הָאט מֶען זֵיי גֶעטֵייטְט. וֶוער עֶס הָאט נִיט גֶעוָואלְט צוּשְׁטֶעהן צוּם גָאטְצֶענְדִיעֶנְסְט, דֶער הָאט גֶעמוּזְט פַאר זַיין עַקְשָׁנוּת מִיט'ן לֶעבֶּען בֶּעצָאהלֶען. בַּיי אַזַא לַאגֶע הָאט דָאס לֶערְנֶען גֶעמוּזְט אוֹיפְהֶערֶען, דִי יְשִׁיבוֹת זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען שְׁטֶעהן לֶעדִיג, אונ פִיעל יוּדֶען זֶענֶען זִיךְ צוּלָאפֶען פון בָּבֶל. דֶעמָאלְט אִיז יוֹסֵף רַבָּן מִיט עֶטְלִיכֶע יוּדִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת אַוֶועק קֵיין

אינדיען, וואו זיי האבען בעקומען פונ'ם קאניג אירבי דאס רעכט דארט זיך צו בעזעטצען און פיהרען זיך אונטער דער השגחה פון א פארשטעהער. וואס זיי אלליין האבען איהם געקאנט אויסקלייבען. ווי עס שיינט האבען שוין פריהר אויך יודען געוואהנט אין אינדיען און אויך אין כינא. נאר ווען די אנטלאפענע פון בבל זענען אנגעקומען האבען זיי אנגעהויבען שפיעלען אגרויסע ראלע אין לאנד. נאך יוסף רבן, וואס איז געוועהן דער ערשטער פארשטעהער פון די אינדישע יודען, און פון איהם איז די שטעלע איבערגעגאנגען בירושה צו זיינע קינדער און אייניקליך, האבען זיי געהאט צוויי און זיבציג מנהיגים, און האבען געלעבט זעלבסטשטאנדיג, ווייל די מלוכה האט אבגעהיט דעם בעפעהל פונ'ם מלך אירבי, וואס איז געוועהן אויסגעקריצט אויף א קופערנעם טאפעל, און די יודישע פארשטעהער זענען געוועהן ארומגערינגעלט מיט כבוד און עשירות, זיי פלעגען רייטען אויף עלעפאנטען און מוזיק איז געגאנגען פאראויס.

צום גליק האבען די רדיפות אין בבל אין צעהן יאהר ארום, ווען פירוז איז געשטארבען, אויפגעהערט און זיינע צוויי יורשים בלש און כבד האבען זיך אין גאנצען אבגעזאגט פונ'ם פאטערס גאנג. באלד זענען ווייטער אויפגערעכט געווארען די ישיבות פון סורא און פומבדיתא און זייערע פארשטעהער רבינא און רב יוסי, וואס רעכנען זיך פאר די לעצטע אמוראים, האבען אויף זיך גענומען צו ענדיגען רב אשי'ס ארבייט און אבשליעסען דעם תלמוד. אזוי אז מען זאל וויסען אז מעהר קיין מיינונגען דארף מען שוין ניט זאמלען. דאס איז געוועהן צום סוף פונ'ם פינפטען יאהר הונדערט, און פון דעמאלט אן האט דער תלמוד בבלי, אדער גמרא, בעקומען א געשטאלט פון בעזונדערע בעשטימטע ביכער, וואס יעדער האט געקאנט לערנען און האט זיך שוין מעהר ניט בעדארפט פערלאזען אויפ'ן זכרון. דעם סיום פונ'ם תלמוד איז געשעהן גראד אין דער צייט ווען די יודען פון אראביען האבען געלעגט א פונדאמענט צו א נייער אמונה, און אין אייראפא האבען אויף די חורבות פונ'ם אלטען רום אנגעהויבען וואקסען נייע, גאטהישע און פראנקישע, מלוכות.

אזוי איז ארויס אויף דער וועלט דער „תלמוד בבלי", און פאר די יודישע פאהיגע יונגע לייט האט זיך אויפגעעפענט א ברייטער למוד, וואו זיי האבען געקאנט זייערע פאהיגקייט ענטוויקלען. דאס שארפע חריפות האט טאקי געמאכט א שטארקען אונטערשיעד צווישען „תלמוד בבלי" און „תלמוד ירושלמי". וואס די „גמרא" איז געווארען פאר די יודען — דאס זעהען מיר אצונד, נאר ווי אזוי דאס איז געשעהן — קען מען א ביסעל פערשטעהן דערפון וואס די יודישע

שונאים האבען אנגעהויבען קרום קוקען אויף איהר אונ דערמיט האבען זיי ביים יודען נאך היילינער געמאכט איהר ווערטה אונ איהם געצוואונגען ער זאל זי איינפאקעווען ביי זיך אין פאקיל, זיך ארומטראגען מיט איהר גאנצע יאהרהונדערטע, אונ זי אבהיטען פון א גוט אויג אונ פון שלעכטע האנד. עס איז אבער מערקווירדיג ווי אין „תלמוד" שפיגעלט זיך אב דאס גאנצע מזל פונ'ם יודען: פונקט ווי זיין לאנג לעבען שלעפט זיך אהן א סיסטעם, אט איז איהם גאר שלעכט אונ אט ווערד איהם בעסער, אט וואשט איהם א שלאגס-רעגען, אונ אט גיט א בלישטשע ווידער א זונן, פונקט אזוי געפינט מען ניט אין „תלמוד" א בעזונדער שיטה פון א חכמה אונ מען זעהט נאר גרויסע שפרינגען פון טיעפע חקירות ביז קליינע וועלט-זאכען, פון ענינים וואס ברעכען דעם מח ביז מעשות פון שדים אונ רוחות, וואס האבען זיך צו די יודען אריינגעגנב'ט פון די פערסער. נאך אין איין זאך גלייכט זיך דער „תלמוד" אויס מיט'ן גורל פונ'ם יודישען פאלק: פונקט ווי פאר א זינד פון א יחיד האט מען אנגעהויבען בעשולדיגען אללע יודען, אונ שרייען אז עס איז גאר צווישען זיי קיין רעכטס ניטא, פונקט אזוי האבען די שונאים געמאכט פאר חייב דעם גאנצען תלמוד, ווען זיי האבען אבגעזוכט נאר איין פריקרע מיינונג, וואס א תנא האט אמאל ארויסגעזאגט אין א שלעכטע צייט אונ האבען דערפון געדרונגען אז די גמרא איז פול מיט האס געגען אנדערע פעלקער, חאטש געגען איין שלעכטער מיינונג וואס קומט דארט אמאל פאר קאן מען אנווייזען הונדערטער דעות אז קיין האבערס פון מענשענליעבע איז ניטא.... יא! גרויס אונ טהייער איז געוועהן די ארבייט וואס די לעצטע אמוראים האבען געלאזט ירושה זייער פאלק! ניט אומזיסט האלטען זיך נאך עד היום די יודען מיט דער ירושה. אמת, אין „תלמוד" איז ניטא קיין הויכע מליצה, ער רעדט מעהר צום קאפ ווי צום הארצען, נאר דערפאר לערנט ער דעם יודען דענקען, ער שארפט איהם דעם מוח, ער געוואהנט איהם צו האבען געדולד אונ זיין א מתמיד, ער געפינט פאר איהם אללע מאל נייע קושיות אונ גיט איהם איין חשק צו זוכען רעכטע תירוצים, ער אפענט איהם די אויגען אונ האט עס שוין אזוי ווייט געבראכט אז דער ערגסטער שונא מוז מודה זיין אז ער איז קיין נאר ניט....

קוים זענען די לעצטע אמוראים פערטיג געווארען מיט זייער ארבייט, די וואונדען וואס די מלוכה פון פירוז האט אנגעמאכט די יודען זענען נאך ניט פארהיילט געווארען, איז אויף זיי שוין געקומען א נייע צרה, אונ זיי זענען נאך אמאל געצוואונגען געוועהן זיך מיט כח אקעגענשטעלען. דער נייער מלך כבד

האט זיך געלאזט אראבפיהרען פונ'ם וועג דורך איינעם מצדק, וואס האט זיך גענומען אויסבעסערן די אמונה און געמאכט אז אללע זאלען זיך טהיילען מיט'ן פארמעגען און מיט די ווייבער און מען זאל הרג'נ'ען יעדען וואס וועט דארויף ניט וועלען בעשטעהן. די רייכע פערסער האבען אפילו באלד געזעהן אז אזא מין שותפות איז פאר זיי ניט קיין גוט געשעפט, נאר זיי האבען גאר ניט געקאנט מאכען ווייל די ארעמע האבען זיך אין דעם אנגעהאפט און זיי האבען טאקי ניט געהאט וואס צו פערליערען. אוודאי האבען די קריסטען און די יודען ניט געקאנט בעשטעהען דארויף, און דער יונגער ריש גלותא מר זוטרא דער צווייטער, וואס איז געוועזען א גרויסער גבור און האט פון קינדווייס אן געלערנט ווי אזוי צו האלטען כלי זין, האט צונויפגענומען א מחנה און האט זיך געמיהט מיט קראפט צו בעשיצען דאס יודיש צניעות. זיבען יאהר כסדר האט זיך מר זוטרא געהאלטען ביז די פערסער האבען נובר געוועזען און האבען איהם מיט זיין אלטען זיידען מר חנינא אויפגעהאנגען ביי דער בריק פון מחוזא. נאך מר זוטרא'ס טויט איז זיין גאנצע משפחה אוועק קיין ארץ ישראל, דארט איז געבארען געווארען זיין זוהן, וואס מען האט טאקי נאך איהם אנאהמען געגעבען, און עס איז פון איהם אויסגעוואקסען א גרויסער למדן. עס איז אבער צו בעוואונדערן וואס גראד אין דער צייט, ווען כבד האט זיך אזוי אבגערעכענט מיט די יודען, האבען פיל פון זיי געדיענט אין חיל, און אז זייער צאהל איז געוועהן זעהר גרויס — זעהט מען ארויס דערפון וואס ביי א מלחמה האט ער געמוזט רוהען א וואך טאג פון פסח.

נאך כבד'ס טויט האבען די רדיפות אויפגעהערט, און זיין יורש חסראות נושירוואן האט די יודען שוין בעסער בעהאנדעלט, קוים האבען זיי זיך א ביסעל אבגערוהט, האבען זיך שוין ווייטער געעפענט די טהירען פון די פערשלאסענע ישיבות, די אנטלאפענע לומדים זענען באלד צוריקגעקומען, און גיזא איז געווארען ריש מתיבתא אין סורא, און סימונא — אין פומבדיתא. איין בלאז פון א גוט ווינטעל איז שוין גענוג געוועהן פאר די יודען זיי זאלען זיך אומקעהרען צו זייער נעסט, און קודם כל זארגען אז די תורה זאל בעפעסטיגט ווערען צווישען זיי און זייערע קינדער. נאר דעמאלט האבען זיך די לומדים גענומען אויף איין אנדער דרך. אויף אייגענע אויפטהועכצען האבען זיי זיך ניט געפיהלט אין כח, זיי פלעגען נאר פסק'נען נאך די מיינונגען פון די פריהריגע תנאים און אמוראים און בויען זייערע סברות אויפ'ן „תלמוד" און דערפאר האט מען זיי גערופען סבראים

ווי מען רעכענט, איז אין דער צייט פון די סבראים ארויס איינע זאך, וואס האט אנגעמאכט א איבערקערעניש אינ'ם לערנען און האט געפיהרט דערצו וואס די תורה איז געווארען פערשטענדליכער פאר אללע, וואס האבען שוין גע־קאנט נאר אהן מיה פארשטעהן דעם זין פון איהר. אז יוסטיניאן איז געווא־רען קייזער פון די רוימישע לענדער און האט אנגעהויבען רודפ'ן די גראסטע לייט, וואס האבען ניט געוואלט ביישליך מיט איהם בלאזען אין דער פינסטער, זענען פון גריכענלאנד אוועק קיין פערסיען זיבען בעריהמטע חכמים, ווייל זיי האבען געהערט אז דער מלך נושירוואן איז א גרויסער ליעבהאבער פון וויסענ־שאפט. זיי האט מען עס צו פערדאנקען וואס די מלוכה האט דעמאלט געגרינ־דעט אין דער געגענד, וואו יודען האבען געוואהנט, א שוללע צו לערנען מעדיצין און נאטורוויסענשאפטען, און פון זיי האבען די סירישע קריסטען און דער נאך די יודען גענומען די נקודות, און דער עולם האט אנגעהויבען פריי לייענען די תורה. די קליינע פינטעלעך האבען בעלעבט די טויטע אותיות און האבען גע־וויזען א מעגליכקייט אויסצואַרבייטען מיט דער צייט ריינע כללים פון דקדוק, כדי יעדער זאל פערשטעהן דעם טעם פונ'ם ווארט און זאל ניט דארפען זוכען בעזונדערע פירושים, וואס זענען גראסטענטהיילס געוועהן ווייט פונ'ם שכל און פונ'ם אמת. ווער עס האט דער ערשטער איינגעפיהרט נקודות — איז ניט בעקאנט, נאר דאס ווייסט מען געוויס אז צו ליעב די קליינע פינטעליך זענען די קליינע אותיו'לעך געווארען אויף עביג איינגעווארצעלט צווישען יודען, האטש דעם עיקר זענען זיי געבליבען טריי און האבען ניט געוואלט פונקטירען די ספר תורה, וואס מען לייענט פון איהר אין שול, כדי זיי זאלען ניט עובר זיין אויף „לא תוסיפו", און זאלען ניט צוזעצען נייעס צום אלטען.

דאס ליכטיגקייט פון נושירוואן'ס מלוכה האט אבער ניט לאנג געדויערט. זיין זוהן הארמיזדאס האט ניט געוואלט געהן אין פאטער'ס דרכים, נאר כל זמן זיין בעריהמטער לעהרער און יועץ בוזורג־מיהיר, וואס מען רעכענט איהם פאר'ן ערפינדער פונ'ם שאך־שפיעל, איז געוועהן נעבען איהם, האט ער זיך נאך געהאלטען אין דער מעלה. קוים האט ער אבער צוגעמאכט איין אויג, האבען די מאגיער דעם שלעכטען קאניג אין גאנצען אריינגעכאפט אין זייער נעץ אריין, און ער האט געמיינט אז פערסיען ווערד גליקליך דערפון וואס ער טרייבט יודען און קריסטען. די ישיבות האט מען ווייטער פערשלאסען, די לומדים זענען זיך נאך אמאל צולאפען און פיעל פון זיי האבען זיך בעזעצט אין פירוז־שבור, און האבען דארט געעפענט א נייע ישיבה.

צום גליק, האט הארמיזדאס געקעניגט נאר א קורצע צייט. זיין אכזריות האט ארויסגערופען א שטארקע אונצופרידענהייט אין לאנד אליין אונ די שונאים האבען דערפיהלט אז אצונד איז פערסיען שוואך אונ האבען אנגעהויבען אהין צו צוטרעטען פון אללע זייטען. די מדינה וואלט שטארק געליטען, ווען עס געפינט זיך ניט א גבור באהרם טשובין, וואס ער האט זי מציל געוועהן פון א סכנה. דער נארישער מלך האט איהם אבער אבגעדאנקט דערמיט, וואס ער האט איהם נאר אין גאנצען אבגעזאגט. דאס האט פערדראסען באהרם'ן, ער האט ניט געמאכט קיין לאנגע שיהות מיט'ן אונדאנקבארען קעניג אונ האט איהם אראבגעווארפען; לכתחלה האט ער געפיהרט די מלוכה אים נאהמען פונ'ם פרינץ חאסרו, נאר דערנאך האט ער אזוי געדרעהט אז חאסרו האט געמוסט אנטלויפען אונ ער איז אליין געווארען א זעלבסטשטאנדיגער מלך. געגען די יודען איז ער געוועהן זעהר גוט, ווייל זיי האבען איהם געהאלפען מיט געלד, ער זאל קאנען אויסהאלטען דאס חיל, וואס איז געוועהן זיין גאנצע שטיצע. אין דער צייט איז צוריק געקומען חנן, דער ראש ישיבה פון פירוז-שבור, אונ די צוויי שטאדט סורא אונ פומבדיתא זענען ווייטער געווארען א מקום תורה. דערווייל האט אבער דער פרינץ חאסרו געזוכט אללע מיטעל צו בעקומען די פערסישע מלוכה אונ דער ביצאנטישער קייזער מוריטיוס האט געשיקט זיין חיל מען זאל אבנעהמען חאסרו'ס ירושה. ביי דער מלחמה האבען די יודען שרעקליך געליטען אונ אז מען האט איינגענומען די שטאדט מחוזא האט דער פערסישער הויפטמאן מעבאדעס אויסגעהרג'ט כמעט אללע יודען. דערפאר איז זיי אבער באלד בעסער געווארען, ווען דער פרינץ חאסרו איז געווארען קעניג אונ האט דווקא בעוויזען אז ער איז ניט קיין נוקם ונוטר אונ אז ער וויל ניט טהון יודען שלעכטס פאר דעם וואס זיי האבען געהאלפען זיין שונא. כמעט פערציג יאהר האט חאסרו געקעניגט אונטער דעם נאהמען פון פירוז; אין דער גאנצער צייט האבען די יודען ניט געוואוסט פון קיין שלעכטען טאג אונ די ישיבות פון סורא אונ פומבדיתא, אונטער דער השגחה פון מר בר הונא אונ מרי בר מר, האבען צוריקבעקומען דעם פריהריגען גלאנץ.

---

8 די יודען אין די איראפעאישע לאנדער.

(500—640 נאך קריסטוס געבורט).

אין פערסיען אונ בבל האבען יודען געהאט אלערליי צייטען, ווי מען

זאָנט, קאַלט און וואַרעם: אַז האָט מען זיי געלייגט ניין אײלען אין דער ערד און אַז האָט מען זיי אויפגעהויבען ביז צום זיבעטען הימעל. ווי אַזוי אַזוינע שפּרינגען זאָלען זיין ניט גוט ווי אומגליקליך עס זאָל זיך נעביך ניט פיהלען דער וואס ווייסט ניט היינט ווי אַזוי מען וועט זיך מיט איהם נוהג זיין מאָרגען איז איהם אַלץ בעסער ווי דעם וואס מען ווייזט איהם איין מאָל אַמינע פון כעס און דערנאָך וויל מען זיך אַפילו אויף איהם ניט אומקוקען, גלייך ווי ער איז גאָר ניט ווערט די מיה מען זאָל פון איהם רעדען אָדער טראַכטען. אין אַזאַ לאַגע זענען די יודען געוועזען אין זייער געוועזענער היים און אין אַנדערע לאַנדער וואס זענען געשטאַנען אונטער דער ביצאַנטינישער מלוכה און דערמיט זענען זיי געוועזען אַ סך אומגליקליכער פון זייערע פערסישע ברידער.

די געזעצע פון טהעאָדאָזיוס דעם צווייטען, וואס די איבריגע מלכים האָבען איבערגענומען פון איהם ווי די בעסטע ירושה, האָבען אָבגעזאָנדערט די יודען פון אַללע איינוואוינער, און אַפילו די, וואס האָבען ניט געהאַט קיין שום סבה זיי פיינד צו האָבען, האָבען פאַרט געמוזט קוקען אויף זיי ווי אויף פערדאָרבענע און נידריגע מענשען, ווען זיי האָבען געזעהן ווי די מלוכה לאָזט זיי ניט צו צו קיין שום דיענסט און ערלויבט זיי ניט אַפילו שולען בויען. ווי ווייט זיי זענען געמאָס געוואָרען, קאָן מען אַרויסזעהן דערפון וואס עס האָט זיך איין מאָל געמאַכט אין אַנטיאָכיען, אין דער צייט פון'ם קייזער זענאָ. עס איז דאָרט אַרויס אַ מחלוקת צווישען צוויי כתות, וואס מען האָט זיי גערופען די בלויע און די גרינע, און אַז מען האָט זיך שטאַרק צוהיצט, האָט מען דעם גאַנצען כעס אויסגעלאָזט צו די יודען, אָנגעצונדען די אַלטע שול, פיעל פון זיי געהרגעט און דערנאָך טויטערהייט אַריינגעוואָרפען אין פייער. מילא דאָס איז נאָך קיין גרויסער חדוש ניט, מען האָט שוין עפטער געזעהן אַז צוויי קריגען זיך און די קלאָפּ טאַפּט נאָר דער יוד וואס איז אין גאָר ניט שולדיג; דער חדוש איז נאָר דאָס, וואס אַז מען האָט געמעלדעט דעם קייזער זענאָ וואס אין אַנטיאָכיען איז פאָרגעקומען, האָט ער געפונען אַז עס איז טאַקי אַ שרעקליכע עולה... וואס מען האָט פאַרברענט טויטע און ניט קיין לעבעדיגע יודען! מען קאָן פאַרשטעהן אַז נאָך אַזעלכע רייד האָבען די יודען קיין האָניג ניט געלעקט.

נאָר ווי ביטער די יודען איז געוועזען, האָבען זיי זיך פאַרט געטרייסט דערמיט וואס די מלוכה האָט זיך ניט אַריינגעמישט אין זייערע אינווענינסטע זאַכען, און זיי האָבען געקאָנט אָבהיטען זייער אמונה. קוים איז אָבער יוסטיניאַן געוואָרען קייזער, איז זייער לעצטע טרייסט אויך פאַרשוואונדען. ער האָט

געזוכט מיט אללע כוחות אז די יודען זאלען אריינגעבראכט ווערען אין א זא ענגשאפט, אז זיי זאלען ניט האבען קיין אנדער ברירה אונ זוכען זייער הילף ביים קריסטענטהום. צום אנהייב האט ער ארויסגעלאזט א שאנדליך געזעץ, אז אין א משפט מיט א קריסט זאל קיין יוד ניט האבען דאס רעכט איין עדות צו זיין. נעגען די שמרונים האט ער נאך ערגער געהאנדעלט, ווייל ער איז אויף זיי אין כעס געוועהן דערפאר וואס זיי האבען אנגעמאכט א מרידה אונ האבען אויסגעקליבען זייער א אייגענעם קאניג יוליאן בר סבר; דערפאר האט ער געמאכט אז זיי טארען גאר לחלוטין קיין עדות ניט זיין אונ האבען ניט דאס רעכט איבער צולאזען צוואות אונ איינטהיילען דאס פארמעגען צווישען די יורשים. דערמיט האבען זיך אבער די יודען ווענינ וואס געקאנט טראסטען, ווייל זיי האבען געהאט געווג אייגענע צרות. יוסטיניאן האט זיי פארוועהרט צו האלטען פסח אונ באקען מצות, ווייל אפילו אין זיין צייט איז נאך אלץ געוועהן די קריסטליכע סעקטע, וואס האט זיך פעסט געהאלטען אין דער יודישער רעכנונג, אונ האט געמאכט פסח דעם פונפצענטען ניסן גלייך מיט די יודען, אונ כדי זיי צו פערטומלען האט ער ניט געלאזט די יודען אפענטליך האלטען דעם יום טוב, אונ זיי פלעגען זיך בעהאלטען אין די קעלערס אונ דארט אברעכטען דעם סדר. ווער שמועסט אז עס איז נאך גראד געפאלען ביי קריסטען אונ יודען פסח אין איין טאג, האבען זיי זיך אויף דער גאס גאר ניט געטארט ווייזען. איין מאל איז אין צעזארעא, אדער אין קאנסטאנטינאפאל, ארויס א קריגע אין דער יודישער קהלה: פיעל האבען פערלאנגט אז מען זאל די פרשה מיט דער הפטרה לייענען אום שבת אונ יום טוב אין שול, אויף גריכיש, כדי דער פראסטער עולם אונ די ווייבער זאלען פארשטעהן, אונ די פרומע האבען עס ניט געוואלט לייענען. אז יוסטיניאן איז דערפון געוואהר געווארען האט ער ארויסגעלאזט א בעפעהל אז דאס „לייענען" זאל דוקא זיין אויף גריכיש, אונ טאקי באלד איז ער נאך ווייטער געגאנגען אונ האט געמאכט אז דאווענען זאלען די יודען אויך גאר מאגען אין דער גריכישען אדער אין דער לאטיינישען שפראכע אונ פון לשון קודש זאל גאר קיין זכר ניט זיין. דאס האט ער אלץ געטהון מיט א בעזונדערע כונה, ווייל די גריכישע איבערזעצונגען פון דער ביבעל זענען געוועהן פול מיט רמזים אויף דער קריסטליכער אמונה אונ ער האט גערעכענט אז צו ליעב דעם וועלען די יודען גיכער איבערגעהן צום קריסטענטהום. דעריבער האט ער שטרענג אנגעזאגט זיין מיניסטער ארעאבינדוס ער זאל צושרייבען צו אללע מושלים פון דער גאנצער מדינה זיי זאלען גוט אכטונג געבען אויף די יודען, זיי זאלען חלילה

ניט עובר זיין אויף זיין בעפעהל. דערפון האט זיך גענומען וואס די יודען האבען געמוזט אומעדום דאווענען אונטער דער השגחה פון קריסטליכע שומרים און די מלוכה האט זיי אנגעהויבען זאגען דעות וועגען יעדער תפלה: מען האט זיי פארווערט צו זאגען „יי אחד“, „קדוש, קדוש קדוש“ און לייענען פון ישעיה דאס קאפיטעל „נחמו נחמו עמי“, און ניט איין מאל האבען פיעל שטארק געליטען ווען מען האט זיי חושד געוועהן אז זיי האבען שטילערהייט גאטט געבעטען מיט דעם אלטען נוסח.

יוסטיניאן'ס יורשים זענען ניט געוועהן בעסער פון איהם. און דער מעמד פון די יודען איז מיט יעדען יאהר געווארען ארגער. דאס האט געפיהרט דערצו וואס אים יאהר 602, אין דער צייט פונ'ם קייזער פהאקאס, וואס איז געוועהן א גרויסער רוצח, האבען די יודען פון אנטיאכיען געמוזט ארויסשפרינגען געגען דער מלוכה. די מרידה איז געוועהן אזוי גרויס אז פהאקאס האט געמוזט ארויסשיקען צוויי הויפטלייט מיט זייער פיל חיל און עס איז זיי שווער אנגעקומען ביז עס האט געקאנט ווערען שטיל. ניט לאנג האט אבער פהאקאס געקאנט פיהרען וועלטען. דעם פריהרינגען קייזער מוריטיוס איידעם חאסרו, וואס איז דערווייל געווארען מלך אין פערסיען, האט זיך אנגענומען דעם שווערס קריוודע, און האט אנגעהויבען א מלחמה מיט פהאקאס דערפאר וואס ער האט אהן א שום רעכט מיט געוואלד אבגענומען די קרוין פון דער ביזאנטישער מלוכה. האטש אין דער צייט איז שוין געווארען קייזער הערקליוס, האט חאסרו פון דעסטוועגען ניט געוואלט הערען פון קיין שלום, און זיין בעריהמטער הויפטמאן שרברזא האט געווארפען א שרעקליכען פחד אויף דעם לאנד, וואס האט זיך ניט געפיהלט אין כח צו פיהרען א קריעג. קוים האבען די יודען דערזעהן די פערסער ביי זיך אין לאנד, האבען זיי באלד פערשטאנען אז אצונד האבען זיי די בעסטע געלעגענהייט זיך אבצורעכענען מיט די שונאים, און עס איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען אללע געהן שרברזא'ן צו הילף. אין טבריה האט זיך צונויפגעזאמעלט א גרויסע מחנה און דארט האט א גרויסער גביר ר' בנימין זיין גאנץ פארמעגען אויסגעבראכט צו דינגען יודיש חיל, וואס האט זיך צוזאמען מיט די פערסער געלאזט געהן קיין ירושלים ארויסצוהייסען די שטאדט פון די קריסטענס האנד.

די יודען זענען געוועהן זיכער אז פאר זייער געטריישאפט און בריה'שאפט וועלען זיי די פערסער בעלוינען דער מיט, וואס ירושלים וועט ווייטער ווערען זייער אייגענס און ביסלעכוויים וועלען זיי ווערען צוריק בעלי-בתים אין דער

אלטער היים. מיט דעם געדאנק אין קאפ און מיט אזא האפנונג אין הארץ האבען זיי בעוויזען גבורות און האבען זיך נוקם געוועהן אין די קריסטען. פון יושר און רחמנות האט מען שוין דא ניט געקאנט רעדען: ביינאנד טויזענד קריסטען זענען אומגעקומען ווען מען האט ביי זיי אבגענומען ירושלים, נאר ווער ווייס עס ניט און קאנן ניט אויסרעכענען, אז די צאהל פון די פריהריגע יודישע קרבנות איז ניט געוועהן צעהנדליגער מאל גרעסער. דער חשק פון נקמה האט זיך ביי די יודען צוברענט מיט אזא פייער, אז זיי האבען געוואלט אין דער נאכט פון פסח מאכען א שחיטה פאר אללע קריסטען אין דער שטאדט טירוס, נאר מען האט די קריסטען פריהר דערפון מודיע געווען און זיי זענען ניצול געווארען.

פירצעהן יאהר זענען אזוי אבגעלאפען און די יודען האבען זיך אנגעהויבען פיהלען פריי; זיי האבען אפילו דערלעבט אזא גדולה אז זיי האבען מיט זייערע אייגענע אויגען געזעהן פיל קריסטען אין אזא מעמד, אין וועלכען זיי האבען זיך ערשט ניט לאנג אליין געפונען. דער אונערווארטעטער נצחון פון די יודען האט אזא גרויסע אימה געווארפען אויף די קריסטען אז פיעל פון זיי האבען אנגענומען די יודישע אמונה, און אפילו א פרומער גייסטליכער, וואס האט געלעבט אבגעזונדערט פון דער וועלט אין א קלויסטער אויפ'ן בארג סיני, האט זיך אויך מגייר געוועהן; ער האט זיך א נאהמען געגעבען אברהם, און חתונה געהאט מיט א יודיש קינד און איז געבליבען ביז צום טויט א פרומער יוד. די יודען האבען זיך שוין אנגעהויבען רעכטען אז אט, אט וועלען זיי צוריק בעקומען זייער לאנד און זיי וועלען פטור'ן דעם ביטערן גלות. באלד זענען אבער זייערע אללע האפנונגען צושטערט געווארען, און אז די פערסער האבען זיי ניט אבגעגעבען ירושלים און דערצו נאך געפאדערט ביי זיי מס, האבען זיי פארשטאנען אז מיט פרעמדע האנד איז נאר גוט פייער צו שארען. עס האבען אנגעהויבען ארויסצושפרינגען אונצופרידענע, און דער פערסישער מושל האט נאר לאנג ניט געטראכט און האט זיי געהייסען פערשיקען נאנץ ווייט אין פערסיען. דאס האט נאך ערגער צורייצט די יודען און זיי האבען זיך געמוזט וועגדען צום קייזער הערקליוס און מיט איהם שלום ווערען. בעזאנדערס נאך דעם וואס ער האט זיי צוגעשווארען אז זיי וועלען בעקומען מעהר רעכט. און אז ער איז זיי מוחל אלדינג וואס זיי האבען געטהון די קריסטען. אזוי האבען די יודען געהאלפען דער ביצאנטישער מלוכה; האסרו איז געהארגעט געווארען, זיין זוהן סיראעס איז באלד בעשטאנען אויף אללע תנאים וואס הערקליוס האט פארגעלעגט און

דאס פערסישע חיל איז אבגעטרעטען פון ארץ ישראל. צום אנהייב האט הערבאקליוס ווארט געהאלטען, ער האט די יודען ניט געטשעפעט אונ אז ער איז דורכגעפאהרען דורך טבריה איז ער איינגעשטאנען בײם גביר ר' בנימין אונ די יודען האבען אויסגעהאלטען זיין חיל. אז ער איז אבער געקומען קיין ירושלים, זענען איהם בעפאלען די גייסטליכע, אונ בעזאנדערס דער פאטריארך מאדעס־טוס, אונ האבען איהם געבעטען ער זאל זיך נוקם זיין אן די יודען. אומזיסט האט ער זיי אנגעוויזען אויף דער הייליגקייט פון זיין שבועה וואס ער האט צו־געשוואוירען די יודען, זיי האבען איהם אזוי לאנג איבערגעשפארט, איהם מתיר נדר געוועהן אונ אויף זיך גענומען דעם חטא ביז ער האט זיי געמוזט צו ליעב טהון אונ ארויסגעבען א בעפעהל מען זאל אויסהרגענען אלע יודען. פיעל זענען דעמאלט אומגעקומען, אונ געבליבען בײם לעבען זענען נאר די דאזיגע, וואס האבען נאך געהאט צייט צו אנטלויפען קיין מצרים אדער זיך בעהאלטען צווישען די בערג. די קריסטען האבען אבער אליין געפיהלט וואס פאר א גרויסע עבירה זיי האבען געטהון דערמיט וואס זיי האבען געגייט דעם שוואבען קייזער ער זאל עובר שבועה זיין, אונ האבען דערפאר איינגעפיהרט ביי זיך א תענית, וואס די פרומע פלעגען אבהיטען נאך אין א סך דורות שפעטער. דער תענית האט פון דעסטוועגען ניט געשאדט אז הערבאקליוס זאל בעניי׳הען דאס אלטע געזעטץ פון האדריאן אונ יודען זאלען ווייטער ניט טארען זיך אפילו ווייזען אין דער סביבה פון ירושלים.

ניט בעסער איז געגאנגען די יודען אויך אין די אייראפעאישע לאנדער, וואו זיי האבען אמאל געהאט א מקום מנוחה, אין איטאליען האבען געוואהנט זייער פיעל יודען נאך איידער עס איז פון רום געווארען א תל אונ זעהר גרויסע יודישע קהלות האבען זיך געפונען אין ראווענא, ווענעזיא, פאלערמא, מעסינא, אונ נאך פיעל אנדערע שטאדט. דער ערשטער, וואס האט זיי גענעבען אנצוהערען אז די מלוכה וואלט צופרידענער געוועהן ווען די יודען זאלען איבערגעהן צום קריסטליכען גלויבען, איז געוועהן דער קעניג טהעאדאריך; אין זיין נאהמען האט זיין סעקרעטאר קאסיאדאר געמאכט פארווירפע די יודען פון מאילאנד פאר וואס זיי זענען אזעלכע עקשנים אונ ווילען ניט זוכען אונ געפינען „די עוויגע רוה". דאס איינענע האט ער אויך געלאזט זאגען די יודען פון גענוא, ווען זיי האבען ביי איהם געבעטען איין ערלויבניש צורעכט מאכען די שול, אונ ער האט ארויסגעלאזט א בעפעהל אז יודען טארען קיין נײע שולען ניט אויסבויען אונ זיי ניט פערציערען אונ נאר

די אלטע שולען פון פריהר דארפען בלייבען שטעהן אונ קיינער זאל זיי ניט אנריהרען, ווייל ער וויל ניט מען זאל צווינגען מענשען אוועק צוּוואַרפען זייער אמונה, ווען זיי קאנען עס מיט'ן פרייען ווילען ניט טהון. איבערהויפט האט טהעאָדאָריך געהאנדעלט מיט יושר געגען יודען, אונ אז אין רום האבען זיך אמאל צובונטעוועט די שקלאווען געגען זייערע יודישע בעלי־בתים אונ האבען אנגערייצט דאס געמיינע פאלק זיי זאלען פארברענען די שול אונ ראבעווען יודישע הייזער, האט דער קאניג בעפוילען מען זאל אבזוכען די שולדיגע, אונ אז מען האט זיי ניט געקאנט געפינען האט ער געהייסען אז די גאנצע שטאדט זאל ליידען דעם היזק אונ די בערויבטע יודען זאל מען בעלוינען.

עס איז מערקווירדיג וואס אין דער צייט, ווען די קאניגע האבען דווקא ניט גערודפ'ט קיין יודען, האטש זיי האבען געטהון אללע מיטעל צו בעפעסטיגען די קריסטליכע אמונה, האבען די שרייבערס אונ די געלעהרטע, וואס פון זיי האט מען ניכער בעדארפט ערווארטען זיי זאלען ניט אנמאכען קיין קריעג צווישען מענשען פון פערשידענע רעליגיאנען אונ זיי בעסער פערבינדען מיט ברידערליכע ליעבע, אויסגעטראכט אויף די יודען אלדינג וואס עס איז זיי נאר ארויף אויפ'ן זין אונ זיי גערופען מיט די שאנדליכסטע נאהמען. דאס גאנצע גליק איז געוועהן וואס די מלוכה האט זיך ווייניג צוגעהערט צו זייערע רייד, אונ דערפאר איז זיי ניט ערגער געווארען ווען די קרוין פון איטאליען איז איבערגעגאנגען צו טהעאָדאָריך'ס שוואגער אונ געבילדעטער טאכטער אמאלא־זונטהא אונ דערנאך צו זיין איידעם טהעאָדאט. די יודען זענען געוועהן שטארק איבערגעגעבען אונ דאנקבאר דעם קאניג טהעאָדאט, אונ אז יוסטיניאן, וואס האט ביסלעכווייס כמעט גאנץ איטאליען ארונטערגענומען אונטער דער מאכט פון ביזאנטיען, איז צוגעטרעטען צו דער שאנער שטאדט נעאפאל, האבען די יודען בעוויזען זייער בריה'שאפט אונ האבען איינגעשטעלט זייער גאנץ פערמעגען אבי צו פערהיטען דעם הויפט־פונקט פונ'ם לאנד. מיט גרויס מיה האבען זיך די יודען, מיט דער הילף פון צוויי אדוואקאטען פאסטאר אונ אסקלעפיאדארוס, אלאנגע צייט געהאלטען, ביז דעם שונא איז געראטהען מיט א תחבולה זיך אריינכאפען ביי נאכט קיין נעאפאל אונ דעם גאנצען כעס אויסלאזען מן הסתם צו די יודען.

ניט לאנג האט זיך אבער איטאליען געפונען אונטער דער מאכט פון יוסטיניאן אונ זיינע יורשים. באלד איז די מלוכה איבערגעגאנגען צו די לאנגאבארדען אונ האטש דארט האט אנגעהויבען הערשען דער קאטאלי־

ציזמוס, פון רעכטווענען איז די יודען ניט שלעכט געוועהן, ווייל די ערשטע פאפסטע זענען ניט געוועהן קיין שונאים פון פרעמדע אמונות, אונ גרעגאר דער ערשטער האט זיך געהאלטען אן דעם, אז דער גאנג פון יודען צום קריסטענטהום מוז גאר זיין דורך חסד אונ פריינדשאפט. דערפאר האט גרעגאר צושענקט פיעל ערד געטויפטע יודען אונ האט געדרונגען אז ווען דער ערשטער דור וועט אננעהמען דאס קריסטענטהום שלא לשמה אונ נאר צו ליעב געלד, וועלען די איבריגע דורות שוין זיין אמת'ע קריסטען אונ וועלען אבהיטען די אמונה לשמה.

אין פראנקרייך אונ שפאניען האבען די יודען פון גאנץ לאנג רוהיג געלעבט ביז דער קאטאליציזמוס איז דארט ניט איינגעווארצעלט געווארען. אין די אלטע צייטען זענען די צוויי מדינות בעשטאנען פון פערשיעדענע קליינע געגענדען וואס יעדע האט געהאט איהר בעזונדער מושל, אונ די יודען האבען זיך דארט בעזעצט נאך דעמאלט ווען דער מסחר האט זיי אהין פארווארפען פון אלכסנדריען אונ קליין-אזיען, אדער וועספאסיאן אונ טיטוס האבען זיי אהין פארקויפט פאר שקלאווען. די דארטיגע פעלקער, פראנקען אונ בורגונדען, האבען אויף זיי געקוקט ווי אויף רוימער אונ האבען זיי געהאלטען בכבוד. אז קלאדוויג איז געווארען מלך איבער אללע פראנקישע געגענדען, האבען יודען שוין געוואהנט אין זעהר פיעל שטאדט, ווי קאראקאזאן, ארלעאן, אויווערגנע, פאריז, אונ בעזאנדערס האבען זיי געהאט א גרויסע קהלה אין מארסיעל, וואס מען האט אפילו גערופען „די יודישע שטאדט", אונ אין ארלעס, וואו זיי האבען זיך נאך ביז צום זעכסטען יאהר-הונדערט גערעדט אויף די גריכישע שפראכע. אין דער געגענד פון נארבאן איז אויך געוועהן ניט ווייניג יודען אונ צו ליעב דעם האט מען דארט איינעם פון די בערג גערופען „דער יודישער בארג".

די יודען פון די פראנקישע אונ בורגונדישע געגענדען האבען זיך פריי בעשעפטיגט מיט אקערבוי, מלאכות אונ מסחר אונ האבען בעזאנדערס ענטוויקעלט דעם האנדעל מיט פרעמדע סחורות, וואס זיי פלעגען מיט זייערע שיפען ברענגען פון ווייטע לאנדער. אחוץ דעם האבען זיך די עדלערע פון זיי אבגעגעבען מיט וויסענשאפט, די בעסטע דאקטורים זענען געוועהן יודישע, אונ ביי זיי פלעגען זוכען הילף אפילו די גייסטליכע וואס האבען מורא געהאט ביי קראנקהייטען זיך פערלאזען אויף נסים. זיי זענען אויך געוועהן גרויסע העלדען ביי א מלחמה, אונ אז עס איז ארויס א קריעג צווישען קלאדוויג אונ טהעאדאריך,

וועלכער האט בעלאגערט די שטאדט ארלעס, האבען די יודען ארויסגעשטעלט די שטארקסטע קריעגער. דעמאלט איז געוועהן א גרויס פריינדשאפט צווישען די קריסטען אונ די יודען, וועלכע האבען זיך אנגעהויבען רופען מיט פרעמדע נאהמען, ווי ארמענטאריוס, גאזאלאס, פריסקוס אונ זיבעריוס. זיי פלעגען עסען איינער ביים אנדערן, אונ עס איז געקומען דערצו אז זיי האבען זיך אנגעהויבען משדך זיין. אז עס איז דארט געשטארבען דער בעליעבטער עפיסקאפ הילאריוס, האבען איהם די יודען גלייך מיט אללע מספיד געוועהן אונ תהלים געזאגט אויף זיין קבר. עס האבען זיך אבער געפונען פיעל פרומע יודען וואס האבען ניט געוואלט עסען טרפות ביי די קריסטען; דערפאר האט מען געמאכט איין אסיפה אין דער שטאדט וואנגעס, אים יאהר 465, אונ עס איז ארויס א בעפעהל אז גייסטליכע טארען ניט עסען ביי יודען, ווייל זיי האבען אנ־גענומען פאר א פחיתת הכבוד וואס פרומע יודען האבען זיך אבגעזאגט צו גע־ניסען זייערע מאכלים. מען האט אבער אויף דעם בעפעהל ניט געקוקט אונ די פריינדשאפט צווישען יודען אונ קריסטען איז געבליבען פעסט, אונ ווען א פאר גייסטליכע האבען געזוכט מיטלען צו גייטהען די יודען זיי זאלען זיך טויפען, האבען זיי עס נאר געקאנט פועל'ן ביי יחידים אונ אויפ'ן פאלק האט עס קיין רושם ניט געמאכט. דער ערשטער, וואס האט אין פראנקרייך אנגעהויבען רודף'ן יודען, איז געוועהן דער קעניג זיגיזמונד, וואס האט אנגעהויבען איינצופיהרען נייע געזעטצע, וואס האבען יודען געמאכט פאר שטיעפקינדער אונ האבען דערפיהרט דערצו אז מען האט ביי זיי צוגענומען דאס רעכט אויפצונעהמען גרים, אונ דער קעניג שילדעבערט דער ערשטער, האט ארויסגעלאזט א בעפעהל אז אין קריסטליכען פסח זאל קיין יוד זיך ניט ווייזען אויף דער גאס. פראנקרייך איז נאך דעמאלט אפילו געוועהן צוטהיילט אין פערשידענע חלקים, אונ ניט אומעדום האט מען געקוקט אויף אזעלכע גע־זעטצע, נאר מיט דער צייט האט זיך אויסגעארבייט א שנאה געגען די יודען, אונ די שנאה האט זיך ערשט רעכט פערשטארקט ווען זיי האבען בעקומען אזא גרויסען געגנער, ווי דער עפיסקאפ אוויטוס פון אוירווערן. אוויטוס האט זעהר געוואלט בעפעסטיגען דעם קאטאליציזמוס אין לאנד אונ דעריבער איז אים דאס יודישקייט געוועהן ווי א דארן אין די אויגען. צום אנהייב האט ער זיך געפרובט מיט נוטען אונ האט גערעכענט אז מיט עטליכע דרשות וועט ער די יודען צו זיך צוציהען. אז ער האט אבער געזעהן אז מיט רייד וועט ער גאר ניט מאכען האט ער אנגעריצט דאס פראסטע פאלק זיי זאלען אנפאלען אויף

די שולען, ראבעווען אונ מאכען א תל, אונ דערביי האט ער פארגעלעגט די יודען אז זיי זאלען זיך טויפען אדער אין גאנצען אוועקפאהרען. קיינער האט איהם ניט געוואלט הארען, נאר איין איינציגער יוד האט ניט געקאנט בעשטעהן אויף דעם נסיון, אונ אז ער איז פון דעם טויפען געגאנגען אין גאס אנגעטהון אין ווייסע קליידער, ווי דער מנהג איז דעמאלט געוועהן נאך דער טבילה, האבען איהם עטליכע יודען אבגעשפריצט מיט ניט קיין ריינעם אל. דאס צו־היצטע פאלק האט מעהר ניט בעדארפט האבען, מען איז באלד מיט א רציחה אנגעפאלען אויף די יודען, פיעל פון זיי האט מען דערהרגט, פינף הונדערט האבען זיך געראטעוועט דער מיט וואס זיי זענען איבערגעגאנגען צום קאטאלי־ציזמוס, אונ די איבריגע זענען אנטלאפען קיין מארסיעל. נאך דעם האט מען פון אללע זייטען אנגעהויבען פרעסען די יודען אונ זיי מיט געוואלד אבבייסען פון זייער אמונה. דער קאניג שילפעריך איז געוועהן אזוי איבערגעגעבען דעם קאטאליציזמוס אז ער האט זיך אליין בעשעפטיגט מיט טויפען יודען, אונ האטש פיעל פון זיי האבען נאר לפנים אנגענומען דאס קריסטענטהום, אונ באמת האבען זיי אבגעהיט שבת אונ אללע מצות, פון דעסטוועגען האט ער זיך ניט וויסענדיג געמאכט אונ איז אויך געגאנגען מיט דעם גאנג אז פון שלא לשמה קאן שפעטער ווערען לשמה. פונקט אזוי האבען זיך אויך נוהג געוועהן די מעראווינגישע קאניגע הלאטאר דער צווייטער אונ זיין זון דאגאבער, וועלכער האט אים יאהר 629, ארויסגעלאזט א בעפעהל אז ביז צו א בעשטימ־טען טאג מוזען אללע יודען פון גאנץ פראנקרייך ווערען קריסטען אדער פער־משפט ווערען צום טויט.

וועגען די ערשטע יודען אין דייטשלאנד זענען די ידיעות ניט אזוי קלאר. עס איז א סברא אז נאר דער ערשטער דור פון זיי איז ארויסגעקומען פון די ראמער וואס האבען חרוב געמאכט ירושלים אונ פון דארט ארויסגעפיהרט יודישע ווייבער, מיט וועלכע זיי האבען געוואהנט אונ געהאט קינדער. אזוי ווי די ראמישע פאטער האבען זיך ניט געוואלט אומקוקען אויף אזעלכע קינדער, האבען זיי די מוטערס ערצויגען אינ'ם יודישען גלויבען, אונ פון זיי זענען ארויס די גרינדער פון די יודישע קהלות אין ווארמס אונ מאינץ. אויסער דעם איז געווים בעקאנט, אז אין קעלן האבען געוואהנט פיעל יודען נאך עהדער קריסטליכע קאניגע האבען אנגעהויבען הערשען; זיי זענען געוועהן פריי פון מס אונ האבען געהאט זייערע אייגענע שופטים אונ דאס רעכט איז ביי זיי געבליבען גאנץ לאנג, אונ אפילו ווען א קריסט האט געהאט צו טהון מיט

איודען האט ער געמוזט אנקומען צום יודישען בית דין.

שפאניען איז פאר די יודען געווארען דאס צווייטע פאטערלאנד זייט זיי האבען פערלארען זייער אייגענע היים. פון די אכטציג טויזענד יודען, וואס מען האט אהין פערטריבען נאך'ן חורבן און זיי דארט פערקויפט פאר שקלאווען, זענען ארויס גאנצע דורות פון געטרייע יודישע איינוואהנער, וואס זענען מיט לייב און לעבען צוגעבונדען געווארען צום לאנד, וואו זיי האבען געהאט פרייהייט זיך צו בעשעפטיגען מיט תורה און חכמה, בעפעסטיגען זייער גלויבען און זיין אין אללע אופנים נוטצליך דער מדינה. מען דארף זיך דעריבער ניט וואונדערן וואס קארדאווא, גראנאדא און טאלעדא זענען פול געווארען מיט לומדים און האבען געשפיעלט ביי די שפאנישע יודען די אייגענע ראללע וואס טבריה, סורא און נהרדעא ביי די יודען פון ארץ ישראל און בבל. און עס איז געקומען דערצו אז כמעט יעדע שפאנישע שטאדט האט געמוזט אויף זיך האבען עפיס א יודישען סימן: אין קארדאווא איז געוועהן „א יודישער טהויער", אין סאראגאסא — „א יודישער פעסטונג" און גראנאדא און טאראגאנא האבען פשוט געהייסען „יודישע שטאדט".

איין אלטע מצבה פון אפרוי בעלליאזא, אדער אויף יודיש מרים, וואס איז געשריבען אין לשון קדש, גריכיש און לאטייניש, בעווייזט אז די יודען זענען געקומען קיין שפאניען פון אזעלכע לאנדער, וואו מען האט גערעדט גריכיש, אז זיי האבען זיך אויך געפונען אונטער דער מאכט פון די ראמער און האבען געקענט זייער לשון און אז זיי האבען אין שפאניען זיך שטארק בעשעפטיגט מיט דער העבראישער שפראכע. בעשטימען אבער אקוראט ווען די יודען האבען זיך בעזעצט אין שפאניען — איז זעהר שווער: פיעל דרינגען זיך אז נאך באלד נאך'ן חורבן פונ'ם בית ראשון זענען די ערשטע שפאנישע יודען אריבער אהין פון בבל און עטליכע משפחות, ווי אבן דאוד און אברבנאל, האבען גערעכענט זעהר יחוס פון דוד המלך.

חאטש דאס קריסטענטהום איז אין שפאניען איינגעווארצעלט געווארען נאך אסך פריהר איידער דער קאניג קאנסטאנטין איז צוגעשטאנען צו דער אמונה, פון דעסטוועגען האבען די קריסטען געלעבט זייער גוט מיט די יודען, און האבען זיי ניט גערעכענט פאר שונאים. אז די געוועזענע גאטצעדינער האבען זיך בעקאנט מיט די יסודות פונ'ם קריסטענטהום, האט זיי גאר ניט געקאנט איינפאלען אין קאפ צו מאכען א חלוק צווישען יוד און קריסט און דערפאר האבען זיי די יודען געשאצט, זיי פלעגען זיך מיט זיי משדך זיין, און

גאנץ אפט פלעגען קריסטען אראב ברענגען יודישע רבנים זיי זאלען בענטשען זייערע פעלדער די תבואה זאל געראטהען. די קאטוילישע גייסטליכע האבען דאס אבער ניט געוואלט ליידען און ביי דער אסיפה אין איליבעריס (עלווירא) האט דער עפיסקאפ אזיוס אויסגעארבייט א געזעטץ וואס האט געזאלט אין גאנצען צושטערען די פריינדשאפט, וואס האט געהערשט צווישען יודען און קריסטען. נאר אזוי ווי דאס לאנד איז באלד פערוויסט געווארען דורך פערשידענע פרעמדע פעלקער און די קאטאליקען האבען אלאנגע צייט ניט געקאנט אויפהויבען אקאפ, האבען די יודען מעהר פון הונדערט יאהר געלעבט רוהיג, און אין דער צייט פונ'ם קאניג טהעאודעס האבען זיי שטארק געשיצט די מדינה, און מען האט די יודען געשאצט פאר זייער געטריישאפט. נאר אז די מלוכה איז איבערגעגאנגען צום קאניג רעקארעד און דער קאטאליציזמוס האט פארשפרייט זיינע פליגעל איבער גאנץ שפאניען, האט מען אויסגעגראבען דאס אלטע געזעטץ פון אזיוס און מען האט זיך גענומען רודף'ן יודען. מען האט זיי פארווערט חתונה צו האבען מיט קריסטען, די קינדער וואס זענען שוין געבארען געווארען פון אזעלכע פערמישטע חתונות האט מען מיט געוואלד געטויפט, און אחוץ דעם האבען יודען ניט געטארט האבען קיין קריסטליכע שקלאווען. פאר רייכע בעלי־בתים איז דאס געוועהן א שטארקער היזק און זיי האבען זיך געפרובט פארלעגען דעם קאניג אסך געלד אבי ער זאל מבטל זיין די שלעכטע גזירה, נאר דער פאפסט גרעגאר, וואס האט געהאט א גרויסע נגיעה אין דער זאך, האט ניט דערלאזט אז דער קאניג זאל יודען צו ליעב טהון: רעקארעד האט דאס געלד ביי די יודען צוגענומען און האט עס אוועקגעשענקט אויף א היילינע זאך, און צו יענע גזירות האט ער צוגעזעצט נאך איינע, אז יודען זאלען ניט טארען ביי א לויה זאגען תהלים. צום גליק, איז ביי איהם ניט געוועהן אין גאנצען די דעה, די גרויסע לייט און דאס פאלק האבען מיט יודען גוט געלעבט און אללע גזירות זענען צוואנציג יאהר כסדר נאר געבליבען אויף פאפיער, און אז רעקארעד איז געשטארבען האבען זיינע יורשים די יודען ניט אין זין געהאט.

פלוצלונג איז אבער די יודען שלעכט געווארען ווען די מלוכה איז איבערגעגאנגען צום קאניג סיזעבוט, וואס האט געהערשט אין דער איינער צייט פונ'ם קייזער העראקליוס, און האט גלייך מיט איהם אנגעטהון די יודען ענוים קשים. מילא העראקליוס האט נאך געהאט א סבה צו זוכען א נקמה פאר דער מרידה פון די פאלעסטינא'שע יודען; סיזעבוט אבער איז זיי געוועהן א שונא אומזיסט און אומנישט. ער האט בעניהט דאס אלטע געזעטץ וועגען דעם אז

די יודען טארען קיין שקלאווען ניט האבען, אונ האט דערצו נאך צוגעזעצט פון זיין זייט א בעפעהל, אז יעדער געטויפטער יוד מאג ירשנ'ען די שקלאווען פון זיינע קרובים. אין זיין צוואה האט ער אנגעזאגט די יורשים אז קיינער פון זיי זאל זיך ניט דערוואגען מבטל זיין דאס געזעטץ „ווייל דאס וועט זיין א בושה אויף דער וועלט אונ איין עבירה אויף יענער וועלט". זיין סטראשען די יורשים האט אבער ווייניג וואס געהאלפען, אונ נאך פאר זיין לעבען האט ער זיך געקאנט איבערצייגען אז די יודען האבען געהאט שקלאווען ווי פריהר, אונ די וואס האבען בעדארפט אבטונג געבען אויפ'ן געזעטץ האבען דארויף געקוקט ווי דורך די פינגער. דאס האט איהם נאך מעהר אין כעס אריינגעבראכט, אונ כדי צו מאכען אין גאנצען א ענדע מיט די יודען, האט ער בעשטימט א צייט ביז וואנען זיי זאללען זיך אללע טויפען אדער פערלאזען דאס לאנד. דא האבען שוין די יודען קיין אנדער ברירה ניט געהאט; די ווייניגע, וואס האבען זיך ניט געפיהלט אין כח אוועקצווארפען די אלטע ערטער אונ אנהייבען נע וונד זיין אין דער פרעמד, זענען איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום, אונ דער רוב האט זיך געזעגענט מיט שפאניען אונ זענען אריבער קיין פראנקרייך אדער קיין אפריקא.

נאך סיזעבוט'ס טויט איז געווארען קאניג זיין זוהן סווינטילא, זעהר א גוטהערציגער מענש, וואס מען האט איהם ניט אומזיסט גערופען „דער פאטער פונ'ם לאנד". ער האט באלד אבגערופען אללע גזירות: די פערטריבענע יודען זענען תיכף צוריקגעקומען אונ די געטויפטע האבען זיך אומגעקעהרט צום יודענטהום. זיין פיהרונג איז אבער ניט געפאלען די גייסטליכע אונ זיי האבען אזוי לאנג געארבייט ביז דער בארמהערציגער קאניג סווינטילא האט געמוזט אבטרעטען די מלוכה א חאראקטערלאזען מענשען סיזענאנד, וואס האט נאר געטהון וואס די גייסטליכע האבען געוואלט, אונ די גייסטליכע האבען אויסגעפיהרט אללעס דינג וואס זיי האט געטויגט. דעמאלט איז אין טאלעדא געווארען א נייע אסיפה פון גייסטליכע אונ מען האט אנגענומען די מיינונג פונ'ם ארכיעפיסקאפ איזידאר אז טויפען יודען מיט גוואלד איז ניט קיין יושר. נאר וועגען פארהיטען א חלול השם זאל מען ניט לאזען אז די וואס זענען שוין געטויפט זאללען צוריק ווערען יודען, זאל מען שטרענג בעשטראפען די דאזיגע פון זיי וואס מען וועט געפינען אז בסתר האלטען זיי די יודישע אמונה, אונ מען זאל גוט אבטונג געבען אז אללע געזעטצע געגען יודען זאללען בלייבען אין זייער קראפט. ווי ווייט מען האט דעמאלט איבערהויפט חושד געווען די-

געטויפטע יודען—זעהט מען ארויס דערפון וואס מען האט זיי ביז צום דריטען דור ניט צוגעלאזט פאר עדות, ווייל „דער וואס איז פאלש גאטט קאן ניט זיין געטריי מענשען".

דערמאלט האט דער ארכיעפיסקאפ איזידאר געוואלט מאכען א פראבע אונ געהן מיט יודען ניט מיט כח אונ נייטהען, נאר מיט ראיות ברענגען אונ אויסווייזען די מעלות פון דער קריסטליכער אמונה. ער האט אנגעשריבען צוויי ספרים אונ האט געמיינט אז דערמיט איז ער מנצח די יודען, ווייל אללע זיינע בעווייזע האט ער געבויעט אויף פסוקים פון דער תורה. די יודען זענען אבער געוועהן שפיציגער פון איהם אונ האבען ארויסגעלאזט עטליכע ביכער אויף לאטייניש אונ אויסגעוויזען טאקי פון די אייגענע פסוקים גאר עפיס אנדערש. א וכוח מיט'ן מויל אונ מיט דער פען האט געמוזט פיהרען דערצו וואס די פער-פאלגונג פון די יודען האט ניט געקאנט זיין אזוי שטארק אונ ביסלעכווייס האט מען אנגעהויבען פארגעסען אז עס איז א מצוה די יודען צו רודף'ן. דאס האט אבער ניט לאנג געדויערט. פלוצלונג איז געווארען קאניג חינטילא, וואס האט זיך גענומען זיין גאנצען אויף סיזיבוט'ס דרך, אונ דאס יודישקייט איז ווייטער געוועהן אין א סכנה. ער האט געמאכט גאר א פרישע פערזאמלונג פון גייסטליכע, אונ עס איז געבליבען אז אללע איינוואהנער פונ'ם לאנד מוזען זיין קאטאליקען. די יודען האבען נאך אמאל געמוזט חאפען דאס פאקעל אויף די פלייצעס אונ אנהייבען וואנדערן, אונ די געטויפטע האבען געמוזט מיט א צו-בראכען געמיט אנטהון אויפ'ן פנים א מאסקע פון כלומר'שט פרומע קאטאליקען, אונ טיעף אין הארץ ביי זיך בעגראבען די האפנונג אויף א בעסערע צייט. די האפנונג האט זיי טאקי גאר געהאלטען אויף די פיס אין די ביטערע פיער יאהר פון חינטילא'ס מלוכה.

---

9 די יודען אין אראביען אונ מחמד.

(500—640 נאך קריסטוס געבורט).

ווען דאס אויג פונ'ם לעזער ווערד מיעד אונ הייבט אן פינטלען פון די איבערקערענישען, וואס עס בעמערקט אללע מאל אינ'ם גורל פון די יודען אין דער אלטער היים אונ אויך אין איירָאפּעאישע לענדער, ווי זיי ווערן געווארפען אין פערשידענע צייטען פון שלעכטען צו גוטען, פון בעסערן צו גאר ערגער, קאן זיך עס מיט פערגניגען אברוהען, ווען עס בעטראכט דעם גלאנצענדען

מעמר פון די יודען אין אראביען ביז דער צייט פון מחמד און אויך ווייטער.

מען קען ניט וויסען אקוראט ווען די יודען האבען זיך בעזעצט אין אראביען און טאקי דאס אליין בעווייזט אז זיי וואהנען דארט שוין לאנג. מען רעכענט אז די ערשטע יודען, וואס זענען אהין געקומען, זענען נאך געוועזען פון די וואס יהושע האט ארויסגעשיקט זיי זאלען מלחמה האלטען מיט די עמלקים און זענען געבליבען אין דער שטאדט יתריב, וואס האט אין די שפעטערע דורות בעקומען דעם נאמען מדינה. צו זיי זענען דערנאך צוגעקומען א סך יודען וואס האבען זיך אין דוד המלך'ס צייט אהין אוועקגעלאזט און פערנומען די געגענד חיבר, און באלד איז דארט געווארען א גאנצער ישוב פאר יודישע סוחרים, וואס פלעגען אויף די גרויסע ירידים אין מריבא און סנאא איינקויפען סחורה פון אינדיען. נאר דאס איז גאר אהן א שום ספק אז דער חורבן פונ'ם בית ראשון און פונ'ם בית שני און אויך די רדיפות פון די רוימער האבען טויזענדער יודען אוועקגעפיהרט קיין אראביען און דארט האבען זיי געפונען א מקום מנוחה. די ערשטע יודישע-אראבישע שבטים זענען בעקאנט מיט די נאמען בני נדיר און בני כוריצא, וואס האבען זיך גערעכענט פאר כהנים, און בני בבדל און בני כינוקאא קארא, אין דער פעסטונג כמוס, גאנץ ווייט אין דרום-זייט פונ'ם לאנד, אין ימן, און אפילו אין דער היליגער שטאדט מעקא האבען זיי אויך געהאט הייזער. צום אנהייב, ווען זיי זענען געוועהן ווייניג און צוּוואָרפען אין פערשידענע ערטער, זענען זיי פון קיינעם ניט אבהייניג געוועהן, זיי האבען זיך אליין געשיצט און געבויט שלעסער, וואו זיי האבען זיך רוהיג געלעבט. מיט דער צייט אבער האבען זיי זיך פעראייניגט מיט די אראבער, און ווייל אין לשון און אין די מנהגים איז קיין גרויסער חלוק צווישען זיי ניט געוועהן, האט די גרעסטע פריינדשאפט פערבונדען די ביידע פעלקער. ווער רעדט נאך אז זיי האבען זיך אנגעהויבען צווישען זיך משדך זיין, זענען זיי געווארען נאהענטע מחותנים און דערפאר איז די קריסטען שווער געוועהן צו בעקענען די אראבער מיט זייער אמונה: ווי פיעל שלוחים זיי האבען געשיקט, האבען זיי גאר ניט געפועלט, די יודען האבען עס ניט דערלאזט, און נאר אינ'ם זעכסטען יאהר-הונדערט איז די קריסטען געראטען אריבער צוגעהמען אויף זייער זייט איינעם פון די אראבישע מושלים, וואס האט געוואהנט אין דער האנדעלסשטאט נגרן.

דאס אינוועניגסטע לעבען פון די אראבישע יודען, וואס האבען זיך בעשעפטיגט גרעסטענטהיילס מיט ערדארבייט און האנדעל, האט זיך געפיהרט

גאר אויפ'ן אלטען שטייגער. יעדע גרויסע פאמיליע, אדער עטליכע קליינע משפחות צוזאמען, האט געהאט איהר בעזונדערן פארשטעהער, אדער שייך, וואס פלעגט פסק'נען שאלות און אויס גלייכען צדדים ביי א דין תורה, און האט אויך פערשטאנען ווי אזוי צו ריגירען ביי א מלחמה ווען מען האט בעדארפט בעשיצען דאס לאנד. אינ'ם אויסענווייניגסטען לעבען האבען זיי זיך אין קיין שום זאך ניט אבגעטהיילט פון די אראבער: פאר א קליינינקייט האט זיך איין משפחה מיט דער אנדערער געקאנט שלאגען אז עס האט גערונען בלוט אין די גאסען, ווער רעדט אז מען האט איינעם אומישנע אדער אומגערען געהרג'ט, פלעגט פשוט ווערען א שחיטה. דאס אלעס האבען זיי געגאשט פון די אראבער, זיי האבען אבער גוטע זאכען ביי זיי אויך איבערגענומען, און דאס בעסטע איז געווען — די ליעבשאפט צו שאנע מליצה, צו מאכען און זינגען שירים. זיי האבען אויך געהאט א גרויסע מעלה, וואס „פדיון שבוים" איז ביי זיי געווען יעדער טהייער: גאנץ אפט פלעגט זיך זיי מאכען אז ווען זיי זענען געוועהן פערבונדען מיט איין אראבישען שבט, האבען זיי געמוזט מלחמה האלטען מיט זייערע אייגענע ברידער, און אז זיי האבען נוצר געוועהן פלעגען זיי אלליין אויסקויפען די יודען וואס האבען זיך נאר וואס מיט זיי געשלאגען, כדי זיי זאלען ניט אריינפאלען אין פרעמדע האנד און מען זאל זיי ניט פערקויפען פאר שקלאווען.

דאס ביסעל תורה, וואס די אראבישע יודען האבען מיטגעבראכט פון דער היים, און וואס האט זיך ביי זיי פעסט געהאלטען, ווייל זיי האבען ניט אויפגעהערט זייערע קענטניסע אללע מאל דערפרישען מיט נייע הסברות פון די גרויסע ישיבות אין ארץ ישראל און אין בבל, האט זיי געשטעלט העכער פון די אראבער, וואס האבען ביז צום זיבעטען יאהר־הונדערט כמעט ניט געקאנט שרייבען, און פלעגען די יודען דערפאר רופען „דאס פאלק פון דער שריפט". די יודען האבען אבגעהיט אללע דינים פון כשר און טרפה, זיי האבען געהאלטען אללע תעניתים, און אום שבת פלעגען זיי קיין שום מלאכה ניט טהון, אפילו ביי א מלחמה האבען זיי דעם טאג גערוהט. חאטש אין אראביען איז זיי געוועהן זעהר גוט, פון דעסטוועגען האבען זיי אויסגעקוקט אויף משיח'ן און ביים דאווינען פלעגען זיי זיך מיט'ן פנים ווענדען צו דער זייט, וואו ירושלים שטעהט. אין יתריב האבען זיי געהאט א קליינע ישיבה, נאר זייערע לומדים האבען אלליין ניט קיין בעזונדערע חריפות ארויס געוויזען.

די אראבער פון זייער זייט האבען גרויס כבוד געלייגט אויף דער יודישער

אמונה. ביי די יודען האבען זיי זיך אויסגעלערנט פינקטליך צו בערעכענען די ימים טובים מיט דער הילף פון א לוח און דערפאר הייסט אין אראבישען איין עבור־יאהר „נשיא“, ווייל די יודען פלעגען בעקומען ידיעות וועגען קדוש החדש פונ'ם נשיא. די יודען האבען אויך געוויזען די אראבער פון וואנען זיי שטאמען ארויס און אז זיי מאגען אויך זייער יחוס רעכנען ביז גאר אין די אלטע צייטען. גענומען האט זיך עס דערפון וואס די אראבער האבען געהאט פינף גרויסע ירידים, וואס נאר זיי, אדער פעלקער פון איין שטאם מיט זיי, האבען געמאנט אהין קומען און דארט האנדלען. דאס האט געפירט דערצו וואס די יודען האבען געמוזט געהמען די תורה אין דער האנד, אויפמישען דאס קאפיטעל פון בראשית, וואו עס ווערד גערעדט וועגען יקטן און ישמעאל, און זיי דערמיט דערוויזען אז זיי זענען גאר ניט קיין ווייטע קרובים. ביי די אראבער איז די מעשה זעהר אנגעליינט געוועהן, זיי האבען באלד די יודען געגעבען אללע רעכטע, און פון דעמאלט אן האבען זיי זיך איינגעטהיילט מיט'ן יחוס: די אראבער פון דרום־זייט האבען געדרונגען אז זיי קומען ארויס פון יקטן, און די פון צפון־זייט האבען אנגענומען ישמעאל'ן פאר איין עלטער־זיידען.

ביי אזא גליקליכען צושטאנד פון די יודען איז קיין וואונדער ניט וואס די יודישע אמונה האט אויך אנגעהויבען צו ציהען צו זיך פיעל אראבער, און עטליכע שבטים, בעזאנדערס די בני קינינה, זענען איבערגעגאנגען צום יודענטהום, און דאס איז פאר זיי ניט שווער געוועהן ווייל זיי פלעגען פריהר אויך מל זיין די קינדער. נאר גאר א בעזונדער רושם האט אנגעמאכט דאס וואס איינער פון די מלכים פון ימן (תימן), טבה, איז געווארען א יוד. זיין נאהמען איז אייגענטליך געוועהן אבו־כריבא אסד תבן, און אים יאהר 500 האט ער אנגעהויבען א מלחמה געגען דעם פערסישען מלך כבד און געגען דעם טהייל פון אראביען, וואס איז געשטאנען אונטער דעם שוטץ פון דער ביצאנטינישער מלוכה. אז ער איז צוגעקומען צו דער הויפטשטאדט יתריב, זענען איהם די איינוואוהנער געפאלען; ער האט דארט איבערגעלאזט זיין זוהן און אליין איז ער מיט'ן חיל ווייטער געגאנגען. קוים איז ער אבער געוועהן פון יענער זייט, האט מען איהם באלד צו וויסען געגעבען אז מען האט דעם זוהן דערהרג'ט. פול מיט רציחה, האט ער זיך אומגעקעהרט קיין יתריב און האט בעלאגערט די שטאדט, נאר ער האט גאר ניט געקאנט מאכען, ווייל די יודען זענען געוועהן זייער שטארק. פלוצלונג איז ער קראנק געווארען און עס איז אונמעגליך געוועהן צו בעקומען וואסער צו לעשען זיין דורסט. מיט דער געלעגענהייט האבען זיך בע־

נוצט צוויי יודישע לומדים פון יתריב, קאאב און אסאד, זיי זענען געקומען צום קראנקען קאניג און האבען איהם פארשטעהן געגעבען אז דאס גלייכסטע איז עס זאל ווערען שלום. דערביי איז געווארען א שמועס וועגען דעם יודישען גלויבען, דער קאניג האט זיך געלאזט בעקאנט מאכען מיט'ן גאנצען בנין פון דער אמונה, און זי איז איהם אזוי געפאלען אז ער האט זי באלד צוזאמען מיט'ן חיל אנגענומען. ער האט געבעטען די צוויי לומדים זיי זאלען מיט איהם פאהרען קיין ימן און איהם העלפען צורעדען דאס פאלק זיי זאלען אללע אויך ווערען יודען. א גאנץ פאלק איז אבער שווער איבערצורייֶדען, און דערפאר איז דער רוב פון זיי נאך געבליבען ביים געטצענדיענסט. איין שבט, וואס האט געהייסען „די קאנדיטען", האט באלד אנגענומען די יודישע אמונה און זייער פארשטעהער חרית-אבן-עמרו איז געווארען שני למלכות און האט געהאט צו שאפען איבער יתריב און מעקא. מיט גרויס פרייד האבען אללע יודען פון ווייט און פון נאהענט זיך דערוואוסט אז עס איז פלוצלונג אויסגעוואקסען א שפאגעל נייע יודישע מלוכה. נאר די ערשטע גרים זענען מעהר געוועהן יודען מיט דעם נאהמען, דאס רעכטע יודישקייט האט זיך ערשט אנגעהויבען בעפעסטיגען אין דער צייט וואס די מלוכה פון ימן איז איבערגעגאנגען צו אבו-כריבא'ס אייניקעל זרעה-דהו-נאוואס, וואס האט צו זיין נאהמען צוגעזעצט דעם יודישען נאהמען יוסף. ער איז געוועהן א היסער יוד מיט'ן גאנצען הערצען און די צרות פון זיינע ברידער אין אנדערע לאנדער האבען איהם ניט געגעבען קיין רוה. ער האט זיך ענטשלאסען נוקם צו זיין זיך אין די פעלקער וואס רודף'ן יודען, און אז ביצאנטינישע סוחרים זענען דורכגעפאהרען דורך ימן, האט ער זיי געהייסען הרגנ'ען. אזא זאך האט אנגעמאכט א שטארקען רעש צווישען די קריסטען, און די ערשטע זענען געגען איהם ארויסגעשפרונגען די איינוואהנער פון נאגראן, וואס האבען שוין דעמאלט געהאלטען די קריסטליכע אמונה. ווי עס ווייזט אויס, האט זיך מיט זיי דער קאניג יוסף גוט אבגערעכענט, ווייל צווישען אללע קריסטען איז ארויס א גוואלד אז דער יודישער מלך האט אנגעמאכט א שחיטה, און דער סירישער עפיסקאפ שמעון האט באלד, מיט דער הילף פון אנדערע גייסטליכע, אנגעהויבען דרעהען אז דער קאניג פון אטהיאפיען זאל אנהייבען א קריעג מיט יוסף'ן. דער אייגענער עפיסקאפ האט אויך געגעבען איין עצה מען זאל אין טבריה עטליכע לומדים איינזעצען אין תפיסה און מען זאל זיי נייטהען זיי זאלען שרייבען יוסף'ן ער זאל די קריסטען מעהר ניט טשעפען. ער האט זיך אויך געפרובט אנצורייצען אויף יוסף'ן דעם ביצאנטינישען קייזער

יוסטין דעם ערשטען, נאר ער איז דעמאלט געוועהן פערנומען אין קריעג מיט פערסיען, אונ אחוץ דעם איז ער שוין געוועהן צו שוואך אונ אלט, דעריבער האט ער געזאגט אז ער קאן זיך ניט לאזען אין אזא ווייטען וועג אונ אז ער וועט שרייבען צום קאניג פון אטהיאפיען, וואס איז אויך א קריסט אונ וועט זיך געוויס ניט אבזאגען מיט כח צו שיטצען זיין אמונה. אזוי האט מען פון אללע זייטען אונטערגעהיצט דעם קאניג פון אטהיאפיען, אל-אצבח, וואס איהם האט שוין לאנג געשטאכען פאר וואס די קרוין פון א מלוכה געפינט זיך אויפ'ן קאפ פון א יודען. ער האט באלד ארויסגעשיקט זעהר פיעל שיפען מיט חיל אונ צו איהם זענען נאך צוגעקומען פון מצרים אסך שיפען; יוסף האט געגען אזא גרויסער מחנה ניט געקאנט בעשטעהן, זיין הויפטשטאדט זפר איז באלד געפאלען, די קאניגין האט מען געפאנגען, אללע אוצרות פון דער מלוכה האט מען אבגעראבעוועט. אונ ער אלליין האט ניט געוואלט איבער-לעבען די בושה אונ אריינפאלען צום שונא אין די האנד, האט ער זיך, רייטענדיג אויפ'ן פערד, אריינגעווארפען אין ים. פון די יודען אין תימן איז געווארען א תל אונ דער גלאנץ פון זייער מלוכה האט נאר אויף איין רגע א בליטץ געטהון, כדי דאס פינסטערניש זאל זיך נאך דעם אויסווייזען נאך שרעקליכער.

גראד אין דער צייט האט זיך אריינגעחאפט א אונצופרידענהייט צווישען די יודען פון יתריב אונ די איבריגע איינוואהנער. כל זמן דער מלך פון תימן האט געהאט צו שאפען איבער דער מדינה, האבען די יודען געשפיעלט די הויפט-ראללע, אונ דאס גאנצע חיל האט געפיהרט א יודישער הויפטמאנן אל-גהיטיגון. דאס האט פערדראסען די אראבער, אונ קוים האבען זיי דערפיהלט אז אין תימן איז שוין קיין יודישער מלך ניטא אונ די יודען האבען ניט אויף וועמען זיך אנ-צושפארען, האבען זיי באלד אנגעהויבען טראכטען ווי אזוי פון זיך אראבצו-ווארפען דעם יודישען עול. דער ערשטער איז ארויסגעשפרונגען געגען די יודען דער פארשטעהער פונ'ם שבט גהאסא הריתה אבן אבו-שמיר, וואס האט זיך מיט זיין חיל צוגעצויגען קיין יתריב. קיין אפענע שנאה איז נאך דעמאלט ניט געוועהן צווישען ביידע פעלקער, אונ אז ער האט צו זיך אין לאגער פארבעטען עטליכע יודישע הויפטלייט זענען זיי מיט שמחה געגאנגען ווי צו א גוטען פריינד. קוים האבען זיי אבער נאר איבערגעטרעטען הריתה'ס שוועל, האט מען זיי אללע אויסגעהרג'ט, דערנאך האט הריתה געזאגט די אראבער אז ער האט זיי געוויזען א וועג ווי אזוי זיך צו בעפרייהען פון די שונאים אונ דאס איבריגע דארפען זיי אלליין פערשטעהן. די אראבער האבען טאקי פערשטאנען דעם ווינק אונ האבען

זיך ענטשלאסען קודם כל איין סוף מאכען פון די פארשטעהער, ווייל זיי זענען געוועהן זיכער אז דאס פאלק וועט שוין דער נאך ממילא איינבויגען דעם קאפ. זיי האבען א קורצע צייט בעהאלטען דעם כעס אויף די יודען און מיט זיי דוקא גוט געלעבט און פלוצלונג נאר, ביי א שמחה, ווען אללע יודישע הויפטלייט זענען געוועהן פארזאמעלט, מען האט זיך אונטערהאלטען, צוזאמען געטרונקען און געגעסען, זענען די אראבער אויף זיי אנגעפאלען און געטיידט. אודאי זענען די יודען ביי זיך שטארק אראבגעפאלען, און פון דעמאלט אן האבען זיי שוין געמוזט דרך ארץ האבען פאר די אראבישע שבטים, וואס צו זיי איז איבערגעגאנגען אין גאנצען די מאכט.

אין יענער צייט האט געלעבט א בערימטער יודישער דיכטער שמואל אבן עדיה, וואס זיין נאהמען איז געוועהן גרוים צווישען אללע אראבער. זיין פאטער האט פריהר געוואהנט אין יתריב, נאר שפעטער האט ער זיך אויסגעבויט א בעזונדער פעסטונג אין דער געגענד פון תימא, און די פעסטונג וואס איז געוועהן אויסגעפארבט מיט אלערליי קאלירען, האט מען גערופען אלבלק. דארט האט זיך אויך בעזעצט שמואל און ביסלעכווייז איז ער געווארען פארשטעהער פון עטליכע אראבישע שבטים. אזוי ווי ער איז געוועהן א גרויסער מכנים אורח און פלעגט בעשיצען יעדען וואס האט געזוכט ביי איהם הילף, איז אמאל צו איהם געקומען דער זוהן פונ'ם קענדיטישען מושל אימרו־אלקיש, וואס שונאים האבען איהם פערפאלגט און ער האט אויסגעקליבען שמואל'ס פעסטונג פאר א פלאץ, וואו זיך צו בעהאלטען. שמואל האט איהם מיט זיין גאנצע משפחה ביי זיך א לאנגע צייט געהאלטען, ביז ער האט זיך ענטשלאסען אוועקצופאהרען צום קייזער יוסטיניאן. פאר דער נסיעה האט אימרו־אלקיש איבערגעגעבען בסוד שמואל'ן פאנצערס און געוועהר און האט איהם געבעטען ער זאל עס שטארק אבהיטען ביז ער וועט צוריק קומען. דעמאלט האט זיך גראד הרית אבן אבו־שמיר צוגערוקט קיין יתריב, און אז ער איז געוואהר געווארען אז ביי שמואל'ן זענען בעהאלטען כלי־זין האט ער בעלאגערט זיין פעסטונג. עס האט איהם אבער ניט געהאלפען, ווייל שמואל האט געזאגט אז פאר פרעמד פערמעגען מוז ער מעהר דאס לעבען שטרעקען ווי פאר אייגענס. דערווייל האט זיך געמאכט וואס איין אם איז ארויסגעגאנגען שפאצירען מיט שמואל'ס א קינד, דער שונא האט זיי געכאפט און האט באלד געלאזט זאגען שמואל'ן אז אויב ער וועט ניט ארויסגעבען דאס געוועהר וועט מען זיין קינד הרג'ענען, מען קאן זיך פארשטעלען די לאגע פונ'ם אומגליקליכען פאטער....

ער האט אבער ניט לאנג געטראכט און האט בעפוילען דעם שונא אז ער מעג טהון וואס ער וויל, ווייל "זיין ווארט איז הייליג און זיין זוהן האט נאך ברידער". מיט זיינע אייגענע אויגען האט ער געמוזט זעהן פון ווייטענס ווי מען האט אהן רחמנות געקוילעט זיין אומשולדיג קינד, נאר הריגה האט געמוזט אבטרעטען פון דעם פעסטונג מיט גאר נישט. דערפאר האט דער זכר פון שמואל'ן און פון זיינע קינדער לאנג געלעבט ביי די אראבער, און זיין זוהן שריה איז אויך געגאנגען אין דעם וועג פונ'ם פאטער. נאך אין די שפעטערע דורות אז די אראבער האבען געוואלט לויבען א מענשען אז ער איז איין עהרליכער מאנן און מען מעג איהם געטרויען, פלעגען זיי זאגען אז ער איז "אזוי גוט ווי שמואל".

ניט לאנג האט פון דעסטוועגען געדויערט די טרויעריגע לאגע פון די אראבישע יודען. ביז צום סוף פונ'ם זעכסטען יאהר הונדערט האט זיך ווייטער דאס ראדעל אדרעה געטהון, פיעל אראבישע שבטים האבען זיך צושלאגען צווישען זיך און די יודען האבען זיך נאך א מאל ארויפגעחאפט אויף זייער פריהריגען שטאנד, און יתריב האט צוריק בעקומען זיין גלאנץ.

די יודען האבען אבער ניט נאר עטליכע אראבישע שבטים איינגעפלאסט א ליעבשאפט צו זייער אמונה, נאר זייער ווירקונג האט געפיהרט דערצו וואס צווישען די אראבער איז געבוירען געווארען א גרינדער פון א נייען גלויבען, וואס האט ביסלעכווייס פערחאפט גאנץ אזיען און אנדערע לאנדער און שפיעלט נאך אין אונזערע יאהרען א גרויסע ראללע. מחמד, דער נביא פון מעקא און מדינה, איז אליין קיין יוד ניט געוועהן, נאר די גאנצע יסודות פון זיין אמונה האט ער געשאפט פון יודישע קוועלען. אז ער איז ארומגעפאהרען איבער דעם לאנד, איז ער געוואהר געווארען אז עס איז דא א פאלק וואס דיענט א איינציגען גאטט און צייכענט זיך אוים מיט זעהר גוטע מדות. דערצו איז נאך דער פעטער פון זיין פרוי, ווארקה אבן נופאיל, איינער פון די בכבוד'סטע בעלי בתים אין מעקא, געווארען א יוד, ער האט זיך גוט אויסגעלערנט לשון קדש, און פלעגט איהם זעהר פיעל דערצעהלען מעלות פונ'ם יודישען גלויבען און פון דער תורה.

אז עס איז ארוים דער ערשטער קלאנג וועגען מחמד'ס רוח הקדש און וועגען די נביאות וואס דער מלאך גבריאל גיט איהם איבער, און דער "נביא" אלליין האט זיך גענומען מאכען א נייע תורה פאר זיינע תלמידים, האט מען געקאנט בעמערקען אויף זיין גאנצען למוד א ריינע יודישע צורה. מחמד האט געפאדערט מען זאל גלויבען, אז אויסער "אללאה" איז קיין גאטט ניטא, און

אז ער האט קיין שום בילד ניט; ער האט אויסגעוויזען ווי נאריש דאס גאטצענדיענסט איז, ווי שלעכט עס טהוען די מענשען וואס היטען ניט אב קיין צניעות; ער האט אויך געשריגען געגען דעם שרעקליכען אכזריות וואס פיעלע עלטערן האבען בעוויזען ווען זיי האבען די ניי-געבארענע מיידעלעך אריינגעווארפען אין וואסער, אונ די יודען האבען די ערשטע צייט מיט פערגניגען בעטראכט ווי דער קאראן (אזוי האט געהייסען מחמד׳ס נייע תורה) איז פול מיט אללע בעסטע זאכען, וואס ער האט ארויסגענומען פון תנ״ך אונ פונ׳ם תלמוד.

צום אנהייב האט מחמד זיך געפרובט ארבייטען אין מעקא, נאר דארט האט מען איהם ניט געוואלט האבען, ווייל די איינוואהנער זענען געוועהן פערזונקען אין גאטצענדיענסט; דעריבער האט ער זיך געווארפען קיין יתריב, וואו ער האט געקאנט האפען אז די אראבער, וואס וואהנען צווישען יודען, וועלען גיכער אננעהמען זיין תורה. ביי אזא אופן האט ער פערשטאנען אז ער מוז זיין גוט מיט די יודען, אונ ער האט זיי אנגעהויבען איינרעדען אז ער מיינט נאר דאס יודישקייט בעפעסטיגען צווישען די אראבער. אום יום כפור איז ער אנגעקומען קיין יתריב אונ כדי צו ווייזען די יודען ווי אזוי ער איז צוגעבונדען צו יודישע געזעצע אונ מנהגים, האט ער באלד זיינע לייט אויך איינגעפיהרט א תענית, וואס האט געהייסען „עשרה״, אונ האט געהייסען אז ביים דאווענען זאלען זיך די אראבער אויך ווענדען מיט׳ן פנים קיין ירושלים. זיין גאנצע הנהגה איז אזוי געוועהן אז די יודען פון יתריב האבען איהם מיט רעכט געמאנט רעכנען פאר א גר; ער האט געהאלטען נעבען זיך א יודישען שרייבער, אונ איינער פון די געלערנטע יודען עבדלה אבן שלם איז איהם געוועהן שטארק בעהילפיג ביים צונויפשטעלען פונ׳ם קאראן.

מחמד האט אבער אין יתריב אויך ניט געפונען קיין סך תלמידים, ווייל פיעל זענען מסופק געוועהן אין זיין אמת פרומקייט, אונ האבען געדרונגען אז א מענש, וואס האט ליעב גוט עסען אונ טרינקען אונ האט קיין ווייבער אויך ניט פיינד, קאן קיין נביא ניט זיין. ער האט געהאט פיעל געגנער פון אראבער אונ בעזאנדערס פון יודען, וואס זענען געוועהן מבינים אויף איהם אונ האבען גוט פערשטאנען אז זיין פריינדשאפט זיי איז מעהר ניט ווי א צוקערלעקיבעל, וואס מען דארף עס נאר צוקייען דערפיהלט מען שוין גאר איין אנדער טעם. צווישען זיינע מתנגדים זענען געוועהן פנחס אבן עזורה, א גרויסער חריף וואס האט אפט אפענטליך גערעדט געגען זיין למוד, קאב אבן אשרף, א זוהן פון איין אראבישען פאטער אונ א יודישע מוטטער, אבו אפק, א זקן פון

הונדערט יאהר, וואס אללע אראבער האבען איהם געאכט אונ געהארט. אונ עבדללה, וואס האט זיך גערעכענט פאר איינעם פון די גראסטע לומדים. זיי פלעגען אללע חוזק מאכען פון מחמד'ן, נאר ער האט זיך אבער ניט וויסענדיג געמאכט אונ פלעגט נאר שרייען צו די תלמידים אז מען זאל די יודען ניט זאטשעפען „ווייל זיי גלויבען אין דעם איינענעם גאטט וואס ער". מחמד איז גאר קיין נאר ניט געוועהן, אונ אז ער האט זיך ענטשלאסען מיט קיינעם זיך ניט צו קריגען, האט ער געוואוסט אז אזוי איז פאר איהם גלייכער. ער האט זיך אבער לאנג ניט געקאנט אזוי האלטען, ווייל פון איין זייט האבען איהם די יודען אנגעהויבען דעקוטשען נאר אויף איין אנדער אופן: זיי האבען אבגערעדט פיעל מענשען וואס האבען שוין געוואלט צושטעהן צו איהם, אונ האבען בעזאנדערס אנגעמאכט א שנאה צווישען איהם אונ עבד־אללה אבן אוביה, וואס איז געוועהן דער פארשטעהער פון דער גאנצער שטאדט יתריב; פון דער אנדערער זייט האבען זיינע תלמידים אנגעהויבען פאדערן ער זאל זיי זאגען ריינע דבורים ווי אזוי זיי דארפען קוקען אויף דעם יודישען גלויבען. דאס האט איהם שוין געצוואונגען זיך צו נעהמען נאר אויף איין אנדערן דרך: ער האט מבטל געוועהן אללע מנהגים וואס האבען נאר געהאט א שייכות צו יודישקייט, דער תענית „עשרה" האט אויפגעהערט, פאסטען האט ער געהייסען א גאנצען חדש ראמאדהאן, ביים געבעט האט מען זיך שוין גערארפט שטעלען מיט'ן פנים קיין מעקא, אונ ביסלעכווייס האט ער זיך אבגעזאגט פון אלע שבחים וואס ער האט פריהר אבגעגעבען דער יודישער אמונה.

מחמד האט זיך אבער ניט געקאנט בעגנוגען מיט דער ראללע פון א נביא — ער האט אויך געוואלט זיין א גבור, עס האט איהם געצויגען זיין גלויבען צו בעפעסטיגען מיט דער קראפט פון דער שווערד, אונ קוים האט ער זיך געפיהלט אין כח האט ער אין יאהר 620 אנגעהויבען א קריעג מיט איינעם פון די אראבישע שבטים. אז די מלחמה איז איהם געראטהען אונ ער האט זיך שוין גערעכענט פאר א זעלבסטשטאנדיגען כליף (הערשער), איז ער ביי זיך גאר גרויס געווארען אונ האט אנגעהויבען טראכטען ווי זיך אבצורעכנען מיט די יודען. ער האט אבער אזוי פיעל שכל געהאט אז ער האט זיך ניט געוואלט איינשטעלען באלד אנפאלען אויף די שטארקע יודישע שבטים, אונ דערפאר האט ער זיך פריהר געטשעפעט צו די בני קינוקה, וואס האבען זיך גערעכענט פאר'ן קלענסטען אונ שוואכסטען שבט. גענומען האט זיך עס דערפון וואס איינער פון די מחמד'נער האט דערהרגעט א יודען אונ מען האט זיי דערפאר ניט געשוויגען; מחמד

האט זיי געשיקט זאגען אז ער קאן זיי נאר מוחל זיין ווען זיי וועלען איבערגעהן צו זיין גלויבען, אונ ווען ניט — מאכט ער פון זיי א תל. זיי האבען גערעכענט אז די איבריגע יודישע שבטים וועלען זיי געהן צו הילף אונ האבען ניט געוואלט בעשטעהן אויפ'ן מחמד'ס תנאי. זיי האבען אבער א טעות געהאט, יעדער יודישער שבט האט זיך געלעבט אבגעזונדערט אונ קיינער האט זיך ניט געוואלט רירען; פונפצעהן טאג האט געדויערט די מלחמה אונ סוף כל סוף האבען זיי זיך געמוזט אונטערגעבען. מחמד האט געוואלט מאכען אויף זיי אללע א שחיטה, נאר עבד-אללה אבן אוביה האט איהם ניט דערלאזט דערצו, אונ זיבען הונדערט מאנן פון זיי האבען געהאט די מעגליכקייט צו אנטלויפען קיין ארץ ישראל נאקעט אונ בלויז, ווייל די מחמד'נער האבען אבגעראבעוועט זייער פארמעגען. נאך דעם נצחון האט מחמד שוין אוועקגעלעגט די בושה אן א זייט אונ האט פארווערט זיינע תלמידים, וואס זייער צאהל איז געווארען אללע מאל גרעסער, זיי זאלען זיך אין קיין זאך ניט אנקעהרען מיט די "שאנדליבע" פאלקער ווי יודען אונ קריסטען אונ זיי ניט בעשיצען. דעם גיפט פון אזא בעפעהל האבען די יודען באלד דערפיהלט, ווייל אללע אראבישע שבטים, וואס האבען ביז אהער מיט זיי געמאכט יד אחת, האבען זיי אוועקגעווארפען אונ די יודען זענען געבליבען גאנץ אלליין צווישען נייע אונ צורייצטע שונאים.

די יודען האבען מן הסתם מחמד'ן ניט געקאנט זיין קיין גוטע פריינד אונ דערפאר איז קיין וואונדער ניט וואס דער פארשטעהער פונ'ם שבט בני נדיר, א גרויסער גבור חויה אבן אחטב, האט פארבעטען דעם "נביא" צו זיך אין דער פעסטונג זוהרה, אונ האט גערעכענט אז עס וועט איהם געראטהען דארט מיט איהם צו ענדען. מחמד האט זיך אבער געשטויסען וואס די יודען מיינען, אונ האט זיך אויסגעדרעהט פון דער סכנה. אז ער האט זיך שוין געפיהלט זיכער אין יתריב, וואס האט שוין געהייסען מדינה, האט ער זיך גענומען צו די בני נדיר, אונ האט זיי געשיקט זאגען אז אין צעהן טאג ארום זאל פון זיי קיין זכר ניט בלייבען אין לאנד, אדער זיי זאלען זיך רעכטען אויפ'ן טויט. די בני נדיר האבען געוואלט אוועק פון דער היים, נאר עבד-אללה אבן אוביה האט זיי אויפגעמונטערט צום קריעג אונ האט זיי פערזיכערט אז אללע יודען וועלען זיי שיטצען ווי ווייט מעגליך. אומזיסט האבען זיי אבער געווארט אויף הילף: מחמד האט אנגעהויבען די מלחמה דערפון וואס ער האט אויסגעהאקט אללע טייטעל בוימער אונ האט צוגענומען ביי די יודען דאס לעבענס-מיטעל. נאר עטליכע טאג האבען זיי זיך געהאלטען אונ דערנאך האבען זיי

זיך געמוזט אונטערגעבען, אונ מחמד האט זיי ערלויבט אוועקצוגעהן אונ יעדער האט געמאגט מיט נעהמען פון זיין פערמעגען אזוי פיעל ווי פיעל עס קאן ארויף אויף קאמעל. זעכס-הונדערט מאנן זענען אזוי אוועק פון דארט אונ האבען זיך בעזעצט, א טהייל צווישען זייערע ברידער אין חיבר (חבור), אונ די איבריגע — אין אדרעי אונ ניט ווייט פון יריחו.

די פערטריבענע בני נדיר האבען זיך אבער ניט געקאנט בערוהיגען; דריי גרויסע מאנער פון זיי, חוייה, קינינה אבן רביה אונ סלם אבן משכם האבען אונטערגעהיצט עטליכע אראבישע שבטים וואס זענען געווען שונאים פון מחמד אונ האבען ביי זיי געפועל'ט זיי זאלען אללע צוזאממען אנ-הייבען א מלחמה געגען מחמד. שווער איז זיי אנגעקומען צו צורעדען די יודען זיי זאלען אויך צושטעהן: דער פארשטעהער פון די בני קוריזה, קאב אבן אסד, האט פריהר גאר ניט געוואלט הארען פון קריעג, ווייל זיין שבט איז געוועהן פערבונדען מיט די מחמד'נער, אונ נאר מיט גרויס מיה איז ער דארויף מוסכם געווארען. אזוי האבען זיך צונויפגענומען צעהן טויזענד מאנן אונ האבען געמאכט א פלאן מען זאל גאר פלוצלונג אנפאלען אויף מדינה. מחמד איז אבער דערפון בעצייטענס געוואהר געווארען אונ ער האט געהייסען מאכען ארום דער שטאדט א טיעפען גראבען, כדי דער שונא זאל ניט קאנען אזוי גיך אריין. דער גראבען האט אויך אבגעראטעוועט מחמד'ן, אונ קוים האבען די שונאים אבגעטראטען פון מדינה, האט ער זיין גאנצען כעס אויסגעלאזט צו די יודען. מיט דריי טויזענד מאנן האט זיך מחמד געווארפען אויף די בני קוריזה. אונ פינף אונ צוואנציג טאג כסדר האט ער בעלאגערט זייערע פעסטונגען. אז די לעבענסמיטעל זענען ביי זיי אויסגעגאנגען, האבען זיי זיך געמוזט אונטער-געבען, אונ האבען געבעטען מחמד'ן ער זאל זיי לאזען אוועקגעהן מיט ווייבער אונ קינדער, ווי ער האט געטהון מיט די בני נדיר. מחמד האט אבער געזאגט אז זיי מאגען זיך פערלאזען אויף זיין יושר, אונ ווי ווייט זיין יושר איז געוועהן קאן מען ארויסזעהן דערפון וואס ער האט געהייסען זיבען הונדערט יודען מיט זייערע פארשטעהער קאב אונ חוייה קוילען אויף א אפענטליכען פלאץ אין מדינה אונ זיי אריינווארפען אין איין גרוב. די פרויען האט ער פערקויפט אונ פאר זיך האט ער איבערגעלאזט א שאן יודיש מאדעל ריחאנא.

שפעטער מיט א יאהר האט זיך מחמד גענומען צו די יודען פון חיבר. נאר דא איז דאס איהם ניט אזוי גרינג אנגעקומען, ווייל די יודען זענען געוועהן צווארפען אין א גרויסער געגענד אונ האבען זיך געקאנט א לאנגערע צייט

האלטען אין זייערע פעסטונגען. אחוץ דעם האבען זיך צווישען זיי געפונען זעהר פיעל גבורים, וואס צוויי פון זיי, קינינה-אבנול-רביה און מרחב, האבען געפיהרט די גאנצע מלחמה און האבען בעוויזען אזעלכע וואונדער, אז אפילו ביידע העלדען פון מחמד'ס חיל, אבו בעקר און אמאר, האבען זיך געגען זיי ניט אנגעזעהן. מחמד האט אבער געהאט מיט זיך פערצעהן טויזענד מאנן, און סוף כל סוף האט ער די יודען מנצח געוועהן. קינינה איז געפאלען און חאטש מען האט איהם אנגעטהון ענוים קשים האט ער ניט געוואלט אויסזאגען וואו די יודישע אוצרות זענען בעגראבען און האט אהן א קרעכץ אויסגעהויכט די נשמה. מיט זיין טויט האט אויך אויפגעהערט די פרייהייט פון די יודען אין חיבר, און זיי האבען פערלארען זייער זעלבסטשטאנדיגקייט כמעט אין גאנץ אראביען.

צוויי שאנע יודישע פרויען האט מחמד מיט געבראכט ווי ארויב פון דער מלחמה: זאפיא, די טאכטער פון חוייה, דער פארשטעהער פון די בני נדיר, און צינאב, די שוועסטער פון מרחב, וואס האט זיך מעהר צוגעלאזט צום „נביא", זיך כלומר'שט געמאכט אז זי האט איהם ליעב, און האט איהם א מאל ביים עסען אונטערגערוקט גיפט. איינער פון די וואס זענען געזעסען ביים טיש איז באלד געשטארבען, נאר מחמד האט עפיס אין טעם דערפיהלט אז דאס עסען איז ניט גוט און האט ביים ערשטען ביסען אויסגעשפיגען. דער סם איז אבער געוועהן אזוי שטארק אז מחמד האט דערפון געקראנקט ביז צום טויט. אז ער האט געפרעגט צינאב'ן פאר וואס זי האט עס איהם געטהון, האט זי איהם געענטפערט: „דו האסט מיין פאלק גענוג אומגליקליך געמאכט, האב איך געוואלט זעהן, — ביסטו א פשוט'ער רוצח, וועלען מיר דורך דעם גיפט פון דיר פטור ווערען, ביסטו אבער טאקי א נביא, וועט דיך גאט מציל זיין". ער האט זי געהייסען טייטען, און פון דעמאלט אן איז זיין הארץ נאך מעהר פערשטייגערט געווארען און פון רחמנות האט ער זיך אין גאנצען דער ווייטערט. אז ער איז געוואהר געווארען אז די יודען זענען ניט רוהיג און קלויבען זיך צונויף אין מדינה ביי א יודען סובילים, צוזאמען מיט די אונצופרידענע אראבער און זיי זוכען עצות ווי אזוי אראב צוווארפען פון זיך זיין עול, האט ער געלאזט אונטערצינדען סובילים'ס הויז פון אללע זייטען.

מחמז'ס טויט, אים יאהר 632, האט איינגעגעבען די יודען א שטיקעל האפנונג אויף עפיס בעסערס. נאר זיין יורש דער צווייטער כליף אמאר איז פאר זיי נאך ערגער געוועהן. ער האט אנגעהויבען רעכענען די ערד פון

אראביען פאר הייליג, אונ האט ארויסגעטריבען די יודען פון די ערטער, וואו זיי האבען הונדערטער יאהרען געוואהנט, אונ אויך די קריסטען האבען געמוזט ארויס פון נגראן, די יודען האבען זיך געמוזט בעזעצען אין דער שטאדט קופא, ביים טייך פרת. נור אזוי ווי קיין שלעכטס אין יעדער היסטאריע פון א פאלק געהט ניט פארביי גאר אהן גוטס פאר איהם, אזוי האט אויך מחמד'ס נייע רעליגיאן, וואס מען האט זי אנאמען געגעבען „איסלאם", געבראכט גרויסע נוטצען דעם יודענטהום אונ זיין תורה, אין דער צייט ווען זי האט אנגעהייבען פערגעסען צו ווערן.

די צייט פון די גאונים.

1 די יודען אונטער דער ממשלה פון איסלאם.

(640—760 נאך קריסטוס געבורט).

צעהן יאהר זענען אין גאנצען אוועקגעגאנגען זייט מחמד האט צוגעמאכט די אויגען אונ זיין אמונה האט זיך פערברייטעט כמעט אין דריי טהייל פון דער ערד. פון דעם אונבעקאנטען אראבישען שטאדטעל מדינה איז געווארען א הויפט=פונקט, וואס האט אנגעהויבען שפיעלען ניט קיין קלענערע ראללע ווי די גרויסע וועלט=שטאדט רום פארצייטענס, אונ דער צווייטער כליף אמאר האט גאר אין א קורצע צייט אבגענומען ארץ ישראל. צעזארעא, וואס האט געהאט זיבציג טויזענד מאנן חיל, האט זיך מורא געהאט די מחמד'נער אקעגען צו שטעלען, אונ אזוי זענען זיי געווארען בעלי־בתים אין ארץ ישראל אונ זענען אויך אריין קיין ירושלים. די יודען אונ די שמרונים האבען זיך אזוי אנגעליטען פון דער ביצאנטינישער מלוכה אז זיי האבען מיט פרייד אנגענומען א נייעם עול, אונ חאטש זיי האבען געוואוסט אז ווען דער עפיסקאפ סאפראניוס האט אמאר'ן איבערגעגעבען די שליסעל פון דער הייליגער שטאדט, האט ער איהם געבעטען אז ער זאל דארט ניט לאזען וואהנען קיין יודען, האבען זיי פארט גערעכענט אז ערגער וועט זיי געוויס ניט זיין. אמאר האט זיך ענטשלאסען אויסצובויען א מאשעע (געבעט=הויז) פונקט אויף דעם אייגענעם ארט, וואו דער בית־המקדש איז געשטאנען, אונ אז ער האט זיך געווענדט צו סאפראניוס'ן ער זאל איהם אנווייזען דעם רעכטען פלאץ האט ער איהם צוגעפיהרט צו

א גרויסען שטיין, וואס איז געבליבען פון איין אלטער יודישער חורבה און וואוהין די קריסטען פלעגען ארויספיהרען מיסט, און האט איהם פערזיכערט אז דאס איז איבערגעבליבען פונ'ם בית המקדש. צו האט ער עס געטהון צופליים אדער ער האט אליין ניט געוואוסט — דאס איז שווער צו בעשטימען, נאר דאס זעהען מיר אז נאך ביז אצונד שטעהט די מאשעע אויף דעם אייגענעם ארט און קיינער פון די מחמד'נער איז ניט מסופק אין די הייליגקייט דערפון.

דער נצחון פון די מחמד'נער האט די יודען פון בבל דווקא געבראכט א שטיקעל ישועה. ביי זייער קריעג מיט די לעצטע פערסישע קאניגע האבען זיי די יודען, פונקט ווי קריסטען, פיעל צו געהאלפען, און אמאר האט ניט געקאנט פארגעסען די טובה. ער האט די יודען געשענקט אללע רעכטע, און דעם בעריהמטען יודישען העלד, בוסתנאי, וואס האט חתונה געהאט מיט איינע פון דעם פערסישען קאניג'ס האסרו געפאנגענע טאכטער, האט ער געמאכט פאר פארשטעהער פון אללע יודען אין בבל. אזוי האבען יודען בעקומען א נייעם ריש גלותא. בוסתנאי האט געהאט דאס רעכט מיט זיין רינג צו חתמ'נען אללע בעפעהלע און האט נאך דערגרייכט א גראסערע מדרגה ווען די מלוכה איז איבערגעגאנגען צום פירטען כליף עלי. אמאר איז דערהרג'ט געווארען און זיין יורש אטהמאן איז אויך אומגעקומען, און אז מען האט עלי אויסגעקליבען פאר א הערשער, האט ער געהאט פיעל שונאים, ווייל עס איז געוועהן א גרויסער צד, וואס האט געהאלטען פאר אטהמאן'ס א קרוב מואביה. דעמאלט זענען איהם די יודען פון בבל געשטאנען אין זיינע נויטהען און איינער פון די יודישע לומדים עבדלה אבן סבא האט בעוויזען דעם פאלק אז עלי איז איין אמתער יורש פון מחמד'ן, וואס האט איהם איבערגעגעבען זיין גייסט פונקט ווי משה יהושע'ן. אז עלי איז אריין אין דער שטאדט פירוז-שבור איז איהם דער ראש ישיבה פון סורא, מר יצחק, מיט נייניצין טויזענד יודען אקעגענגעגאנגען און האט איהם בעגריסט. עלי איז געוועהן זעהר דאנקבאר די יודען פאר דעם כבוד און האט דערפאר בעלוינט דעם ראש ישיבה מיט דעם טיטעל "גאון" און פון דעמאלט אן האט זיך אנגעהויבען אינ'ם לעבען פון די יודען א ליכטיגערע און א בעסערע צייט — די צייט פון די גאונים.

נאך בוסתנאי'ס טויט איז ארויס א מחלוקת אין זיין משפחה. עס זענען געבליבען עטליכע זיהן פון פערשידענע פרויען און אזוי ווי ביים לעבען האט בוסתנאי מעהר ליעב געהאט דעם זוהן, וואס די פערסישע פרינצעסין האט איהם געבארען, און ער האט געוואלט ווערען ריש גלותא אויפ'ן פאטערס ארט, האבען

איהם די ברידער גערודף'ט און האָבען געדרונגען אַז ער מוז זיך נאָר רעכנען פאַר אַ שקלאַווע, ווייל זיין מוטער איז ניט געוועהן קיין יודיש קינד. ווער ווייסט צו וואָס עס וואָלט געוועהן געקומען, ווען עס מישט זיך ניט אַריין דער שופט חנינא און ברענגט ניט אַ פסק פונ'ם בית דין אַז בוסתנאי'ס אַ זוהן קאָן ניט זיין קיין שקלאַווע.

אַזוי האָבען די יודען פון בבל זיך געפיהרט אינ'ם אינווענדיגסטען לעבען גאַנץ פריי און זעלבסטשטענדיג, אונטער דער השגחה פונ'ם ריש גלותא און דעם גאון. דער „ריש גלותא" האָט זיך מעהר אָנגעקערט מיט וועלטליכע זאַכען, ער איז געוועהן קרוב למלכות, און מען פלעגט איהם אָנטהון אויך דעם כבוד וואָס שטעהט אַן אַ מענשען, וואָס איז אַ פאָרשטעהער פון אַ גאַנץ פאָלק. דער „גאון" ווידער וואָס איז געוועהן דער ראש ישיבה פון סורא און האָט זיך גערעכענט פאַר עלטער פונ'ם פומבדיתא'ר ראש ישיבה, האָט זיך נאָר אָבגעגעבען מיט לערנען און שאלות פסקענען, און אונטער זיין האַנד זענען געשטאַנען די ישיבות פון סורא און פומבדיתא. חאָטש די שטעללע פון ריש גלותא האָט זיך געהאַלטען בירושה אין בוסתנאי'ס משפחה פון דעסטוועגען איז געוועהן דער מנהג אַז אָהן דער הסכמה פון ביידע ישיבות האָט קיינער ניט געטאָרט ווערען ריש גלותא און די לומדים האָבען דערביי געשפּיעלט די הויפּטראָללע. אַז מען האָט אויסגעקליבען אַ ריש גלותא, איז מען זיך פריהר צוזאַמען געקומען אין אַ גרויס הויז, וואו אַללע שאַנסמע בעלי-בתים זענען געוועהן פערזאַמעלט, און דער גאון פון סורא האָט אין אַ בעזונדער דרשה בעגריסט דעם נייעם פאָלקספיהרער. דעם אַנדערען דאָנערשטאָג פלעגט מען מאַכען אַ גאַנצע שמחה אין שוהל: ביידע ראשי ישיבות האָבען די האַנד אויפ'ן קאָפּ פונ'ם ריש גלותא און האָבען געשריגען: „לעבען זאָל אונזער העהר!" און דער נאָך האָט איהם דער עולם צוגעווינשעוועט, מיט מוזיק באַלייט אַהיים און איהם געשיקט מתנות. שבת האָט דער עולם ווייטער געפיהרט דעם ריש גלותא אין שוהל אַריין, דאָרט איז פון זיינעטוועגען געוועהן אַ בעזונדער בימה, וואו ער פלעגט דאַווענען גאַנץ אָבגעזונדערט פונ'ם פאָלק; אַהין פלעגט מען צוטראָגען די תורה אויף צו לייענען, און אַז דער ריש גלותא איז נאָך אַמאָל געוועהן אַ למדן אויך, פלעגט ער אָפט זאָגען אַ דרשה. ביים „קדיש" האָט מען געמוזט דערמאָנען זיין נאָמען, און אַחוץ דעם פלעגט מען איהם מאַכען „מי שבירך" און דערמאָנען צו גוטען אַללע וואָס לערנען און שטיצען די תורה. מיט דעם אייגענעם כבוד פלעגט מען אויך דעם ריש גלותא אָבפיהרען אַהיים. איין מאָל

אין יאהר, געוועהנליך דריי וואכען נאך סכות, פלעגען זיך די יודען צוזאמע(ן) פארען פון ווייט און פון נאהענט צו בעגריסען דעם ריש גלותא, וואס האט גע־האט גרויס הכנסה פון אללע יודישע קהלות, און האט אויך געהאט דאס רעכט צו פאדערן ביים פאלק פערשידענע נתינות.

דער אנדערער נאך'ן ריש גלותא האט זיך גערעכענט דער „גאון" פון סורא: פאר איהם האט אפילו געמוזט דרך ארץ האבען דער ראש ישיבה פון פומבדיתא, חאטש ער האט געמאגט זיין דריי מאל אזוי פיעל אלט ווי ער. אויסער ביידע ראשי ישיבות, זענען געוועהן זיבען גרויסע לומדים, וואס מען האט זיי גערופען רישי כלה און וואס פלעגען זיך בעשעפטיגען מיט דינים און הלכות און זייער פסק האט מען אומעדום געהאלטען פאר הייליג. די פאר־שטעהער פון יעדער יודישער קהלה זענען געוועהן דער רב און דער פרנס (פערוואלטער), אללע בעפעהלע פונ'ם רב האט מען געמוזט פאלגען, ווייל ער האט געקאנט יעדען ארייגלעגען אין „חרם" און דער חרם איז דעמאלט קיין קליינגקייט ניט געוועהן: ווער עס איז געוועהן אין חרם און האט אין דרייסיג טאג קיין תשובה ניט געטהון, דער האט ניט געקאנט געפינען קיין איינציגען וואס זאל וועלען מיט איהם האבען א געשעפט, מען האט איהם אין קיין יודישער שטוב ניט אריינגעלאזט, זיינע קינדער האט מען אפילו ניט מל געוועהן און אז ער איז געשטארבען האט ער ניט געקאנט קומען צו קבר ישראל.

אזא פריי לעבען אונטער דער מאכט פון זעלבסשטאנדיגע יודישע מנהיגים האט אנגעפילט מיט פרייד די הערצער פון די יודען אין פראנקרייך און שפאניען: זיי האבען מקנא געוועהן זייערע ברידער פון בבל, דערפאר וואס אויף זיי איז געפאלען דער גורל אויפצוהויבען דאס געפאללענע יודישקייט, און האבען יעדען שבת געבענשט דעם ריש גלותא און דעם גאון און זייערע אללע תלמידים, וואס בעפעסטיגען דעם בנין פון דער יודישער אמונה. אין ארץ ישראל אבער האט מען ניט אזוי שטארק געהאלטען פון בבל: אין טבריה האט נאך געלעבט די משפחה פון מר זוטרא דעם צווייטען, וואס מען האט אהין צוריק מיט הונדערט יאהר געבראכט, אין דער צייט פונ'ם מלך כבד; זיינע קינדער האבען זיך גערעכענט פאר אמת'ע אייניקליך פון דוד המלך, און צו זיי פלעגט בירושה איבערגעהן פון איין דור צום אנדערן די שטעלע פון ראש ישיבה. זיי האבען ניט געוואלט ליידען אז דער עולם זאל האלטען און פאלגען די לומדים פון בבל, און האבען אנגעמאכט אזא מחלוקת אז אין יעדען לאנד האט מען אנגעהויבען אנדערש צו שרייבען און לייענען לשון קודש, שטעלען די נקודות דא אונטער

דעם ווארט אונ דארט אויף דעם ווארט, אונ זיי וואלטען עס געוועהן געבראכט דערצו אז כמעט איינער דעם אנדערן זאל ניט פערשטעהן, ווען זיי מוזען ניט סוף כל סוף בטל ווערען פאר זייערע שטארקערע גלויבענסברידער אין בבל.

אין דער צייט איז די לאגע פון די שפאנישע יודען געוועהן גאר ניט קיין פרעהליכע. געהערשט האט דארט דעמאלט דער קאניג היגטילא אונ די יודען וואס האבען ניט געקאנט אוועקפאהרען האבען געמוזט איבערגעהן צום קאטאליציזמוס. דאס טויפען זייערס איז אפילו געוועהן נאר לפנים, ווייל בסתר האבען זיי אבגעהיט יודישקייט; ווער שמועסט אז די מלוכה איז איבערגעגאנגען צום קאניג חינדאסווינד, וואס האט ניט געהאלטען מיט די גייסטליכע, האבען זיי זיך גאנץ אפען אומגעקעהרט צום יודישען גלויבען. צום אומגליק איז אבער באלד אויף זיין ארט געווארען קאניג זיין זוהן רעצעסווינד, וואס האט אויסגעגראבען די אלטע גזירות אונ האט געהייסען בעזאנדערס אכטונג געבען אויף די געטויפטע יודען זיי זאלען אבהיטען די דינים פון דער קריסטליכער רעליגיאן. זיי האבען אללע געמוזט נאך אמאל געבען א שבועה אז זיי וועלען זיין פרומע קריסטען, אונ ווער עס האט עובר שבועה געוועהן האט דערפאר מיט'ן לעבען בעצאהלט. אז די מלוכה איז אבער געווארר געווארען, אז די געטויפטע יודען בעהאלטען זיך אין חדרי חדרים אונ מאכען שבת אדער האלטען יום טוב, האט זי געהייסען אז אללע קריסטליכע אונ יודישע ימים טובים זאלען זיי צו ברענגען ביי די גייסטליכע, וואס האבען אויף זיך גענומען די מצוה זיי צו האלטען אונטער זייער השגחה. באלד איז זיי אפילו געווארען בעסער אין די אכט יאהר וואס עס האט געהערשט דער קאניג וואמבא, אונ די יודען האבען זיך אזוי ווייט אויפגעהויבען אז זיי האבען זיך ערלויבט צו שרייבען גאנצע לאטיינישע ביכער געגען דעם קריסטענטהום. דאס האט אבער ניט לאנג געדויערט אונ די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו ערוויג, וואס האט זיך געוואלט בעליעבט מאכען ביי די גייסטליכע דערמיט וואס ער וועט אנטהון יודען צרות, איז זייער מעמד געווארען נאך טויזענד מאל שרעקליכער. ער האט אפען געזאגט אין א רעדע אז יודען זענען א צרעת, וואס מען מוז דאס לאנד אויסרייניגען פון דעם, אונ האט זיי געגעבען צייט א יאהר זיי זאלען זיך אללע טויפען, אונ ווען ניט—זאל מען ביי זיי צונעהמען זייער גאנץ פערמעגען, יעדען פון זיי שמייסען אונ אבשניידען די הויט פונ'ם שטערן צום איביגען שאנד אונ דערנאך ארויסשיקען פונ'ם לאנד. מיט די געטויפטע יודען האט ער זיך אך ארגער נוהג געוועהן: עס איז איהם ווייניג געוועהן וואס די גייסטליכע האבען

אַכטונג געגעבען אויף זיי אַללע שבת אונ יום טוב, זיי זאָלען חלילה ניט נכשל ווערען פון עפּים אַ יודישען מנהג, אונ ער האָט געמאַכט אַז יעדער געטויפטער יוד טאָר ניט פאָהרען אין ערגעץ אָהן דעם רשות פונ׳ם גייסטליכען אונ אַז מען ערלויבט איהם יאָ צו פאָהרען אויף איין אַנדער אָרט, מוז ער ברענגען אַ צעטעל פון יענעם גייסטליכען אַז ער האָט זיך געפיהרט ווי אַ פרומער קריסט. דאָס געזעטץ האָט אויך בעשטימט דער מיטראָפּאָליט פון טאָלעדאָ יוליאַן, וואָס איז אַלליין אַרויסגעקומען פון יודען.

נאָך ערגער איז זיי געוואָרען פאַר ערוויג׳ס יורש, ע ג י ק אָ, וואָס האָט זיך פשוט גענומען אויף זייער לעבען אונ האָט זיי אַזוי פערשפּאַרט, זיי זאָלען זיך ניט קאָנען צושלאָגען צו קיין איינציגער פרנסה. ער האָט זיי פאַרווערהרט צו האָבען אייגענע הייזער, פיהרען מסחרים אונ האָבען געשאַפטען מיט קריסטען, אונ דאָס האָט די יודען געבראַכט צו אַזאַ נויט, אַז זיי האָבען זיך ענטשלאָסען צו זוכען הילף ביי זייערע ברידער אין אַפריקא אונ האָבען גערעכענט אַז ווען די מחמד׳נער וועלען איבערנעהמען דאָס לאַנד וועט עס זיין פאַר זיי בעסער. זיי האָבען זיך שטיללערהייד מכין געווען דערצו אונ עס וואָלט זיי אויך געראָטהען, נאָר די מלוכה איז דערפון געוואָהר געוואָרען אונ האָט באַלד אַללע יודען געמאַכט פאַר שקלאַווען. אין אַזאַ ביטטערע לאַגע האָבען זיך די יודען געפונען ביז עגיקא׳ס טויט. זיין זוהן וויטיגאַ האָט שוין ניט געקאָנט פיהרען די אייגענע וועלטען וואָס דער פאָטער, ווייל באַלד האָט זיך אויף שפּאַניען אָנגערוקט אַזאַ שרעקליכע צרה אַז מען האָט שוין געמוזט אָן די יודען פאַרגעסען: דער מחמדאַנישער העלד טאַריק האָט זיך אַהין געלאָזט מיט גרויס חיל אונ די יודען האָבען בעקומען אַ מעגליכקייט איבערצורעכענען זיך מיט די שונאים ווי זיי איז געקומען.

אַז דער לעצטער קעניג ר אָ ד ע ר י ך איז געשטאָרבען אונ שפּאַניען האָט פערלאָרען די גרויסע מלחמה ביי קסערעס אים יאָהר 711, האָבען זיך די אַראַבער ווי אַ שטורעמווינד אַריינגעהאַפּט אין לאַנד אונ אומעדום האָבען זיי געהאַט הילף פון יודען. ווען טאַריק האָט איבערגענומען די הויפּטשטאָדט טאָלעדאָ האָט ער שוין אַזוי פיעל צוטרויען געהאַט צו די יודען אַז ער האָט זיי איבערגעלאָזט פאַר שומרים אונ אַלליין האָט ער זיך געלאָזט געהען ווייטער מיט'ן חיל. דאָס אייגענע האָט אויך געטהון דער מושל פון אַפריקא מוזאַ, וואָס איז מיט זיין חיל אַריין אין שפּאַניען אונ האָט אויך געפונען אין די יודען איבערגעבענע געטרייע מענשען. אַזוי האָבען די יודען זיך ערוואָרבען די פריינדשאַפט

פון די מחמד'נער, אונ קוים זענען זיי געוואָרען בעלי-בתים אין שפּאַניען האָבען די שפּאַנישע יודען בעקומען די אייגענע פרייהייט ווי זייערע ברידער אין בבל אונ פּערסיען אונ זיי האָבען זיך אַללע געפיהלט גליקליך אונטער דער מאַכט פון איסלאַם.

די ערשטע כליפען אבו-בעקר אונ אָמאַר האָבען אָנגעטהון יודען אונ קריסטען גרויסע צרות: זיי האָבען זיי ניט צוגעלאָזט צו קיין דיענסט, פאַרווערט פאָהרען אויף פערד, געצווינגען צו טראָגען בעזונדערע קליידער אונ ניט ערלויבט בויען נייע שולען אונ קירכען. מיט דער צייט אָבער, אַז די מלוכה איז איבערגעגאַנגען צו אַנדערע כליפען ווי מואביה, יעזיד דער ערשטער, עבדול מליק, וואליד דער ערשטער אונ סולייטאַן, האָט זיך די לאַגע פון אַללע פרעמדע פעלקער, וואָס האָבען געלעבט אין שכנות ביי די מחמד'נער, אין גאַנצען איבערגעביטען צו גוטען. דעמאָלט האָבען זיך די יודען געכאַפּט צו דער אַראַבישער שפּראַכע אונ האָבען אָנגעהויבען אַזוי גוט שרייבען אונ רעדען אויף דעם לשון, אַז גאָר גיך איז איינער פון די יודישע דאָקטוירים מסר-גאַוויה אים שטאַנד געווען אַרויסצוגעבען אַ גאַנץ ווערק איבער דער מעדיצין אים אַראַבישען. נאָר נאָך מעהר האָט געבליהט ביי זיי דאָס לשון הקודש, ווייל פון איין זייט האָבען זיי געמוזט זיין בקי אין די הייליגע ספרים, כדי זיי זאָלען קאָנען האָבען אַ וכוח מיט די מחמד'נער, וואָס האָבען ליעב געהאַט זיך צו פערדופען אויף דער תורה אונ ברענגען פון דאָרט ראיות אַז זייער אמונה איז היילינ, אונ פון דער אַנדערער זייט האָבען זיי ליעב געהאַט נאָכצומאַנצען די אַראַבער, וואָס ביי זיי איז די מליצה געשטאַנען גאָר אויף אַ הויכע שטופע, אונ אַזוי ווי דאָס יודישע מזל האָט געבראַכט דערצו אַז בעוויינען האָבען זיי גאָר געקאָנט די ביטערע צרות אונ בעזינגען — נאָר די האָפנונג אויף גאָט אונ אויף די גרויסע פון דער השגחה, האָבען זיי זיך ניט געקאָנט בעגעהן אָהן דער העברעאישער שפּראַכע, וואָס אין איהר זענען אַללע הייליגע ספרים אָנגעשריבען. אין דער צייט האָבען זיך אויך אָנגעהויבען צווישען יודען אַרויסווייזען פּייטנים, פון וועלכע זענען מעהר בעקאַנט יוסי בן יוסי היתום, וואָס האָט געשריבען זיינע פיוטים נאָכ'ן אל"ף בי"ת. ינאי, דער מחבר פון פיעל יוצרות, וואָס האָט זיך שוין בענוצט מיט גראַמען, אונ זיין תלמיד אליעזר הקליר, וואָס האָט געמאַכט איבער הונדערט פופציג פערשידענע פיוטים. די אַללע פיוטים זענען שטאַרק אָנגענומען געוואָרען ביי די יודען פון בבל, איטאַליען, דייטשלאַנד אונ פראַנקרייך, אויסער שפּאַניען, ווייל דאָרט איז

מען ניט צופרידען געוועהן פון דעם געמישטען לשון; אונ אזוי ווי פיוט פלעגט מען זינגען מיט א בעזונדערן נוסח, האט זיך דער עולם ביסלעכווייס דער מיט געוואהנט אונ די שבתים אונ ימים טובים, וואס מען האט בעדארפט זאגען יוצרות אדער פיוט, האבען זיך גערעכענט פאר גאר געהויבענע אונ דעמאלט איז דער גאטעסדיענסט געוועהן דער גלאנצענדסטער.

אין דער צייט האט מען געקאנט בעמערקען א שטארקען חילוק אין דעם רעליגיאזען לעבען צווישען די יודען פון בבל אונ ארץ ישראל, וואס ביי זיי איז יעדעס פינטעלע פונ'ם תלמוד געוועהן הייליג, אונ די יודען פון אראביען, ווי די בני קינוקה, בני נדיר אונ די איינוואהנער פון חיבר, וואס זענען געוואהנט געוועהן מיט א פריי לעבען, האבען זיך ניט געקאנט לאזען בינדען מיט די דינים פון די תנאים, אמוראים, סבראים אונ גאונים. אודאי זענען צווישען זיי געוועהן פיעל אונצופרידענע וואס האבען ניט געוואלט ליידען די חומרות פונ'ם תלמוד, בעזאנדערס האבען די פרויען ניט געוואלט בעשטעהן אויף די שווערע געזעצע וועגען גט־זאגען, אונ די גאונים הונאי אונ מר־רבא האבען גע־מוזט צו ליעב טהון אונ א ביסעל פערגרינגערן די דינים פון גט'ן. ביי אזא אונ־צופרידענהייט האט זיך נייטער ארויסגעהאפט, אים יאהר 720, איינער פון די מתנגדים פונ'ם תלמוד, א געוויסער שריני, וואס האט זיך אליין איינגע־רעדט אז ער איז משיח אונ האט געפונען פיעל נארנים, וואס האבען איהם געגלויבט. דעמאלט איז די לאגע פון די יודען ניט געוועהן אזוי פרעהליך, ווייל דער נייער כליף אמאר דער צווייטער האט זיך גענומען אויפ'ן אלמען שטייגער אונ האט גערעכענט אז מיט רדיפות וועט איהם געראטהען א סך יודען אונ קריסטען אריינגעהמען אין בונד פון איסלאם. דערפאר, אז שריני האט זיך בערימט אז ער וועט ניט נאר בעפרייען זיינע ברידער פונ'ם תלמוד נאר אויך פונ'ם עול פון די מחמד'נער, האט ער געפונען פיעל מאמינים אפילו אין שפאניען, וואו די יודען האבען, אט א פנים, אויך געהאט גענוג סבות ביי צו זיין אויף די אראבער, וואס האבען די יודען ניט אזוי בעלוינט ווי זיי האבען פערדיענט אונ געהאפט. ניט לאנג האט אבער שריני געקאנט נארען דאס פאלק מיט פאלשע האפנונגען: אז מען האט איהם געחאפט אונ געבראכט צום כליף יעזיד, האט ער זיך פון אללעמען אבגעלייקענט אונ געזאגט אז ער האט נאר א קאטאוועס געטריבען מיט די יודען. אזוי איז באלד געווארען צו־נישט דער קורצער חלום פון א משיח, וואס האט נאר געדויערט צעהן יאהר, אונ די יודען וואס ער האט פריהר פערנארט צו זיך אונ האט זיי געהייסען

אפענטליך ארויסטרעטען געגען תלמוד האבען זיך געמוזט בעטען מען זאל זיי צוריק אריינגעהמען אין די יודישע קהלות. עס איז אפילו געווארען א שאלה צו קאן מען זיי נאך א מאל אויפנעהמען, נאר דער ראש ישיבה פון פומבדיתא נטרונאי בן נחמיה, וואס מען האט איהם אויך גערופען מר ינקא, האט געפסק'ט אז מען טאר זיי ניט אבזאגען און מען מוז זיי בעטראכטען ווי בעלי תשובה, וואס קאנען נאך מיט אמת פרומקייט פאר אנטפערן זייער פריהריג ליכטזיניגקייט.

קוים זענען אבער אוועק געלאפען נאך דרייסיג יאהר, האבען זיך די יודען ווייטער געלאזט נארען פון א נייעם חלום. פלוצלונג איז אין א פערסישע שטאדט איספאהאן ארויסגעוואקסען א געוויסער עובדיה בן יצחק (אבו־עיסי), וואס איז דורך א מופת אויסגעהיילט געווארען פון א שווערע קראנקהייט און האט זיך דורך דעם איינגערעדט אז איהם האט גאטט געשיקט ער זאל וועקען די יודען, זיי זאלען זיך פערטיג מאכען צו דער גאולה און זאלען פון זיך אראבווארפען דעם יאך פון פרעמדע פעלקער. ער האט אויך אין פיעל זאכען געאנדערט די דינים פונ'ם תלמוד, נאר מעהר האט ער זיך אבגעגעבען מיט מלחמה און איהם האט זיך טאקי אויסגעוויזען אז מיט זיינע צעהן טויזענד מאנן וועט ער עפים מאכען, בעזאנדערס ווייל אין לאנד איז מען געוועהן שטארק אונצופרידען פונ'ם כליף מרון דעם צווייטען און עובדיה האט געקאנט רעכנען אז די מרידה פון אללע איז זעהר גוט פאר איהם. באלד איז אבער געווארען כליף עבדלה און פון עובדיה און זיינע לייט איז געווארען א תל. פון דערסטוועגען האט דער זכר פון עובדיה'ן געלעבט צווישען די איספאהאנער יודען ביז צום צעהנטען יאהרהונדערט און פיעל פון זיי האבען זיך געהאלטען אן די מנהגים, וואס ער האט איינגעפיהרט, ווי דאוונען פיער מאל אין טאג, ניט עסען קיין פלייש, ניט טרינקען קיין וויין און זיך ניט גט'ן מיט די פרויען.

אין דער צייט וואס זיסע חלומות האבען געלאזט א טהייל יודען בלאנזשען אין דער פינסטער און זיך דער ווייטערן פונ'ם תלמוד, זענען די גאונים און רבנים געשטאנען ווי שטרענגע שומרים, זיי האבען אבגעהיט דעם בנין, וואס נאך זייער מיינונג, האלט זיך אויף איהם דאס גאנצע יודישקייט און האבען זיך גאר ניט געוואלט צוקוקען און צוהערען צום ווילען פונ'ם פאלק. דער ריש גלותא האט אללע געהאלטען אין דער מורא און פלעגט אפט בעווייזען זיין תקיפות דערמיט וואס ער האט געמאכט פאר ראש ישיבה אזעלכע מענשען, דאס ער האט פון זיי געהאלטען, האטש זיי זענען ניט ראוי געוועזען צו פאר-

נעהמען אזא שטעללע. אזוי האט דער ריש גלותא שלמה, בוסתנאי'ס אאורעניקעל, איבערגעגעבען אין גאנצען דאס לערנען אין די האנד פון א געוויסען נטראי כהנא, וואס איז געוועהן גאר א קליינער למדן, און האט זיך ניט אומגעקוקט אויף אזא גרויסען מאנן ווי רב אחא משבחא, וואס האט געמוזט אוועק פאהרען קיין ארץ ישראל. ניט קיין בעסערע מענשען האט ער אויך אויסגעקליבען פאר ראשי ישיבות פון סורא און פומבדיתא. דאס זענען געוועהן צוויי ברידער, איינער א בלינדער יהודאי און דער אנדערער א זעהענדיגער דודאי, — ביידע האבען אבער ניט פערשטאנען צו בעטראכטען דעם איננווענינסטען מעמד פון די יודען מיט אפענע אויגען און דערפאר איז אין זייערע יאהרען געווארען אזא איבערקעהרעניש, וואס שפיעלט א גרויסע ראללע אין דעם יודישען לעבען.

---

2 די קראים'עס און נייע כתות.

(760—900 נאך קריסטוס געבורט).

ווען די אונצופרידענהייט מיט'ן תלמוד, אדער, בעסער געזאגט, מיט זיינע פארשטעהער, האט זיך ניט געקאנט אזוי שטארק ארויסווייזען, אז זי האט זיך נאר אויסגעדריקט אין חלומות וועגען משיח'ס צייטען און קיינער האט די זאך ניט געהאלטען פאר ערנסט, האט מען פלוצלונג דערזעהן, אז דאס פייער האט זיך אריינגעכאפט אין די הויכע פענסטער און מאכט טאקע אן א גאנצע שרפה. דער הויפט-נעגנער איז געווארען ענן בן דוד, איינער פון בוסתנאי'ס משפחה, וואס האט בעדארפט ווערען ריש גלותא, נאר מען האט איהם ניט צוגעלאזט די שטעללע און מען האט אויף זיין ארט אויסגעקליבען זיין ברודער חנניה אדער אחונאי. חאטש ער האט געהאט זייער פיעל שונאים, וואס האבען אויף איהם אויסגעטראכט אלדעם באז, פון דעסטוועגען האט ער אין א קורצע צייט בעקומען א סך גוטע פריינד, וואס האבען איהם געהויבען ביז צום הימעל, און פערזיכערט אז ער איז ווערט צו זיין א נביא. איבער איהם איז ארויס א קריעג צווישען צוויי צדדים, און זיין צד האט זיך בעמיהט מיט אללע מיטעל אז די מאכט פונ'ם ריש גלותא זאל איבערגעהן צו איהם; נאר אז די זאך איז אנגעקומען צום כליף אבוגסר אלמנזור און מען האט ענן געמסרט אז ער איז א מורד במלכות, האט ער געמוזט עוקר זיין און איז אוועק קיין ארץ ישראל.

דער אונטערשיעד, וואס האט זיך געמאכט ביי די מחמדנער צווישען די סונ־

טען, וואס האבען געהאלטען פון קבלות און פון זוכען און פלעגען איבערגעהן
פון איין דור צום אנדערן, און די שיטען, וואס האבען אבגעהיט נאר דאס
וואס איז בפירוש אנגעשריבען אין קאראן, און האבען גערעכענט פאר איין
עבירה אבצוטרעטען אפילו איין אות דערפון–האט געהאט א שטארקע ווירקונג
אויף ענן, און ער האט זיך ענטשלאסען צו צובינדען זיינע לייט נאר צו דער
תורה שבכתב אדער מקרא, און דערפאר האבען זיי זיך אנגעהויבען רופען
קראים. ענן האט באלד איינגעפיהרט נייע דינים און מנהגים וועגען שבתים
און ימים טובים, וועגען כשר און טרפה; ער האט מבטל געוועהן דעם לוח וואס
די תלמודיסטען האבען נאך איהם אויסגערעכענט די צייט און האט זיך גענומען
צום פריהריגען מיטעל צו בעשטימען דעם קדוש החדש און דאס עבור־יאהר.
אום שבת האט ער געהייסען זיצען אין דער פינסטער, אפילו תפלות האט ער
גלאזט מאכען אנדערע, און פון תפלין לעגען ביז חנוכה־ליכטלעך אנצינדען האט
ער אלדינג ערקלעהרט פאר איבעריג און געגען דער תורה. אין ירושה זאכען
האט ער געמאכט, אז טאכטער און זיהן זאלען האבען גלייכע טהייל, און חתונות
האט ער פארוועהרט צווישען נאהענטע קרובים ווי פעטערס און געשוועסטער־
קינדער. אזוי האט ענן געהאלטען נאר אין איין צוברעכען פונ'ם אלטען, חאטש
צום אנהייב האט ער געשריגען אז ער וויל נאר בעפעסטיגען די תורה. ער איז
געוועהן א שונא פון די תלמודיסטען, נאר פון דעסטוועגען האט ער זיך ניט גע־
פוילט אויסצוארבייטען זיין איינענעם תלמוד.

אזוי האבען זיך ווידער די יודען צוטהיילט אויף צוויי מחנות, פונקט ווי
נאר פאר צייטענס יהודה און ישראל, און ווי שפעטער פאר'ן חורבן פונ'ם
בית שני, די פרושים און די צדוקים. א שרעקליכע שנאה איז געווארען
צווישען די תלמידים פון ענן, די קראימער וואס האבען זייער פיהרער גע־
רעכענט פאר'ן אמת'ן ריש גלותא, און די תלמודיסטען אדער רבנים־
טען, וואס האבען זיי גערודפ'ט ווי ווייט זיי האבען נאר געקאנט. עס איז
געקומען דערצו, אז ענן פלעגט אפענטליך זאגען אז ווען ער זאל נאר קאנען
אלע תלמודיסטען אריינגעהמען צו זיך אין זיין לייב, וואלט ער זיך מיט פער־
גניגען א מיתה משונה אנגעטהון, אבי זיי נאר צו פטר'ן פון דער ליכטיגער
וועלט. עס איז אבער נאר צו בעוואונדערן ווי הייליג ענן איז געוועהן ביי די
קראימעס: ער איז דווקא ניט געוועהן קיין גרויסער למדן און האט זיך אפט
אליין סותר געוועהן דערמיט וואס ער האט איינגעפיהרט אין פיעל זאכען א סך
גראבערע חומרות ווי די גמרא פון דעסטוועגען האט איהם קיינער קיין קושיות

ניט געפראנט, אונ אז ער איז געשטארבען האט מען איהם אנגעטהון אזא גרויסען כבוד אז מען האט איהם אום שבת מספיד געוועהן.

נאך ענן'ס טויט האבען זיך אנגעהויבען צווישען די קראימעס אליין ארויסווייזען קליינע אונ פערשידענע כתות אונ יעדע כתה האט געלערנט אויף דער תורה איין אנדער פירוש אונ האט געדרונגען אז נאר זיין כתה האט רעכט. דערוויל איז דערפון ארויסגעקומען די איינציגע נוטע זאך וואס די העבראישע שפראכע האט ווייטער אנגעהויבען בליהען, ווייל די קראימעס האבען זיך אין אלדינג סומך געוועהן נאר אויף פסוקים פון דער תורה אונ צו ליעב דעם האבען זיי געמוזט גוט שטודירען גאנץ תנ"ך, דעמאלט איז ארויס די מסרה, וואס מעהר פון הונדערט יאהר האבען די קראימעשע לומדים געארבייט אין דעם. די מסרה האט געהאט דעם תכלית אויס צובעסערען די גרייזען אין דער תורה, ווייל אין די שרעקליכע צייטען פון רדיפות זענען די אמת'ע ספרי תורה פערלארען געווארען אונ עס האבען זיך געהאפט ניט קיין געניטע סופרים אנ־צושרייבען די תורה נאך'ן זכרון, אודאי האבען זיי אפט געהאט א טעות, דא פארפעהלט אונ דארט צוגעזעצט איבעריגע. דער פון האט זיך גענומען וואס אין בבל האט די תורה געהאט 5888 פסוקים אונ אין ארץ ישראל איז זי געוועהן דריי מאל אזוי גרויס אונ איז בעשטאנען פון 15852 פסוקים. די בעלי המסרה האבען אויף זיך גענומען די שווערע ארבייט אלדינג צו פאר רעכטען אין דער תורה ווי וויט עס איז נאר מאגליך געוועהן. גאר אין גאנצען איז עס זיי אפילו ניט געראטהען, נאר פון דעמאלט אן האט מען שוין שטרייגנער אכטונג גע־געבען אז שטארק פערגרייזנטע ספרי תורה זאלען מעהר ניט פארקומען.

צו ליעב די קראימעס האט אויך די שטעללע פונ'ם ריש גלותא אנגעווא־רען איהר פריהריגען ווערט. די ראשי ישיבות זענען שטענדיג אבהאנגיג געוועהן פונ'ם ריש גלותא אונ ער פלעגט זיי אויסקלויבען. זייט אבער מען האט געמוזט זוכען מיטלען אונ ניט דערלאזען אז ענן זאל ווערען ריש גלותא, האט די שטעללע אויפגעהערט איבערצוגעהן בירושה צו בוסתנאי'ס קינדער, אונ עס איז נעבליבען מען זאל מאכען א פרייע בחירה. דאריבער איז ארויס א מחלוקת ווען די שטעללע פונ'ם ריש גלותא האבען געוואלט פארנעהמען זכאי בן אחונאי אונ נטרונאי בן חביבאי, אונ די ראשי ישיבות חנינאי כהנא בן הונא פון סורא אונ מלביה בן אחא פון פומבדיתא האבען מעהר געהאלטען פון זכאי, האטש נטרונאי איז געוועהן א גראסערער למדן, אונ אז די יודען פון ספאניען האבען געבעטען מען זאל זיי צושיקען דעם גאנצען תלמוד האט ער

אלדינג אויפגעשריבען אויסענווייניג און האט קיין זאך ניט פארפעהלט.

גראד אין דער צייט אבער, ווען צווישען יודען האבען ווייטער מלחמה געהאלטען צוויי כתות, האט זיך די יודישע אמונה דורך געשלאגען א נייעם וועג און האט זיך פלוצלונג אריינגעהאפט צו א שטארק פאלק, וואס איז ביז אהער געוועהן פערזונקען אין פינסטערניש פונ'ם גאטצענדיענסט. ביים קאספישען ים, וואו דער גרויסער טייך וואלגא פאלט אהין אריין, האבען געוואהנט די חאזארען (כוזרים), וואס זייער קאניג, אדער ווי מען האט איהם גערופען כאגאן האט געהאלטען אין דער גראסטער אימה אללע פאלקער פון ארום און פלעגט פון זיי בעקומען מס. דורך די אראבער און גריכען, וואס פלעגען האבען מיט זיי געשעפטען, און אויך דורך די יודען, וואס דאס אונגליק האט זיי אמאל צו זיי פערווארפען, ווען מען האט זיי געטריבען אין די ביצאנטינישע לאנדער, זענען די חאזארען געוואהר געווארען אז עס זענען דא אזעלכע דריי אמונות, ווי דער איסלאם, דאס קריסטענטהום און דאס יודישקייט, און אז זייער קאניג בולאן, אדער בוטשאן, האט זיך ענטשלאסען אוועק צווארפען די עבודה זרה, האט ער אנגענומען דעם יודישען גלויבען. ווי אזוי די זאך איז געשעהן — קאן מען זיכער ניט וויסען: מן הסתם האבען אין דעם געהאט א נגיעה די יודישע רייכע סוחרים, דאקטורים און לומדים, וואס זענען געוועהן גרויסע חשובים אין הויף פונ'ם חאזארישען מלך. עס איז א סברא אז דער קאניג בולאן האט געזעהן אין א חלום אז עס איז שוין צייט מבטל צו זיין דעם גאטצענדיענסט, און אז ער האט באלד נאך דעם איינגענומען א שטארקע ארמענישע פעסטונג האט ער עס געהאלטען פאר א מופת פון הימעל, און עס איז ביי איהם געבליבען אנצונעהמען די יודישע אמונה. דער כליף און דער ביצאנטינישער קייזער האבען אבער געוואלט איהם נייגען ער זאל צושטעהן צו זייערע אמונות און דער פאר האבען זיי איהם געשיקט טהייערע מתנות אומישנע דורך געלערנטע שלוחים, וואס יעדער זאל איהם קאנען פארשטעהן געבען דאס הייליגקייט פון זיין גלויבען און איהם צורעדען דוקא נאר צו זייניגעם. בולאן האט געהייסען אז אללע פארשטעהער פון די דריי רעליגיאנען זאלען האבען צווישען זיך פאר איהם אין די אויגען א ויכוח, און אז ער האט בעמערקט אז ווי באלד עס איז געקומען עפיס צו א ראיה האבען זיך באלד די קריסטען און די מחמדנער בערופען אויף דער תורה, האט ער שוין פערשטאנען אז דער מקור פון אללע רעליגיאנען ליגט אין דעם יודענטהום, און האט אויסגעקליבען די יודישע אמונה. מען רעכענט אז דער ערשטער וואס האט דעם קאניג בולאן בעקאנט געמאכט

מיט די יסודות פונ'ם יודענטהום אונ בעשאפען ביי איהם אין הארצען א אמת'ע ליעבשאפט צום נייעם גלויבען, איז געוועהן רבי יצחק סנגרי. בולאן האט זיך סגיר געוועהן צוזאמען מיט פיער טויזענד מאנן, נאר חאטש צום אנהייב האט דאס פאלק נאך זעהר ווייניג געקאנט דאס יודישקייט, האבען זיך מיט דער צייט די חאזארען אנגעהויבען רעכנען פאר א אמת יודישער מלוכה, אונ שפעטער מיט עטליכע דורות האט דער חאזארישער קאניג עובדיה געלאזט ברענגען גרויסע לומדים, מען זאל מאכען שולען, בתי מדרשים אונ ישיבות כדי דער עולם זאל זיך קאנען פיהרען ווי עס שטעהט אן פרומע יודען. עובדיה האט אבער אויך געזעהן אז אללע פעלקער, וואס האבען זיך געפונען אונטער זיין שוטץ, זאלען האבען גלייכע רעכטע מיט אללע, אונ האט געהייסען זעצען אין געריכט שופטים אויך פון מחמדנער, קריסטען אונ אפילו פון די דעמאלטיגע רוססען אונ בולגארען, וואס זענען נאך געוועהן געטצענדיענער. די יודען אין בבל אונ אין ארץ ישראל האבען ניט געוואוסט אז ערגיץ גאנץ ווייט איז פלוצלונג אויס געוואקסען א יודישע מלוכה, אונ אז מען האט אנגעהויבען דערפון עפּיס צו רעדען, איז ביי זיי געבליבען אז דאס מוז געווים זיין יודען פון די עשרת השבטים, אונ די כוזרים זיינען פון שבט שמעון אונ דעם האלבען שבט מנשה.

נאר חאטש די יודען זענען געוועהן פערטראגען מיט מחלוקת וועגען די כתות, פון דעסטוועגען זענען זיי ניט געבליבען הינטערשטעליג געגען אללע אנדערע פעלקער, אונ אז צום אנהייב פונ'ם נייאנטען יאהרהונדערט, אין די יאהרען פונ'ם כליף הרון אל-רשיד אונ זיין זוהן אל-ממום, האט די וויסענשאפט אנגעהויבען בליהען אונ האט דערגרייכט נאר צו א הויכע מדרגה, האבען זיי אויך ארויסגעגעבען גרויסע לייט, וואס האבען זיך בעריהמט געמאכט מיט זייער חכמה. משאללה אבן אטרי איז געוועהן א גרויסער אסטראנאם; סהל אל טברי, וואס מען האט איהם אויך גערופען רבן, האט זיך בעשעפטיג מיט מעדיצין אונ אנדערע וויסענשאפטען אונ זיין זוהן אבו סהל עלי, איז געוועהן א דאקטאר, אונ צווישען זיינע תלמידים זענען געוועהן די צוויי בעריהמטע אראבישע דאקטורים ראזי אונ אנזרבי. פון די קראימ'עס האט זיך אין דער צייט בעריהמט געמאכט בנימין בן משה הנהווענדי פון פערסיען, וואס האט זיך אבגעגעבען מיט חקירות אין אמונה-זאכען אונ האט ביי זיינע לייט געשפּיעלט כמעט די איינענע ראלע וואס ענן. אין זיינע חקירות האט זיך נהונדי געהאלטען אן דעם דרך פון די מחמדנישע פילאזאפען, אונ ער האט גערודנגען אז נאטט האט פריהר בעשאפען די מלאכים אונ איינער פון די

מלאכים האט שוין שפעטער בעשאפען די וועלט. מיט אזעלכע חקירות איז בהונדי, פערשטעהט זיך, געשטאנען גאנץ ווייט פונ׳ם יודענטהום; ביסלעכ־ווייס הייבען זיך אבער צווישען די תלמודיסטען אויך אבגעזונדערט מענשען וואס האבען זיך אבגעגעבען מיט סתרי תורה און עס האט זיך זיי אויסגעוויזען אז זיי ווייסען שוין דעם סוד היצירה און האבען דעם בורא יחיד אזוי מגשם געווען און גערעדט פון איהם ווי פון א פראסטען בשר ודם: זיי האבען אויסגעמאהלט ווי ער זיצט אין א פאלאץ אויבען אן און האלט זיך נאר אין איין שאפען מיט זיין הויפט־מלאך מטטרון, און גיט נאר אכטונג דארויף אז עס זאל מקוים ווע־רען דאס וואס זיי בעטען דורך א לחש אדער א קמיע. אויף אזא אופן האבען זיי גערעכענט, פיהרט זיך די וועלט און זיי האבען ארויסגעלאזט א סך ספרים דעריבער, ווייל אזוי איז געוועהן זייער איבערצייגונג און זיי האבען זיך אליין גענארט.

די אמת׳ע פרומע לומדים האבען ניט געקאנט צופרידען זיין פון אזעלכע יודען און דעריבער פלעגט אפט ארויסקומען א מחלוקת. אים יאהר 825 האבען זיך די יודען ניט געקאנט אויסגלייכען וועגען א ריש גלותא: א טהייל האבען געוואלט א געוויסען דניאל, וואס איז מעהר געוועהן גענייגט צו די קראים׳עס, און די אנדערע האבען געוואלט איינעם דוד בן יהודה. ביידע צדדים האבען זיך געקלאגט פאר׳ן כליף אלממום, נאר ער האט געזאגט אז ער וויל זיך ניט אריינמישען אין אינווענינגסטען לעבען פון זיינע פאלקער, און אז יעדער צד האט דאס רעכט אויסצוקלויבען וועמען ער וויל. פון דעמאלט אן האט די שטעללע פון ריש גלותא כמעט אין גאנצען אנגעוואהרען איהר גלאנץ.

ניט נאר יודען אליין האבען געליטען פון מחלוקת און פון פערשידענע סעקטען: ביי די קראים׳עס האבען זיך אויך באלד ארויסגעוויזען נייע כתות און יעדע כתה האט זיך איינגערעדט אז נאר זיינע שטעהט נאהענט צום אמת. משה און ישמעאל פון עכברא האבען געמאכט א בעזונדער סעקטע, וואס מען האט זיי גערופען עכבאריסטען: זיי האבען זיך געפיהרט גלייך מיט די שמרונים און האבען זיך ערלויבט צו עסען פלייש פון געוויסע ניט־כשר׳ע חיות. אבו־עמרו־מאזע פון סאפאראן אין פערסיען האט געגרינדעט א סעקטע, וואס האט געהייסען טפליסיטען: זיי האבען זיך געמאכט גאר בעזונדערע ימים טובים, ניט צוזאמען מיט די יודען און אפילו ניט מיט אללע אנדערע קראים׳עס, און האבען פארוועהרט אז געשוועסטערקינדער זאלען חתונה האבען צווישען זיך. משוי ווידער פון בעל־בעק אין סיריען האט זיך געהאט זיין

סעקטע, די בעלבעקיטען, וואס האבען איינגעפיהרט אז פסח זאל מען מאכען נאר אום דאנערשטאג און יום כפור זאל פאלען נאר אום שבת. איבערהויפט האבען די קראימ'עס ניט געהאט קיין הויפט-פארשטעהער און יעדע קהלה האט זיך נוהג געוועהן ווי עס האט זיך איהר פערגלוסט.

ביים סוף פונ'ם אכטען יאהר-הונדערט האט זיך אין אייראפא אויך א ביסעל פארבעסערט די לאגע פון די יודען. דער קייזער קארל דער גרויסער האט זיי בעהאנדעלט מיט חסד און וויפיעל די גייסטליכע האבען זיך מיה געגעבען און געבעטען ער זאל זיי בעטראכטען ווי שונאים פון דער קריסטליכער רעליגיאן, האט ער ניט געוואלט הערען. אז מען האט זיך איהם אמאל בעקלאגט דארויף וואס די יודען פערלייען געלד און נעהמען פאר א משכון כלי קדש פון די קירכען, האט ער געזאגט אז דאס איז טאקי באמת א חלול השם, נאר שולדיג אין דעם זענען די קריסטען, און ער האט זיי בעשטראפט און די יודען געלאזט פריי. די יודען האבען זיך דעמאלט בעשעפטיגט נאר מיט מסחר און האבען געהאט אללע רעכטע, נאר מיט תבואה און וויין האבען זיי ניט געטארט האנדלען, וועיל קארל האט ניט געוואלט מען זאל שפעקולירען מיט אזעלכע נאטהיגע זאכען און טהייער מאכען דעם מקח. קארל האט אויך בעצויגען פון בבל די גרעסטע לומדים און האט געלאזט מאכען ישיבות; דאס האט ער געטהון פון איין זייט, וועיל ער האט געוואלט אז די יודען פון פראנקרייך זאלען זיין געלערנט, און פון דער אנדערער זייט, כדי די יודען זאלען פערשפארען אויסהאלטען די ישיבות אין בבל און ארץ ישראל, און דאס געלד זייערס זאל בלייבען דא אין לאנד. דעמאלט האט זיך בעזעצט אין נרבונה א בעריהמטער למדן קלונימוס מיט זיין זוהן משה, און קארל האט זיי געשענקט א גרויס שטיק ערד. קלונימוס איז געוועהן אזוי בעליעבט ביים קייזער אז מען האט אויף איהם אנגעהויבען קוקען ווי אויף א פארשטעהער פון אללע פראנצעזישע יודען און מען האט איהם גערופען נשיא. דער טיטעל „נשיא" איז געבליבען א סך יאהרען אין קלונימוס'ס משפחה, וואס האט זיך פארשפרייט אין לאנד און וואס פיעל פון זיינע קרובים האבען זיך אויך בעזעצט אין מאינץ (מגנצה), ביז מען האט די יודען ארויסגעטריבען פון פראנקרייך. ווי ווייט קארל האט געהאלטען פון יודען — קאן מען ארויסזעהן דערפון וואס צווישען די שלוחים, וועלכע ער האט געשיקט צום כלי[illegible] הרון אל-רשיד, איז אויך געוועהן א יוד יצחק, און אז די אנדערע שלוחים זענען אויפ'ן וועג געשטארבען, און נאר דער יוד איז צוריקגעקומען מיט א תשובה פונ'ם כליף, און מיט טהייערע מתנות, האט איהם

קארל אויפגענומען אין דער שטאדט אאכען מיט גרויס כבוד און פאראד ווי עס שטעהט אן א קייזערליכען געזאנדטען.

אין דייטשלאנד האבען זיך אויך די יודען פארמעהרט, ביי אזא גוטער לאגע, און האבען אים ניינטען יאהרהונדערט געהאט גרויסע קהלות אין מאגדעבורג, מערזעבורג און רעגענשבורג. פון די אלטע צייטען איז גאר איבערגעבליבען א שענדליכער מנהג וואס ווען א יוד האט בעדארפט זיין איין עדות געגען א קריסט, האט ער געמוזט שווערען „ער זאל איינגעזונקען ווערען ווי קרח", און א חוץ דעם אנטהון צו דער שבועה א קראנץ פון דארנער. אין די גוטע יאהרען איז טאקי אזא צערמאני א גרויסע שאנדע, נאר עס איז פארט בעסער געוועהן ווי א מאל ווען מען האט די יודען גאר ניט צוגעלאזט צו זיין עדות. אז די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו קארל'ס יורש לודוויג דעם פרומען, איז דער מעמד פון די יודען נאך מעהר פאר בעסערט געווארען: זיי האבען געמאנט אומעדום פריי האנדלען, און וואנדלען און צו ליעב זיי האט מען אפילו אין פיעל שטאדט די מארקטאג אבגעלעגט פון שבת אויף זונטאג. די יודען האבען מעהר ניט בעדארפט ווי נאר צאהלען מס דער מלוכה און ווייטער האט זיך קיינער צו זיי ניט געטארט מישען; די מלוכה האט ווידער זיי געשיצט און האט געשטעלט א בעזונדער מושל, וואס מען האט איהם גערופען „יודענמייסטער", און וואס האט געמוזט אכטונג געבען זיי זאלען לעבען רוהיג און צופריעדען. די סבה וואס אזא פרומער קייזער ווי לודוויג, וואס האט שטארק געקלעבט אין קאטאליציזמוס, האט אזוי געהאלטען פון יודען — איז ניט געוועהן נאר דאס וואס ער האט געוואלט בעפעסטיגען דעם האנדעל אין לאנד, נאר וואס די יודען האבען געהאט אזא בעשיצערין ווי די קייזערין יהודית. זי האט זעהר ליעב געהאט צו לייענען אין דער ביבעל די ערצעהלונגען פון די יודישע אבות, און איז אין גאנצען איבערגעבען געווארען צו דעם אלטען פאלק וואס פיהרט זיין יחוס פון אזוי פיעל דורות. אז דער געלערנטער גייסטליכער רהאבאנוס מוירוס האט געוואלט ווערען א חשוב ביי דער קייזערין האט ער איהר צוגעטראגען א בוך, וואס דארט זענען געוועהן געשריבען די עדלע יודישע פרויען „אסתר" און „יהודית". דאס פארשטעהט מען אז ווי באלד מען האט אין הויף אזוי פריינדליך געקוקט אויף די יודען, האבען שוין אללע גרויסע לייט געמוזט נאכטאנצען און די יודען האבען אנגעהויבען שפיעלען די גרעסטע ראללע. כמעט אין יעדען ארענטליכען קריסטליכען הויז האט מען געלייענט די יודישע הייליגע ספרים און אויך די ביכער פון יאזעפוס פלאוויוס און פהילא (פלון היהודי),

ביי משפטים פלעגען קריסטען זיך פערלאזען אויף יודישע רבנים, די שולען אין שבת און אין יום טוב זענען געוועהן פול מיט קריסטען, וואס פלעגען הנאה האבען פון די רבנישע דרשות, און אפילו גייסטליכע האבען זיך ניט געשאמט צו לערנען ביי יודען.

די שונאי ישראל, ווי ווייניג זיי זענען געוועהן, האט געוויס פערדראסען וואס די יודען זענען גאר פלוצלונג אזוי דערהויבט געווארען, און דער עפיסקאפ פון ליאן אגבערד האט זיך גענומען דרעהען אז אין קייזערליכען הויף זאל מען בעקומען איין אנדער מיינונג וועגען יודען. פריהר האט ער זיך געפרובט אנצורעדען אויף דער קייזערין, נאר אז לודוויג האט איהם ניט געוואלט הארען האט ער געמאכט א פלאן אז די פרינצען זאלען ארויסשפרינגען געגען פאטער און זאלען אין זייערע האנד איבערנעהמען די מלוכה. אנגעהויבען האט זיך די זאך דערפון וואס ביי א יודען אין ליאן איז אנטלאפען א שקלאווין, און אגבערד האט זי געהייסען טויפען. דאס האט פערדראסען די יודען, ווייל קיינער האט ניט געהאט דאס רעכט צו טויפען זייערע שקלאווען, און זיי האבען זיך בעקלאגט ביים „יודענמייסטער" עבער־הארד, וואס האט באלד געפאדערט מען זאל די געטויפטע שקלאווין אפגעבען. אגבערד האט זיך אבער איינגעשפארט און עס האט זיך אנגעהויבען א קריעג צווישען איהם און דעם „יודענמייסטער", וואס האט געדויערט פיער יאהר ביז דער עפיסקאפ איז אראב פון זיין שטעללע. צום אנהייב האט אגבערד דורך זיין חברה זיך בעמיהט, דער קייזער זאל איהם אויפנעהמען און פסקנען ווער עס האט דא רעכט, נאר אז עס איז געקומען צום אויסטענה'ן זיך האט ער ניט געהאט קיין לשון און האט גאר ניט געקאנט מאכען. אז ער איז נאך אזא מפלה צוריקגעקומען קיין ליאן איז ער נאך מעהר אריין אין דער רציחה און האט אנגעהויבען אין א סך דרשות אנצורייצען דאס פאלק געגען יודען און בעטען מען זאל מיט זיי ניט האלטען, ניט בעגעגנען זיך, ניט עסען ביי זיי. די גוטע פריינד פון יודען האבען איהם געוואלט צומאכען דאס מויל און האבען געפועלט ביים קייזער ער זאל שיקען „שוטצבריעף" מען זאל יודען קיין שלעכטס ניט טהון. אז די בריעף זענען אנגעקומען האט אבער אגבערד ניט אויפגעהערט צו טהון זיינס און האט צופליים געשריגען אז די אונטערשריפט איז פאלש. די מלוכה האט געמוזט ארויסשיקען צוויי בעזונדערע שלוחים, וואס האבען דעם עפיסקאפ מיט געוואלד געבראכט צום שווייגען, חאטש זיינע דרשות האבען אייגענטליך קיין שום ממשות ניט געהאט: די איינוואהנער פון ליאן האבען ניט געהאט קיין שום סבה פאר וואס באז צו

זיין אויף די יודען און דער פאר זענען זיינע רייד אין איין אויער אריין און אין דעם אנדערן — ארויס.

אגֹבּרד האט זיך אבער פארט ניט געקאנט בערוהיגען און ער האט געמאכט א אסיפה (קאנצול) פון גייסטליכע, וואס האבען אויסגעארבייט א פאפיער מען זאל דערלאנגען דעם קייזער און איהם בעווייזען וואס פאר א אונרעכט עס איז אזוי צו בעשיצען יודען. ווי עס ווייזט אויס, איז דאס פאפיער אפילו ניט אנגעקומען צום קייזער, און אז אגֹבּרד האט געזעהן אז נאר פון רעדען און שרייבען וועט גאר ניט ארויסקומען, האט ער אנגעהויבען ארבייטען אויף איין אנדער אופן, ביז עס איז ארויס א מרידה און די פרינצען האבען געוואלט ביי לודוויג'ן צונעהמען די קרוין. פון דער מרידה איז אבער נאר ארויס דאס וואס אגֹבּרד האט אנגעוואהרען זיין שטעללע, און ערשט שפעטער מיט עטליכע יאהר האט ער געפועלט ביים נוטען קייזער ער זאל ווייטער בלייבען אויף זיין ארט.

לודוויג איז געבליבען ביז אין טויט אריין געטריי און איבערגעבען די יודען, חאטש עס האט זיך געמאכט א צופאל, וואס ער האט פון איהם זעהר פיעל יסורים געהאט און וואס וואלט געקאנט אין גאנצען איבערקעהרען זיינע געדאנקען און געפיהל, ווען ער איז ניט איבערצייגט, אז יודען זענען אין דעם ניט שולדיג. איינער פון די בעסטע גייסטליכע באדא (פואוטי), וואס לודוויג האט איהם זעהר ליעב געהאט און געשאצט, איז געפאהרען קיין רום זיך לאזען בענשען ביים פאבסט און מתפלל זיין אויף די הייליגע קברים. וואס מיט איהם איז פארגעקומען אין רום — איז שווער צו וויסען, עס איז א סברא אז דאס לעבען פון די גייסטליכע איז איהם שטארק ניט געפאלען, נאר גאר פלוצלונג האט ער געווארפען א אום-חן אויף דער קריסטליכער רעליגיאן און איז גלייך אוועק קיין שפאניען, דארט האט ער זיך מגייר געוועהן אין דער שטאדט סרגאסא, ער האט חתונה געהאט מיט א יודיש קינד, זיך אנגעהויבען רופען אליעזר, און האט דערנאך בעוויזען אזא שנאה געגען קריסטען אז ביי א מלחמה האט ער צוגערעדט די מחמדנער זיי זאלען קיין רחמנות ניט האבען אויף זיינע געוועזענע גלויבענסברידער און זאלען זיי נייטהען זיי זאלען מוזען איבערגעהן צום איסלאם אדער צום יודענטהום. באדא האט פערפאלגט די קריסטען מיט'ן גאנצען פייער פון א קאטוילישען גייסטליכען, און עס איז געקומען דערצו אז פון שפאניען האבען די קריסטען געשיקט געבעט-בריעף קיין פראנקרייך, די מלוכה זאל זיך אנטהון אללע כוחות און זעהן פועל'ן מען זאל ארויסגעבען פון דארט דעם גער. אודאי איז דאס געוועהן א שטארקער וועטהיג פאר'ן קייזער

לודוויג ; עס פלעגט איהם אפט קומען אויף דער מחשבה אז ער האט אפשר אליין א נגיעה אין דער זאך דער מיט וואס ער איז געוועהן א צו נאהענטער מחותן מיט די יודען, נאר זיין עהרליכער כאראקטער האט איהם ניט דערלאזט זיך נוקם זיין אין אונשולדיגע מענשען און ער האט ניט אויפגעהערט צו טהון חסדים מיט יודען.

נאך לודוויג'ס טויט איז געווארען א איבערשלאג אין דעם גליקליכען לעבען פון די יודען. אין דער ערשטער צייט האבען זיי עס אפילו ניט געקאנט אזוי פיהלען, ווייל דער נייער קייזער קארל דער קאהלע (מיט די אויסגעקראכענע האר פונ'ם קאפ) האט געירשט פון זיין מוטער יהודית ליעבשאפט צום יודישען פאלק. ביי איהם אין הויף איז נאך געוועהן א יודישער לייב-דאקטאר צדקיהו, און אויסער דעם האט ער געהאט א גוטען פריינד יהודה, וואס ער פלעגט זיך מיט איהם בעראטהען שטענדיג. אודאי האבען די יודען נאך ניט געוואוסט פון קיין נויט, נאר די גייסטליכע האבען אויף זיי געשארפט די צייז און זענען זיי געוועהן שונאים אויפ'ן לעבען.

דער ערגסטער פון אללע שונאים איז געוועהן דער עפיסקאפ פון ליאן אמאלא, א תלמיד פון אגבּרד, וואס האט זיך געוואוסט נוקם זיין אן די יודען פאר זיין רבּי'ן. ער האט אין דער שטאדט מא ניט ווייט פון פאריז, געמאכט איין אסיפה פון די גרעסטע גייסטליכע און האט אויך צוגעשלעפט צו דער פערזאמלונג דעם עפיסקאפ פון רהיימס, הינקמאר, וואס איז געוועהן א שטארקער חשוב ביי קארל'ן, און עס איז געבליבען ביי אללע מען זאל פארלעגען דעם קייזער אז ער וועט גליקליך מאכען דאס לאנד ווען ער וועט צו פרעסען א ביסעל די יודען. זיי האבען אויסגעגראבען די אלטע גזירות פון אמאל און האבען גערעכענט אז ווען קארל וועט זיי צו ליעב טהון חאטש אויף דער העלפט וועט אויך זיין פאר זיי גענוג. אומזיסט איז אבער געוועהן זייער מיה : קארל איז ניט געוועהן פון די מענשען, וואס לאזען זיך זאגען א דעה און דערצו האט ער טאקי ניט געהאט פאר וואס זיך צו טשעפען צו די יודען, און דער גאנצער געשריי האט זיך אויסגעלאזט דערמיט וואס די יודען האבען בעדארפט פון סחורה צאהלען עלף פראצענט מס פאר דער מלוכה, און ביי די קריסטען האט מען מעהר ניט גענומען ווי צעהן פראצענט.

אז אמאלא'ס פלאן איז ניט געראטהען, האט ער זיך ענטשלאסען אויפ-צורייצען די קליינע פירסטען, וואס האבען געהאט צו שאפען איבער פערשידענע ערטער, וואו יודען האבען געוואהנט, ווייל פראנקרייך האט זיך דעמאלט צו-

שהיילט אויף פיעל קליינע חלקים, אונ ער מיט נאך אנדערע גייסטליכע האבען צושיקט בריעף אומעדום אונ האט אויסגעוויזען וואס פאר א שאדליך פאלק יודען זענען אונ ווי זיי פערדארבען קריסטען, וואס האלטען מעהר פון רבנים ווי פון גייסטליכע. פריהר האבען זיי די פירסטען אויך ניט געוואלט הערען, נאר ביס־לעכוויים האט דער גיפט פון רכילות אנגעהובען ארבייטען אונ די יודען זענען געווארען הפקר. צום אנהייב האבען זיך אפילו די יודען ארויסגעשטעלט געגען די שונאים אונ דארט וואו מען האט געהאלטען פאר א מצוה אנצופאלען אויף זיי אין דער וואך פון פסח האבען די קריסטען פון זיי אויך געחאפט גוטע קלאפ, אונ עס פלעגען פאלען הרוגים פון ביידע זייטען. דער מענש ווערט אבער געוואהנט מיט צרות, אונ מיט דער צייט מיינט ער אז עס קומט איהם אזוי: דער פאר האבען די יודען אנגענומען פאר ליעב, ווען אין טולוזה איז ארויס א מנהג אז יעדען פרייטאג פאר דעם קריסטליכען פסח מוז דער גראף פון דער שטאדט געבען א פאטש דעם יודישען פארשטעהער, אונ אז עס האט זיך איין מאל געמאכט וואס א גייסטליכער הוגא, וועלכען מען האט מכבד געוועהן מיט דעם כבוד, האט אראבגעלאזט אזא פאטש אז דער יוד איז אויפ'ן ארט געשטארבען, האבען די יודען זיך אפילו ניט געקלאגט אין ערגיץ אונ האבען מעהר ניט געבעטען: נור מען זאל ביי זיי נעהמען געלט אונ פערבייטען די מצוה פון יודען־שלאגען אויף דער מצוה, צו רייסען ביי זיי געלד אויף צדקה־זאכען.

דריי דורות זענען אין גאנצען אוועקגעגאנגען אונ די לאגע פון די יודען איז שוין ניט געוועהן צו דערקענען. לודוויג דעם פרומען'ס אור־ענקעל, לודוויג דער צווייטער, האט זיך אזוי געלאזט ארומפיהרען פון די גייסט־ליכע אז ווען ער איז אים יאהר 855 געווארען קעניג פון איטאליען, האט ער ארויסגעגעבען א בעפעהל אז קיין איינציגער יוד זאל זיך ניט טארען געפינען אין לאנד. צום גליק איז דעמאלט איטאליען געוועהן אין אזא שוואכען צושטאנד, אז די מלוכה איז ניט אים שטאנד געוועהן אזא בעפעהל אויסצופיהרען; נאר אז די יודען האבען זיך שוין בעדארפט רעכנען פאר איינגעבעטענע איז דאס ביי זיי גלייך געוועהן ווי ארויסגעטריבען. ניט בעסער איז געוועהן די יודען אין אנדערע ערטער אין פראנקרייך: דער קעניג קארל דער תם האט מנדר גע־וועהן אויף דער קירכע די גאנצע הכנסה פון יודישע וויינגערטנער, אונ דער קעניג פון בורגונד באזא האט פשוט געמאכט די יודען פאר קנעכט, אונ האט זיי אוועקגעשענקט דער קירכע.

אין די ביזאנטינישע לענדער האבען די יודען שוין לאנג ניט געהאט קיין

רעכטע, נאר מיט איין זאך האבען זיי זיך געפיהלט גליקליך וואס אין רעליגיאנס-זאכען האט מען זיי ניט געשטערט. אז באזיליוס פון מאקעדאניען איז אבער געווארען קייזער, האט מען ביי זיי די איינציגע נחמה אויך צוגענומען. באזיליוס האט זיך שטארק מיה געגעבען אז די יודען זאלען איבערגעהן צום קריסטענטהום, אונ חאטש ער האט זיי געהייסען נאר מיט גוטען צורעדען דער צו אונ אבשיטען די געטויפטע מיט אללע חסדים, פון דעסטוועגען האט מען ניט יוצא געוועהן נאר מיט דעם, אונ מען האט זיך מיט די עקשנים אבגערע-כענט אז דאס לעבען איז זיי ניט ניחא געוועהן. דאס האט געבראכט דערצו וואס פיעל יודען האבען זיך געמוזט טויפען, נאר קוים איז באזיליוס געשטארבען, האבען זיי זיך אומגעקעהרט צום יודענטהום. דערפון איז אבער ארויס נאך אגראסער אונגליק, ווייל דער נייער קייזער לעא, וואס מען האט איהם גערופען „דער פילאזאף", איז געוועהן נאך פרימער פונ'ם פאטער אונ האט געהייסען פארמשפט'ן צום טויט יעדען געטויפטען יודען, וואס עס וועט אויף איהם פאלען א חשד אז ער האלט נאך פון זיין פריהריגער אמונה. דעמאלט האבען זעהר פיעל פון די אונגליקליכע, וואס זענען אוועקגעשוואומען פון איין זייט אונ צו דער אנדערער זייט איז זיי שווער געוועהן זיך צו צושלאגען מיט'ן לעבען בעצאהלט פאר איין קוק צוריק — צו זייערע ברידער....

3 רב סעדיה גאון אונ זיין צייט.

(928—950 נאך קריסטוס געבורט).

אויך אין בבל אונ אין אנדערע לאנדער, וואס די כליף'ן האבען געהאט איבער זיי צו שאפען, איז די יודען געווארען שלעכט. דער כליף אל-מוטבקיל האט גערודף'ט יודען אונ קריסטען, אונ האט געגען זיי בענייהט די אלטע גזירות פון אמאר'ן. ער האט זיי ניט צו געלאזט צו קיין שום דיענסט, ער האט ביי זיי צו גענומען שולען אונ קירכען אונ אויף זייער ערט אויסגעבויט מאשעען. א חוץ דעם האבען זיי ניט געטארט רייטען אויף פערד, נאר אויף אייזלען. א צעהנט-חלק פון דער הכנסה האט מען ביי זיי גענומען מס, אונ מען האט זיי נאך געצווינגען זיי זאלען טראגען נאר אנדערע קליידער, געלע מאנטלען, אונ זיך צו גארטלען מיט שטריק. דעם ריש גלותא האט די מלוכה קיין שום מאכט ניט געגעבען אונ די שטעלע איז דערוויל נאך ניט אונטער געגאנגען נאר דערפאר וואס דער עולם איז שוין געוואוהנט געוועהן צו האבען א פארשטעהער אונ עס

איז שווער געוועהן פלוצלונג גאר צו בלייבען אהן א מנהיג. אין דער צייט האט פומבדיתא, וואס איז געוועהן גאהענטער צו דער הויפטשטאדט בגדד, אנגעהויבען שפיעלען א גראסערע ראללע פון סורא, אונ אזוי ווי ביידע ראשי ישיבות האבען צו טהון געהאט איבער דעם טיטעל „גאון", האט זיך אנגעהויבען א שטארק מחלוקת. פון יענע גאונים זענען מעהר בעקאנט די נאהמען פון פלטוי בן אביי אונ מר שר שלום, וואס האט געפסק'ט אז נאכ'ן תלמוד טאר מען אפילו מענשען פון אנדערע אמונות אויך ניט אבנארען. די גאונים האבען זיך אבער אין גאנצען אבגעגעבען מיט תלמוד, אונ פון קיין חכמות חצוניות האבען זיי ניט געוואלט וויסען; זיי האבען זיך מפלפל געוועהן איבער דעם קלענסטען דין אדער מנהג, אונ עס איז געקומען דערצו, אז דער גאון פון סורא נטרונאי דער צווייטער האט זיך ערלויבט צו זאגען, אז ווער עס רעכט ניט אב אום פסח דעם סדר ווי עס דארף צו זיין — איז ער גלייך צו א גאטצענדיענער. צווישען די רבנים האבען זיך אבער יוא געפונען גרויסע דענקער, וואס האבען פערשטאנען, אז מען קאן ניט בלייבען פערשלאסען גאר אין בית המדרש, אז מען מוז קוקען מיט אפענע אויגען אויף דער גרויסער ברייטער וועלט. זיי האבען זיך שוין אנגעהויבען מעהר בעדינען מיט דער אראבישען שפראכע אונ האבען זיך מיט גרויס חשק גענומען לערנען פערשידענע לשונות אונ חכמות.

פון די רבנים האט זיך בעזאנדערס בערימט געמאכט ר' יצחק בן שלמה הישראלי, וואס האט געשטאמט פון מצרים אונ איז געוועהן לייב־דאקטאר ביים כליף עבד־אלה. ער האט געלעבט פינף אונ נייגציג יאהר אונ האט אנגעשריבען פיעל ספרים וועגען מעדיצין אונ אנדערע וויסענשאפטען. ער האט געהאט צוויי תלמידים, א מחמדנער: אבו ג'אפאר אבן־אלגזר, אונ א יודען דונש בן תמים, וואס איז געגאנגען אין וועג פונ'ם רבי'ן אונ האט זיך בעמיהט צו בעפעסטיגען די חכמה אין יודישען פאלק.

ביים סוף פונ'ם נײנטען יאהר הונדערט, ווען די מלוכה איז איבערגעגאנגען צום כליף אל־מוטדהיד אונ זיין הויפט־מיניסטער עבעיד־אלה אבן־סולימן האט אנגעהויבען מקרב זיין יודען אונ קריסטען, איז די לאגע פון די יודען געווארען פיעל בעסער, נאר אין זייער אינווענינסטען לעבען איז נאך אלץ געוועהן פול מיט אונצופרידענהייטען. דאס מחלוקת צווישען ביידע ישיבות פון סורא אונ פומבדיתא איז אללע מאל גרעסער געווארען אונ סורא האט אין גאנצען כמעט פערלארען איהר ווערט, ווען אין פומבדיתא איז געווארען גאון רב האי בן דוד, וואס איז פריהר געוועהן רב אין בגדד אונ דאס פאלק האט איהם

ווער ליעב געהאט. נאך מעהר איז סורא אראבגעפאלען ווען די שטעלע פון רב האי בן דוד איז איבערגעגאנגען צו מר כהן צדק, וואס האט געוואלט אז די ישיבה פון סורא זאל ניט האבען גאר קיין חלק אין די נדבות, וואס מען פלעגט שיקען פון דער גאנצער וועלט אויף אויס צוהאלטען די ישיבות. מיט גרויס מיה האט מען געמאכט א פשרה, אז ביידע ישיבות זאלען זיך גלייך איינטהיילען, נאר פאר מר כהן צדק איז דאס נאך אלעס ווייניג געוועהן: ער האט זיך איינגעשפארט אז נאר דער ראש ישיבה פון פומבדיתא זאל האבען דאס רעכט צו זעצען דינים, און האט דערמיט בעריהרט דעם כבוד פונ'ם ריש גלותא מר עוקבא, וואס האט זיך דארויף בעקלאגט פאר דער מלוכה. מר כהן צדק האט אבער אין הויף געהאט גוטע פריינד, ווי יוסף בן פנחס און נטירא, און מען האט אזא דריי געטהון אז פלוצלונג האט מען אראבגעווארפען דעם ריש גלותא און מר עוקבא האט געמוזט אוועק קיין קרמיסין, ניט ווייט פון בגדד. צו זיין גליק, האט זיך גראד דארט דעמאלט געפונען דער כליף אלמוקטדר, און אזוי ווי מר עוקבא איז געוועהן א גרויסער בריה אויף שירים שרייבען אין דער אראבישע שפראכע און האט דעם כליף אויף א שפאציר בעגריסט מיט א שאנעם שיר, איז ער צוריק ארויף אויף זיין שטעלע. די שונאים האבען אבער ניט גערוהט און האבען מיט פערשידענע מיטעל אזוי לאנג געארבייט ביז מען האט דעם ריש גלותא ווייטער אבגעזאגט און מען האט איהם שוין דאס מאל ארויסגעשיקט פון דער מדינה, כדי ער זאל מעהר קיין שליטה ניט האבען. מר עוקבא איז אוועק קיין קירואן אין אפריקא, און האט זיך דארט מיט כבוד אויסגעלעבט זיינע יאהרען. מר כהן צדק האט אבער ניט אזוי געמיינט צו טרעפען זיין שונא, ווי ער האט ניט געוואלט ליידען עס זאל זיין א ריש גלותא, און דערפאר אז דער עולם האט אויסגעקליבען מר עוקבא'ס א קרוב, דוד בן זכאי, האט ער עס בשום אופן ניט געוואלט דערלאזען. דער פון איז ארויס א גאנצע קריעג און דער נייער ריש גלותא האט איהם געוואלט מאכען פאר אויס גאון, ביז איינער פון די פרימסטע בעלי־בתים, דער בלינדער נסי נהרואני, האט זיך אריינגעלעגט אין שלום, און פון דעמאלט אהן האט זיך די ישיבה פון סורא ווייטער אויפגעהויבען, און מר כהן צדק האט נאך מיט זיינע אייגענע אויגען געקאנט זעהן וואס פאר א קוואל פון תורה און חכמה האט זיך דארט בעוויזען.

דאס וואס די ישיבה פון סורא האט צוריק בעקומען איהר גלאנץ — האט געהאט צו פערדאנקען רב סעדיה (סעיר) בן יוסף פון דער שטאדט פאיום

אין מצרים. פון אללע גאונים, קאן מען זאגען, איז ער געוועהן דער ערשטער וואס האט צונויפגעבונדען תורה מיט חכמה צוזאמען, אונ האט די וויסענשאפט צווישען די רבנים געשטעלט אויף א פעסטען פוס. אין זיין צייט האבען געשפיעלט א גרויסע ראללע צוויי קראימעשע לומדים, א פאטער מיט א זוהן, משה אונ אהרן פון דער משפחה בן־אשר. זיי האבען זיך בעשעפטיגט מיט מסרה, אונ האבען געמאכט א גראמאטיק אויף צו לערנען לשון הקדש, ווייל די העברעאישע שפראכע איז כמעט אין גאנצען איינגעשטאנען אין די האנד פון די קראימעס, אונ די רבנים האבען זיך נאר אבגעגעבען מיט'ן תלמוד. רב סעדיה האט געגעבען א קוק אז עס איז קיין תכלית ניט וואס די יודען פערלאזען דאס הייליגסטע לשון, אונ ער האט אנגעשריבען אויף העברעאיש אונ אראביש א גראמאטיק. די קראימעס האבען באלד פערשטאנען צו ליעב וואס רב סעדיה האט אויף זיך גענומען אזא ארבייט אונ זענען איהם געווארען דם־שונאים. בעזאנדערס איז ארויסגעשפרונגען געגען איהם איינער פון די קראימעשע לומדים, שלמה בן־ירוחם, וואס האט אנגעשריבען א גאנץ ספר געגען רב סעדיה'ן, אונ שעלט איהם דארט מיט טויטע קללות. רב סעדיה האט זיך אבער ניט איבערגעשראקען אונ האט ארויסגעגעבען א סך ספרים אויף דער וועלט, אונ אויך איין אראבישע איבערזעצונג פון דער משנה, אונ זיין נאהמען האט אנגעהויבען צו קלינגען צווישען יודען אומעדום.

אז דער ריש גלותא, דוד בן זכאי, האט זיך ענטשלאסען אריינצוגעבען א נייע לעבען אין דער ישיבה פון סורא אונ זי איבערצוגעבען אין רעכטע האנד פון א גרויסען מענשען, וואס זאל ווערט זיין צו טראגען דעם נאהמען „גאון", האט ער געפונען ראוי דערצו נאר צוויי מענשען: א היימישען למדן, פון די גראבסטע מיוחסים, צמח בן שהין, אונ רב סעדיה, וואס מען האט שוין פון איהם געהערט אז ער איז א וואונדערליכער מאן. רבי נסי נהרואני האט אפילו געראטהען מען זאל אויפנעהמען פאר גאון א מענשען וואס מען קען איהם, נאר דער ריש גלותא האט מעהר געצויגען אויף רב סעדיה'ס זייט, אונ מען האט איהם אראב געבראכט פון מצרים. נאר גיך האט רב סעדיה בעוויזען וואס ער קאן: אין א קורצע צייט איז די ישיבה פון סורא געקומען אויף אזא הויכע מדרגה אז פון פומבדיתא האט מען גאר ניט געקאנט רעדען. עס איז איהם אבער שווער געוועהן זיך אויסצוגלייכען מיט'ן ריש גלותא, וואס איז ניט געוועהן קיין גרויסער נקי כפים, אונ האט ליעב געהאט צו בעגייסען דעם עולם. איין מאל האט זיך געמאכט וואס די יודישע קהלה פון דער שטאדט פארם האט ניט געקאנט

געבען דעם ריש גלותא אזוי פיעל געלד ווי פיעל ער האט געוואלט, האט ער אויף זיי אזוי אנגערעדט פאר דער מלוכה אז מען האט זיי זעהר שטרענג בע־שטראפט. דאס האט שטארק פערדראסען רב סעדיה'ן, נאר ער האט געמוזט צו־קוקען די עולה אונ שווייגען, ווייל ער איז נאך ניט געוועהן זיכער אויף זיין שטעללע אונ האט געהאט שונאים, ווי דער גאון פון פומבדיתא מר כהן צדק אונ אהרן אבן שרגדו, וואס איז געוועהן א גרויסער עשיר אונ א למדן נאך דערצו. קוים איז אבער אוועקגעגאנגען א קורצע צייט אונ רב סעדיה האט גע־פיהלט אז זיין מעמד איז פעסט, האט ער שוין ניט געליי͏גט קיין כבוד אויף ריש גלותא, אונ באלד האט ער טאקי געהאט די מאגליכקייט ארויסצווייזען זיין פייערינען חאראקטער. ביי א פראצעס וועגען א ירושה האט דער ריש גלותא ארויס געגעבען ניט קיין ריכטיגען פסק, אונ האט דוקא געוואלט אז ביידע גאונים זאלען איהם געבען זייער הסכמה. מיט מר כהן צדק האט ער ניט בע־דארפט לאנג בעטען, דער האט איהם באלד צו ליעב געטהון, נאר אז עס איז געקומען צו רב סעדיה'ן האט ער אויף קיין פאל זיך ניט געוואלט חתמ'נען. עס איז געקומען דערצו אז דעם ריש גלותא'ס זוהן האט זיך ערלויבט אויפהעבען א האנד געגען רב סעדיה'ן, אונ פאר אזא עזות איז ער קוים מיט'ן לעבען ארויס. דא האט זיך אנגעהויבען א ארענטליכע קריעג: דער ריש גלותא האט רב סעדיה'ן אבגעזאגט אונ איין אנדערן בעשטימט אויף זיין ארט, אונ רב סעדיה האט פון זיין זייט ערקלאהרט, אז דוד בן זכאי האט פערלארען זיין שטעללע אונ האט טאקי זיין ברודער רב יאשיה חסאן געמאכט פאר ריש גלותא. דאס מחלוקת איז געווארען אללע מאל גרעסער אונ ביידע צדדים האבען אנגעהויבען געהן מיט תקיפות אונ האבען זיך געווענדט צום כליף אלמוקתדיר. די פארשטעהער פון דער מלוכה האבען דערווייל געריסען ביי יעדען צד געננג געלד; מען האט זיי צוגעזאגט אז באלד וועט מען מאכען איין אסיפה אונ מען וועט ביידע צדדים זיך לאזען אויסטענה'ן, נאר דערווייל זענען אזוי איבערגעלאפען צוויי יאהר, אונ אז די מלוכה איז איבערגעגאנגען צום ארמען כליף קאהיר אונ דער רייכער אבן שרגדו, וואס האט געהאלטען מיט דוד בן זכאי, האט איהם גע־געבען א היבשע מטבע, האט ער געהייסען ארויסטרייבען אי רב סעדיה'ן, אי דעם נייעם ריש גלותא. רב יאשיה חסאן האט געמוזט אוועק אין דער שטאדט כורסאן, אונ איז דארט געשטארבען אונ רב סעדיה האט פיער יאהר געלעבט אין בגדד ווי א איינפאכער בעל־הבית. אי[illegible] צייט האט ער אנגעשריבען זיין בעריהמט ספר אי־בער די יסודות פון אמונה „ה[illegible]ת והדעות", אונ דאס איז געוועהן א תשובה אויף

צְווֵיי הונדֶערְט שַׁאֲלוֹת, וָואס אַ גֶעווִיסֶער חִוִי הַבַּלְכִּי, וָואס הָאט גֶעלֶייקֶענְט אִין גָאטט, הָאט גֶעפְרֶעגְט אויף דֶער תּוֹרָה. וִוי פֶערְבִּיטֶערְט רַב סַעֲדְיָה׳ס לֶעבֶּען אִיז גֶעוֶועהן, הָאט עֶר מִיט חֲרִיפוּת אוּנ טִיעפֶע חֲקִירוֹת אויסְגֶעווִיזֶען אַז עֶס אִיז דָא אַ בּוֹרֵא עוֹלָם, אַז בַּיי אִיהם אִיז דִי אֱמֶת׳ע חָכְמָה אוּנ נָאר אִין גַאנְצֶען דֶער כֹּחַ.

דֶערְוַוייל אִיז גֶעוָוארֶען אַ פֶערְאֶנְדֶערוּנְג אִין דֶער מְלוּכָה: דֶער נַייעֶר כַּלִיף אַל־רַדְהִי אִיז גֶעוֶועהן זֶעהר אַ גוּטֶער מֶענְשׁ אוּנ זַיין מִינִיסְטֶער עֲלִי־אִבְּן אִיזַה הָאט שְׁטַארְק גֶעהַאלְטֶען פוּן רַב סַעֲדְיָה׳ן. מַר כֹּהֵן צֶדֶק אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנ דֶער עוֹלָם הָאט בִּיסְלֶעכְוַוייס נָאךְ אַ מָאל אָנְגֶעהוֹיבֶּען זִיךְ וֶוענְדֶען צוּ רַב סַעֲדְיָה׳ן וִוי צוּם גְרֶעסְטֶען מַאן. אֵיין מָאל הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט וָואס צְווֵיי מֶענְשֶׁען הָאבֶּען זִיךְ בֶּעדַארְפְט פֶערְלָאזֶען אויף בּוֹרְרִים, הָאט אֵיינֶער אויסְגֶעקְלִיבֶּען דֶעם רֵישׁ גָלוּתָא, אוּנ דֶער אַנְדֶערֶער — רַב סַעֲדְיָה׳ן. אַז דֶער רֵישׁ גָלוּתָא אִיז דֶערְפוּן גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען, הָאט עֶר עֶס אָנְגֶענוּמֶען פַאר אַ פְּחִיתַת הַכָּבוֹד, אוּנ הָאט גֶעשִׁיקְט רוּפֶען דֶעם אַנְדֶערְן צַד אוּנ הָאט אִיהם פָּשׁוּט גֶעהַרְגֶ׳ט־גֶעשְׁלָאגֶען. אַזַא מַעֲשֶׂה הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַ שְׁטַארְקֶען רַעַשׁ, אוּנ עֶס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען בַּיי דִי בְּכָבוֹד׳סְטֶע בַּעֲלֵי־בָּתִּים פוּן בַּגְדַד מֶען זָאל אָנְוֶוענְדֶען אַלֶע מִיטֶעל אוּנ זֶעהְן אויסְצוּגְלַייכֶען דֶעם רֵישׁ גָלוּתָא מִיט רַב סַעֲדְיָה׳ן, כְּדֵי עֶס זָאלֶען מֶעהר נִיט פָארְקוּמֶען אַזֶעלְכֶע שֶׁאנְדְלִיכֶע זַאכֶען. אֵיינֶער פוּן דִי גְרֶעסְטֶע עֲשִׁירִים בִּשְׁר בֶּן אַהֲרֹן הָאט זִיךְ זִיךְ אַרַיינְגֶעלֶעגְט אִין שָׁלוֹם, אוּנ אַז עֶס אִיז אִיהם גֶערָאטְהֶען צוּנוֹיפְצוּבְּרֵיינְגֶען בֵּיידֶע צְדָדִים אִיז גֶעוָוארֶען אַ גְרוֹיסֶע שִׂמְחָה: דֶער רֵישׁ גָלוּתָא הָאט עֶטְלִיכֶע טָאג כְּסֵדֶר נִיט אַוֶועקְגֶעלָאזְט פוּן זַיין הויז רַב סַעֲדְיָה׳ן, אוּנ הָאט אִיהם מִיט כָּבוֹד צוּרִיק גֶעזֶעצְט אויף זַיין שְׁטֶעלֶע. רַב סַעֲדְיָה אִיז דַארוֹיף בֶּעשְׁטַאנֶען, נָאר זַיינֶע שְׂכִירוֹת הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען וַוייטֶער גֶעבֶּען רַב יוֹסֵף בַּר סַטְיָא׳ן וָואס הָאט דִי גַאנְצֶע צַייט גֶעפִיהְרְט דִי יְשִׁיבָה פוּן סוּרָא.

רַב סַעֲדְיָה׳ס לֶעצְטֶע יָאהְרֶען הָאבֶּען צוּגֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעזוּנְדֶער גְלַאנְץ צוּ דֶער יְשִׁיבָה פוּן סוּרָא, וַוייל פוּן אַלֶע לֶאנְדֶער הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען גֶעוֶוענְדֶעט מִיט שַׁאֲלוֹת־וּתְשׁוּבוֹת צוּם גְרוֹיסֶען „גָאוֹן“. רַב סַעֲדְיָה׳ס גוּט הַארְץ הָאט זִיךְ עֶרְשְׁט אַרוֹיסְגֶעווִיזֶען נָאךְ דֶעם רֵישׁ גָלוּתָא׳ס טוֹיט: עֶר הָאט אִין גַאנְצֶען פֶערְגֶעסֶען דִי יִסוּרִים וָואס עֶר הָאט פוּן אִיהם אִיבֶּערְגֶעטְרָאגֶען בַּיים לֶעבֶּען, אוּנ הָאט זַיין מִשְׁפָּחָה גֶעדִיעֶנְט וִוי אַ פָאטֶער. זַיין זוּהן יְהוּדָה הָאט גֶעיַרְשֶׁ׳ט דִי שְׁטֶעלֶע פוּן רֵישׁ גָלוּתָא, נָאר עֶר הָאט אָבֶּער מֶעהר נִיט גֶעלֶעבְּט וִוי זִיבֶּען חֳדָשִׁים, אוּנ נָאךְ אִיהם אִיז גֶעבְּלִיבֶּען אַ זוּהן פוּן צְוֶועלְף יָאהר. רַב סַעֲדְיָה הָאט דעם יתום

אַרייַנגענומען צו זיך אין שטוב און האָט איהם אַלליין ערצויגען, כדי ער זאָל װערט זיין צו װערען אַ פאָרשטעהער פון'ם פאָלק. דערװייל איז געװאָרען ריש גלותא איינער פון דוד בן זכאי'ס קרובים; עס האָט אָבער לאַנג ניט געדויערט, װייל די מחמדנער האָבען געגען איהם פאַלש עדות געזאָגט אַז ער האָט געלאַסטערט זייער אמונה, און מען האָט איהם געטויטעט. אַז דער יונגער מאַנן איז אונטערגעװאַקסען, און איז אַרויף אויפ'ן זיידענס שטעלע, האָט ער שוין געשװעבט אין אַ סכנה, װייל די מהמדנער זענען געװעהן אין כעס פון פריהער און האָבען אָפּענטליך זיך בערימט אַז דער יודישער פאָרשטעהער איז ניט זיכער מיט'ן לעבען. די מלוכה האָט אפילו דעם יונגען ריש גלותא געשיצט, נאָר איינהיטען האָט זי ניט געקאָנט: רוצחים זענען אויף איהם אָנגעפאַלען װען ער איז געפאָהרען מיט גרויס פּאַראַד אין אַ װאָגען און האָבען איהם געהרג'ט. אַזוי איז געפאַלען נאָך זיבען הונדערט יאָהר דער לעצטער ריש גלותא; די יודען האָבען שוין מורא געהאַט אויפצורייצען זייערע שונאים די אויגען און אויסקלייבען אַ נייעם פאָרשטעהער און האָבען זיך געטרייסט דערמיט, װאָס ביידע ישיבות האָבען נאָך געדיענט פאַר אַ הויפּט-פּונקט פון'ם גאַנצען יודענטהום.

מיט רב סעדיה'ס טויט, װאָס איז אין גאַנצען אַלט געװעהן פופציג יאָהר, האָבען די ישיבות אויך אָנגעהויבען פאַלען. זיין זוהן דוסא איז אפילו געװעהן אַ גרויסער למדן און האָט אָנגעשריבען עטליכע ספרים, נאָר דעם פאָטערס שטעלע האָט ער ניט געװאָלט אָננעהמען. די ישיבה פון סורא איז איבערגעגאַנגען צום פריהעריגען גאון יוסף בן סטיא, נאָר ער איז שוין געװעהן צו אַלט און האָט גאָר ניט געקאָנט מאַכען געגען דער ישיבה פון פומבדיתא, װאָס האָט זיך נאָך אַ מאָל אויפגעהויבען, בעזאָנדערס נאָך דעם װאָס אהרן אבן שרגדו איז געװאָרען גאון און האָט זיינע בעסטע יאָהרען און לעצטע כוחות אַװעקגעגעבען דאַרויף ער זאָל זיין ישיבה ברענגען צו אַ רעכטען מעמד. אַכטצעהן יאָהר האָט ער געפיהרט די ישיבה, און אַזוי װי ער איז געװעהן צו זיין בקיאות און חריפות אויך אַ גרויסער גביר, האָט ער אַלדינג אויסגעפיהרט, און די ישיבה פון סורא איז אַזוי געפאַלען אַז איהר פאָרשטעהער האָט זיך בעסער ענטשלאָסען אַװעקצופאָהרען. די איינװאָהנער האָבען זיך נאָך געפּרובט אַרויסצושיקען אויף דער װעלט פיער שלוחים צו זאַמלען נדבות און האָבען נאָך געהאָפט צו דערהאַלטען די ישיבה; דאָס אונגליק האָט אָבער אַזוי געשפּיעלט אַז דאָס שיף, אויף װעלכען די שלוחים זענען אַרויס געפאָהרען, האָט מען געפאַנגען און זיי זענען פערװאָרפען געװאָרען אין װייטע מדינות און האָבען ניט געקאָנט אויס-

פיהרען זייער שליחות. אזוי האט מען געמוזט פארמאכען די ישיבה פון סורא, וואס האט מעהר פון זיבען הונדערט יאהר פארשפרייט תורה; אללע הייליגע ספרים האט מען מיט דער צייט פערפיהרט קיין שפאניען, און א נייער קוואל פון יודישע וויסענשאפט האט זיך געעפענט אין די לאנדער פון מערב-זייט.

רב סעדיה'ס טויט און דאס צומאכען פון דער סורא'ר ישיבה האבען די קראימעס צו געגעבען מעהר שטארקייט, און זיי האבען ווידער אויפגעהויבען א קאפ. דער אלטער סלמון בן ירוחם, וואס האט אלאנגע צייט געשוויגען, ווייל ער האט מורא געהאט פאר רב סעדיה'ן, איז צופלייס געפאהרען פון ארץ ישראל קיין בבל זיך אויסטענה'ן מיט רב סעדיה'ס תלמידים, און זיי דערוויזען אז זייער רבי האט ניט רעכט געהאט. אין דער אייגענער צייט איז ארויס א ויכוח צווישען רב סעדיה'ס תלמיד יעקב בן שמואל און דעם קראימישען למדן יפת בן עלי הלוי, און אין ירושלים האט זיך בעזאנדערס בעריהמט געמאכט א קראי אבולסרי סהל בן מצליח הכהן, וואס איז געוועהן א גרויסער מדקדק און האט גוט געשריבען העבראיש און אראביש. ער האט אנגעשריבען א פירוש אויף דער תורה, און האט אין פיעל ענינים אבגעווענדט רב סעדיה'ס מיינונגען. דאס איז אבער געוועהן א נצחון אויף נאר א קורצער צייט. אז איינעם געראט עפיס ווען זיין שונא איז גראד שוואך – בעווייזט עס נאך ניט אז ער איז א גבור, און אזא גבורה קאן יעדענפאלס קיין קיום ניט האבען.

די יודיש-שפאנישע צייט.

1 די צייט פון אבן שפרוט.

(950—1020 נאך קריסטוס געבורט).

דער לעצטער פונק פון יודישקייט האט נאך געגליהט אין דער איינציגער ישיבה פון פומבדיתא, נאר ניך האט עס אויך געמוזט פערלאשען ווערען, ווייל נאך אהרן אבן שרגדו'ס טויט איז געראטהען מר כהן צדק'ס זוהן נחמיה זיך ארויפחאפען אויף דער שטעללע פון „גאון". דער עולם האט עס אבער ניט געוואלט לײַדען און האט מעהר געצויגען צו רב שרירא בן חנניה, דערפון איז ארויס אגאנץ מחלוקת און אויף אזא אופן האט די ישיבה ניט געקאנט בליהען.

גאָטט האָט אָבער אַזוי געפֿיהרט, אַז די פֿיער שלוחים, וואָס מען האָט אַרויס-געשיקט צו זאַמלען נדבות פֿאַר דער ישיבה פֿון סורא אונ דער מחמד'נישער אַדמיראַל אבן ראַמאַחין האָט זיי געפֿאַנגען, האָבען גאַנץ ווייט פֿערפֿלאַנצט דעם בוים, וואָס זיינע בלעטער האָבען שוין אָנגעהויבען אַראָבצופֿאַלען אין בבל. איינער פֿון זיי איז געוועהן שמריה בן אלחנן, וואָס דער אַדמיראַל האָט איהם פֿערקויפֿט קיין אַלעכסאַנדריען, גאָר דאָרט האָבען איהם די יודען אויס-געלייזט און ער האָט זיך בעזעצט אין קאַירא; דעם צווייטען חושיאל האָט מען פֿערקויפֿט קיין אַפֿריקא אונ ער איז געבליבען אין קירואן. דער דריטער האָט געהייסען נתן בן יצחק הכהן אונ איז פֿערוואָרפֿען געוואָרען קיין נאַרבאָן. דער פֿירטער אָבער, ר' משה בן חנוך, האָט געליטען מעהר פֿון אַללע: ער האָט געהאַט זייער אַ שיין יונג ווייב אונ אַ געראָטהען קינד, וואָס ער האָט זיי שטאַרק ליעב געהאַט אונ האָט זיי מיט גענומען מיט זיך אין דער נסיעה; אַז מען האָט זיי אַללע געפֿאַנגען, איז דאָס יודישע ווייבעל געפֿאַללען דעם אַדמיראַל און ער האָט אָנגעהויבען איהר צו טשעפּען, זי האָט זיך אָבער מוסר נפש געוועהן, אונ אַז די סכנה איז שוין געוועהן גרויס האָט זי ביים מאַנן אויף לשון הקודש מעהר ניט געפֿרעגט גאָר: צו קאָנען די דערטרונקענע אויך האָפֿען אויף תחית המתים? אונ אַז ער האָט איר אַ וואונק געטאָן אויף יאָ, האָט זי זיך באַלד אַריינגעוואָרפֿען אין ים. נאָך אַזאַ אומגליק האָט מען ר' משה בן חנוך מיט'ן קליינעם זוהן געבראַכט קיין קורדובה ווי אַ שקלאַווע, און דאָרט האָט איהם די יודישע געמיינדע אויסגעקויפֿט, חאָטש קיינעם איז גאָר אויף דער מחשבה ניט געקומען, אַז מיט דעם פּדיון שבוים האָבען זיי בעפֿרייהט אַזעלבען, וואָס אויף איהם איז געפֿאַללען דער גורל אַריינצוברענגען אַ נייע ליכטיגקייט אין לאַנד, וואָס דאַרף בעשיינען דאָס גאַנצע יודענטהום פֿון שפּאַניען. ר' משה בן חנוך האָט באַלד ניט געוואָלט מגלה זיין ווער ער איז, אונ אַז ער איז דאָס ערשטע מאָל געקומען אין בית המדרש האָט ער זיך געזעצט ביי דער טהיר אין אַ ווינקעלע אונ האָט געהערט תורה פֿונ'ם קורדובה'ר רב ר' נתן וואָס איז ניט געוועהן קיין גרויסער למדן. אַז ר' נתן האָט אָבער אַ טעות געהאַט האָט זיך ר' משה ניט געקאָנט איינהאַלטען איז ער שטיל צוגעגאַנגען אונ מיט גרויס ענוות אויפֿ-געקלאָרט דעם אמת'ן פּשט. דער עולם האָט באַלד דערזעהן אַז פֿאַר זיי שטעהט אַ חריף, מען האָט איהם אָנגעהויבען פֿראַגען די האַרבסטע קושיות, ער האָט אַללדינג פֿאַראַנטפֿערט, און די גרעסטע לומדים האָבען זיך גאָר ניט געקענט פֿער-וואונדערן אויף אַזאַ בקיאות. דער רב איז געוועהן זעהר אַ פֿרומער און אַ ליעב-

האבער פון אמת, אונ נאך אין דעם איינענעם טאג אז מען איז איהם געקומען פרעגען א שאלה האט ער געזאגט, אז ער טאר ניט פסק'נען, ווייל אין שטאדט איז דא א גרעסערער למדן פון איהם. די יודישע קהלה האט באלד אויסגעקליבען ר' משה'ן פאר זייער רב אונ פארשטעהער, מען האט איהם אבגעשיט מיט טהייערע מתנות, בעשטימט א גרויסע הכנסה אונ אפילו געשענקט א רייכען וואגען ער זאל ארום פאהרען איבער דער שטאדט מיט כבוד. אז דער אדמיראל אבן ראמחאיין איז דער נאך געוואהר געווארען וואס פאר א שקלאווע ער האט פערקויפט, האט ער חרטה געהאט אופן מקח אונ האט אנגעהויבען שרייען, אז ער האט געהאט א טעות. עס האט איהם אבער ניט געהאלפען, די יודען האבען זיך געקלאגט פאר'ן כליף עבדאל רחמן דעם דריטען אונ האבען איהם פארשטעהן געגעבען אז מיט דער הילף פון אזא בעריהמטען למדן ווי ר' משה וועלען זיי קאנען אין קורדובה מאכען איין איינענע ישיבה אונ וועלען פערשפארען אזוי פיעל געלד אוועקצושיקען אין דער פרעמד. דער כליף האט טאקי פערשטאנען אז אזוי איז גלייכער אונ שפאניען איז געווארען א מקום תורה.

קיין לאנד איז אבער אין דער צייט אזוי ניט מסוגל געוועהן צו דערלאזען די יודען, זיי זאלען זיך אזוי צופיהרען די האנד אין לערנען אונ דענקען, ווי שפאניען. דער עדלער כליף עבדאל רחמן דער דריטער איז געוועהן א שטארקער אוהב חכמה אונ האט מקרב געוועהן פון אללע אומות די מענשען וואס האבען זיך נאר בעשעפטיגט מיט וויסענשאפט. דער פאר איז דעמאלט געוועהן גוט הן יודען, הן קריסטען, דער חלוק איז נאר געוועהן צווישען ביידע, וואס די קריסטען, וועלכע האבען זיך גערופען מוזעראבער האבען אנגעהויבען פערלאזען זייער גלויבען אונ כמעט פערגעסען זייער שרש, אונ די יודען זענען געבליבען טריי זייער אמונה, אונ די העברעאישע שפראכע איז ביי זיי געוועהן די הייליגסטע. אויף אזא פעטע אונ גוטע ערד האט געקאנט דער בוים פון יודישקייט א שיינעם וואקס טהון, אונ צווישען די ערשטע וואס האבען געזארגט אז דער בוים זאל טראגען טהייערע פרות זענען געוועהן, אויסער ר' משה בן חנוך, מנחם בן סרוק, א גרויסער מדקדק, אונ דונש אבן לברט, א בעריהמטער בעל-לשון. נאר די ארבייט פון אללע דריי בעריהמטע מאנער קאן זיך גאר ניט פערגלייכען מיט דעם גרויסען בנין, וואס אבו יוסף חסדאי בן יצחק אבן שפרוט פון דער משפחה אבן עזרא האט אויפגעשטעלט אונ אויף גאנצע פינף הונדערט יאהר בעפעסטיגט דאס יודענטהום אין שפאניען, או

עס אַרומגערינגעלט מיט כבוד און גלאַנץ.

חסדאי אבן שפרוט איז אויפגעוואַקסען אין אַ גביר'ס הויז. זיין פאָטער ר' יצחק איז געוועהן אַ מוקיר רבנן און האָט געשטיצט יודען וואָס האָבען זיך בעשעפטיגט מיט תורה און חכמה. דערפון האָט זיך אויך פון קינדהייט אָן ביי חסדאי'ן ענטוויקעלט אַ ליעבשאַפט צו וויסענשאַפטען, און עס איז פון איהם געוואָרען אַ גרויסער מושלם, אויסער מעדיצין האָט ער גוט געקאָנט אַראַביש און לאַטייניש. אַז דער כליף עבדאל רחמן איז פון איהם געוואָר געוואָרען האָט ער איהם געמאַכט פאַר אַ איבערזעצער און האָט איהם אויך, צו ליעב זיינע קאנטניסע אין דער לאַטיינישער שפראַכע, אַנגעהויבען שיקען אין די קאָניגליכע האָפען פון קריסטליכע מלכים. חסדאי האָט זיין זאַך געטהון בשלמות און מיט יעדען טאָג מעהר נושא חן געוועהן. דורך זיין השתדלות זענען געקומען קיין קורדובה דער קאָניג פון ליאָן און די קאָניגין פון נבּרה מיט גייסטליכע און מיניסטאָרין, און האָבען זיך זעהר פריינדליך פערבונדען מיט שפאַניען. דאָס איז ביים כליף שטאַרק אַנגעלעגט געוועהן און חסדאי איז ביי איהם געוואָרען אַזא חשוב אַז ער האָט בעקומען די גרעסטע דעה אין דער מלוכה און אַללע האָבען איהם געאַכט און געליבט. חסדאי איז טאַקי אָבער מיט'ן גאַנצען לעבען איבערגעגעבען געוועהן זיין פאָטערלאַנד, און חאָטש ער איז געוועהן אַ הייסער יוד און האָט זיך גערעכענט פאַר'ן הויפּט-פאַרשטעהער פון דער יודישע קהלה אין קורדובה, אַחוץ דעם פלעגט ער שיקען גרויסע נדבות קיין בבל און האָט דערפאַר פון דאָרט בעקומען דעם טיטעל „ראש ישיבה", האָט עס איהם ניט געשאַדט צו זיין אַ געטרייער דיענער דעם לאַנד, וואָס האָט איהם אַרויסגעוויזען אַזוי פיעל צוטרויען. די מדינה האָט טאַקי פון חסדאי'ן זעהר פיעל נוטץ געהאַט. אַז דער ביצאַנטינישער קייזער קונסטאַנטין דער אַכטער האָט זיך געוואָלט בעפריינדען מיט שפאַניען און האָט דעם כליף צוגעשיקט טהייערע מתנות, האָט זיך צווישען די מתנות געפונען אַ בוך איבער מעדיצין, וואָס אַללע שפאַנישע דאָקטוירים האָבען זיך אינטערעסירט דערמיט, נאָר עס איז פאַר זיי געוועהן אַ ספר החתום, ווייל עס איז געשריבען געוואָרען אויף גריכיש. דער כליף האָט געמוזט בעטען מען זאָל איהם צושיקען אַ איבערזעצער, און קאָנסטאַנטין האָט אַרויסגעשיקט אויף דער אַרבייט אַ גייסטליכען ניקאָלאַי וואָס האָט נאָר פערשטאַנען לאַטייניש, דאָ האָט מען געמוזט אַנקומען צו חסדאי'ן: דער גייסטליכער האָט דאָס בוך איבערגעזעצט פון גריכיש אויף לאַטיין, און חסדאי האָט עס שוין דערנאָך איבערגעגעבען אויף אַראַביש. שפּעטער האָט זיך

געמאַכט נאָך אַזאַך וואָס חסדאי'ס שפּראַכענקאַנטניס איז צו נוטץ געקומען. דער כליף האָט אַמאָל געשיקט אַ שליח צום דייטשען קייזער אָטטאָ דעם ערשטען, און האָט זיך אין זיין בריעף ניט אַזוי עדעל אויסגעדריקט איבער דעם קריסטענטהום. דאָס האָט דעם קייזער שטאַרק פערדראָסען און ער האָט דערפאַר געלאָזט וואַרטען דעם שליח עטליכע יאָהר ביז ער האָט איהם אויפגענומען, און אַז ער האָט דערנאָך פון זיין זייט געשיקט שלוחים צום כליף, האָט ער זיך אין זיין בריעף ערלויבט דאָס אייגענע צו שרייבען וועגען דער מחמדנישער רעליגיאָן. חסדאי האָט אָבער געקאַנט די לאַטיינישע שפּראַכע, און אַז ער איז זיך צונויפגעקומען מיט די שלוחים, האָט ער ביי זיי אויסגעפאָרשט וואָס אין דעם בריעף שטעהט און האָט עס צו וויסען געגעבען דעם כליף. אַגאַנץ יאָהר האָבען די שלוחים געוואַרט און דער כליף האָט זיי אַנדערש ניט געוואָלט אויפנעהמען ביז דער בריעף איז ניט איבערגעביטען געוואָרען. דאָס איז געוועהן אַ גרויסער כבוד פאַר שפּאַניען, און זי האָט עס נאָר געקאָנט אויספיהרען דורך דעם וואָס חסדאי איז געוועהן אַ שפּראַכען-קענער, און אַחוץ דעם איז ער געוועהן אַ גוטער דיפּלאָמאַט און האָט די פּאָליטיק גוט געפיהרט.

וואָס גרעסער אָבער חסדאי איז געשטאַנען, מעהר האָט איהם דאָס הארץ וועה געטהון אַראָבצוקוקען אויף דעם נידריגען צושטאַנד פון די יודען אומעדום, וואו זייער גאַנץ גליק איז געוועהן ווען מען האָט זיי געלאָזט צו רוה, און וואָס האָבען זיך אַרומגעבלאָנקעט ווי יתומים, אָהן אַ פאָטער און אָהן אַ היים. מען קאָן זיך פאָרשטעללען ווי גרויס זיין שמחה איז געוועהן, אַז ער איז פּלוצלונג געוואָהר געוואָרען פון אַ יודיש פאָלק וואָס הייסען חאַזאַרען (כוזרים), און האָבען זייער אייגענע מלוכה. די ערשטע ידיעה דערפון האָט געבראַכט אַ רייזענ־דער אלדד הדני, וואָס איז אויסגעפאָהרען די גאַנצע וועלט, און האָט אין וועג געטראָפען אויך די חאַזאַרען. ער האָט פערזיכערט, אַז זיי קומען אַרויס פון די עשרת השבטים. חסדאי האָט אויף זיינע רייד ניט געוואָלט אַזוי שטאַרק שטעלען, נאָר אַז עס זענען אַמאָל געקומען שלוחים פונ'ם ביצאַנטינישען קייזער און האָבען איהם אויך דערצעהלט, אַז די חאַזאַרען זענען זעהר אַ שטאַרק פאָלק, אַז זיי האַלטען די יודישע אמונה, אַז זייער מלך הייסט מיט זיין יודישען נאָהמען יוסף, און אַז צו זייער גרויס לאַנד איז אין גאַנצען פונפצעהן טאָג נסיעה פון קאָנסטאַנטינאָפּאָל, האָט ער די זאַך אָנגענומען פאַר אמת און האָט אָנגעהויבען טראַכטען ווי אַזוי מען שלאָגט זיך צו צו די ווייטע ברידער. ער האָט זיך ענטשלאָסען אָנצושרייבען אַ בריעף צום חאַזאַרישען מלך אויף לשון הקדש, און מיט

די שאנסטע פארבען אויסגעמאלט ווי גרויס זיין חשק איז צו זעהן די גדולת פונ'ם יודישען פאלק, און ווי ער וואלט גערן מיט דער נשמה זיך ווארפען אויף די קניע פאר'ן יודישען קאניג, און בעוואונדערען זיין כח און כבוד. דעם בריעף האט ער איבערגעגעבען צוויי יודען, וואס זענען געווען צווישען די שלוחים פונ'ם סלאווישען קאניג הונו, און זיי האבען איהם צוגעזאגט ווייטער דעם בריעף צו פערזארגען דורך אונגארישע יודען איבער רוססלאנד און בולגאריען. דער בריעף איז טאקי אנגעקומען צו יוסף'ן, וואס האט זיך גערעכענט פאר'ן עלפטען קאניג נאך עובדיה'ן. דאס לאנד פון די האזארען איז נאך דעמאלט געווען גאנץ גרויס און האט זיך געצויגען פונ'ם טייך דאן איבער קאווקאז ביז צום שווארצען ים און דעם דניעפער; די הויפט שטאדט האט זיך געפונען אויף איין אינזעל פון דער וואלגא, און דארט איז געשטאנען יוסף'ס פאלאץ מיט אנאלדענעם טהויער. יוסף האט באלד געשיקט א אנטפער חסדאי'ן, און האט איהם בעשריבען אלדינג וואס געהער צו דער חאזארישער מלוכה; דערביי האט ער איהם אויך אויפגעקלעהרט ווען דער מלך בולאן האט זיך מגייר געווען, און אז די האזארען שטאמען ניט ארויס פון די עשרת השבטים. אז יוסף האט געשריבען די תשובה איז נאך זיין מלוכה געווען פעסט, און ער האט ניט געקאנט רעכנען אז ער וועט זיין דער לעצטער קאניג פון די חאזא־רען: באלד איז אבער אנגעפאלען אויף איהם דער גראספירסט סוויאטאסלאוו פון קיעוו און האט אים יאהר 965 אבגענומען די פעסטונג סרקל; די רוס־סען זענען אללע מאל שטארקער געווארען און די חאזארען, וואס האבען זיך נאך א קורצע צייט געהאלטען אין דער קרים, זענען ביסלעכוויים אונטער־געגאנגען.

אז דעם חאזארישען קאניג'ס תשובה איז אנגעקומען צו חסדאי'ן, איז שוין דער כליף עבדאל רחמן געווען טויט, נאר זיין יורש אל־חכים האט נאך מעהר פונ'ם פאטער ליעב געהאט חכמה, און האט חסדאי'ן אבגעגעבען גרויס כבוד. חסדאי אלליין איז געווען זעהר רייך און האט געשטיצט מענשען, וואס האבען זיך אבגעגעבען מיט וויסענשאפט. צווישען די יודישע לומדים וואס האבען נהנה געווען פון חסדאי'ס עשירות, האט אין יענער צייט געשפיעלט א גרויסע ראללע ר' מנחם בן סרוק, וואס איז געווען א גרויסער אביון, און נאך חסדאי'ס פאטער ר' יצחק האט איהם אויסגעהאלטען. צום אנהייב איז ר' מנחם געווען ביי חסדאי'ן אנאנצער בן בית, און אז ער האט אנגעשריבען א ספר איבער דער העבראישער שפראכע איז זיין נאמען שטארק בעקאנט

געווארען אין פראנקרייך און איטאליען. אז עס איז אבער אונטערגעוואקסען דונש אבן לברט, וואס איז האבער געשטאנען פון ר׳ מנחם, און בעזאנדערס אז ער האט אנגעשריבען זיין מבינות (קריטיק) איבער ר׳ מנחם׳ס ספר און האט פון איהם געמאכט חוזק, האט חסדאי געווארפען א אום־חן אויף זיין אלטען פריינד, ער האט איהם מעהר ניט געוואלט אנקוקען, און ווען חסדאי׳ס ברודער האט אויף איהם קיין רחמנות ניט, וואלט ער געוועהן אויסגעגאנגען פאר הונגער. פאר וואס חסדאי האט זיך אזוי איבער געביטען געגען ר׳ מנחם׳ן — איז שווער צו פארשטעהן. אז ר׳ מנחם האט זיך געפרובט געהן מיט תחנונים, און האט חסדאי׳ן אנגעשריבען א בריעף און האט איהם געבעטען ער זאל חאטש איהם זאגען פאר וואס ער איז ברוגז געווארען, איז איהם חסדאי אבגעקומען מיט א גלייך ווארטעל, און האט איהם געאנטפערט מיט א ממה נפשך: „ביסטו שולדיג — וועסטו זיך בעסערן, ביסטו אונשולדיג — וועסטו האבען עולם הבא“. ר׳ מנחם׳ס תלמידים, יהודה אבן דאוד, יצחק אבן גיקטיליא און בן קפרון, האבען זיך אבער אנגענומען פאר איהם און האבען גערעכענט צו מאכען א שלום דורך דעם, וואס פון איין זייט זענען זיי אנגעפאלען אין א בעזונדער ספר אויף דונש בן לברט, און פון דער אנדערער זייט האבען זיי געלויבט חסדאי׳ן וואס האט גראד דעמאלט אויסגעפיהרט א וויכטיג שליחות פאר דער מדינה, און איז דערפאר געווארען נאך א גראסערער חשוב ביים כליף אלחכים. ר׳ מנחם׳ס תלמידים האבען חסדאי׳ן אלליין געמאכט פאר א דין און געבעטען ער זאל פסק׳נען ווער פון ביידע לומדים האט רעכט. ווי עס שיינט, האט חסדאי פערשטאנען אז ער האט ניט גלייך געטהון און עס איז שטיל געווארען.

אויסער שפראכקענטניסע האט חסדאי געזעהן, אז דאס לערנען פון תלמוד זאל זיך בעפעסטיגען און האט שטארק געהאלפען דעם רב ר׳ משה בן חנוך ער זאל גרינדען א ישיבה אין קורדובה. חסדאי האט געגעבען אללע מיטעל מען זאל ברענגען ספרים פון סורא, און נאר גיך האט די קורדובה׳ר ישיבה בעקומען אזא שם אז פון דער גאנצער וועלט האבען זיך אהין געצויגען תלמידים, און ר׳ משה׳ן האט מען אנגעהויבען בעטראכטען ניט ווי קיין געוועהנליכען רב, נאר ווי א גאון, און פון זיין סמיכה האט מען אין דער גאנצער סביבה אויפגענומען רבנים און דיינים. אזוי האבען דעמאלט געבליהט צווישען די שפאנישע יודען תורה און חכמה, און דאס איז געוועהן דער גראסטער בעוויז אז זייער לאגע האט זיך פערבעסערט. אין קורדובה האבען זיך געפונען זעהר פיעל עשירים וואס האבען זיך געפיהרט ברייט גלייך מיט די אראבער, און זייער גאנצע הנהגה

און הלבשה איז געוועהן ווי ביי אללע רייכע איינוואהנער פונ'ם לאנד.

נאך ר' משה'ס טויט איז געווארען א שטיקעל מחלוקת. פיעל האבען פערלאנגט אז אויף זיין ארט זאל ווערען זיין זוהן חנוך, וואס איז קליינערהייט מיט איהם געקומען קיין שפאניען און האט זיך נאר בעשעפטיגט מיט תלמוד. און א טהייל האבען געוואלט אז טאקי איינער פון ר' משה'ס תלמידים, יוסף בן יצחק אבן אביתור (בן שטאנש), וואס איז געוועהן אי א גרויסער תלמודי'סט, אי איין אראבישער געלעהרטער, און איז מעהר ראוי צו פארנעהמען די שטעללע. חסדאי האט אבער געהאלטען פאר ר' משה'ס זוהן און חנוך איז געווארען רב.

אין פומבדיתא האט זיך נאך די איינציגע ישיבה געהאלטען א יאהר פונפציג און די לעצטע פארשטעהער איהרע זענען געוועהן רב שרירא און זיין זוהן רב האי. רב שרירא איז געוועהן א גרויסער למדן און פונ'ם תלמוד האט ער ניט געוואלט אבטרעטען אויף קיין שריט, אפילו ווען די פאדערונגען פון א מאל האבען זיך בשום אופן ניט געקאנט אויסגלייכען מיט די שפעטערדיגע צייטען. אז ער האט בעמערקט ווי א יוד האט געלאזט לערנען זיין קנעכט תורה און האט איהם דערנאך חתונה געמאכט, האט ער עס פערבאטען, ווייל אין תלמוד איז דא א דעה אז מען טאר עס ניט טהון. רב שרירא האט זיך בערימט געמאכט מיט זיין תשובה, וואס ער האט געשריבען, א געוויסען יעקב בן נסים (אבן־שאהין), וואס איז געוועהן א תלמיד פון חושיאל'ן, איינעם פון די פיער שליחים, וואס איז פערווארפען געווארען קיין אפריקא. אין דער תשובה איז דייטליך און אמת בעשריבען די יודישע געשיכטע פון חתימת התלמוד ביז דער גאנצער צייט פון די גאונים. רב שרירא האט אבער ווייניג געקאנט העלפען אויפצוהויבען די ישיבה פון פומבדיתא, וואס האט שוין געהאלטען אין פאלען. די צאהל פון די לומדים איז געווארען אזוי קליין אז ער האט געמוזט זיין זוהן רב האי מסמיך זיין אויף רבנות נאך אז ער איז אלט געוועהן ניט מעהר ווי זעכצעהן יאהר. ניט אללע זענען געוועהן צופרידען פון רב שרירא און עס איז געקומען דערצו, אז מען האט איהם פערקלאגט פאר'ן כליף אל־קדיר, און ער האט געהייסען איינזעצען אין תפיסה דעם פאטער מיט'ן זוהן און ביי זיי צוגעהמען זייער גאנץ פערמעגען. מען האט זיי אבער לאנג ניט געלאזט ליידען. לייטישע בעלי־בתים האבען פאר זיי געבעטען און מען האט זיי בעפרייהט. רב שרירא איז שוין דעמאלט געוועהן א זקן גדול, האט ער איבערגעגעבען זיין שטעללע דעם זוהן און אליין איז ער געשטארבען שפעטער מיט עטליכע יאהר.

רב האי איז שוין ניט געוועהן אזוי צוגעבונדען צום טויטען אות פונ'ם תלמוד, אונ האט אללע כוחות בענוצט אויפצוהויבען די ישיבה, נאר עס איז איהם אויך ניט געראטהען.

אין שפאניען האבען זיך דערפאר פון חסדאי'ן אן, די יודען ארויפגעהאפט גאר אויף א הויכער מדרגה. די משפחות אבן עזרא, אלפכר, אבן-פליאג, אבן-גיאת, בינבינישתי, אבן-מינאש, אבולאפיא אונ נאך אנדערע האבען געשפיעלט א גרויסע ראללע, אונ יעדער האט געזוכט זיך איבערצוגעהמען מיט'ן יחוס עצמו, ניט נאר מיט'ן שאנעם נאהמען פון די עלטערן. מיט תורה אונ חכמה זענען פול געוועהן אללע ווינקעלעך אונ די יודען האבען גערעדט אונ געשריבען אין דער לאנדשפראכע ווי געבארענע אראבער. די מלוכה פון איהר זייט האט געהאט דאס פאלקאמענע צוטרויען צו די יודען אונ האט זיי געגעבען גרויסע אונ בכבודע שטעללען, וואו זייערע מעלות האבען זיך נאך מעהר געקאנט אנזעהן. די יודען ווידער פון אנדערע לאנדער האבען אנגעהויבען קוקען אויף זייערע שפאנישע ברידער ווי אויף די גליקליכסטע אין דער וועלט. די שטאדט קורדובה, לוצענא אונ גרנדה האבען ביי זיי בעקומען דעם ווערט פון טבריה, סורא אונ פומבדיתא. אין דער צייט איז געווארען אין שפאניען א רייכע אראביש-יודישע ליטעראטור: בעזאנדערס האבען זיך דערמאלט בעריהמט געמאכט יצחק אבן גיקטילא, וואס האט געשריבען שאנע שירים, יהודה אבן-דאוד, וואס האט זעהר פיעל געשריבען אין דקדוק, אבו-זכריה-יחייא יהודה חיוג, וואס האט געמאכט א ספר וועגען די שרשים אין לשון קדש אונ ערקלעהרט פון וואנען יעדעס ווארט נעהמט זיך, אונ יוסף בן יצחק אבן אביתור, וואס האט איבערגעזעצט די משנה אויף אראביש, וויל דער כליף האט געוואלט האבען די איבערזעצונג אין זיין בעריהמטער ביב-ליאטהעק, וואס איז בעשטאנען פון פיער אונ צוואנציג טויזענד ביכער.

נאך חסדאי'ס טויט האט זיך ווייטער אנגעהויבען א קריעג וועגען רבנות. בי זיין לעבען איז שווער געוועהן צו געהן געגען זיין רצון אונ חנוך איז געבליבען רב אין קורדובה; אז ער איז אבער געשטארבען, האט די קליינע חברה, וואס האט זיך שוין פריהר געפרובט איבערצוגעבען דאס רבנות יוסף אבן-אביתור, ווייטער זיך געוואלט צופיהרען די האנד. דער עולם האט שוין אבער דערמאלט גוט געקאנט חנוך'ן אונ האט פערשטאנען אז קיין בעסערן רב דארף מען ניט; דער פון האט זיך צוברענט א גאנץ פייער, אונ עס איז געקומען דער-צו אז ביידע צדדים האבען זיך ענטשלאסען צו געהן מיט מסירות אונ זיך

קלאגען פאר'ן כליף אל-חכים. פאר חנוך'ן זענען אבער געקומען בעטען זיבען
הונדערט שאנסטע בעלי-בתים און דער כליף האט געזעהן אז זיי האבען רעכט
און אז עס איז ניטא קיין שום סבה דעם אלטען רב מדחה צו זיין. אז עס זענען
דערנאך געקומען די עטליכע געצאהלטע גוטע פריינד פון אבן אביתור האבען
זיי גאר ניט געפועלט, און אז אפילו אבן אביתור אליין האט זיך איהם פאר-
געשטעלט און האט גערעכענט אז ער וועט ביי איהם נושא חן זיין, ווייל זיין
נאהמען איז איהם געוועהן בעקאנט איבער זיין אראבישער איבערזעצונג פון
דער משנה, האט ער א שטארקען טעות געהאט. דער כליף האט איהם זעהר
קאלט אויפגענומען און האט איהם בפירוש געזאגט, אז ווען די אראבער זאלען
איהם אזוי ניט וועלען פאר א מלך ווי די קורדובה'ר יודען ווילען איהם ניט פאר
א רב, וואלט ער אנטלאפען אין דער ווייטער וועלט אריין. אבן אביתור האט די
רייד פונ'ם כליף געהאלטען פאר א רייגעם וואונק אז ער מוז אוועק פאהרען
און ער האט זיך באלד אויפגעזעצט אויף א שיף און איז אריבער קיין אפריקא
דערנאך האט ער נאך ארומגערייזט אין פערשידענע לאנדער ביז ער איז געקומען
קיין בבל צו רב האי, נאר דארט איז איהם אויך שווער געוועהן אויסצוקומען און
זיך אבזוכען א מקום מנוחה.

אז דער עדלער כליף אל-חכים איז געשטארבען און די מלוכה איז איבער-
געגאנגען צו זיין יונגען זוהן הישאם, האט זיך די גאנצע מאכט געפונען אין
די האנד פון זיין מיניסטער מחמד אלמנזור, און דעמאלט זענען אין הויף
געווארען שטארקע חשובים צוויי יודען פון אבן אביתור'ס צד, די ברידער יעקב
און יוסף אבן-גו (דזשאו), וואס זענען געוועהן פאבריקאנטען פון זייד, און
פלעגען צושטעלען אהין טייערע סחורות אויף קליידער און פאהנען. א מאהל
האט זיך געמאכט אז זיי האבען געפונען אין הויף א ביטעל מיט זעהר פיעל
געלד און עס איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען בענוצען די מציאה אויף מתנות
פאר'ן כליף און זיין מיניסטער און דערמיט קויפען זייער פריינדשאפט, און מיט
דער צייט טאקי פועל'ן ביי זיי אז אבן אביתור זאל זיך מאגען אומקערן. דער
פלאן איז טאקי געראטהען. גאר גיך האט אלמנזור בעשטימט דעם עלטער
ברודער יעקב אבן-גו פאר'ן פארשטעהער פון אלע קהלות אין שפאניען. די
קורדובה'ר יודען האבען געמוזט צושאקלען מיט'ן קאפ, און זיין ערשטע ארבייט
איז געוועהן אבצוזאגען דעם רב חנוך און שיקען א בריעף צו אבן אביתור ער
זאל באלד קומען פערנעהמען די שטעלע, וואס עס האט איהם צו איהר אזוי
געצויגען דאס גאנצע לעבען. אבן-גו האט זיך שוין געריכט, אז אט באלד קומט

אן זיין פריינד אבן אביתור און מיט איהם צוזאמען וועט ער גאר אנדערש קאנען ארבייטען. פלוצלונג איז אבער געקומען א תשובה פון אבן אביתור וואס האט צושטערט די האפנונגען פון זיין גאנצען צד. ער האט זיך ניט גאר אבגעזאגט פון דער שטעלע, נאר ער האט זיינע גוטע פריינד געזידעלט דערפאר וואס זיי זענען זיך גראב בעגאנגען מיט חנוך'ן. ער האט זיי בעשריבען אז אין אללע לאנדער, וואו ער איז געוועהן, האט ער ניט געפונען נאך אזא צדיק ווי חנוך, און האט געבראטהען מען זאל איהם איבערבעטען און נאך אמאל מאכען פאר רב. אבן-גו איז אבער געוועהן איין עקשן און האט ניט געוואלט אננעהמען די גוטע עצה. דערווייל האט זיך איהם געמאכט איין אונגליק. אלמנזור האט געמיינט אז אבן-גו וועט אנווענדען אללע קראפטען און איהם ברענגען, אז ער האט זיך אבער איבערצייגט אז דער יודישער פארשטעהער איז איין ארענטליכער מענש, האט ער פערשטאנען אז ער האט זיך אן איהם גאר אבגענארט און האט איהם איינגעזעצט אין תפיסה. א גאנץ יאהר איז אבן-גו געזעסען, ביז דער כליף הישאם איז דערפון געוואהר געווארען און האט איהם בעפרייהט. נאך עטליכע יאהר איז אבן-גו געבליבען פארשטעהער, און אז ער איז געשטארבען האבען זיך חנוך'ס גוטע פריינד געיאגט איהם ברענגען די בשורה, ווייל זיי האבען געמיינט אז ער וועט דערפון הנאה האבען, צום סוף האט חנוך מיט טרערען בעוויינט דעם טויט פון זיין שונא און האט געשריגען: „ווער וועט אצונד שטיצען ארימע לייט אז דער רייכער נדבן איז טויט און איך בין ארעם".

אין פראנקרייך האט זיך אויך צווישען די יודען שטארק בעפעסטיגט דאס לערנען פון תורה, און די שטאדט נארבאנע האט דארט געשפיעלט די אייגענע ראללע וואס קורדובה אין שפאניען, ווייל איינער פון די פיער שלוחים פון סורא האט דארט געעפענט א ישיבה. צו ליעב דעם זענען אין פראנקרייך געוועהן גענוג לומדים, נאר מיט אנדערע וויסענשאפטען האבען זיך די יודען ניט בעשעפטיגט, ווייל די קריסטען אלליין זענען אויך געוועהן גראב, און פון חכמה האבען זיי ניט געוואלט וויסען. אין פראנקרייך האבען דעמאלט די קאניגע געהאט א קליינע דעה און די גייסטליכע מיט די באראנען האבען געטהון וואס זיי האבען נאר געוואלט. אודאי איז די לאגע פון די יודען ניט געוועהן אזוי פרעהליך: זיי פלעגען זיך בעשעפטיגען מיט ערד ארבייט און וויינגארטנער, אבער קיין בעשטימטע געזעטצע, וואס זאלען זיי שיצען, האבען זיי ניט געהאט, און דאס פאלק האט מען אללע מאל אונטערגעהיצט געגען זיי. אז

א יודישער דאקטאר האט געהיילט דעם קאניג הוגא קאפעט און ער איז געשטארבען, האבען די גייסטליכע ארויסגעלאזט א קלאנג אז די יודען האבען איהם פערגיפטעט. דער עפיסקאפ פון לימוזש האט זיי אנגעטהון גרויסע צרות. א גאנצען חדש האט ער זיי צוגערעדט אז זיי זאלען זיך טויפען, און אז מען האט איהם ניט געוואלט הערען, האט ער זיי מיט ווייבער און קינדער ארויס־געטריבען פון דער שטאדט און פיעל פון זיי האבען זיך דאס לעבען גענומען. אין דרום־זייט פון פראנקרייך, ווי אין פראוואנס און לאנגעדאק האבען די גראפען מיט זיי געטהון יעדער ווי עס האט זיך איהם געלוסט. אין א טהייל ארטער האבען זיי געגעבען יודען שטעללען און האבען צו זיי געהאט דאס גרעסטע צוטרויען, און טאקי גאר נאהענט אין שכנות האט מען זיי גערודפ'ט ווי שאדליכע מענשען און בעהאנדעלט גאר אהן רחמנות.

אין דייטשלאנד איז דעמאלט די לאגע פון די יודען געוועהן א מיטעל־מאסיגע, ניט גוט און ניט שלעכט. זיי האבען זיך נאר בעשעפטיגט מיט מסחר; מיט דער ערד, וואס איז איינגעשטאנען אין גאנצען אין די האנד פון פירסטען, האבען זיי זיך גאר ניט אנגעהערט, און האבען דער מלוכה נאר געצאהלט מס. די הכנסה פון זיי איז געוועהן ניט קיין קליינע, און זעהר אפט פלעגט די הכנסה געהן אויף אויסצוהאלטען קירכען. קיין לומדים האבען זיך צווישען זיי ניט געפונען, און ערשט איהם יאהר 960 איז געבארען געווארען דער בעריהמטער רבינו גרשום בן יהודה, וואס מען האט איהם ניט אומזיסט גערופען „מאור הגולה" (דאס ליכט פון גלות). רבינו גרשום און זיין ברודער רבינו מכיר האבען בעפעסטיגט דאס לערנען פון תורה; ער האט אנגעשריבען א פירוש אויף עטליכע מסכתות און אללע פראנצאזישע, דייטשע און איטאליענישע יודישע קהלות האבען איהם בעטראכט ווי א גאון און מען האט זיך אויפגעהערט צו ווענדען מיט שאלות קיין בבל. בעזאנדערס האט זיך רבינו גרשום בעריהמט געמאכט מיט זיינע תקנות וואס ער האט געמאכט א חרם אויף די וואס וועלען נעהמען מעהר ווי איין ווייב, אנווארפען די פרויען אנט מיט געוואלד, אדער אפנען פרעמדע בריעף און געוואהר ווערען יענעמס סוד. דערמיט האט ער געוואלט אויסגלייכען די יודען מיט אללע איבריגע פעלקער אין אייראפא, און מאכען פאר א חיוב אידעלע מדות, און דער פון וואס אללע האבען עס באלד אנגענומען קאן מען ארויס זעהן ווי הייליג און חשוב רבינו גרשום איז געוועהן ביים יודישען פאלק.

אין דער צייט האט אין מאינץ אויך געלעבט א בעריהמטער למדן און

אַ גרויסער עשיר ר' שמעון בן יצחק בן אבון, וואס האט זיין גאנץ לעבען עוסק געוועהן נאר אין צדקה, און איז גרייט געוועהן זיך מקריב זיין פאר זיינע ברידער. דעמאלט האבען זיך אנגעהויבען שטארקע רדיפות געגען יודען. דער קייזער היינריך דער צווייטער האט זיך געלאזט אנרעדען אללע בלבולים אויף יודען, און איז אויף זיי בעזאנדערס אין כעס געווארען דער פאר וואס איינער פון די גייסטליכע וועצעלינוס האט זיך מגייר געוועהן, און האט אנגעהויבען בעליידיגען זיין פריהריגע אמונה. דאס האט דעם קייזער שטארק פערדראסען, האטש די יודען האבען אין דעם קיין שום נגיעה ניט געהאט און זענען אלליין דערפון ניט געוועהן צו פרידען, און ער האט זיי געהייסען לחלוטין ארויסטרייבען פון מאינץ. פיעל יודען זענען דעמאלט אומגעקומען און א טהייל זענען געצוואונגען געוועהן זיך צו טויפען, און רבינו גרשום'ס איינער זוהן איז אויך איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום. דעם פאטער איז דאס געוויס געוועהן א וויטאג, נאר פון דעסטוועגען האט ער איהם ניט אויפגעהערט ליעב צו האבען, און אז ער איז געשטארבען א קריסט איז ער געזעסען שבעה און האט קריעה געריסען פונקט ווי נאך א יודען. ר' שמעון בן יצחק בן אבון האט זיך דערווייל געלאזט קאסטען גרידעס געלד און די גזירה איז איבערגעביטען געווארען. די יודען האבען ווייטער בעקומען דאס רעכט זיך צו בעזעצען אין מאינץ און די געטויפטע האבען זיך פריי אומגעקעהרט צו זייער אמונה. רבינו גרשום איז געוועהן אזוי גוט און פרום אז ער האט אנגעזאגט די יודען זיי זאלען זיך ניט ערלויבען אויפצווארפען די געוועזענע געטויפטע, און זיי בעשולדיגען דערפאר וואס זיי האבען ניט געקאנט איבערטראגען די צרות. דער זכר פון רבינו גרשום און ר' שמעון בן יצחק בן אבון איז אזוי טהייער געוועהן ביי יודען, אז א לאנגע צייט נאך זייער טויט פלעגט מען אללע שבת אומעדום אין די שולען מאכען זיי „אל מלא רחמים". די ישיבה, וואס רבינו גרשום האט געגרינדעט אין מאינץ, איז געווארען א קוואל פון תורה און פון דארט זענען ארויס פיעל רבנים און לומדים, וואס זענען דער נאך געוועהן פארשטעהער פון פערשידענע יודישע קהלות אין אייראפּייאישע לאנדער.

אין דעם עלפטען יאהר-הונדערט האבען זיך אויך אנגעהויבען רדיפות אין די לאנדער פון מזרח-זייט און מצרים. דעם כליף חכים איז ווייניג געוועהן נאר צו בעפעסטיגען די מחמדנישע רעליגיאן; ער האט געוואלט אז אללע פעלקער וואס שטעהען אונטער זיין מאכט, זאללען טאקי איהם אלליין אננעהמען פאר א גאטט, און האט זיך מיט אכזריות נוקם געוועהן אין די עקשנים וואס האבען

ניט געוואלט גלויבען אין זיין געטטליכקייט. ער האט דער פאר אנגעטהון גרויסע צרות ניט נאר יודען אונ קריסטען, נאר אפילו מחמדנער. די יודען האט ער געהייסען טראגען אופ'ן האלז א בילד פון א קאלבס־קאפ פאר א זכר פונ'ם עגל, א חוץ בעזונדערע מלבושים, מען זאל זיי דערקענען ווער זיי זענען. נאר אז די יודען זענען געפאלען אויף א שכל, אונ האבען אנגעהויבען טראגען קליינע קאלבס־קאפעלעך פון גאלד געארבייט פאר א צירונג האט ער געגעבען א בעפעהל זיי זאלען זיך פשוט אנהענגען הילצערנע קלאטצלעך פון זעכס פונט, אונ אויסער דעם, זאלען זיי צוטשעפען גלאקלעך צו די קליידער מען זאל פון דער ווייטענס הארען זייער גאנג. אים יאהר 1014 האט ער געהייסען צושטערן שולען אונ קירכען אונ אין גאנצען ארויסטרייבען יודען אונ קריסטען פונ'ם לאנד, אונ פיעל פון זיי האבען געמוזט לפנים אנגעהמען זיין אמונה. עס האט אבער לאנג ניט געדויערט: נאר זעכס יאהר האט מען פון איהם געליטען ביז ער האט איבערגעצויגען דאס שטריקעל, אונ די מחמדנער אלליין האבען איהם אים יאהר 1020 דערהרגעט.

---

2 די צייט פון אבן־נגרילה, אלפסי אונ רש"י.

1020—1096 נאך קריסטוס געבורט).

אז די גאונים פון בבל האבען זיך אין גאנצען אויסגעלאזט, איז שפאניען געווארען דער איינציגער מיטעל פונקט פון די יודען, אונ יעדער דור האט דארט ארויסגעגעבען אזעלכע גרויסע לייט, וואס זייער לעבען האט געגלאנצט ווי ליכטיגע שטערן אונ איז ניט אויסגעלאשען געווארען ביז צום דרייצעהנטען יאהר־הונדערט. די נאהמען פון שמואל הנגיד, אונ יוסף פון דער משפחה אבן־נגרילה, שלמה בן גבירול אונ אבן־גנאח שטעהען מיט גאלדענע אותיות פערשריבען אין דער געשיכטע פון יענער צייט, אונ אז מען דערמאנט זיך נאר אן זיי קאן מען זיך שוין פארשטעללען ווי דאס יודישקייט האט דעמאלט געבליהט, ווי די יודען זענען בעגליקט געווארען מיט תורה אונ גדולה צוזאמען אונ ווי זייערע גרויסע לומדים אונ חקרנים האבען געארבייט אין דעם גרויסען אונ ברייטען פעלד פון וויסענשאפט ניט נאר פאר זייערע ברידער, נאר פאר אללע מענשען, וואס האבען דער נאך גענאסען זייער זכות אונ האבען זיך געקאנט בענוצען מיט די פירות פון די בוימער וואס די יודישע האנד האבען געפלאנצט.

אין פומבדיתא האט נאך געצאנקט דאס קליינע ליכטעל — די ישיבה, וואס איהרע פארשטעהער רב האי גאון אונ זיין שווער, דער לעצטער גאון פון סורא שמואל בן חפני, האבען זיך געמיהט זי צו דערהאלטען אויף לאנגע יאהר. די ישיבה האט שוין אבער געהאלטען ביי דעם אויסגעהן, אונ אז די צוויי גאונים זיינען געשטארבען, האבען זיך איהרע טהירען אויך געמוזט פערשליעסען. נאך רב האי'ס טויט האט מען אפילו אויסגעקליבען אויף זיין ארט א אור-ענינקעל פון דוד בן זכאי, דעם אלטען ריש גלותא, חזקיה; ער האט זיך אבער מעהר ניט געקאנט האלטען ווי צוויי יאהר. מען האט עפּיס אנגעפיהרט ארכילות, אונ דער כליף ג'עלאל עבדואלה האט איהם געהייסען אריינווארפען אין תפיסה, צוגעהמען זיין גאנץ פערמעגען, אונ אנטהון איהם עינויים קשים אונ דערנאך טאקי דערהרג'נען. זיינע צוויי זיהן זענען ענטלאפען קיין שפאניען אונ אזוי ווי זיי זענען ארויסגעקומען פון מלכות בית דוד, האבען זיי זיך אנגעהויבען רופען אויף אראביש אבן-דאודי. דעמאלט האט זיך שפאניען געדעכענט פאר'ן צווייטען ארץ ישראל, אונ וואו מען האט ערגיץ געפרעסט א יודען האט ער זיך אהין געצויגען. דאריבער זענען דאס לעצטע ביסעל חזאַרען, וואס די רוססען האבען זיי שפעטער ארויסגערוקט פון דער קרים, אויך אריבער קיין שפאניען.

דער הויפטפיהרער פון די שפאנישע יודען איז געווארען, נאך חסדאי'ס טויט, ר' שמואל הנגיד פון דער משפחה אבן-נאגרילה, וואס איז געוועהן א מענש מיט א פעסטען ווילען, מיט א שארפען מח אונ מיט א גוט עדעל הארץ. תורה האט ער געלערנט ביים לעצטען רב חנוך — לשון קדש אונ דקדוק — ביי ר' יהודה חיוג, אונ אנדערע שפראכען — ביי די בעסטע שפאנישע געלעהרטע, אונ אז ער איז נאך א קינד געוועהן האט מען שוין געקאנט ארויסזעהן אז ער וואקסט צו זיין א גדול אונ איז געבענשט מיט אללע מעלות, וואס עס דארף האבען א פארשטעהער פון א פאלק. אז ער איז אלט געווארען צוואנציג יאהר איז אין שפאניען ארויס א אינווענינסטע קריעג אונ עטליכע ארטער האבען זיך אבגעטהיילט אונ זענען געווארען זעלבסטשטאנדיגע קליינע מלוכות; דעמאלט זענען פיעל יודישע משפחות געצוואונגען געוועהן זיך ארויסקלייבען פון קורדובה אונ האבען זיך בעזעצט אין גראנאדא, טאלעדא (טולידה) אונ סרגוזה, אונ שמואל איז אריבער קיין מאלאגה (מליקה), א שטאדט ביים ים, אונ האט זיך געצויגען זיין פרנסה פון א קלייטעל, וואס ער האט דארט געאפּענט ניט ווייט פון א פאלאץ, וואס דעם גראנאדישען קאניג'ס חאבוס הויפט-מיניסטער

אבו-אלקאסאם אבן-אלעריף האט אויסגעבויט. שמואל האט גראד אויסגעקליבען דעם פלאץ, ווייל ער האט גערעכענט אז נעבען א גרויסען פאלאץ וועט ער האבען מעהר פדיון, צום סוף האט דאס שכנות געפיהרט דערצו ער זאל גליקליך ווערען דוקא ניט פון מסחר, אונ דערגרייכען די גראסטע מדרגה. דעם הויפט-מיניסטער'ס א שקלאווין האט געדארפט איהם אפט שיקען בריעף, אונ אזוי ווי זי האט געהערט, אז דער יודישער קראמער איז א גרויסער קענער, האט זי זיך צו איהם געווענדעט, ער זאל איהר אלדינג שרייבען. אז אבן-אלעריף האט בעקומען די בריעף, זענען זיי איהם אזוי שטארק געפאלען אז ער האט באלד זיך געהייסען ברענגען דעם שרייבער, אונ אז ער איז בעקאנט געווארען מיט שמואל'ן אונ זיך איבערגעצייגט אין זיינע פעהיגקייטען האט ער איהם תיכף געמאכט פאר זיין סעקרעטאר. דא האט שמואל בעקומען די רעכטע געלעגענהייט ארויס צו ווייזען זיינע קענטניסע. מען האט איהם אנגעהויבען פרעגען עצות אונ דער מיניסטער פלעגט קיין מאל ניט ארויסגעהען פון זיינע רייד. אז אבן-אלעריף איז שטארק קראנק געווארען אונ האט געהאלטען ביים שטארבען, האט ער פאר'ן טויט געראטהען דעם קאניג, ער זאל שמואל'ן אנידער זעצען אויף זיין ארט, אונ אזוי איז שמואל אבן-נאגרילה געווארען הויפט-מיניסטער פון גראנאדה, אונ מיט איהם צוזאמען האט אויך זיין פאלק דערלעבט א זא גדולה, וואס עס איז גאר שווער געוועהן צו ערווארטען. שמואל האט אבער טאקי זיין זאך געטהון בשלימות, ער האט מיט אללע כוחות געארבייט פאר דער טובה פון דער מדינה. דער קאניג האט אין זינען געהאט זיינע תענוגים אונ האט זיך אין קיין שום זאך ניט געמישט, די גאנצע משא פון דער מלוכה איז געלעגען אויף איהם, אונ ער האט נאר געזארגט אז אללע זאללען צופרידען זיין, אונ אז אפילו די, וואס עס האט זיי פריהר געשטאכען צו זעהן א יוד אויף א זא הויכע מדרגה, זאלען אויך מודה זיין אז ער איז א געטרייער דיענער פון דעם לאנד אונ פערדיענט עהרליך דעם נאהמען „נגיד" (פירסט).

אז דער קאניג חאבוס איז אים יאהר 1037 געשטארבען, איז ארויס א קריעג צווישען צוויי צדדים: דער גראסטער טהייל, אונ צווישען זיי אויך די יודישע פיינסטע עשירים יוסף אבן מיגאש, יצחק בן ליאון אונ נחמיה אשכפה האבען געוואלט אז די מלוכה זאל איבערגעהן צום יונגער'ן זוהן באלקין; דער קלייגערער צד, נאר מיט שמואל'ן אין דער מיט, האט געהאלטען מיט'ן אלטערן זוהן באדיס אונ האט דוקא אויסגעפיהרט, ווייל באלקין אלליין האט פערשטאנען אז די ירושה קומט דעם אלטערן ברודער אונ האט זיך אבגעזאגט.

דעמאלט איז שמואל'ס לאגע נאך פעסטער געווארען, דאס פאלק האט איהם אנגעהויבען בעטראכטען כמעט ווי א קאניג, ווייל באדים האט איהם איבער־געגעבען דעם גאנצען כח, נאר ער האט ניט אבגעטראטען פון אמת און יושר. חאטשי שמואל איז ניט געוועהן קיין נוקם ונוטר, פון דעסטוועגען האבען די גוטע פריינד פון באלקין מורא געהאט צו בלייבען אין גראנאדה און זענען אוועק קיין שבילה (סעווילא), וואו עס האט געהערשט דער קאניג מחמד אלנאפ'יר, ער איז געוועהן א שונא דעם קאניג פון גראנאדה און צו ליעב דעם האט ער די אנטלאפענע פריינדליך אויפגענומען און יוסף אבן מיגאש האט בעקומען ביי איהם א גרויסע שטעללע.

אז שמואל'ס מזל איז אזוי הויך געווארען האט איהם קיין זאך ניט געקאנט שאדען, און אז די סכנה איז שוין נאהענט געוועהן האט איהם די פייל פונ'ם שונא ניט געקאנט טרעפען. נאך אז חאבוס האט געלעבט איז געוועהן א בונד צווישען איהם און דעם שקלאוואנישען פירסט זאהאיר און דעם איינענעם בונד האט געוואלט אויך באדים מיט איהם אבשליעסען. זאהאיר'ס מיניסטער אבן־עבאס איז אבער געוועהן א ביטערער מענש און דערצו האט ער נאך געמאכט יד אחת מיט'ן גובערנאטאר פון מאלאגה, אבן־באקאנא, און ביידע אינייגעם האבען אנגעהויבען הינטען ארום צו ארבייטען געגען שמואל'ן. פריהער האבען זיי זיך געפרובט אנצופיהרען רכילות ביים קאניג, און אז עס איז ניט צוזאמען האבען זיי זיך ענטשלאסען צו געהן מיט תקיפות. פלוצים איז זאהאיר אנגעקומען מיט זיין מיניסטער קיין גראנאדה און האט דעם קאניג אין היילעניש פארגעלעגט זעהר שלעכטע בעדינגונגען, ער האט אויך געפאדערט ער זאל שמואל'ן אבזאגען און האט איהם גאר וועניג צייט איבערגעלאזט זיך צו בעטראכטען. ווען באדים בעשטעהט דארויף וואלט ניט נאר שמואל אליין אומגעקומען, נאר עס וואלט געווארען א תל פון אללע יודען; צום גליק האט ער זיך אבער בערעכענט אז עס איז א גרויסער בזיון פאר איהם, מען זאל איהם פון דער פרעמד זאגען א דעה, און שמואל'ס שונאים האבען גאר ניט געפועל'ט. שמואל האט אבער דערלעבט נאך א גראסערע נקמה: באדים האט געהייסען נאכיאגען זאהאיר'ן און מען האט געבראכט זיין מיניסטער אבן עבאס געפאנגען קיין גראנאדה, דארט האט מען איהם געהאלטען עטליכע וואכען אין תפיסה און דער נאך האט מען איהם געשטאכען. פונקט אום שמיני עצרת איז דאס געשעהן, און אז די בשורה פונ'ם שונא'ס מפלה איז אנגעקומען צו שמואל'ן, האט ער דעם טאג געמאכט פאר א גרויסען יום טוב און האט

געדאנקט גאט פאר דעם חסד וואס ער האט געטהון מיט איהם און מיט זיין פאלק.

פון דעמאלט אן איז שמואל נאך חשוב'ר געווארען ביים קאניג און האט זיך געאלטערט אין עשר און כבוד. חאטשי ער איז געוועהן שטארק פערנומען מיט דער מלוכה, פון דעסטוועגען האט ער געהאט צייט זיך צו בעשעפטיגען מיט'ן רבנות און איז געוועהן ארומגערינגעלט מיט לומדים וואס האבען איהם געהאלפען פיהרען א ישיבה און אכטונג געבען אז די יודישע אמונה זאל האבען איהר אמת'ן גלאנץ. עס פלעגען געהן שאלות־תשובות צווישען איהם און די גרעסטע רבנים פון בבל, מצרים, סיריען און אפריקא און ער האט געשיקט גרויסע נדבות צו רב האי גאון און רב נסים פון קיירואן מען זאל אויסהאלטען ארעמע תלמידים. דערצו האט ער נאך אליין אנגעשריבען צוויי און צוואנציג ספרים, און האט דארט ארויסגעוויזען זיין שטארקע בקיאות אין לשון קדש, חאטשי ער האט זיך ניט געקאנט אין דעם ענין אויסגלייכען מיט דעם בעריהמטען מדקדק אבן גנא'ח, וואס איז פונקט ווי ער געוועהן א צירונג פאר די יודען פון יענער צייט.

יונה מרינוס אבן־גנא'ח, אדער ווי זיין אראבישער נאמען איז געוועהן, אבו־ל־וואליד־מערוואן, איז אויך ערצויגען געווארען אין קורדובה און דארט האט ער אין דער אוניווערזיטאט, וואס דער כליף אלחכים האט געגרינדעט, געלערנט מעדיצין. שפעטער, ווען אין שפאניען איז געווארען אונרוהיג און דאס לאנד האט זיך צוטהיילט אויף קליינע מלוכות, האט אבן־גנא'ח געמוזט אוועקווארפען זיין פאטערשטאדט און זיך בעזעצען אין סאראגוזה. מען קאן זאגען אז ער האט די העברעאישע שפראכע געשטעלט אויף אפעסטען פוס, ווייל ער האט דאס גאנצע לעבען געארבייט נאר אין דקדוק און געזוכט צו געפינען בעשטימטע כללים, כדי עס זאל לייכטער זיין צו לערנען לשון קדש. צו ליעב דעם האט ער אויף דער אלטער אנגעשריבען זיין בעריהמטען פירוש אויף דער תורה וואס איז בעקאנט מיט דעם נאמען ספר „הרקמה". ער האט געקוקט ווי א אמת'ער חקרן אויף יעדען פסוק מיט אפענע אויגען און זיין כלל איז געוועהן: די תורה רעדט מיט אמענשליכער שפראכע וואס יעדעס ווארט דארף פערשטאנדען זיין נאר אהן סודות און אהן רמזים. און עס קאנן זיין טאקי צו ליעב דעם האט ער געהאט אזוי פיעל שונאים און צווישען זיי אזא געגנער ווי רב שמואל הנגיד.

איינער פון די גרעסטע יודישע לייט פון דעם עלפטען יאהרהונדערט איז

געוועהן דער בעריהמטער דיכטער (משורר) רב שלמה בן יהודה אבן־גבירול, וואס אין אראבי'שען איז ער בעקאנט מיט דעם נאמען: אבו־איוב סולימאן אבן־יחייא, ער האט אין גאנצען געלעבט ניין אונ צוואנציג יאהר אונ האט גאר ווי א פאלענדיגער שטערן א בלישטש געגעבען אונ איז שוין פערשווינדען געווארען. זיין פאטער איז אויך געוועהן פון די וואס האבען געמוזט אוועק פון קורדובה אונ האבען זיך אבגעזעצט אנייע היים אין מאלאגא. דארט ביים ברעג פונ'ם ים, זענען אבן־גבירול'ס יונגע יאהר איבערגעלאפען, דארט האט זיך אין איהם נאך אז ער איז א קליין קינד געוועהן, ענטוויקעלט דער גייסט פון מליצה, דארט האט איהם די נאטור בעקאנט געמאכט מיט איהרע טיעפע סודות אונ כמעט פונ'ם וויגעל אן האט ער זיי אנגעהויבען בעזינגען. זיינע גרויסע פעהיגקייטען האבען זיך גאר פריה געמוזט ארויסווייזען, ווייל זיינע עלטערן זענען איהם אבגעשטארבען ווען ער איז נאך געוועהן א קליין קינד אונ ער איז געבליבען א יתום אהן ברידער אונ אהן שוועסטער, אהן קרובים וואס זאלען וועלען עפּיס זארגען פאר איהם. אז א בלומעלע דארף אבער אויסוואקסען – בעקומט עס דעם טראפען וואסער צו דער צייט. דאס איינע איז אויך געשעהן מיט אבן גבירול: אין סאראגאסה האט דעמאלט געלעבט א גרויסער מאנן יקותיאל אלחסאן, וואס האט ביים קאניג יחיא אבן מונדהיר פארנומען אזא שטעללע ווי שמואל הנגיד אין גראנאדה. ער איז געוועהן א בעריהמטער מופלא אונ זיין הויז איז געשטאנען אפען פאר אללע עדלע יודען, וואס האבען געגאסען זיינע חסדים אונ איהם געגעבענט פאר זייער בעשיצער. אזא מענש האט זיך באלד געמוזט אומקוקען אויף אבן גבירול אונ פארשטעהן וואס פאר א כלי עס קאן פון איהם אויסוואקסען. ער האט איהם גענומען אונטער זיין שוטץ אונ האט איהם אויסגעהאלטען ווי א אייגען קינד. אבן גבירול'ס מזל איז שוין אבער געוועהן אזוי ביטער אונ פינסטער אז זיין גוטע לאגע האט גאר ניט לאנג געדויערט: פלוצים איז געווארען א מרידה אין לאנד, זיין וואהלטהעטער יקותיאל אלחסאן האט מען דערהרג'ט. א שטארקער טרויער האט זיך אנגערוקט אויף אללע שפאנישע יודען, נאר מעהר פון אללע האט עס דערשלאגען דעם יונגען משורר, וואס איז ווייטער געבליבען איינער אלליין אין דער גרויסער וועלט, אהן א עדעל הארץ וואס זאל איהם מיטפיהלען, אהן א קלארען קאפּ וואס זאל איהם געבען א רעכטע עצה. זיין ערשט ספר „תקון מדות הנפש", וואס ווייזט ווי אזוי עס איז נאטהיג פאר'ן מענשען צו פערבעסערן זיינע מדות, האט איהם נאך מעהר פערוויסט דאס

לעבען: פיעל בעלי בתים האבען געמיינט אז ער האט דוקא נאר זיי געוואלט טרעפען אונ זענען איהם געווארען דם־שונאים. ער האט געמוזט צו ליעב דעם עוקר זיין פון סאראגאסה, אונ ווען דער אונצייטיגער טויט בעפרייהט איהם ניט פון אללע צרות וואלט ער געוויס געצוואונגען געוועהן אוועקצווארפען שפאניען. זיינע איבריגע פילאזאפישע חבורים, וואס ער האט געשריבען אויף אראביש, האבען געפונען מעהר צוטריט ביי די אראבער אונ ביי די קריסטען, אונ הונדערט יאהר שפעטער איז ארויס פון זיי א לאטיינישע איבערזעצונג, וואס א גייסטליכער אונ א געטויפטער יוד האבען געמאכט. פון זיינע שירים זענען בעזאנדערס בעקאנט „כללים פון דקדוק" וואס ער האט אנגעשריבען אין גראמען, אז ער איז אלט געוועהן נייצען יאהר. פיעל פיוטים אונ תפלות אונ זיין בעריהמטער שיר „כתר מלכות" וועגען דער שאנהייט פון דער נאטור אונ דער גרויסקייט פונ'ם בעשעפער. דער שיר איז אנגעשריבען מיט גרויס התלהבות, ער בעשטעהט פון דריי חלקים וואס הייסען: גאטט, וועלט אונ מענש. אונ נאך אין היינטיגע דורות לייענט מען איהם יום כפור ביי נאכט אין פיעל שולען.

איין אנדער יודישער פילאזאף, וואס האט געלעבט אין דער צייט, רבנו בחיי הדיין בן יוסף אבן פקודה (בקודה) האט זיך גענומען אויף א אנדער דרך: ער האט געוואלט בעפעסטיגען דאס אמת'ע פרומקייט צווישען יודען אונ האט זיך צו ליעב דעם ענטשלאסען צו מאכען א אונטער־שיעד צווישען די מצות אונ מנהגים, וואס יעדער יוד היט אב, אונ צווישען די חובות פונ'ם הארץ, וואס דארויף קאנען גאר ניט זיין קיין בעשטימטע געשריבענע געזעטצע אונ יעדער דארף זיך צוהערען צום אינוועניגסטען קול פון זיין געוויסען. אבן־פקודה האט אבער פערשטאנען אז ניט איטליכער איז אים שטאנד צו דערגרייכען אזא מדרגה אונ אז דערצו איז נאטהיג צו ברעכען אללע מענשליכע תאוות אונ זיך אבזונדערן פון דער וועלט; דערפאר האט ער געוואלט איינפיהרען יודישע נזירים אזוי ווי ביי די קריסטען אונ די מחמדנער, אונ האט אין זיינע ספרים זיך בעמיהט צו דערווייזען ווי נאטהיג איז פאר'ן יודען אז זיין טראכטען, פיהלען אונ טהון זאל מיט א ריינער כונה זיין נאר לשם שמים. זיינע ספרים זענען ביים פאלק געוועהן זעהר בעליעבט.

אט דאס זענען געוועהן די מענשען וואס האבען געלעבט אין שמואל הנגיד'ס צייט אונ האבען גלייך מיט איהם נאר איין ציעל געהאט פאר די אויגען: — צו דערהויבען אונ שטארקען דאס יודישקייט. נאך שמואל'ס טויט

האט דער קאניג באדיס איבערגעגעבען זיין שטעללע אונ געשענקט דאס אייגענע צוטרויען דעם זוהן זיינעם אבול-הוסאין יוסף אבן-נאגרעלא, וואס חאטש ער איז געוועהן זעהר יונג האט ער דאך געקאנט אין דער אייגענער צייט זיין אי דער גאנצער פיהרער פון דער מדינה, אי דער הויפט-פארשטעהער פון די שפאנישע יודען. דאס וואס ער איז אויסגעוואקסען ביי אזא פאטער בעווייזט אלליין ווי געבילדעט ער איז געוועהן, דערצו האט ער נאך גאר אין די יונגע יאהרען פראקטיצירט אין מדינה זאכען אונ איז געוועהן א סעקרעטאר ביים פרינץ באלקין. געלעבט האט ער דוקא בעשיעדען, נאר דארט וואו ער האט בעדארפט בעווייזען זיין גרויסקייט האט ער זיך געקאנט שטעללען ווי מען דארף. דערפאר האט ער געהאט אסך שונאים, וואס האבען איהם געהאלטען פאר א בעל גאוה אונ די צאהל פון זיינע געגנער האט זיך נאך מעהר פארגרעסערט, ווען ער האט זיך ארומגערינגעלט נאר מיט יודען אונ האט די בעסטע שטעללען אבגעגעבען זיינע גלויבענסברידער. די שונאים האבען אזוי אינטריגירט אז צווישען יוסף'ן אונ דעם פרינץ באלקין, וואס האבען פריהר אזוי גוט געלעבט, איז ארויס א קריעג. פלוצלונג איז באלקין געשטארבען אונ אזוי ווי מען האט געהאט א חשד אז מען האט איהם פער-גיפטעט, האט דער קאניג געהייסען טייטען עטליכע פון זיינע דיענער. דאס פאלק האט אפילו געהאלטען אין איין שרייען אז יוסף איז דא שולדיג, נאר דער קאניג האט זיך אפילו ניט געוואלט צוהערען צו אזא נארישער בעשולדיגונג. שפעטער איז אבער געשעהן אזאך וואס באדיס האט שוין געמוזט ווערען אונצופרידען פון איהם, ווייל יוסף האט ניט געוואלט טהון זיין ווילען, חאטש זיין עקשנות איז געוועהן דעם לאנד א טובה. צווישען די מחמדנער, וואס האבען געהערט צום שבט בערבערן אונ וואס פון זיי האט אויך געשטאמט דער קאניג באדיס, אונ די עכטע אראבער, איז געוועהן א שרעקליכע שנאה גלייך ווי זיי וואלטען ארויסגעקומען פון צוויי פערשידענע פאלקער, אונ אומעדום פלעגט צווישען זיי ארויס א געשלעג. באדיס האט מורא געהאט טאמער פאלען אויף איהם אן די אראבער אונ נעהמען ביי איהם צו די מלוכה, דערפאר איז ביי איהם געבליבען ער זאל אללע אראבער, ווען זיי וועלען פרייטאג זיין פערזאמעלט ביים גאטטעסדיענסט, אויסהרג'נען. באדיס האט גערעכענט אז ווען מען וועט דעם סוד מגלה זיין דעם יודישען מיניסטער וועט ער געוויס צופרידען זיין, צום סוף האט יוסף דערפון גאר ניט געוואלט הערען אונ האט דעם קאניג פערשטעהן געגעבען אז דאס איז

פאר איהם די גרעסטע סכנה. באדים האט זיך אבער איינגעשפארט אונ דאס גאר געפאדערט ביי זיין מיניסטער ער זאל די זאך האלטען בסוד. יוסף האט אבער ניט געקאנט רוהען, ער האט געוואוסט דעם טאג ווען די שחיטה האט בעדארפט געשעהן אונ האט געגעבען אנצוהערען די אראבער זיי זאלען ניט געהן דאווענען דעם בעשטימטען פרייטאג. באדים האט אזוי גאר ניט אויסגעפיהרט, אונ אזוי ווי ער האט פערשטאנען אז דאס איז יוסף'ס ארבייט האט ער איהם געמאכט פארווירפע, נאר יוסף האט ניט געלייקענט אונ האט איהם געזאגט פארקערט, אז ער מאג נומל בענשען וואס גאטט האט איהם ארויסגעפיהרט פון אזא אונגליק. די גייסטליכע האבען אויך געהאלטען מיט יוסף'ס דעה אונ דער קעניג האט שוין געמוזט נאכשאקלען מיט'ן קאפ, נאר אין הארץ איז ביי איהם געבליבען א פערדרוס אויף יוסף'ן דערפאר וואס ער האט איהם געשטערט אויסצופיהרען זיין פלאן. פון דעמאלט אן איז שוין דעם קעניגס פריינדשאפט צו יוסף'ן פערשוואונדען. באדים האט זיך שוין אנגעהויבען צוהערען צו די קולות וואס האבען געשריגען, אז עס שטעהט ניט אן דאס לאנד, אז א יודישער מיניסטער זאל פיהרען די מלוכה, אונ אז יוסף'ס געגנער האבען ארויסגעלאזט א קלאנג אז ער האט געוואלט פערקויפען גראנאדה דעם שונא, האט זיך באדים ניט ווייטער געמאכט, חאטש ער איז געוועהן איבערצייגט אז עס איז א ליגען, אונ האט געלאזט דאס פייער זאל זיך צוברענען! מיט א שרעקליכע רציחה איז דאס פאלק אנגעפאלען אויף יוסף'ס פאלאץ; ער האט זיך געוואלט בעהאלטען אין א קאמער פון קוילען אונ האט זיך אויסגעשמירט דאס פנים, נאר מען האט איהם דערקאנט אונ באלד דערהרג'ט. דעם זכות האבען דערווייל גענאסען אללע יודען פון גראנאדה: מעהר פון פינפצעהן הונדערט יודישע משפחות זענען געטיידט געווארען. זייערע הייזער האט מען פערברענט, אונ די איבריגע, צווישען זיי אויך יוסף'ס פרוי אונ זיין זוהן עזריה, זענען אנטלאפען קיין אליסאנה (לוזענא) נאקעט אונ בלויז. יוסף'ס טרויעריגער סוף האט געמאכט א שטארקען רעש ניט נאר צווישען יודען, נאר אויך ביי אנדערע פעלקער, וואס האבען געהערט פון זיין גרויסקייט אונ איבערגעבענהייט דער מלוכה. איינער פון די בעריהמטע אראבישע דיכטער אבן אלפרי אין אלמיריד האט אנגעשריבען א גאנצע קינה אויף יוסף'ס טויט אונ לאזט אויס מיט די ווערטער: „מיין אמונה איז ביי מיר דאס טהייערשטע זי הייסט מיר פאר דעם יודען א טרער לאזען. מען האט אפילו דעם דיכטער פערקלאגט פאר'ן קעניג אונ געוויזען אז עס פאסט ניט

פאר א מחמדנער צו בעווייזען א יודען, נאר דער קאניג האט דארויף געאנטפערט: „איך זעה ארויס אז דער דיכטער מוז האבען א איידעל הארץ, ער בעווייזט א יודען אפילו נאכ'ן טויט, און פיעל פון אונזערע מחמדנער קוקען זיך אפילו ביים לעבען ניט אום אויף זייערע ברידער“

די מרידה געגען יוסף אבן נאגרילה, ווי שרעקליך זי איז געוועהן, האט ניט ארויסגערופען אין אנדערע ערטער מעהר קיין רדיפות און האט ניט ערגער געמאכט די לאגע פון די יודען אין שפאניען. אומעדום האבען זיי געהאט די בעסטע שטעללען, און פון די מחמדנישע הערשער האבען זיך אבגעלערנט אויך קריסטליכע קאניגע און האבען קיין חרטה ניט געהאט פאר דעם צוטרויען צו יודישע דיענער. אז אלפאנסא דער זעכסטער פון קאסטיליען האט געווארפען איין אויג אויף די צוברעקעלטע קליינע מחמדנישע מלוכות אין שפאניען, האט ער פערשטאנען אז שוואכען זיי קאן ער נאר דעמאלט, ווען זיי וועלען זיך מעהר בייסען און רייסען צווישען זיך און, אז ער מוז האבען פעהיגע מענשען וואס זענען קלאר אין דער לאגע פון די קליינע מלוכות און וועלען ניט לאזען אבקיהלען דאס פייער, וואס יעדע פון זיי האט אונטערגעצונדען, כדי די אנדערע זאלען פערברענט ווערען. אויף אזא זאך האט אלפאנסא געמוזט אנקומען צו יודען, און זיין בעסטער יועץ איז געוועהן זיין לייב-דאקטאר עמרם בן-יצחק אבן-שלביב, וואס האט גוט געקאנט אראביש און איז אים שטאנד געוועהן אויסצופיהרען דאס שליחות. נאך איין יוד, ציד עלוס, איז ביי איהם געוועהן א גרויסער חשוב און ער פלעגט זיך מיט איהם בעראטהען וועגען די גרעסטע און וויכטיגסטע שאלות פון דער מלוכה. אלפאנסא איז איבערהויפט געוועהן גוט געגען אללע פאלקער, וואס האבען זיך געפונען אונטער זיין מאכט, און יודען האבען אויך גענאסען זיינע חסדים.

אויף פאפיער זענען נאך אין די איירָאפּייאישע לאנדער געבליבען די אלטע געזעטצע פון א מאל, וואס האבען דאס יודיש לעבען געבונדען פון אללע זייטען, און ווען מען איז טאקי מקיים דאס וואס איז אנגעשריבען, וואלט דער יוד ניט געטארט קיין קאפ אויפהויבען. די צייט האט אבער אויסגעארבייט אנדערע געזעטצע און ביסלעכווייס האבען זיך אויך די קריסטען געוואהנט מיט דעם געדאנק, אז מען דארף די יודען בעהאנדלען מיט יושר גלייך מיט אללע. פון דעסטוועגען, אז די יודען האבען אנגעהויבען ארויסווייזען זייערע מעלות און זיך צושלאגען צו די בעסטע שטעללען אין די קריסטליכע לאנדער, האבען זיי דער מיט אויפגעריסען די אויגען פון די גייסטליכע, וואס האבען ניט געקאנט ליידען

אז יודען זאלען שטעהן אויף אזא שיינע מדרגה. דער פאפסט הילדעבראנד וואס האט געהייסען גרעגאר דער זיבעטער, אונ האט געשמ'ט אויף דער וועלט מיט זיין אכזריות, האט זיך ארויסגעוויזען ווי א פייעריגער צורר היהודים, אונ האט צוגערעדט אללע קאניגע זיי זאלען פון זיך מרחק זיין די יודען. דער דייטשער קייזער היינריך דער פירטער האט זיך אבער ניט געלאזט איבער רעדען אונ האט די יודען פון ווארמס (ווירמייזא) געגעבען אללע רעכטע. דאס האט ער געטהון געגען דעם ווילען פונ'ם פאפסט, נאר קיין חרטה האט ער ניט בעדארפט האבען, ווייל שפעטער, אז דאס פאלק האט געגען דעם קייזער מורד געוועהן אונ ער איז אין ערגיץ ניט זיכער געוועהן מיט'ן לעבען, האבען איהם די ווארמסער יודען ווי געטרייע קינדער אונ מיט כלי זין אין די האנד געשיצט זיין איינציג מקום מנוחה.

דער פאפסט גרעגאר האט אלץ אין זין געהאט די יודען אונ האט אים יאהר 1078 צוזאמען גערופען אין רום איין אסיפה (קאנציל) פון גייסטליכע, אונ מען האט בעשלאסען פארצולעגען אללע קאניגע זיי זאלען ניט דערלאזען יודען צו קיין דיענסט. טרעפען האט מען געוואלט דערמיט נאר קאסטיליען אונ גרעגאר האט זיך טאקי ניט געפוילט אונ האט געשיקט אלפאנסא'ן א בעזונדער בריעף אונ איהם אנגעוויזען וואס פאר א גרויסען חלול השם ער מאכט אן דערמיט, וואס יודען האבען ביי איהם די גאנצע דעה אונ וואס פאר א חרפה אונ בושה עס איז, אז יודען זאלען געוועלטיגען איבער קריסטען. אלפאנסא איז שוין אבער געוועהן שטארק צוגעבונדען צו די יודען, ער האט שוין דעמאלט גוט ארויסגעזעהן ווי נוצליך זיי זענען דער מדינה, אונ גרעגאר'ס בריעף האט אויף איהם קיין שום איינדרוק ניט געמאכט. ער האט זיך נאך מעהר געווארפען צו די יודען, ווייל ער האט געוואלט אבנעהמען דאס קאניגרייך טאלעדא אונ האט צו ליעב דעם געמאכט יד אחת מיט'ן קאניג פון סעווילא אל־מעתאמעד אבן אבאד, אודאי האט ער פערשטאנען אז אהן יודען וועט ער זיך ניט קאנען רירען. אז טאלעדא איז ארונטער אונטער זיין מאכט האט אלפאנסא געגעבען די יודען די אייגענע פרייהייט וואס פריהר: די יודישע קהלות האבען זיך געפיהרט זעלבסטשטאנדיג, אונ רבנים אונ דיינים האבען געהאט דאס רעכט צו פסק'נען נאך די דינים פונ'ם תלמוד. אלפאנסא האט זיך אבער ניט געוואלט בעגניגען נאר מיט טאלעדא אלליין אונ אז ער איז שוין געשטאנען מיט א רעכטען פוס צווישען די קליינע שפאנישע מלוכות האט ער טאקי געווארפען איין אויג אויף קורדובה, חאטש זי האט געהערט זיין גוטען פריינד אל־מעתאמעד. ער

אט געמוזט דאס פריינדשאפט אוועקלעגען אין א זייט און האט זיך ענטשלאסען
זו שיקען שלוחים צום קעניג פון סעווילא מען זאל מיט איהם איבעררעדען, נאר
אויף אזא אופן אז ער זאל פערשטעהן אז ער מוז זיך אונטערגעבען און אז קיין
אנדער ברירה האט ער ניט. אויף אזא שליחות, צו ריידען געצאהלטע און
שארפע דבורים, האט אלפאנסא אויסגעקליבען זיין לייב־סעקרעטאר יצחק
בן־שלביב, און האט איהם מיט געגעבען פינף הונדערט מאנן, כדי ער זאל
אריינקומען קיין סעווילא מיט גרויס פאראד ווי עס שטעהט אן א שליח, וואס
קומט מעהר א מורא צו מאכען ווי בעטען. דאס שליחות האט אבער אבן־
שלביב'ן דאס לעבען געקאסט, ווייל ער האט פינקטליך אויסגעפאלגט דעם
ווילען פון זיין קעניג, נאר ער האט מיט זיינע רייד אריינגעבראכט אל־מעתאמעד'ן
אין כעס, און ער האט איהם באלד געהייסען טויטען און זיין גאנצע וואך אריינ־
ווארפען אין תפיסה. ווי עס ווייזט אויס, האט אלפאנסא דאס פאראויסגעזעהן,
און האט צופליים אזוי געמאכט, כדי ער זאל האבען א סבה זיך צו קריגען מיט'ן
קעניג פון סעווילא און אויף איהם אנפאלען.

אל־מעתאמעד האט זיך געריכט אז אלפאנסא וועט איהם ניט שווייגען,
האט ער געמאכט א בונד מיט יוסף אבן תישופין, דעם פירסט פון דעם
חמדנישען שבט אלמוראבידיים, ער זאל איהם קומען העלפען. אבן
תישופין האט זיך ניט געלאזט לאנג בעטען, ווייל ער האט ניט געמיינט אזוי
צו שיטצען שיבילה ווי אליין טאקי פערכאפען פאר זיך די מלוכה. מיט גרויס
חיל איז ער געקומען, און צוזאמען מיט אל־מעתאמעד'ס לייט האבען זיי אנגעהוי־
בען א מלחמה מיט אלפאנסא'ן, וואס איז געגען זיי ארויס אויך ניט מיט קיין
קליינער מחנה. אין ביידע זייטען האבען זיך געפונען געגוג יודען און יעדער פון
זיי האט פארגעסען אז איין אמונה בינדט זיי צוזאמען און האט זיין בלוט פער־
גאסען פאר זיין לאנד, וואס איז ביי איהם דעמאלט געוועהן דאס טהייערסטע.
צום אנהייב האט דאס גליק אין גאנצען געשפיעלט אלפאנסא'ן, נאר אז ער האט
געוואלט געהן מיט צופיעל ליסט און אבנארען דעם שונא, האט זיך דאס גליק
פון איהם אבגעטהון. אים פרייטאג, דעם 23 אקטאבער 1086, איז אויסגעקומען
עכט זיך צו שלאגען, האט אלפאנסא געלאזט זאגען אז ער וויל די מלחמה
בלייגען אויף עטליכע טאג, ווייל פרייטאג דארפען רוהען די מחמדנער, שבת
וזען היטען די יודען און זונטאג איז הייליג ביי די קריסטען. דערמיט האט ער
געוואלט פארבלענדען דעם שונא די אויגען, כדי ער זאל קאנען נאר אומגעריכט
ך צופיהרען די האנד. אל־מעתאמעד האט פערשטאנען זיין מיין, און אי

טאקי בעשטאנען צו ווארטען עטליכע טאג, נאר אנגעזאגט האט ער: מען זאל זיין פערטיג אין יעדער מינוט. אזוי איז טאקי געשעהן: אלפאנסא איז פלוצלונג אנגעפאלען אויף די מחמדנער אונ די מלחמה ביי צאלאקה האט זיך פאר איהם שלעכט געענדיגט. אלפאנסא איז קוים מיט'ן לעבען אנטלאפען, נאר אלמעתאמער האט אויך טהייער בעצאהלט, ווייל פון דעמאלט אן זענען די אלמוראבידינען געווארען גאנצע בעלי־בתים אין שפאניען, אונ צווישען די קליינע שפאנישע מלוכות, וואס האבען פריהר אויך ניט געלעבט רוהיג אונ פריינדליך איז געווארען נאך מעהר חשך. פאר די יודען איז פון דעסטוועגען דערפון קיין רעה ניט ארויסגעקומען ווייל די אלמורבידינען זענען זיך מיט זיי גוט בעגאנגען אונ די יודען פון גראנאדה האבען אפילו צוריק בעקומען זייער פערמעגען, וואס מען האט פאר צוואנציג יאהר, אין דער צייט פונ'ם קאניג באדיס, ביי זיי צוגענומען.

די מרידות אונ מלחמות האבען פון דעסטוועגען ניט אבגעריסען די שפאנישע יודען פון תורה, אונ מיט'ן תלמוד האבען זיי זיך נאך מעהר בעשעפטיגט ווי מיט אנדערע זאכען. צווישען די געלערענטע יודען, וואס האבען זיך מעהר אבגעגעבען מיט וויסענשאפטען זענען בעזאנדערס בעקאנט די נאהמען פון: משה בן שמואל אבן־ג'יקטאליא אונ יהודה אבן־בלעם פון טולידה; פון די לומדים אבער וואס האבען אין יענער צייט שטארק בעפעסטיגט דעם תלמוד, האט זיך בערימט געמאכט רבינו יצחק בן יעקב אלפסי אדער אלקאלאיי (אדער רי"ף), ער איז געבארען אים יאהר 1013 אין א דארף ניט וויט פון פעץ אין אפריקא, אונ האט פון קינדהייט אן ארויסגעוויזען זיין גרויס חריפות אין לערנען. אז ער איז נאך א יונגער מאנן געוועהן איז ער געקומען קיין שיבילה, אונ איז באלד בעקאנט געווארען פאר א גרויסען מופלג, אונ ווייל זיין דרך אין לערנען איז געוועהן ניי, האט ער געהאט געגנער אין די ביידע רבנים פון דארט: ר' יצחק בן ברוך אלבאליה אונ ר' יצחק בן יהודה אבן־גיאת, וואס האבען איהם ניט אויפגעהערט צו פערפאלגען אפילו דעמאלט ווען זיין נאהמען האט געקלונגען אויף דער גאנצער וועלט אונ אללע לומדים האבען אנגענומען זיין חבור אויף גאנץ תלמוד וואס מען האט גערופען אויף זיין נאהמען „אלפס". איבער די רדיפות, וואס ער האט געהאט אויסצושטעהן האט רבינו יצחק אלפסי געמוזט אוועקפאהרען פריהר קיין קורדובה אונ דערנאך האט ער זיך בעזעצט אין לוצענא, אונ דארט איז ער שוין געבליבען רוהיג אונ איז געשטארבען א זקן פון נייגציג יאהר. וואס פאר איין עדלער מענש

רבינו יצחק אלפסי איז געוועהן — קען מען ארויסזעהן דערפון אז אפילו זיינע שונאים זענען געוועהן פערזיכערט אין זיין גוטסקייט. אז ר׳ יצחק אבן־אלבאליה פון שיבילה איז קראנק געווארען און האט געהאלטען ביים שטארבען, איז זיין בן יחיד ברוך, א יונגער מאנן פון זיבצעהן יאהר, געשטאנען ביים בעט זעהר בעטריבט און האט געוויינט און געקלאגט אז ער ווייסט ניט אויף וועמען דער פאטער לאזט איהם איבער. דארויף האט איהם דער חולה געאנטפערט, אז באלד נאך זיין טויט זאל ער אוועקפאהרען קיין לוצענא צו רבינו יצחק אלפסי און זאל איהם איבערגעבען אז אין דער לעצטער מינוט פון זיין לעבען האט ער חרטה געהאט אויף אלדינג וואס איז צווישען זיי פארגעקומען, אז ער בעט ביי איהם מחילה פאר די צרות וואס ער האט איהם אנגעטהון, און אז ער איז געשטארבען מיט דער האפנונג, אז ער וועט רחמנות האבען אויף זיין קינד און וועט איהם מדריך זיין, עס זאל פון איהם אויסוואקסען א מענש. דער יתום האט מקיים געוועהן די צוואה פונ׳ם פאטער, און אז ער איז געקומען קיין לוצענא האט רבינו יצחק אלפסי מיט הייסע טרערען בעוויינט דעם טויט פון זיין געגנער. ער האט דעם יתום אריינגענומען צו זיך אין שטוב ווי א אייגענעם זוהן און האט מיט איהם געלערנט טאג ווי נאכט ביז ער איז אויך געווארען א בעריהמטער מאנן

ביים סוף פונ׳ם עלפטען יאהר הונדערט איז אין קאסטיליען דאס קליינע וועלטעל פון די קראימעס אויך געווארען בעלעבטער, ווייל עס האט זיך פלוצלונג צווישען זיי בעוויזען זעהר א גרויסער געלעהרטער. אבן־אלתראס און איהם איז געראטהען צו זיך צו צוציהען פיעל תלמודיסטען. דאס אייגענע האט אויך געטהון זיין פרוי, וואס איז געוועהן א גרויסע מלומדת, נאך זיין טויט. אודאי האט דאס פערדראסען די פארשטעהער פון די שפאנישע יודען און איינער פון זיי: ר׳ יוסף אבן אלפרג אל־קברי, וואס איז געוועהן א גרויסער חשוב ביי אלפאנסא׳ן, האט זיך בענוצט מיט זיין מאכט און האט געפועל׳ט ביי דער מלוכה מען זאל די קראימעס אנהויבען טרייבען.

אין דער צייט וואס שפאניען איז געוועהן א מקום תורה, האבען די יודען פון פראנקרייך און דייטשלאנד זיך ניט געקאנט גלייכען צו זייערע שפאנישע ברידער, חאטש עס איז זיי גאר ניט שלעכט געוועהן. קיינער האט זיי ניט געטשעפעט, זיי האבען געהאט פרנסה בשפע פון ווייגגארטנער, מלאכות און מסחר, און האבען נאר בעדארפט צאהלען מס. דער פאפסט אלעכסנדר דער צווייטע איז געוועהן זעהר פריינדליך געגען זיי און האט בפירוש געזאגט, אז יודען טאר מען ניט רעכנען פאר שונאים פון דער קירכע. ביי אזא לאגע

וואלטען די יודען בעדארפט ארויסגעבען געווג חכמים אונ גדולים, זיי האבען זיך אבער בעגנוגט מיט פשוט'ן לערנען תלמוד אונ קיין חריפות האט מען פון קיינעם ניט געזעהן, גלייך ווי זיי האבען טאקי ניט געוואלט אפילו אין לערנען האבער שטעהן פון די קריסטען. נאר איין לאטהרינגען איז געוועהן פול מיט לומדים, אונ די ישיבות פון מאינץ אונ ווארמס האבען געשפיעלט א גרויסע ראללע. אים יאהר 1034 האבען צוויי פרומע לייט: יעקב בן דוד אונ זיין ווייב רחל, וואס האבען קיין קינדער ניט געהאט, אויסגעבויעט א טהייערע שול, וואס האט זיך גערעכענט פאר א „בית מקדש מעט", ווייל דער בנין איז געוועהן זעהר שאן אונ אחוץ דעם פלעגט מען אין די שפעטערע צייטען דערצעהלען פון דער שול גאנצע נסים. דארט זענען אויף א בעזונדער טאפעל געוועהן אויסגעקריצט די נאהמען פון ר' יעקב אונ זיין ווייב רחל אונ מען האט אפגעהיט זייער יאהרצייט א סך דורות. צווישען די לאטהרינגער לומדים זענען בעזאנדערס בעקאנט געוועהן רבנו גרשום'ס תלמידים: ר' יצחק הלוי (סגל לויה) פון ווארמס, וואס האט אויך געהאט דריי זיהן גרויסע רבנים: ר' יעקב בן יקר פון מאינץ אונ ר' יצחק בן יהודה! זיי אללע האבען זיך בעשעפטיגט מעהר מיט תלמוד. נאר איין ר' מנחם בן חלבו האט זיך אבגעגעבען מיט דקדוק אונ האט געמאכט א באור אויף דער תורה.

פונקט אין דער צייט ווען מען האט דערהרג'ט אין פומבדיתא דעם לעצטען גאון חזקיה, איז גאר ניט ווייט פון דארט, אין פראנקרייך, אויפגעגאנגען א נייע זונן אונ עס האט זיך ארויסגעוויזען א מענש, וואס אויף איהם איז געפאלען דער גורל צו בעפעסטיגען דאס יודישקייט דורך זיין בעריהמטען פירוש אויף תנ"ך אונ תלמוד. דאס איז געוועהן ר' שלמה יצחקי, וואס איז בעקאנט מיט'ן נאהמען רש"י. ער איז געבארען געווארען אין דער שטאט טרויס אין שאמפאן אין פראנקרייך אים יאהר 1030, אונ האט געלעבט אין גרויס דחקות פינף אונ צוואנציג יאהר. נאר יונג האט ער חתונה געהאט, נאר חאטש ער איז גיך געווארען א בעל משפחה, האט ער געלאזען ווייב אונ קינדער אונ איז ביז פינף אונ צוואנציג יאהר געזעסען אין די ישיבות פון מאינץ אונ ווארמס. אז מען האט איהם אויפגענומען פאר רב אונ זיין נאהמען איז געווארען בעריהמט, האט זיך זיין לאגע פון דעסטוועגען ניט געבעסערט. ווייל דאס רבנות האט זיך דעמאלט גערעכענט נאר פאר א גרויסען כבוד אונ קיין שכירות האט מען ניט געגעבען. דערפאר איז ר' שלמה געצוואונגען געוועהן צו לעבען זעהר געענגט, אונ כל ימיו איז ער געוועהן פערנומען מיט זיינע תלמידים וואס

האבען זיך צו איהם געצויגען פון אַללע זייטען. מיט זיי פלעגט ער לערנען, אונ דעמאלט האט ער אויך אויסגעארבייט זיין פירוש, אין וועלכען מען זעהט ארויס זיין גרויס חריפות, ווי עס איז איהם געראטהען מיט קורצע אונ געצאהלטע ווערטער מסביר צו זיין די שווערסטע פסוקים פון דער תורה אונ די טיפסטע ערטער פון דער גמרא. קיין זוהן האט רש"י ניט געהאט, נאר דריי טאכטער זענען געוועהן זעהר געראטהענע. איינע פון זיי איז געוועהן אזוי קלאר אין תלמוד אז ווען דער פאטער איז קראנק געוועהן אונ האט ניט געקאנט ענטפערן די רבנים וואס פלעגען זיך ווענדען צו איהם וועגען שאלות־תשובות, איז זי אים שטאנד געוועהן רש"י'ס ארבייט צו טהון. זיין איידעם ר' יהודה בן נתן איז אויך געוועהן א גרויסער מאנן, אונ פון זיינע אייניקלעך זענען בעזאנדערס בעריהמט געוועהן ר' שמואל בן מאיר, וואס מען האט גערופען רשב"ם אונ ר' יעקב, וואס איז בעקאנט מיט'ן נאמען רבנו תם. רש"י'ס פירוש אויף דער תורה איז צום ערשטען מאל אבגעדרוקט געווארען אים יאהר 1475 אונ מען האט איהם אויך איבערגעזעצט אויף לאטייניש. דעם פירוש אויף דער גמרא האט ער ניט אין גאנצען געענדיגט, נאר אויף זיין דרך זענען שוין דערנאך געגאנגען פיעל אנדערע פראנצאזישע אונ דייטשע לומדים, וואס מען האט זייער פירוש גערופען תוספות. אין ווארמס ווייזט מען נאך עד היום רש"י'ס שטוהל אונ דאס פאלק דערצעהלט נאך פון איהם פיעל וואונדער, וואס ווייזען נאר ווי הייליג דער זכר פון ר' שלמה בן יצחקי איז געבליבען צווישען זיינע ברידער.

אין איטאליען איז דאס לערנען ביי די יודען ניט געשטאנען אויף קיין הויכער מדרגה אונ אַללע רבנים אונ לומדים פלעגען זיי אויסשרייבען פון אנדערע ערטער. נאר דער נאמען פון איין איטאליענישען יודען איז געבליבען בעקאנט: דאס איז געוועהן, ר' נתן בן יחיאל פון רום (רב נתן איש רומי), דער מחבר פון'ם תלמודישען ווערטערבוך וואס הייסט: „ערוך". ער האט פיעל פירושים צוזאממענגענומען פון רבינו חננאל בר חושיאל'ס פון קאירוואן ספרים אונ אויך פון פיעל אנדערע ספרים, אונ זיין ספר „הערוך" איז נאך הייגט דער ניטצליכסטער פון דעם מין ספרים. אין דער צייט זענען שוין די יודען געוועהן פארשפרייט אין בעהמען, מעהרען (מורביה) אונ פאלען. אונ די שטאדט פראג האט זיך שוין דעמאלט גערעכענט פאר איין אלטער יודישע קהלה; צווישען זיי זענען געוועהן זעהר פיעל עשירים, וואס האבען געהאט אפילו קריסטליכע שקלאווען. בעזאנדערס איז בעקאנט א יודישער גביר אין מאהרען

וואס האט געהייסען פודיבּיה !; ער האט זיך אויסגעבויעט אגאנצע פעסטונג און האט זיך דארט געלעבט און זיך אנגעטהון די גראסטע תענוגים גלייך מיט אללע אנדערע קריסטליכע פריצים. דאס לערנען פון תורה איז ביי זיי געשטאנען זעהר נידריג, און ערשט שפעטער מיט הונדערט יאהר האבען זיך אנגעהויבען צווישען זיי ארויסווייזען גרויסע לייט אין תורה.

3 דער ערשטער קרייצצוג.

(1096—1148 נאך קריסטוס געבורט).

ביים סוף פונם עלפטען יאהר הונדערט האט זיך ארויסגעוויזען אפייער און עס איז ארויס אשרעקליכע שׂרפה, וואס האט געדויערט כמעט צוויי הונדערט יאהר: דאס זענען געוועהן די קרייצצוגע, די מלחמות צווישען דיא ביידע גראסטע אמונות פון דער וועלט, צווישען די קריסטען און די מחמד'נער, און וואס האט כמעט דיא גאנצע מענשליכע געשיכטע אויף אנייעם דרך געבראכט, און אין דער יודישער געשיכטע צוגעגעבען אסך בלאטער, וואס זיינען מיט בלוט און מיט טהרערן געשריבען. אלאנגע צייט האבען די טערקען, וואס האבען דאמאלס געהערשט אויף פאלסטינא האבען ניט נור קיין יודען ניט געלאזט אריינקומען קיין ירושלים אבער אויך די קריסטען, וואס פלעגען קומען מתפלל זיין אויפ'ן קבר פון זייער גואל פלעגען זיי אויך אנטהון גרויסע צרות און דערצו ביי זיי נאך רייסען פיעל געלד און הזק מאכען פון דער קריסטליכער רעליגיאן. די סירישע קריסטען און אויך די דאזיגע וואס פלעגען געהען קיין ירושלים האבען זיך שטארק אנגעליטען, און איינער פון די וואס האט מיט זיינע אייגענע אויגען געזעהן דאס אכזריות פון די טערקען, פעטער פון אמיען, האט דאריבער געמאכט אגאנצען לארם אין אייראפא, עס איז געווארען איין אסיפה פון גייסטליכע אין קלירמונט אין פראנקרייך, און עס איז געבליבען, אז ווער עס האט נאר גאטט אין הארצען זאל זיך אוועקלאזען קיין פאלעסטינא זיך אננעהמען פאר דעם כבוד פון דער אמונה. באלד האט זיך צונויפגעקליבען אגרויסע מחנה, צווישען זיי זענען געוועהן אסך פרומע וואס האבען אלדינג געוואלט טהון לשם שמים, נאר נאך מעהר זענען געוועהן פשוט'ע ליידיג געהערס, וואס האבען פערשטאנען אז סאי ווי סאי קאן עס זיי ניט שאדען און דערלעגען וועלען זיי געוויס ניט. מיט רויטהע קרייצען אויף די קליידער, און פיעל אויך מיט אויסגעברענטע קרייצען אויפ'ן

לייב, האבען זיי אנגעהויבען געהן קיין ארץ ישראל, אונ דערווייל האט מען זיך אין איין וועגס צופיהרט די האנד אונ גערויבט אונ געטייט אונשולדיגע יודען.

די לאגע פון די יודען אין דייטשלאנד איז דעמאלט געוועהן זייער גוט. מען האט אזוי געשאצט זייער נוצליכקייט, אז ווען דער עפיסקאפ רידיגער האט געוואלט מאכען „שפייאר", פאר א שטאדט, האט ער געלאזט ראטהען די יודען זיי זאלען זיך דארט בעזעצען אונ האט זיי צוגעזאגט אללע רעכטע. דער קייזער היינריך דער פירטע האט זיי געגעבען נאך מעהר פרייהייט, אונ אז מענשען איז צו פיעל גוט גלוסט זיך זיי נאך בעסערס: פלוצים האט מען זיי פירגעזאגט אז ביז צום יאהר 1104 מוז משיח קומען, אונ עס איז געווארען א שטארקער רעש, אללע יודען זענען ארומגעגאנגען מיט פערדולטע קאפ אונ האבען ארויסגעקוקט אויף דער גאולה. נאר גראד דעמאלט ווען זיי זענען געוועהן פערטראגען מיט דער פאלשער האפנונג, האט זיך אויף זיי אנגערוקט א צרה, וואס האט זיך זיי פריהער אפילו ניט געחלומ'ט: די גבורים פונ'ם קרייצצוג האבען אויסגעלאזט צו זיי דעם גאנצען כעס אונ זיי האבען געמוזט אבקומען פאר פרעמדע זינד.

פון דער ערשטער חברה, וואס פעטער פון אמיען אליין מיט זיינע אכט הויפט־לייט אונ דער גייסטליכער גאטשאלק האבען געפיהרט, האבען די יודען ניט אזוי שטארק געליטען, ווייל זיי האבען געראבעוועט גלייך אי יודען אי קריסטען אונ זענען נאך געגאנגען מיט רחמנות. די רעכטע צרה האט זיך ערשט אנגעהויבען שפעטער, אונ פון אללע זייטען האט זיך צוגעלאזט א באנדע פון געוויסע מענשען, וואס האבען זיך נאר בענוצט מיט דעם צופאל, כדי זיי זאלען קאנען זיך אנטרינקען מיט פרעמדע גוט אונ בלוט אונ נאך דערלאנגען ביי דער וועלט א דאנק דערפאר. די לייט האבען ארויסגעלאזט א קלאנג, אז אויפ'ן היילינגען קבר אין ירושלים האט מען געפונען א פאפיער אז עס איז די גרעסטע מצוה יודען גויטהען זיי זאלען זיך טויפען, אונ אז די וואס לאזען זיך ניט בייגען מוז מען בעטראכטען ווי פיינדע פון דער קירכע אונ מען מאג זיי אפילו אויפ'ן פייער ברענגען. די רציחות האבען זיך אנגעהויבען אין פראנקרייך, אונ די יודען פון דארט האבען באלד דערפון צו וויסען געגעבען זייערע ברידער פון דייטשלאנד, אונ עס איז געווארען א גרויסער רעש, מען האט זיך צונויפגעקליבען אין די שולען אונ גוזר תענית געוועהן. די דייטשע יודען זענען דערווייל אבגעקומען נאר מיט'ן שרעק, ווייל די גייסטליכע האבען פון זיי געהאלטען אונ האבען זיי געשיצט. נאר אין (ראוען), וואס האט

געהערט צו ענגלאנד, האט מען די יודען מיט געוואלד ארייננעטריבען אין קירכע אונ מען האט זיי געהייסען אויסקלויבען צווישען טויט אונ לעבען.

דאס איז אבער נאך אלץ א גאר נישט געוועהן געגען דער מהומה, וואס האט זיך באלד אנגעהויבען אין דייטשלאנד, וואס איז דעמאלט געוועהן ווי א שיף אהן א רודער, וויל דער קייזער היינריך האט געמוזט א לאנגע צייט בלייבען אין איטאליען, אונ עס איז ניט געוועהן קיינער וואס זאל זיך אננעהמען פאר די אונגליקליכע יודען. נאך פון דערווייטענס האט מען געהערט וואס פאר א אומגליק עס מאכט אן א געוויסער פראנצאזישער ריטטער ווילהעלם דער צימערמאן, וואס האט אין אללע ערטער אויסגעזויגען דאס בלוט ביי די בויערן כדי ער זאל קאנען אויסהאלטען זיין חברה. אז ער האט זיך צוגערוקט קיין טריער, איז אויף די יודען געפאלען אזא אימה אז פיעל פון זיי האבען זיך אלליין דאס לעבען גענומען, אונ יונגע מאדכען האבען זיך אנגעהאנגען שטיינער אויפ'ן האלז אונ האבען זיך ארייננעווארפען אין טייך מאזעל. איינע פון די יודישע טאכטער וואס האבען אזוי מקדש ה' געוועהן איז מרת אסתר בת ר' יחזקיה הנבאי, אונ איהר נאהמען איז געבליבען לזכרון, אונ אזוי ווי זיי האבען פיעל געטהון אבי זיי זאלען לעבעדיגערהייט ניט ארייננפאלען אין די האנד פונ'ם רוצח, וואס האט געהאט פונקט אזוי פיעל חכמה ווי רחמנות, אונ אז ער האט זיך ענטשלאסען אנהויבען די היילינע מלחמה האט ער געלאזט פאראויסגעהן פאר זיין מחנה א גאנז מיט עטליכע ציעגען, אונ האט געגלויבט אז זיי וועלען איהם פיהרען גלייך קיין ירושלים. די איבריגע יודען האבען זיך געפרובט זוכען יושר ביים עפיסקאפ ע ג י ל ב א ר ט, נאר ער האט מיט זיי גאר קיין לאנגע טענות ניט געמאכט אונ האט זיי מגלה געוועהן אז זיי האבען קיין אנדער ברירה ניט, נאר צום קאטאליציזמוס איבערצוגעהן. זיי האבען געזעהן אז די סכנה איז גרויס, אונ איינער פון זייערע פארשטעהער מיכה האט פארגעלעגט מען זאל לפנים ווערען קריסטען. אזוי איז דאס טאקי געשעהן אונ זיי זענען נצול געווארען פונ'ם שרעקליכען טויט

א אנדערן סוף האבען געהאט די יודען פון ש פ י י ע ר, וואס האבען זיך פערלאזט אויף דעם שוצבריעף וואס דער עפיסקאפ ר ע ד י ג ע ר אונ דער קייזער ה י י נ ר י ך האבען זיי געגעבען אונ האבען זיך איינגערעדט, אז קיינער וועט זיך ניט ערלויבען זיי עפיס שלעכטס טהון. זיי האבען אבער א טעות געהאט: די רוצחים האבען ניט געקוקט אויף א געזעטץ, זיי האבען אנגעהויבען שלעפען די יודען אין קירכע אונ זיי מיט געוואלד טויפען, אונ אז די ערשטע האבען זיך

אנגעהויבען ווערען האט מען קיין איינציגען פון זיי ניט איבערגעלאזט לעבעדיג. פון דעסטוועגען איז דער רוב פון די שפייערישע יודען נצול געווארען ווייל דער גוטהארציגער אונ פרומער עפיסקאפ יוהאנזין האט זיי געהאלטען בייזיך, אונ אז די רוצחים האבען זיך געפרובט אנפאלען אויף זיי האט ער זיי אונטערגעגעבען חשק זיי זאלען געגען זייערע שונאים אויך ארויסגעהן מיט כח. אונ עס איז זיי טאקי געראטהען מיט אייגענע קראפט צו בעשיצען זייער מקום מנוחה.

אויף דער שטאדט ווארמס איז שוין אין פערצעהן טאג ארום אנגעפאלען א גראסערע באנדע; די רייכסטע יודען האבען זיך בעהאלטען ביים עפיסקאפ אללעבראנדוס, וואס האט ניט געקאנט, אדער ער האט ניט געוואלט אללע יודען אונטער זיין שוטץ נעהמען. די רוצחים האבען זיך געחאפט ברעכען יודישע הייזער, ראבעווען יודיש פערמעגען, צושטערן שולען, צורייסען ספרים אונ פיעל יודען זענען אומגעקומען אויף קדוש השם. אז עס איז אוועקגעגאנגען א וואך אונ די רוצחים האבען זיך צוגעלאזט צום פאלאץ פונ'ם עפיסקאפ, האט ער זיי געלאזט זאגען אז מעהר קאן ער זיי ניט האלטען, אונ אז ווען זיי וועלען זיך ניט טויפען, זענען זיי מיט'ן לעבען ניט זיכער. די יודען האבען זיך אויסגעבעטען א קורצע צייט, כדי זיי זאלען זיך קאנען בעדענקען, אונ די רוצחים האבען געוואלט מען זאל זיי עפענען דעם טהויער אונ זיי זאלען די יודען אדער פיהרען אין קירכע, אדער זיך באדען אין זייער בלוט. אז עס איז איבערגעלאפען די צייט אונ דער עפיסקאפ איז אריינגעקומען צו די יודען געוואהר ווערען אויף וואס זיי האבען זיך ענטשלאסען, האט ער זיי אללע געפונען טויט, ווייל עס איז זיי ליעבער געוועהן אלליין זיך דאס לעבען נעהמען אונ ניט שטארבען דורך דער האנד פונ'ם שונא. דעמאלט איז ערשט געווארען א שחיטה, ווייבער אונ קינדער האט מען געקולעט אין די גאסען, אונ א יודיש יונגעל שמחה כהן, וואס מען האט דערהרג'ט זיין פאטער מיט זיבען ברידער, האט ער ניט געוואלט געהן פון דער וועלט ביז ער וועט זיך נוקם זיין אין איינעם פון די שונאים; ער האט זיך דאריבער געהייסען פיהרען אין קירכע אריין אונ געזאגט אז ער וויל זיך בלומר'ש טויפען, אונ אז מען האט איהם אהין געבראכט האט ער ארויסגעחאפט א מעסער אונ האט געשטאכען איינעם פון דעם עפיסקאפ'ס קרובים. אכט הונדערט יודען זענען דעמאלט אומגעקומען אין ווארמס, צווישען די קדושים אין ווארמס זיינען אויך געוועהן רבינו יצחק הלוי'ס קינדער, וואס ער איז געוועהן דער רבי פון רש"י, אונ אויך פיעל פון זיינע תלמידים.

איין אנדער חברה מיט זייער פארשטעהער גראף עממעריך, וואס איז געוועהן א קרוב פונ'ם עפיסקאפ רוטהארד איז אנגעפאלען אויף מאינץ, אונ דא האט מען די יודען, אי אבגענארט, אי געהרג'ט. דער עפיסקאפ האט צופליים פארגעלייגט די רייכסטע יודען זיי זאלען ביי איהם בלייבען אונ איהם געבען צו בעהאלטען זייער פערמעגען; קוים זענען זיי שוין אבער געוועהן איניגע, זענען באלד, נאך אין דער ערשטער נאכט, צוגעטרעטען די שונאים, אונ האבען פערלאנגט מען זאל זיי ארויסגעבען די יודען. דער עפיסקאפ האט זיך כלומר'שט ארויס געשטעלט, אונ האט עס ניט געוואלט דער לאזען, נאר דאס איז אין גאנצען געוועהן א אנשטעל: זיי האבען פריהר צווישען זיך אבגערעדט אז רוטהארד זאל זיך מאכען גלייך ווי ער האט געביך שטארקע יסורים וואס ער קאן ניט רעכט פארהיטען די יודען, נאר וואס זאל ער טהון אז מען הערט איהם אליין אויך ניט, אונ דערוויל איז אויסגעקומען, אז עממעריך האט געהאט פערטיגע קרבנות. אזוי איז טאקי געשעהן אונ ביז אין דער פריה זענען געפאלען דרייצעהן הונדערט הרוגים. זעכציג יודען זענען נאך געבליבען בעהאלטען, נאר באלד האט מען זיי אויך געפונען אונ געקוילעט. נאר עטליכע האבען זיך געלאזט טויפען, זיי האבען אבער באלד חרטה געהאט אונ האבען זיך בעסער ענטשלאסען געהן צו זייערע דערהרג'טע ברידער. צוויי יודען, מר אוריה אונ מר יצחק בר דוד הפרנס מיט זיינע צוויי טאכטער, האבען אפילו מקדש השם געוועהן נאך דער טויפע: מר יצחק האט אליין דערשטאכען זיינע ביידע טאכטער אום ערב שבועות אונ האט זיין הויז אונטערגעצונדען, דערנאך איז ער צוזאמען מיט אוריה אריין אין שול, ביידע האבען זיי אונטערגעלייגט פייער אונ זענען צוזאמען מיט דער שול אונ מיט אלע ספרים פארברענט געווארען. דעמאלט איז אין מאינץ געווארען א גרויסע שרפה, אונ א האלבע שטאדט איז אוועקגעגאנגען אין פייער.

א וואך פאר שבועות זענען די רוצחים, מיט זייער הויפט-פיהרער הערמאן, אריין קיין קאלן (קולוניא). די יודען האבען שוין געוואוסט וואס זיי ערווארטעט אונ האבען געבעטען די איבריגע איינוואהנער פון דער שטאדט מען זאל זיי בעשיצען. מען האט טאקי אויף זיי רחמנות געהאט, אונ יעדער קריסט האט צו זיך אריינגעלאזט א יודישע משפחה, אונ אז די שונאים האבען זיך געוואלט צו פיהרען די האנד, האבען זיי קיינעם ניט געפונען. זיי האבען געמוזט שטילען זייער רציחה נאר דערמיט וואס זיי האבען געראבעוועט דאס ביסעל פערמעגען, וואס האט זיך נאך געפונען אין די ליידיגע יודישע הייזער, אונ אפילו

דאס ערדציטערניש, וואס איז גראד געווען דעם טאג, האט זיי ניט דערשראקען און זיי האבען עס נאך אנגענומען פאר אַ וואונק פֿון אויבען אַז גאטט וויל מאכן זיי זאלען מיט אזוי פיעל בלוט=פערגיעסען היילִיג מאכען זיין נאהמען. אַז עס איז אבער בעשערט געווען, האבען די יודען זיך ניט געקאנט אויסדרעהען פֿון די שונאים'ס האנד: דער פרומער עפיסקאפ הערמאן דער דריטער האט שטילערהייד איבערגעפיהרט די יודען פֿון קעלן אין די נאהענטע דארפער, נאר נאך דריי וואכען איז מען געוואהר געווארען פֿון זייער בעהאלטעניש, און פיעל פֿון זיי זענען אומגעקומען. די יודען האבען דעמאלט ארויסגעוויזען שטארק מסירות נפש: איינער פֿון די אלטע לומדים ר' שמואל בן יחיאל האט אין טייך געקוילעט זיין איינענעם זוהן און האט אַ ברכה געמאכט אויף דער שחיטה און זיין קרבן האט געאנטפערט: אמן! אויף איהם קוקענדיג, האבען זיך פיעל אין וואסער געווארפען. איבערהויפט האט מען אין אַ צייט פֿון צוויי חדשים אין די שטאדט בײם רהיין מעהר פֿון צוועלף טויזענד יודען אויסגעהרג'ט, און די וואס האבען זיך געראטעוועט דורך דער טויפע האבען געהאפט אַז ביז וועט דער גוטער קייזער היינריך צוריקקומען פֿון איטאליען און וועט זיך אננעהמען פאר זיי.

אין דער צייט זענען די יודען פֿון באהמען, וואס האבען אויך דארט ביז דעמאלט געלעבט רוהיג, אויך געוואהר געווארען פֿון צרות, ווייל די גייסטליכע און בעזאנדערס דער עפיסקאפ אדאלבערט פֿון פראג, האבען אויף זיי אנגעהויבען קוקען שלעכט, און אַז דער גיפט פֿון די קרייצצוגע האט זיך צוגאסען איבער גאנץ אייראפא האט מען אַ וואונק געטהון מען זאל זיך קומען אברעכנען אויך מיט די באהמישע יודען. דערצו איז נאך דער הערצאג ווראטיסלאוו דער צווייטער געווען פערנומען מיט אַ מלחמה און עס איז אין לאנד ניט געבליבען קיינער וואס זאל זיך קאנען אננעהמען פאר זיי. אוודאי האבען די רוצחים ניט געלאזט זיך לאנג בעטען, זיי זענען אריין אין פראג און אויסגעהרג'ט אַ סך יודען אויסער די וואס זענען מרוצה געווארען זיך צו טויפען. אומזיסט האט דער פרומער עפיסקאפ קאסמאס געשריען גוואלד געגען אזעלכע רציחות: מענשען זענען געווארען וועלף און זייערע אויערן זענען טויב געווארען צו הערען רייד פֿון יושר און רחמנות.

דעם אמת מוז מען זאגען אַז דעם גרעסטען טהייל פֿון די גייסטליכע און אללע עדלע קלאסען האט דאס הארץ וועה געטהון צו צוזעהן אזא חלול השם, ווי צונויפגעלאפענע מערדער פערגיעסען אפען מענשליך בלוט און וויקלען נאך

אין זייער גזלה און רציחה אין אהייליגען נאהמען: קרייצצוג, און דערפאר אז עס איז אנגעקומען די בשורה אז עס איז אתל געווארען פון צוויי הונדערט טויזענד מאנן פון די קרייצברידער, האט עס זיי שטארק הנאה געטהון און זיי האבען די מפלה גערעכענט פאר אגערעכטען משפט פון גאטט. דערווייל איז דער קייזער היינריך צוריקגעקומען פון איטאליען און האט זעהר בעדויערט וואס מען האט די יודען אזעלכע צרות אנגעטהון. ער האט באלד בעוויליגט די בקשה פון ר׳ משה בן יקותיאל דעם פארשטעהער פון דער יודישער קהלה אין שפייער, אז אללע געטויפטע יודען זאלען מאגען צוריק איבערגעהן צום יודענטהום. מיט שמחה זענען די דייטשע יודען געוואהר געווארען פון דעם בעפעהל און באלד איז כמעט ניט איינער פון די געטויפטע יודען ניט געבליבען אין לאנד. דאס האט אפילו שטארק פערדראסען דעם פאפסט קלעמענס דער דריטען און ער האט זיך געפרוווט פועל'ן ביים קייזער ער זאל מבטל זיין אזא בעפעהל, נאר ער האט איהם ניט געוואלט אפילו הערען און האט נאך געגעבען די יודען פון מאינץ איין ערלויבניש זיי זאלען זיך לאדען מיט'ן עפיסקאפ רוטהארד דערפאר וואס ער האט צוגענומען זייער פערמעגען, און דערווייל האט ער געהייסען צונעהמען ביי איהם אללע הכנסות.

אודאי האט דאס געהייסען א שטיקעל ישועה פאר די דייטשע יודען. אין באהמען איז אבער דערפון דווקא ארויס פאר זיי ארעה. אז עס איז אנגעקומען די בשורה אז דער דייטשער קייזער האט ערלויבט די געטויפטע יודען צוריק זיך אומקעהרען צו זייער אמונה, האבען זיי מורא געהאט צו בלייבען אין לאנד און האבען זיך ענטשלאסען בעסער ארויסצופאהרען. עס איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען אריבער קיין פאלען אדער קיין פאנאניען (דאס איצטיגע אסטעררייך אונגארן), און האבען זיך אנגעהויבען פאקען און ארויסשיקען זייער פערמעגען. דערווייל איז דער הערצאג ווראטיסלאוו צוריקגעקומען פון דער מלחמה און האט ניט געוואלט ליידען אז די יודען זאלען זיך ארויסקלייבען פון באהמען, ווייל צווישען זיי זענען געוועהן די גראבסטע עשירים. ער האט זיי געלאזט זאגען אז זיי טארען ניט רירען קיין פאדעם, ווייל זייער גאנץ פערמעגען איז ניט זייער אייגענס, עס געהער צום לאנד און אז זיי זענען אהין געקומען האבען זיי גאר ווייניג מיטגעבראכט. די יודען האבען פערשטאנען אז אויסטענה'ן זיך האבען זיי ניט מיט קיינעם און זענען אנטלאפען פון באהמען נאקעט און בלויז.

נאך ארגער איז געווען די יודען פון ירושלים. אז גאטפריעד פון בולליאן האט איינגענומען די הייליגע שטאדט, האט ער אים 15 יולי 1099, צונויפגעזאמעלט אללע יודען, אונ מיט זיי אויך די קראימעס, אין איין שול אונ האט זי אנגעצונדען פון אללע זייטען

נאר דער איינער קייזער פון דייטשלאנד איז געשטאנען פעסט פאר די יודען. ער האט אים יאהר 1103 געלאזט צונויפרופען די גראסטע לייט פונ'ם לאנד אונ זיי האבען געמוזט שווערען אז זיי ווילען לעבען גוט מיט יודען אונ וועלען ניט דערלאזען מען זאל זיי שלעכטס טהון. אזא שבועה איז פון איין זייט געווען פאר די יודען א גרויסע הילף, ווייל זיי זענען געווען האטש בעווארענט פאר איינווענינסטע שונאים, פון דער אנדערער זייט אבער האט עס זיי ערנידעריגט, ווייל מען האט אויף זיי אנגעהויבען קוקען ווי אויף מענשען וואס מוזען האבען איבער זיך בעלי בתים אונ קאנען אלליין ניט בעשיצען זייער פרייהייט. ביי אזא לאגע האט די ריינע יודישע אמונה אויך געמוזט ליידען, עס האבען זיך אנגעהויבען ארויסצווייזען אזעלכע פרומע וואס האבען אלליין ניט געוואוסט וואו איין וואו אויס, פון די קאטאליקען האבען זיי זיך אבגעלערנט הייליג צו האלטען דעם זכר פון די „קדושים" וואס האבען דאס לעבען אוועקגעגעבען פאר זייער גלויבען, פון זיי האבען זיי אבער איבערגענומען אויך די שלעכטע מדה פון בלאזען זיך אונ מיינען אז נאר ביי זיי שטעקט די גראסטע יראת שמים אונ ווייטער ביי קיינעם ניט. די יודען האבען אנגעהויבען רודפ'ן די אומגליקליכע וואס זענען פריהער געצוואונגען געווען איבערצוגעהן צום קריסטענטהום אונ האבען דערנאך זיך אומגעקעהרט צו זייערע ברידער. די פרומע וואלטען זיי בעדארפט שטארקען אונ טראסטען, זיך איבערנעהמען מיט זיי, צום סוף האבען זיי געקוקט אויף זיי קרום, אונ עס וואלט געווען געקומען צו שטארקע בזיונות ווען דער גוטער אונ עדלער רש"י נעהמט זיך ניט אן פאר זיי אונ דערווייזט ניט אז מען קאן קיינעם ניט בעשולדיגען פאר אזא זאך וואס א מענש טהוט ווען ער איז אין א סכנה.

אין שפאניען האבען נאך אלץ די יודען געוואוקסט פון א לעבען צו זאגען אונ די נייע הערשער פונ'ם לאנד, די אל-מוראבידען, האבען זיי אויך בעטראכט ווי די בעסטע אונ נוצליכסטע איינוואהנער. דער צווייטער אל-מוראבידישער כליף עלי האט די יודען געגעבען שטעללען: זיין לייב-דאקטאר איז געווען א יוד: איינער פון די בעריהמטע דיכטער אבו-איוב שלמה אלמולאם פון שבילה. אויסער דעם האט ער געהאט נאך א יודישען יועץ.

אויך אַדָאקְטָאר, אַבוּל־חַסַאן אַבְרָהָם בֶּן מֵאִיר אִבְּן־קַמְנִיאֵל פוּן סַארַ־גוֹזַה. אִין דֶער צַייט הָאט אויך גֶעדִיעֶנְט בַּיי אֵיינֶעם פוּן דִי קְרִיסְטְלִיכֶע קֶאנִיגֶע אַ גְרוֹיסֶער מַאנְן שְׁלֹמֹה אִבְּן־פְּרוּצַל, וָואס אִיז גֶעהַרְגֶ׳ט גֶעוָוארֶען אִין אַמִלְחָמָה אוּנ וָואס זַיין טוֹיט הָאט ר׳ יְהוּדָה הַלֵוִי בֶּעוַויינְט אִין אַפַייעֶרִיגֶער קִינָה. פוּן אַנְדֶערֶע בֶּערִיהְמְטֶע יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען דֶעמָאלְט גֶעלֶעבְּט, מוּז מֶען דֶערְ־מָאנֶען ר׳ אַבְרָהָם בַּר׳ חִיָיא אַלְבַּרְגֶ׳לוֹנִי, וָואס אִיז גֶעוֶועהן מִינִיסְטֶער בַּיי אֵיינֶעם פוּן דִי מָהַמֵדַנִישֶׁע מוֹשְׁלִים, אוּנ אִיז בַּיי אִיהם גֶעוֶועהן דֶער גְרֶעסְטֶער חָשׁוּב צוּ לִיעבּ זַיין חָכְמָה, אוּנ ר׳ יוֹסֵף אִבְּן־מִיגַאשׁ, אֵיינֶער פוּן אַלְפַסִי׳ס תַּלְמִידִים, וָואס הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר׳ן גְרֶעסְטֶען רַב אוּנ אִיז זַיין גַאנְץ לֶעבֶּען גֶעוֶועהן פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דֶער יוּדִישֶׁער קְהִלָה אִין לוּצֶענָא (אַלִיטַאנַה). ר׳ יוֹסֵף אִבְּן מִיגַאשׁ הָאט אִיבֶּערְגֶעלָאזְט אַפְּרוּמֶען זוּהן ר׳ מֵאִיר אוּנ זֶעהר פִיעל תַּלְמִידִים, צְוִוישֶׁען וֶועלְכֶע הָאט זִיךְ בֶּעזָאנְדֶערְס אַרוֹיסְגֶעוֶועהן מַיְמוֹן, דֶעם רמב״ם׳ס פָאטֶער.

אִין דֶער צַייט הָאבֶּען זִיךְ אויך צְווִישֶׁען יוּדֶען אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען פִיעל דִיכְטֶער, (מְלִיצִים) וָואס הָאבֶּען נָאכְגֶעטְהוּן דִי אַרַאבֶּער אוּנ הָאבֶּען אויך אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ גֶעמַאכְט שֶׁאנֶע שִׁירִים. בֶּעזָאנְדֶערְס בֶּעקַאנְט זֶענֶען נָאר דִי נָאהמֶען פוּן מֹשֶׁה אִבְּן עֶזְרָא, יְהוּדָה אִבְּן־גִיאַת, יְהוּדָה אִבְּן־עֶבְּבַּאס אוּנ שְׁלֹמֹה אִבְּן צַאקְבֶּעל. זַייעֶרֶע שִׁירִים הָאבֶּען אָבֶּער קֵיין שׁוּם וֶוערְט נִיט פַאר דִי יוּדֶען אוּנ אֲפִילוּ אִבְּן־צַאקְבֶּעל׳ס סֵפֶר „תַּחְכְּמוֹנִי“ אִיז מֶעהר נִיט וִוי אָנְגֶעשְׁרִי־בֶּען אִין אַשֶׁאנֶער הֶעבְּרֶעאִישֶׁער שְׁפְּרַאכֶע, אָבֶּער דֶער אִינְהַאלְט אִיז גַאנְץ וַוייט פוּנ׳ם יוּדִישֶׁען הָאֶרֶץ. דָארְט בֶּעשְׁרֵייבְּט דֶער מְחַבֵּר וִוי אֵיינֶעם, וָואס הָאט אִין דִי יוּנְגֶע יָאהרֶען גֶעלֶעבְּט אַלֵיין אָהן גוּטֶע פְרַיינְד, הָאט זִיךְ פֶערְגְלוּסְט אוֹיף דֶער אֶלְטֶער צוּ זוּכֶען גוּטֶע בְּרִידֶער אוּנ מִיט זֵיי פַארְבְּרֶענְגֶען דִי צַייט, אוּנ וִוי עֶר הָאט מִן הַסְתָּם אוֹיף יֶעדֶען שְׁרִיט גֶעפוּנֶען נָאר פַאלְשְׁקַייט אוּנ אָבְּנַארֶעַרַיי. אוּנ דָאס אִיז שׁוֹין דָאס בֶּעסְטֶע וָואס דִי דִיכְטֶער פוּן יֶענֶער צַייט הָאבֶּען גֶעשֶׁענְקְט דֶער וֶועלְט.

אַ גַאנְץ אַנְדֶער וֶוערְט הָאט אָבֶּער גֶעהַאט ר׳ מֹשֶׁה אִבְּן עֶזְרָא, וָואס אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִים יַאהר 1070 אוּנ אִיז פִיעל הֶעכֶער גֶעשְׁטַאנֶען פוּן אַנְדֶערֶע יוּדִישֶׁע דִיכְטֶער וָואס הָאבֶּען דֶעמָאלְט גֶעלֶעבְּט. זַיין פָאטֶער ר׳ יַעֲקֹב, הָאט פֶערְנוּמֶען זֶעהר אַ גְרוֹיסֶע שְׁטֶעלֶע בַּיים קֶענִיג הַאבּוּס, וֶוען דִי מְלוּכָה הָאט גֶעפִיהרְט ר׳ שְׁמוּאֵל הַנָגִיד; זַיין יִחוּס הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פוּן דָוִד הַמֶלֶךְ. ר׳ יַעֲקֹב׳ס אַלֶע פִיער זִיהן זֶענֶען גֶעוֶועהן זֶעהר גֶערָאטְהֶען, נָאר מֶעהר הָאט

זיך אויסגעצייכענט מיט זיין גייסט ר׳ משה אבן עזרא. ער האט אבער קיין מזל ניט געהאט אונ פון די פריהערסטע יאהרען האט איהם דאס אונגליק געיאגט. מען קאן זאגען אז אויף איהם איז כמעט געפאלען דער איינענער גורל וואס אויף ר׳ שלמה אבן־גבירול אונ זיי ביידען איז בעשערט געוועהן צו ליידען דאס גאנצע לעבען פון קנאה אונ שנאה. אבן־עזרא׳ס לאגע איז נאך ערגער געוועהן, ווייל ער האט געהאט שונאים טאקי אין זיין איינענער משפחה אונ צום ערשטען האט ער געמוזט פון זיי אנטלויפען. אז ער איז געוועהן נאך גאר א יונגער מאנן, האט ער זיך פערליעבט אין זיין עלטערן ברו־דער׳ס טאכטער, נאר אבו איברהים יצחק איז ניט בעשטאנען אויף דעם שדוך אונ די יינגערע צוויי ברידער אבו־חסאן יהודה אונ אבו־האג נאג יוסף זענען אויך געוועהן באנגעגען. פאר צרות איז אבן עזרא אוועק פון דער היים אונ האט זיך אלאנגע צייט אומגעוואגעלט איבער פארטוגאל אונ קאס־טיליען, אונ אז ער האט ניט געקאנט געפינען קיין רוה האט ער זיך ענט־שלאסען צו פארגעסען דעם איינציגען וואונש וואס איז איהם געדויבט געווארען אין דער יוגענד, אונ זוכען זיין טראסט נאר אין לערנען. ער האט אנגעשרי־בען עטליכע ספרים אויף אראביש אונ פון איהם זענען אויך געבליבען העב־ראישע שירים מיט דעם נאמען „הענק" אדער „תרשיש". איין נוטען פריינד האט ער יא געהאט, דאס איז געוועהן דער בעריהמטער ר׳ אברהם בן מאיר אבן קמניאל וואס האט איהם געשוצט; נאר די איינציגע פריינד־שאפט האט איהם ניט געקאנט פארהיילען די אללע וואונדען אונ ער איז אים יאהר 1139 געשטארבען עלענד אונ דערוויטערט פון מענשען. נאר זיינע אינ־ווענינסטע צרות האט ער אויסגעגאסען אין זיינע בעריהמטע שירים.

נאר גרעסער פון אללע דיכטער איז געוועהן אבו־ל־חסאן יהודה בן שמואל הלוי, וואס איז געבארען געווארען אים יאהר 1086 אונ האט אין דער יודישער געשיכטע איבערגעלאזט א גרויס ליכט וואס וועט קיין מאל ניט פערלאשען ווערען ביז איין יודיש הארץ וועט נאך א קלעפ טהון ביי זיינע קינות, ביז איין יודיש אויג וועט נאך א טרער לאזען ביי זיינע ציון׳ס. ר׳ יהודה הלוי האט געלערנט אין דער ישיבה פון אלפסי אין לוצענא (אליסאנה) אונ נאך אין די קינדערשע יאהרען האט זיך שוין ארויסגעוויזען וואס פאר א גרוי־סער גייסט אין איהם איז פערבארגען. אז ער איז בעקאנט געווארען מיט ר׳ משה אבן עזרא אונ איז געוואהר געווארען ווי גרויס זיינע יסורים זענען פון ליעבע, האט ער איהם געטראסט מיט טהייערע שירים אונ פון זיין עדלער

זעלע האבען זיך ארויסגעריסען פייעריגע געפיהלע. אז ער איז אלטער געווארען און האט געמוזט לעבען פון מעדיצין, איז איהם די פרנסה ניט געפאלען און ער האט זיינע גאנצע יאהרען פערבראכט נאר מיט לערנען און שרייבען אראביש און העבראיש. נאר דעם רייכען קוואל פון ליעבע, וואס איז פערבארגען געוועהן אין זיין הארץ, האט ער אין גאנצען אוועקגעשענקט זיין פאלק און זיין אמונה. אז מען האט איהם פון אלע זייטען אנגעהויבען פרעגען שאלות וועגען דעם יודישען גלויבען אין פערגלייך מיט אנדערע רעליגיאנען, האט ער אויף אלע קושיות געאנטפערט איין תירוץ, און האט אויף אראביש אנגעשריבען זיין בעריהמט ספר „הכוזרי״ וואס ר׳ יהודה אבן תבון האט דערנאך איבערגעזעצט אויף לשון קדש. די מעשה וואס יוסף, דער לעצטער חאזארישער מלך האט בעשריבען אין זיין בריעף צו חסדאי אבן שפרוט, האט ר׳ יהודה הלוי אויסגעקליבען פאר א איינהאלט צו זיין ספר און בעשרייבט וואס פאר א מחשבות עס האבען ארויפגעפיהרט דעם קאניג בולאן ער זאל זיך אבזאגען פון עבודה זרה און אנהייבען זוכען א ריינע אמונה. אין די שאלות וואס דער מחבר לעגט אריין אין מויל פון דעם חאזארישען מלך, אין דעם ויכוח וואס די פארשטעהער פון אלע דריי רעליגיאנען האבען צווישען זיך געהאט, זעהט מען מיט וואס פאר א שכל ר׳ יהודה הלוי האט זיך גענומען צו זיין ארבייט, און אויב אין אמונה־זאכען געשיקט זיך רעדען פון בעווייזע — ווייל דער גלויבען איז מעהר נאהענטער צום געפיהל ווי צום שכל — קאן מען זאגען, אז אין זיין ספר בעווייזט ער מיט אותות ומופתים דאס ריינקייט פונ׳ם יודענטהום. נאך גרעסער פון זיין איבערגעבענהייט צו דער יודישער אמונה איז געוועהן זיין ליעבע צו זיין פאלק, און וואס מעהר אלטער ער איז געווארען האט זיך אין איהם אלץ מעהר צוברענט דער חשק צו זעהן ארץ ישראל, בעטראכטען די הייליגע ערד, וואו עס איז אויסגעוואקסען דער אלטער יודישער יחוס, בעוואונדערן דאס וויגעלע פון דער יודישער נאציאן. אומזיסט האבען געזוכט זיינע קינדער און תלמידים איהם אבהאלטען פון דעם געדאנק און דערווייזען, אז ביי די אלטערע יאהרען איז שווער צו מאכען אזא ווייטע נסיעה, ר׳ יהודה הלוי האט אבער פון קיין זאך ניט געוואלט הערען, און אים יאהר 1141 איז ער אויף א שיף ארויסגעפאהרען קיין מצרים. א לאנגע צייט איז ער ארומגעשוואומען אויפ׳ן ים, ניט איין מאל איז זיין לעבען געוועהן אין סכנה, ער האט אבער אלדינג איבערגעטראגען, און אז ער איז געשטאנען פערטראכט אויפ׳ן שיף און זיינע פערגלאצטע

אויגען האבען געקוקט קיין מזרח זייט, איז ביי איהם דער גרעסטער וועהטיג גערעכענט געווארען ווי א תענוג, די רוישענדע כוואליעס האט ער בעטראכט ווי הימלישע מלאכים וואס טראגען איהם אריבער אויף זייערע פליגעל צו זיין ציעל. ערשט פאר סכות איז ער אנגעקומען קיין אלכסנדריען, אונ די יודישע קהלה האט איהם אריינגענומען מיט כבוד, ווי עס שטעהט אן א זא אורח. דער פארשטעהער פון די אלכסנדרינישע יודען, ר' אהרן בן ציון אבן-אלעמאני, וואס איז געוועהן רב אונ דאקטאר, האט זיך ניט געקאנט אבבייסען פון ר' יהודה הלוי, וואס האט געמוזט ביי איהם בלייבען דריי חדשים אונ דערנאך איז איהם אויך שווער געוועהן זיך צו שיידען. דאס אייגענע איז אויך געשעהן אין דער שטאדט דאמיאט, ווייל זיין פריינד אבו סעיד בן חלפן הלוי האט איהם אויך פערהאלטען א לאנגערע צייט.

פון דארט האט ער נאך געמוזט אריינפאהרען קיין קאהירה צום בעריהמטען יודישען פירשט אבו מאסנור (מאנסור) שמואל בן חנניה, וואס האט פערנומען ביים כליף די גרעסטע שטעללע אונ האט אויך געהאט דעם טיטעל „נגיד". אבו-מאסנור האט איהם אזוי גיך ניט געוואלט אוועקלאזען אונ האט איהם איבערהויפט געראטהען צו בלייבען דארט אונ זיך בעגניגען מיט מצרים, וואס איז אויך א לאנד, וואו גאט האט מיט די יודען געטהון זעהר פיעל וואונדער; נאר ר' יהודה האט איהם דארויף געאנטפערט, אז אין מצרים האט זיך דער איבערשטער צום ערשטען מאל בעוויזען צו זיין פאלק אונ פאלעסטינא האט ער אויסגעקליבען פאר א משכן וואו עס רוהט שטענדיג די שכינה. מיט גרויס מיה האט ער זיך טאקי ארויסגעריסען פון זיינע גוטע פריינד אונ האט זיך געפיהלט נאר גליקליך, אז ער האט פון דערווייטענס דערזעהן ירושלים.

א קורצע צייט האט ער זיך אויפגעהאלטען אין ארץ ישראל, ער איז אויך אריינגעפאהרען אין דמשק, ווייל דעמאלט איז שוין געוועהן שטיל אין לאנד, אונ דאס פייער פונ'ם קרייצצוג איז אביסעל געלאשען געווארען. נאר ווי אזוי דער סוף זיינער איז געוועהן, ווען אונ וואו ער איז געשטארבען, ווייסט מען ניט.

עס ווערט דערצאהלט: אז א רייטער האט איהם מיט זיין פערד צוטראטען ווען ער איז געלעגען פארטראכט אויף דער הייליגער פאלעסטינישער ערד אונ האט בעוויינט די געוועזענע היים פון זיין פאלק. נאר האטש זיין גוף איז פארשוואונדען געווארען איז זיין נאמען אויף עביג געבליבען צווישען יודען: יעדען תשעה באב פארגיסט מען טייבען טרערען ביים לייענען פון זיינע קלאגלידער אונ צווישען די זיסע זכרונות פון פארצייטענס שטעלט זיך יעדען יודען

פאר די אויגען דאס הייליגע בילד פון ר׳ יהודה הלוי דער מקור פון ליעבע און טריי צום יודישען פאלק און צו זיין אמונה.

4 דער צווייטער קרייצצוג און די ערשטע בלוט-בעשולדיגונג געגען די יודען.

(1146—1171 נאך קריסטוס געבורט).

פונקט ווי די יודען איז גוט געוועהן אין שפאניען און תורה און חכמה האבען ביי זיי געבליהט, אזוי איז אויך זייער לאגע גלאנצענד געוועהן אין פראנקרייך אין דער ערשטער העלפט פונ׳ם צוועלפטען יאהר-הונדערט אונטער דער מלוכה פון די קעניגע לואי (לודוויג) דעם זעכסטען און דעם זיבעטען. דער גאנצער מסחר פון וויין, תבואה און אנדערע פראדוקטען האט זיך געפונען ביי זיי אין די האנד; כמעט א האלבע שטאדט פאריז איז געוועהן בעזעצט מיט יודען, און אויסער דעם האבען זיי געהאט א סך פעלדער און וויינגארטנער וואס זיי האבען אלליין בעארבייטעט אדער געהאלטען דערצו קריסטליכע קנעכט. יעדע יודישע קהלה האט זיך געפיהרט זעלבסטשטענדיג אונטער דער השגחה פון א בעזונדער מנהיג וואס האט געהייסען פרעוואו (Prevöt), און וואס די קהלה פלעגט אים אויסקלייבען און די מלוכה האט נאר בעדארפט איהר הסכמה דארויף געבען. יודען האבען אויך פערנומען גוטע שטעללען אין לאנד און איינער פון די גרעסטע יודישע לומדים, רבינו יעקב בן מאיר, אדער ווי מען האט איהם גערופען רבינו תם, איז געוועהן א גרויסער חשוב אין קעניגליכען הויף.

ביי אזא וואהלען מעמד האבען די פראנצויזישע יודען זיך געקאנט נאך מיט מעהר חשק געהמען צו דער גרויסער ארבייט, וואס רש״י האט אנגעהויבען און זיינע תלמידים האבען עס טאקי וויט געבראכט. דאס זענען געוועהן די בעלי התוספות, וואס זענען געגאנגען אין דרך פון זייער גרויסען רבי׳ן און האבען מיט חריפות אויסגעגלייכט די מיינונגען פונ׳ם תלמוד מיט דעם גייסט פון דער צייט. זיי האבען אבער געוואלט אז דער עיקר זאל בלייבען רש״י׳ס פירוש, און דערפאר האבען זיי גערעכענט זייער ארבייט נאר ווי א צוגאב און האבען זי גערופען תוספות. די ערשטע בעלי התוספות זענען געוועהן רש״י׳ס איידעמ׳ס: ר׳ מאיר בן שמואל פון רומפורט און ר׳ יהודה בן נתן (הריב״ן), זיינע דריי איינעקלעך, יצחק (הר״י הזקן), שמואל (רשב״ם), און יעקב תם און אנווייטער קרוב רש״י׳ס פון שפייער ר׳ יצחק בן אשר הלוי

(הריב"א). פון רש"י'ס איינעקלעך איז מעהר בעריהמט ר' שמואל בן מאיר מיט זיין אבגעקירצטען נאהמען רשב"ם: ער האט נאך פאר'ן זיידענס לעבען זיך געשטריטען מיט איהם אין פיעל ענינים, און רש"י האט איהם געמוזט מודה זיין, אז ווען ער זאל שוין ניט זיין צו אלט וואלט ער זיך אליין גענומען איבער־מאכען זיין פירוש. פיעל אהנליך צום רשב"ם איז געוועהן ר' יוסף בן שמעון קרא און ביידע האבען מיט זייער טיפען פערשטאנד בעפעסטיגט דאס לערנען פון תורה צווישען די פראנצאזישע יודען, ביז עס האט זיך אנגערוקט א פינסטע־רער וואלקען אויפ'ן מזל פון די יודען, און צו ליעב די שרעקליכע צרות האבען זיי געמוזט פארגעסען אן אללעמען וואס איז ביי זיי געוועהן טהייער און הייליג

פון ארץ ישראל איז פלוצלונג אנגעקומען א געשריי וועגען הילף: דאס האבען די קריסטען וואס האבען שוין דארט רוהיג געלעבט נאך דעם ערשטען קרייצצוג, געשיקט שלוחים קיין איירופא און האבען מודיע געוועהן אז דער טערקישער גבור נורדין האט זיי אנגעהויבען שטארק רודף'ן און אז מען זאל זיך באלד אננעהמען פאר זיי. דאס איז געוועהן א פרישער פונק פונ'ם אלטען פייער, וואס איז נאך ניט אין גאנצען אויסגעלאשען געווארען: די גייסטליכע פון דייטשלאנד און פראנקרייך האבען זיך געהאפט אויפ'ס ניי דרש'נען וועגען דער אומגליקליכער לאגע פון די סירישע קריסטען און עס האט זיך אנגעהוי־בען דער צווייטער קרייצצוג מיט'ן אלטען אכזריות און מיט די נייע ליידען פאר די יודען, וואס צו זיי האט מען געהאלטען פאר דער ערשטער מצוה אויסצו־לאזען די פערביטערטע הארצער.

דער קאניג לודוויג דער זיבעטע פון פראנקרייך און די קאניגען עלעאנארע מיט אללע איהרע הויף־דאמען זענען געוועהן די ערשטע, וואס האבען מיט'ן קרייץ אין דער האנד זיך געלאזט געהן געגען די שונאים פון דער קירכע. דער בעריהמטע גייסטליכער בערנהארד פון קלאירבא האט מיט זיינע פייעריגע דרשות אונטערגעהיצט דאס פאלק און פון אללע זייטען האבען זיך געיאגט מענשען, וואס האבען גערעכענט פאר א הייליגען חוב א חלק צו האבען אין אזא מלחמה. דער פאפסט איידזשעניוס (אבגינוס) דער דריטער האט באלד פערשטאנען אז דא האט מען זעהר א גוטע געלעגענהייט זיך אבצורעכנען מיט די יודען, און ער האט מתיר געוועהן אללע וואס געהן אין קרייצצוג ניט צו צאהלען זייערע חובות די יודען. דערצו האט זיך געפונען א נייסטליכער, פעטער דער פרומער, וואס האט געוואלט זיין נאך מעהר מחמיר פונ'ם פאפסט און האט זיך ענטשלאסען דעם קאניג איינרעדען אז די

יודען זענען די ערגסטע איינוואהנער פונ'ם לאנד, אז זיי זענען פול מיט עבירות, אז צוגעהמען ביי זיי דאס פארמעגען אונ עס פארווענדען אויף אזא טהייערע זאך ווי דער קרייצצוג, איז די שאנסטע מצוה, אז די יודען האבען גאר קיין אייגען געלד ניט, אלדינג האבען זיי גענגב'ט אונ געגזל'ט, אונ אז עס איז גאנץ גענוג פאר זיי ווען מען וועט זיי שענקען דאס לעבען. דער פרומער גייסטליכער בערנהארד איז אפילו ניט צופרידען געוועהן פון דעם פאפסט'ס היתר אונ האט עס ביי זיך אין הארץ גערעכענט פאר א גרויסע עולה, נאר געגען דעם רצון פונ'ם פאפסט האט ער ניט געטארט עפענען קיין מויל. דער קאניג איז אבער מעהר ניט בעשטאנען ווי אויף דעם בעפעהל פונ'ם פאפסט וועגען יודישע חובות, אונ דעם ערשטען קלאפ האבען געהאפט די רייכע יודען, וואס זייער געלד איז פערפאלען געווארען; די ארעמע יודען האט מען געלאזט צו רוה אונ די מלוכה איז ניט מרוצה געווארען מען זאל זיי לאזען ראבעווען. דאס האבען זיי געהאט צו פערדאנקען דעם קאניג אליין אונ די גוטע עצות פון זיינע מיניסטער אונ די גייסטליכע סוגיר אונ בערנהארד, וואס האבען בשום אופן ניט געוואלט אז גזלה אונ רציחה זאלען זיך רעכענען פאר מעלות.

אין דייטשלאנד האבען זיך אבער ניט געפונען אזעלכע גייסטליכע, וואס זאלען האבען גאטט אין הארצען, אונ דארט איז שוין די סכנה געוועהן גראסער. דער קאיזער קאנראד דער דריטער איז געוועהן צו שוואך ער זאל קאנען שיצען די יודען, וואס האבען זיך נאך ניט ערהיילט פון די פריהריגע מכות אונ ביי די איבריגע איינוואהנער איז געווארען גאר אאיבערקעהרעניש: פונקט ווי פריהער האבען זיי די יודען אבגעהיט פון פרעמדע רוצחים, זענען זיי איצונד אליין געווארען זייער שונאים אונ האבען מיט אייגענע הענד זיי געוואלט אבשינדען די הויט. דערצו האט זיך אנגעהויבען ארומדרעהען אין לאנד א פראנצאזישער מאנאך רודאלף וואס איז געוועהן זעהר א בעריהמטער דרשן אונ האט פערשטאנען ווי אזוי אונטערצוהיצען דאס פאלק אונ זיי בעווייזען אז דער קרייצצוג מוז זיך אנהייבען פון די יודען. ווער ווייסט ווי שרעקליך די הריגה וואלט געוועהן, ווען דער קאיזער קאנראד פערזארגט זיי ניט אונ ניט זיי אב די גאנצע שטאדט נירנבורג אונ נאך עטליכע פעסטונגען, וואו זיי האבען געקאנט זיצען רוהיג אונ ניט מורא האבען פאר אנפאלען. דער קייזער האט זיך אפילו געפרובט בעטען די גראפען זיי זאלען אויך שיצען די יודען פון זייערע שטאדט אונ דארפער, נאר ווי עס ווייזט אויס, האט מען איהם ווענינ געהארט. דער ערשטער יודישער קרבן איז געפאלען אים יאהר

1176: דאס איז געוועהן איינער פון די לומדים פון טריער, וואס מען האט
איהם גערופען ר׳ שמעון החסיד (דער פרומער). ער איז געפאהרען פון ענג-
לאנד אהיים און האט זיך בעדארפט אין קאלן אויפזעצען אויף א שיף, נאר
פונקט דעמאלט ווען ער איז צוגעגאנגען צום שיף, איז מען אויף איהם אנ-
געפאלען און מען האט איהם געשלעפט אין קירכע, ער האט זיך אבער ניט
געלאזט טויפען און דערפאר האט מען איהם דערהרג׳ט. באלד דערנאך האט
מען געטיידט א יודישע פרוי מינא פון שפייער, וואס האט ניט געוואלט
איבערגעהן צום קריסטענטהום האבען זיי איהר אבגעהאקט די אויערן און די
פינגער פון די האנד און פיס און זי האט זיך געלאזט טויטען אויף קדוש השם.
די יודען האבען אקוק געטהון אז עס איז שלעכט, האבען זיי אנגעהויבען שיטען
מיט געלד און צאהלען די גראפען דערפאר וואס זיי וועלען זיי בעהאלטען אין
זייערע פאלאצען און פעסטונגען. דער קארדינאל ארנאלד פון קאלן, וואס
איז געוועהן פונקט אזא איידעלער מענש ווי דער עפיסקאפ הערמאנן, וועל-
כער האט געשיצט די יודען ביים ערשטען קרייצצוג, האט זיי א גרויסע טובה
געטהון. ער האט זיי אבגעגעבען די פעסטונג וואלקענבורג, און האט זיי ער-
לויבט צו האבען ביי זיך כלי זין. אודאי צווישען די פיער וואנד וואו די יודען
זענען געוועהן פערשלאסען, האבען זיי זיך געפיהלט זיכער, נאר ביטער איז
געוועהן די יעניגע, וואס זענען געצוואונגען געוועהן צו ליעב פרנסה זיך ארומ-
שלעפען איבער דער מדינה: ווי באלד די אומגליקליכע זענען נאר אריינגעפאלען
אין די האנד פון די רוצחים, האט מען זיי שוין דערהרג׳ט מיט ענוים קשים.
ביסלעכווייס האבען אבער די גייסטליכע און די פירסטען פון לאנד דערפיהלט,
אז דאס, וואס מען שלאגט יודען, איז פאר זיי אליין קיין מעלה ניט, ווייל דאס
פאלק שפרינגט ארויס פון דער העזה, און וויל שוין גאר קיינעם ניט הערען. אז
דער ארכיעפיסקאפ פון מאינץ היינריך דער ערשטער, וואס האט זיך
אויך גערעכענט פאר שני למלכות, האט ביי זיך אין הויז בעהאלטען עטליכע
יודען, האבען די רוצחים אפילו אויף איהם קיין כבוד ניט געלייגט: ווי ווילדע
היות זענען זיי אריינגעשפרונגען אין זיין הויף און האבען פאר איהם אין די
אויגען דערהרג׳ט די יודען. דעמאלט האט דער ארכיעפיסקאפ אליין ארויסגע-
זעהן ווי געפאהרליך דער סם איז, וואס דער מאנאך רודאלף האט אריינגעלעגט
אין זיינע דרשות פאר׳ן פאלק, און האט געשריבען דעם פרומען בערנהארד פון
קלאירבא, וואס האט זיך גערעכענט נאך העליגער פון׳ם פאפסט, ער זאל דעם
רודאלף׳ן צו רעכט ווייזען. בערנהארד האט באלד געלאזט אויסרופען אז

רודאלף ווערד פערשטויסען פון דער קירכע פאר זיינע שאנדליכע מעשים, אונ האט אויך צושיקט אומעדום בריעף וועגען דעם. דאס פאלק איז שוין אבער געוועהן פול מיט שנאה געגען די יודען, אונ בערנהארד'ס בריעף האבען נאר ניט געקאנט העלפען. רודאלף האט שוין אויפגעהערט צו ארבייטען, נאר זיין גיפט פון פריהר איז געבליבען. דער פרומער בערנהארד האט זיך דאריבער ענטשלאסען אליין ארומפאהרען אונ ווייזען דאס פאלק, אז דער קרייצצוג מאג מאקי זיין ביי זיי הייליג, נאר זיי דארפען שטיללען דעם כעס אויף די אומשולדיגע יודען, וואס ניט זיי קאן מען רעכנען פאר שונאים פון דער קירכע. אומזיסט איז אבער געוועהן בערנהארד'ס מיה: מאקי באלד אום ווינטער פונ'ם יאהר 1147, איז מען אנגעפאלען אויף די יודען פון ווירצבורג, מעהר פון צוואנציג יודען זיינען דערהרג'ט געווארען אונ צווישען זיי האט אויך מיט'ן לעבען בעצאהלט דער רב ר' יצחק בן אליקים וועלכען זיי האבען טוידט געשלאגען אויף זיין ספר וואס ער האט ביז דער לעצטער מינוט געלערנט. די צאהל פון די הרוגים וואלט געווים געוועהן גרעסער, נאר דאס גליק איז געוועהן וואס די רוצחים האבען פיעל פון די צוהרג'טע אונ צושלאגענע גערעכענט פאר טויט, אונ אז זיי האבען זיך דערנאך אויפגעהאפט אונ גוט הארציגע קריסטען האבען אויף זיי רחמנות געהאט אונ זיי געהאלפען קומען צו די כוחות, האט זיי דער גוטער עפיסקאפ פון ווירצבורג אוועקגעפיהרט אין א נאהענטע פעסטונג, אונ דארט זיינען זיי נצול געווארען. ארגער איז שפעטער מיט עטליכע חדשים געווארען די לאגע פון די דייטשע יודען, ווען דער קייזער קאנראד איז אליין צוגעשטאנען צום קרייצצוג: דעמאלט האט זיך שוין דאס פאלק ניט געהאט פארוועמען צו שאמען, אונ יודיש בלוט האט זיך געגאסען גאר אהן רחמנות.

פון דייטשלאנד איז דאס פייער גיך אריבער קיין פראנקרייך, אבער צוברענט האט עס זיך נאר אין עטליכע געצאהלטע ארטער. די יודען האבען זיך דארט שטארק געוועהרט, אונ עס איז די רוצחים זעהר שווער געוועהן ביי צוקומען זיי. אין קארענטאן איז געוועהן פשוט א מלחמה: די יודען האבען ארויסגעוויזען גענוג גבורה, אונ די שונאים וואלטען געמוזט אוועקגעהן מיט נאר גישט, ווען זייער צאהל איז ניט כמעט הונדערט מאל גרעסער. דעמאלט איז דערהרג'ט געווארען איינער פון די בעלי־התוספות רבינו פטר א תלמיד פון רשב"ם. אים צווייטען טאג שבועות איז די באנדע אנגעפאהלען אויף די יודען פון ראמערו, זיי זענען אריין אין הויז פון דעם בעריהמטען רבינו תם, זיין גאנץ פערמעגען אבגעראבעוועט, א ספר תורה צוריסען אונ איהם אליין האבען

די געשלעפּט מיט זיך אין פעלד אריין, כּדי זיי זאלען איהם דארט אנטהון ענוים קשים. אויף'ן וועג האט ער בעגעגענט א בעקאנטען ריטטער און האט איהם געבעטען ער זאל זיך אננעהמען פאר איהם; דער ריטטער איז געוועהן אזוי צוטהאַרציג, אַז פריהר האט ער זיך מיט דעם אומגליקליכען רבינו יעקב תם געשטעלט דינגען און האט מיט איהם אויסגענומען א תנאי, אַז ער מוז איהם שיינקען א פערד, דער נאך האט ער איהם אבגענומען ביי די רוצחים און האט זיי איינגערעדט, אַז ער וועט איהם אלליין טויפען. אזוי איז רבינו תם ניצול געוואָרען, און דער פרומער בערנהארד האט באלד גענומען אללע מיטעל צו פארלעשען דאס פייער וואס האט אויסגעבראכען נאר אין דריי שטאדט און ווייטער איז עס ניט געגאנגען.

אין ענגלאנד האט דער קאניג סטעפאן ניט דערלאזט מען זאל אנרירען די יודען. אין באהמען ווידער האבען זיי שוין געליטען, און מעהר פון הונדערט פופציג יודען האט מען דארט אויסגעקוילעט. אויסגעהיט האבען זיך נאר די וואס האבען זיך בעהאלטען אין די פעסטונגען, אדער די וואס זענען לפנים איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום. דער צווייטער קרייצצוג האט איבערהויפט ווייניגער קרבנות איינגעשלונגען ווי דער ערשטער, ווייל דאס מאל איז דער ערב־רב ניט געוועהן אזוי גרוים, און די מושלים וואס האבען אנגעהויבען די מלחמה האבען ניט צוגעלאזט אַז זייער חיל זאל בעשטעהן פון לויטער גנבים און רוצחים. דערצו האבען די גייסטליכע געשיצט יודען, און עס האט זיך אפילו צווישען זיי געפונען אזא גוט הארציגער מענש, וואס האט אלליין געהאלפען פיעל פון די, וואס מען האט זיי געצוואונגען צו דער טויפע, זיי זאלען זיך קאנען אומקעהרען צו זייער אמונה. דער דייטשער קייזער האט זיך אויך ארויסגעשטעלט פאר א בעשיצער פון די יודען, נאר דערפון איז ארוים נאך א גרויסערע רעה, ווייל ביסלעכו[illegible]ם האט זיך די מלוכה אנגעהויבען געוואהנען מיט דעם געדאנק, אַז די יודען זענען ניט גלייך מיט אנדערע פעלקער, אַז זיי מוז מען שטאנדיג אבהיטען. די יודען אלליין זענען ביי זיך אין די אויגען אויך געפאלען, מען האט זיי אנגעהויבען רופען: „קאמער־קנעכט", און אזוי זענען זיי פון פרייע איינוואהנער געווארען כמעט אבהאנגיגע קנעכט מיט גאר קליינע רעכטע און זענען געבליבען אויף אזא נידריגער מדרגה ביז צום סוף פונ'ם אכטצענטען יאהר־הונדערט.

אין דער איינענער צייט, וואס די יודען פון אייראפא האבען אויסגעשטאנען אזוי פיעל צרות, האבען זיך פאר זייערע ברידער אין אפריקא אויך אנגעהויבען

פינסטערע טאג. א געוויסער עבד־אלה אבן־תומרת האט זיך געפונען א נייעם דרך אין דער מחמדנישער אמונה, און האט ארום זיך צונויפגעזאמעלט א גאנצען שבט פון די אראבער, וואס האבען זיך גערופען „אלמוהדים". נאך זיין טויט איז געווארען דער גאנצער פיהרער פון דעם שבט זיין תלמיד עבד־אל־מומין, וואס איז געוועהן א גרויסער שונא פון די „אלמוראבידען", און האט זיך פארגענומען ביי זיי די גאנצע מאכט ארויסרייסען כדי ער זאל קאנען מעהר בעפעסטיגען זיין אמונה. ביסלעכווייס האט ער איינגענומען פיעל ערטער אין אפריקא ביז די הויפט־שטאדט מאראקקא איז אויך ניט אריינגעפאלען צו איהם אין די האנד. דארט האט זיך געפונען א גרויסע יודישע קהלה און עבד־אל־מומין האט גאר קיין לאנגע טענות ניט געמאכט און האט געזאגט די יודען זיי זאלען אויסקלויבען צווישען טויט און דעם מחמדנישען גלויבען. עס איז געווארען א גרויסע יללה, פיעל זענען שוין פערטיג געוועהן זיך מוסר נפש זיין, און מיט גרויס מיה האט מען ביי איהם געפועל'ט ער זאל לאזען די יודען ארויספאהרען און זיי געבען א קליינע צייט דארויף. באלד האבען זיך פיעל פון זיי אוועקגעלאזט קיין שפאניען און איטאליען, און די איבריגע, וואס זענען צו שטארק צוגעבונדען געוועהן צום לאנד, האבען קיין אנדער ברירה ניט געהאט און האבען געמוזט לפנים זיך אבזאגען פון יודישקייט. דאס איינענע האט עבד־אל־מומין געטהון אויך מיט קריסטען. נאר זיי איז גרינגער געוועהן אוועק צו פאהרען, ווייל אומעדום האבען זיי געפונען גלויבענסברידער, וואס האבען זיי אויפגענומען מיט ליעבע. די לאגע פון די יודען וואס האבען זיך קלאמערשט גערעכענט פאר מחמדנער איז געוועהן דוקא ניט שלעכט, ווייל זיי האבען געקאנט פריי אבהיטען די דינים פון זייער פריהריגען גלויבען און קיינער האט זיך אויף זיי ניט אומגעקוקט. דאס איז טאקי געוועהן די סבה וואס פיעל יודען, און צווישען זיי אפילו גרויסע און פרומע רבנים, זענען מרוצה געווארען אנצונעהמען די מחמדנישע רעליגיאן, וואס האט זיי ניט געשטערט צו בלייבען אמת'ע יודען און מיט די קינדער לערנען תורה. דערצו האבען נאך פיעל פון זיי גערעכענט, אז נאך אזעלכע צרות מוז משיח קומען, און אז עס איז זיי נמאס געווארען צו ווארטען, האבען זיי פון זיך אראבגעווארפען די מאסקע און האבען אפענטליך ערקלעהרט אז זיי האבען קיין מאל ניט אויפגעהערט צו זיין יודען, דער רוב פון זיי איז טאקי אומגעקומען אויף קדוש השם.

דערווייל האט זיך עבד־אל־מומין צוגערוקט קיין שפאניען און האט אבגענומען די הויפט־שטאדט קורדובה. געגען די יודען האט ער זיך נוהג געוועהן

מיט דעם אייגענעם ישר וואס ער האט מיטגעבראכט פון אפריקא: זייערע שאנע שולען האט ער פארברענט און זיי אלליין האט ער געצוואונגען צו פערלאזען דאס לאנד. דער אלטער רב פון קורדובה ר׳ יוסף בן צדיק דער מחבר פונ׳ם ספר עולם קטן, האט ניט געקאנט צוזעהן ווי עס ווערט אתל פון דער גרעסטער יודישער קהלה און איז באלד געשטארבען. די ישיבות פון שבילה און לוצענא האבען זיך צוגעמאכט, און ר׳ מאיר דער זוהן פון ר׳ יוסף אבן-מיגאש איז מיט פיעל יודען אריבער קיין טולידה. די איבריגע יודען האבען אויך געמוזט לפנים ווערען מחמדנער

דער איבערשטער גרייט אבער שטענדיג אן די רפואה פאר דער מכה. אין טולידה האט געהערשט א קריסטליכער קעניג, אלפאנסא ריימונדעס, וואס האט געהאלטען פון יודען, און ר׳ יהודה אבן עזרא, דער זוהן פון יוסף אבן עזרא, וואס האט אין איינעם מיט זיינע דריי ברידער א גרויסע ראללע געשפיעלט צווישען די שפאנישע יודען, איז ביי איהם געוועהן א גרויסער חשוב. ר׳ יהודה האט זיך גערעכענט פאר א פירסט און דער קעניג האט איהם געמאכט פאר א מושל איבער דער פעסטונג קאלאטראווא און האט צו איהם געהאט דאס גרעסטע צוטרויען. צו ליעב איהם איז די לאגע פון די יודען געוועהן זעהר גוט, ווייל ר׳ יהודה אבן-עזרא האט פון זייערטוועגען אלדינג געטהון און גאר די קראים׳עס האט ער פיינד געהאט און האט זיי ניט געלאזט קיין קאפ אויפהייבען. אז אין קורדובה האבען זיך אנגעהויבען די רדיפות, האבען די יודען געפונען אין טולידה א פערטיג מקום מנוחה און מיט דער הילף פון ר׳ יהודה אבן עזרא, וואס האט אויסגעלייזט געפאנגענע, אויסגעקויפט שקלאווען, און אונטערגעהאלטען ארעמע, איז די יודישע קהלה פון טולידה געווארען פארגרעסערט. די פרישע וואונדען האבען זיך באלד פערהיילט און תורה און חכמה האבען אנגעהויבען בליהען אויפ׳ן נייעם ארט צווישען די קריסטען, פונקט ווי פריהער, ווען זיי זענען געוועהן אין שכנות ביי די אלמוראבידען.

צווישען די בעריהמטע לומדים פון יענער צייט האט פערנומען זעהר א כבוד׳ן פלאץ ר׳ אברהם אבן דאוד. וואס איז געבארען געווארען אים יאהר 1110 און האט אין אללע זיינע זיבציג יאהר, וואס ער האט אבגעלעבט, זיך נאר בעשעפטיגט מיט תורה און וויסענשאפטען. אבן דאוד איז געוועהן א דאקטאר, נאר ער האט זיך ליעב געהאט אבצוגעבען מיט אללערליי חכמות. אויף אראביש האט ער אנגעשריבען א גרויס ספר וועגען די גוטע מדות וואס יעדער מענש איז מחויב זיך אן זיי צו האלטען, און וועגען דעם אמת׳ן תכלית

פון אמונה, אונ אויף לשון קודש איז פון איהם געבליבען א חבור געגען די קראיטעס וואס האבען, ווי עס שיינט, נאך דעם קאניג אלפאנסא׳ס טויט, זיך ווייטער געפרובט צו פיהרען די האנד. אבן דאוד האט אויף זיך גענומען די ארבייט פון ר׳ יהודה אבן עזרא, אונ וואס יענער האט געקאנט אויספיהרען מיט כח, האט ער עס געטהון מיט דער פען.

נאך פיעל גרעסער פון איהם איז געוועהן ר׳ אברהם בן מאיר אבן עזרא פון טולידה, וואס צו ליעב זיין פירוש אויף דער תורה, איז דער נאהמען „אבן עזרא״ עד היום הזה גוט געבליבען ביי די יודען. ער איז געבארען געווארען אין טולידה אים יאהר 1088 אונ אויף איהם מאג מען באמת זאגען אז ער האט זיך ניין אונ זיבציג יאהר אבגעמוטשעט אויף דער וועלט, ער איז געוועהן א גדול בתורה אונ א טיעפער חוקר, נאר דער קאפ זיינער איז ניט געוועהן אין גאנצען געזעצט: ער האט געקאנט גלויבען אי אין השגחה פרטית, אז גאטט פיהרט די וועלט נאך געוויסע כללים וואס זענען אבהענגיג פון זיין הייליגען רצון, אי אין די שטערן, וואס הייסען מזלות, אונ מיינען אז יעדער האט זיין שטערן אין הימעל. קיין פרנסה האט אבן עזרא ניט געהאט אונ איז געוועהן אזוי ארעם אז ביי איהם איז שוין געבליבען פעסט אז ער וועט קיין מאל ניט אויפהערען צו ליידען. „איך זאל האנדלען מיט ליכט – פלעגט ער אפט קלאגען – וואלט די זון קיין מאל ניט אונטערגעגאנגען; איך זאל האנדלען מיט תכריכים – וואלטען מענשען עביג געלעבט״. שוין אויף די עלטערע יאהרען, האט ער זיך צוזאמען מיט זיין זוהן יצחק, אוועקגעלאזט אין די ווייטע מדינות; ער איז געוועהן אין אפריקא, מצרים אונ פאלעסטינא אונ איז א לאנגערע צייט געבליבען אין טבריא, ווייל דארט האבען זיך געפונען לומדים וואס ער האט געקאנט מיט זיי רעדען פון תורה. דערנאך איז ער אריבער קיין בבל אונ האט זיך א צייט אויפגעהאלטען אין בגדד, נאר דארט האט זיך איהם געטראפען איין אומגליק וואס זיין זוהן האט זיך פון איהם אבגעטהיילט אונ איז געווארען א מחמדנער. דאס איז איהם געוועהן א גרויסער קלאפ, אהיים זיך אומקעהרען האט ער ניט געוואלט אונ דאריבער איז ער ווייטער גע וואנדערט געוועהן ביז ער איז אים יאהר 1140 אנגעקומען קיין רום. אין איטאליען זענען דעמאלט געוועהן צווישען די יודען זעהר וועניג לומדים אונ דערפאר האבען זיי איהם נאך מיט מעהר כבוד אויפגענומען. דערצו איז גראד דארט ארויסגעשפרונגען א גייסטליכער ארנאלד פון ברישציה אונ האט אנגעהויבען דערווייזען אז דער פאפסט האט אין זיך וועניג יראת שמים אונ עס קומט איהם ניט מען זאל איהם רעכנען

פאר היילינג. ארום דעם גייסטליכען האבען זיך פערזאמעלט אללע יונגע לייט וואס דער מח האט זיי געטראגען צו עדלערע ענינים, און אז אבן עזרא האט געוואהנט אין רום איז ער שטענדיג ארומגערינגעלט געוועהן פון די לייט, וועלכע האבען איהם אלץ געפרעגט שאלות, און האבען זיך מיט איהם געקאנט ארייגלאזען אין חקירות. ער איז אבער ניט לאנג געבליבען אין רום און האט געוואנדערט אין פיעל אנדערע איטאליעניש׳ע שטאדט, ווי סאלירנא, לוקקה און מאנטובה. דאס פארשטעהט מען אז ער איז ערגיץ ניט געזעסען לעדיג, ער האט שטענדיג געשריבען זיינע ספרים, נאר דאס נע ונד זיין, דאס אומאנ־דרעווען איבער דער וועלט אהן א בעשטימטער פרנסה, האט איהם נאך ארמער געמאכט, און זעהר אפט פלעגט ער ליידען הונגער, געהן אין צוריסענע קליידער און אויסזעהן ווי א בעטלער. פון דעסטוועגען האט שוין זיין נאמען געקלונגען צווישען יודען, און אז ער איז פון איטאליען אריבער קיין פראנקרייך, האט מען איהם דארט אנגעטהון דעם גראסטען כבוד. לאנג בלייבען אין פראנקרייך איז איהם אבער שווער געוועהן, און גיך איז ער אוועקגעפאהרען קיין לאנדאן; דארט האט ער ארויסגעגעבען א ספר וועגען הייליגקייט פון שבת „אגרת השבת" און איז שטארק אנגעפאלען אויפ׳ן רשב״ם מיט זיינע תלמידים וואס האבען געדרונגען אז שבת דארף זיך רעכנען נאר פון אין דער פריה, ניט פון פרייטאג־צונאכטס. פאר׳ן טויט איז אבן עזרא נאך אמאל געקומען קיין פראנקרייך און האט דארט אים יאהר 1167 געענדיגט זיין שווער און ביטער לעבען.

אין פראנקרייך איז ר׳ יעקב תם געוועהן דער פארשטעהער פון אללע יודען פונ׳ם לאנד, און חאטש ער האט זיך ניט גערעכענט פאר קיין רב און האט זיין פרנסה געצויגען ניט פונ׳ם לערנען, פון דעסטוועגען האט מען איהם גערופען „רבינו תם", און זיין נאמען, בעזאנדערס נאך דעם וואס ער איז ניצול געווארען אין דעם קרייצצוג, איז געווארען הייליג ניט נאר אין פראנקרייך, נאר אויך אין אנדערע לאנדער, וואו עס האבען זיך נאר געפונען מבינים אויף זיין חריפות. רבינו יעקב תם האט פערשטאנען אז עס איז נויטהיג אויסצוארבייטען פאר די יודען נייע דינים און מנהגים, וואס זאלען מעהר פאסען צו דער טרויעריגער צייט פון די קרייצצוגע, וואס זיי האבען נאר וואס געפטר׳ט, וואס זאלען בעפעסטיגען ביי זיי גוטע מדות, און זאלען זיי דערווייטערן פון יעדער סכנה, וואס קאן ארויסרופען אונצופרידענהייט ביי די קריסטען, און דערפאר האט ער געמאכט איין אסיפה פון הונדערט פונפציג רבנים און מען האט בעשלאסען אז יודען זאלען ניט האנדלען מיט כלים פון דער קירכע, וואס קריסטען בענוצען

זיי צום גאטטעסדיענסט, אונ אז עס קומט ארויס עפּיס א מחלוקת צווישען יודען זאלען זיי זיך בעסער אויסגלייכען ביים יודישען בית דין. אין דער אסיפה איז אויך געבליבען, אז הונדערט רבנים מאגען מבטל זיין דעם חרם פון רבינו גרשום וועגען חתונה האבען מיט עטליכע ווייבער.

אין רבינו תּם'ס צייט איז ארויס די ערשטע בעשולדיגונג דער בלבול אז יודען דארפען האבען קריסטליך בלוט אויף פּסח. געטראפען האט זיך עס אין בלויא אדער בלאיש, וואו עס האבען אין גאנצען געוואהנט פירציג יודען. דארט האט א יוד איין מאל פאר נאכט אראבגעפיהרט זיין פערד צום טייך לאזען איהם אנטרינקען מיט וואסער. גראד דעמאלט האט א קנעכט פון א הויפּטמאנן אויך געפיהרט א פערד צום טייך אונ עס איז געבליבען פלוצלונג שטעהן אונ האט ניט געוואלט צוגעהן צום וואסער. דער קנעכט האט נוט גע־קענט זיין בעל־הבית, אז ער איז א גרויסער שונא ישראל אונ עס וועט ביי איהם שטארק אנגעלעגט זיין ווען ער וועט איהם עפּיס אנרעדען אויף די יודען, האט ער זיך מיישב געוועהן אונ האט איהם דערצעהלט א גאנצע מעשה, אז ער האט מיט אייגענע אויגען געזעהן ווי דער יוד, וואס איז מיט איהם צוזאמען געוועהן ביים וואסער, האט אריינגעווארפען א געקוילעט קריסטליך קינד אין טייך אריין. דער הויפּטמאנן האט זיך געוואלט נוקם זיין אין אללע יודען אונ בעזונדערס אין א גרויסע יודישע גבירה פּולצעלינה, האט ער באלד דער־פון מודיע געוועהן דעם גראף טהעאבאלד פון שארטרע, אונ האט נאך צום ליגען צוגעזעצט א ווארט־צייכען, אז דאס קינד האבען די יודען דערהרג'ט, וויל זיי מוזען האבען קריסטליך בלוט צו די מצות. פאר'ן גראף איז דאס גענוג געוועהן ער זאל הייסען אללע יודען אריינהארפען אין תּפיסה, נאר איין פּולצע־לינה איז געבליבען פריי, ווייל דער גראף האט זעהר געשאצט איהר שאנקייט. די אומגליקליכע יודען האבען טאקי געהאפט אז איהר וועט געוויס געראטהען זיי מציל צו זיין, נאר, צום אומגליק, האט די גראפין איזאבא בערשטאנען אז פאר איהר איז ניט אזוי גלייך ווען דער גראף וועט טהון טובות דער שאנע יודישע פרוי, אונ וועט צו ליעב איהר ווערען א וואהלטהאטער, אונ זי האט פּולצעלינה'ן גאר ניט צוגעלאזט צום גראף. אז די האפנונג אויף פּולצעלינה איז פערשוואונדען געווארען, האבען זיך די יודען געוואלט פרובען מיט געלד, אונ דאס האט טאקי דער גראף געמיינט, נאר א גייסטליכער האט זיך אריינגעמישט אונ האט געשריגען אז אויב די זאך איז אמת טאר מען ניט די רוצחים לאזען זיך אויסקויפען אפילו פאר די גרעסטע אוצרות. עס איז געבליבען מען זאל נוט

תוקר ודורש זיין, אונ אזוי ווי דער קנעכט איז געוועהן דער איינציגער עדות האט מען געמאכט אזא פרוב: מען האט דעם קנעכט אריינגעזעצט אין א שיפעל, וואס איז געוועהן פול מיט וואסער, מען האט עס ארויסגעלאזט אויפ'ן טייך, אונ מען האט געוואַרט — קוים איז ער ניט אונטערגעגאנגען, איז דאס געוועהן דער בעסטער סימן אז ער זאגט אמת. אויף אזא רייניגעם אונ קלארען בעוייז איז געבויט געווארען די ערשטע עלילות הדם, אונ עס איז ארויס אגערעכטער משפט: מען זאל די יודען פאר ברענען אין פייער. דעם צוואנציגסטען סיון פונ'ם יאהר 1171 האבען די קריסטען דן געוועהן מיט שרפה פיער אונ דרייסיג מאנער אונ זיבעצעהן פרויען אונ נאר עטליכע, וואס זענען איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום האבען געראטעוועט דאס לעבען. ר' יעקב תם האט ניט געקאנט איבערלעבען אזא בושה אונ אזא עולה אונ איז נאך אין דעם יאהר געשטארבען. דעם טאג פון „כ' סיון" האט ער בעשטימט פאר א תענית אויף דורי דורות, גלייך ווי ער האט פאראויסגעזעהן אז די נארישע בעשולדיגונג וועט זיך האלטען גאנצע הונדערטער יאהרען, אונ וועט נאך אויסרייסען גענוג קרבנות.

מיט'ן אבן־עזרא'ס אונ רבינו תם'ס טויט איז אוועק דער גלאנץ פון די פראנצאזישע אונ שפאנישע לומדים אונ אנייע ליכט איז אויפגעגאנגען אונ האט אנגעהויבען בעשיינען דעם פינסטערען יודישען גלות: דאס איז געוועהן דער רמב"ם, וואס איהם האט די השגחה אויסגעקליבען צו ווערען א לייכט־טהורם אין מיטען פון די רוישענדע חוואלעס אין דעם גרויסען ים פון יודישע צרות אונ העלפען דעם יודישען שיפעל ווייטער צו שווימען, מיט דער האפנונג, אז עס וועט זיך אמאל צו שלאגען צו א ברעג.

5 די צייט פאר דעם רמב"ם.

(1171—1205 נאך קריסטוס געבורט).

האטש אין אזיען איז די צאהל פון די יודען גראסע געוועהן, פון דעסטוועגען האבען די קליינע קריסטליכע מלוכות, אין שפאניען, ווי קאסטיליען, ליאן, אראגאניען, פארטוגאל אונ נובארה, זיך גערעכענט פאר אנייע ארץ ישראל, וויל דארט האבען יודען געשפיעלט אגרויסע ראלע, אונ צייט די אלמוהאדען האבען זיי ארויסגעטריבען פון די פריהריגע ערטער אונ די ישיבות פון קורדובה, שבילה, גראנאדה אונ לוצענא זענען פערוויסט געווארען איז

די קאסטיליסע הויפט-שטאדט טולידה געווארען א קוואל פון יודישע חכמים אונ לומדים. די יודישע קהלה איז דארט בעשטאנען מעהר ווי פון צוועלף טויזענד רייכע בעלי בתים, וואס האבען אויסגעבויעט זעהר שאנע שולען אונ ערצויגען דעם נייעם דור אויף אזא ארט, אז די יונגע לייט האבען זיך שוין מיט רעכט געמאגט רעכנען פאר אמת'ע קינדער פונ'ם לאנד. די יודען האבען ארויסגעוויזען זייערע פעהיגקייטען ניט נאר צום לערנען, נאר אויך צו גבורה, אונ פיעל פון זיי זענען געוועהן די ערשטע אין פעכטען זיך מיט דער שווערד, אונ דאס האט זיי שטארק צוגעבונדען צו די עדעלסטע קלאסען פון די איינוואהנער. אין דער צייט פון אלפאנסא דעם אכטען האבען פיעל יודען געדיענט ביי דער קרוין אונ בעזאנדערס האט זיך אויסגעצייכענט ר' יוסף בן שלמה אבן-שושן, וואס איז געוועהן א פרום, א רייך אונ דערצו נאך א גרויסער למדן אונ א בעל צדקה. דער קעניג האט איהם זעהר ליעב געהאט אונ האט איהם געשענקט דעם טיטעל „פירסט“. נאך איין חשוב איז ביי איהם געוועהן — ר' אברהם אבן-אלפאכר, איינער פון די בעסטע אראבישע דיכטער, וואס האט זיך ביי יעדען קונה אהבה געוועהן פאר זיין גוט הארץ אונ זיינע עדלע מעשים. דעמאלט האט נאך געלעבט דער אלטער ר' אברהם אבן-דאוד, נאר אים יאהר 1180 האט זיך געמאכט א אומגליק, וואס די יודען האבען דערביי א ביסעל געליטען אונ גאר אומגערעכט איז אבן-דאוד געפאלען פאר א קרבן. דער עדלער קעניג אלפאנסא האט געהאט זיבען יאהר כסדר א יודישע געליבטע רחל, וואס מען האט זי פאר איהר גרויס שאנקייט גערופען פארמאזא, אז ער האט אבער חתונה געהאט מיט א ענגלישער פרינצעסין איז דער קעניגין, מן הסתם, ניט געפאלען אזא ליעבשאפט אונ זי האט אנגעשטעלט רוצחים מען זאל רחל'ן דערהרג'נען. אזוי איז טאקי געשעהן: דאס שאנע יודישע מאדעל האט מען געקוילעט כמעט פאר'ן קעניג'ס אויגען אונ אז די חברה האט שוין געהאלטען ביים שלאגען איז מען אנגעפאלען אויף עטליכע אומשולדיגע יודען אונ אבן-דאוד האט בעצאהלט מיט זיין לעבען פאר פרעמדען כעס אדער פאר פרעמדע זינד. דער דאזיגער פאל האט אבער ניט געאנדערט די לאגע פון די יודען, אונ דער קעניג האט ניט אויפגעהערט זיי ארויסצווייזען זיין פריינדשאפט, אונ די יודען זענען איהם טאקי געשטאנען אין אללע נויטען, אז ער האט בעדארפט אנהויבען א מלחמה מיט די אלמוהדען, האבען איהם יודען געגעבען געלד אויף הוצאות, אונ אז דער שונא האט צושלאגען זיין חיל אונ האט שוין געוואלט זיך אריינכאפען קיין קאסטיליען, האבען די

ידען ארויסגעשיקט זייערע בעסטע יונגע לייט און האבען דאס לאנד מציל געוועהן פון א סכנה.

אין אראגאניען האבען די יודען אויך געלעבט גליקליך, ווייל דער קאניג אלפאנסא דער צווייטער איז געוועהן א גרויסער ליעב האבער פון וויסענשאפטען, און געלערנטע לייט האבען זיך צווישען די יודען גענוג געפונען. דער פארשטעהער פון דער הויפט־שטאדט בארצלונה איז געוועהן ששת בינבנישתי, א בעריהמטער דאקטאר און איינער פון די בעסטע יודישע לומדים. ער האט געקאנט גוט אראביש: צו ליעב דעם האט איהם די מלוכה געגעבען די בעסטע שטעללע און ער האט זיך ערווארבען א גוטען נאהמען, א גרויס עשירות, און די יודען האבען אויף איהם געקוקט ווי אמאל אויף שמואל הנגיד. דעמאלט האט אויך אין בארצעלאנה געשפיעלט א גרויסע ראללע ר' שמואל אבן חסדאי הלוי, וואס האט געהאט פינף בעריהמטע זיהן, גרויסע לומדים; צווישען זיי איז בעזאנדערס בעקאנט דער נאהמען פון ר' אברהם אבן חסדאי, דער מחבר פונ'ם ספר „בן המלך והנזיר", וואס ווייזט אן און לויבט גוטע מדות ביי מענשען.

איבער דער קליינער שטאדט טודילה פלעגט אפט פארקומען א קריעג צווישען די קאניגע פון אראגאניען און נאבארא און די איינוואהנער האבען געמוזט אליין אבהיטען זייער פרייהייט. די יודען האבען אויך געשיצט די שטאדט און דערפאר האבען זיי געהאט רעכטע גלייך מיט אללע. פון דארט האט אויך געשטאמט דער בעריהמטער רייזענדער ר' בנימין בן יונה, וואס איז געבארען געווארען אין טודילא און איז א צייט פון אכט יאהר פון 1165 ביז 1173, ארומגעפאהרען די גאנצע וועלט און האט איבערגעלאזט א רייזעבעשרייבונג, וועלכע מען האט דער נאך איבערגעזעצט אין פערשיעדענע שפראכען. די קליינע יודישע קהלה פון גיראנה האט אויך ארויסגעגעבען זעהר פיעל גרויסע לייט, וואס מען האט זיי אללע גערופען נאך דער שטאדט גירונדים. זיי האבען זיך מעהר בעשעפטיגט מיט'ן תלמוד און בעזאנדערס איז בעקאנט מיט זיין חריפות ר' זרחיה הלוי גירונדי.

ניט ארגער איז געוועהן די יודען, וואס האבען געוואהנט אין פראנקרייך, פון יענער זייט בארג וועלכע הייסען פירענאען, אין די ערטער לאנגעדאק און פראוואנס. זיי האבען זיך בעשעפטיגט מיט אקערבוי (עבודת האדמה) און מסחר און האבען געהאט פרנסה בשפע; ארעמע לייט איז צווישען זיי געוועזען זעהר וועניג ווייל די רייכע האבען געשטיצט זייערע ברידער ווי ווייט זיי האבען

נאר געקאנט די קריסטען האבען געלעבט מיט זיי גאר פריינדליך און פלעגען זיי אפט אויסקלויבען פאר פארשטעהער פונ'ם גאנצען פאלק. געהערשט האט דעמאלט די קלוגע און עדלע פירסטין ערמאנגארד און זי האט אויך פערשטאנען ווי אזוי צו שעטצען די יודען. אין דער הויפט-שטאדט נארבאן האבען אין גאנצען געוואוינט דריי הונדערט יודען און זייער פארשטעהער איז געוועהן ר' קלונימוס בן תודרוס, איין ענינקעל פון ר' מכיר, וואס האט זיך נאך אין דער צייט פון קארל דעם גרויסען בעזעצט אין פראנקרייך. ר' קלונימוס איז געוועזען זעהר רייך און האט געהאט פיעל אייגענע ערד. דארט האט זיך נאך געפונען איין אלטע ישיבה, וואו דער רב ר' אברהם בן יצחק האט געלערנט תורה מיט זיינע תלמידים. א גרויסע ראללע האט אין נרבונה געשפיעלט די משפחה קמחי. דער אלטער ר' יוסף בן יצחק קמחי איז אהין אריבער פון שפאניען ווען די אלמוהידען האבען ארויסגעטריבען פון דארט די יודען. ער האט פערשטאנען אראביש און דאריבער האט ער איבערגעזעצט אויף לשון קודש דעם רבנו בחיי'ס ספר „חובת הלבבות". אויסער דעם האט ער געמאכט א פירוש אויף דער תורה און האט אנגעשריבען עטליכע תפלות. עס איז א סברא אז פון איהם איז אויך געבליבען א ספר וואס דארט ווערד בעשריבען א ווכוח צווישען א יודען און א קריסט: דער יוד לויבט די מעלות פון זיין פאלק, דאס ריינקייט פונ'ם פאמיליען לעבען, דאס צניעות פון יודישע ווייבער, דאס ניט-וויסען פון קיין גזילה און רציחה, די גרויסע מצות פון פדיון שבויים און בקור חולים. דער קריסט דערמאנט איהם אבער, אז יודען האבען ליעב צו רייסען פראצענט און דארויף ענטפערט איהם דער יוד, אז די קריסטען זענען אויך ניט פריי פון דעם חטא. אזא ספר בעווייזט אז די יודען האבען געלעבט אין יענער געגענד גאנץ פריי און האבען אפען געקאנט ארויסזאגען זייערע מיינונגען. ר' יוסף'ס ביידע זיהן, ר' משה און ר' דוד קמחי זענען אויך געוועהן גרויסע לומדים, און בעזאנדערס איז בעקאנט ר' דוד קמחי מיט זיין אבגעקירצטען נאמען רד"ק, ווייל ער האט אנגעשריבען א ספר וועגען דקדוק.

די אלטע יודישע קהלה אין בדרש (Beziers), וואו דער אבן-עזרא האט זיינע לעצטע יאהר אבגעלעבט, האט זיך געפיהרט גאר זעלבסטשטאנדיג, בעזאנדערס ווען דער וויצע-גראף ראיימונד-טרענקאבאל און זיין זוהן רוגיר (Roger) האבען געהאט צו שאפען איבער דעם לאנד. דעמאלט האבען יודען געהאט אויך די גרעסטע שטעללען ביי דער קרוין. פון דעסטוועגען האט זיך דארט געהאלטען פון לאנג אן א מנהג, אז יעדעס יאהר אים זונטאג וואס

פאר דעם קריסטליכען פסח האט דער גייסטליכער אנגערייצט די קינדער זיי זאלען ווארפען שטיינער אויף די יודישע הייזער; די יודען פלעגען, מן הסתם, ניט שווייגען, און עס איז שטענדיג ארויס א געשלאג. ערשט שפעטער איז געראטהען די יודען מבטל צו זיין דעם מנהג, און זיי האבען זיך מתחייב געווען בעסער צו צאהלען דערפאר, און אללע יאהר האבען זיי אריינגעטראגען פיער פונט זילבער.

אין דער גרויסער האנדעלסשטאדט מונטפעיליר (Montpellier), וואו די קריסטען האבען דוקא ניט אזוי פריינדליך בעהאנדעלט די יודען, איז געווען אויך ניט קיין קליינע יודישע קהלה, וואס איז בעשטאנען פון פיעל עשירים, וועלכע האבען זיך גערימט מיט זייער צדקה. פיעל יודען האבען אין דער אוניווערזיטאט פון מונטפעיליר געלערנט מעדיצין.

דאס קליינע שטאדטעל לוניל, ניט ווייט פון מונטפעיליר, איז דעמאלט געווען א גרויסער כרך; דארט האבען געוואהנט איבער דריי הונדערט יודען, און פיעל יונגע לייט האבען געלערנט תורה פון דער ישיבה, וואס האט זיך גערעכענט די צווייטע נאך נרבונה. דער פארשטעהער פון דער לוניל'ר קהלה איז געווען א בעריהמטער למדן ר' משולם בן יעקב, וואס האט ליעב געהאט אי תורה, אי חכמה, און האט געלאזט פיעל ספרים איבערזעצען פון אראביש אויף לשון קדש. פון ר' משולם'ס פינף זיהן איז נאר איין ר' אהרן געגאנגען אין דעם דרך פון זיין פאטער און האט אויך געשאצט וועלטליכע וויסענשאפטען, די איבריגע האבען זיך נאר אין גאנצען פערטיעפט אין פרומקייט און בעזאנדערס האבען זיך אויסגעצייכענט צוויי פון זיי, ר' יעקב און ר' אשר, וואס האבען זיך לחלוטין אויסגעטהון פון דער וועלט און דערפאר האט מען זיי גערופען „אבגעשיידטע"–נזירים. אין לוניל האבען זיך אבער געפונען צוויי גרויסע לומדים ר' יונתן בן דוד כהן און ר' יהודה בן שאול אבן־תבון, וואס האבען געארבייט אז גלייך מיט'ן תלמוד זאלען יודען זיך אויך אבגעבען מיט פערשיעדענע חכמות און לשונות. אבן־תבון איז אליין געווען פון גרנאדה, און די רדיפות פון די אלמוהידען האבען איהם געצוואונגען ארויס קיין פראנקרייך. ער איז געווען א בעריהמטער דאקטאר און צו זיינע רפואות האבען געמוזט אנקומען די גרעסטע לייט. שטענדיג האט ער זיך געמוזט אבגעבען מיט חולים, נאר פון דעסטוועגען האט ער געפונען צייט איבערזעצען פון אראביש עטליכע ספרים פון רב סעדיה גאון, אבן־ג'נאח, אבן־גבירול, דעם „חובת הלבבות" פון רבינו בחיי, און דעם „כוזרי" פון ר' יהודה הלוי. זיבציג יאהר

איז ער אלט געוועהן ווען ער איז געשטארבען אים יאהר 1190. זיין זוהן ר' שמואל אבן תבון האט זיך אויך בעשעפטיגט מיט מעדיצין, און איז, פונקט ווי דער פאטער, בעקאנט ווי א גוטער איבערזעצער פון עטליכע אראבישע ספרים. ער האט אויך געלעבט זיבציג יאהר, און איז געשטארבען אים יאהר 1230.

אין פאסקיירא, א שטעדטעל ניט ווייט פון לוניל, האבען סך הכל געוואהנט פירציג יודען, און פון דארט איז ארויסגעקומען איינער פון די בעסטע תלמודיסטען פון יענער צייט ר' אברהם בן דוד, וואס איז געוועהן זייער רייך און האט זיין גאנץ עשירות בענוצט נאר אויף אויסצוהאלטען א בעזונדער ישיבה, ווייל ביי איהם איז דאס היילינסטע געוועהן נאר דאס לערנען פון גמרא און האטש ער האט, פונקט ווי זיין חבר ר' זרחיה הלוי גרונדי, געהאט זעהר א גוטען קאפ, האט ער זיך ניט געוואלט אבגעבען מיט אנדערע זאכען און האט נאך גערעכענט פאר דער גרעסטער מעלה דאס וואס ער איז בלינד אין וויסענשאפט.

אין דער שטאדט בורג די ס"ט גיללעס (בור'ד'סענט זשילל) די צווייטע הויפטשטאדט פונ'ם הערצאג ריימאנד דעם פינפטען פון טולוזה, האט זיך גליקליך געלעבט א קליינע יודישע קהלה פון הונדערט בעלי־בתים, ווייל דער איידעלער הערצאג איז געוועהן א גרויסער מענשענפריינד, און אויף זיין דרך איז אויך געגאנגען זיין זוהן דער יונגער הערצאג ריימאנד דער זעכסטער, וואס האט פון דעסטוועגען ניט געקאנט אויסהאלטען די בעשולדיגונגען פונ'ם פאפסט אינאקענטי דעם דריטען, און האט געמוזט געבען א שבועה אז ער וועט אויפהערען צו שטיצען די יודען.

אז דער גוטהערציגער קאניג לודוויג דער זיבעטער האט געלעבט איז די יודען געוועהן גוט אויך אין די איבריגע ארטער אין צפון־זייט פון פראנקרייך. אללע איינוואהנער פונ'ם לאנד זענען ביי לודוויג'ן אין די אויגען געוועהן גלייך, און אז די גייסטליכע האבען בעשטימט אויף זייער אסיפה, מען זאל פארווערען יודען צו האלטען קריסטליכע דיענסטען און אממען, האט ער בשום אופן ניט געוואלט אונטערשרייבען אזא גזירה. זיין זוהן פיליפ אויגוסט, וואס האט נאך, וועגען דער קראנקהייט פונ'ם פאטער, פאר זיין לעבען איבערגענומען די מלוכה, איז צום אנהייב אויך געוועהן פריינדליך געגען די יודען, נאר ביסלעכווייס האבען איהם די גייסטליכע אריינגעהאפט אין זייער נעץ, און ער האט זיך אין גאנצען איבערגעביטען. דערצו האט מען איהם נאך אויפגעקלערט, אז די יודען זענען אנגעשטאפט מיט געלד און אז עס איז

א גרויסע מצוה ביי זיי צו צונעהמען דאס פערמעגען אונ דערמיט רייכער מאכען די מדינה. אויף שלעכט׳ס טהון לאזט מען זיך גיך איינריידען, אונ נאר אין א קורצער צייט איז ביי פהיליפ אויגוסט געבליבען אז ער וועט נאר דעם לאנד די גראסטע טובה טהון ווען ער וועט מאכען א תל פון די יודען וואס נעהמען פראצענט, אונ זענען נאך דערצו פשוט׳ע מענשענפרעסער, ווייל זיי קוילען קליינע קינדער אונ באקען מיט זייער בלוט מצות אויף פסח. דער אלטער קאניג האט נאך געלעבט ווען זיין יורש האט אום שבת, דעם 19 יאנואר 1180, געהייסען ארומרינגלען די שול, וואו די יודען האבען געדאווענט, אונ זיי אללע אוועק פיהרען אין געפאנגקענים. די יודען האבען פערשטאנען וואס מען וויל פון זיי, באלד האבען זיי אוועק געטראגען א שאנע מטבע אונ מען האט זיי ארויסגעלאזט. דאס איז אבער פאר פהיליפ אויגוסט געוועהן וועניג: נאך אין דעם איינענעם יאהר האט ער ארויסגעלאזט א בעפעהל אז אללע יודישע חובות זענען פערפאלען, נאר יעדער מוז א פינפטעל פונ׳ם חוב בעצאהלען דער קרוין, אונ טאקי באלד, אז די גראסטע יודישע גבירים זענען געווארען עניים ואביונים, האט ער ניט געמאכט קיין לאנגע שיהות אונ האט זיי אללע געהייסען ארויסטרייבען פונ׳ם לאנד; נאר די זאכען אונ חפצים האט ער זיי ערלויבט צו פערקויפען, הייזער, ווייַנגארטנער, תבואות אונ ערד האבען זיי געמוזט איבערלאזען. פון די שולען האט ער געמאכט קירכען. ווי ווייט די קריסטען אליין האבען פערשטאנען אז די יודען זענען פאר זיי ניט שאדליך אונ אז זיי האבען ניט פערדיענט מען זאל זיי טהון אזא רעה — זעהט מען ארויס דערפון, וואס פיעל גרויסע לייט האבען געבעטען דעם קאניג אז ער זאל ניט אומגליקליך מאכען אזוי פיעל אומשולדיגע מענשען, נאר עס האט ניט געהאלפען אונ די בערויבטע יודען פון פאריז, אויסער עטליכע געצאהלטע וואס האבען זיך ענטשלאסען צו טויפען, האבען זיך נאך געמוזט צום איבריגען צו ברעכען אונ זיך זוכען א נייע היים. צום גליק, האבען די גראפען פון די קליינערע ערטער ניט געקוקט אויפ׳ן קאניג׳ס בעפעהל אונ האבען יודען געלאזט ביי זיך רוהיג זיצען. די ישיבה וואס האט זיך געמוזט צו מאכען אין פאריז, האט אנגעהויבען בליהען אין שאמפאן, אונ די בעלי־התוספות האבען ווייטער געקאנט זיך בעשעפטיגען מיט זייער ארבייט אונ האבען ביי די יודען אזוי שטארק בעפעסטיגט די תורה אונ די אמונה, אז ווען שפעטער מיט עטליכע יאהר האט זיך דעם קאניג פהיליפ אויגוסט פארגלוסט בלוט צו פערגיסען אונ ער האט דער יודישער קהלה פון בראא (Bray) פארגעלעגט זיי זאלען זיך אויסקלויבען איינע פון ביידע, אדער

איבערגעהן צום קריסטענטהום אדער פערליערען דאס לעבען, האבען זיי קיין רגע ניט געטראכט אונ האבען זיך געלאזט פארברענען אויף קדוש השם. כמעט הונדערט יודען זענען דעמאלט אומגעקומען אונ נאר קינדער, יונגער פון דרייצעהן יאהר, זענען געבליבען לעבען

באלד האט זיך אנגעהויבען אנייער קרייצצוג, ווייל חאטש דער גבור סאלאדין אין ירושלים האט געמאכט שלום אונ עס איז געבליבען אז די קריסטען זאלען מאגען קומען צום הייליגען קבר, פון דעסטוועגען האט מען זיי ווייטער אנגעטהון צרות אונ די איראפאישע מלוכות האבען זיך נאך אמאל געחאפט צו דער שווערד אונ אויף די יודען האט ווידער אנגעהויבען די הויט צו ציטערן. דער פאפסט אינאקענטי דער דריטע האט ארויסגעשיקט אויף דער וועלט אנגעוויסען פולקא פאן נייליי, א מענשען אהן געוויסען אונ ער האט מיט זיינע דרשות אונטערגעהיצט דאס פאלק אונ אללע, פון גרויס ביז קליין, האבען איהם געפאלגט, ווייל ער האט טאקי געדרשנ'ט פון זייערט וועגען אונ האט זיי בעוויזען אז די גראסטע שונאים פון דער קירכע זענען די יודען אונ אז מען דארף זיי דערפאר ניט נאר קיין חובות ניט אומקעהרען, נאר אפילו ביי זיי דאס לעצט ביסעל ארעמקייט צונעהמען. באלד האט מען אומעדום אנגעהויבען טרייבען יודען, אונ דוקא דעמאלט האט פאר זיי פיליפ אויגוסט געעפענט זיין לאנד אונ האט ערשט שפעטער מיט זיבעצעהן יאהר זיך מישב געווען אז ער האט ניט גוט געטהון דערמיט וואס ער האט אמאל גערודפ'ט די יודען. די טובה איז אבער פאר די יודען געוועהן א רעה, ווייל די מלוכה אונ די בעראנען, וואס צו זיי האט געהערט די ערד, האבען טאקי זיי געשיצט, נאר מיט דער צייט האבען זיי אנגעהויבען קוקען אויף די יודען ווי אויף מענשען, וואס האבען גאר קיין רעכטע ניט, וואס לעבען נאר מיט זייערע חסדים, אונ יעדער יוד האט ניט געטארט זיך רירען פונ'ם פלאץ אהן דעם רצון פון זיין גראף, אונ אז ער איז יא ערגיץ ארויסגעפאהרען האט ער ניט געקאנט אפילו אפאדעם פון זיין פערמעגען מיט געהמען.

אין ענגלאנד, וואס האט ניט געהאט קיין חלק ניט אין ערשטען, ניט אין צווייטען קרייצצוג, איז די יודען געוועהן זעהר גוט אונ אסך יודען זענען אין דער צייט וואס היינריך דער צווייטע האט געהערשט געווארען אזעלכע עשירים אז זיי האבען זיך אויסגעבויעט כמעט קאניגליכע פאלאצען. פיעל ענגלאנדער האבען אזוי ליעב בעקומען יודען אונ זייער אמונה אז זיי האבען זיך מגייר געוועהן אונ עס איז געווארען אגאנצע קהלה פון גרים. מיט

לערנען האבען זיך די ענגלישע יודען זעהר װעניג בעשעפטיגט אונ רבנים פלע־
גען זיי בעציהען פון פראנקרייך. אין לאנדאן איז געװעהן רב איינער פונ׳ם
רבנו תם׳ס תלמידים ר׳ יעקב פון ארלעאנס (אורליינישׂ), װאס האט זיך אגרוי־
סען נאהמען געמאכט צװישען די בעלי התוספות. אזוי האבען זיך די יודען
געפיהלט גליקליך אין ענגלאנד ביז די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו היינריך׳ס
זוהן ריכארד לאבענהארץ, װאס איז אויך געװעהן אזא עדלער מענש װי־
דער פאטער, נאר די גייסטליכע האבען איהם קאליע געמאכט. דעם דריטען
סעפּטעמבער 1189, אין דעם טאג װאס ריכארד האט זיך געקראנט. האבען די
יודען בעקומען דעם ערשטען קלאפּ אונ אזוי האבען זיי שוין אללע מאל געליטען
פון די רדיפות ביז מען האט זיי ניט שפּעטער מיט הונדערט יאהר אין גאנצען
ארויסגעטריבען פון ענגלאנד. אנגעהויבען האט זיך דאס אומגליק פון אגאר
נישט: אז דער געקראנטער יונגער קעניג איז צוריק געקומען פון דער קירכע
האבען איהם שלוחים פון אללע אנװאהנער בעגריסט אונ געבראכט געשאנקען
אונ צװישען זיי זענען אויך געװעהן צװיי יודישע גבירים װאס די יודען האבען
דורך זיי געשיקט ריכארד׳ן טהייערע מתנות. קוים האט דער ארכיעפּיסקאפּ פון
קענטערבורי בלדװין דערזעהן די יודען, האט ער באלד אנגעהויבען שרייען אז
מען טאר פון קיין יודען קיין געשאנק ניט אננעהמען אונ אז מען זאל די יודען
הייסען ארויסגעהן. דער קעניג איז געװעהן צו שװאך אונ האט זיך ניט גע־
קאנט שטעלען געגען דעם ארכיעפּיסקאפּ; דא האבען זיך שוין די שונאים צו־
פיהרט די האנד אונ די דיענער האבען די יודישע שלוחים ארויסגעװארפען מיט
אזא כעס אז זיי זענען איבער דער נאס געלאפען װי אהן א נשמה. אז דאס
פאלק האט דערזעהן מענשען לויפען פונ׳ם קעניגליכען הויף, האט מען זיי אנ־
געהויבען נאכװארפען שטיינער. באלד איז טאקי ארויס א קול, אז דער קעניג
האט געהייסען שלאגען יודען אונ ביז נאכט זענען שוין געפלויגען פעדערן אין
אללע גאסען אונ די יודישע הייזער האבען געברענט, אומזיסט האט דער
קעניג געשיקט זאגען אז ער האט דאס גאר ניט געמיינט: דאס צוהיצטע פאלק
איז שוין אונמעגליך געװעהן איינצוהאלטען אונ פיעל יודען זענען דערהרג׳ט
געװארען. צװישען די הרוגים איז אויך געװעהן דער רב ר׳ יעקב פון ארלעאנס.
פון די צװיי שלוחים, בענעדיקטוס פון יארק אונ יאצעאוס (יעקב) װאס
זענען אנטלאפען פונ׳ם קעניגליכען הויף, האט בענעדיקט אבגעראטעװעט זיין
לעבען דערמיט װאס ער האט זיך געלאזט אריינשלעפען אין א קירכע אונ דארט
טויפען. אויפ׳ן אנדערן אין דער פריה, אז ריכארד איז געװאהר געװארען װאס

מען האט די נאכט איבערגעטהון מיט די יודען, האט ער באלד פערמשפט די רוצחים צום טויט און האט ארויסגעלאזט א בעפעהל: מען זאל זיך ניט דערוואגען מעהר צו בעריהרען די יודען. בעגנעדיקט'ן האט ער ערלויבט צוריק ווערען א יוד, נאר ער האט ניט לאנג געלעבט און איז געשטארבען פון די וואונדען וואס מען האט איהם געמאכט. די גייסטליכע האט עס גוט פערדראסען, נאר זיי האבען גאר ניט געקאנט מאכען און זיי האבען געמוזט דעם ניפט בעהאלטען אויף שפעטער. דער ניפט האט זיך טאקי גאר ניך געלאזט פיהלען: קוים איז ריכארד צוזאמען מיט פהיליפ אויגוסט אוועקגעפאהרען צום נייעם קרייצצוג, האט מען אנגעהויבען צו רודפ'ן די יודען פון דאס ניי און מען האט זיי אין פיעל שטעדט געמאכט די איינענע הריגה וואס אין לאנדאן. בעזאנדערס האבען געליטען די יודען פון יארק, ווייל דארט האבען געוואהנט די צוויי גרויסע גבירים יעקב אדער יאצעאוס און בענעדיקטוס און די רוצחים האבען געוואוסט אז ביי זיי איז דא וואס צו ראבעווען, די מלוכה האט זיי אפילו געשיצט און האט זיי אריינגענומען צו זיך אין אפעסטונג, וואו דאס חיל האט זיי אבגעהיט, נאר די גייסטליכע האבען אנגערעדט די רוצחים זיי זאלען ניט אבטרעטען און ווארטען ביז ביי די יודען וועלען אויסגעהן לעבענסמיטעל און זיי וועלען זיך מוזען אונטערגעבען. באלד האבען טאקי די יודען געזעהן אז מעהר קאנען זיי זיך ניט האלטען, איז ביי זיי געבליבען צו פאלגען די עצה פונ'ם רב ר' יום טוב פון יוני (זשאאני) און זיך בעסער אליין דאס לעבען נעהמען. דער פארשטעהער פון דער יארקער קהלה יעקב אדער יאצעאוס האט דער ערשטער געקוילעט זיין געליעבטע פרוי אננא און דערנאך האט איהם דער רב אליין געקוילעט און האט אברכה געמאכט אויף די שחיטה. אזוי זענען זיי אללע געפאלען איינער פון דעם אנדערן'ס האנד; מעהר פון פינף הונדערט יודען זענען אומגעקומען און פון די יארקער יודען איז קיין איינציגער ניט געבליבען לעבען.

אויפ'ן אנדערן טאג, דעם 18 מארץ 1190, איז מען אנגעפאלען אויף די יודען פון ס"ט-עדמונד און מען האט זיבען און פופציג פון זיי געהרג'ט. דעמאלט האט מען אויך געקוילעט די גאנצע קהלה וואס איז בעשטאנען פון גרים. ריכארד האט זיך אפילו אנגענומען פאר די יודען און האט געהייסען משפט'ן די רוצחים, נאר זיי זענען זיך אללע צולאפען, און אז די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו זיין ברודער יאהאן און דאס לאנד אליין האט אנגעווארען דעם גלאנץ, איז די לאגע פון די יודען געווארען נאך ערגער.

בעסער איז געוועהן די יודען אין דייטשלאנד, ווייל דארט האט דאס

פאלק ארויסגעזעהן אז די מלוכה טרייבט ניט קיין קאטאוועס און וויל טאקי ערנסט בעשיצען די יודען: ביים ערשטען קרייצצוג האט זיי געשיצט היינריך דער פיערטע און ביים צווייטען–קאנראד דער דריטע, און דאס איז גענוג געוועהן אז די איינוואהנער זאלען פערשטעהן אז מען טאר זיי ניט אנרירען. מיט די דייטשע יודען האט זיך דווקא אזוי געפיהרט, אז האטש מען האט זיי גערעכענט „פאר קנעכט פון דער קרוין", האבען זיי פון דעסטוועגען געהאט אללע רעכטע און האבען געמאגט אפילו האלטען כלי זיין. אז מען האט בעלא-גערט די שטאדט ווארמס, האבען זיך יודען געשלאגען גלייך מיט קריסטען און די רבנים האבען זיי מתיר געוועהן מלחמה צו האלטען אים שבת. פיעל יודען האבען בעקומען גרויסע שטעללען: ביים הערצאג לעאפאלד פון אסטער-רייך איז א יוד שלמה געוועהן דער ממונה איבער אללע אוצרות. אפילו צווישען די דייטשע פאלקסזאנגער איז אויך געוועהן א יוד זיסקינד פון טרימבערג. אין שלעזיען האבען יודען געהאט אייגענע דארפער; נאר אין גאנצען רוהיג זענען זיי ניט געוועהן: ביסלעכווייז האט זיי די בעשולדיגונג פון „קריסטליך-בלוט" פאר אומערט דאס לעבען, ווי באלד מען האט נאר ערגיץ געפונען א טויטען קארפער זענען זיי שוין מיט'ן לעבען ניט זיכער געוועהן, און האטש דער קייזער פרידריך בארבאראסא האט אנגעזאגט די גייסטליכע, איידער ער איז אוועקגעפאהרען קיין פאלעסטינא, זיי זאלען אכהיטען די יודען, פון דעסטוועגען האט מען זיי אנגעטהון גענוג צרות.

אין איטאליען איז אים צוועלפטען יאהרהונדערט די יודען געוועהן נאר ניט שלעכט; דער פרומער פאפסט אלעקסאנדר דער דריטער האט געהאלטען פון זיי, און א יוד ר' יחיאל בן אברהם דעי מנסי איז געוועהן דער גאנצער מהוער אין אללע זיינע געשעפטען. אז דער פאפסט איז אריינגעפארען קיין רום זענען איהם די יודען אקעגענגעגאנגען מיט א חופה און א ספר תורה, דאס איז ביי איהם זעהר אנגעלעגט געוועהן און דערפאר זענען זיי ביי איהם געווא-רען די גראסטע חשובים. און בעזאנדערס האט ער זיי א גרויסע טובה געטהון ביי דער אסיפה, וואס איז געוועהן אים יאהר 1179, ווען דריי הונדערט גייסט-ליכע האבען זיך אנידערגעזעצט טראכטען וואס פאר א גזירות מען זאל ארויס-געבען געגען די יודען. אוודאי האבען זיך די יודען געהאט פאר וואס צו שרעקען און ניט אומזיסט האבען זיי אויף דריי טאג גוזר תענית געוועהן, זיי זענען אבער טאקי נאר אבגעקומען מיט'ן שרעק. די אסיפה האט גאר בעשטימט אזעלכע תקנות, וואס זענען געוועהן גוט פאר די יודען – מען זאל זיי מיט געוואלד ניט

באוועגען און ניט שטערן זיי אבצוהיטען זייער אמונה.

נאך פריהער האבען די יודען געלעבט אויף דעם אינזעל סיציליען און חאמטש פון דארט איז גאר נאהענט צו די ערטער פון דער ביצאנטינישער מלוכה, וואו עס האבען זיך געפונען פיעל יודען, פון דעסטוועגען האט מען אין ביצאנטען און בעזאנדערס אין גריכענלאנד געזעהן פונקט דעם היפך. אין טהעבען (תיבה) איז געוועהן א גרויסע יודישע קהלה און די יודען פון דארט זענען געוועהן די בעסטע פאבריקאנטען פון זייד און פון פורפור. אין קאנסטאנטינאפאל האבען געוואהנט ביז צוויי טויזענד יודישע פאמיליען, א חוץ פינף הונדערט קראימעס. נאר די לאגע פון די אללע יודען איז געוועהן זעהר א ביטערע: די שנאה פון די גריכען צו זיי איז געוועהן חוץ מדרך הטבע, מען האט געמאנט אפענטליך שלאגען יודען אין די גאסען, און דאס געזעץ האט זיי ניט געשיצט. א יוד האט ניט געטארט פאהרען רייטענדיג אויף א פערד, און אין דער גאנצער מדינה האט נאר איינער, שלמה פון מצרים (שלמה המצרי), וואס איז געוועהן א לייב-דאקטאר ביים קייזער עמנואל, געהאט דאס רעכט דערצו. נאר ביי די אללע צרות האבען פארט די יודען געהאט פרנסה; דאס לערנען פון תורה איז ביי זיי געוועהן גאר קליין, דערפאר זענען זיי אבער געוועהן גרויסע בעלי־צדקות, זיי האבען פערזארגט ארעמע לייט, און האבען אויך געקאנט אויסשטעהן די שרעקליכע נתינות, וואס די מלוכה האט ביי זיי געריסען.

אין קליין-אזיען, סיריען און ארץ ישראל איז די צאהל פון די יודען געווארען גאר קליין; אפילו אין ירושלים האבען מעהר ניט געוואהנט ווי דריי הונדערט יודען, און כמעט אללע האבען זיך בעשעפטיגט מיט פארבעריי. די פריהריגע לעבעדיגע שטאדט נהרדעא, סורא און פומבדיתא, וואו די תורה האט א מאל געבליהט, זענען אין גאנצען פערשוואונדען געווארען; דערפאר איז אין בגדד אויסגעוואקסען א גרויסע קהלה, וואס איז בעשטאנען פון טויזענד יודישע משפחות און האט געהאט פיער שולען. דער כליף מחמד אל-מוקטאפי האט זעהר ליעב געהאט א יודען שלמה, און האט איהם געמאכט פאר „ריש גלותא", און דער פארשטעהער פון אללע יודען איז געוועהן ארומגערינגעלט כמעט מיט קאניגליכען כבוד. אין בגדד איז אויך געוועהן א גרויסע ישיבה, וואס האט זיך געפיהרט אונטער דער השגחה פון א בעזונדער „גאון". אין דער שטאדט מאסול אדער דאס נייע נינוה איז געוועהן נאך א גראסערע קהלה, וואס איז בעשטאנען פון זיבען טויזענד משפחות. אין דעם געגענד אדהיר-בייזשאן, ניט ווייט פונ'ם קאספישען ים, האבען אויך געוואהנט פיעל יודען,

נאר זיי זענען געוועהן זעהר ווילד און פערגרעבט, אלליין האבען זיי פון יודישקייט נאר ווייניג געוואוסט, און האבען נאר בלינד געפאלגט די רבנים, וואס דער ריש גלותא פלעגט זיי צושיקען. אים יאהר 1160 איז פון די דאזיגע יודען ארויסגעקומען דוד אלראי, וואס האט זיין בריה'שאפט געוואלט בענוצען צו ליעב א תכלית, וואס איז געבליבען אונבעקאנט. זיין זכר האט בעשריבען דער בעריהמטער ענגלישער מיניסטער בנימין הישראלי, אדער לארד ביקאנספילד, אין זיין ראמאן „דוד אלראי".

גאנץ זעלבסטשטאנדיג האבען געלעבט עטליכע טויזענד יודישע פאמיליען אין דער געגענד כורסן, אויף די הויכע בארג ביי נישאבור. זיי האבען געהאט זייער אייגענעם מושל, יוסף אמרכלאי הלוי, און האבען גערעכענט אז זיי שטאמען ארויס פון די שבטים דן, זבלון, אשר און נפתלי. זייער בעשעפטיגונג איז געוועהן מיט בהמות. אויך האבען זיי זיך געפונען אין חיווא, וואו עס האבען געוואהנט ביז אכט טויזענד משפחות, און אין סאמארקאנד, וואו זייער צאהל האט דערגרייכט ביז פונפציג טויזענד. פון אינדיען ווייסט מען וואהל, אז אין יענער צייט האבען זיך דארט געפונען פיעל שווארצע יודען וואס האבען פון אללע יודישע מצות געדענקט נאר מילה און שבת. אויף דעם אינזעל ציילאן, אדער קאנדי, האבען זיך דעמאלט געפונען דריי און צוואנציג טויזענד יודען און האבען דארט געהאט אללע רעכטע. דער קאניג פון דעם אינזעל האט געהאט פיער פארשטעהער פון יעדער רעליגיאן און דאריבער זענען ביי איהם געוועהן אויך פיער יודישע פארשטעהער. אין אדען איז געוועהן א גרויסע יודישע קהלה, וואס האט זיך געלעבט נאר פריי אין אייגענע פעסטונגען. די יודען פון דארט האבען געמאכט יד אחת מיט פערסיען און מצרים און פלעגען פיהרען מלחמה מיט די קריסטען פון נובען.

אין אראביען האבען זיך אנגעהויבען מיט דער צייט ווייטער בעזעצען יודען, חאטש דער ערשטער כליף האט זיי ארויסגעטריבען. נאר אין די צוויי הייליגע שטאדט מעקקא און מדינה (יתריב) האט זיך קיין יוד ניט געפונען. דערפאר איז די גאנצע געגענד ימן (תימן) געוועהן פול מיט יודען, און צו ליעב זיי האט דארט דער מסחר געבליהט. נאך גראסער איז געוועהן זייער צאהל אין צפון-צייט: אין תימא האבען זיי געהאט א גרויסע יודישע קהלה, און זייער פארשטעהער, דער פירסט חנן, ער האט זיין יחוס גערעכענט פון מלכות בית דוד. דארט האבען זיך געפונען פיעל פרומע, וואס פלעגען נאר געהן אנגעטהון אין שווארצען, ניט עסען קיין פלייש, ניט טרינקען קיין וויין, זיי האבען זיך

גערופען „אבלי ציון", אונ דאס פאלק, וואס האט זיך גראָסטענטהיילס בעשעפטיגט מיט ערד ארבייט, פלעגט אויסהאלטען די „אבלי ציון" אונ זיי געבען מעשר. אין טאלמאס איז געוועהן איין אנדער יודישע קהלה, וואס חנן'ס ברודער שלמה איז געוועהן זייער פארשטעהער, ער האט זיך אויך גערעכענט פאר א פירסט אונ האט געלעבט אין א טהייערן פאלאץ אין דער אלטער הויפטשטאדט צנעא אדער טאנא, צווישען זיי האבען זיך אויך געפונען אזעלכע פרומע וואס פלעגען פאסטען פערציג טאג אין יאהר. נאך א דריטע קהלה, פון פונפציג טויזענד יודען, האט זיך געפונען אין דער געגענד חבור (כיבר): זיי זענען געוועהן אללע גרויסע גבורים אונ פלעגען זיך אבגעבען מיט מלחמה, נאר צווישען זיי זענען שוין געוועהן ניט ווייניג לומדים; זיי האבען גערעכענט אז זיי קומען ארויס פון גד, ראובן אונ חצי שבט מנשה. אויסער דעם האבען זיך געפונען ביז צוואנציג טויזענד יודען אין האלב־ווילדע שטאדט נואזיט, בסרא (בצרה) אונ קופה.

אזוי ווי דער כליף פון בגדד האט געהאט צו שאפען כמעט איבער אללע אראבער, אזוי האבען אויך די אראבישע יודען אנגענומען איבער זיך דעם עול פונ'ם ריש גלותא פון בגדד. דער צווייטער ריש גלותא איז געוועהן דניאל, א זוהן פון שלמה'ן, אונ ער איז געוועהן ביים נייעם כליף פונקט אזא חשוב ווי דער פאטער ביים אלטען כליף. אין דער צייט פון דניאל האט געלעבט א גרויסער למדן שמואל בן עלי הלוי אונ ער האט די בגדד'ער ישיבה געבראכט נאר צו א הויכער מדרגה. מעהר פון צוויי טויזענד תלמידים האבען דארט געלערנט אונ די ישיבה איז געוועהן אזוי גרויס אז הערען וואס מען רעדט איז געוועהן אונמאגליך, אונ שמואל בר עלי פלעגט נעבען זיך שטעלען בעזונדערע מענשען אונ זיי פלעגען שוין זיינע ווארטער צוטראגען אין אללע ווינקעלעך. שמואל בר עלי איז געוועהן דער דין אונ אללע טאג פלעגט ער פסקנען שאלות אונ דער עולם פלעגט קומען צו איהם זיך משפט'ן. אז דניאל איז געשטארבען האט שמואל בר עלי איבערגענומען זיין גאנצע מאכט אונ האט אזוי פערשטאנען זיך צו פיהרען אז מען האט פאר איהם געציטערט אונ זיין נאמען איז גרויס געוועהן ניט נאר צווישען די יודען פון דמשק ביז אינדיען אונ פון דעם קאספישען ים ביז אראביען, נאר אויך אין אנדערע לאנדער. ניט אומזיסט האט זיך צו איהם א גאנץ פאלק פון גאטצענדיענער וואס האט געוואהנט אויף די קווקאזער בערג געווענדעט מיט דער בקשה אז זיי ווילען צו שטעהן צו דער יודישער אמונה: ניט ווייל דאס ליכט פונ'ם גלויבען האט זיך געקאנט ווארפען

אין די אויגען פון די בלינדע מענשען, גאר דער גלאנץ פונ'ם כבוד. מיט וועלכען דער יודישער ריש גלותא האט זיך ארומגערינגעלט. דער רייזענדער ר' פתחיה פון רעגענשבורג האט מיט זיינע איינענע אויגען געזעהן די שלוחים פונ'ם קאווקאזער פאלק אונ איז געוועהן איין עדות ווי פון בגדד וועגען מיט זיי ארויסגעפאהרען לומדים צו בעפעסטיגען דארט דאס יודישקייט.

די יודען פון מצרים האבען געלעבט גאר אבגעזאנדערט פון זייערע ברידער אין אזיען; זיי האבען געהאט זייער איינענעם פארשטעהער, וואס האט געהייסען „נגיד" אונ האט געהאט דאס רעכט צו בעשטימען רבנים אונ חזנים אונ בעשטראפען פאר עבירות מיט געלד אדער מיט מלקות. אין יענער צייט איז געוועהן דער נגיד ר' נתנאל אבן־אלגמי (אבן־אג' למי), וואס האט אויך געדיענט פאר א לייב־דאקטאר ביים כליף אלדהיד אונ שפעטער ביי סאלאדין. ער איז געוועהן א גרויסער למדן אונ האט אין אראבישען אנגעשריבען עטליכע ספרים איבער מעדיצין. אונטער זיין השגחה איז געשטאנען א ישיבה, וואו די יודישע יונגע לייט האבען געלערנט תלמוד. אין קאירה איז די יודישע קהלה בעשטאנען פון צוויי טויזענד משפחות, אונ אויסער דעם האבען דארט געוואהנט נאך מעהר קראימעס, וואס האבען געהאט זייער אבעזונדערן נשיא. אין אלכסנדריען האבען געלעבט דריי טויזענד יודישע משפחות, נאר איבערהויפט זענען די יודען פון מצרים געוועהן זעהר אונוויסענד, אונ גראד פון דעם פינסטערניש האט אנגעהויבען ארויסשיינען א ליכטיגער שטערן — דאס איז געוועהן דער רמב"ם, וואס האט דאס לאנד געמאכט פאר'ן מיטעלפונקט פונ'ם גאנצען יודענטהום.

---

6 דער רמב"ם.

(1205—1171 נאך קריסטוס געבורט).

איינ'ם צוועלפטען יאהר הונדערט האט דאס יודישקייט געהאלטען גאנץ שמאל, ווייל די קוואלען, וואס עס פלעגט זיך פון זיי גיסען תורה אונ חכמה, זענען פערשטאפט געווארען. דאס ביסעל יודען, וואס איז געבליבען אין שפאניען נאך דעם, ווען די אלמוהידען האבען זיי ארויסגעטריבען, האבען זיך לפנים געמוזט רעכנען פאר מחמדנער, אונ כאטש זיי האבען זייער שורש אפילו אויף איין רגע ניט פארגעסען, פון דעסטוועגען האבען זיי שוין ניט געקאנט אפען אונ פריי בעפעסטיגען די יודישע אמונה. אין טולידה איז די לאגע

פון די יודען געוועהן ניט שלעכט אונטער דער קריסטליכע מלוכה, נאר זייער צאהל איז ניט געוועהן אזוי גרויס אונ זיי זענען געוועהן צו שוואך אז זייערע לומדים זאלען קאנען האבען אווערטה אויך אין פרעמדע ווייטע לאנדער. אין פראנקרייך האבען זיך די יודען אריינגעלאזט נאר אין פלפול אונ האבען פון קיין אנדער זאך ניט געוואלט וויסען. פון די דייטשע יודען האט מען גאר ניט געקאנט פאדערן, ווייל זיי האבען זיך גערעכענט ווי „קנעכט" אונ זיי איז מעהר אין זין געלעגען צו האפען עפיס אחיי שעה אונ ניט זארגען פאר'ן כלל. פון אזיען ווידער, וואו עס איז פלוצלונג אויסגעוואקסען נאך אמאל א ריש גלותא, איז ניט געוועהן וואס צו ערווארטען, ווייל דאס איז מעהר ניט געוועהן ווי אקאפריז פון אמושל, וואס האט געוואלט כבוד אנטהון איודען, נאר דער ריש גלותא פון בגדד האט אין זיך געהאט דעם כח אונ דעם ווערטה צו זיין אפיהרער פון כלל ישראל. אונ פונקט דעמאלט, ווען אומעדום האט זיך גאר געהאלטען אשוואכער פונק פון יודישקייט, האט דער איבערשטער געשיקט דעם רמב"ם ער זאל דערהאלטען דאס היילינע פייער, אפנען די אויגען פון זיינע צווארפענע קינדער, בעלייכטען זייער פינסטערן וועג אונ אנצינדען אנר תמיד אויף עביגע צייטען.

רבי משה בן מימון, אדער ווי ער האט אויף אראביש געהייסען אבן עמראן מוזא בן מאימון עובי׳ד אלה, איז געבארען געווארען דעם 30 מערץ 1135 אין קורדובה, וואו דער פאטער איז געוועהן רב. דער אלטער מימון איז געוועהן אי אגרויסער למדן, אי אטיעפער חקרן אונ די ליעבע צו וויסענשאפטען האט ער איבערגעגעבען אויך דעם זוהן. אז ר' משה איז נאך קיין דרייצען יאהר ניט אלט געוועהן, איז קורדובה ארונטערגעפאלען אונטער דער מאכט פון די אלמוהידען אונ די גאנצע משפחה האט געמוזט אוועק קיין אלמיריה. נאך דריי יאהר איז אבער די שטאדט אויך אריין צו די אלמוהידען אין די האנד אונ מימון מיט זיין הויז געזינד איז ווייטער געצוואונגען געוועהן נע ונד צו זיין אין פערשיעדענע ארטער אהן פרנסה. דאס ארעמקייט אונ נע ונד זיין האט אבער ניט געשאדט דעם יונגען רמב"ם צו לערנען, וואס מעהר איאהר איז זיין מח געווארען געשליפענער, זיין חכמה גראסער, זיין הארץ ריינער, אונ חאטש ער איז נאך געוועהן גאר יונג האט מען שוין געקאנט זעהן, אז דאס איז ניט קיין געוועהנליכער מענש, אז גאטט האט איהם געבענשט מיט אללע מעלות, מיט שטארק חריפות, מיט לויטערע געדאנקען אונ מיט די עדעלסטע מדות. דאס האבען דערנאך בעוויזען זיינע ספרים: אז ער ברענגט עפיס

א סברא און וויל אבלייגנען די דעה פון אנדערע פאלט ער ניט אן אויף זיינע געגנער נאר רוהיג און מיט איבערלעגונג בעווייזט ער דעם אמת – און טאקי נאר די וואס האבען אין זיך די צוויי גרויסע זאכען, חריפות און ישוב הדעת, קאנען האבען א ווירקונג אויף א פאלק.

מיט דער צייט האט זיך מימון געמוזט בעזעצען אין פּיס (פּעץ) אין מאראקא וואו די יודען האבען קיין אנדער ברירה ניט געהאט און מען האט זיי מיט געוואלד געניטה אנצונעהמען די מחמדנישע אמונה. וואט האט געבראכט דעם אלטען מימון דערצו, אז ער זאל אריין אין אזא סכנה און זאל ניט האבען מעהר קיין מיטעל ווי אזוי זיך ארויסצוראטעווען – ווייסט מען ניט; עס איז נאר בעקאנט, אז דער רמב"ם האט שוין אנגעהויבען שטארק ארבייטען איבער זיין ספר וועגען דער משנה, ווען גאר פלוצלונג האט זיך געטראפען דאס אומגליק און די גאנצע משפחה האט זיך קלאמערשט געמוזט אבזאגען פון יודישקייט. זוי אזוי שווער עס איז געוועהן פאר מימון מיט די קינדער אפענטליך צו זיין מחמדנער און אינווענינג בלייבען הייסע יודען – דאס קאן מען שוין פארשטעהן, מעהר פון צעהן יאהר האבען זיי זיך געמוזט אזוי פאר שטעלען און מיט א וועהטיג האט מימון אנגעהויבען זיך צוקוקען ווי פיעל יודען האבען זיך געוואהנט מיט דער נייער רעליגיאן און האבען זיך שוין געפיהלט כמעט ווי אבגעריסען פון דער אלטער אמונה. מימון האט אנגעשריבען א בריעף און האט איהם מיט מסירת נפש געלאזט פארשפרייטען צווישען זיינע ברידער זיי זאלען זיך ניט פארגעסען ווער זיי זענען און זאלען האפען אז אין גיכע צייטען וועלען זיי זיך קאנען צוריק אומקעהרען צום יודענטהום. אין דער צייט אבער וואס מימון האט זיך בעמיהט מיט אללע כחות מציל צו זיין די פארבלאנזשעטע שאפעלעך זיי זאלען אין גאנצען ניט אראב פונ'ם וועג, האט זיך געפונען א פרומער יוד, א הייסער און ניט קיין בעטראכטער, וואס האט געמאכט א ספר און בעוויזען אז דער יוד וואס נעהמט נאר אפילו לפנים אן איין אנדער אמונה קאן גאר קיין מאל קיין כפרת עון ניט האבען און האט דעם וועג צו זיין גלויבען אויף עביג פערלארען. דאס האט פערדראסען דעם רמב"ם און ער האט זיך ענטשלאסען אבצולייגנען די פאלשע דעה פון דעם צוהיצטען מחבר: דעמאלט האט ער ארויס-געלאזט אויף דער וועלט זיין ערשטען חבור און האט אויסגעוויזען אז עס איז אודאי א גרויסע זאך דאס לעבען אוועקצוגעבען פאר דעם וואס איז דאס טהייערס-טע און הייליגסטע ביים מענשען, ניט יעדער האט אבער אין זיך דעם כת מפקיר צו זיין דעם נפש. און אז על פי תורה מוז מען גאר אבהאלטען יעדען

פון א סכנה. אונ דאריבער האט ער געדרונגען אז דער יוד וואס איז מקדש השם דערמיט וואס ער זאגט לפנים, אז ער גלויבט אין עפיס אנדערש, בעזאנדערס נאך אין אזא אמונה וואס מען קאן אויף איהר ניט קוקען ווי אויף א עבודה זרה, טהוט ניט קיין שום עבירה אונ הערט זיך ניט אויף צו רעכנען צווישען די בני ישראל.

דער רמב"ם האט זיך ניט בעגנוגט נאר מיט שרייבען אלליין: ער האט אויך געטהון אונ עס איז איהם געראטהען פיעל פון די אבגעריסענע יודען צוריק צו צוביגען צו זייער אמונה. די מלוכה איז אבער באלד דערפון געוואהר געווארען אונ ער וואלט געוויס מיט'ן לעבען בעצאהלט, ווען דער בעריהמטער מחמדנישער דיכטער אבול ערב אבן־מיאשה געהמט זיך ניט אן פאר איהם. עס איז איהם אבער נמאס געווארען צו לעבען שטענדיג אין געפאהר אונ ער האט זיך מיט דער גאנצער משפחה אוועקגעלאזט קיין ארץ ישראל. א קורצע צייט זענען זיי געבליבען אין עכו, דערנאך זענען זיי אריינגעפאהרען קיין ירושלים אונ פון דארט זענען זיי אריבער קיין מצרים אונ דארט איז אים יאהר 1166 געשטארבען דער אלטער מימון. נאך מימון'ס טויט איז די משפחה געבליבען אין קאירה. דער רמב"ם האט זיך בעשעפטיגט נאר מיט לערנען אונ דער יונגערער ברודער דוד האט געהאנדעלט מיט דימאנטען אונ פלעגט אפט צו ליעב דעם מסחר פאהרען קיין אינדיען. צום אונגליק איז דוד גיך דערטרונקען געווארען אין אינדישען ים אונ דורך דעם איז פערלארען געווארען ניט נאר זייער גאנץ פארמעגען: נאר אויך פרעמד געלד איז געגאנגען לאבוד. דעם עול פון פרנסה פאר דער גאנצער פאמיליע איז געבליבען ליגען אויפ'ן רמב"ם אונ אזוי ווי ער האט געקאנט מעדיצין האט ער געמוזט אנהויבען לעבען פון דאקטאריי. ער האט אבער ניט אוועקגעווארפען דאס לערנען אונ ווי ער האט נאר געהאט א פרייע מינוט האט ער זי פערבראכט מיט שרייבען, אונ אים יאהר 1168 האט ער ארויסגעלאזט זיין ערשט ספר אויף אראביש, וואס הייסט „סיראגה", די בעלייכטונג פונ'ם תלמוד. אין דעם ספר האט ער זיך בענוצט מיט אללע וויסענשאפטליכע זאכען וואס זענען צווארפען אין דער גמרא אונ בעזאנדערס מיט די קלוגער רעד פון פרקי אבות, אונ בעוויזט אז דער תלמוד איז איין אוצר פון חכמה אונ מוסר. דעמאלט האט אויך דער רמב"ם אנגעשריבען די דרייצעהן עקרים פון דער אמונה, כדי יעדער יוד זאל האבען א ריינעם בעגריף אז זיין גלויבען איז געגרינדעט אויף דעם, וואס עס איז דא א גאטט אויף דער וועלט, וואס דער גאטט איז איינציג, וואס ער האט ניט קיין

גוף און ווערד ניט פעראנדערט, וואס ער איז עביג, וואס צו איהם אלליין מוז מען בעטען, וואס דער גאטט קלויבט אויס זיינע נביאים, וואס קיינער קאן זיך ניט גלייכען צו משה׳ן, וואס די תורה איז מן השמים, וואס גאטט פיהרט די וועלט מיט זיין השגחה, וואס עס איז דא שכר ועונש, וואס משיח דארף קומען און וואס עס וועט זיין תחית המתים.

אין קאירה האט מען זיך נאך אויפ׳ן רמב״ם ניט אומגעקוקט און מען האט נאך ניט פערשטאנען דעם ווערטה פון זיין ארבייט, נאר אז זיינע תלמידים האבען אנגעהויבען ארויס אויף דער וועלט האט מען שוין גערעדט פון איהם און הויך געשטעלט זיין נאהמען. בעזאנדערס האט ער זיך בערידמט געמאכט ביי די יודען פון ימן (תימן) ווייל אהין איז געקומען זיין תלמיד ר׳ שלמה כהן און האט איבערגעגעבען דאס גרויסקייט פון זיין רבי׳ן און זיי געראטהען זיי זאלען זיך צו איהם ווענדען הן אין אנויט הן אין תורה. באלד האבען זיי טאקי בעדארפט אנקומען צום רמב״ם, ווייל איהם יאהר 1172 האבען זיך אין ימן אנגעהויבען שטארקע רדיפות און מען האט גענייטה די יודען זיי זאלען אננעהמען די מחמדנישע אמונה; פיעל פון זיי האבען עס לכתחלה געטהון לפנים, נאר ביסלעכווייז האבען זיי זיך געוואהנט מיט דער לאגע און האבען זיך שוין גערעכענט פאר אמת׳ע מחמדנער. דערצו האט זיך נאך געפונען פון איין זייט איינער, וואס האט אויסגעוויזען אז מחמד איז א נביא, און אז אין דער תורה איז בפירוש דא א רמז אויף איהם, און פון דער אנדערער זייט אזעלכער וואס האט געשריגען אז משיח דארף באלד קומען. פון אזעלכע צומישטע דעות האט קיין גוטס ניט געקאנט ארויס, די יודען האבען ניט געוואוסט וואס זיי זאלען אננעהמען פאר אמת און האבען זיך דערווייל אנגעהאפט אין דעם וואס האט זיי מעהר געטויגט און ווייניגער צרות געבראכט. די פרומע האבען געזעהן אז דאס יודישקייט קאן אין ימן זעהר שטארק ליידען און איינער פון די לומדים ר׳ יעקב אלפאיומי האט זיך געווענדעט צום רמב״ם ער זאל עפיס געבען איין עצה. דער רמב״ם האט ניט לאנג געטראכט און האט אנגעשריבען אויף אראביש א בריעף צו די יודען פון ימן וואס איז בעקאנט מיט דעם נאמען אגרת תימן, מיט זיסע ווארטער און הויכע געדאנקען האט ער זיי פארשטעהן געגעבען דעם אמת׳ען ווערטה פון דער יודישער רעליגיאן, ער האט זיי געטרייסט מיט דער האפנונג אז באלד וועט די צייט בעסער ווערען און האט זיי געבעטען זיי זאלען ביי זיך ניט פאלען ווען עס ווייזט זיך אויס אז די יסורים וועלען קיין מאל ניט אויפהערען. דער בריעף האט אנגעמאכט א שטארקען רעש

אין יעמן, אונ די דאזיגע, וואס דער פונ'ק פון יודישקייט האט שוין געהאלטען ביי זיי כמעט ביים אויסלעשען, זענען געווארען ביי זיך בעהארצט אונ האבען איבערגעטראגען דאס פעקיל צרות ביז דער רמב"ם איז שפעטער גאר גרויס געווארען אונ האט זיי אין גאנצען בעפרייהט פון די אונטערדריקונגען אונ זיי האבען געקאנט פריי דיענען זייער גאטט. דערפאר איז דער נאהמען פונ'ם רמב"ם הייליג געבליבען ביי די יודען פון יעמן אונ גאנץ אראביען, אונ פאר דאנקבארקייט האבען זיי איהם אריינגעשטעלט אין קדיש אונ האבען דארט צוגעזעצט די ווערטער: „ובחיי רבנו משה בן מימון".

ערשט אים יאהר 1175 האט די יודישע קהלה פון קאירה אויפגענומען דעם רמב"ם פאר רב, אונ האטש ער איז ניט אים שטאנד געוועהן אוועקצווארפען די מעדיצין, האט ער זיך שטארק אבגעגעבען מיט'ן רבנות. געגען די קראימעס האט ער זיך געהאלטען זעהר פריינדליך אונ האט געהייסען אויף זיי כבוד לעגען ווי אויף ברידער פון איין פאטער. נאר רעכט בעקאנט אויף דער וועלט איז ער געווארען אים יאהר 1180, ווען ער האט געענדיגט זיין בעריהמט ספר „משנה תורה" אדער „יד החזקה", וואס ער האט דארויף געארבייט מעהר פון צעהן יאהר. אין דעם ספר האט ער דעם גאנצען בנין פונ'ם תלמוד איבערגעבויט נאר נאך א בעזונדער פלאן, אז קיינער זאל דארט ניט דארפען בלאנזען אונ יעדער וואס פארשטעהט נאר די תורה זאל גיך קאנען אבזוכען דאס וואס ער וויל וויסען. ער האט צונויפגענומען אללע דינים אונ הלכות, וואס זענען אהן א סדר צווארפען אין פערשיעדענע מסכתות פון דער גמרא אונ האט יעדע זאך געשטעלט אויף א בעזונדער ארט. צו ליעב אזא ארדנונג אונ אויך צו ליעב דער ריינער אונ פערשטאנדליכער העבראישער שפראכע פונ'ם רמב"ם, האט דער תלמוד בעקומען א דאפפעלטען ווערטה אונ עס איז נאר צו בעוואונדערן ווי אזוי ער האט געקאנט אפילו אין צעהן יאהר איינער אליין ענדיגען אזא ארבייט. אודאי האט זיך גיך דאס ספר „יד החזקה" פארשפרייט צווישען די יודען ניט נאר פון אראביען אונ ארץ ישראל, נאר אויך פון אפריקא, שפאניען, פראנקרייך אונ איטאליען, אונ פון אללע לאנדער האבען זיך אנגעהויבען שיטען צום רמב"ם שאלות-תשובות ווי צום גרעסטען גאון פון יענער צייט. פיעל פון די קליינע רבנים האט אבער פערדראסען וואס פלוצלונג איז אויסגעוואקסען אזא ריז ווי דער רמב"ם, וואס זיי האבען געגען איהם א פנים געהאט ווי די מילבען, אונ האבען מיט אללע כוחות איהם געוואלט ערנידריגען. א טהייל האבען געדרונגען אז דער רמב"ם קאן גאר קיין למדן ניט זיין, ווייל ער האט

ניט געלערנט אין דער ישיבה פון בגדד, אונ ווער שמועסט פונ'ם ראש הישיבה
שמואל בר עלי, וואס איז געוואהנט געווען צו זיצען אויף זיין שטוהל אויבען
אן, ארומגערינגעלט מיט שקלאווען אונ איינגעטונקט אין גאלד, האט ניט גע=
קאנט דערלאזען, אז יעמאנד זאלל אנגראסערן נאמען האבען פאר איהם, אונ ווי
ווייט ער האט נאר געקאנט האט ער געוואלט דעם רמב"ם שלעכטס טהון.
אויסער דעם האט ער געהאט שונאים צווישען די גאר פרומע, וואס האבען זיך
געשראקען פאר זיינע חקירות אונ ערקלעהרונגען, אונ האבען איהם גערעכענט
פאר צופיעל אויפגעקלעהרט. דער רמב"ם האט אבער געטהון זיינס אונ זיינע
געגנער זענען נאך מעהר אויפגערעגט געווארען דערפון, וואס ער האט זיך אויף
זיי גאר ניט געוואלט אומקוקען.

נאך צוואנציג יאהר וואס דער רמב"ם האט געלעבט אין מצרים אונ האט
געשמ'ט אין גאנצען לאנד פאר דעם גראסטען דאקטאר, איז איהם געראטהען
בעקאנט צו ווערן אין הויף פונ'ם בעריהמטען סולטאן סאלאדין, נאר אזוי
ווי דער מלך אליין איז געוועהן פערנומען אין דער מלחמה איז ער געווארען
לייב=דאקטאר ביים שני למלכות אלפדהאל אונ גאר גיך איז ער ביי איהם
אויך געווארען דער גראסטער חשוב אונ דער בעסטער יועץ, אונ צו ליעב דעם
האבען זיך אללע גראסטע לייט פון דער מדינה אנגעהויבען היילען ביי איהם,
אונ דער רמב"ם איז אזוי פערווארפען געווארען מיט ארבייט אז ער האט קוים
מיט גרויס מיה געקאנט אין זין האבען דאס רבנות. זיין נאהמען האט אזוי
געקלונגען אז דער בעריהמטער דאקטאר פון בגדד עבד=לאטיף איז צופלייס
געקומען קיין קאירא זיך מיט איהם זעהן, אונ דער דיכטער אל=סאיד אבן=
סינה אלמולק האט איהם בעזונגען אין א זעהר שאנעם שיר. דער ענגלישער
קאניג ריכארד לאבענהארץ, וואס איז אין דער צייט פונ'ם דריטען קרייצ=
צוג דורכגעפאהרען דורך מצרים, האט דעם רמב"ם פארגעלעגט ער זאל ביי
איהם ווערען לייב=דאקטאר, נאר ער האט זיך אבגעזאגט פון דעם כבוד. דאס
פריינדשאפט פון אלפדהאל האט דעם רמב"ם געדיענט אין א נויט. אים יאהר 1187
האט זיך מיט איהם צוקריגט זיין פריהריגער גוטער פריינד אבול=ערב אבן
מיאשה, וואס האט איהם אמאל אין פעז אבגעראטעוועט פון א סכנה, אונ
ער האט איהם געמסר'ט, אז ער האט ניט געהאט קיין רעכט אוועקצווארפען די
מחמדנישע אמונה וואס ער איז פריהר צו איהר צוגעשטאנען. די זאך איז אנ=
געקומען צום שני למלכות אלפדהאל אונ ער האט געפסק'ט אז דער רמב"ם איז
ניט שולדיג, ווייל אומקעהרען זיך צו איין אמונה, וואס מען האט פון איהר

דעם מענשען מיט געוואלד אבגעריסען, איז ניט קיין עבירה. ער האט ניט נאר בעשטראפט דעם רמב"ם, נאר ער האט איהם נאך בעשטימט פאר'ן „נגיד" איבער אללע יודישע קהלות אין מצרים. די הויכע שטעללע האט זיך געהאלטען אין דעם רמב"ם'ס משפחה ביז צום פונפצעהנטען יאהר-הונדערט, אונ אלליין האט ער זיך בענוצט מיט זיין גרויסקייט נאר אויף טובות צו טהון יודען. דעמאלט האט ער אויך געזעהן אז אין ימן זאלען אויפהערען די רדיפות געגען די יודען, אונ אז סאלאדין האט ארויסגעריסען ירושלים פון די קריסטענס האנד, וואס האבען דארט געוואלטיגט כמעט הונדערט יאהר, האט דער רמב"ם באלד געפועלט ביי איהם ער זאל ערלויבען די יודען זיך בעזעצען אין דער הייליגער שטאדט, אונ פון וויט אונ פון נאהענט האבען זיך די פערשמאכטע אונ בייענקענדיגע קינדער געלאזט צו דער אלטער היים. דעמאלט איז די לאגע פון די תלמודיסטען בעסער געוועהן ווי פון די קראימעס; פיעל פון זיי זענען איבערגעגאנגען צו די תלמודיסטען, אונ די פרומע יודען האבען פערשטאנען אז דאס האבען זיי דעם רמב"ם צו פערדאנקען.

וואס גרעסער אבער דער רמב"ם איז געווארען — האט זיך אויך פארגרעסערט דער צארן פון זיינע נעגנער. שמואל בר עלי פון איין זייט האט ניט אויפגעהערט צו גראבען אין בגדד; פון דער אנדערער זייט איז געגען רמב"ם ארויסגעשפרונגען א פרומער למדן מר זכריה פון אחלב, וואס האט געהאלטען אין איין שרייען אז פון קאירא צו שפרייט זיך אפיקורסות איבער דער גאנצער וועלט, ווייל עטליכע תלמידים פונ'ם רמב"ם, וואס האבען זיך בעזעצט אין ימן אונ דמשק, האבען געוויזען, אז מען דארף א ביסעל איידעלער בעטראכטען דעם גלויבען אין „השארת הנפש" אונ פארשטעהן, אז דער גוף פונ'ם מענשען ווערד טאקי פערפוילט אונ נאר די נשמה געהט ארויף אין די אויבערשטע וועלטען אונ בלייבט איביג לעבען. פאר אזא תורה זענען די שונאים פערטיג געוועהן צו דערטרינקען דעם רמב"ם, ווי מען זאגט, אין א לאפעל וואסער, נאר דאס גאנצע גליק איז געוועהן, וואס ער איז שוין געשטאנען צו הויך אונ זיי האבען איהם ניט געקאנט שאדען.

האטש דער רמב"ם האט זיך וועניג געקאנט אבגעבען מיט שרייבען ווייל דאס רבנות אונ די מעדיצינישע פראקטיק האבען ביי איהם צו גענומען די גאנצע צייט, פון דעסטוועגען האט ער אים יאהר 1190 ארויסגעגעבען זיין בעריהמט ספר אין דער אראבישע שפראכע „מורה נבוכים", דאס הייסט „דער פיהרער פון פערבלאנזשעטע". איבער דעם ספר האט ער געארבייט עטליכע

יאהר און האט עס געשריבען אויף איין ארט פון א תשובה אויף די שאלות, וואס זיין געליעבטער תלמיד יוסף אבן־עקנין פון פעז האט איהם געפרעגט אין חקירה זאכען. דער רמב"ם האט זיך בענוצט מיט דער פילאזאפיע פון אריסטאטלוס, און האט אין זיין ספר אויסגעוויזען אז די ריינע יודישע אמונה איז ניט סותר קיין שום זאך פון יענער שיטה. איבערהויפט איז דער גאנצער „מורה נבוכים" געבויט אויף דעם, אז דער מענש מוז נאר זעהן אויסעדלען און ליטערן זיין הארץ דורך מדות טובות, ווייל דאס נוטע וואס גאטט האט בעשאפען שטייט טאקי איין נאר ביים מענשען אין די האנד, און אן איהם אלליין איז געווענדט צו דערגרייכען ביז צו דער העכסטער מדרגה און ווערען כמעט א מלאך; דאריבער איז דער חוב פונ'ם מענשען צו בעווארענען דעם גוף מיט צדקה און מעשים טובים, און די נשמה — מיט לויטערע געדאנקען וועגען דעם אייביגען בעשעפער. דער „מורה נבוכים" האט אנגעמאכט א שטארקען רעש צווישען די יודען און אויך צווישען די מחמדנער, און די געגנער פונ'ם רמב"ם האבען ווייטער געהאט א געלעגענהייט צו ליארמען און שרייען אז ער איז אראבגעקראכען פונ'ם גלייכען וועג, ווייל אינ'ם ספר ווערט ווייניג גערעדט פון תחית המתים. דאס האט בעוואגען דער רמב"ם אין א יאהר ארום אנצושרייבען א בעזונדער חבור און ווייזען אז מ'״י בעשולדיגט איהם אומזיסט און מען האט איהם ניט פערשטאנען, ווייל ער גלויבט [illegible] אין תחית המתים, נאר ער רעכענט עס פאר א וואונדער און דאריבער האט ער וועגען דעם ניט געקאנט רעדען. אודאי האבען די שונאים געמוזט ווייטער איין בייגען דעם קאפ, און אומעדום האט מען זיך אנגעהויבען אינטערעסירען מיט דעם רמב"ם'ס ספרים. בעזאנדערס האט מען איהם געשאצט אין פראנקרייך, און דארט האבען די לומדים פערשטאנען אז ער איז דאס גאנצע אנשפארעניש פונ'ם דור און אז אויף איהם האלט זיך דאס יודישקייט. ר' יהונתן כהן און די גאנצע קהלה פון לונעל האבען אזוי ווייט געהאלטען פון איהם אז זיי האבען איהם אוועקגעשיקט א בריעף פול מיט ליעב און דאנק און האבען איהם געבעטען ער זאל זיי צושיקען דעם „מורה נבוכים", וואס זיי האבען שוין געהערט פון איהם. ערשט שפעטער מיט א פאר יאהר איז דער רמב"ם אים שטאנד געוועהן צו אנטפערן דער קהלה פון לונעל אויף זייער ליעבען בריעף. די שוואכע עלטער און די שווערע ארבייט האבען איהם קראנק געמאכט און ער האט געמוזט א לאנגע צייט ליעגען צו בעט; דערצו איז אין לאנד אלליין געווארען זעהר אונרוהיג, ווייל נאך סאלאדין'ס טויט האט זיך אנגעהויבען א קריעג צווישען זיינע זיהן

און זיין ברודער וועגען דער ירושה, און אזוי ווי דער רמב״ם איז געוועהן איינער פון די הויף-לייט איז איהם אונמעגליך געוועהן צו בלייבען רוהיג און ער האט ניט געקאנט אין זין האבען אנדערע זאכען ביז די מלוכה וועט ניט זיין בעפעסטיגט. עס איז אבער דעם רמב״ם שוין ניט בעשערט געוועהן צו האבען נחת אויף די אלטערע יאהרען: אלפדהאל, סאלאדין׳ס אלטערער זוהן, האט איבערגענומען די מלוכה און האט איהם דוקא געמאכט פאר זיין לייב-דאקטאר, נאר אזוי ווי דער נייער מלך האט זיך ארייגעלאזען אין שכרות און איז נאכגעלאפען נאך אנדערע תענוגים, וואס מאכען אתל פונ׳ם מענשען, האט איהם דער רמב״ם אפט בעדארפט זאגען מוסר און אבהאלטען פון פיעל נארישקייטען און ער האט דערפון געהאט גרויסע צרות.

דערפאר האט ער געהאט א גרויסען תענוג, וואס האט איהם זיס געמאכט דאס לעבען אין זיינע לעצטע יאהרען: מיט שמחה האט ער געזעהן ווי דאס וואס ער האט פארזייהט אין מצרים וועט געבען שיינע פירות אין פראנקרייך, וואו ר׳ שמואל אבן-תבון האט זיך גענומען איבערזעצען זיין „מורה נבוכים" אויף לשון קודש, און מיט א געפיהל פון דאנקבארקייט האט ער אנגעשריבען זיין תשובה דער יודישער קהלה פון לונעל. פון דער תשובה קאן מען ארויסזעהן וואס פאר א הייסער יוד דער רמב״ם איז געוועהן, ווי געטריי און איבערגעגעבען ער איז געוועהן זיין פאלק, און ווי ער האט געוואלט בעווארענען אז די לומדים, וואס זענען אים שטאנד צו ארבייטען פאר׳ן כלל ישראל, זאלען נאר אין זין האבען דעם הייליגען געדאנק פון בעפעסטיגען די יודישע אמונה. מיט שווארצע פארבען האט רמב״ם אויסגעמאלט די טרויעריגע לאגע פון די יודישע לומדים אין אנדערע לאנדער, און האט געבעטען די לונעלער יודען זיי זאלען ניט פארבייגען דאס לערנען און זאלען צונויפבינדען צוזאמען תורה מיט חכמה, און דערהאלטען דאס יודישקייט ביים אמת׳ן גלאנץ.

די תשובה איז געוועהן די לעצטע וואס דער רמב״ם האט געשריבען: דעם צוואנציגסטען טבת פונ׳ם יאהר 1204 איז ער נפטר געווארען, מיד און אנגעהארעוועט פון דער שווערער משא וואס זיין זיבציג-יאהריגעס לעבען האט אויף איהם ארויפגעווארפען. זיין טויט האבען בעוויינט יודען און מחמדנער, און פיעל קהלות האבען גוזר תענית געוועהן. זיין קבר איז אין טבריא, און מען דערצעהלט אז ווען מען האט איהם אהין געפיהרט זענען רוצחים אנגעפאלען, און אז זיי האבען דעם ארון ניט געקאנט רירען פונ׳ם פלאץ זענען זיי שטארק בטל געווארען און האבען איהם מיט גרויס פחד בעגלייט ביז טבריא. פונ׳ם

רמב"ם איז געבליעבען נאר איין זוהן אבול-מיני רבי אברהם, וואס איז אויך געווען לייב-דאקטאר ביים סולטאן און האט אויך איבערגענומען די שטעללע פון „נגיד". אויף דער מצבה איז אלאנגע צייט געוועהן אויסגעקריצט איין אויפשריפט אז דער רמב"ם איז געוועהן א „הימעל-מענש". שפעטער אבער, אז די שונאים האבען זיך מעהר צופיהרט די האנד, האט מען די אויפשריפט אויסגעמעקט און מען האט אנגעשריבען אז דארט ליעגט בעגראבען „דער אפיקורוס וואס האט פערדיענט דעם חרם". אזא אום-כבוד פאר'ן זכר פונ'ם היילינען רמב"ם בעווייזט צו וואס עס האט געפיהרט דאס מחלוקת וואס האט זיך נאך זיין טויט אנגעהויבען צווישען די יודישע לומדים וועגען די הויכע געדאנקען, וואס האבען בעפעסטיגט דאס יודישקייט און געגעבען דעם יודישען פאלק א פרישען קוואל פון ריינער אמונה.

ז דאס גרעסטע מחלוקת און דער שאנדלאכער צייכען אויף די קליידער.

(1205—1236 נאך קריסטוס געבורט).

אז מען קוקט זיך צו מיט אפענע אויגען צום גאנג פון דער יודישער געשיכטע, איז לייכט ארויסצוזעהן אז דאס ערנסטע אומגליק וואס יאגט נאך די יודען אויף יעדען שריט איז דאס, וואס פון אמת אחדות האבען זיי קיינמאל ניט געוואוסט. עס איז ביי זיי ניט געוועהן קיין היילינע זאך וואס זיי זאלען דארויף קיין פלעקען ניט זוכען, זיי האבען זיך ניט אויסגעקלויבען קיין פאהן וואס ארום איהר זאלען זיך אללע צונויפנעהמען ווי קינדער פון איין פאטער, ווי ברידער מיט איין מזל, און זאלען בעטראכטען פאר זייער ציעל, פאר זייער טראסט און האפנונג. פון וואנען דאס נעהמט זיך און צו איז אין דעם ניט שולדיג די לאגע פון די יודען צווישען אנדערע פעלקער — איז שווער צו בעשטימען, נאר דאס מוז מען מודה זיין, אז דער ווארם פון מחלוקת קריכט אין יעדער צייט אריין גוט אין די ביינער פונ'ם יודישען פאלק און רייסט ארויס מעהר קרבנות ווי פרעמדע שנאה, און עס איז גאר קיין וואונדער ניט וואס נאך דעם רמב"ם'ס טויט האבען זיך צולאזט די גיפטיגע צונגען און מען האט ניט געלעגט קיין כבוד אויף דעם נאהמען פון אזא גרויסען מאנן, וואס איז אים שטאנד געוועהן מיט זיין גייסט צונויפנעהמען די פערטריקענטע צווארפענע ביינער און פון זיי מאכען איין געזונדען לעבעדיגען יודישען גוף

דער רמב"ם האט איבערגעלאזט די יודען יתומים, ווייל זיין זוהן האט נאר געקאנט איבערנעהמען זיין שטעללע, אבער אזוי ארבייטען ווי דער פאטער איז איהם אונמעגליך געוועהן. אבו־ל־מני־אברהם מימוני איז אויך געוועהן לייב־דאקטאר ביים סולטאן אל־קאמאל, סאלאדין'ס אברודער, אונ איז ביי איהם געוועהן אגרויסער חשוב; ער האט אין איינעם מיט דעם בעריהמטען אראבישען דאקטאר אבן־אבי אוזאיביה געפיהרט דאס קראנקענהויז אין קאהירא; ער איז אויך געוועהן זעהר אגרויסער למדן, נאר צום רמב"ם איז ער פארט ניט געקומען, אונ צווישען אללע לומדים פון אזיען, אפריקא אונ איראפא האט זיך ניט געפונען איינער וואס זאל זיך קאנען גלייכען צו איהם אין תורה אונ חכמה אונ זאל זיך פיהלען איהם שטאנד אויף זיך נעהמען דעם רמב"ם'ס שווערע ארבייט. דערצו האט זיך באלד, אים אנהייב פונ'ם דרייצעהנטען יאהר הונדערט, פעראנדערט צום שלעכטען די לאגע פון די יודען, ווייל דער פאפסט אינאקענטי דער דריטע, וואס איז בעקאנט מיט זיין אכזריות, האט זיך גענומען אויף זייער לעבען. לכתחלה האט ער זיך דווקא אנגענומען פאר זיי אונ אז מען האט זיי אנגעהויבען, צו ליעב דעם קרייצצוג, וויטער ראבעווען אונ די יודען האבען ביי איהם געבעטען הילף, האט ער אים יאהר 1199 ארויסגעלאזט אבעפעהל מען זאל זיי מיט געוואלד ניט טויפען, ניט צונעהמען ביי זיי זייער פערמעגען, ניט שטערען זיי ביים גאטטעסדיענסט אונ ניט ארויסוואַרפען זייערע מתים פון די קברים. פון דעם בעפעהל זעהט מען ארויס, אז מען האט די יודען ניט געלאזט צו רוה אפילו נאכ'ן טויט, אונ דא"ס האט אפילו אזא בעל רחמנות ווי אינאקענטי אויך ניט געקאנט ליידען. ער האט אבער געוועכענט אז מען זאל די יודען אזוי בעהאנדלען אז טאקי נאר די נשמה זאל זיך אין זיי האלטען, אבער ניט לעבען אונ האבען פרנסה גלייך מיט אנדערע מענשען. אז ער האט זיך אומגעקוקט אז אין פיעל ארטער איז די לאגע פון די יודען נאר ניט שלעכט אונ די קאניגע אונ אנדערע הערשער בעגעהען זיך געגען זיי מיט יושר, האט איהם שוין באנג געטהון פאר וואס ער האט פריהער געזאגט פון זייערט וועגען א גוט ווארט, אונ ער האט זיך ערשט גענומען רעכט זיי צו רודף'ן. דעם פראנצאזישען קעניג פיליפ־אויגוסט, וואס האט ארויסגעטריבען די יודען אונ האט זיי צוריק אריינגעלאזט אין פראנקרייך ווען ער האט בעדארפט ביי זיי אויסזייגען די עטליכע גילדען, האט אינאקענטי אנגעשריבען אים יאהר 1205 א פייערינגען בריעף אונ האט אפען ארויסגעזאגט, אז דאס הארץ טהוט איהם וועה ווען ער דערמאנט זיך אז די יודען געניעסען פרייהייט, האלטען קריסטליכע

דיענסטען אונ אמען, בויען שולען אונ האבען נאך דאס עזות זיך אפענטליך ארומצודרעהען אין די גאסען ווען ביי די קריסטען איז יום טוב. מיט אזא בריעף האט ער זיך אויך געוואנדט צו אלפאנסא דעם קעניג פון קאסטיליען אונ האט איהם בעפוילען זעהר שטרענג, ער זאל זיך ניט דערוואגען צו בעשיצען יודען אונ עס זאל איהם גאר ניט הארען וואס די גייסטליכע נעהמען צו מיט געוואלד יודישע שקלאווען אונ טויפען זיי, אונ הייסען זיך געבען מעשר פון יודישע אונ מחמדנישע פעלדער. נאך שארפער האט ער אים יאהר 1205, גע־שריבען דעם גראף פון נעווער, וואס איז געוועהן אגרויסער יודענפריינד, אז ער טהוט די גרעסטע עולה, וואס ער דערלאזט מען זאל האנדלען מיט די יודען, ביי זיי לייהען געלד אונ מען דערשטיקט זיי ניט; אונ אז אויב ער וועט ניט אויפהערען צו טהון טובות יודען וועט ער איהם מוזען אין חרם אריינלעגען.
אינאקענטי'ס בעס איז נאך מעהר פערגרעסערט געווארען ווען אין פראנקרייך האבען זיך די אנוואהנער פון דער שטאדט אלבי, וואס מען האט זיי דערפאר גערופען אלביגענזער, חאטש זיי האבען שוין געלעבט אין פיעל אנדערע ערטער – אין גאנצען אבגעזאגט פונ'ם פאפסט, אונ דער גראף ריימאנד דער זעכסטע פון טולידה האט זיי געשיצט. ער האט גערעכענט אז אין דער זאך האבען די יודען א שטארקע נגיעה, אונ אז ער האט אנגעשיקט די חברה לייט פונ'ם קרייצצוג אויף די אלביגענזער, האט ער געהייסען אין איין וועג שלאגען די יודען אויך. אינאקענטי האט טאקי אויסגעפיהרט אונ אז מען האט געשלעפט דעם צוהרג'טען גראף ריימאנד אויף א שטריק אין קירכע אריין, האט ער געמוזט געבען א שבועה אז מעהר וועט ער קיין יודען ניט געבען קיין שטעללע. ביי דעם אייגענעם מעמד האבען געמוזט שווערען נאך דרייצעהן באראנען אז זיי וועלען קיין יודען ניט אריינלאזען אין זייער גבול אריין. נאר אפילו דארט וואו מען האט זיי געלאזט וואהנען האבען זיי ניט געטארט קיין קאפ אויפהייבען אונ מען האט ביי זיי צוגענומען אללע פרנסות. בעזאנדערס האט געליטען די יודישע קהלה פון בעזיע (בדרש), ווען דער גייסטליכע ארנאלד פון סיטא איז צוזאמען מיט'ן גראף סימאן פון מוטפארט אנגעפאלען אויף דעם וויצע־גראף ריימאנד רוזשיר, אונ האבען געמאכט אתל פון די אלביגענזער. ארנאלד איז געוועהן אזא רוצח אז אין זיין הארץ האט זיך קיין מאל ניט אריינגעגנב'ט קיין געפיהל פון חרטה אונ רחמנות אונ אז זיין חברה האט איהם געפרעגט: וואס זאלען זיי טהון ווען זיי ווייסען ניט געוויס ווער עס איז א קאטאליק אונ ווער איין אלביגענזער, האט ער גאנץ קאלט געענטפערט:

מען זאל אללע אויסקוילען און גאט וועט שוין אליין אויסקלויבען די זייניגע". ביי אזא יושר קאן מען שוין פארשטעהן וואס מען האט געטהון מיט די יודען: איבער צוויי הונדערט זענען אומגעקומען, די איבריגע האט מען געמוטשעט אין געפאנגניס, און ניט אומזיסט האבען די פראנצאזישע יודען גערעכענט דאס יאהר 1210 פאר דעם שרעקליכסטען.

עס איז דעמאלט די יודען גענוג שלעכט געוועהן אין פראנקרייך, זיי האבען ניט געטארט האלטען קיין קריסטליכע דיענסטען, ארבייטען אין די קריסטליכע ימים טובים, און אפילו פלייש עסען אין דער קריסטליכער פאסטען-צייט; נאר נאך ערגער איז זיי געוועהן אין ענגלאנד, ווייל דארט האבען זיי געהאט אויף זיך דריי מכות: דעם קעניג יאהאנן „אהן לאנד", וואס האט נאר געטראכט וואס מעהר געלד ביי זיי ארויסצורייסען, די באראנען, וואס האבען דעם קעניג ניט פערגונען די הכנסה וואס ער האט פון די יודען און האבען אליין פון זיי געשונדען די הויט און דעם קארדינאל סטעפאן לאנגטאן, וואס האט געמוזט צו ליעב טהון דעם פאפסט און גלאט אזוי אנטהון די יודען צרות. ביי אזא טרויעריגע לאגע האבען מעהר פון דריי הונדערט פראנצאזישע און ענגלישע רבנים געמוזט ארויספאהרען קיין ארץ ישראל און צווישען זיי האבען זיך געפונען ר' יהונתן בן דוד כהן, וואס האט זיך פעסט געהאלטען אן דעם רמב"ם, און ר' שמשון בן אברהם בעל התוספות, וואס איז געוועהן דעם רמב"ם'ס אנגעגנער. דער סולטאן אלאדיל האט זיי פריינדליך אויפגענומען און האט זיי ערלויבט צו מאכען נייע שולען און בתי מדרשים, און זיי האבען זיך ווייטער גע-ארבייט זייער „תוספות".

רוהיג זענען נאר געוועהן די יודען, וואס האבען געלעבט אין די קליינע שפאנישע קריסטליכע מלוכות; ניך איז אבער דארט אויך געווארען א פער-אנדערונג. דער הערשער פון די אלמאהידען אין אפריקא, מחמד אל-נזיר, האט צונויפגענומען א גרויסע מחנה פון א האלב מיליאן מענשען און האט זיך געלאזט קיין שפאניען. אלפאנסא, דער קעניג פון קאסטיליען, האט א קוק געגעבען אז עס איז שלעכט, האט ער געמוזט אנבויגען דעם קאפ און בעטען דעם פאפסט אינאקענטי ער זאל הייסען די קריסטען מאכען א קרייצצוג און געהן אקעגען די מחמדנער. אינאקענטי האט באלד געשיקט קיין קאסטיליען א גאנצע מחנה און מיט זיי אויך דעם נוטען ארנאלד, און דאס ערשטע האבען זיי קיין בעסערע זאך ניט געפונען ווי אנפאלען אויף די יודען פון טולידה, דאס איז געשעהן אים יאהר 1212, און זיי וואלטען געוועהן אנגעמאכט א שאנע שחיטה

ווען אלפאנסא האלט זיי ניט אב דערפון און גיט זיי ניט צו פארשטעהן אז ניט אזעלכע טובות פערלאנגט ער פון זיי.

דערווייל האט דער פאפסט אינאקענטי געמאכט א גרויסע אסיפה און האט פארגעלעגט: מען זאל אויסארבייטען גאנצע כללים ווי אזוי מען זאל רודפ'ן די שונאים פון דער קירכע און האט דערביי שטארק אין זין געהאט אויך די יודען. אז דון יצחק בנבינישתי, דער לייב־דאקטאר פון יאקאב דעם ערשטען, דעם קאניג פון אראגאניען איז דערפון געוואהר געווארען, האט ער באלד זיך בעמיהט אז עטליכע בכבוד'ע בעלי בתים זאלען אוועקפאהרען קיין רום און זאלען דארט בעטען, טאמער וועלען זיי קאנען מבטל זיין די גזרות. עס האט אבער ניט געהאלפען, און באלד איז ארויס א געזעץ אז יודען טארען ניט פארנעהמען קיין שטעללען ביי דער קרוין, אז געלד מאגען זיי לייען נאר אויף א קליינעם פראצענט, און אז די גאנצע וואך פונ'ם קריסטליכען פסח טארען זיי ניט זעהן די ליכטיגע שיין. נאר דאס ערנסטע פון אלדינג איז געוועהן דער בעפעהל, אז יודען מוזען טראגען אויף זייערע קליידער א בעזונדער צייכען, כדי יעדער זאל זיי דערקענען, און דאס האט מען נאכגעטהון דעם אלמהדישען הערשער אבו־יוסף יעקב אלמנצור, וואס האט נאך פריהער איינגעפיהרט, אז יודען זאלען געהן נאר אנדערש אנגעטהון, ניט גלייך מיט אללע איינוואהנער פונ'ם לאנד. דעם 30 נאוועמבער 1216 האט מען די יודען געצוואונגען זיי זאלען זיך אנטהון משונה'נע קליידער און פון דעמאלט אן איז דאס שאנדליך געזעץ געבליבען אין איירופא גאנצע זעקס הונדערט יאהר.

ווי ווייט די יודען האבען נאר געקאנט האבען זיי געזוכט אללע מיטעל אויסדרעהען זיך פון דעם שאנדליכען צייכען, וואס מען האט נאר אויסגעטראכט צו ליעב דעם, אז יעדער זאל פון זיי לאכען און שפאטען און זיי זאלען נאר קיין צוטריט ניט האבען צו קיין לייטישע קריסטען. די שונאים ווידער האבען זיך געלעגט אין דער לאנג און אין דער ברייט אז מען זאל דווקא שטארק אכטונג געבען אויף די יודען זיי זאלען חלילה ניט איין רגע בלייבען אהן דעם „יודישען צייכען" און האבען אפילו אויסגעארבייט גאנצע דינים ווי גרויס און ווי ברייט דער צייכען דארף זיין, פון וועלכע פארב און אויף וואס פאר א ארט מען דארף איהם אנטשעפען, נאר די יודען פון אראגאניען האבען אים יאהר 1220 געפועל'ט ביים נייעם פאפסט האנאריוס דעם דריטען, וואס איז געוועהן א ביסעל מיט מעהר ישר ווי אינאקענטי, ער זאל זיי בעפרייען פון דעם צייכען און ער האט עס צו ליעב געטהון דעם קאניגס לייב־דאקטאר, דון יצחק בנבינישתי.

דאס איז אבער טאקי געוועהן נאר דער איינציגער חסד, וואס האנאריוס האט געטהון מיט די יודען; אז די ענגלישע יודען האבען זיך געווענדט צו איהם אויך מיט א בקשה וועגען דעם שאנדליכען צייכען, האט ער זיי אפילו ניט געוואלט אויסהערען, און האט אויסער דעם צוגעשיקט בריף צו אללע קריסטליכע קעניגע זיי זאללען מעהר ניט בענוצען קיין יודען פאר שלוחים אין אנדערע לאנדער. אין ענגלאנד איז דעמאלט די מלוכה אין גאנצען געוועהן אין די הענד פונ'ם קארדינאל סטעפהאן לאנגטאן ווייל דער קעניג יאהאן איז געשטארבען און זיין זוהן היינריך דער דריטער איז נאך געוועהן צו קליין. דער קארדינאל איז פריהער אויך ניט געוועהן קיין שטארקער אוהב ישראל, ווער שמיעסט נאך אז פלוצלונג האט זיך נאר איינער פון די גייסטליכע מגיר געוועהן און מען האט איהם דערפאר פארברענט, האט ער גאר ניט געוואוסט ווי אזוי זיין הארץ צו קיהלען און האט די יודען אנגעטהון שרעקליכע צרות.

אין נעאפעל און סיציליען, וואו עס האט געהערשט דער גוטער דייטשער קייזער פרידריך דער צווייטער, האבען די יודען אויך געמוזט טראגען אבעזונדער צייכען, דאך האט דער קייזער דוקא געהאלטען פון יודען און ביי איהם אין הויף אלליין האבען געוואהנט עטליכע לומדים וואס האבען איבערגעזעצט פיעל פילאזאפישע ביכער פון אראביש אויף לאטיין. אין פראנקרייך איז די שנאה צו די יודען נאר געווארען גרויס און פון דארט האט זיך דער גיפט צוגאסען איבער אללע נאהענטע און ווייטע לאנדער. פון פיער מענשען האבען זיך אין יענער צייט די יודען אנגעליטען: דאס זענען געוועהן — דער פאפסט גרעגאר דער נייגטער, וואס איז געוועהן אדם שונא דעם עדלען קייזער פרידריך דעם צווייטען און האט געמאכט אתל פון דייטשלאנד; דער קעניג פון פראנקרייך לודוויג דער נייגטער, וואס מען האט איהם אויך גערופען „דער היילינגע" און וואס האט קיין יודען ניט געקאנט אנקוקען; פערדינאנד דער דריטער, דער קעניג פון קאסטיליען, וואס האט מיט איינענע הענד פארברענט אזעלכע קריסטען, וועלכע האבען ניט געהאלטען מיט דער קאטאלישער קירכע און האט דערפאר אויך זוכה געוועהן פארדעכענט צו ווערען צווישען די „היילינגע", און ריימונד דע פעניאפארטע, וואס האט נאר געוואלט טויפען יודען און מחמדנער און האט זיי דערפאר אנגעטהון עגנוים קשים. און די פיער מענשען האבען געלאזט כמעט איבער גאנץ אייראפא פליי־סען יודיש בלוט

פון דייטשלאנד איז שוין נאר א קורצע וועג צו די לאנדער וואס ליעגען

בײ דער דאנוי. אין אונגארן האבען שוין לאנג געוואוינט יודען, וואס זענען אהין געקומען פון דער כאזארישער און ביצאנטינישער מלוכה, און אזוי ווי דארט איז דאס קריסטענטהום נאך ניט אזוי בעפעסטיגט געוועהן און עס האבען זיך דארט געפונען אויך פיעל מחמדנער און גאטצענדיענער, האבען די יודען געשפיעלט איין הויפט־ראללע, זײ פלעגען זיך משדך זיין מיט קריסטען, דער מסחר איז אין גאנצען אײנגעשטאנען בײ זײ אין די האנד. זײ פלעגען אבדינגען דעם מס בײ דער מלוכה, און האבען געהאט אויך די בעסטע שטעללען בײ דער קרוין. אז עס האט זיך אבער געמאכט אז דער קאניג אנדרעאס האט בעדארפט אנקומען צום פאפסט גרעגאר, האט ער געמוזט איהם געבען דאס ווארט אז ער וועט מעהר קיין יודען און מחמדנער ניט צולאזען צו קיין דיענסט; עס איז איהם אבער שווער געוועהן דאס אויסצופיהרען און ער האט זיך ניט וויסענדיג געמאכט. דאס האט דעם פאפסט פערדראסען, ער האט ניט לאנג געטראכט און אנדרעאס'ן אין חרם ארײנגעלעגט, און ער האט געמוזט מיט חרפה און בושה שווערען אז ער וועט פאלגען, און פונ'ם יאהר 1233 האבען יודען אויפגעהערט צו דיענען אין לאנד, חתונה האבען מיט קריסטען האבען זײ שוין ניט געטארט און א חוץ דעם האט מען זײ גענײטה זײ זאלען טראגען דעם שאנדליכען צייכען. דאס אייגענע האט געמוזט טהון בעלא, דער קאניג פון סקלאוואניען, און אויך אנדערע מאגנאטען, וואס יודען האבען געוואוינט אויף זייער ערד.

די אויסוועניגסטע צרות זענען נאך אבער געוועהן א גארנישט געגען די אינוועניגסטע, וואס יודען האבען זיך אלליין אנגעמאכט. דאס מחלוקת איבער דעם רמב"ם האט זיך מיט דער צייט צובערענט ווי א העליש פייער, און די לומדים, וואס דער פראסטער עולם האט נור זײ געקענט און געגלויבט האבען זיך צוטהיילט אויף צוויי פיינדליכע מחנות, וואס איינער דעם אנדערן זענען געווארען שונאים אויפ'ן לעבען. פון איין זייט האבען די איידעלע מוחות, וואס האבען געוואוסט אז תורה און חכמה זענען צוויי שוועסטער און שטאמען ארויס פון איין שרש, געהאלטען שטאל און אייזען פאר'ן רמב"ם; פון דער אנדערער זייט האט ער געהאט א סך געגנער צווישען די דאזיגע, וואס האבען מורא געהאט אז צופיעל חקירה זאל ניט שאדען דער אמונה. איינער פון זײנע מתנגדים איז געוועהן ר' מאיר בן טודרוס הלוי אבולאפיא, וואס האט ארײנגעשיקט א בריעף די לומדים פון לוניל זײ זאלען זיך ניט לאזען פערפיהרען. אין לוניל איז אבער דער זכר פונ'ם רמב"ם אזוי הייליג געוועהן אז מען האט איהם גאר ניט געוואלט הערען און דער גראסטער למדן פון דארט, ר' אהרן בן

משולם, האט איהם אויף זיין בריעף געשיקט אזא תשובה אז מעהר פרובען זיך האט ער שוין ניט געקאנט. אויסער דעם האט דער בעריהמטער דאקטאר פון ברצלונה, ששת בנבנישתי געמאכט איבער ר' מאיר אבולאפיא א גאנצע הלצה, און געוויזען אז ער טהוט פונקט פארקעהרט ווי זיין נאהמען איז, ווייל ער הייסט „מאיר", דער „בעלייכטער" און צום סוף מאכט ער נאר „פינסטער". מען קאן זאגען אז די ערשטע צייט איז ר' מאיר אבולאפיא געוועהן כמעט דער איינציגער געגנער פונ'ם רמב"ם, ווייל אין שפאניען און אויך אין פראנקרייך איז דאס פאלק זעהר צופרידען געוועהן פון דער פרייהייט, וואס דעם רמב"ם'ס ספרים האבען זיי געגעבען. נאר אין גאנצען איינגעשוויגען ווערען האט ער ניט געקאנט, ער האט אויף זיין זייט צוגעצויגען איינעם פון די בעלי־התוספות, ר' שמשון, און אז עס האבען זיך מיט דער צייט שפאנישע און פראנצאזישע יודען אנגעהויבען משדך זיין מיט קריסטען און מחמרגער, האבען זיי אנגעמאכט א געוואלד און געשריגען אז דאס האט מען אלץ דעם רמב"ם צו פערדאנקען. דעמאלט איז דער פרומער רב פון מאנפעלייער ר' שלמה בן אברהם אפענטליך ארויסגעשפרונגען געגען דעם רמב"ם און אזוי ווי ער האט געזעהן ווי דער פאפסט גרעגאר האט גראד אין יענער צייט אריינגעלעגט אין חרם די קריסטליכע פרייע געלעהרטע פון דער פאריזער אוניווערזיטאט, האט ער זיך ענטשלאסען אויך צו בענוצען מיט אזא מיטעל. עס איז איהם אבער שווער געוועהן אבצוזוכען נאך עטליכע רבנים, וואס זאלען האלטען מיט זיין דעה און ער האט זיך געמוזט בעגנוגענען מיט זיינע צוויי תלמידים, ר' יונה בן אברהם גירונדי און ר' דוד בן שאול: אללע דריי האבען געמאכט א בית דין און האבען ארויסגעלאזט א כרוז אז ווער עס וועט זיך צורירען צום רמב"ם'ס ספרים דער איז שוין אין חרם. פריהר האבען זיי גערעכענט צו בעטען די מלוכה זי זאל זיי העלפען אין דער היליגער מלחמה, וואס זיי האבען אנגעהויבען, נאר באלד האבען זיי שוין קיין פרעמדע הילף מעהר ניט בעדארפט, ווייל ביסלעכוויים האבען אנגעהויבען צו זיי צו צושטעהן אויך אנדערע רבנים. דא איז ערשט ארויס דאס רעכטע מחלוקת: די רבנים פון לוניל, בעזיע (בדרש) און נארבאן האבען באלד אריינגעלייגט אין חרם ר' שלמה'ן מיט זיינע תלמידים. אין מאנפעליע אליין האט זיך אויך די קהלה צוטהיילט אויף צוויי כתות, און אזוי האט זיך אנגעהויבען א קריעג אין אללע יודישע קהלות פון קאטאלאניען, אראגאניען און קאסטיליען, און יעדער האט ביי זיך גערעכענט אז ער איז גערעכט

צוויי בעריהמטע לומדים פון יענער צייט, דער אלטער ר' דוד קמחי, וואס איז בעקאנט מיט זיינע ראשי תבות רד"ק, אונ דער יונגער ר' משה בן נחמן, אדער ווי מען האט איהם גערופען אבגעקירצט רמב"ן, האבען אויך געהאט א חלק אין דער מחלוקת. דער רד"ק איז געוועהן א פייערינגער בעשיצער דעם רמב"ם, אונ די פרומע רבנים האבען שוין לאנג אויף איהם קרום געקוקט דערפאר וואס ער האט געטייטשט די מעשה מרכבה—וואס דער נביא יחזקאל בעשרייבט—אויף איין אידעלערן אופן, אונ אויסער דעם האט ער געדרונגען אז ווען משיח וועט קומען וועט דער תלמוד אנווארען זיין ווערט. קוים האט זיך אנגעהויבען דאס מחלוקת וועגען רמב"ם האבען איהם די רבנים באלד אריינגעלייגט אין חרם, נאר ער פון זיין זייט האט אויך ניט גערוהט: ווי אלט אונ שלאף ער איז געוועהן, האט ער זיך געלאזט פאהרען צו פיעל פראנצאזישע קהלות, אונ האט זיי אונטערגעהיצט געגען דעם רב פון מאנפעליע. דער רמב"ן, וואס איז געבארען געווארען אין קאטאלאניען אים יאהר 1195 אונ האט אויך געטראגען דעם נאהמען בונשתרוק ד' פארטא, איז געגאנגען גאר מיט איין אנדער דרך, אונ דערפאר האט ער זיך גערעכענט צווישען דעם רמב"ם'ס געגנער. האטש ער איז געוועהן א דאקטאר אונ האט זיך אבגעגעבען מיט נאטור-וויסענשאפטען, פון דעסטוועגען האט איבער איהם מעהר שליטה געהאט דאס הארץ ווי דער מח: ער האט געלעבט אין גאנצען נאר מיט'ן געפיהל, ווייל ער האט געזעהן אז מיט'ן פערשטאנד איז שווער אלדינג צו בעגרייפען; דערפאר איז איהם אויך ניט געפאלען דער רמב"ם, וואס האט געזוכט אללע סודות אונ נסים צו פארענטפערן מיט'ן שכל, אונ וואס דער רמב"ם האלט ניט פון קבלה. עס קאן זיין אז ווען ער וואלט געלעבט אין דער צייט פונ'ם רמב"ם אונ וואלט געקאנט מיט איהם איבער פיעל ענינים פערזאנליך זיך אויסשמועסען וואלט ער זיך ניט געוועהן אזוי דערווייטערט פון איהם; די טויטע אותיות פון די ספרים האבען איהם אבער ניט געקאנט געבען א קלארע תשובה אויף אללע שאלות אונ עס איז ביי איהם געבליבען אז עס איז אסך גלייכער וויינינגער קלערן אונ מעהר פיהלען אונ גלויבען. אז ר' שלמה פון מאנפעליע האט צום ערשטען מאל ארויסגעלאזט דעם חרם געגען די וואס האלטען מיט'ן רמב"ם, איז נאך דער רמב"ן געוועהן צו יונג, פון דעסטוועגען איז ער שוין געוועהן רב אין גערונא (גירונדי), זיין דעה איז געוועהן שטארק וויכטיג, אונ ר' מאיר אבולאפיא האט איהם זעהר געוואלט אריבער געהמען אויף זיין זייט. פריהר האט זיך דער רמב"ן געהאלטען פון דערווייטענס, נאר

אז ער איז געוואהר געווארען אז מען האט שלמה'ן אונ זיין קרוב ר' יונה'ן מחרים געוועהן, האט ער זיך ניט געקאנט איינהאלטען אונ איז אויך צוגעשטאנען צו זיי אונ האט זיך אפילו ענטשלאסען צו שיקען א בריעף אין יענע ארטער פון שפאניען וואו דער רמב"ם האט געהאט אזא גרויסען צד. זיין בריעף האט אבער אין ערגיץ קיין שום רושם געמאכט, אונ דער פארשטעהער פון דער יודישער קהלה אין סאראגאסא, דער לייב-דאקטאר פונ'ם קעניג רבי בחיי בחיאל אבן אלקונסטאנטיני האט בפירוש ערקלעהרט, אז מען וועט ניט אראבנעהמען דעם חרם פון ר' שלמה'ן ביז ער וועט מודה זיין אז ער האט געטהון א פעהלער. א חוץ דעם האט רבי בחיי, זיין ברודער שלמה אונ נאך גרויסע לייט צו געשיקט בריעף צו אללע שפאנישע קהלות: מען זאל ניט שווייגען אין דער זאך אונ מען זאל זיך נוקם זיין אין די וואס האבען זיך ערלויבט מחלל צו זיין דעם כבוד פונ'ם רמב"ם. באלד איז זיי אנגעקומען א תשובה פון הועסקא, מאנצאן (מנתשון), קאלאטאיוד (קלעת-איוב) אונ לערידא (לירידה), אונ זיי האבען געזעהן אז זייער צד ווערט אללע מאל גרעסער. זיי האבען אבער ארויסגעקוקט אויף טאלעדא, ווייל זיי האבען געוואוסט אז אויף דער גרויסער קהלה וועלען אללע יודען שטעללען. דער פארשטעהער פון די טאלעדא'ר יודען, ר' יהודה בן יוסף אבן אלפאכאר, וואס איז אויך געוועהן לייב-דאקטאר ביים קעניג פערדינאנד דעם דריטען, האט אבער די ערשטע צייט געשוויגען אונ האט ניט געוואלט ארויסזאגען זיין מיינונג ווער פון ביידע צדדים האט רעכט. ר' מאיר אבולאפיא האט דערווייל געשטארקט דעם רמב"ן מיט זיינע בריעף אונ האט איהם געטרייסט אז גאר גיך וועלען אללע פרומע יודען זיין אויף זייער זייט. פלוצלונג האט אבער דער רמב"ן דערזעהן אז פיעל רבנים ווערען עפיס קאלט צו ר' שלמה'ן — אונ דאס האט געפועלט ביי זיי רבי בחיי אז זיי זאלען האטש בלייבען שטעהן פון דערווייטענס אונ זיך ניט מישען — דעמאלט איז ביים רמב"ן געבליבען ער זאל זיך פרובען מאכען א שלום צווישען די צדדים. ער האט אויך פארגעלייגט מען זאל זיך אויסגלייכען אויף אזא אופן, אז פונ'ם רמב"ם'ס ספרים זאל נאר דער „מורה נבוכים" בלייבען געאסרט, אונ אז טאקי דעם רמב"ם'ס זוהן אליין, אבול-מיני אברהם, זאל בעשטעהן דארויף. עס האבען איהם אבער קיינער ניט געוואלט פאלגען, אונ דאס מחלוקת האט זיך נאך מעהר צו פלאקערט.

דער צד פונ'ם רמב"ם האט ניט גערוהט, אז דער אלטער רד"ק האט זיך ענטשלאסען אליין צו פאהרען קיין טאלעדא, אונ זיך איבערצייגען מיט וועמען

מען האלט דארט, אויפ'ן וועג איז ער אבער שטארק קראנק געווארען און האט אנגעשריבען א בריעף צו ר' יהודה אבן אלפאכאר, און האט איהם געבעטען ער זאל אפען ארויסזאגען זיין דעה און ער זאל ניט שטעהן פון ווייטען ביי אזא וויכטיגע שאלה. דא האט זיך אבער ארויסגעוויזען אז אלפאכאר איז געוועהן פונ'ם רמב"ם'ס געגנער און ער האט דעם רד"ק געאנטפערט מיט אזעלכע שטאכווארטער אז ער האט שוין געזעהן מיט וועמען ער האט צו טהון. פון דעסטוועגען איז דער כח פון ר' שלמה'ן ניט שטארקער געווארען, האטש עס האבען געהאלטען מיט איהם אזעלכע דריי גרויסע לייט ווי דער רמב"ן, אבולאפיא און אלפאכאר; ביסלעכוויים האבען זיך פון איהם אבגעזאגט אללע וואס זענען פריהר געוועהן אויף זיין זייט, און אז ער האט געזעהן ווי ווייט ער שטעהט פון זיין ציעל האט ער געפועלט ביי זיך צו טהון אזא חלול השם, וואס טאקי נאר דער וויסטער נצחון האט געקאנט דארויף ארויפברענגען אזא צדיק. דער פאפסט גרעגאר האט דעמאלט גערודף'ט די אלביגענזער און האט אללע זייערע כתבים געווארפען אין פייער. אוודאי האט ר' שלמה פערשטאנען, אז ווען ער וועט מודיע זיין די גייסטליכע אז צווישען יודען געפינען זיך אויך אפיקורסים, וואס לערנען אפיקורסישע ספרים, און ער וועט זיי טאקי ווייזען די לאטיינישע איבערזעצונג פונ'ם „מורה נבוכים", וואס מען האט געמאכט אויפ'ן בעפעהל פונ'ם דייטשען קייזער פרידריך דעם צווייטען, וועלען די גייסטליכע קיין בלאטעל ניט איבערלאזען פונ'ם רמב"ם. אזוי איז טאקי געוועהן: די מסירה איז ביי די גייסטליכע שטארק אנגעלעגט געוועהן, און זיי וואלטען געוויס זיך גוט אבגערעכענט מיט די „יודישע אפיקורסים", נאר דאס גליק איז געוועהן וואס איבער די יודען האבען זיי דעמאלט קיין ממשלה ניט געהאט, דאריבער האבען זיי אויסגעלאזט דעם גאנצען כעס צו די שעדליכע חבורים. זיי האבען געהייסען זוכען אין אללע יודישע הייזער דעם רמב"ם'ס ספרים און האבען זיי אין מאנפעליע (מונפיילור) אפענטליך פארברענט. נאך וועניג דאס פערברענגען דעם רמב"ם'ס ספרים, האבען זיי נאך אנגעשטעללט פאלשע עדות אויף זייערע מתנגדים, און פיעל יודען פון מונפיילור זיינען געוועהן אין גרויס סכנה.

אזא עולה האט אנגעמאכט א רעש אויף דער וועלט, און ר' שלמה'ס בעסטע פריינד האבען זיך אין גאנצען פון אים אבגעזאגט. די מוסרים, וואס ער האט אנגעשטעלט, האבען געהאט א שווארצען סוף: מען האט ביי זיי אויסגעשניטען די צונגען. ר' יונה גירונדי האט זיך געגנוג געשלאגען „על חטא" און האט אויף זיך גענומען צו פאהרען קיין טבריא און זיך אויסבעטען א כפרת עון אויפ'ן

רמב״ם׳ס קבר. אין ברצלונה האט דער פארשטעהר ר׳ אברהם בן חסדאי איינגעפיהרט אז אללע שבת זאל מען ליינען א קאפיטעל פונ׳ם „מורה נבוכים״, אונ פון דעם מנהג האט מען צו וויסען געגעבען די יודישע קהלות פון קאסטיליען, אראגאניען, לעאן אונ נאווארא.

איינער פון די בעלי־תוספות, ר׳ משה פון קוצי, דער מחבר פון דעם בעריהמטען חבור ספר מצות גדול (סמ״ג), האט זיך גענומען אים יאהר 1235 ארומפאהרען איבער שפאניען אונ מיט זיינע דרשות מאכען שלום צווישען די כתות, וואס צו ליעב זייער מחלוקת האט דערווייל דאס יודישקייט אנגעהויבען פאלען. דעמאלט איז טאקי דער אינווענינגסטער מעמד פון די יודען געוועהן גאר ניט קיין פרעהליכער: אין דער צייט וואס די רבנים אונ די לומדים האבען געשטריטען צו דארף מען די תורה אבהיטען פון חקירה, איז דער פראסטער עולם אין גאנצען פערוואהרלאזט געווארען אונ האט זיך אנגעהויבען משדך זיין מיט קריסטען אונ מחמדנער. געגען אזעלכע געמישטע חתונות האט ר׳ משה פון קוצי געארבייט מעשים, אונ עס איז איהם געראטהען צו דערוועקען אין דעם עולם די ליעבע צו די אמת׳ע פרומקייט

ווען דאס מחלוקת האט פארדרעהט די עדעלסטע מוחות, האט זיך אנגעהויבען גאר אנייער למוד וואס מען האט איהם גערופען קבלה, ווייל דער למוד איז געוועהן געבויעט אויף אלטע זאכען וואס יעדער האט מקבל געוועהן פונ׳ם אנדערן פון די פריהריגע יאהרען. די קבלה בעשטעהט ניט פון קיין בעשטימטע כללים אונ איז נאר פול מיט סודות אונ ווינקען, וואס פיהרען אריין דעם מענשען אין גאנץ אונבעקאנטע וועלטען. אפילו ווען די קבלה האט זיך אנגעהויבען — איז געבליבען א סוד, חאטש דאס איז זיכער אז פאר דעם דרייצעהנטען יאהרהונדערט האט מען פון איהר כמעט ניט געוואוסט. פאר׳ן ערשטען מקובל רעכענט מען ר׳ יצחק (סגי נהור), אונ אטהייל מיינען אז ער האט דעם למוד גע ירש׳ט ביי זיין פאטער ר׳ אברהם בן דוד פון פושקיירוש (הראב״ד). דער הויפט־בנין פון קבלה שטעהט אויף גלגול נפש, דאס הייסט, אז די נשמה ווערד מגולגל נאך׳ן טויט פון א מענשען אונ געהט איבער אין איין אנדער גוף ביז זי דערגרייכט ניט נאר די הויכע מדרגה אונ ווערד ניט געלייטערט. די תלמידים פון ר׳ יצחק סגי נהור פלעגען דערצעהלען, אז זייער רבי האט בעדארפט נאר א קוק טהון אויף איינעם, האט ער באלד דערקאנט וואס פאר א נשמה ער האט. פון די תלמידים זענען בעקאנט נאר צוויי — עזריאל אונ עזרא, וואס האבען איבער־גענומען אין גאנצען ר׳ יצחק׳ס ארבייט. אין זייערע כתבים זיינען זיי זיך סותר

אין די ריכטיגקייט פון וואגען שטאמט די קבלה, ווייל אויף איין ארט דערצעהלען זיי גאנצע נסים, אז די קבלה שטאמט פון גאר אלטע צייטען און ניט יעדער האט זוכה געוועהן נהנה צו זיין פון איהר ליכטיגקייט, און אויף איין אנדער ארט זענען זיי מגלה דעם סוד אז זיי האבען דעם למוד אנגעהויבען ערשט ניט לאנג, ווען זיי האבען זיך ארומגעדרעהט איבער דער וועלט און געזוכט די טיעפע חכמה, וואס קאן זיי ווייזען דעם וועג צום בעשעפער.

אז מען קוקט זיך צו צום יסוד פון דער קבלה, זעהט מען בפירוש ארויס אז דאס למוד וואקסט פון דעם רמב"ם'ס געגנער: א טהייל פון זיי האבען זיך איבערצייגט אז דער רמב"ם איז אזוי אנגענומען נאר צו ליעב דעם וואס ער עקלעהרט מיט'ן שכל אללע סודות פון דער תורה און ניט צו פערשטעהן דעם טעם פון די מצות, ווייל דעם מענשען איז שווער בלינד אלדינג צו גלויבען און וויל ווי ווייט מאגליך מיט זיין פערשטאנד בעגרייפען דאס געטהיגקייט און ניצליכקייט פון דעם, וואס מען הייסט איהם טהון, דאריבער האבען זיי זיך ענטשלאסען אנצוהייבען אנדערע מיני חקירות וואס זאגען אז די תורה איז אין גאנצען סודות. יעדעס ווארט, יעדער אות איז א סוד וואס א מענשליכער שכל קאן גאר ניט אריינדרינגען צו פערשטעהן אקוראט. די מקובלים האבען ערקלעהרט אז גאט איז א „אין סוף", און אז די וועלט איז בעשאפען געווארען דורך צעהן ספירות אדער פרצופים. נאך זייער דעה, איז די וועלט גלייך צו א בוים מיט בלעטער און די ספירות זענען די ווארצעלן וואס גיבען איניקה דעם בוים. די מקובלים רעכנען אז די וועלט שטעהט אויף תרי"ג מצות וואס יודען היטען אב. און אז פון די תפלות, וואס דער יוד זאגט מיט א רעכטער כונה, ווערד די נשמה געלייטערט. די ביטערע שאלה פון שכר פאר גוטע מעשים און עניש פאר שלעכטע זאכען אויף דער אדער אויף יענער וועלט, און בעזאנדערס די פראגע וואס ניט נאך עד היום פיעל מענשען קיין מנוחה ניט, פאר וואס איז אמאל דער רשע גליקליך און דעם צדיק געהט שלעכט, האבען די מקובלים פאראנפערט מיט זייער אמונה אין גלגולים, און האבען דערוויזען, אז די הצלחה געווענדט זיך נאר אן דער נשמה: קוים איז שוין די נשמה אבגעקומען פאר פריהריגע זינד, מאג זי שוין אריין אפילו אין דעם ערגסטען גוף וועט זי פון קיין שלעכטס מעהר ניט וויסען, און משיח וועט ערשט דעמאלט קומען ווען קיין איינציגע פערפלעקטע נשמה וועט זיך מעהר ניט ארומדרעהען אויף דער וועלט.... אט די אללע זאכען האבען ביידע ברידער, עזריאל און עזרא, איבערגעגעבען זייערע תלמידים און לויט דעם גאנג זיי דערקלערט

און געוויזען אלדינג מיט אותות ומופתים. דער אנדערער מקובל אבער, יעקב בן ששת גרונדי, האט שוין חוק געמאכט פון אללע חקירות און האט געפאדערט פון זיינע תלמידים מען זאל איהם נאר גלויבען:

די ערשטע מקובלים האבען אבער געוואלט אויך אז זייער נייער למוד זאלל ניט אויסווייזען אז ער איז צו ניי האבען זיי ארויסגעלאזט אויף דער וועלט א ספר מיט דעם נאהמען בהיר (דער גלאנץ) און האבען געזאגט אז ער שטאמט פונ׳ם בעריהמטען תנא נחוניא בן הקנה. עס איז טאקי געראטהען פיעל מענשען צו זיך צו ציהען און האטש ר׳ מאיר בן שמעון פון נרבונה און ר׳ משולם בן משה פון בעזיע (בדרש) האבען צושיקט בריעף און בעוויזען אז דער „בהיר" איז פאלש, איז זייער מיה געוועהן אומזיסט.

אזוי איז גירונדי געווארען אנגעסט פון די מקובלים און זיי האבען זיך דארט פארמעהרט, ווייל צווישען זיי איז אויך געוועהן אזא גרויסער גאון ווי דער רמב״ן וואס האט שטאנדיג געגלויבט זיין הארץ מעהר ווי זיין קאפ. ביסלעכווייז האט זיך די קבלה פארשפרייט אויך אין אנדערע ערטער, און פירציג יאהר נאכ׳ן רמב״ן׳ס טויט זענען פלוצלונג געווארען ביי יודען דריי כתות: חקרנים, וואס האבען געהאלטען פון דעם רמב״ם׳ס ספרים, תלמודיסטען, וואס זענען אויף איין שריט ניט אבגעטראטען פון דער גמרא, און מקובלים, וואס האבען זיך ארומגעטראגען נאר מיט רמזים און סודות. די ערשטע צייט האבען זיך נאך די תלמודיסטען מיט די מקובלים געהאלטען איינינעם און האבען מיט זייערע פערדאפעלטע כוחות געווארפען מיט שטיינער אויף די חקרנים נאר ניך האבען זיי זיך אויך צושלאגען און אללע דריי כתות זענען זיך געווארען שונאים אויפ׳ן לעבען.

פון די יודישע דיכטער (משוררים אדער פייטנים), וואס האבען געלעבט אין יענער צייט, זענען בעקאנט געבליבען די נעהמען פון ר׳ יהודה אלחריזי, וואס האט איבערזעצט פון אראביש א טהייל פונ׳ם רמב״ם׳ס ספרים און האט אנגעשריבען אויף לשון קודש זיין ספר „תחכמוני; ר׳ יוסף בן סבארה, וואס איז געוועהן אדאקטאר אין ברצלונא און האט אנגעשריבען א ספר „שעשועים"; ר׳ יהודה בן יצחק בן שבתי, וואס האט אויך געשריבען העבראישע שירים, און ר׳ אברהם בן שמואל הלוי בן חסדאי, וואס האט איבערזעצט פון אראביש דעם ספר „בן המלך והנזיר". דעמאלט האט אויך ר׳ ברכיה בן נטרונאי הנקדן אנגעשריבען זיינע הונדערט זיבען משלים וואו ער האט דעם אמת אריינגעלעגט אין מויל צו זיין פערשיעדענע חיות און

עופות, אונ האט אנאמען געגעבען „משלי שועלים". ר' יצחק אבן סהולא, וואס פון איהם איז געבליבען א ספר „משל הקדמוני". צווישען די אראבישע דיכטער האט זיך אויך אויסגעצייכענט איוד, אבו יצחק אברהם אבן סהיל פון שיבילה, איינער פון די וואס די אלמהידען האבען זיי געצוואונגען צו ווערען מהמרגער

די וועלט זאגט אבער א ווארטעל, אז צווישען דער באבע אונ דער קימפעטארן ווערד דאס קינד דערשטיקט: דאס האט מען ארויסגעזעהן דערפון ווי די יודען האבען נאך דעם רמב"ם'ס טויט פערנאכלעסיגט זייער היילינגע שפראכע. די דריי כתות האבען זיך גערודפ'ט איינס דאס אנדערע אונ אלץ צו ליעב דעם וויל יעדע האט גערעכענט אז נאר זי געהט מיט'ן אמת אונ נאר איהר וועט געראטהען ארויפברענגען דאס יודישקייט אויף א פעסטען מעמד. צום סוף האבען זיי אללע דריי פארגעסען אז לשון קדש איז דער איינציגער יסוד פונ'ם גאנצען יודענטהום, אונ אז דער רד"ק איז אויך געשטארבען, האט זיך קיינער ניט בעשעפטיגט מיט דעם לשון וואס איז אזוי שטארק צו געבונדען צו דער תורה אונ צו דער יודישער אמונה. אזוי זענען ביסלעכווייז אבגעפאלען די בלאטער פון דעם שאנעם בוים, וואס האט ערשט ניט לאנג געבליהט אונ געבראכט געשמאקע פירות פון תורה אונ חכמה.

---

8 די ווכוחים אונ דאס פארברענען פונ'ם תלמוד.

(1240—1270 נאך קריסטוס געבורט).

אין דער צייט וואס די יודען האבען געהאלטען אין איין שלאגען זיך איינווענינג איבער פערשיעדענע דעות, האט דער שונא ניט געדרימעלט פון דרויסען אונ האט פון זייערטוועגען ניט געזשאלעוועט קיין קלאפ נאר צו ליעב איין דעה וואס ער האלט זיך פעסט אן איהר נאך אין איצטיגע יאהרען: אז דער יוד איז פאר איהם סתם שאדליך אונ וואס מעהר צרות ער וועט איהם אנטהון וועט פאר איהם געוויס בעסער זיין. דער סם וואס דער פאפסט אינאקענטי דער דריטע האט אריינגעלאזט אין פאלק האט געמאכט א פיעל ארגערע ווירקונג: ווי פיעל ער אלליין האט געקאנט ערווארטען. אינאקענטי האט נאר געוואלט די יודען א ביסעל צודריקען, זיי זאלען ניט אזוי שטארק אויפהייבען דעם קאפ, אבער מען זאל זיי טאקי ניט לאזען לעבען — דאס האט ער נאר ניט גערעכענט. דאס פאלק האט אבער ליעב צו מאכען אנדערע

חשבונות פון אללע בעשולדיגונגען, וואס לכתחלה האט מען זיי געהאלטען פאר נארישקייטען אונ אויסגעטראכטע זאכען, איז ביים פאלק געווארען א אמת גמור אונ מען האט געהאלטען פאר א מצוה צו ברענגען דערפאר די יודען אונ עראטען. ניט ווייט פון בישאפסהיים אונ לאודה האט מען געפונען א הרוג א קריסט; באלד איז ביי אללע געבליבען, אז דאס איז די יודענס ארבייט, מען איז אנגעפאלען אויף די יודישע קהלות פון יענע צוויי שטאדטליך אונ מען האט אויסגעהרג'ט גאר אהן א שום טענה פיעל אונשולדיגע יודישע משפחות, אונ צווישען זיי אויך ווייבער אונ קליינע קינדער, דערנאך ערשט האט מען פערנומען אבט מעני'זען פון די שאנסטע בעלי בתים, מען האט זיי איינגעזעצט אין תפיסה אונ מען האט זיי אנגעטהון ענוים קשים ביז זיי האבען זיך געמוזט מודה זיין אויף אליגען, אז זיי זענען די רוצחים אונ מען האט זיי קלאמערשט מיט רעבט דערהרג'ט. די יודען האבען א קוק געטהון, אז דאס איז קיין תכלית ניט, אז אזיינע מעשות קאנען מיט זיי געשעהן יעדען טאג, זענען זיי געקומען צום פאפסט גרעגאר דעם נייַנטען בעטען ער זאל אויף זיי רחמנות האבען אונ אבהאלטען די קריסטען פון פשוט'ע רציחות. עס איז א סברא אז מיט לעדיגע האנד זענען זיי ניט געקומען צום פאפסט, נאר ווי אזוי די מעשה איז פון דארט געוועהן, צו האט דא געהאלפען „תפלה" אדער „דורון", נאר גרעגאר האט בעקומען א רצון צו מאכען א סוף פון דער „מלחמה" אונ ער האט ארויסגעלאזט א בעפעהל מען זאל די יודען ניט טהון מעהר קיין שלעכטס. די שנאה איז שוין אבער געוועהן אזוי גרוים אז אפילו דעם פאפסט בעפעהל האט מען אויך ניט געוואלט הארען.

ווי ווייט די קריסטען האבען געהאסט די יודען, קאן מען ארויסזעהן דער־פון וואס אפילו דער עדלער דייטשער קייזער פרידריך דער צווייטער איז געוועהן א שונא ישראל. פרידריך האט זיך דוקא ארומגערינגעלט מיט די בעסטע יודישע חכמים, ווייל ער האט זעהר ליעב געהאט חכמה, ער פלעגט אפט שרייבען בריעף קיין טאלעדא צו א בעריהמטען יודישען למדן ר' יהודה בן שלמה כהן אבן מלכא (מתקה) אונ האט איהם בעצויגען קיין איטאליען. ער האט אויך געלאזט קומען קיין נעאפעל פון פראנקרייך איין אנדער יודישען געלעהרטען ר' יעקב אנטולי אונ האט איהם בעשטימט א יאהר־געהאלט דער־פאר וואס ער וועט פון אראביש איבערזעצען וויסענשאפטליכע ביכער. ר' יעקב אנטולי איז געוועהן ר' שמואל אבן תבון'ס איידעם, אונ האט איבער־געזעצט אויף לאטיין דעם „מורה נבוכים", אונ גאנץ אפט פלעגט פרידריך זיך

פערטיעפען אין דעם רמב״ם׳ס חקירות. ביי אזא נאהענטקייט צו יודען וואלט דאכט זיך פרידריך בעדארפט זיי שאטצען און ליעב האבען, בעזאנדערס נאך דעם וואס קיין פרומער קריסט איז ער קיין מאל ניט געוועהן און האט פיינד געהאט די גייסטליכע, צום סוף האט ער נאך די יודען ערגער בעהאנדעלט ווי אנדערע און אין זיין הויפט-שטאדט פאלערמא האבען זיי געמוזט זיצען אין א בעזונדער גאס, וואס מען האט גערופען גהעטא. אין עסטערייך איז די יודען געוועהן בעסער: דער ערץ-הערצאג פרידריך דער ערשטער האט דערקאנט זייער ווערטה און האט זיי געגעבען די גרעסטע פרייהייט, כדי זיי זאלען בעלעבען דעם מסחר פונ׳ם לאנד. צוויי יודען, ליבלין און נעקעלא, זענען ביי איהם געוועהן די גאנצע פיהרער, און אחוץ דעם האט ער יודען צוגעלאזט צו די בעסטע שטעללען. דער קייזער פרידריך האט דאס אבער ניט געוואלט ליידען און האט אזוי לאנג געארבייט ביז מען האט צוגענומען די רעכטע אויך ביי יענע יודען. איבערהויפט איז שווער צו פערשטעהן פון וואנען נעהמט זיך אזא אכזריות צו א עדלען מענשען וואס פלעגט שטאנדיג קוועלען פון יודישער חכמה און חריפות. אז די אפריקאנישע יודען זענען אנטלאפען קיין סיציליען פון די אלמאהדען האט ער זיי אריינגעלאזט, נאר ער האט פון זיי געפאדערט אזוי פיעל מס אז ער האט זיי אין גאנצען אויסגעזויגען און דאס לעבען איז זיי ניט ניחא געוועהן.

ביי אנייעם קרייצצוג אים יאהר 1236, איז מען אנגעפאלען אויף די יודישע קהלות פון אנזשוא, פאאטוא באררדא, אנגולעם און נאך אנדערע שטאדט און מען האט גענייטה די יודען זיי זאלען זיך טויפען. טהייער האבען די יודען בעצאהלט פאר זייער גלויבען: נאר פינף הונדערט יודען זענען איבערגאנגען צום קריסטענטהום און מעהר פון דריי טויזענד זענען אומגעקומען; מעוברת׳ע ווייבער און פיצלעך קינדער האט מען מיט די פערד צוטראטען, די טויטע קערפערס האט מען געלאזט זיך וואלגערן אין די גאסען, מען האט צוריסען ספרים, פארברענט הייזער און אומעדום געראבאוועט וואס מען האט נאר געקאנט צונעהמען. די יודען האבען זיך נאך אמאל געווענדעט צום פאפסט ער זאל זיי מציל זיין פון דער נייער צרה. גרעגאר האט באלד צושיקט בריעף צו די גייסטליכע און האט אויך געשריבען דעם קאניג פון פראנקרייך לודוויג דעם ניינטען אז גאטט וויל ניט אזעלכע קרבנות און די קירכע בעדארף ניט מען זאל יודען שלעפען מיט געוואלד צום טויפען. לודוויג איז אבער געוועהן אזא שונא די יודען, זיי צו טויפען האט ער געהאלטען פאר דער גרעסטער

מצוה, אז ער האט אויפ'ן פאפסט'ס בריעף גאר ניט געקוקט אונ האט זיך געטהון זיינס. די יודען איז נאך איבערגעבליבען איין מיטעל – זיך אבצוקויפען מיט געלד, אונ דאס האבען זיי געטהון. אין ענגלאנד האבען זיי ביי היינריך דעם דריטען פאר אהיבשע מטבע געפועל'ט ער זאל צושיקען שלוחים איבער דעם גאנצען לאנד אונ אנזאגען שטרענג מען זאל זיי ניט טשעפען. אזא מיטעל איז אבער געוועהן, ווי מען זאגט, א שטעקען מיט צוויי עקען: צו ליעב דעם זיי זאלען קאנען געלד געבען, האבען די יודען געמוזט רייסען גרויסע פראצענטען, אונ צו ליעב די פראצענטען האבען זיי זיך אפט בעדארפט אויס־קויפען מיט געלד. אזוי איז דער יוד געווארען אזא מסוכנ'ער חולה, וואס וואו מען לעגט איהם איז איהם שלעכט. פון אללע זייטען האט מען נאר גע־הערט א געשריי, אז דער יוד איז א הויט־שינדער, א בלוטזייגער, נאר קוים האט לודוויג געוואלט גאר לחלוטין פאר ווערען די יודען זיי זאלען ניט נעהמען קיין רוחים, האבען עס די גרעסטע בארענען ניט דערלאזט אונ האבען גע־וויזען אז אזוי וועט זיין נאך ערגער אונ מען וועט ניט האבען ביי וועמען א פרוטה צו לייען, וויל די קריסטען פלעגען גאר דערקוועטשען זייערע בעלי חובות.

איין שטיקעל אנשפארעניש האט נאך דער יוד געהאט אין יענער פינס־טערער צייט – דאס איז געוועהן די ישיבה, דאס שולכען, דער בית המדרש, וואו ער האט זיך געקאנט אנידערזעצען איבער א בלאטט גמרא, זיך אוועק־לאזען שווימען איבער דעם גרויסען ים פונ'ם תלמוד אונ פארגעסען דעמאלט אללע צרות. דער שונא האט אבער געטראפען אויך אהין אונ האט ביי איהם צו גענומען זיין לעצטע טראסט. א געטויפטער יוד, ניקאלאי דאנין, פון לא־ראשעל האט געמסר'ס דעם פאפסט, אז דאס גאנצע אומגליק ליעגט נאר אין דעם תלמוד, אז די יודען וואלטען געוועהן אסך לייטישער ווען די גמרא פארדרעהט זיי ניט דעם קאפ אונ רייצט זיי ניט אן געגען די קריסטען אונ אז מען מוז דעם שאדליכען למוד אין גאנצען צו שטערן עס זאל פון איהם קיין זכר ניט בלייבען.

די גמרא איז פאר די שונאי ישראל שטענדיג געוועהן א כשר'ע מציאה, וויל דארט זענען צונויפגעזאמעלט פערשיעדענע מיינונגען, וואס די תנאים אונ אמוראים האבען ארויסגעזאגט אין פערשיעדענע צייטען אונ וואס מען קאן זיך צו זיי צוטשעפען. עס איז דאריבער גאר קיין וואונדער ניט וואס דער גע־טויפטער ניקאלאי דאנין האט אבגעזוכט אין תלמוד פינף אונ דרייסיג ארטער, וואס בעווייזען די שנאה פון די יודען צו דער קריסטליכער אמונה. באלד ווי די

מסירה איז אנגעקומען צו פאפסט גרעגאר, האט ער שוין ארויסגעשיקט א בעפעהל צו אללע גייסטליכע פון פראנקרייך, ענגלאנד, קאסטיליען, אראגאניען אונ פארטוגאל, אז זיי זאלען הייסען, אום ערשטען שבת פון פאסטען־צייט, ווען די יודען וועלען אוועקגעהן דאוונען, אנפאלען אויף אללע יודישע הייזער אונ צונעהמען אללע תלמודישע ספרים, וואס מען וועט געפינען. אחוץ דעם האט ער צוגעשריבען די מלכים פון יענע לאנדער, זיי זאלען די גייסטליכע בעהילפיג זיין. אונ אז מען וועט זיך איבערצייגען אז אין תלמוד געפינען זיך טאקי די ערטער, וואס דאנין האט אנגעוויזען, זאל מען אפענטליך דען תלמוד פארברענען. דעם מוסר האט ער געגעבען א אייגענהאנדיגען בריעף צום עפיסקאפ פון פאריז, ער זאל זיך מיט אללע כוחות משתדל זיין אונ צושטערען די נעסט וואס די בעלי התוספות האבען געהאט אין פראנקרייך.

אין שפאניען אונ ענגלאנד האט מען זיך כמעט ניט געוואלט אומקוקען אויף גרעגאר'ס בעפעהל. נאר אין פראנקרייך האט זיך דער קאני: לודוויג דער ניינטער אנגעהאפט אן דער מסירה מיט ביידע הענד אונ האט געהייסען די יודען, זיי זאלען ארויסגעבען אללע ספרי התלמוד. דערנאך האט ער געהייסען אז ניקאלאי דאנין זאל האבען א אפענטליכען ויכוח מיט פיער רבנים אונ ער האט דערצו אויסגעקליבען ר' יחיאל פון פאריז, ר' משה מקוצי, וואס איז נאר וואס צוריקגעקומען פון זיין לאנגער נסיעה איבער די שפאנישע לאנדער, ר' יהודה בן דוד פון מעלין אונ ר' שמואל בן שלמה פון שאטא־טהיערי (שאטו־טיערדי). דער ויכוח האט בעדארפט זיין אויף לאטייניש אין דעם קאניגליכען הויף דעם 25 יוני 1240, אונ די קלוגע מוטער פונ'ם קאניג בלאנש מיט זייער פיעל גייסטליכע זענען געזעסען דערביי. ר' יחיאל, וואס איז געוועהן א גרויסער חכם אונ האט געקאנט פרעמדע לשונות, האט איבער זיך גענומען צו פעראנפערן דעם תלמוד, אונ האט צום ערשטען אנגעהויבען דערפון וואס ער האט זיך פעררופען אויף די געזעצע, וואס שיצען דאס אינעוויינגסטע לעבען פון די יודען, אונ האט בעוויזען אז קיינער האט קיין רעכט ניט צו משפט'ן א זעלכע ספרים, וואס זענען ביים יודען הייליג. די קאניגין האט איהם בערוהיגט, אז מען וויל דא נאר ניט בערירען די יודישע אמונה, אונ האט איהם געבעטען ער זאל נאר געבען רעכטע תשובות אויף אללע שאלות וואס מען וועט איהם פארלייגען. אז ניקאלאי דאנין האט געפאדערט פון ר' יחיאל'ן ער זאל געבען א שבועה אז ער וועט זאגען דעם ריינעם אמת, האט ער געאנפערט, אז ער האט נאך אויף זיין גאנץ לעבען ניט געשווארען, אונ די קאניגין

האט איהם בעפרייהט דערפון. דערנאך האט זיך אנגעהויבען דער וכוח צווישען ניקאלאי דאנין אונ ר' יחיאל'ן, וואס האט געדויערט גאנצע צוויי טאג. אללע יודען פון פאריז האבען דערוויל געפאסט, וויל זיי האבען געפיהלט אז קיין גוטס קאן דערפון ניט ארויס. אויפ'ן דריטען טאג האט מען ארויסגערופען ר' יהודה בן דוד פון מעלין, וואס איז דערוויל געזעסען פערשפארט אין א בעזונדער חדר, כדי ער זאל זיך ניט קאנען אבריידען מיט די איבריגע רבנים, אונ אז ר' יהודה האט אויך געזאגט דאס אייגענע וואס ר' יחיאל, האט מען שוין קיינעם מעהר ניט געפרעגט, אונ איינער פון די גייסטליכע, וואס האט באמת געהאט נאטש אין הארצען, האט פארגעלעגט מען זאל די יודען בעפרייען פון די פאלשע בעשולדיגונגען אונ זיי אבגעבען די ספרים. אזוי איז טאקי געשעהן, נאר צום אומגליק איז תיכף דער פרומער גייסטליכער, וואס האט זיך ארויסגעשטעלט פאר די יודען, געשטארבען פלוצלונג אונ די איבריגע גייסטליכע האבען אנגעהויבען שרייען אז דאס איז געוועהן א עונש דערפאר וואס ער האט ניט דערלאזט מען זאל פארברענען דעם תלמוד. דער קאניג האט זיך געלאזט איינרעדען אונ האט געהייסען מען זאל שוין גאר אהן טענות פערניכטען דען תלמוד. אזוי האט מען אים יאהר 1242 אין פאריז אויף פיער אונ צוואנציג וואגען צוזאמען גענומען גאנץ ש"ס אונ מען האט זיי אויף א פרייען פלאץ פארברענט. דאס איז געוועהן א שטארקער בראך פאר די יודען. די פרומע האבען אין דעם טאג אללע יאהר געפאסט, אונ ר' אברהם בדרשי אונ ר' מאיר פון ראטענבורג האבען בעוויינט די שרפה אין א בעזונדער קינה.

דאס פארברענען פונ'ם תלמוד, פונקט ווי אללע אומגליקען באלד אין דער ערשטער צייט וואס זיי טרעפען זיך אין דעם יודישען לעבען—האט ווענינסטענס געפיהרט דערצו וואס אינעווייניג איז תאמיש געווארען רוהיג אונ די פערשיעדענע כתות האבען זיך אויפגעהערט צו קריגען. באלד אבער האט מען געמסר'ט דעם פאפסט אינאקענטי דעם פירטען, אז יודען האבען ווייטער בעקומען ש"ס אונ לערנען מיט גרויס חשק. דער פאפסט האט געבעטען דעם קאניג ער זאל ניט דערלאזען אזא עולה; מען איז נאך א מאל אנגעפאלען אויף די יודישע הייזער, מען האט אויסגעזוכט וואו עס איז נאר דא א בלאטעל שמות אונ מען האט דעם תלמוד ווייטער פארברענט.

אין דייטשלאנד איז די יודישע לאגע אויך ניט בעסער געוועהן. דער קייזער פרידריך האט שוין אזוי געשטעלט דעם שטייגער, אז אויף יודען מאג מען אויסטראכטען וואס מען וויל. אז די מאנגאלען האבען איינגענומען גאנץ רוסלאנד

און פאלען און האבען זיך מיט זייער ווילדען גבור טשינגיס-חאן צוגערוקט ביז צום גרעניץ פון דייטשלאנד, האט דאס פאלק באלד געמאכט די יודען פאר דעם שעיר לעזאזל. גענומען האט זיך עס דערפון וואס צווישען די מאנגאלען האבען זיך אויך געפונען יודען, וואס מען האט גערעכענט אז זיי שטאמען ארויס פון די עשרת השבטים, און צו ליעב דעם האט מען שוין ניט געזשאלעוועט זיך צו קלאגען אויף די יודען, אז זיי האבען געמאכט יד אחת מיט'ן שונא און האבען איהם געשיקט אפילו כלי זין. אוודאי האבען שוין די יודען ביי אזא שרעקליכע בעשולדיגונג, געהאט גענוג לייד און צרות.

אז מען האט געהאלטען די יודען אין רודפ'ן, האט מען זיך באלד ארומגעקוקט אז עס טויג ניט וואס זיי בעשעפטיגען זיך מיט מעדיצין, ווייל פיעל פון זיי זענען געוועהן לייב-דאקטורים ביי קעניגע און מאגנאטען און האבען צו ליעב דעם געקאנט אויספיהרען די גראסטע טובות פאר זייערע אומגליקליכע ברידער. מען האט גאר לאנג ניט געטראכט און אים יאהר 1246 איז אין בעזיע געוועהן א גרויסע אסיפה פון גייסטליכע, און מען האט בעשלאסען אז יודען טארען ניט היילען קיין קריסטען. פון דעסטוועגען האבען טאקי די קריסטען אליין געמוזט ברעכען די תקנה, ווייל ביי א סכנה האט מען געמוזט אנקומען צום יודישען דאקטאר. אז דעם קעניג לודוויג'ס ברודער איז קראנק געווארען אויף די אויגען, האט מען קוים איינגעבעטען דעם יודישען דאקטאר ר' אברהם פון ארראגאניען ער זאל איהם אויסהיילען. אין מאנפעליע האבען פראקטיצירט פיעל יודישע דאקטורים און עטליכע פון זיי זענען געוועהן אויך פראפעסארען אין דער אוניווערזיטאט.

אין ענגלאנד האבען די יודען געמוזט אויסשטעהן אנדערע צרות, בעזאנדערס אז די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו היינריך דעם דריטען, וואס האט געהערשט כמעט זעכציג יאהר. ער איז ניט געוועהן אזא אכזר ווי דער פאטער יאהאנן, נאר ער האט פון זיי אזוי פיעל געלד ארויסגעצויגען אז ער האט כמעט אללע ענגלישע יודען געמאכט פאר אביונים. אין זיבען יאהר האט ביי זיי די מלוכה צוגענומען מעהר פון צוועלף מיליאן פראנק און דערצו האט מען זיי נאך געמאטערט זיי זאלען טראגען דעם שאנדליכען יודישען צייכען, קיין נייע שולען זאלען זיי ניט טארען בויען און דאווענען זאלען זיי שטיל אז די קריסטען וואס געהען נעבען דער שול זאלען ניט הערען זייערע קולות. עס איז אזוי ווייט געקומען אז די יודען האבען געבעטען מען זאל זיי בעסער ארויסלאזען פונ'ם לאנד; דער קעניג האט אבער ניט געוואלט אנווערען אזא הכנסה און זיי

האבען געמוזט בלייבען אין ענגלאנד אונ ליידען.

אודאי האט דאס לעבען פון די שפאנישע יודען, אקעגען זייערע דייטשע, פראנצאזישע אונ ענגלישע ברידער אויסגעזעהן ווי אגן עדן. אין קאסטיליען האט פונ'ם יאהר 1252 ביז 1284 געהערשט אלפאנסא דער צעהנטער, וואס האט זיך ניט געהאלטען אן דעם דרך פון זיין פאטער „פערדינאנד דעם הייליגען" אונ האט בעסער געוואלט אז די וועלט זאל איהם רופען „דער קלוגער". ער איז געוועהן ניט שלעכט געגען די יודען, וואס פיעל פון זיי האבען געדיענט אין זיין חיל ווען ער איז אנגעפאלען אויף שבילה. אז ער האט איינגענומען די שטאדט אונ האט די ערד אוועקגעשענקט זיינע גבורים, האט ער אויך די יודען ניט פערטהיילט אונ האט באלד בעקומען געטריע מענשען, ווייל די יודען פון שבילה, וואס האבען זיך לפנים גערעכענט פאר מהמדנער, וועגען זעהר צופרידען געוועהן וואס זיי האבען געפטר'ט די אלמהדען אונ האבען געקאנט אפען איבערגעהן צום יודענטהום. אלפאנסא האט זיי טאקי אבגעגעבען דריי מאשען (מאצעטען) אונ זיי האבען דארט געמאכט שולען, אונ פאר גרויס דאנקבארקייט האט איהם די יודישע קהלה — ווען ער האט בעדארפט אריינפאהרען אין שטאדט — אקעגען געטראגען אטהייערן שליסעל מיט א העבראישער אונ שפאנישער אויפשריפט: „דער מלך איבער אללע מלכים אפענט אונ דער מלך פונ'ם לאנד קומט אריין". אלפאנסא האט געגעבען יודען די גראסטע שטעלען: זיין פינאנץ-מיניסטער איז געוועהן א יוד, א גרויסער למדן דון מאיר די-מאליא, אונ נאך זיין טויט איז די שטעללע איבערגעגאנגען צום זוהן דון יצחק. ער האט אויך געהאט א יודישען לייב-דאקטאר, דון יהודה בן משה הכהן, אונ אחוץ דעם איז ער געוועהן ארומגערינגעלט מיט פיעל געלערנטע יודען, ווי דער נאטור-פארשער דון ר' שמואל הלוי, וואס האט פאר'ן קאניג געמאכט אקונציגען זייגער, וואס איז געגאנגען מיט'ן כח פון וואסער, אונ דער חזן דון יצחק אבן-סעיד, וואס איז געוועהן א גרויסער אסטראנאם. ווי עס האט זיך אבער ארויסגעוויזען, האט אלפאנסא געלעגט כבוד נאר אויף זיינע געצאהלטע יודישע נוטע פריינד, וואס ער האט אליין געקאנט אונ געשעצט פאר זייערע קענטניסע; דאס גאנצע יודישע פאלק האט ער טאקי ניט געקאנט ליידען אונ האט געזוכט אללע מיטעל ווי אזוי עס צו ערנידריגען. ער האט פאר יודען אויסגעארבייט בעזונדערע געזעצע, ער האט פארוועהרט די קריסטען זיי זאלען ניט עסען אונ זאלען זיך ניט באדען איינעם מיט די יודען, אונ האט געמאכט אז דעם פרייטאג פאר דעם קריסטליכען פסח זאל קיין יוד זיך

ניט טארען ווייזען אויף דער גאס. חאטש דער פאפסט אינאקענטי דער פיערטע האט שוין דעמאלט אפען ערקלעהרט אז די יודען דארפען ניט קיין בלוט אויף פסח, פון דעסטוועגען האט זיך דער בלבול נאך געהאלטען אונ אלפאנסא האט אויך געגלויבט אז די יודען קוילען קריסטליכע קינדער, אונ ווען עס איז זיי אונמעגליך צו בעקומען אלעבעדיג קינד זענען זיי יוצא נאר מיט'ן זכר דערפון אונ מוטשען חאטש אהאלצערנע אדער אוואקסענע ליאלקע; דאריבער האט ער אין זיינע געזעצע אריינגעשטעלט אדין, אז ווי באלד מען וועט געפינען איודען, וואס וועט מאכען אזא שפיעל מיט אליאלקע, איז ער חייב מיתה. עס איז אבער מערקווירדיג, וואס אלפאנסא אליין האט עובר געוועהן אויף אללע זיינע געזעצע: ער האט פערבאטען אז א קריסט טאר ניט ניטצען אפילו דעם רעצעפט, וואס א יוד האט זיך צו איהם צוגעריכט, אונ צום סוף האט ער זיך אלליין נאר געהיילט ביי זיין יודישען לייב-דאקטאר, אונ די אייגענע יודען, וואס ער האט זיי חושד געוועהן אין די ערגסטע נארישקייטען, זענען ביי איהם געוועהן די גרעסטע חשובים אונ זייערע עצות האט ער געפאלגט.

אסך ערגער איז געוועהן די לאגע פון די יודען אין אראגאניען. דער קאניג יאקאב דער ערשטער פלעגט אפט קומען קיין פראנקרייך אונ האט זיך דארט אויסגעלערנט שלעכט צו בעהאנדלען די יודען. אויסער דעם האט ער ליעב געהאט צו טהון אלץ וואס זיינע גייסטליכע ווילען, אונ זיי האבען טאקי געוואלט מען זאל די יודען אנטהון צרות, כדי זיי זאלען זיך גיכער טויפען. בעזאנדערס האט שטארק געוואלט צו ציהען צו זיך יודען אונ מתמדנער דער גייסטליכער דע-פעניאפארטע, וואס האט איינגעפיהרט אז אין די קריסט-ליכע שולען זאל מען לערנען אראביש אונ לשון קודש אונ אויסבילדען אזעלכע גייסטליכע, וואס זאלען פארשטעהן די ביידע לשונות אונ זאלען קאנען ארויס-האפען קרבנות ביי די צוויי פעלקער.

צווישען די גייסטליכע, וואס זענען אימיסטען ערצויגען געווארען דערצו זיי זאלען זיך נאר בעשעפטיגען מיט צורעדען יודען צו דער טויפע, איז געוועהן אליעבהארציגער חבר פון דעם בעקאנטען ניקאלאי דאנין, אויך א געטויפטער יוד, פאבלו כריסטיאני, וואס איז ארויסגעפאהרען איבער דער מדינה זוכען צווישען יודען בעלנים אויף צו בייטען די אמונה אונ האט גאר ניט געפועלט. אז דע-פעניאפארטע האט געזעהן אז די זאך געהט צו שוואך, איז איהם איינ-געפאלען א געדאנק, אז ער זאל מאכען אעפענטליכען ויכוח צווישען פאבלו כריסטיאני אונ דעם רמב"ן, וואס איז דעמאלט געוועהן דער הויפט-רב פון

גערנא (גירונדה) אונ ער האט גערעכענט, אז ווען עס וועט איהם געראטהען דעם רמב"ן איבער צו שפארען אונ ער וועט אננעהמען דאס קריסטענטהום וועלען זיך איהם שוין די איבריגע יודען נאכשלעפען ווי די שאפעלעך. דעם קאניג איז דער פלאן געפאלען אונ אים 20 יולי פונ'ם יאהר 1263 איז אין קאניגליכען הויף געוועהן אגרויסע פערזאמלונג אונ פאר די אויגען פון יאקאב דעם ערשטען אונ אללע שררות אונ גייסטליכע פון ברצלונה אונ אויך פון פיעל יודישע לומדים, וואס דער קאניג האט זיי געשיקט בעטען זיי זאלען זיצען דערביי, האט זיך אנגעהויבען דער וכוח, וואס דע-פעניאפארטע האט אויף איהם ארויפגעלעגט אזוי פיעל האפנונגען. דער רמב"ן האט, אין די פיער טאג, וואס דער וכוח האט געדויערט, ארויסגעוויזען זיין גאנץ חריפות אונ אזוי ווי ער האט פריהער אויסגענומען אתנאי, אז מען מוז איהם לאזען אלדינג זאגען פריי, האט ער מיט זיין שארפען שכל פאראנטפערט אללע שאלות אונ האט פון דעסטוועגען מיט גרויס דרך ארץ גערעדט פון דער קריסטליכער רעליגיאן. פאבלו כריסטיאני איז אויך ניט געגאנגען מיט'ן דרך פון ניקאלאי דאנין, וואס האט געשריען, אז דער תלמוד לאסטערט דאס הייליגקייט פון דער קירכע: ער האט פארקעהרט גערעדט אז פון דער גמרא אליין קאן מען ארויסזעהן אז משיח איז שוין לאנג געקומען אונ אז די קריסטען שטעהען נאהענטער צום אמת. דארויף האט דער רמב"ן געאנטפערט אז נאך דער נביא ישעיהו האט געזאגט, אז ווען משיח וועט קומען וועט מען ניט דארפען מעהר בענוצען קיין כלי זין אונ אללע מענשען וועלען פערבונדען ווערען מיט ברידערליכע ליעבע, צום סוף זעהט מען דאך אז אהן מלחמות קאן מען זיך נאך ניט בעגעהן. אזוי האט דער רמב"ן ניט איין שאלה געלאזט אהן אתשובה. ביי די יודען איז עס אודאי אנגעלעגט געוועהן, נאר פון דעסטוועגען האבען זיי זיך געשראקען אונ נאך די ערשטע דריי טאג, האבען זיי אנגעהויבען באטהען דעם רמב"ן ער זאל זיך אבזאגען פונ'ם וכוח, וויל זיי האבען מורא אז זאל ניט ארויסקומען אסכנה אפילו ווען זיי וועלען בלייבען גערעכט. דער רמב"ן האט דאס איבערגעגעבען דעם קאניג, נאר ער האט געזאגט אז מען מוז שוין דעם וכוח ענדיגען, אונ אויפ'ן פירטען טאג זענען זיך ביידע צדדים צוגאנגען. אונ ווי עס פיהרט זיך ביי וכוחים פון רעליגיאנס-זאכען, איז זיך יעדער געבליבען ביי זיין איבערצייגונג: די יודען האבען געוואוסט ביי זיך אז דער רמב"ן האט זיין זאך געטהון בשלמות, אונ די קריסטען האבען זיך בערימט אז דער יודישער רב איז אוועקגעגאנגען מיט חרפה אונ בושה. דער קאניג אליין האט מיט גרויס כבוד בעגריסט דעם רמב"ן, ער

האט געלויבט זיין טיעפע חכמה אונ האט איהם געזאגט, אז ער זעהט דאס ערשטע מאל, מען זאל קאנען אויף אטעות ברענגען אזוי פיעל אמת׳ע ראיות. דער רמב״ן איז נאך געבליבען עטליכע טאג אין ברצלונה, ווייל מען האט געוואוסט אז שבת וויל דער קאניג מיט עטליכע גייסטליכע אנקוקען די יודישע שול אונ עפיס רעדען מיט׳ן עולם. עס איז טאקי אזוי געוועהן: דער קאניג אונ דע-פעניאפארטע זענען שבת געקומען צום דאווענען אונ האבען זיך ווייטער גע-פריוט בעריהרען די שאלה פון אמונה. דער גייסטליכער האט געזאגט א גאנצע דרשה, נאר דער רמב״ן האט אויך ניט געשוויגען אונ אז זיינע רעד זענען גע-פאלען דעם קאניג, זעהט מען ארויס דערפון וואס ער האט איהם נאך אמאל פאר׳ן פאהרען אויפגענומען ביי זיך אין פאלאץ אונ איהם געשענקט טהייערע מתנות.

נאך דעם וכוח האבען שוין, דאכט זיך, די גייסטליכע בעדארפט פער-שטעהן אז זיי וועלען שוין מיט יודען גאר ניט אויספיהרען; פון דעסטוועגען האט דע-פעניאפארטע געפועלט ביים קאניג ער זאל ארויס שיקען פאבלו כריס-טיאני צו אנדערע יודישע קהלות פון אראגאניען כדי ער זאל דרש׳נען אין די שולען אונ די יודען זאלען איהם מוזען אויסהערען, איהם געבען אללע ספרים וואס ער וועט פאדערן אונ אחוץ דעם זאלען זיי טאקי בעצאהלען אללע הוצאות פון זיין נסיעה. דער קאניג האט אויך דאס בעוויליגט, נאר אז פאבלו כריסטיאני איז צוריקגעקומען מיט גאר נישט, האט ער זיך שוין גענומען אויף ניקאלאי דאנין׳ס דרך אונ האט אויך אנגעהויבען שרייען, אז די גמרא איז א סם פאר דער קריסטליכער אמונה. דער פאפסט קלעמענטי דער פירטער האט דע-מאלט ארויסגעלאזט אבעפעהל מען זאל איבערקוקען דעם תלמוד אונ אויב עס וועלען זיך דארט געפינען די שטעללען, וואס פאבלו כריסטיאני ווייזט אן, זאל מען איהם באלד פערברענען׃ דער קאניג יאקאב האט אבער פערקלענערט די גזרה: ער האט געהייסען צונויפרופען אקאמיסיאן פון גייסטליכע אונ האט זיי אנגעזאגט, זיי זאלען נאר אויסמעקען פונ׳ם תלמוד די ערטער, וואס זיי וועלען זיי האלטען פאר שעדליך. אזוי האט מען אין אראגאניען צום ערשטען מאל צענזורירט דעם תלמוד, אונ אזוי ווי איינער פון די געלעהרטע גייסטליכע, ריימונד מארטין, האט געדרונגען אז אין דער גמרא אליין זענען דא פיעל ראיות אז די קריסטליכע רעליגיאן איז אמת, איז דער תלמוד נציל געווארען פון פייער אונ ער האט זיך נאר געמוזט געזעגענען מיט עטליכע ארויסגעריסענע בלאטער.

דערמיט האבען זיך אבער נאך ניט געענדיגט די גאכוועהנישען פונ'ם וכוח. אזוי ווי פאבלו כריסטיאני איז ארומגעפאהרען אונ האט זיך אומעדום בערימט, אז ער האט ביים וכוח איבערגעשפארט דעם גרעסטען יודישען למדן אונ ער האט איהם געמוזט מודה זיין אז ער האט רעכט, האט דער רמב"ן מורא געהאט טאמער לאזען זיך עטליכע יודען נארען אונ גלויבען איהם אויפ'ן ווארט האט ער זיך ענטשלאסען אויף לשון קודש צו בעשרייבען אלדינג וואס עס איז פארגעקומען, אין וואס עס זענען בעשטאנען די טענות אונ ווי אזוי ער האט זיי פאראנטווארט. דעם ספר האט ער אנגענאמען גענענען „מלחמת חובה“. פון זיין ספר האט ער געגעבען אקאפיע דעם עפיסקאפ פון גערענא (גירונדה) אונ אז ער האט געזאגט אז ער האט גאר ניט דאנגען, האט ער עס צוטהיילט צווישען די יודען. פאבלו-כריסטיאני האט אבער מעהר ניט בעדארפט האבען, ער האט באלד אנגעמאכט א רעש, אז דער רמב"ן איז אנגעפאלען מיט זידלע-רייען אויף די קריסטען, אונ האט געפאדערט מען זאל איהם משפט'ן פאר אזא גרויסען חטא. די גייסטליכע האבען אזוי לאנג געמוטשעט דעם קאניג ביז ער איז מרוצה געווארען אז מען זאל דעם רמב"ן מאכען א פראצעס, נאר ער האט געזעצט זיינע ריכטער ניט פון די גייסטליכע, אונ האט אליין געוואלט זיצען ביי דעם משפט. דער רמב"ן האט זיך גאר ניט בעדארפט קיין סך פאראנטפערן: ער האט דעם קאניג אליין געבעטען ער זאל זאגען צו האט ער ניט געשריבען דעם ריינעם אמת, אונ צו איז אין זיין ספר דא איין איבריג ווארט. אללע האבען ארויסגעזעהן אז דער רמב"ן איז גערעכט, נאר מען האט ניט געוואלט דערביזערן די גייסטליכע אונ דאריבער איז ארויס דער פסק, אז דער רמב"ן מוז אויף צוויי יאהר אוועקפאהרען אונ זיין ספר דארף מען פארברענען. פאר די גייסט-ליכע איז דאס אבער נאך אלץ ווייניג געוועהן אונ זיי האבען אנגעהויבען אזוי צו דרייען אז די מלוכה זאל דעם רמב"ן איבערגעבען זיי אין די האנד אריין, ווייל זיי האבען גוט געוואוסט אז קוים פאלט ער אריין צו זיי אין די האנד וועט ער שוין לעבעדיג ניט ארויס. דער קאניג האט פערשטאנען וואס די חברה מיינט אונ האט זיי דווקא ניט צו ליעב געטהון; ער האט נאך דעם רמב"ן ארויסגעגע-בען א פאפיער אז קיינער טאר איהם ניט טשעפען. דערמיט האט יאקאב דער-צארענט די גייסטליכע, וואס האבען איהם אנגעקלאגט ביים פאפסט קלעמענטי אונ דערביי ארויפגעלייגט די גאנצע תוכחה אויף די יודען. דער רמב"ן האט פערשטאנען אז סאי ווי סאי קאן ער דא ניט גוט אבשניידען, אונ ווי שווער עס איז איהם געוועהן ביי זיבציג יאהר אוועקצופארען זיין פאטערלאנד, ביידע זיהן,

די ישיבה אונ זיינע תלמידים אונ אנהויבען זיך ארומשלעפען איבער דער וועלט, האט ער זיך געמוזט ענטשליסען אוועקצופאהרען קיין ארץ־ישראל, וואהין זיין הארץ האט איהם שוין לאנג געצויגען. עס איז איהם אבער ניט בעשערט געוועהן אויך אויפ'ן נייעם ארט נחת צו האבען: ער האט געפונען די היילינע שטאדט עלענד אונ פערוויסט: די מאנגאלען האבען גראד פריהר מיט זעכס יאהר א תל געמאכט פון ירושלים, אונ נאר צוויי יודישע משפחות האט ער דארט געטראפען, אונ די ערשטע צייט האט ער אפילו ניט געהאט קיין מנין צום דאווענען. ביטערע טרערען האט דער רמב"ן פערגאסען אויף דעם „חורבן" וואס ער האט מיט אייגענע אויגען געזעהן, נאר ער האט פערשטאנען אז מיט וויינען אונ קלאגען וועט ער גאר ניט מאכען, אונ ער האט צוזאמען גענומען זיינע לעצטע כוחות אונ האט אנגעהויבען ארבייטען, אונ גאר אין א קורצע צייט האט ער געעפענט עטליכע שולען אונ האט ארום זיך געזעהן הונדערטער תלמידים, וואס האבען ביי איהם געלערנט תורה אונ זענען דורך איהם צום ערשטען מאל בעקאנט געווארען מיט דער „קבלה". אפילו קראימעס האבען ביי איהם געלערנט, אונ דער בעריהמטער קראימעשער למדן, אהרן בן יוסף איז אויך געוועהן איינער פון זיינע תלמידים. אזוי האט זיך דער רמב"ן אבגעלעבט זיינע אלטע יאהרען אויף דער היילינער ערד, אונ האט איבערגעלאזט א פירוש אויף דער תורה, וואס בעווייזט אז די סודות פון קבלה האבען ניט פערדונקעלט זיין ליכטיגען פערשטאנד, אונ אז אפילו אויף דער אלטער האט ער זיך אויסגעצייכענט מיט זיין גרויס חריפות.

דער גייסט פונ'ם רמב"ן, וואס האט זיך מעהר געהאלטען אן די סודות פון קבלה, איז איבערגעגאנגען צו זיינע תלמידים, וואס ער האט געלאזט אין איירופא, אונ בעזאנדערס צו ר' שלמה בן אדרת (רשב"א), ווייל באלד נאך זיין טויט האבען זיך אנגעהויבען פאר די יודען גאר די ערנסטע צייטען, אונ קיין אנדער נחמה ווי די בלינדע אמונה, אז מען דארף אלדינג אננעהמען פאר ליעב אונ מען טאר דעם רבונו של עולם קיין קושיות ניט פרעגען, איז זיי ניט געבליבען. אז עס האט זיך אין דייטשלאנד נאך דעם קייזער פרידריך'ס טויט, אנגעהויבען א אינוועניגסטע קריעג, צווישען די גהיבעלינען, וואס האבען געהאלטען מיט'ן קייזער, אונ די גועלפען, וואס האבען נאר געהאלטען פונ'ם פאפסט, האבען ביידע צדדים אויסגעלאזט זייער ביטער הארץ צו די יודען, אונ מען האט געמאכט אגאנצע שחיטה אין פיעל שטאדט, ווי ווייסענבורג, מאגדענבורג, ארנשטאדט, קאבלענץ, זינציג, ערפורט אונ נאך

אנדערע. עס האבען זיך געפונען אין דייטשלאנד א סך קריסטליכע משפחות, וואס האבען זיך נאר אבגעגעבען דערמיט וואס זיי האבען געברענט אונ געבראטען די יודען, אונ דערפאר האט מען זיי גערופען „יודענבראטער". די שנאה צו די יודען איז געוועהן אזוי גרויס אז ביי א גרויסער פערזאמלונג אין וויען, אים יאהר 1264, האט מען אין זין געהאט זיך צו בעשעפטיגען מיט יודישע מלבושים, אונ מען האט בעשטימט אז אויסער דעם צייכען אויף די קליידער זאלען יודען טראגען אויפ'ן קאפ שטריימלעך מיט שפיצען, כדי מען זאל זיי גיכער דערקאנען ווען מען וועט זיך דארפען מיט זיי אבּרעכענען, אונ אויסער דעם זאלען די גאסען-יונגען האבען וועמען נאכצולויפען אונ נאכווארפען שטיינער.

אין פראנקרייך האבען די גייסטליכע פערשפארט פיעל צו טענה'ן מיט דער מלוכה זי זאל די יודען צו פרעסען; דער קעניג לודוויג האט ניט אומזיסט פערדיענט דעם טיטעל „דער הייליגער": א יאהר פאר'ן טויט האט ער נאר נאהענט צו זיך צוגעלאזען פאבלו-כריסטיאני, אונ דער האט איהם געגעבען איין עצה, אז ער זאל הייסען די יודען אנגייהען אויף זייערע קליידער פון פארענט אונ פון הינטען א רויטע ראד, כדי מען זאל זיי דערקאנען פון אללע זייטען.

אין אונגארן אונ פאלען איז א ביסעל שווערער אנגעקומען די גייסטליכע ארויפצוברענגען די מלוכה דארויף זי זאל אויך רודפ'ן די יודען, וואס מען האט נאר געמוזט אנקומען צו זיי אונ זיי געבען די בעסטע שטעללען, ווייל קיין פעהיגערע פאר די יודען האבען זיך דארט ניט געפונען. דער אונגארישער קעניג בעלא דער פיערטער האט אפילו געשיצט די יודען אונ האט זיי געגעבען די גראסטע פרייהייט. ערשט אים יאהר 1279 האבען די קאטוילישע גייסטליכע געמאכט איין אסיפה אין דער שטאדט אפען אונ האבען אויסגעארבייט גאנצע תקנות פאר די יודען פון אונגארן, פאלען, קראאטיען, דאלמאציען, סלאוואניען אונ גאליציען אונ דאס ליעדעל, וואס מען האט געזונגען כמעט אין גאנץ איירופא, האט זיך דארט אויך אנגעהויבען הערען. יודען האבען געמוזט טראגען א בעזונדער צייכען, אונ האבען ניט געטארט וואהנען אין איין הויז מיט א קריסט. די ערשטע צייט האט זיך דאס פאלק ניט אומגעקוקט אויף די נייע גזירות, אונ די יודען האבען זיי ערשט דערפיהלט שפעטער מיט פונפציג יאהר אז דער קעניג לאדיסלויס (לדיסלב) דער פערטער האט זיך געכאפט אויסצופיהרען מיט חשק אלדינג וואס מען האט אויסגעטראכט ביי דער אסיפה אין אפען.

אין שפאניען איז אויך ניט אזוי גרינג געוועהן מיט אמאהל בינדען די יודען מיט נייע געזעצע, ווייל, ערשטענס האבען זיי געהאט זעהר פיעל נוטצע פריינד צווישען די מהמדנער, אונ צווייטענס איז די גאנצע בילדונג איינגע־שטאנען ביי זיי אין די האנד, אפילו אלפאנסא דער צעהנטער, וואס האט אלליין אנגעשריבען די געזעצע געגען די יודען, האט געמוזט איבערקוקען אונ האט פארט ניט געהאט מיט וועמען זיך צו בענוצען אויסער יודען. זיין פינאנץ־מיניסטער איז געוועהן דעם אלטען דון מאיר'ס זוהן, דון יצחק דע־מאליאה, אונ האטש דער פאפסט ניקאלאי דער דריטער האט איהם לאנג ניט געקאנט מוחל זיין פאר אזא עבירה, פון דעסטוועגען האט ער זיך ניט ווימענדיג געמאכט כל זמן ער האט פערשטאנען אז דאס איז פאר איהם א טובה. ערשט אים יאהר 1280 איז אלפאנסא אפענטליך ארויסגעשפרונגען געגען די יודען אונ עס האט זיך גענומען דערפון וואס זיין זוהן, דער פרינץ סאנבא (שאנגו) האט איינגעבעטען דון יצחק דע־מאליאה ער זאל איהם ארויסגעבען פון דער קאססע א גרויסע סומע געלד אונ ער האט איהם ניט געקאנט מעיז זיין. אז אלפאנסא איז דערפון געוואהר געווארען, האט ער געהייסען דעם יודישען מיניסטער שמידען אין קייטען אונ איהם איינזעצען אין תפיסה. אומזיסט האט סאנבא (שאנגו) געבעטען פאר איהם אונ געוויזען אז ער איז אין דער זאך ניט שולדיג: אלפאנסא האט איהם געהייסען טויטען, אונ אויסער דעם איז ער אנגעפאלען אום שבת אויף אללע יודען, אונ זיי האבען געמוזט בעצאהלען א גרויסע געלד־שטראף. דאס האט שטארק פערדראסען סאנבא'ן; ער האט אנגעמאכט א מרידה געגען פאטער אונ האט אנגערייצט די גרעסטע לייט פון דער מדינה אונ אלפאנסא איז פאר צרות באלד געשטארבען. סאנבא (שאנגו) האט אויף די יודען בעסער געקוקט, נאר אזוי ווי ער האט זעהר ליעב געהאט געלד, האט ער פון זיי אללע מאל געשלעפט מס, אונ די אכציג יודישע קהלות פון קאסטיליען, וואס זענען בעשטאנען פון אכט הונדערט פונפציג טויזענד נפשות, האבען איהם געמוזט יעדעס יאהר אריינטראגען איבער זעכס מיליאן פראנק. נאר דאס אלליין איז שוין גוט געוועהן, וואס דער גאנצער גזר איז אויסגעגאנגען צו דער מטבע.

נאר גוט איז געוועהן אין יענער צייט די יודען פון פארטוגאל, ווען די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו די קעניגע אלפאנסא דעם דריטען, וואס האט געהערשט פון 1248 ביז 1279, אונ דיניץ, וואס האט געהערשט פון 1279 ביז 1325. זיי האבען דארט ניט געוואוסט פון קיין שום בעזונדער צייכען אויף די מלבושים, זיי האבען ניט בעדארפט געבען די גייסטליכע מעשר פון זייער

פערמעגען ווי אמאל, אונ פיעל פון זיי האבען פערנומען די בעסטע שטעללען. דער קאניג דיניץ האט געהאט א יודישען פינאנץ-מיניסטער, דון ר' יהודה, וואס האט זיך אויך געדעבענט פאר לאנד-רב פון גאנץ פארטוגאל, אונ איז געוועהן אזוי רייך, אז ער האט געקאנט קויפען א גאנצע שטאדט. די גייסטליכע האבען זיך אפילו אפט געפרובט דארט אויך ארייננצולאזען דעם גיפט פון שנאה צו די יודען, אונ עס פלעגט אפט קומען צו א מחלוקת צווישען זיי אונ דער מלוכה, נאר עס האט זיי ניט געהאלפען, אונ אפילו אז זיי האבען איין מאל געפועל'ט ביים קאניג דיניץ ער זאל זיך ניט אזוי צולאזען צו די יודען, איז דאס נאר געוועהן לפנים, אונ די מלוכה האט ניט אויפגעהערט צו שאטצען די יודען אונ צו האבען צו זיי דאס צוטרויען.

---

9 דאס שטארקע פרומקייט אונ די קבלה.

(1270—1325 נאך קריסטוס געבורט).

וואס מיט די יודען אין אייראפא האט זיך ניט איבערגעטהון, איז שפאניען אלץ געוועהן א מקום תורה, אונ גאנצע צוויי יאהרהונדערטע האבען דארט די לומדים הויך געהאלטען די פאהן פון יודישקייט. דעם רמב"ן'ס תלמיד ר' שלמה בן אברהם בן אדרת (הרשב"א), וואס איז פערציג יאהר געוועהן רב אין ברצלונה, האט געשם'ט אויף דער וועלט אונ צו איהם פלעגט מען זיך ווענדען מיט שאלות ניט נאר פון אללע איירָאפייאישע לאנדער, נאר אפילו פון ארץ-ישראל, חאטש אין דער איינענער צייט האט אין שפאניען געלעבט ניט קיין קלענערער מאנן, ר' אהרן ב"ר יוסף הלוי. דאס גרויסקייט פון ר' שלמה בן אדרת איז בעשטאנען אין דעם, וואס ער האט אבגעהיט די יודען אי פון אינוועניג, ווייל דעמאלט האט זיך ווייטער אנגעהויבען א מחלוקת צווישען די אויפגעקלערטע אונ פרומע, אי פון דרויסען, ווייל אין שונאים האבען די יודען קיין מאל קיין מאנגעל ניט געהאט, אונ אויך דעמאלט האבען זיך אבגעזוכט געגוג גיפטיגע צונגען, וואס האבען ארויסגעגעבען רכילות אונ לשון הרע מעהר ווי מען דארף. אזא חברה האט מען שטאנדיג בעדארפט אבשלאגען די פליענעל אונ דארויף האט ר' שלמה בן אדרת זיין מיה ניט געזשאלעוועט. אז דער גייסטליכע ריימונד מארטין, וואס האט אמאל געזאגט א גוט ווארט וועגען תלמוד אונ האט איהם ניט געלאזט פארברענען, האט זיך בענוצט מיט זיין בקיאות אין אללע יודישע ספרים אונ האט אנגעשריבען צוויי ביכער, וועלכע זענען געוועהן פול מיט גיפט געגען די

יודען, האט ר׳ שלמה בן אדרת פערשטאנען אז דא טאר מען ניט שווייגען, ווייל די איבריגע שונאים, וואס וויסען גאר ניט וואס עס טהוט זיך אין דעם יודישען לעבען, קאנען אננעהמען מארטין׳ס ווארטער ווי עפיס רעכטס, אונ שפעטער זיך בערופען אויף זיי ווי אויף פעסטע בעווייזע, אונ דעריבער האט ער אנגעשריבען א תשובה אונ האט איהם אבגעלייקענט אללע זיינע מיינונגען מיט ישוב הדעת אונ מיט גרויס דרך ארץ, ווי עס שטעהט אן אעהרליכען מענשען, וואס וויל ניט אפילו זיין געגנער׳ס כבוד אנרירען.

פלוצלונג האט זיך נאר ווייטער ארויסגערוקט די אלטע שאלה וועגען דעם הייליגקייט פונ׳ם רמב״ם׳ס ספרים. די שאלה איז נאך אמאל אויפגעוועקט געווארען צווישען די דייטשע אונ איטאליענישע יודען אונ פון זיי איז זי אריבער קיין ארץ ישראל אונ האט זיך פון דארט ערשט רעכט צוברענט; אין שפאניען אונ אויך אין א מהייל ערטער פון פראנקרייך איז שוין דער רמב״ם צו הויך געשטאנען ביים פאלק אונ בייַ די רבנים אונ עס האט גאר קיינעם ניט געקאנט איינפאלען צו פרעגען עפיס א שאלה. איינער פון די פראנצאזישע מקובלים ר׳ שלמה הקטן (פעטיט), האט זיך אוועקגעלאזט קיין עכו; דארט איז אין יענער צייט געוועהן דער הויפט־פונקט פון אללע מקובלים אונ פון דארט האט ער געשאסען מיט גיפטיגע פיילען אויף די וואס האבען ניט געהאלטען מיט זיי אונ האט געוואלט אבמעקען אפילו דעם רמב״ם׳ס זכר. ער האט גערעכענט אז אין ארץ ישראל וועט ער עס בייַ אללע גרינג פועל׳ן אונ פון אללע זייטען וועט מען ווארפען דעם רמב״ם׳ס ספרים אין פייער אריין. ער האט אבער א גרויסען טעות געהאט, ווייל דער ריש גלותא, ישי בן חזקיהו האט אליין זעהר שטארק געהאלטען פונ׳ם רמב״ם אונ אויסער דעם איז ער געוועהן דער בעסטער פריינד פון זיין ענ־קעל דוד, דער נגיד איבער אללע יודישע קהלות פון מצרים, אונ קוים האט ער דערהערט וואס ר׳ שלמה פעטי (הקטן) וויל אויפטהון, האט ער איהם באלד געשיקט זאגען אז ווען ער וועט זיך נאך אמאל דערוואגען ארויס־צושפרינגען געגען רמב״ם, וועט ער איהם אין חרם אריינלעגען. פיעל רבנים פון קליין־אזיען האבען אויך מסכים געוועהן צו דער דעה פונ׳ם ריש גלותא.

ר׳ שלמה פעטי איז אבער בייַ זיך ניט אראבגעפאלען, ער איז באלד אוועק־געפאהרען קיין איראפא, אונ האט אנגעהויבען צו ארבייטען מיט די דייטשע רבנים זיי זאלען אסר׳ן דעם רמב״ם׳ס ספרים. אז ער האט שוין געהאט אסך הסכמות פון דייטשע אונ א טהייל פראנצאזישע רבנים, האט ער זיך ענטשלאסען צוריקפאהרען קיין ארץ ישראל אונ נאך מיט דער הילף פון די הסכמות ווייטער

פיהרען די מלחמה. ער איז אומיסטען געפאהרען איבער איטאליען, ווייל ער האט געהאפט דארט אויך צו געפינען וואס זאלען איהם מסכים זיין, און צום סוף האט ער דארט אויף יעדען שריט נאר בעגעגענט געגנער. אין איטאליען איז גראד דעמאלט די לאגע פון די יודען געוועהן גאר ניט שלעכט און אומעדום אין אללע קליינע מלוכות, וואס דאס לאנד איז פון זיי דעמאלט בעשטאנען, האט מען זיי געגעבען פאלקאמענע פרייהייט. אין פערארא האט זיך די יודישע קהלה געפיהרט זעלבסט-שטאנדיג, און קיינער האט זיך ניט געשטארט צו זייערע עסקים. דער קעניג פון סיציליען, קארל פאן אנזשוא, האט געהאלטען ביי זיך א יודישען לייב-דאקטאר פאראג אבן-שלמה, וואס איז מיט זיין חכמה געוועהן בעריהמט אויך צווישען די קריסטען, און אפילו דער פאפסט אליין האט זיך געהיילט ביי א יודישען דאקטאר, יצחק בן מרדכי, וואס מען האט איהם אויך גערופען מאיעסטרא גאיא. אין יענער צייט האבען זיך אין איטאליען ארויסגעוויזען פיעל געלערנטע יודען, וואס פון זיי איז בעזאנדערס בעקאנט ר׳ הלל פון וועראנא, איינער פון די לומדים וועלכע זיי האבען אללע זייערע חקירות געשעפט פונ׳ם רמב״ם. אודאי האט ר׳ שלמה פעטי דארט גאר ניט געקאנט מאכען. דערפאר האט ער זיך אין ארץ ישראל גאר מיט איין אנדער חשק גענומען צו זיין ארבייט און האט אויך געפונען פיעל יודען וואס האבען אפענטליך אנגעהויבען מחלל זיין דעם רמב״ם׳ס ספרים און שרייען אז ער איז געוועהן איין אפיקורוס. ווי עס שיינט, האבען זיינע לייט זיך דעמאלט אריבער געהאפט קיין טבריה און האבען אויפ׳ן רמב״ם׳ס מצבה אויסגעמעקט די פריהריגע אויפשריפט און אנגעשריבען אנייע, וואס לאסטערט דעם היילינען זכר פונ׳ם צדיק. פון דעסטוועגען האבען ניט אללע אין עכו געהאלטען מיט די מקובלים, עס איז באלד ארויס א שרעקליך מחלוקת, עס איז אפט געקומען צו א געשלאג און ניך זענען דערפון געוואהר געווארען די יודען פון אנדערע לאנדער.

מען קאן זיך פארשטעלען וואס פאר א רעש עס האט אומעדום אנגעמאכט די טרויעריגע ידיעה אז דווקא אין ארץ ישראל פארברענט מען אפען דעם רמב״ם׳ס ספרים: אללע גרויסע לומדים זענען דערציטערט געווארען און בעזאנדערס האט ניט געקאנט איינרוהען ר׳ הלל פון ווערונא. ער האט באלד געשיקט א בריעף דעם רמב״ם׳ס עניקעל דוד מימוני און האט איהם פארגעלעגט מען זאל אין אלעקסאנדריען מאכען א גרויסע אסיפה פון אללע רבנים, וואס וואהנען אין די מזרח-לאנדער, און זיי זאלען פאדערען ביי די דייטשע רבנים וואס

האבען געגעבען זייער הסכמה ר' שלמה פעטי, זיי זאלען אנווייזען אין וואס עס ליענט דאס אפיקורסות אין דעם רמב"ם'ס ספרים און אזוי ווי דאס דערוויזען איז גאר קיין מעגליכקייט ניט וועלען זיי זיך מוזען אונטערגעבען, אלא ניט זאל מען זיי פשוט אריינלעגען אין חרם. דוד מימוני האט ניט בעדארפט ווארטען אויף בריעף פון אייראפא; קוים איז ער געוואהר געווארען וואס די ארבייטען פאר מעשים, איז ער באלד געקומען אין עכו און האט דארט געפונען פיעל גוטע פריינד, וואס האבען איהם געהאלפען צו בעשיצען דעם זיידענ'ס כבוד. דער ריש גלותא פון מאסול דוד בן דניאל. האט צוזאמענגענומען עלף רבנים און האט מודיע געוועהן אז ווער עס וועט זיך ערלויבען צו רעדען עפּיס אקעגען דעם רמב"ם, וועט ער בעשטראפט ווערען מיט'ן חרם; דאס אייגענע האט אויך געטהון דער ריש גלותא פון דמשק, ישי בן חזקיה, און ער מיט נאך צוועלף רבנים האבען ארויסגעגעבען א בעפעהל אז יעדער איז מחויב צו צושטעללען דוד מימוני די כתבים וואס די געגנער האבען ארויס געלאזט איבער דעם רמב"ם, און ער זאל זיי שוין פערניכטען, כדי עס זאל מעהר ניט געשאנדעט ווערען זיין אונשטערבליכער נאהמען. נאר ניך האבען זיך די געגנער געקאנט איבערצייגען אז אללע בעסטע יודען האבען זיך פון זיי אוועקגעקעהרט. דער פארשטעהער פון דער גרעסטער יודישע קהלה אין צפת, ר' משה בן יהודה כהן, איז אימיסטען אראבגעפאהרען קיין טבריה און מיט אגאנצען בית דין האט ער אויפ'ן רמב"ם'ס קבר ערקלעהרט אז אללע געגנער פון זיינע ספרים זענען אין חרם. דערמיט האט ער אויסגעדריקט דעם ווילען גאנץ ארץ ישראל און דער פארשטעהער פון די יודען אין בגדד סעיד-אדאולא איז דערפון אויך צופרידען געוועהן, און אזוי ווי יעדער רב, וואס האט א חלק אין דער מלחמה געגען די געגנער, האט זיין פסק אנגעשריבען אויף פאפיער, האט דער ריש גלותא ישי בן חזקיהו אללע פאפיערען אוועקגעשיקט קיין ברצלונה צו ר' שלמה בן אדרת און דער בעריהמטער דיכטער פון יענער צייט, שם טוב פלכרא האט ארויסגעלאזט א בעזונדער ספר און האט געוויזען אז זעהר וועניג מענשען פערשטעהען דעם אמת'ן ווערטה פונ'ם „מורה נבוכים"; אבער אזא ספר, וואס זאל פארענטפערן דעם רמב"ם, האבען שוין די יודען מעהר ניט גענאטהיגט, ווייל אין שפאניען איז דעם רמב"ם'ס זכר געוועהן צו הייליג און קיינער האט דארט גאר ניט בעדארפט האבען מען זאל אויף איהם מלמד זכות זיין, און אין דייטשלאנד האבען די רבנים אויפגעהערט מעהר שטרייטען

ווענען רמב״ם, ווייל עס איז זיי אזוינס פארגאנגען אז זיי האבען שוין דעם ויכוח פארגעסען.

זעהר א ביטערע צייט האט זיך טאקי אנגעהויבען פאר די יודען אין דייטשלאנד, ווען די מלוכה איז איבערגעגאנגען צום קייזער רודאלף פאן האבסבורג, וואס האט זיי אנגעטהון אזוי פיעל צרות אז זיי האבען זיך געמוזט ענטשליסען אין גאנצען צו בערלאזען דאס לאנד. רודאלף איז געוועהן א שטארקער נצרך און צו ליעב געלד האט ער די יודען געטהון אי טובות אי רעות: איז ער געוועהן אין אנויטה, האט ער די יודען געוויזען א פריינדליכע מינע און האט זיי אויסגעלעדיגט די קעשינעס; האבען זיך ווידער די יודען בערוהיגט און געמיינט אז אזוי וועט שוין שטענדיג זיין, האט ער פלוצלונג ארויסגעלאזט א נייע גזרה און ווייטער ביי זיי געצאפט געלד. דעריבער האבען זיך אין יענער צייט בעגייהט אסך בעשולדיגונגען, וואס נאך דער פאפסט אינאקענטי דער פירטער האט געגעבען זיין הסכמה אז זיי זענען פאלש. רודאלף האט אבער געוואלט מען זאל זיך אנחאפען אן די אלטע ליעגענס, כדי ער זאל קאנען שינדען פון די יודען די הויט. אים יאהר 1283 האט מען אין מאינץ פונקט אום פסח געפונען א טויט קריסטליך קינד און דאס פאלק האט באלד ארויסגעלאזט א קלאנג אז די יודען זענען די רוצחים. אומזיסט האט זיך דער ערצבישאף ווערנער אנגענומען פאר די אומשולדיגע יודען, מען האט איהם ניט געוואלט הארען און צעהן יודישע מאינצער בעלי בתים האבען בעצאהלט מיט׳ן לעבען, חוץ וואס מען האט כמעט אללע יודישע הייזער אבגעראבעוועט. אין דעם איינעם טאג האט מען אויך דערהרג׳ט זעכס און צוואנציג יודען אין באכראך. רודאלף האט זיך אפילו דערנאך אבגערעכענט מיט די רוצחים, נאר דאס פאלק האט פערשטאנען אז דאס איז נאר געטהון געווארען לפנים, און אז מען מאג די יודען ווייטער שלאגען. אזוי איז טאקי געוועהן: אין צוויי יאהר ארום האט מען אין מינכען אויסגעטראכט אז די יודען האבען אבגעקויפט א קריסטליך קינד ביי איין אלטער פרוי און האבען עס דערהרג׳ט. דאס פאלק האט לאנג ניט געטראכט און האט אנגעהויבען הרג׳נען יודען אין די גאסען, וועמען מען האט נאר געחאפט; אז מען האט דערהערט אין שטאדט וואס עס טהוט זיך, האבען זיך זעהר פיעל יודען בעהאלטען אין שול, נאר די רוצחים האבען אנגעצונדען די שול פון אללע זייטען און הונדערט אכטציג יודען זענען פארברענט געווארען. שפעטער מיט א יאהר האט מען אין אבערוועזל און באפפארד געשיידט זעהר פיעל יודען, ווייל מען האט אויסגעטראכט אז זיי האבען דער־

דערג'ט איין אלטען מאנן אונ אויסגעצאפט זיין בלוט. עס איז מערקווירדיג, אז די מלוכה פלעגט זיך דווקא ארויסשטעללען פאר די יודען, נאר זי פלעגט שטענדיג פארשפאטיגען אונ קומען גראד אין דער צייט, ווען יודיש בלוט האט זיך שוין געגאסען אונ טויטע קערפערס האבען זיך געוואלגערט. ערשט דעמאלט פלעגט רודאלף פסקנען אז די קריסטען טהוען ניט גוט אונ ביי די יודען נעהמען טאקי פסק־געלד.....

דערפון וואס אפילו די יודען, וואס זענען שוין געוואוהנט מיט קלאפ, איז נמאס געווארען אזוי פיעל צו ליידען, קאן מען פארשטעהן אז מעהר אויס־האלטען זענען זיי ניט געוועהן אין כח. כמעט אללע יודען פון מאינץ, ווארמס. שפייער, אפענהיים אונ נאך אנדערע שטאדט האבען זיך אוועקגעלאזט אים יאהר 1286, איינעם מיט'ן בעריהמטען רב, ר' מאיר פון רוטענבורג (מהר"ם מרוטענבורג), וואס איז געוועהן בעקאנט פאר א גרויסען צדיק, קיין ארץ ישראל. דאס וואס זיי האבען זיך ענטשלאסען אויף אזא ווייטע נסיעה, האט זיך גענומען דערפון וואס זיי האבען געהערט אז ערגיץ אין דער מזרח זייט איז אויפגעגאנגען פלוצלונג די זונן אונ יודען זענען דארט נאר עולה לגדולה געווארען. די ליכטיגע שיין וואס האט צו זיך צוגעצויגען די פערוואגעלטע דייטשע יודען איז טאקי געקומען פון דעם לאנד, וואס איז געלעגען צווישען סיריען אונ דעם קאספישען ים אונ וואס דער מאנגאלישער קעניג ארגון האט דארויף געהאט צו שאפען. ביי דעם קעניג האט געדיענט א יודישער לייב־דאקטאר סעד־עבדאולה, א מענש פון גרויסע קענטניסע, וואס האט איהם ניט נאר געהאלפען ביי א קראנקהייט נאר אויך געגעבען אפט די בעסטע עצה אונ איז מיט דער צייט געווארען דער גרעסטער חשוב אונ ביי איהם איז געוועהן די גאנצע דעה. דער שם פון אזא יודען, וואס מען האט געמאגט רעכנען אויף איהם, אז דאס איז א מין משיח, איז גיך אנגעקומען קיין אייראפא אונ די דייטשע יודען האבען אוועקגעווארפען זייערע הייזער אונ האבען זיך געלאזט זוכען די ווייטע מדינה, וואו זייער ברודער האט געקאנט דערגרייכען אזא גליק. צום אנהייב האט עס ביי רודאלפ'ן ניט אויסגעמאכט וואס א טהייל יודען פאהרען ארויס, ווייל ער האט זיך גערעכענט פאר קהל'ס יורש אונ האט צוגענומען דאס גאנצע פערמעגען וואס איז פון זיי איבערגעבליבען, נאר אז ער האט א קוק געטהון אז עס וועט באלד טאקי קיין איינציגער יוד ניט בלייבען אין לאנד אונ ער וועט פערלירען אזא גרויסע הכנסה, האט ער זיך מיישב געוועהן אז דאס טויג פאר איהם ניט אונ האט געהייסען פערהאלטען דעם רב ר' מאיר פון רוטענבורג

אונ איהם איינזעצען אין געפאנגנ'ס. חאטש מען האט ר' מאיר'ן געהאלטען מיט גרויס כבוד פון דעסטוועגען האבען די יודען ניט געקאנט איבערטראגען אז אזא צדיק זאל זיצען אין תפיסה אונ זיי האבען פארגעלעגט רודאלפ'ן א גרויסע סומע געלד אבי ער זאל בעפרייהען ר' מאיר'ן. רודאלף האט שכל געהאט, דאס געלד האט ער צוגענומען אונ ר' מאיר'ן האט ער ניט ארויסגעלאזט, כדי ער זאל עפים נאך אויסרייסען. די יודען זענען פערטיג געוועהן אוועקצוגעבען דעם לעצטען גראשען, נאר ר' מאיר אליין האט ניט געוואלט מען זאל איהם אויסלייזען, ווייל ער האט מורא געהאט עס זאללען אנדערע מלכים אויך ניט טהון דאס איינענע אונ זאלען ניט איינזעצען די רבנים, אונ דורך דעם אויסגארען ביי זיי געלד. אזוי איז ר' מאיר פינף יאהר געוועהן אין געפיינגעניס אין דער שטאדט ענזיסהיים אין עלזאס אונ איז דארט געשטארבען. נאך זיין טויט האט די מלוכה ניט געוואלט ארויסגעבען זיין קארפער ביז זיסקינד אלכסנדר ווימפפען פון פראנקפורט האט אריינגעטראגען רודאלפ'ס יורשים וויפיעל זיי האבען פערלאנגט, אונ האט ערשט א לאנגע צייט נאך ר' מאיר'ס פטירה איהם געבראכט אין ווארמס צו קבר ישראל. דער פאר האט ר' זיסקינד געבעטען אז נאך זיין פטירה זאלל מען איהם ברייננען צו קבר ישראל נעבען רבינו מאיר'ס קבר.

אין דער איינענער צייט האט זיך אויסגעגאסען דער צארן אויך אויף די ענגלישע יודען אונ זיי זענען נאך געוועהן אומגליקליכער פון זייערע דייטשע ברידער. דער קאניג עדוארד דער ערשטער איז דווקא ניט געוועהן קיין שלעכטער, חאטש אויף מס נעהמען ביי די יודען צעהן מאל אזוי פיעל ווי ביי אנדערע איז ער אויך געוועהן א גרויסער בעלן, נאר ווי אזוי עס איז האט ער זיי פארט אבגעהיט זיי זאללען זיך קאנען לעבען רוהיג. פלוצלונג האט זיך אבער אים יאהר 1275 געמאכט א צופאל, וואס איינער פון די גייסטליכע, ראבערט דע רידינגדז, א גרויסער געלעהרטער, האט זיך געחאפט מיט חשק לערנען העבראיש, כדי ער זאל קאנען דרשנ'ען אונ זיי צורעדען צום טויפען. אז ראבערט האט זיך אבער פערטיעפט אין די יודישע היילינע ספרים, איז אויסגעקומען פונקט פארקעהרט: ער האט ניט נאר קיין איינציגען יודען געטויפט, נאר ער האט זיך נאך אליין מגיר געוועהן אונ האט חתונה געהאט מיט א יודיש קינד. אללע האבען געוואוסט דעם אמת, אז די יודען האבען אין דער זאך קיין שום נגיעה ניט געהאט, פון דעסטוועגען האבען די שונאים אנגעמאכט א שטארקען רעש, אונ די גייסטליכע האבען זיך געפרובט צו ריידען דעם קאניג ער זאל די

יודען אנגלערנגען, נאר ער האט זיך ניט געוואלט מישען. די גייסטליכע האבען אבער ניט גערוהט, די אלטע קאניגין עלעאנארה איז געוועהן אויף זייער זייט, אונ גאר גיך האט מען אנגעהויבען די יודען אנטהון אזעלכע צרות אז עס איז גאר א וואונדער ווי אזוי זיי האבען געקאנט אויסשטעהן. ניט אומזיסט שרייבט איינער אז די יודען האבען דעמאלט אין ענגלאנד געארבייט פונקט ווי ביי פרעה'ן אין מצרים, נאר דער חלוק איז געוועהן וואס דארט האבען זיי גע־מוזט טראגען ציגעל אונ דא האט מען זיי געמוטשעט צו ברענגען געלד.

אז דאס פאלק האט געזעהן ווי די מלוכה מאכט זיך ניט וויסענדיג אונ לאזט אויסטראכטען אויף די יודען וואס עס קומט נור איינעם אין קאפ אריין, האבען זיך אנגעהויבען שיטען בלבולים אהן א שעור אונ אהן א צאהל. די ער־שטע עבירה האט מען געפונען, אז די יודען פארפלייצען דאס לאנד מיט פאלשע אדער בעשניטענע מטבעות; מען האט גאר מיט זיי ניט געטענה'ט אונ אום פרייטאג, דעם 17 נאוועמבער 1278, האט מען פערנומען אללע יודען פון ענג־לאנד מיט ווייבער אונ קינדער, מען האט זיי איינגעזעצט אין תפיסה אונ מען האט אין זייערע וואהנונגען געזוכט פאלשע מטבעות. חאטש עס האט זיך ארויסגעוויזען, אז מיט דער זאך האבען זיך אבגעגעבען מעהר די קריסטען אונ דוקא געהויבענע מענשען, אונ פון יודען האבען זיך מעהר ניט געפונען ווי דריי הונדערט, וואס עס האט געקאנט אויף זיי פאלען א חשד, פון דעסטוועגען האבען דערפון געליטען איבער צעהן טויזענד יודען. די קריסטען האבען זיך מיט געלד אויסגעדרייהט, אונ פון די יודען האט מען טאקי א תל געמאכט: עטליכע הונדערט האט מען אויפגעהאנגען, א סך האבען געמוזט זייער גאנץ לעבען בלייבען אין תפיסה, אונ נאך מעהר האט מען ארויסגעטריבען פונ'ם לאנד אונ ביי זיי דאס פערמעגען צוגענומען. די וואס זענען געבליבען האבען אויך קיין נוטעס געהאט, ווייל די שונאים האבען זיך געמאכט א גאנצע פרנסה דער־פון וואס זיי פלעגען יעדען יודען האלטען אין דער מורא אונ רייסען ביי איהם געלד דערפאר, וואס זיי מסר'ן איהם ניט. דער קאניג עדוארד האט שוין ניט געקאנט צוזעהן אזא עולה, אונ האט געמאכט אז שפעטער פון חדש מאי 1279 זאל מען אויף די יודען מעהר קיין מסירות וועגען פאלשע מטבעות ניט אנ־געהמען.

די שונאי־ישראל זענען אבער ניט מיעד געווארען צו זוכען אויף די יודען נייע עבירות. באלד איז ארויס א קול אז אין נארטהאמפטאן האבען די יודען געהרג'ט א קריסטליך קינד, אונ דערפאר האט מען פיעל פון זיי אין לאנדאן

דעם 2 אפריל 1279, צוגעבונדען צו פערד אונ זיי אויף שטיקער צוריסען. דערנאך האט מען אויסגעטראכט אז די יודען לאסטערן די קריסטליכע אמונה אונ מאכען אפענטליך חוזק פונ'ם קרייץ אונ פון די היילינע בילדער, אונ מען האט געפועל'ט ביים קאניג ער זאל ארויסזאגען א געזעץ אז די יודען וואס וועלען שולדיג זיין אין דעם זאל מען בעשטראפען מיט'ן טויט. עדואַרד האט אבער געקאנט זיין חברה אונ האט געוואוסט אז מיט אזא געזעץ גיט ער די יודישע שונאים א שארפע שווערד אין די האנד; דערפאר האט ער בעשטימט, אז די יודען קאנען נאר פערמשפט ווערען פון אמת ערהליכע שופטים. די שונאים האבען פערשטאנען אז אויף אזא אופן וועט זיי שווער זיין עפים צו מאכען, האבען זיי זיך גענומען רייצען די יודען אונ זיי ארויסברייגען דארויף זיי זאלען זאגען גראבע ווארטער. די גייסטליכע האבען געבעטען דעם קאניג ער זאל זיי ערלויבען דרשנען פאר די יודען וועגען היילינקייט פון דער קאטולישער רעליגיאן אונ זענען געוועהן זיכער אז דערביי וועלען זיך די יודען ניט קאנען איינהאלטען אונ מען וועט שוין האבען פאר וואס זיך צו זיי צו טשעפען. עדואַרד האט זיי דאס ניט געשטארט פארוועהרען, נאר דערביי האט ער אויך געלאזט זאגען די יודען זיי זאלען אלדינג רוהיג אויסהערען, ניט שעלטען אונ ניט זידלען. וואס פון די דרשות איז ארויס — איז ניט בעקאנט. עדואַרד האט אפילו געלאזט בויען א גרויס הויז פאר געטויפטע יודען אונ האט דארויף מנדר געוועהן פיעל געלד, נאר ווי עס ווייזט אויס איז די צאהל פון די געטויפטע געוועהן גאר קליין, גראסער איז נאר געווארען די שנאה צו די יודען, בעזאנדערס אז דעם גייסטליכען דונשסקוטוס איז געראטהען צוזאמען מיט דער אלטער קאנינין עלעאנארא, אויסצורייסען פון עדואַרד'ס הארץ דאס לעצטע ביסעל יושר געגען די יודען, אונ דער נייער פאפסט האנאריוס דער פערטער האט אנגעהויבען צו נוואלדעוועו אז די קריסטען ווערען קאליע פון די יודען, אונ אז דאס בעסטע וואלט געוועהן מען זאל זיי אין גאנצען ארויספטר'ן פונ'ם לאנד. די יודען האבען געפיהלט וואס פאר איין אומגליק עס ליעגט אויף זייערע קאפ: אים יאהר 1287 האט מען נאך א מאל אללע יודען פון ענגלאנד, גאר ארן א שום טענה, איינגעזעצט אין תפיסה, גאר עס איז נאך געוועהן מיט חסד, ווייל זיי האבען זיך באלד אויסגעקויפט מיט געלד; שפעטער אבער מיט דריי יאהר האט מען שוין זייער געלד אויך ניט געוואלט, עס איז ארויס א בעפעהל אז ביז צום חדש נאוועמבער פונ'ם יאהר 1290 מוז יעדער יוד פערקויפען זיין הויז, אונ אבגעבען די קריסטען זייערע משכנות אונ זיך געהן וואהין די אויגען וועלען זיי טראגען. די

גזרה האט זיי שוין דוקא ניט אזוי איבערראשט, ווייל זיי האבען זיך פריהר אזוי אנגעליטען אז דער לעצטער קלאפּ האט זיך שוין ניט געקאנט אנזעהן. די מלוכה האט אפילו געמיינט אז עס וועט איהר שווער זיין ענגלאנד אבצורייסען פון יודען, און דערפאר האט זי זיי געלאזט זאגען אז יעדען יודען, וואס מען וועט שפּעטער דארט טרעפען, וועט מען באלד הייגגען; צום סוף זענען די יודען ארוים פון דארט נאך פאר דער בעשטימטער צייט, און דעם ניינטען אקטאבער האבען זיך 16511 יודען געזעגענט מיט דער ערד, וואו זייערע עלטערן האבען פערבראכט מעהר פון פיער הונדערט יאהר. פיעל יודישע הייזער, וואס מען האט זיי ניט געקאנט פערקויפען, האט אבגעיערש'ט דער קאניג, וואס האט נאך פון דעסטוועגען געהאט אזוי פיעל מענשענליעבע, אז ער האט אנגעזאגט מען זאל די יודען ווענינגסטענס לאזען רוהיג אוועקפאהרען, און אויף די שיפען זאל מען זיך מיט זיי פריינדליך בעגעהן. מען האט אבער דעם קאניג ניט געהארט און אפילו דאס פאהרען איז זיי אויך אנגעקומען מיט צרות: א קאפּיטאן האט אויף זיין שיף געפיהרט פיעל יודישע משפחות, דאס וואסער איז אבער אבגע־פאלען, האבען זיי זיך אללע דערוויל אבגעשטעלט אויף א אינזעל, און אז דאס וואסער איז צוגעקומען האט ער זיי שוין ניט ארויפגעלאזט אויפ'ן שיף און האט זיי מיט א געלעכטער געזאגט, אז זיי האבען א משה רבינו וואס קאן זיי טרוקען אריבערפיהרען איבער'ן ים. די יודען זענען אזוי אומגעקומען, נאר אז עדוארד איז דערפון געוואהר געווארען האט ער געהייסען דעם קאפּיטאן אויפ־הייגגען ווי א פּראסטען רוצח.

דעמאלט האט מען אויך ארויסגעטריבען די יודען פון גאסקאניע, וואס האט געהערט צו ענגלאנד. זיי האבען זיך געווארפען קיין פראנקרייך, און צום אנהייב האט זיי דער קאניג פיליפּ דער פערטער פריינדליך אויפגענומען, גאר באלד האט ער חרטה געהאט און טאקי נאך אין דעם אייגענעם יאהר האבען זיי געמוזט ווייטער חאפּען דאס פּאקעל אויף די פּלייצעס און זוכען א נייעם היים.

פון אזיען האט נאך געגלאנצט דער האפנונגס־שטערן פאר די אומגליקליכע פערטריבענע, און פיעל פון זיי האבען גערעכענט אז זיי וועלען זיך קאנען צושלאגען צו זייערע ברידער וואס האבען אזוי גליקליך געלעבט אינ'ם לאנד פונ'ם מאנגאלישען קאניג ארגון. סעד אדאולה האט טאקי דערגרייכט די גרעס־טע מדרגה און איהם צו ליעב זענען די יודען אויך געוועהן זעהר געשאצט, אז דער קאניג האט בעמערקט אז אין בגדד קומט עפּיס פאר א שווינדעל מיט

די הכנסות פון דער מדינה, האט ער אהין ארויסגעשיקט זיין לייב-דאקטאר סעד אדאולה אונ נאר אין א קורצע צייט איז איהם געראטהען צו מאכען א נאה ארדנונג, אז אין דער קאססע פון דער מלוכה איז צוגעקומען אסך געלד. דעמאלט האט איהם ארגון געמאכט פאר זיין פינאנץ-מיניסטער אונ א חוץ דעם האט ער אהן איהם קיין זאך ניט געטהון. סעד-אדאולה, וואס איז געוועהן א גרויסער שפראכען-קענער, האט אויך געמאכט שטארקע פערבינדונגען צווישען ארגון אונ די איירא פאישע קאניגע, וואס האבען מיט פערגניגען געזעהן ווי גוט די קריסטען ווערען דארט בעהאנדעלט. אפילו דער פאפסט פלעגט שרייבען בריעף צום מאנגאלישען קאניג אונ האט גערעכענט אז מיט דער צייט וועלען די מאנגאלען אנגעהמען די קאטאלישע אמונה. סעד-אדאולה האט טאקי די בעסטע שטעללען אוועקגעגעבען יודען אונ קריסטען אונ האט עס געטהון נאר פאר דער טובה פון דער מדינה. גוטע אונ רוהיגע מענשען האבען פערשטאנען זיין כונה אונ האבען געשאצט זיין שווערע ארבייט. דערפאר האבען זיך אבער אויך געפונען געגנער מחמדנער אונ מאנגאלען וואס עס האט זיי געקראנקט צו צוזעהן ווי יודען אונ קריסטען קאמאנדעווען גאר מיט זיי אונ זענען געווארען דעם „יודישען מיניסטער" שונאים אויפ'ן לעבען. זיי פלעגען ניט איינמאל אויס-טראכטען אז סעד-אדאולה וויל איינפיהרען א נייע רעליגיאן, אז ער קלויבט זיך צו געהן מיט פיעל חיל קיין מעקקא אונ דארט שטעללען א טעמפעל פאר עבודה זרה אונ אללע מחמדנער צווינגען זיי זאללען צוריק ווערען גאטצענדיענער. גאנץ אפען זענען שוין די שונאים פערטיג געוועהן אנצופאללען אויף סעד-אדאולה מיט זיינע קרובים, נאר ער פלעגט שטענדיג דערפון פריהער זיך דערוויסען אונ דער גאנצער פלאן פלעגט בטל ווערען. צום אומגליק איז אבער אים יאהר 1290 דער קאניג ארגון שטארק קראנק געווארען אונ חאטש סעד-אדאולה האט זיך א גאנץ יאהר געמוטשעט מיט איהם אונ האט אללע מיטעל אנגעווענדט איהם צו דערהאלטען ביים לעבען איז דאס אונמאגליך געוועהן. דעמאלט האבען די שונאים געפונען די בעסטע געלעגענהייט אויסצופיהרען זייערס אונ זיך בע-פרייען פון דער מאכט, וואס איז זיי אזוי פיעל יאהר ניט ליעב געוועהן, אונ אז דער קאניג האט שוין געהאלטען ביי דער גסיסה האבען זיי סעד-אדאולה אבגעשניטען דעם קאפ אונ אללע זיינע קרובים מיט ווייבער אונ קינדער האבען זיי געמאכט פאר שקלאווען אונ צוגענומען ביי זיי זייער גאנצען פערמעגען.

די מחמדנער זענען אומעדום אנגעפאללען אויף די יודען אונ אין בגדד איז מען געגאנגען אויף מעסער-שטאך אונ פיעל הרוגים זענען געפאללען פון ביידע זייטען.

אזוי האט זיך פונקט אין דער צייט, ווען אין אייראפא האבען זיך די יודען ארומגעדרעהט אהן אציעל אונ האבען ניט געהאט וואו אקאפ אנידערצולעגען, אויך אין אזיען פערהמארעט דער הימעל אונ פאר די וואס זייערע פערוואגעלטע ברידער האבען זיי מקנא געוועהן. אונ עס האט זיי געצוינגען צו זיי, כדי זיי זאלען געבען זיי אויך האבען איין ארט וואו אקאפ צוצולעגען, האבען זיך אויך אנגעהויבען פינסטערע טאג.

נאר דאס שרעקליך פינסטערניש, וואס האט זיך מיט אמאל אין דעם דרייצעהנטען יאהר הונדערט ארויפגערוקט אויפ'ן יודישען מזל, איז אגאר נישט געגען דער פינסטערנים, וואס האט צוגעדעקט דאס אינוועניגסטע יודיש לעבען. מעהר פון צוויי הונדערט יאהר האבען די יודען אין אייראפא, בעזאנדערס אין שפאניען אונ פראנקרייך געהאלטען אין זייערע האנד דאס ריינע ליכט פון תורה, חכמה אונ אמונה! פלוצלונג איז אבער געקומען די קבלה מיט איהרע סודות אונ רמזים, אונ האט דאס שאנע ליכט פערלאשען אויף היבשע עטליכע דורות.

וואס ערגער דער מעמד פון די יודען איז געווארען, האבען די מקובלים אלס מעהר אויפגעהויבען דעם קאפ, אונ פון גערא נא (גירונדה) האבען זיי איבער־געטראגען זייער הויפט־פונקט קיין טאלעדא, ווייל דארט האבען זיי געהאט אפארשטעהער, וואס האט זיי געקאנט שיטצען מיט זיין שאנעם נאהמען אונ מיט זיין גרוים רייכקייט. דאס איז געוועהן ר' טודרוס בן יוסף הלוי פון דער בעריהמטער משפחה אבולאפיא, אקרוב נאך פון ר' מאיר אבולאפיא, וואס איז דער ערשטער ארויסגעשפרונגען געגען רמב"ם אונ אללע חקירה־ספרים. ר' טודרוס איז צו ליעב זיינע גרויסע קענטנישע אין מעדיצין אונ אין פינאנץ־זאכען, געוועהן אשטארקער חשוב אין הויף פון סאנכא דעם פיערטען אונ בעזאנדערס ביי דער קלוגער קאניגין מאריא דע מאלינא. די יודען האבען געקוקט אויף איהם ווי אויף אנשיא אונ אז דער קאניג מיט דער קאניגין זענען ארויסגעפאהרען זיך זעהן מיט'ן פראנצאזישען קאניג פיליפ דעם פיערטען, איז ר' טודרוס אבולאפיא אויך געוועהן צווישען די גרויסע לייט וואס האבען באלייט דעם שפאנישען קאניג, אונ דאס האט זיין נאהמען גאר גרויס געמאכט אויך ביי די פראנצאזישע יודען. ר' טודרוס אבולאפיא איז געוועהן אגרויסער געגנער פון די יודישע חקרנים, חאטש אלליין איז ער ניט געוועהן ווייט פון וויסענשאפטען אונ האט זיך קונה שם געוועזן ווי אבעריהמטער דאקטאר. איהם האט זיך אויסגעוויזען אז אללע לומדים ווילען די תורה פערשטעהן געבען

מיט שכל אונ נאר אויפ'ן פראסטען אויפ'ן, א שטייגער ווי דער רמב"ם האט געטהון מיט די דינים פון קרבנות, וואס ער האט געוויזען אז זיי שטאמען ארויס פון דעם געטצענדיענסט, מאכען א תל פון יודישקייט, אונ אז די קבלה שטעהט א סך נאהענטער צום אמת. מיט דעם דרך זענען אויך געגאנגען זיינע זיהן לוי אונ יוסף אונ זיינע פיעל תלמידים פון וועלכע עס זענען ארויס די בעריהמטע דריי מקובלים: ר' יצחק אבן-לאטיף, ר' אברהם אבולאפיא אונ ר' משה די-ליאון, וואס האבען דערנאך מיט דער קבלה פערשטעלט דעם אמת'ן שיין פון דער היילינער תורה אונ געבראכט דעם פאלק צו פיעל אבערגלויבען אונ דמיונות ביז היינטיגען טאג.

ר' יצחק בן אברהם אללטיף אדער אבן-לאטיף איז געוועהן מעהר איינגעהאלטענער אונ האט ניט אזוי פיעל געארבייט ווי זיין חבר ר' אברהם אבולאפיא, וואס איז געבארען געווארען אין סאראגוזא אים יאהר 1240 אונ איז געוועהן א מענש, וואס עס האט איהם שטענדיג געצויגען נאר צו בעהאלטענע אונ פערבארגענע זאכען. קיין שווינדלער איז ער פון דעסטוועגען ניט געוועהן. מיט זיין קבלה האט ער ניט געמיינט קיין חכמות אונ האט פעסט געגלויבט אז מיט די סודות פון דעם למוד וועט ער אויפדעקען א נייע וועלט, א פרייע, א גליקליכע, אהן צרות, אהן יסורים אונ פאר יודען טאקי — א פשוט'ען גן-עדן. זיינע בעסטע יאהרען האט ער פערבראכט אויף א נסיעה צום סמבטיון, וואו ער האט געוואלט אבזוכען די פערלארענע שבטים, אונ אז ער האט, מן הסתם, אזא טייך ניט געפונען, האט ער זיך אוועקגעלאזט קיין ארץ-ישראל, דערוייל האט ער אויפ'ן וועג אין גריכענלאנד חתונה געהאט אונ טאקי באלד אוועק געווארפען די פרוי, אונ אז ער איז געקומען קיין עכו האט ער דארט געמוזט בלייבען שטעהן, וויל פאלעסטינא האט זיך דעמאלט געפונען אין די האנד פון די מאנגאלען. דריי אונ פערציג יאהר איז אברהם אבולאפיא אלט געוועהן אז ער איז צוריק געקומען קיין שפאניען אונ האט זיך גענומען מיט'ן רעכטען חשק צו דער קבלה. עס איז ביי איהם קיין ספק ניט געוועהן אז אין יעדען אות פון דער תורה ליעגען בעהאלטען טיעפע סודות, אונ ער האט זיך איינגערעדט אז דערגעהן די סודות קאן מען נאר דורך גימטריאות, דאס הייסט: אננעהמען יעדעס אות פאר א ציפער אונ אזוי לאנג מאכען חשבונות ביז עס קומט ארויס דאס וואס מען וויל וויסען. די חשבונות האבען איהם אזוי פערדולט דעם מוח אז ער האט זיך אין גאנצען אויסגעטהון פון דער וועלט: ער האט זיך פערשלאסען אין א חדר מיוחד, גאנצע טאג איז ער געזעסען אין טלית אונ

תפלין, יעדעס ווארט פונ'ם דאוונען האט ער געצויגען מיט א בעזונדער כונה און האט געווארט ביז דער שלאף וועט איהם צומאכען די אויגען, די שכינה וועט זיך איהם בעוויזען דורך א קוש אויף די ליפען און אזוי וועט אין איהם אריין א רוח נבואה. דאס פארשטעהט מען אז ווי באלד ער האט גאר געפועל'ט ביי זיך אליין אז ער איז שוין א נביא, האט ער פערשטאנען אז ביי זיך אין דער היים וועט ער ווייניג וואס מאכען, און ער איז אים יאהר 1279 אוועק קיין איטאליען. דארט האט ער ארויסגעגעבען א ספר און האט מגלה געווען דעם עולם אז ער האט זוכה געוועהן צו רעדען מיט גאטט אליין. דעם ספר האט ער א נאמען געגעבען „רזיאל" וואס איז בגימטריא אברהם. נאר כל זמן ער האט געהאט צו טהון מיט יודען, האט זיך די מלוכה אויף איהם ניט אומגעקוקט; עס איז איהם אבער איינגעפאלען א משוגע'נער געדאנק אז ער מוז דעם פאפסט מארטין דעם פיערטען מגייר זיין, דא האט מען שוין איהם א לאנגע צייט געהאלטען אין תפיסה, און מען וואלט איהם געווים פערברענט, ווען עס טרעפט ניט אנס: ר' אברהם אבולאפיא האט זיך דערנאך בעריהמט, אז איהם האבען אבגעראטעוועט די „צוויי צונגען" וואס גאט האט איהם געגעבען, נאר מען האט פערשטאנען אז דער גאנצער מופת וואס ער איז ניצל געווארען האט זיך גענומען דערפון וואס ער האט מיט'ן פאפסט גערעדט מיט איין אנדער צונג און איהם געוויזען אז זיין למוד פון קבלה גלייכט זיך אויס מיט די סודות פון דער קריסטליכע אמונה. דערפאר האט מען שוין איהם געלאזט פריי ארומדרעהען זיך אין רום, נאר ער איז פון דארט אוועקגעפאהרען קיין סיציליען און האט זיך שוין דארט אויסגעגעבען פאר משיח און האט אפילו אויסגערעכענט אז אים יאהר 1290 מוז זיך אנהייבען די גאולה. חאטש עס האט זיך באלד ארויסגעוויזען אז דער חשבון פון ר' אברהם אבולאפיא איז ניט אזוי ריכטיג און ער אליין איז אין צוויי יאהר ארום געשטארבען, פון דעסטוועגען האט ער אין סיציליען געהאט א סך מאמינים און געטרייע תלמידים, וואס האבען געהאלטען מיט איהם. ער האט אויך אין די לעצטע יאהרען געארבייט מיט אללע כוחות צו בעפעסטיגען די קבלה, און אז די יודישע קהלה פון פאלערמא האט געשיקט אנפרעגען קיין ברצלונה צו ר' שלמה בן אדרת (הרשב"א) וואס זיין דעה איז וועגען די מקובלים, און דער בעריהמטער רב האט געאנטפערט: מען זאל זיך היטען פאר זיי ווי פאר פייער, האט ר' אברהם אבולאפיא ארויסגעלאזט אפייערינגען בריעף און האט זיך געקלאגט דארויף וואס די יודען ווילען זיין חכמים און פרעגען שאלות ווען אפילו די קריסטען גלויבען איהם און נעהמען בלינד אן זיינע ווערטער. ער

האט אבער ניט בעדארפט זיך לאנג קלאגען, וויל חכמים און שאלות פראגער האבען זיך צווישען יודען געפונען גאר ווייניג, דאס פראסטע פאלק האט זיך זעהר לייכט געלאזט איינרעדען אויפ'ן הימעל אירגענד, און א פאר פון זיינע תלמידים האבען איבערגעטראגען זיין תורה קיין שפאניען: איינער פון זיי וואס האט זיך גערופען שמואל הנביא האט זיך בעזעצט אין א קליין-שטעדטעל אילון, דער אנדערער האט זיך געפונען א גראסערע שטאדט אבילה און ביידע האבען אנגעהויבען שפיעלען די ראללע פון נביאים און טרעסטער דעם עולם אז באלד וועט זיך אנהייבען די משיח'ס צייט. ר' שלמה בן אדרת (הרשב"א) האט אפילו אללעמען מזהיר געוועהן זיי זאלען זיך ניט לאזען אראבפיהרען פונ'ם וועג, נאר וועמען גלוסט זיך נאך אזוי בלינד גלויבען ווי דעם יודען אין א שלעכטער צייט, ווען דאס פערביטערט שווער הארץ לענגט ארויף א שטיין אויף אויף דעם דערשלאגענעם פערמאראטשעטען קאפ? און דאריבער האט דער „נביא" פון אבילה געהאט א סך נארען וואס האבען איהם נאכגעטאנצט און אז ער האט בעשטימט געזאגט אז אים יאהר 1295, פונקט אינ'ם לעצטען טאג פון חדש תמוז, וועט משיח קומען האט מען איהם געגלייבט און מען האט זיך מכין געוועהן צו דער גרויסער ישועה. אללע האבען געפאסט דעם גאנצען טאג, זיי האבען זיך אנגעטהון אין ווייסען ווי אום יום כפור און זענען ביז נאכט געבליבען אין שול און האבען געווארט ביז זיי וועלען דערהערען דעם שופר של משיח. אוודאי האט זיך פון דעם אויסגעלאזט א חלום, און אז פיעל פון זיי האבען בעמערקט אויף זייערע ווייסע קיטעל אנגענעהטע רוטע קרייצלעך זענען זיי גאר פערדולט געווארען און זענען פלוצלונג איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום. וואס דאס איז אזיינס געוועהן, צו האט מען אימיסטען אזוי אבגעטהון די יודען אדער עס איז עפיס א צופאל דא געוועהן, קאן מען ניט וויסען: די גאנצע זאך איז פונקט אזוי פינסטער ווי דאס לעבען פון די צוויי נביאים, וואס מען ווייסט אפילו ניט וואהין זיי זענען פערפאלען געווארען און וואס עס האט זיך פון זיי אויסגעלאזט.

אין דער זעלבער צייט איז אויף דער וועלט צום ערסטען מאל בעקאנט געווארען דער ספר „זהר הקדוש" וואס לויט ווי די מקובלים האבען געגלייבט, האט איהם געשריבען ר' שמעון בן יוחאי אין דער מערה, וואו ער איז דרייצעהן יאהר בעהאלטען געוועזן פון דער רוימישער מלוכה. (עיין למעלה זייטע 48). א געוויסער מקובל פון יענער צייט מיט'ן נאמען ר' משה בן שם טוב די ליאון, וועלכער איז געבארן אים יאהר 1250, האט דערצאהלט, אז רבנו משה בן נחמן

„רמב"ן) האט אין ארץ ישראל געפונען אלטע כתבים, וועלכע ער האט דערקענט, אז דאס זיינען ר' שמעון בן יוחאי'ס כתבים. און אזוי וויא ער, ר' משה בן נחמן האט געוואלט אז זיי זאללען דער וועלט בעקאנט ווערן האט ער זיי אוועק געשיקט אין קאטאלאניען, פון דארט האט זיי א גרויסער שטורם ווינד פערטראגען אין דער מדינה אראגאניען און דא זיינען זיי צו איהם, צו ר' משה די ליאון, אין די האנד אריינגעפאללען און איהם איז בעשערט דיזעלבע כתבים מפרסם צו זיין מיט דעם נאמען „זוהר הקדוש".

דער נאמען פונ'ם הייליגען תנא ר' שמעון בן יוחאי אלליין, האט מעהר קיין הסכמות ניט געבריכט און פון אללע זייטען האט מען זיך געווענדעט צו ר' משה די ליאון ער זאלל אבשרייבען קאפיעס. אוודאי זיינען אין אנהייב און אויך שפעטער געוועזען געגנער, וואס האבען ר' משה'ן חושד געוועהן, אז די גאנצע זאך איז איין אויסגעטראכטע, ניט ר' שמעון בן יוחאי האט עס געשריבען נור טאקי ער אלליין, און האט עס נאר אנאמען געגעבען אויף ר' שמעון בן יוחאי, כדי דער עולם זאלל עס פאר הייליג אננעהמען און זאלל איהם פאר זיינע קאפיעס אבשרייבען גוט בעצאהלען. גענומען האט זיך דער חשד דערפון, וואס ער האט קיינעם דעם עצם כתב יד פון ר' שמעון בן יוחאי ניט געוויזען און נאך מעהר, דערפון, וואס גראד צו דער אייגענער צייט איז פון ארץ ישראל געקומען ר' יצחק פון עכו, דעם רמב"ן'ס אחבר און אתלמיד, און אלליין אויך אגרויסער מקובל, און האט געשריען, אז דער רמב"ן האט גאר קיינמאל אזעלכע כתבים ניט געפונען און ערגעץ קיין קבלה כתבים ניט געשיקט. דער ר' יצחק האט ניט אויפגעהערט חוקר ודורש צו זיין דעם אמת אפילו נאך ר' משה'ס טויד'ט. און ווי ער דערצאהלט, האבען איהם ר' משה'ס ווייב און זיין טאכטער מודה געוועהן און האבען געשוואָרן, אז ר' משה האט קיינמאל קיין כתב יד פון ר' שמעון בן יוחאי ניט געהאט, און האט דעם זוהר געשריבען פון קאפ. נור ווי די זאך איז, דער רוב מקובלים, בעזאנדערס די פון ר' טודרוס הלוי אבולאפיא'ס חדר, האבען איהם פאר הייליג און פאר ר' שמעון בן יוחאי'ס „זוהר הקדוש" אנגענומען, בפרט אז זיי האבען אין איהם געפונען רמזים אויף'ן קץ און אויף משיח'ס צייטען, וואס דער עולם האט דאמאלס, ווי אין אללע שלעכטע צייטען שטארק געווארט און געהאפט, און אזוי איז דער „זוהר הקדוש" מיט דער צייט אריין אין גאנצען יודענטהום און שפיעלט די גרעסטע ראללע צווישען אללע קבלה ספרים און איז פאר הייליג

אנגענומען, אפילו ביי די וואס בעשעפטיגען זיך ניט מיט קבלה ביז היינטיגען טאג.

אין דער צייט וואס פון איין זייט האבען די מקובלים מיט אללע כוחות געצויגען דאס פאלק צום בלינדען גלויבען האבען זיך פון דער אנדערער זייט געפונען פריי גייסטער, וואס האבען זיך געמיהט זייערע ברידער מיט געוואלד צו צופיהרען דווקא צו חקירה, נאר זיי האבען אויך איבערגעצויגען דאס שטריקעל אונ זענען מיט זייערע חקירות דערגאנגען אזוי ווייט, אז אפילו דעם רמב״ם'ס גאנג האט זיך זיי אויסגעוויזען נאך וועניג. זיי האבען געוואלט, אז די אמונה מיט דער חכמה זאלען זיך אויסגלייכען אין אללעמען, אונ אלדינג וואס עס איז געגען שכל הישר זאל מען לחלוטין ארויסווארפען פון די היילינגע ספרים אדער אויפהאהן צו גלויבען. די חקרנים האבען זיך גראסטענטהיילס גע- פונען אין פערפיניאן אין אראגאניען; דארט איז געוועהן א קליינע יודישע קהלה וואו די יודען איז דווקא ניט אזוי גוט געוועהן, ווייל זיי האבען אללע געמוזט וואהנען ווייט פון דער שטאדט אין א בעזונדער גאס, וואס איז געוועהן בעשטימט פאר מצורעים, פאר מענשען מיט הויט-קראנק-הייטען, נאר פון לאנג אן האט דארט געהערשט א פרייער גייסט אונ א בעזונדערע ליעבע צו וויסענשאפט. דער פארשטעהער פון די חקרנים איז געוועהן א בעריהמטער למדן ר׳ לוי בן חיים פון וויללעפראנש, איהם האט שטארק מיט געהאלפען איינער פון די שאנסטע בעלי בתים, דון שמואל הסולמי, אדער סען עסקאליטא, וואס האט זיך אויסגעצייכענט מיט זיין פרומקייט אונ צדקה אונ האט זיך אלליין אויך גערעכענט צווישען די גראסטע לומדים. דער רב פון דארט, דון ווידל מנחם בן שלמה המאירי איז אפילו אפט ניט צו- פרידען געוועהן פון ר׳ לוי׳ס פרייע געדאנקען, נאר ער האט אבער אלליין אויך זעהר ליעב געהאט די חכמה, דערפאר האט ער קיינעם ניט געוואלט שטארן אונ די חקרנים האבען געקאנט אפען דרש׳נען אונ בעפעסטיגען זייערע דעות.

די פרומע לומדים פון מאנפעליע, וואו דער רב ר׳ שלמה איז אפילו געגען רמב״ם ארויס מיט חרמות, האבען פאר די חקירות וואס האבען זיך אנגעהויבען שיטען פון פערפיניאן זיך שטארק דערשראקען אונ עס איז ביי זיי געבליבען מען זאל אנמאכען א רעש צווישען די יודען אז די גאנצע אמונה איז אין א גרויסער סכנה אונ מאכען א סוף מיט די אפיקורסים אז עס זאל פון זיי קיין שריד ופליט ניט בלייבען. דער ערשטער איז ארויסגעשפרונגען אבא מרי בן משה פון מאנפעליע, אדער ווי מען האט איהם גערופען, דון אסטרוק

דע-לוגעל, נאר אזוי ווי ער האט זיך ניט געפיהלט אין כח, אז ער זאל אלליין קאנען בייקומען אזא למדן ווי ר׳ לוי בן חיים פון וויללעפראנש. האט ער זיך געווענדט צו ר׳ שלמה בן אדרת (הרשב"א) אונ האט איהם בעשריבען ווי הייליג די מלחמה איז אקעגען די אפיקורסים אונ ווי נעטהיג עס איז אז דער בעריהמטער רב פון ברצלונה זאל אויך אפענטליך דא ארויסטרעטען. ר׳ שלמה בן אדרת האט פריהער געאנפערט אז ער קאן זיך ניט אריינמישען אין עסקים פון פרעמדע קהלות, נאר אז ער האט דערנאך געזעהן אז די פרומע רבנים ווילען מעהר ניט איינפיהרען אז מען זאל פאר דרייסיג יאהר ניט לערנען קיין חקירה ספרים האט ער געמוזט צו ליעב טהון אונ האט אנגעשריבען א בריעף צו זיין פריינד דון שמואל הסולמי, ער זאל ניט אזוי מקרב זיין ר׳ לוי בן חיים פון וויללעפראנש, כדי די חקרנים זאלען ניט האבען אזא שטארק אנשפארעניש. ער האט עס אפילו גע-פועל׳ט אונ דון שמואל הסולמי האט זיך אנגעהויבען דערווייטערן פון ר׳ לוי׳ן, נאר עס איז דערפון גאר ניט געווארען, ווייל אין פערפיניאן האט מען שוין שטארק געהאלטען מיט די חקרנים אונ טאקי אין מאנפעליע אלליין זענען פיעל ברוגז געוועהן אויף אבא מרי פאר דער מחלוקת וואס ער האט אנגעמאכט. גענומען האט זיך עס דערפון וואס די פרומע האבען געוואלט צו שלעפען צו זיך איינעם פון די גרעסטע יודישע לייט פון מאנפעליע, ר׳ יעקב בן מכיר אבן-תבון, אדער דון פראפאטיוס, וואס איז געוועהן א בעריהמטער דאקטאר אונ א גרויסער שפראכענקענער אונ האט געשפיעלט א וויכטיגע ראללע צווישען זיינע ברידער, ער האט געשטאמט פון דער משפחה „אבן-תבון" אונ האט זיך פונקט ווי זיינע אלטער-זיידעס בעשעפטיגט מיט איבערזעצונגען פון פערשיעדענע וויסענשאפטליכע אראבישע ביכער אויף לשון קדש. די פרומע זענען פון דעסטוועגען ביי זיך אזוי גענארט געוועהן, אונ אפשר האבען זיי געגלויבט אז זיי זענען אזוינע תקיפים אז אפילו אזא זעלבסטשטאנדיגער מענש ווי ר׳ יעקב בן מכיר וועט זיי אויך מוזען נאכגעבען אונ זיי האבען איהם פאר-געלעגט ער זאל קומען צו זייער אסיפה אונ זאל פון זיין זייט אויך געבען עצות ווי אזוי צו רודף׳ן די חקרנים. זיי האבען אבער א גרויסען טעות געהאט: ר׳ יעקב האט ניט נאר אפען ערקלעהרט אז ער איז א נעגנער פון זייער דעה, נאר ער האט נאך צו זיך צוגעצויגען א פאר בעלי בתים, אונ ביידע צדדים האבען זיך אנגעהויבען קריעגען נאר אויף איין אנדער אופן. אבא מרי האט געוואלט האבען חאטש פינף אונ צוואנציג חתימות פון געהויבענע מענשען, כדי צו ווייזען ר׳ שלמה בן אדרת אז מיט איהם האלטען אללע ערהליכע יודען; ר׳ יעקב בן

מכיר האט זיך ווידער אנגענומען פאר'ן כבוד פון זיינע עלטערן, וואס האבען אללע געארבייט פאר דער חכמה, דערפאר האט ער אויך געזוכט פארגראסערן די צאהל פון זיינע גוטע פריינד, ער האט זיי גענומען דערמיט וואס ער האט געדרונגען אז אבא מרי וויל ווערען דער צווייטער ר׳ שלמה פון מאנפעליע און זוכט אפיקורסות אפילו אין דעם רמב"ם׳ס ספרים, און אחוץ דעם האט ער זיך אויך געווענדעט צו ר׳ שלמה בן אדרת ער זאל מודה זיין אז די פרומע זענען אונגערעכט; ר׳ שלמה בן אדרת האט זיך אבער געהאלטען פון דערווייטענס און אזוי האט זיך דאס מחלוקת צוברענט אין פיעל שטארט, און די קהלות פון ארגענטיער, א-אווינִיאן און לונעל האבען זיך געשטעלט אויף אבא מרי׳ס זייט. אפילו אין פערפיניאן אלליין איז צו די פרומע צוגעשטאנען דער בעריהמטער למדן ר׳ קלונימוס בן טודרוס און אללע האבען אנגעהויבען ארבייטען טאמיר וועט מען פועל'ן ביי ר׳ שלמה בן אדרת ער זאל די חקרנים אריינלעגען אין חרם, נאר ר׳ שלמה האט געאנטפערט אז ער קאן זיך אויף קיין זאך ניט ענטשליעסען ביז גאנצע צוואנציג קהלות וועלען ניט ערקלעהרען אז זיי פאדערן מען זאל זיך נעגען די חקרנים בענוטצען מיט אזא געפאהרליכען מיטעל.

אז עס איז בעשערט געוועהן דאס מחלוקת זאל זיך פארגראסערן, האט גראד בעדארפט אין דער צייט אנקומען קיין שפאניען דער בעריהמטער למדן ר׳ אשר בן יחיאל, וואס איז מעהר בעקאנט מיט דעם נאהמען רא"ש. ר׳ אשר איז געוועהן א תלמיד פון ר׳ מאיר פון רוטענבורג און ער האט איבערגעלעבט אין דייטשלאנד זעהר א ביטערע צייט: די צרות האבען איהם אין גאנצען אבגעריסען פון דער וועלט, ער האט זיך פערשלאסען אין בית המדרש, פון קיין שום זאך, אויסער דער גמרא און די מפרשים האט ער ניט געוואלט וויסען, קיין הייליגערע פון דער תורה איז ביי איהם ניט געוועהן, און בּיסלעכווייז האט זיא ביי איהם אויסגעארבייט פשוט א שנאה צו אללע אנדערע חכמות. מען דארף אבער טאקי וויסען וואס דעמאלט האט זיך איבערגעטהון מיט די דייטשע יודען כדי מען זאל קאנען פארשטעהן פאר וואס אזעלכע לומדים ווי ר׳ אשר האבען געמוזט בלייבען פ׳עמד פון וועלטליכע וויסענשאפטען. אז עס האט זיך אין דייטשלאנד אנגעהויבען א אינווענינסטער קריעג צווישען די איינוואהנער וועגען דער מלוכה, א טהייל האבען געהאלטען פאר'ן קייזער אדאלף פון נאסויא און אנדערע האבען פערלאנגט אלברעכט פון אסטערנייך, האבען ביידע צדדים אויסגעלאזט זייער כעס צו די יודען און טויזענדער פון

זיי זענען אומגעבראכט געווארען. פלוצלונג האט מען גאר אין א קליין שטאדטעל ראטטינגען, אים יאהר 1298 אויסגעטראכט אז די יודען האבען מבזה געוועהן איינס פון די הייליגע זאכען, וואס ווערען בענוצט ביים קריסטליכען גאטטעס־דיענסט, און באלד האט זיך אבגעזוכט א רוצח, וואס האט געהייסען רינדפלייש און האט צונויפגענומען א גאנצע מחנה מען זאל זיך נוקם זיין אין די יודען. מילא פון די יודען פון דעם שטאדטעל אליין, וואו דער חטא איז קלאמערשט געשעהן, האט מען גאר ניט וואס צו רעדען אז זיי זענען אומגעקומען אין פייער; נאר רינדפלייש האט ניט אויסגעלאזט איין שטאדט און דארט וואו ער אליין האט זיך ניט געקאנט צופיהרען די האנד האט ער אנגערייצט דאס פאלק און מען האט אומעדום געמאכט א תל פון די יודען. אין ווירצבורג האט מען ניט איבערגעלאזט קיין איינציגען פון דער גרויסער יודישער קהלה; אין נירנבערג האבען די קריסטען צום אנהייב געשיצט די יודען, נאר גיך זענען זיי מיעד געווארען און מען האט געמאכט א שחיטה. דעמאלט האט מען דערהרג'ט ר' אשר'ס א קרוב און א חבר, ר' מרדכי בן הלל מיט זיין פרוי און פינף קינדער. פיעל עלטערן, וואס האבען מורא געהאט אז זייערע קינדער וועלען ניט קאנען בעשטעהן אויף דעם נסיון און וועלען אפשר אבטרעטען פון דער יודישער אמונה, האבען אליין זיך מיט די גאנצע משפחות אריינגעווארפען אין פייער. א האלב יאהר האט געדויערט רינדפלייש'ס רציחה און מעהר פון הונדערט טויזענד יודען האבען מיט'ן לעבען בעצאהלט. נאר אז דער קייזער אלברעכט האט איבערגענומען די מלוכה איז געווארען א ביסעל שטילער, ווייל ער האט ניט געוואלט פערלירען דעם גרויסען מס וואס די יודען פלעגען צאהלען. דערפאר האט ער געזעהן מען זאל זיי מעהר ניט טשעפען און עס האט אפילו איהם ניט געהארט וואס פיעל פון די וואס מען האט זיי פריהר געצוואונגען זיי זאלען זיך טויפען, זענען צוריק געווארען יודען. נאר א שיינעם קיום קאן שוין האבען אזא שטילקייט, וואס איז געבויעט אויף געלד־רייסען. ר' אשר האט זיך שוין מעהר ניט געפיהלט זיכער אין דייטשלאנד און אז ער איז געוואהר געווארען אז דער קייזער אלברעכט וויל ביי איהם פאדערן די סומע, וואס די יודען האבען געוואלט פריהר בעצאהלען פאר זיין רבי'ן ר' מאיר פון רוטענבורג און האט מורא געהאט טאמער זעצט מען איהם אויך אין תפיסה, האט ער זיך אים יאהר 1303 , צוזאמען מיט זיין פרוי און זיינע אכט זיהן אוועקגעלאזט אין דער וועלט אריין. צוויי יאהר איז ער נע ונד געוועהן, א קליינע צייט איז ער געבליבען אין סאנפעליע, און דערנאך האט ער זיך צוגעשלאגען קיין טולידא

אינ איז דאָרט געוואָרען רב. ר׳ אשר איז שוין געוועהן בעקאַנט מיט זיין איבער־געבענהייט נאָר דעם יודישען לערנען, אונ צו איהם האָט זיך געוואָרפען אבא מרי אונ האָט איהם פאַרשטעהן געגעבען אַז אויף איהם איז זיין גאַנצע האָפנונג, אַז ער מוז העלפען אָבּראַטעווען דאָס פאָלק אונ די אמונה. שטאַרק בעטען האָט ער ר׳ אשר׳ן ניט בעדאַרפט, ווייל ער איז געוועהן נאָך אַ גרעסערער מחמיר פון איהם אונ האָט געדרונגען, אַז אפילו יודען פון דרייסיג יאָהר טאָרען זיך ניט צורירען צו קיין וויסענשאַפטליכע ספרים אונ אַז מען מוז די אפיקורסים עוקר מן השורש זיין. ר׳ אשר׳ס אַריינמישען־זיך האָט צוגעפיהרט דערצו וואָס ר׳ שלמה בן אדרת האָט אויך אויפגעהערט שלאַבעריג זיין אונ האָט זיך פעסט ענטשלאָסען אונטערצושרייבען דעם חרם געגען די חוקרים, בעזאָנדערס אַז איינער פון זיינע תלמידים, ר׳ שמשון בן מאיר, האָט זיך אונטערגענומען צוצושטעלען חתימות פון צוואַנציג קהלות. עס האָט זיך אפילו באַלד אַרויסגעוויזען אַז ניט אין אַללע שטאָדט האָט מען געוואָלט בעשטעהן מען זאָל מיט די חוקרים געהן מיט תקיפות, אונ דווקא אין מאָנפעליע, וואו די פרומע האָבען גערעכענט אַז מען וועט דעם חרם אויפהאַפען מיט ביידע האַנד, איז כמעט די גאַנצע קהלה גע־וועהן דערגעגען. ר׳ שלמה בן אדרת האָט שוין אָבער ניט געפאַסט אָבצוטרע־טען, אונ אים שבת חזון דעם 23 יולי 1305, האָט ער אָפענטליך אין שול מיט אַ ספר תורה אויף די האַנד פאַרגעלייגט דעם חרם, וואָס ער האָט אַרויפגעלייגט אויף די יונגע לייט וואָס וועלען פאַר פינף אונ צוואַנציג יאָהר לערנען חכמות, אויסער מעדיצין וואָס איז נאָטהיג פאַר׳ן געזונד. אַחוץ דעם האָט ער אַנגעזאָגט מען זאָל פערברענען אַללע הקירה־ספרים אונ מען זאָל אפילו אויפ׳ן רמב״ם אויך ניט לייגען קיין כבוד. דער חרם פון בּרצלונה האָט אָבער ניט געקאָנט גילטען אין אַנדערע שטאָדט אונ דערפאַר האָט מען צוגעשיקט שלוחים איבעראַל וואָס זאָלען צו רעדען דעם עולם מען זאָל מסכים זיין צו דער דעה פון ר׳ אשר מיט די איבריגע רבנים.

אַז די ידיעה פון דעם חרם איז אָנגעקומען קיין מאָנפעליע האָט ר׳ יעקב בן מכיר אבן־תבון בעוויזען זיינע געגנער אַז מיט איהם טאָר מען זיך ניט שפּיעלען אונ אַז די גאַנצע שטאָדט האַלט מיט איהם. די פרומע האָבען גערע־כענט אַז ווי באַלד עס איז געראָטהען דער חרם צו פערעפענטליכען אין בּרצלונה וועט מען אין מאָנפעליע גאָר ניט ריידען אונ מען וועט באַלד מאַכען אַ סוף פון די חוקרים. זיי האָבען אָבער אַ גרויסען טעות געהאַט: ר׳ יעקב אבן־תבון האָט פון זיין זייט אויך אַרויסגעגעבען אַ חרם געגען די וואָס וועלען זייערע קינדער

אָבּהאַלטען פון לערנען פרעמדע לשונות אונ חכמות, אָדער זיי וועלען רעדען עפּיס שלעכטס אויפ'ן רמב"ם אונ אַנדערע יודישע חכמים. ר' יעקב האָט זיך נאָך געפּרובט צו זוכען הילף בּיי דער מלוכה אונ האָט איהר אויפגעקלערט ווי שעדליך עס וועט זיין פאַר דעם לאַנד ווען אַ גאַנץ פאָלק וועט ליגען אין פינסטערניש אונ וועט בּלייבּען ווייט פון וויסענשאַפט; ער האָט זיך אָבער בּאַלד איבּערצייגט, אַז אויף דער מלוכה קאָן ער ווייניג רעכנען, ווייל מען האָט איהם געענטפערט אַז מען געהמט טאַקי אָן זיין דעה אונ מען וועט ניט דער לאָזען די פרומע זאָלען אויספיהרען, נאָר אַ טעם האָט מען איהם אָנגעוויזען אַזעלכען, וואָס האָט איהם גאָר ניט געשמעקט: מען האָט איהם פּשוט געזאָגט אַז פאַר דער מלוכה איז געוויס גלייכער יודען זאָלען זיך יאָ בּילדען, נאָר צו ליעב דעם, זיי זאָלען גיכער קאָנען איבּערגעהן צום קריסטענטהום. ר' יעקב האָט פערשטאַנען אַז דאָ מוז ער געהן מיט זיין אייגענעם שכל אונ כח אונ האָט אַזוי געפיהרט אַז כמעט די גאַנצע קהלה איז געוועהן אויף זיין זייט, אונ אַבּא מרי מיט נאָך עטליכע געצאָהלטע מענשען זענען געבּליבּען אַליין. דעמאָלט איז אַבּא מרי'ן גאָר שלעכט געוואָרען, ווייל על פּי דין האָט ער זיך ניט געטאָרט אָבּזאָגען פון דעם וואָס די גאַנצע עדה האָט אָנגענומען, אונ צושטעהן צו ר' יעקב'ס חרם האָט ער ניט געקאָנט, דען ער וואָלט געוויס געקומען צו לייטישע געלעכטער, אונ מען וואָלט אויף איהם מיט די פינגער געטייט אַז ער איז אַריינגעפאַלען אין זיין אייגענעם גרוב. ער האָט געטהון וואָס ער האָט געקאָנט אַז עס זאָלל איהם געראָטהען צו צוציהען צו זיך נאָך מענשען, אונ אַז עס האָט איהם ניט געהאָלפען האָט ער זיך געווענדעט צו די גרעסטע רבּנים אונ האָט געבּעטען מען זאָל איהם מתיר זיין אַרויסצושפּרינגען געגען אַ „רבּים“, נאָר אפילו ר' שלמה בּן אַדרת האָט ניט געקאָנט נעהמען אויף זיך אַזאַ היתר, אונ אַזוי האָט זיך דער צד פון די חקרנים אַללע מאָל מעהר פערשטאַרקט אונ דער חרם פון בּרצלונה האָט ניט געמאַכט אַזאַ גרויסע ווירקונג.

בּאַלד האָט זיך געמאַכט אַ איבּערשלאַג, וואָס צו ליעב דעם האָבּען בּיידע צדדים געמוזט אויף אַ קליינע צייט אָוועקלייגען דאָס מחלוקת. פּלוצלונג האָט דער קאָניג פון פראַנקרייך פיליפּ דער פיערטער, אים יאָהר 1306 אַרויסגעגעבּען בּסוד אַ בּעפעהל אַז אין אַ בּעשטימטען טאָג זאָל מען אָנפאַלען אויף אַללע יודען פון דעם גאַנצען לאַנד אונ מיט ווייבּער אונ קינדער זאָל מען זיי איינזעצען אין תּפיסה, אונ פּונקט אויפ'ן אַנדערן טאָג נאָך תּשעה בּאָב, ווען די יודען זענען נאָך געוועהן מיעד פונ'ם תּענית, האָט מען זיי אַללע פערנומען פון

קליין ביז גרויס, אונ מען האט זיי פריהר אבגענאהלטען עטליכע טאג אין געפאנגעניס אונ דערנאך האט מען זיי געזאגט אז אין א חדש צייט מוזען זיי ארויס פון פראנקרייך אונ פון זייער פערמעגען טארען זיי קיין פאדעם ניט מיט נעהמען. ווער מען וועט אבער דערנאך טרעפען וועט ער פערמשפט ווערען צום טויט. פאר דער וועלט האט עס געהייסען: אז די יודען האבען זיך שטארק פערזינדיגט, אז מען קאן שוין פון זיי גאר ניט אויסהאלטען, אונ מען מוז די שאדליכע מענשען פטר'ן. אין אמת אבער איז דא געוועהן גאר איין אנדער כונה: דער דייטשער קאניג אלברעכט האט געהאט צו פיליפ'ן פערשיעדענע טענות אונ מעהר פון אללעמען האט ער זיך געטשעפעט צו איהם וועגען דער הכנסה פון די יודען, אונ אז פיליפ האט געזעהן אז סוף כל סוף וועט ער מוזען זיך אבזאגען פון דעם יודישען מס, ווייל די יודען האבען זיך גערעכענט ווי קאמערקנעכט פון דער דייטשער מלוכה, איז ביי איהם געבליבען ער זאל זיי גאר אין גאנצען ארויסווארפען אונ זאל זיי פריהר גוט אויסליידיגען די קעשענעס, כדי זיי זאלען קומען אויף א נייע ארט נאקעט אונ בלויז. אזוי האט מען ביי די יודען צוגענומען אלדינג וואס זיי האבען געהאט, דעם גרעסטען עושר האט מען מעהר ניט איבערגעלאזט נאר ווי אויף איין טאג צום לעבען, אונ ביז צום חדש איז שוין קיין יודען אין פראנקרייך ניט געוועהן, אויסער די עטליכע וואס עס איז זיי שווער געוועהן זיך אבצורייסען פון די הייזער אונ פונ'ם פערמעגען אונ האבען זיך געמוזט טויפען. אין פיליפ'ס קאססע זענען צוגעקומען שיינע מיליאנען, אונ כדי צו דערוועזען כלומר'שט, אז ער האט ניט געמיינט דאס געלד, נאר די יודען אליין זענען איהם נמאס געוועהן, האט ער אוועקגעשענקט דאס געביידע פון דער גרעסטער יודישע שול אין פאריז זיין קוטשער, ער זאל דערפון מאכען א בעסערן תכלית ווי א מקום קדוש.

פיעל יודען זענען דעמאלט אומגעקומען, ווייל ניט אללע זענען אים שטאנד געוועהן אין אזא קורצע צייט זיך מכין זיין צו א נסיעה, וואס מען האט ניט געקאנט וויסען ווי פיעל זי וועט געדויערן. די נסיעה איז אויך שרעקליך געוועהן: א טהייל פון די פערטריבענע האבען אזש אנגעשפארט אין ארץ ישראל אונ אהין איז אוועקגעפאהרען אשתורי פרחי, אקרוב פון ר' יעקב אבן תבון, וואס האט אנגעשריבען א גאנצע קינה וועגען דעם נייען גלות; די איבריגע האבען זיך צושפרייט אין די נאהענטע לאנדער ביי דער פראנצאזישער גרעניץ אונ האבען ארויסגעקוקט אויף א גוטע שעה, זיי זאלען קאנען זיך צוריק אריינכאפען אין דער אלטער היים. זייער האפנונג האט זיי אבער טאקי ניט אבגענארט:

ביסלעכווייז האט זיך די גזרה אנגעהויבען פאר געסען און אז א יוד האט זיך געוויזען אין פראנקרייך האט פיליפ געהייסען אוועקקוקען, ווייל ער האט ווער געכאנקט נאך די יודישע מטבעות און האט געהאלטען פונ'ם ווארטעל: „דער יוד איז טרף, נאר זיין גראשען איז כשר".

אין דעם פינסטערן יאהר, וואס מען האט די יודען ארויסגעטריבען פון פראנקרייך, איז דאס מחלוקת צווישען די פרומע און די הקרנים א ביסעל שטילער געווארען, נור קוים האבען זיך די יודען פון מאנפעליע אבגעזוכט א נייע היים, האט זיך ווייטער דאס פייער צוברענט נאך מיט מעהר קראפט. ר' יעקב אבן תבון מיט זיינע לייט האבען זיך בעזעצט אין פערפיניאן, וואס האט געהערט צום אראגאנישען קאניג וועלכער האט אפילו ניט שטארק געהאלטען פון דער יודישער אמונה און האט געהייסען דעם תלמוד פארברענען, נאר פון דעסטוועגען איז ער זעהר צופרידען געוועהן וואס פעהיגע און געלערנטע יודען האבען זיך אבגעזוכט ביי איהם א מקום מנוחה, עס האט אבער געדויערט גאר א קליינע צייט. אז אבא מרי מיט זיינע לייט זענען אויך געקומען קיין פערפיניאן און אז ביידע צדדים זענען ווייטער געוועהן אויף איין ארט האט קיין שלום, מן הסתם, צווישען זיי ניט געקאנט זיין. ר' שלמה בן אדרת האט זיך נאך אמאל ארויסגעשטעלט פאר די פרומע און נאך זיין טויט האט ר' אשר בן יחיאל מיט זיינע זיהן ערשט רעכט זיך צופיהרט די האנד, און אז ער האט ארויסגעלאזט זיין פירוש אויפ'ן תלמוד און זיין נאהמען האט אנגעהויבען נאך מעהר צו קלינגען אויף דער וועלט, איז איהם נאך גרינגער געוועהן צו האלטען דאס פאלק אין דער מורא. מען האט איהם געפאלגט און מען האט זיך פאר בילדונג געהיט ווי פאר פייער. עס איז געקומען אזוי ווייט אז ווען דער בעריהמטער למדן ר' יצחק בן יוסף הישראלי האט בעדארפט אנשרייבען זיין ספר „יסוד עולם" איבער מאטעמאטיק און אסטראנאמיע, האט ער געמוזט אין דער הקדמה זיין דעה ארויס זאגען וועגען די אמונה, און רעכט מאכען א סך פסוקים פון דער תורה, כדי דער ספר זיינער זאלל האבען א פנים פון די פרומע ספרים און ניט פון השכלה.

גראד אין דער צייט, וואס דער רא"ש איז געוועהן רב אין טאלעדא, זענען די יודען ווייטער געווארען גרויסע חשובים ביי דער מלוכה. דער קאניג פערדינאנד דער פיערטער האט געהאט א יודישען פינאנץ-מיניסטער ר' שמואל; די אלטע קאנינין מאריא דע מאלינא האט איהם אבער פיינד געהאט, און האט גערעכענט אז ער מאכט אן א שנאה צווישען איהר און דעם

זוהן. זי האט געדונגען א רוצח ער זאל הרג'נען ר' שמואלן, נאר אז מען האט איהם געשטאכען האט דער קעניג אנגעווענדעט אללע מיטעל אונ האט איהם אבגעראטעוועט, ווייל ער איז געוועהן זיין בעסטער יועץ אונ נאר צו איהם האט ער צוטרויען געהאט. אז פערדינאנד איז געשטארבען אונ די אלטע קעניגין האט געמוזט דערווייל איבערנעהמען די מלוכה, האט זי אויך אויסגעקליבען פאר פינאנץ-מיניסטער א יודען דון משה, וואס איז אויף דער שטעללע געבליבען זיבצעהן יאהר. אז די מלוכה איז איבערגעגאנגען צום פרינץ דון זשואן עמנואל, וואס איז געוועהן א גרויסער געלעהרטער אונ האט געהאט א סך מקורבים יודען, בעזאנדערס ר' יהודה בן יצחק אבן נואקאר, האבען די פרומע נאר אין גאנצען אויפגעהויבען דעם קאפ, ווייל ר' יצחק איז געוועהן א גוטער פריינד פונ'ם רא"ש, אונ איהם צו ליעב, האט די מלוכה ערלויבט די רבנים זיי זאלען ארויסגעבען די גראסטע משפטים. דעמאלט איז פארגעקומען וואס מען האט א יודען אבגעהאקט די צונג דערפאר וואס ער האט געלאסטערט גאטט, אונ א יודישע פרוי, וואס האט זיך ניט גוט אויפגעפיהרט, האט מען אבגעשניטען די נאז. אזוי גרויס איז געוועהן דער פאנאטיזם פון די קנאים ווען מען האט זיי נאר געגעבען די מאכט זיי זאלען מאגען משפט'ן וויא זיי געפעללט.

דערווייל זענען אריבער געלאפען ניין יאהר פון דער צייט וואס פיליפ האט ארויסגעטריבען די יודען פון פראנקרייך, אונ אז לודוויג דער צעהנטע איז געווארען קעניג האט ער פערשטאנען אז דער פאטער האט ניט גלייך געטהון אונ האט אים יאהר 1315 ארויסגעלאזט א בעפעהל אז די יודען מאגען פראנק אונ פריי צוריק קומען. די יודען זענען שוין אבער געוועהן גענוג איבער געשראקען אונ האבען מורא געהאט צו שטעלען אויף לודוויג'ס ווארטער ווייל היינט טראכט ער אזוי אונ מארגען קאן ביי איהם ווערען איין אנדער דעה; דערפאר האבען זיי פערלאנגט אז דער קעניג זאל פעסט בעשטימען די אופנים אויף וועלכע ער לאזט זיי נאך אמאל אריין. זיי האבען פערלאנגט, אז יעדער זאל זיך מאגען בעזעצען אויף דעם פלאץ וואו ער האט פריהער געוואהנט, אז די שולען זאל מען צוריק אבגעבען אדער אויסבויען נייע, אז די חובות זאלען זיי איינמאנען אונ דער מלוכה ארויסגעבען פון זיי צוויי דריטעל. לודוויג איז בעשטאנען אויף די אללע תנאים אונ האט נאר אויסגענומען מיט די יודען א תנאי, אז נאך צוועלף יאהר מאג ער חרטה האבען אונ געבען די יודען א גאנץ יאהר צייט זיי זאלען קאנען פערקויפען זייערע הייזער אונ ענדיגען אללע געשעפטען. אויסער דעם האט ער נאך געמוזט צו ליעב טהון די גייסטליכע אונ האט אב-

גערעדט מיט די יודען, זיי זאלען טראגען אויף זייערע קליידער א בעזונדער יודישען צייכען. אזוי האבען זיך די יודען אומגעקעהרט קיין פראנקרייך און אז אין א יאהר ארום איז לודוויג געשטארבען און זיין ברודער פיליפ דער פינפטע איז געווארען קאניג, האט ער זייערע רעכטע גאר אין גאנצען פארגראסערט און האט זיי טאקי אפט געמוזט בעשיצען פון די גייסטליכע, וועלכע האבען זיך נים איין מאל געטשעפעט צו זיי און האבען אויסגעגראבען אללע בעשולדיגונגען וועגען שאדליכקייט פונ'ם תלמוד. די גייסטליכע האבען אזוי ווייט געארבייט, אז די מלוכה האט זיי געמוזט ערלויבען אין טולידה אפענטליך פארברענען צוויי פולע וואגענס מיט ש"ס. נאר דאס איז נאך אלץ א גאר נים געוועהן געגען די צרות וואס די יודען האבען געמוזט איבערטראגען פונ'ם פראסטען פאלק אליין.

פינף יאהר זענען אין גאנצען אוועקגעגאנגען זייט די יודען האבען זיך נאך א מאל בעזעצט אין פראנקרייך און גאר פלוצלונג האט זיך אויף זיי אנגעריקט א אומגעריכטע צרה. פיליפ דעם פינפטען האט זיך אים יאהר 1302 פערגלוסט זיין נאמען בעריהמט צו מאכען דורך א נייעם קרייצצוג, האטש דער פאפסט יאהאנן דער צוויי און צוואנציגסטער האט אים דערפון אבגעהאלטען. גאר פון דער העלער הויט איז געשעהן א מופת, א פראסטער פאסטוך האט דערזעהן ווי פון א טויב איז געווארען א יונג מאדכען, ער האט דערהערט איהר קול ווי זי רופט אללע פרומע קריסטען מען זאל זיך אוועקלאזען קיין פאלעסטינא און ארויסרייסען ביים שונא די הייליגע שטאדט ירושלים. ער האט דעם סוד באלד מגלה געוועהן אנדערע, אזא נס איז פאר די גייסטליכע געוועהן ווי געוואונשען און נאר אין א קורצער צייט זענען אויסגעוואקסען פיערציג טויזענד מאנן, וואס האבען זיך גערופען „פאסטוכער" און זענען מיט פאהנען און מיט געזאנג געגאנגען פון איין שטאדט צו דער אנדערער. מילא קיין גראסערע צדיקים פון זייערע זיידעס האבען זיי נים בעדארפט זיין און עס איז גאר קיין וואונדער נים וואס קודם כל האבען זיי זיך גענומען שלאגען יודען, בעזאנדערס נאך דעם וואס מען האט זיי אויפגעקלאהרט אז פאר יודיש געלד קאן מען קויפען א סך שווערדען און שפיזען. א שרעקליכע שחיטה האט זיך אנגעהויבען אין פראנקרייך און זעהר ווייניג יודען זענען געוועהן בעלנים צו ראטעווען דאס לעבען דורך דער טויפע. פינף הונדערט יודען האבען זיך בעהאלטען אין דער פעסטונג ווערדון און אז זיי האבען געזעהן אז לאנג בלייבען וועלען זיי דארט נים קאנען, איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען פון דארט לעבעדיג נים ארויס. צוי־

האבען אויסגעקליבען פון זיך איין אלטען אונ א יונגען מאנן וואס זיי ביידע האבען אללע אויסגעקוילעט, דערנאך האט דער יונגער דערהרג'ט דעם אלטען אונ אז עס איז געקומען דערצו אז דער יונגער, וואס איז דער איינציגער געבליבען, זאל זיך אלליין דאס לעבען נעהמען, האט איהם באנג געטהון צו שטארבען אונ ער האט זיך בעסער איבערגעגעבען די שונאים אין די האנד אריין אונ איז מרוצה געווארען אנצונעהמען דאס קריסטענטהום. עס האט איהם אבער ניט געהאלפען, ווייל אויף אזא קרבן האבען זיך די קריסטען אלליין אויך ניט געריכט: איהם האט מען לעבעדיגערהייד צוריסען אויף שטיקער אונ גאר די קליינע קינדער, וואס האבען זיך געפונען אין דער פעסטונג האט מען געטויפט מיט געוואלד. אין טולוזה האט זיך אפילו די מלוכה אנגענומען פאר די יודען אונ האט פיעל פון די פרומע „פאסטיכער" איינגעזעצט אין תפיסה, נאר עס איז שוין געווען צו שפעט: דאס צורייצטע פאלק איז אונמאגליך געווען איינצוהאלטען, זיי זענען אנגעפאלען אויף די געפאנגניסע אונ האבען בעפרייהט די רוצחים אונ דאס יודישע בלוט האט זיך געגאסען אין די גראסטע שטאדט, ווי באררדא, גאסקאן, טולוזה אונ אלבי. אין איין יאהר איז א תל געווארען פון הונדערט צוואנציג יודישע קהלות אונ די וואס זענען געבליבען לעבען זענען אזוי ארעם געווארען אז מען האט געמוזט פון זייערטוועגען זאמלען נדבות אין אנדערע לאנדער. די גזרה איז בעקאנט אין דער יודישער געשיכטע־ספרים מיט דעם נאמען „גזרת הרועים".

א צרה, זאגט די וועלט, קומט זעלטען אלליין. אין פראנקרייך האט זיך דאס ווארטעל בעוויזען טאקי אויפ'ן אנדערן יאהר אונ האט די יודען נאך מעהר בלוט אבגעקאסט. דעמאלט איז געוועהן א מנהג אז אללע מצורעים, וואס מען האט מורא געהאט אז געזונדע מענשען זאלען זיך ניט אננעהמען פון זייערע הויט־קראנקהייטען, האבען געמוזט וואהנען בעזונדער אונטער דער שטאדט; אהין פלעגט מען זיי ברענגען עסען אונ טרינקען אונ פון דארט האבען זיי ניט געטארט ארויסגעהן ביז זיי זענען געזונד געווארען. אין יענע יאהרען האבען זיך אויך געפונען נבאים, וואס האבען ניט פיינד געהאט נהנה צו זיין פונ'ם הקדש, אונ אזוי ווי די קראנקע זענען געוועהן אבגעזונדערט פון אללע אונ האבען ניט געהאט פאר וועמען זיך צו קלאגען, האט מען זיי גענעבען אזעלכע קאסט קוים די נשמה צו דער האלטען. אין דער שטאדט גוענה האט מען אזוי פיעל גענבב'ט אז מען האט פשוט אויפגעהערט די מצורעים עסען געבען; דאס האט זיי פערדראסען אונ זיי האבען זיך ענטשלאסען נוקם צו זיין זיך דערפים

וואס זיי האבען אריינגעווארפען גיפט אין די ברונענס און טייכען, און מענשען האבען אנגעהויבען פאלען ווי שטרוי. מען האט זיך אבער באלד ארומגעקוקט און אז מען איז דערגאנגען אז דאס איז די מצורעים'ס ארבייט, האט מען זיי גענומען סוטשען זיי זאלען זאגען ווער עס האט זיי אנגערעדט דערצו. די קראנקע זענען, מן הסתם, ניט געוועהן בעסער פון די געזונדע, און אז מען האט זיי נאך אנגעטהון ענוים קשים האבען זיי גאר לאנג ניט געטראכט און ארויפגעלעגט די גאנצע שולד אויף די יודען. א מינדסט קינד האט, דאכט זיך, געקאנט פערשטעהן אז דאס איז א נארישער בלבול און אז יודען וועלען ניט פערגיפטען דאס וואסער וואס זיי דארפען אלליין טרינקען; פון דעסטוועגען האבען זיך אללע אנגעחאפט אן דעם ליגען, און אפילו דער קאניג פיליפ האט געגלויבט אז דאס איז אמת. מען האט זיך נאר געבראכען די קאפ צו דערגיין די כונה פון די יודען און מען האט דארויף געלערנט א סך פירושים: א טהייל האבען געדרונגען אז דאס האבען זיי געטהון צו ליעב דעם מחמד'נישען קאניג פון גראנדה, און אנדערע האבען אויסגעוויזען אז דערמיט האבען זיי געוואלט שטערן דעם קרייצצוג פונ'ם קאניג פיליפ. איבעריגענס האט מען אנגענומען יעדען תירוץ און מען האט די יודען גאר קיין קשיות ניט געפרעגט: מען האט זיי געברענט און געבראטען און טויזענדער פון זיי האט מען אריינגעווארפען אין תפיסה. אין שינאן (קינון) האט מען אויסגעגראבען א טיפען גרוב, מען האט דארט אנגעצונדען א פייער און פיעל יודען מיט ווייבער און קינדער אהין אריינגעווארפען. אזוי האט מען זיך נוהג געוועהן מיט זיי אויך אין אנדערע ערטער און מעהר פון פינף טויזענד האט מען דעמאלט אין פראנקרייך פערברענט. א חוץ דעם האט דער קאניג געהייסען אז די יודען זאלען בעצאהלען א גרויסע סומע געלד און אזוי ווי זיי זענען שוין געוועהן קבצנים נאך פון יענעם יאהר, איז די גאנצע משא געפאלען אויף די עטליכע יודישע עשירים, וואס זענען צו ליעב דעם אויך געפאלען פון די פיס און דאס עניות פון די פראנצאזישע יודען איז געווארען אזוי גרויס אז מעהר אויסזויגען זיי האט מען שוין ניט געקאנט.

אין דער צייט האט זיך אויך אנגערוקט א חמארע אויף די יודען פון רום, וואס האבען שוין פון לאנגע יאהרען געלעבט דארט רוהיג און פריי און האבען ניט געוואוסט צו זאגען פון די צרות, וואס זייערע ברידער אין פראנקרייך, ענגלאנד און שפאניען האבען זיך אנגעליטען. זייט דער פאפסט האט אין רום געהאט א ווייניגע שליטה, און איבער דער מלוכה האבען זיך געקריגט צוויי משפחות קאלאנא און ארסיני, האט מען אן די יודען פערגעסען און זיי

האבען דערווייל געארבייט וועגען תורה און חכמה און האבען ארויסגעגעבען זעהר פיעל גרויסע לייט, וואס זענען ניט נאר געוועהן א צירונג פאר זייער פאלק, נאר זיי האבען אויך גרויס נוצען געבראכט דעם לאנד. עס איז נאר קיין וואונדער ניט וואס דער קאניג פון נעאפעל, ראבערט פאן אנזשוא, וועלכער איז געוועהן א גרויסער ליעבהאבער פון וויסענשאפט, האט זייער געהאלטען פון די יודישע געלעהרטע און האט ביי איינעם פון די לומדים, לעאנע ראמאנא, וואס איז בעריהמט געוועהן מיט זיינע העבראישע איבערזעצונגען פון לאטיינישע חקירה ספרים, געלערנט לשון קודש. דער קאניג האט זיך אזוי אינטערעסירט מיט יודישע ספרים, אז ווען ר' שמריהו האיקריטי (פון אינזעל קריטא) אנגעשריבען זיין פירוש אויף דער תורה האט ער איהם צוגעטראגען ראבערט'ן פאר א מתנה און ער האט איהם דער פאר גוט בעלוינט. אודאי אז דער קאניג האט אזוי מקרב געוועהן יודישע לומדים, האבען איהם אללע גראסטע לייט נאכגעטהון און יעדער פון זיי האט געהאלטען פאר א כבוד צו אונטערשטיצען א בן-תורה ער זאל קאנען זיצען און לערנען.

צווישען די יודישע משוררים פון יענער צייט האבען זיך בעזאנדערס בעריהמט געמאכט צוויי: קלונימוס בן קלונימוס און עמנואל רומי, וואס האבען זיך גענוטצט אויף איין אנדער דרך און פלעגען זייערע געדאנקען אויסדריקען דורך איין הלצה (סאטירע), דאס הייסט, דעם ביטערן אמת זיס מאכען מיט א גלייך-ווארטעל. ר' קלונימוס בן קלונימוס איז געבארען געווארען אין פראנקרייך אים יאהר 1284, און איז געוועהן א גרויסער שפראכענקענער און א בקי אין פערשיעדענע וויסענשאפטען; אין דער יוגענד האט ער פון אראבישען איבערזעצט פיעל ביכער איבער מעדיצין און אנדערע חכמות. אללע זיינע אייגענע ספרים, וואס ער האט אנגעשריבען אויף העבראיש, זענען פול מיט מוסר און הויכע געדאנקען. די שרעקליכע צרות, וואס די פראנצאזישע יודען האבען איבערגעטראגען האט ר' קלונימוס בעוויינט אין עטליכע פייערינע קינות, וואס בעווייזען אז זיין הארץ איז געוועהן פול מיט ליעבע צום פאלק און אז ער איז פעהיג געוועהן, ניט נאר אויף בייסענדיגע שטאכווארטלעך, נאר אויך אויף הייסע טרערען. אז דער קאניג ראבערט איז גראד דורכגעפאהרען ביי זיינער א נסיעה דורך פראנקרייך, איז ער בעקאנט געווארען מיט ר' קלונימוס'ן און האט איהם מיט זיך מיטגענומען קיין איטאליען. ר' קלונימוס האט זיך בעזעצט אין רום און דארט האט ער זיך ערשט, צווישען די לומדים, געקאנט רעכט זיך אויסצייכענען. אין זיין שרייבען האט ער פארט מעהר ליעב געהאט לצנות און

מאכען, אונ פון איהם זענען געבליבען די בעריהמטע ספרים: „אגרת בעלי החיים" „אבן בוחן" אויך די „מסכתא פורים", וואס איז כלומר'שט נאכגעמאכט די גמרא מיט אללע פירושים. מען קאן אפילו ניט וויסען צו האט ער דערמיט געוואלט נאר דעם עולם פרעהליך מאכען אדער ער האט טאקי א ביסעל חוזק געמאכט פונ'ם תלמוד, אונ האט געוויזען אז מען קאן זיך שטעלען אויפ'ן גראסטען נארישקייט אונ מאכען דארויף אזעלכע פירושים, וואס מען זאל זיך דארפען איבער זיי מאטערן ווי איבער עפיס רעכטס. ר' קלונימוס האט אפט ליעב געהאט אריינצוווארפען אזעלכע ווערטער, וואס מען האט געקאנט טייטשען ווי אזוי מען האט געוואלט; אין איינעם פון זיינע ספרים שרייבט ער אז עס וואלט איהם גלייכער געוועהן געבארען צו ווערען א נקבה איידער צו טראגען אויף זיך דעם עול פון תרי"ג מצות. פון דעסטוועגען האט מען געוואוסט אז ער איז געוועהן זעהר גוט אונ פרום אונ אז ער איז געשטארבען אים יאהר 1337 האט ער געהאט א לויה פון א צדיק.

נאך א גראסערן נאהמען צווישען די איטאליעניש יודען האט געהאט ר' עמנואל בן שלמה הרומי, וואס איז געבארען געווארען אים יאהר 1265 אונ האט זיך דאס גאנצע לעבען אבגעגעבען נאר מיט שרייבען. ער איז געוועהן א גוטער פריינד פונ'ם בעריהמטען רוימישען דיכטער (משורר) דאנטע. זיין פען איז געוועהן זעהר וויטציג, ער האט דעם בעסטען געדאנק געקאנט ארויסגעבען אויף אזא ארט אז די לעזער זאלען עס לעזען מיט פערגניגען אונ זאלען זיך פארט באלד אנשטויסען וואס ער מיינט. אז ער האט געוואלט טרעפען עטליכע לומדים אונ רבנים, וואס ער האט פון זיי ניט געהאלטען, האט ער בעשריבען ווי אזוי ער איז אמאל אריינגעפאלען אין גיהנם אונ וואס פאר א חברה ער האט דארט געטראפען אונ האט מן הסתם דעם אויבען־אן אבגעגעבען די צבועקעס, וואס האבען זיך אויף דער וועלט נאר איבערגענומען מיט זייער יראת שמים אונ געשריגען אז דער גאנצער שור הבר קומט נאר זיי. זיינע שירים זענען צונויפגעזאמעלט אין א בעזונדער ספר מיט דעם נאהמען „מחברות עמנואל" וואס איז בעקאנט ביז היינט.

אזוי האבען זיך די איטאליענישע יודען געלעבט רוהיג. סאנגזא, די שוועסטער פונ'ם פאפסט יאהאנן דעם צוועלפטען, וואס האט געוואהנט אין אוויניאן, האט אנגערעדט דעם ברודער ער זאל די יודען ארויסטרייבען פון רום. פון דער אנדערער זייט האט אויך דער קייזער פריעדריך דער שאנע, וואס פלעגט נאך פריהער גאנץ אפט ברענען דעם תלמוד, געבעטען דעם פאפסט

ער זאל די יודען ניט לאזען זיין אזיינע פרייע בעלי בתים אין לאנד, אונ אים יאהר 1321 איז ארויס א בעפעהל אז די יודען זאלען זיך געהן פון וואנען זיי זענען געקומען. אין רום איז דאס געוועהן א אונגעריכטער אומגליק. די יודען האבען באלד גוזר תענית געוועהן אונ אויסער דעם האבען זיי געשיקט שלוחים צום פאפסט אונ צום קעניג ראבערט פון נעאפעל אונ אזוי ווי זיי האבען צו זייער בקשה צוגעלעגט אויך א מתנה פון צוואנציג טויזענד רענדליך האט זיך דער פאפסט מיט דער שוועסטער באלד איבערצייגט אז די יודען זענען ניט אזוי שעדליך ווי מען האט זיי געזאגט אונ מען האט זיי געלאזט צו רוה. די יודישע געלד האט צושלאגען די וואלקענס אונ פאר די יודען איז ווייטער ליכטיג געווארען

נאר ווי גוט די יודען איז געוועהן אין רום, האבען זיי זיך מעהר אבגעגעבען מיט וויסענשאפטען אונ די תורה האט טאקי געבליהט נאר אין שפאניען. אין קאסטיליען אבער, וואו דער קעניג אלפאנסא דער עלפטע האט אויף זיי געלעגט גרויס כבוד, איז זייער לאגע געוועהן גאנץ אנדערש: דארט האט מען זיי געגעבען די בעסטע שטעללען, דער קעניג האט געהאט דאס גראסטע צוטרויען צו זיינע צוויי יודישע יועצים, ר׳ יוסף דע־אסיגה אונ ר׳ שמואל אבן נוקר, אונ אפילו די גייסטליכע, וואס זיי האט עס ניט געקאנט געפאלען, האבען אויך געמוזט שווייגען.

וועהר גליקליך האבען זיך בעדארפט פיהלען די יודען פון קאסטיליען אז זיי האבען געזעהן וואס עס טהוט זיך מיט זייערע ברידער וואס וואהנען גאר נאהענט פון זיי — אין ארבאגאניען. דארט האט מען די יודען אנגעטהון צרות אונ מען האט זיי ניט געלאזט קיין קאפ אויפהויבען. נאר נאך ערגער איז געוועהן די יודען פון נאווארא, וואו איינער פון די גייסטליכע, פעדרא אוליגאיען, האט אנגערייצט דאס פאלק אונ אים שבת, דעם 5 מערץ 1328 איז מען צוגעפאלען אויף דער גרויסער יודישער קהלה פון עסטילה אונ מען האט אנגעמאכט א שרעקליכע שחיטה. אומזיסט האבען זיך די יודען געוועהרט, די רוצחים זענען געוועהן צעהן מאל שטארקער אונ גראסער אונ זיי האבען ניט איבערגעלאזט קיין איינציגען פון זיי. נאר איין מנחם בן זרח, וואס איז דעמאלט אלט געוועהן צוואנציג יאהר אונ איז דערנאך געווארען א בעריהמטער מאנן, איז געבליבען לעבען טאקי נאר מיט א נס. זיינע עלטערן אונ פיער יונגערע ברידער האט מען געקוילעט אונ ער אליין איז אויך געלעגען האלב טויט צווישען די הרוגים, נאר ביי נאכט איז גראד דורכגעגאנגען א בעקאנטער

קריסט און האט בעמערקט אז ער אטהעמט נאך, האט ער איהם גענומען צו זיך און האט איהם בעהאלטען ביז ער איז געזונד געווארען. אין אנדערע שטאדט האט מען אויך דאס אייגענע געטהון און כך הכל זענען דערמאלט אומגעקומען מעהר פון זעכס טויזענד יודען.

ווי עס האט זיך ארויסגעוויזען, איז דאס גליקליכקייט פון די יודען אין קאסטיליען אויך געוועהן נאר לפי שעה און עס האט זיך נאר געהאלטען ביז די הצלחה פונ'ם קאניג'ס יודישער יועצים האט געשיינט. לאנג געדויערן האט אבער די הצלחה אויך ניט געקאנט און עס איז אפילו צו בעוואונדערן ווי אזוי אלפאנסא איז גאנצע צוועלף יאהר געבליבען טריי זיינע יודישע יועצים, וואס האבען טאקי אין דער צייט דערגרייכט צו דער גרעסטער מדרגה. ר' יוסף דע-איסינה, אדער דון יוסף בן אפרים בינבנשתי הלוי, איז געוועהן אזא מענש, וואס האט פערשטאנען ווי אזוי זיך בעליעבט צו מאכען ביי גרויסע לייט און דערביי ניט פערלירען זיין כבוד, נאר פארקעהרט, אזוי פיהרען אז מען זאל פאר איהם דרך ארץ האבען. אז דער קאניג האט בעדארפט עפיס אויספיהרען אנאטהיגע זאך, וואס ניט יעדער האט געטארט דערפון וויסען, פלעגט ער עס נאר איבערגעבען דון יוסף דע-איסינה און איז שוין געוועהן זיכער אז ער וועט אלדינג טהון בשלימות. דערפאר האט ער איהם טאקי זעהר געשאצט און איז איהם געשטאנען אין אללע נויטהען. אמאל האט זיך געמאכט וואס ער האט איהם אוועקגעשיקט קיין וואלאדאליד, מיט א שליחות צו דער פרינצעסין, און דאס פאלק, וואס דון יוסף'ס שונאים האבען עס אנגערייצט, איז אנגעפאלען אויפ'ן פאלאץ און האט איהם געוואלט הרגענען. דון יוסף'ן האט אבער געראטהען אוועקצושיקען א שליח צום קאניג און איהם מודיע זיין וואס דא געהט פאר. אלפאנסא האט ניט לאנג געטראכט און איז אלליין מיט גרויס חיל צוגעטרעטען צו דער שטאדט און האט געוואלט מאכען א תל פון איהר ווי מען וועט זיך צורירען צו דון יוסף. דאס פאלק האט געמוזט כורע און משתחוה זיין און מען האט פערזיכערט דעם קאניג אז דאס האט מען נאר ניט געמיינט דון יוסף'ן, נאר דעם קריסטליכען ריטער, דון אלוואר נוניץ. אלפאנסא האט דאס אנגענומען פאר א תירוץ און ער האט זיך געפרעהט וואס ער האט אלליין אבגעראטעוועט זיין געליעבטען יועץ פון א סכנה. פונקט אזא חשוב איז ביי איהם געוועהן זיין לייב-דאקטאר דון שמואל אבן ווקר. וואס האט זיך אפילו ווייניג געמישט צו דער מלוכה, נאר פון דעסטוועגען פלעגט זיך אפט דער קאניג מיט איהם איין עצה האלטען און האט איהם זעהר ליעב גע-

האט פאר זיין שכל הישר. אז די רייכע יודען האבען זיך געפיהלט וואס פאר א גרויסען צד זיי האבען אין קאניגליכען הויף, האבען זיי זיך שוין ערלויבט צוגעהמען פראצענט פון די, וואס האבען בעדארפט אנקומען צו זיי. דאס האט שטארק די יודען פערהאסט געמאכט ביים פאלק, מען האט זיך ניט איין מאל געקלאגט אויף זיי ביים קאניג, נאר דאס גאנצע גליק איז געוועהן וואס אלפאנסא אליין האט געהאט זיין אינטערעס אין דעם אז די יודען זאלען טאקי אויסלעדיגען די קעשינעס ביי די קריסטען אונ ער זאל קאנען דערנאך ביי זיי צוגעהמען די גזילה. דערפאר האט ער די יודען ניט געשיצט פון די שונאים האבען געשריגען אז עס איז נאטהיג מען זאל ביי זיי צונעהמען די רעכטע, אונ האט נאך געגעבען דון שמואל אבן ווקר א ערלויבניש ארויסצולאזען קליינע מטבעות אונ דערפון האבען ניט קיין קליינע הכנסה. צום אומגליק האבען אבער ביידע יועצים ניט געלעבט צווישען זיך צופרידען, יעדער האט אין זין געהאט נאר צו שאדען דעם אנדערן, אונ דערמיט האבען זיך בענוצט די שונאים אונ האבען אויפגעהערט אנצורייצען דאס פאלק אויף די יודען, ווייל זיי זענען זיכער געוועהן אז מיט דער צייט וועט זיי געראטהען דעם קאניג אויך אבצורייסען פון זיינע חשובים. אזוי האט די שנאה ביסלעכווייז ווי א וואָרם געטאטשעט דאס לעבען פון די יודען אין קאסטיליען ביז עס איז ניט ארויסגעשפרונגען טאקי פון זיי אליין איינער, וואס האט אנגעמאכט איין איבערקעהרעניש אין דעם לאנד אונ געבראכט דערצו וואס די פיינדשאפט, מיט וועלכער מען האט זיך א צייט געשטיקט אונ געשאהמט אפענטליך ארויסצווייזען, איז געווארען אללע מאל גראסער אונ האט זיך געפונען א וועג גלייך צו דער מלוכה.

דאס איז געוועהן אבנר פון בורגאס, א יודישער דאקטאר אונ א גרויסער למדן, וואס האט זיך געטויפט ווען ער איז שוין אלט געוועהן זעכציג יאהר אונ איז דערנאך בעקאנט געווארען מיט'ן נאהמען אלפאנסא בורגענזיס דע וואלאדאליד. ער איז אייגענטליך געוועהן פריי פון יעדער אמונה אונ איז אריבערגעגאנגען צום קריסטענטהום ניט ווייל די יודישע רעליגיאן איז איהם ניט געפאלען, נאר צו ליעב דעם וואס ער האט געזעהן אז אזוי איז פאר איהם גלייכער. אזא מענש שמעקט גוט וואהין דער ווינד בלאזט אונ אז ער האט זיך איבערצייגט אז פאר זיינע געוועזענע ברידער הייבען זיך אן ניט קיין פרעהליכע טאג, איז ער באלד צוגעשטאנען צו די שונאים אונ האט אויף זיי אנגעהויבען רעדען אונ שרייבען אללע רעות. פיעל האט איהם געהאלפען דערצו דאס,

וואס ער איז געוועהן א גרויסער בקי אין תלמוד אונ אין אנדערע הייליגע ספרים, אונ אז ער האט געבראכט אויף זיינע ליגענס ראיות האבען איהם די קריסטען געגלויבט. דערפאר האט ער גאר אהן בושה אנגעהויבען ארויסלאזען ביכער אונ דערוויזען ווי שעדליך די יודישע אמונה איז, אונ זיין עזות האט איהם געבראכט דערצו וואס ער פלעגט זיינע כתבים צושיקען צו די בעריהמטעסטע יודישע לומדים ווייל ער האט געוואוסט אז קיינער וועט זיך ניט דערוואגען זיך ארויסצושטעלען געגען איהם אונ דערוויזען אז זיין מיינונג איז פאלש. די יודען זענען נאך אבער דעמאלט ניט געוועהן אזוי געפאלען זיי זאלען קאנען רוהיג צוקוקען ווי איינער, וואס איז זיי פאלש געווארען, שיט מיט שקרים אונ זאלען קיין ווארט ניט זאגען; עס האבען זיך געפונען אזעלכע יודישע שרייבערס וואס האבען איהם באלד געענטפערט אונ געמאכט א תל פון אללע זיינע סברות אונ בעזאנדערס האט פון איהם חוזק געמאכט ר' יצחק פולגאר (פולקאר), איינער פון די גרעסטע יודישע געלעהרטע, וואס האט ניט געהאלטען אלפאנסאן ווערטה מען זאל מיט איהם א וכוח האבען אונ האט איהם נאר אויסגעלאכט אין א קליינעם שיר, דאס האט אלפאנסאן אין גאנצען ארויסגעבראכט פון דער העזה אונ עס איז ביי איהם געבליבען ער זאל פשוט געהן מיט מסירות. ער האט דעם קאניג דערצעהלט אליגען אז די תפלה ולמלשינים פון שמונה עשרה איז געגען דעם גרינדער פון דער קריסטליכער אמונה, אונ האט עס אזוי ווייט געבראכט אז דער פארשטעהער פון דער יודישער קהלה אין וואלאדאליד האט געמוזט אנפערן א תירוץ אז די תפלה בעציהט זיך נאר אויף די מינים פון אמאל, וואס פלעגען מסר'ן די יודען, נאר דער תירוץ איז ניט אנגענאנגען, עס האט אפילו ניט געהאלפען דער וכוח, וואס די רבנים האבען געהאט מיט אלפאנסאן אונ עס איז ארויס אים יאהר 1836, א בעפעהל מען זאל די תפלה אין גאנצען ארויסווארפען פונ'ם דאווענען.

דאס איז געוועהן דאס ערשטע מאל וואס די מלוכה האט נאכגעגעבען די יודישע שונאים, אונ דערנאך האבען זיי זיך שוין צופיהרט די האנד, בעזאנדערס ווען ביים קאניג איז געווארען א נייער חשוב איינער פון זייער חברה, א געוויסער גאנזאלא מארטינעץ, א שלאנג וואס ר' יוסף די־איסינה האט זי מגדל געוועהן ביי זיך אין שוים, כדי זי זאל איהם שפעטער בעצאהלען מיט איהר גיפט. גאנזאלא איז געוועהן א ארעמער יונגער מאנן, אונ ר' יוסף די־איסינה האט איהם געשטיצט אונ אריינגעפיהרט אין קאניגליכען הויף. קוים האט איהם אבער דער קאניג ליעב בעקומען אונ געגעבען א גרויסע שטעללע,

האט ער אנגעהויבען גראבען א גרוב פאר זיין בעל־טובה און פאר אללע זיינע גלויבענסברידער; ער האט דעם קאניג פארשטעהן געגעבען אז ער דארף ניט צו ליעב יודען רייצען דאס גאנצע פאלק, וואס איז מיט רעכט בייז אויף זיינע יועצים, וועלכע זענען רייך געווארען אויפ'ן חשבון פון דער מדינה. וואס דעם קאניג איז אזעלכעס געשעהן, אז ער האט געקאנט נאר פלוצלונג זיך אזוי איבערבייטען, איז שווער צו פארשטעהן, נאר דאס ווייסט מען אז דער כח פון רכילות און פאלשקייט איז זעהר גרויס און דאריבער האט גאנזאלא בעקומען פון איהם איין ערלויבניש אז ער מאג טהון מיט זיינע געוועזענע פריינד וואס ער וויל. גאנזאלא האט טאקי ניט לאנג געטראכט און האט באלד געהייסען צוויינגווארפען ר' יוסף די־איסינה און ר' שמואל אבן ווקר מיט זיינע צוויי ברידער און נאך אכט קרובים מיט זייער גאנצער משפחה אין תפיסה און דארט האבען דעם קאניגס חשובים זיך געענדיגט זייער לעבען. נאך צוויי יודען זענען געשטאנען נאהענט צום קאניגליכען הויף, דאס זענען געוועהן דון־משה אבודיאל און דון שלמה בן־יעיש, און אזוי ווי גאנזאלא האט זיי אויך געוואלט פטר'ן, האט ער זיך גענומען שרייען אז דאס בעסטע וואלט געוועהן מען זאל נאר אללע יודען ארויסטרייבען פון קאסטיליען, און מען זאל זיך מיט זיי נוהג זיין ווי אין פראנקרייך: צונעהמען די הייזער און פערמעגען און זיי לעבעדיגערהייד ירש'נען. מיט דעם פלאן — ארויסצוטרייבען די יודען — האט ער זיך ארומגעטראגען ביז צום טויט, און דאס איז אויך געוועהן זיין מפלה. אז ער האט צום ערשטען מאל פארגעלעגט זיין מיינונג וועגען דעם אין דער אסיפה פון אללע מיניסטארען, האט ער פון קיינעם ניט געקאנט בעקומען איין הסכמה דארויף; אפילו די גייסטליכע האבען אבגעראטהען דערפון, און דער ארכיעפיסקאפ פון טולעדא האט בפירוש געזאגט אז, ערשטענס טאר מען ניט משנה זיין דאס ווארט, וואס די אלטע קאניגע פון קאסטיליען האבען געגעבען די יודען ווען זיי האבען זיך בעזעצט אין לאנד, און צווייטענס, וועט עס פשוט שאדען דער מדינה, ווייל די יודען זענען א טהייערער אוצר פאר דער מלוכה, וואס קאן ביי זיי געפינען געלד צו יעדער צייט, און אפילו ווען מען וועט זיי בערויבען וועט עס אלץ ניט נוצען אזוי פיעל ווי ווען מען זאל זיי גלאטט אין א איינגער צייט צו פרעסען.

אז דון משה אבודיאל איז געוואהר געווארען וואס פאר א צרה דא קאן ארויס, האט ער דערפון מודיע געוועהן אללע יודישע קהלות פון קאסטיליען, און דער עולם האט זיך געהאפט צום אלטען מיטעל—צום פאסטען. די געגנער פון גאנזאלא'ס דעה האבען איהם איבערגעשפארט, און די סכנה איז אוועק. דער־

װייל איז מאקי נאנזאלא אליין אויך פערטראגען געװעהן, ער האט געמוזט זיך אװעקלאזען אין א מלחמה, אונ אז ער האט מנצח געװעהן דיעם שונא, האט ער שוין גאר אין גאנצען פערריסען דעם קאפ אונ קיינער איז איהם ניט גלייך געװעהן. װען א קליין מענשעלע שפיעלט צו די הצלחה אונ עס װאקסט פון איהם אוים א מושל מיט קראפט אין די האנד, מיינט ער אז קיין אלטערס פון איהם גיז ניטא אונ אז אללע מוזען איהם פאלגען; אזא מין הצלחה פיהרט איהם צו עקשנות אונ דאס עקשנות בעגראבט איהם. אזוי איז אויך געשעהן מיט נאנזאלאן: ער האט גערעכענט אז אצונד װעט ער געװיס אויספיהרען זיין פלאן, אונ װעט פועל'ן ביים קאניג מען זאל די יודען ארויסטרייבען, צום סוף האט ער דורך דעם נאך מעהר שונאים בעקומען, אונ בעזאנדערס האט זיך און איהם נוקם געװעהן די שאנע לעאנארא דע גוזמאן, װעלכע האט אויפגעקלאהרט דעם קאניג, אז גאנזאלא איז איהם ניט געטריי אונ װיל די גאנצע מלוכה אריינכאפען צו זיך אין די האנד אריין. דער קאניג האט באלד געשיקט צו נאנזאלאן ער זאל קומען קיין מדריד, נאר ער האט פערשטאנען אז ניט אויף נוטס אונ כבוד רופט איהם דער קאניג האט ער זיך ניט נאר אבגעזאגט אויסצופאלגען דעם קאניג'ס בעפעהל, נאר ער האט אויך בסוד אנגעהויבען האנדלען מיט'ן קאניג פון פארטוגאל אונ אפילו מיט'ן מחמדנישען מושל פון גראנאדא זיי זאללען איהם העלפען ארויסטרעטען אפען געגען דער מלוכה. גאנזאלא האט געטראכט, אז ער מיט זיין גאנצער חברה װעלען קאנען בעשטעהן געגען חיל פון קאסטיליען, װען מען װעט איהם װעלען מיט געװאלד געהמען, אונ דערפאר האט ער זיך ערלויבט צו שיסען אויף די קאסטיליענישע סאלדאטען װען דער קאניג אלליין איז מיט זיי צוגעקומען צו דער שטאדט, װאו גאנזאלא איז געזעסען, אונ א פייל האט געטראפען איינעם פון די סאלדאטען, װאס האבען זיך געפונען פונקט נעבען קאניג. דא האט שוין דער קאניג געהייסען זיך גאר אנדערש נעהמען צו איהם; ער האט זיך באלד געמוזט אונטערגעבען אונ מען האט איהם פארברענט. גרוים איז געװעהן די שמחה פון די קאסטיליענישע יודען אז פונקט פאר פורים פונ'ם יאהר 1339 איז זיי אנגעקומען די בשורה פון נאנזאלא'ס טויט: זיי האבען זיך דעמאלט געמאכט א דאפעלטען יום טוב אונ זיי האבען זיך מאקי געמאנט פרייען, װייל נאך דעם איז דער קאניג װייטער גוט געװארען צו די יודען, אונ אז ער האט זיך איבערצייגט װאס פאר א שקרים גאנזאלא האט אויסגעטראכט אויף דון משה אבודיאל, דעם איינציגען יודען װאס האט זיך נאך גערעכענט צװישען זיינע מקורבים אונ האט זיך געמוזט אין דער

שלעכטער צייט א ביסעל דערווייטערן, האט ער איהם צוריק געבעטען און געגעבען די שאנסטע שטעללע.

פון דעמאלט אן איז אלפאנסא, און דער נאך זיינע יורשים, זיך בעגאנגען מיט יושר געגען די יודען און זיי האבען זיך געקאנט לעבען רוהיג, נאר פון דעסטוועגען איז זייער אינוועניגסטע לאגע ניט געוועהן אזוי גלאנצענד, וויל ווייט רבינו אשר בן יחיאל (הרא"ש) מיט זיינע קינדער האבען זיך אוועקגעלעגט גאר פאר פרומקייט אין די בילדונג גאר געפאלען, און אפילו דאס לערנען פונ'ם תלמוד איז געווארען אהן טיפקייט און אהן חריפות. אין שפאניען האט זיך דעמאלט געפונען איין יודישער דיכטער שם טוב די קריון, וואס האט ניט שלעכט געשריבען אין דער לאנדעסשפראכע, נאר דאס איז מעהר ניט געוועהן ווי איין שוואלב, וואס קאן נאך קיין זומער ניט מאכען. יודען מיט קאפ, מענשען פון תורה און חכמה האט מען אויפגעהערט צו זעהן און נאר פון דערוויטענס האבען פון פראנקרייך און פון אנדערע ערטער ארויסגעשיינט די נאהמען פון ר' יוסף אבן כספי, גרשוני און נרבוני. און אויך פון ר' יצחק פולגר פון אווילא און ר' דוד אבן-אלביליא פון פארטוגאל.

פון דעם ראש'ס אכט זיהן זענען מעהר בעקאנט צוויי: ר' יעקב און ר' יהודה. ר' יעקב בן אשר, וואס איז געבארען געווארען אים יאהר 1280, האט זיינע יאהרען אבגעלעבט אין גרויס דחקות, און ווי עס ווייזט אויס, האט ער ניט געוואלט נהנה זיין פונ'ם פאטערס רייכקייט, און אפילו פארן רבנות האט ער ניט גענומען קיין שכירות. זיין גרויס ארעמקייט האט איהם פון דעסטוועגען ניט אבגעריסען פונ'ם לערנען און ער האט אנגעשריבען די ארבעה טורים: א געזעצבוך, וואס דארט זענען מיט א ביסעל מעהר ארדנונג ווי אין תלמוד צונויפגעזאמעלט אללע דינים פון דער יודישער אמונה און פונ'ם יודישען לעבען און איז בעקאנט מיט דעם נאהמען „בעל הטורים". זיין ברודער ר' יהודה בן אשר איז אויך געוועהן א גרויסער למדן און נאך דעם פאטער'ס טויט איז ער געווארען רב אין טולעדא. עס האט איהם אבער געצויגען צוריק קיין דייטשלאנד, און אזוי ווי ער אליין איז שוין צו אלט געוועהן האט ער זיינע קינדער אנגעזאגט זיי זאלען אוועקוואנדערען פון שפאניען. זיי האבען אבער ניט געקאנט אויספיהרען זיין רצון, וויל אין דייטשלאנד האבען זיך דעמאלט אנגעהויבען די ביטערסטע יאהרען פאר די יודען.

פון די ווייניגע יודישע געלעהרטע, וואס האבען אין יענער צייט געלעבט אין פראנקרייך איז בעזאנדערס בעקאנט דער נאהמען פון דער משפחה גרשוני,

וואס האט איינענטליך געהייסען ר' לוי בן גרשון (רלב"ג) אדער לעאן דע באניאל. ער איז געוועהן איין עניקעל פון יענעם ר' לוי פון ווילעפראנש, וואס האט אמאל אזוי פיעל געארבייט געגען חכמה, אונ דווקא אין דער משפחה איז בעשערט געוועהן עס זאל זיך אריינהאפען אפונק פון אויפקלארונג אונ עס זאל ארוים אזא גרויסער מאנן, וואס האט געשמ'ט אי צווישען יודען אי צווישען קריסטען. ר' לוי בן גרשון איז געבארען געווארען אין אראנזיש אים יאהר 1288 אונ נאך אין דער יוגענד האט איהם דער פאטער, איינגעם מיט תורה, געלאזט לערנען אויך פערשיעדענע לשונות אונ חכמות. ביי דרייסיג יאהר איז ער שוין געוועהן אבעריהמטער דאקטאר, די וועלט האט שוין געקלונגען מיט זיין נאמען, אויסער דעם האט ער זיך בעשעפטיגט מיט אסטראנאמיע אונ האט ערפונדען אגלאז, וואס מען זאל קאנען דערמיט בעטראכטען דעם גאנג פון די שטערן אויפ'ן הימעל. די אללע זאכען האבען איהם פון דעסטוועגען ניט געשאדט אנצושרייבען אויף לשון קדש אגאנץ ספר איבער דער משנה וואס איז בעקאנט מיט דעם נאמען „יסוד המשנה". וועגען זיין דאקטאריע האט ר' לוי ניט געקאנט זיצען אויף איין ארט אונ ער פלעגט אפט קומען קיין פערפיניאן אונ קיין אוויניאן, וואו דער פאפסט האט דעמאלט געוואהנט. אז מען האט די יודען ארויסגעטריבען פון פראנקרייך, איז ער ניט געוועהן אין מיטען, נאר די צרות פון אללע האט ער ניט געפיהלט אונ האט געדרונגען אז דאס גרעסטע בעוואוסטיש פאר די יודען איז נאר ב...וונג אונ אז מיט'ן כח פון חכמה וועלען זיי אלדינג איבערטראגען. דערפאר האט ער אליין זיך גענומען נאך מיט מעהר חשק צו שרייבען פאר זיין פאלק פערשיעדענע חקירה־ספרים אונ צוואנציג יאהר כסדר האט ער ניט ארויסגעלאזט די פען פון דער האנד. דער ריינער שכל איז ביי איהם געשטאנען העכער פון אללעמען אונ ניט איין מאל חזר'ט ער איבער אין זיינע כתבים אז דעם אמת מוז מען ארויסזאגען אפילו ווען ער גלייכט זיך ניט אוים מיט דער תורה אונ מען דארף נאר זעהן געפינען אפשרה וואס זאל דעם פסוק ניט אנרירען, אבער דער אמת זאל בלייבען פעסט. אוודאי פארשטעהט מען אז די פרומע האבען ניט געהאלטען פון אזא חקרן אונ האבען זיין ספר „מלחמות ה'" גערופען מיט אגעלעכטער „אמלחמה געגען גאטט". דערפאר האבען איהם די קריסטען זעהר געשאצט אונ דער פאפסט קלעמענטי דער זעכסטער האט אים יאהר 1342 געהייסען איבערזעצען אויף לאטייניש זיין בוך וועגען אסטראנאמיע. אזוי האט זיך ר' לוי בן גרשון אויסגעלעבט זיינע יאהרען אין נחת אונ איז אים יאהר 1345 געשטארבען

פול מיט ליעבע צו זיינע ברידער, וואס האבען ניט פערשטאנען זיין ווערטה און האבען זיך דערווייטערט פון איהם

אזא מזל האט אויך געהאט איין אנדער יודישער געלעהרטער, ר׳ משה בן יהושע הנרבוני, אדער מאישטרו ווידאל, וואס האט ליעב געהאט מעהר פראקטיש צו בעקאנען זיך מיט׳ן לעבען פון די פעלקער, און איז כמעט צוואנציג יאהר ארומגעגאנגען צו פוס איבער פערשידענע לאנדער. ער פלעגט זיך אין א שטאדט ניט לאנג אויפהאלטען, און אז ער איז גראד געוועהן אין סירביה און מען איז דארט אנגעפאלען אויף די יודען, האט ער אויך שטארק געליטען און פיעל פון זיינע כתבים זענען פערלארען געווארען. ער איז אויך געוועהן א גרויסער חקרן, האטש זיינע געדאנקען האט ער ניט אזוי פריי ארויס־געדריקט ווי ר׳ לוי בן גרשון. ער איז געגאנגען מיט דעם דרך, אז די תורה קאן מען לערנען מיט צוויי אופנים: נאר פשוט — פאר׳ן פראסטען עולם, און מיט א האבערן פירוש — פאר די גרויסע לומדים. די פרומע האבען אבער ניט געוואלט ליידען מען זאל זיך אפילו צורירען צום מינדסטען אות פון א פסוק, זיי האבען געפאדערט מען זאל גאר ניט קלאהרען [illegible] גאר בלינד גלויבען, דערפאר האבען זיי געשריגען אז ר׳ משה נרבוני איז אויך איין אפיקורוס, און אז ער איז געשטארבען אין דער פרעמד אין מיטען פון זיינע נסיעות, האט ער איבער־געלאזט זיינע ברידער פערזינקען אין פינסטערניש און פערשלאסען צווישען אייזערנע וואנד, מיט וועלכע די מקובלים און די פרומע האבען די אומגליק־ליכע יודען אבגעשיידט פון דער ליכטיגער וועלט.

---

10 דער שווארצער טויט און די יודישע הריגות.

(1335—1391 נאך קריסטוס געבורט).

אז מען קוקט זיך צו צום לעבען פון איינציגע מענשען און פון גאנצע פעלקער זעהט מען זעהר אפט אז פונקט ווי א מענש חאפט זיך אמאל אן א נארישקייט ווערד עס ביי איהם תורת אמת און מיט טויזענד פלאקער וועט מען עס איהם פונ׳ם פארדרעהטען קאפ ניט ארויסשלאגען, אזוי טהוען אויך מיליאנען מענשען אינאיינעם, קוים רעדען זיי זיך איין עפיס א זאך, און ווער שמיעסט נאך, אז מען זאגט זיי פאר א חטא אויף א זעלבען וואס מען קוקט אויף איהם קרום צו ליעב קנאה אדער פרנסה, פרעגט מען גאר קיין סך ניט איבער, מען וויל גאר ניט וויסען וואס דער ליגען ליעגט פון אויבען אויף, עס

גלויבט זיך גלויבען אונ ביסלעכווייז ווערד דערפון אפעסטע איבערצייגונג, וואס דער שכל הישר קאן זיי קיין מאל ניט אומוואַרפען. דא קומט יא אויס דאס ווארטעל: „אז א נאר ווארפט א שטיין אין גארטען אריין — קאנען איהם קיין צעהן קלוגע ניט ארויסגעהמען” אונ פון דעם שטיין ווערד מיט דער צייט א גאנצער בארג אונ שפעטער איז שוין אפילו שווער צו וויסען ווער עס האט געווארפען דעם ערשטען שטיין.

אזא בארג איז געווארען פון די שטיינער, וואס די שונאים האבען די לעצטע פאר יאהר-הונדערטע געווארפען אויף די יודען, אונ ווי נאריש עס האבען פריהר אויסגעזעהן די בעשולדיגונגען פון בלוט אויף פסח, די וואסער-פערגיפטונגען אונ נאך אזעלכע שקרים, האבען זיך מיט דער צייט געפונען מאמינים, וואס ביי זיי איז שוין גאר קיין ספק ניט געוועהן אז אלדינג איז אמת; זיי האבען שוין געגלויבט אז אללע שלעכטיגקייטען נעהמען זיך נאר פון דעם יודען, אונ דערוויילען זיי דעם טעות איז גאר קיין מעגליכקייט ניט געוועהן, אונ צום פערצעהנטען יאהר הונדערט אז איז גראד געווארען א מגפה, וואס מען האט דעמאלט גערופען „דער שווארצער טויט”, איז ביי אללע געבליבען אז שולדיג אין דעם זענען נאר די יודען, אונ מען האט געהאלטען פאר א מצוה אזעלכע שעדליכע מענשען אויסצוקוילען גאר אהן רחמנות. עס איז געוויס, אז ווען מען זאל געוועהן די יודען אומעדום בעטראכטען ווי אללע אנדערע איינוואוינער פונ'ם לאנד, וואלט קיינעם גאר ניט געקומען אויף די געדאנקען צו זוכען אויף זיי אזעלכע חטאים; צום אומגליק איז אבער זייער לאגע געוועהן ניט נאר שלעכט נאר אין איין שפאניען, אין גאנץ אייראפא אבער האט מען אויף זיי געקוקט ווי אויף שטיף-קינדער אונ מענשען מוזען האבען שטענדיג אשעיר המשתלח, וואס זיי זאלען קאנען צו איהם אויסלאזען זייער ביטער הארץ אונ אויסטראכטען זאכען וואס זענען ניט געשטויגען אונ ניט געפלויגען. אזוי איז דער מעמד פון די יודען געווארען גאר שלעכט: אויף איין שונא, וואס האט טאקי געמיינט נאר דעם יודען צו שאדען, האבען זיך געפונען הונדערטער טויזענד בלינדע מענשען וואס האבען זיך געלאזט פיהרען אונ האבען גאר ניט געפרעגט וועמען שלאגט מען אונ פאר וואס מען שלאגט, פאר זיי איז גענוג געוועהן וואס מען האט זיי געלאזט ווערען בעלי בתים איבער פרעמדע פלייצעס אונ זיי האבען וועמען אבצולאזען עטליכע קלאפ.

דעכט שלעכט איז די יודען געווארען אין דייטשלאנד אין דער צייט פונ'ם קייזער לודוויג, וואס האט פון זיי געשונדען די הויט: ער האט געזאגט אז די

יודען זענען דער דייטשער מלוכה געבליבען א ירושה נאך פון די ראמישע מלכים, אונ דערפאר האט ער איינגעפיהרט אז די קרוין זאל פון זיי האבען א גרויסע הכנסה אונ אללע, אפילו פרויען אונ קינדער זאלען צאהלען מס – אגולדען יעדעס יאהר. מילא אז לודוויג האט יא ביי זיי געריסען אזוי פיעל געלד, האט ער דאך זיי בעדארפט אבהיטען דער אוצר זאל חלילה ניט קלענער ווערען, צום סוף האט ער זיך נאר אויף זיי ניט געוואלט אפילו אומקוקען, ער האט זיי נאר דעמאלט אין זין געהאט ווען ער האט ביי זיי בעדארפט צונעהמען די לעצטע מטבע אונ ווייטער איז איהם נאר ניט אנגעגאנגען וואס מיט זיי האט זיך געטהון; דערפאר האט זיך אים יאהר 1335, אנגעהויבען א גרויסע הריגה וואס האט ביי די יודען אויסגעריסען גענוג קרבנות. עס האבען זיך פלוצלונג אבי געזוכט צוויי רוצחים, וואס מען האט זיי גערופען קאניגע ארמלעדער, ווייל זיי האבען די ארבעל ארומגענעהט מיט א שטיק לעדער, זיי האבען פירגעזאגט דעם פראסטען פאלק אז פונ׳ם הימעל האט מען זיי מגלה געווען, אז עס איז א גרויסע מצוה זיך נוקם זיין אין די יודען. באלד האט זיך ארום זיי צונויפגעזאמעלט א גאנצע חברה, וואס האבען זיך גערופען „יודען שלאגער" אונ האבען טאקי עהרליך פערדיענט דעם נאהמען. צוויי יאהר כסדר האבען זיי זיך געבאדען אין יודיש בלוט. פון עלזאס ביז שוואבען האבען זיי געמאכט א תל פון אללע יודישע איינוואהנער. פיעל האבען זיך אליין דאס לעבען גענומען אונ האבען אויך דערהרג׳ט זייערע קליינע קינדער, כדי זיי זאלען פערשפארען זיך צו טויפען, אונ ערשט אז די צאהל פון די יודען איז געווארען שיטערליך אונ די מלוכה האט א קוק געטהון אז פון דעם יודישען מס פעהלט אסך, האט זי זיך געחאפט צום לעשען דאס פייער אונ האט פארמשפט איינעם פון די „ארמלעדער" צום טויט.

אין דער איינער צייט האט מען אין בייערן געמאכט א בעזונדער שחיטה אויף די יודען. די איינוואהנער פון דער שטאדט דעקענדארף, וואס האבען געהאט געשעפטען מיט די יודען אונ זענען זיי שולדיג געווען גענוג געלד, האבען זיך מישב געווען אז פאר זיי איז גלייכער זיך צו בעפרייען פון די חובות אונ נאר אין גאנצען זיי ארויספטר׳ן. מען האט ניט לאנג געטראכט אונ ארויסגעלאזט א קלאנג, אז די יודען האבען געלאסטערט די קאטולישע רע־ליגיאן אונ זיי האבען מיט א מעסער דורכגעשטאכען די האסטיע, דאס היילינע ברויט וואס ווערד געבאקען פון ריין ניט געזויערטען ווייצען־מעהל אונ וואס די קאטאליקען האבען פון צוועלפטען יאהר הונדערט אן איינגעפיהרט מען זאל עס האלטען אין קירכע איז א בעזונדער ארון קודש אונ עס בענוצען ביים נאטעס

דיענסט פאר א זכר פון קריסטוס'ס פלייש. אזא חלול השם האט טאקי קיינער ניט געקאנט ליידען, איבערפרעגען ווידער האט מען ניט בעדארפט, ווייל אויף א יודען איז דאך אלדינג צו גלויבען, אונ מען האט אבגערעדט צווישען זיך אז דעם 30 סעפטעמבער 1337, ווען מען וועט דערהערען דעם ערשטען קלונג פונ'ם גלאק, זאלען אללע אנפאלען אויף די יודען אונ קיין גאנץ ביינדעל פון זיי ניט לאזען. אזוי איז טאקי געשעהן: דאס צורייצטע פאלק האט אויסגעקוילעט אללע יודען, זיי האבען אנגעצונדען זייערע הייזער פון אללע זייטען אונ דאס פערמעגען האבען זיי אבגעראבעוועט. פון דארט האט זיך דער צארן צונאסען איבער גאנץ בייערן, באהמען, מאהרען אונ אסטערייך אונ טויזענדער יודען זענען אומגעקומען. נאר די איינוואהנער פון וויען אונ רעגענשבורג זענען ניט צוגעשטאנען צו די רוצחים אונ האבען נאך, פארקעהרט, די יודען געשיצט. דער דייטשער קייזער איז געוועהן פערטראגען מיט אנדערע זאכען, אונ האט נאר קיין צייט ניט געהאט זיך אומצוקוקען אויף די רציחות, אונ דער הערצאג היינריך פון בייערן האט נאך געשיקט א דאנק דער חברה פון דעקענדארף דערפאר „וואס זיי האבען פארברענט די יודען". נאר דער פאפסט בענעדיקט דער צוועלפטער האט פערשטאנען אז די מעשה מיט דער געשטאכענער האסטיע איז ניט קיין ריינע זאך, דאריבער האט ער געהייסען מען זאל גוט נאכפארשטען פון וואנען די בעשולדיגונג האט זיך גענומען אונ אז דער אמת וועט זיך ארויסווייזען זאל מען די רוצחים שטרענג בעשטראפען. דעם פאפסט'ס רצון איז אודאי גוט געוועהן, מען האט ניט לאנג געדארפט ארבייטען געוואהר צו ווערען דאס פאלשקייט פון דעם ליגען, נאר אז די מלוכה איז געוועהן קאלט צו דער זאך האט ער גאר ניט געקאנט מאכען, אונ גאר אין א קורצע צייט פון צעהן יאהר האט זיך דאס פייער צוברענט אין גאנץ אייראפא אונ עס האבען זיך ארויסגעוויזען אזעלכע שונאים, וואס די ערשטע „יודענשלאגער" זענען נאר געוועהן צדיקים געגען זיי

אז עס איז אים יאהר 1348 געקומען א שרעקליכע צרה אויף גאנץ אייראפא. נאך א ערד-ציטערניש איז געווארען א מין חולאת וואס מענשען זענען דערפון געפאלען ווי פליגען, אונ מעהר פון פינף אונ צוואנציג מיליאן זענען אין פיער יאהר אויסגעשטארבען פון דעם „שווארצען טויט", האט די מגפה, מן הסתם, קיין כבוד ניט געלעגט אויך אויף יודען אונ האט צווישען זיי אויך געפונען פיעל קרבנות. נאר זיי איז נאך בעשערט געוועהן צו האבען א וועהטיג אויף דער מכה: עס האבען זיך געפונען גוטע פריינד, וואס האבען איינגערעדט דאס פאלק אז יודען

האבען דאס פערניפטעט די לופט כדי אללע קריסטען זאלען אויסשטארבען. ווי אזוי האבען די יודען געקאנט פערניפטען די לופט, וואס פאר א מין סם בענוצען זיי, אונ פאר וואס שטארבען זיי אלליין אויך הונדערטערווייז יעדען טאג? — די שאלות האט קיינער ניט געוואלט פרעגען; ביי איין אומגליק ווערט דער קלינסטער מענש פערנארעשט, וואס זשע האט מען נאך צו רעדען פון פראסטע מענשען ווען מען טייט זיי אן מיט די פינגער אז שולדיג אין דעם זענען די איינענע יודען, וואס מען האט זיי שוין פון לאנג חושד געוועהן אז זיי טרינקען קריסטליך בלוט אונ ווארפען גיפט אין וואסער. מען האט באלד אנגעהויבען גלויבען אז די מגפה איז נאר א יודיש שטיקעל ארבייט, אונ אזוי ווי די לאגע פון די שפאנישע יודען איז דעמאלט געוועהן ניט שלעכט, האט מען אויסגעטראכט אז פון שפאניען האט מען דעם גיפט צופיהרט איבער אללע לאנדער. גראד האט זיך נאך אין יענער צייט בעדארפט בעזעצען אין שאמבערי, אין סאבויה, א יוד פון טולעדא, ר' יעקב פאסקאטע, אונ אויף איהם איז טאקי שוין געפאלען דער חשד אז ער, מיט דער הילף פונ'ם רב פיירעט, אונ נאך איוד אבונעט האבען דעם גיפט צושיקט איבער אללע מדינות. די מלוכות פון יעדען לאנד, וואו די פאלשע בעשולדיגונג האט זיך פארשפרייט, וואלטען, דאכט זיך, בעדארפט באלד איינווענדען אללע מיטעל אז אזא נארישע בעשולדיגונג זאל זיך ניט האלטען אין פאלק; צום סוף האבען זיי נאך אלליין מעהר צושארט דאס פייער דער מיט וואס זיי האבען געהייסען מען זאל זוכען די שולדיגע. דארט וואו מען זוכט שוין דעם חוטא — איז שוין נאר קיין ספק ניט אז א חטא איז אודאי דא, אונ דערפאר האט מען שוין, נאך אים יאהר 1348, אין פראנקרייך אויסגעהרג'ט א גאנצע יודישע קהלה אונ פערברענט די שולען צוזאמען מיט די ספרי תורות. פון דארט איז דאס אומגליק אריבער קיין קאטאלאניען אונ אראגאניען אונ די רוצחים האבען זיך אויך געוואלט צופיהרען די האנד אין ברצלונה. זיי האבען שוין דארט אבגעראבעוועט פיעל יודישע הייזער אונ געקוילעט צוואנציג יודען, נאר די איינוואהנער האבען זיך ארויסגעשטעלט אונ האבען ניט דערלאזט עס זאל קומען צו א גרויסע שחיטה. עטליכע טאג שפעטער איז מען אנגעפאלען אויף דער יודישער קהלה פון סערווערא, נאר דארט האט מען געטיידט ניט מעהר פון אכטצעהן יודען אונ די איבריגע זענען זיך צולאפען. מען קאן זיך פארשטעלען וואס עס האט זיך געטהון אין שפאניען צווישען די יודען, וואס האבען זיך אויך געמאנט שרעקען זיי זאלען ניט האבען דעם איינענעם סוף וואס זייערע איבריגע ברידער; זיי האבען

געפאקט אונ זיך פערשלאסען אין די הייזער אונ יעדע מינוט װענען זיי מיט'ן לעבען ניט זיכער געװעהן. דעמאלט האט זיך דער פרומער פאפסט קלעמענטי דער זעכסטער, דער איינציגער װאס האט געהייסען איבערזעצען ר' לוי בן גרשון'ס ספרים, אננענומען פאר די יודען אונ האט ארויסגעלאזט א בעפעהל, אז מען זאל זיך ניט דערװאגען זיי צושלאגען אדער ראבעװען אונ מיט געװאלד טויפען. צו ליעב דעם בעפעהל איז אין פראנקרייך געװארען א ביסעל שטילער; דערפאר האבען זיך אנגעהויבען הריגות גאר אין אנדערע ארטער. דער הערצאג אמאדעאוס פון סאװאיען האט געהייסען עטליכע יודען איינזעצען אין תפיסה, װייל ער האט זיי חושד געװעהן אז זיי פערגיפטען די לופט, אונ באלד האבען אללע איינװאהנער פון דער זשענעװער געגענד אנגעהויבען שרייען אין איין קול אז די יודען האבען זיך אויף זייער לעבען געגומען. אין שיללאן אונ שאטעל האט מען געהאפט א סך יודען, מען זיי האט אנגעטהון ענוים קשים אונ מען האט זיי אזוי לאנג געמאטערט ביז זיי האבען געזאגט דאס װאס זייערע רוצחים האבען געװאלט. בעזאנדערס האט זיך מודה געװעהן איוד, אקװעט, אז ער האט געבראכט גיפט אין א סך ארטער װאס זענען זעהר װייט איינס פון דעם אנדערן, אונ חאטש אפילו א בלינדער האט געקאנט ארויסזעהן אז זיינע רייד זענען פאלש, האט מען זיי געהאלטען פאר א בעװייז אונ מען האט צו ליעב דעם פארברענט אללע יודען פון יענער געגענד. אזוי האט מען אויך געטהון אין דער גאנצער שװייץ בעזאנדערס אין בערן; מען האט געהאפט דעם ערשטען יודען אונ מען האט ביי איהם לעבעדיגערהייד די אדערן געצויגען ביז ער האט געמוזט מודה זיין אז ער איז שולדיג, אונ קוים האט מען שוין געהאט אויף פאפיער זיין חתימה, האט מען שוין געברענט אונ געבראטען אללע יודען גאר אהן טענות. אין באזעל, פרייבורג, שטראסבורג אונ קאלן האט מען זיך אויך אזוי נוהג געװעהן. אז דער פאפסט קלעמענטי איז דערפון געװאהר געװארען, האט עס איהם פארקלעמט ביים הארצען אונ אזוי װי ער איז געװעהן איבערצייגט אז די יודען ליידען אומזיסט, האט ער ארויסגעלאזט נאך א שטרענגערן בעפעהל װי פריהר, ער האט בפירוש געשריבען אז די יודען זענען אומשולדיג, אז די גייסטליכע זענען מחויב זיי צו בעשיצען אונ אריינװארפען אין חרם יעדען װאס טראכט אויף זיי אוים בלבולים. דאס פאלק איז שוין אבער געװעהן אזוי צוהיצט אונ מלא רציחה אז די נוטע רייד פונ'ם פאפסט האבען זיי שוין ניט געקאנט אבהאלטען פון שלעכטס, אונ דאס יודישע בלוט האט זיך װייטער געגאסען אהן איין אויפהער.

בעוואנדערס האט זיך דייטשלאנד אויסגעצייכענט מיט רציחות. חאטש דער נייער קייזער קארל דער פיערטער האט אללע מאל ארויסגעלאזט איין אנדער בעפעהל מען זאל די יודען לאזען צו רוה, וויל ער האט ניט געוואלט פערליערען אזא גרויסע הכנסה פון זיינע „קאמער קנעכט", פון דעסטוועגען האט זיך דאס פאלק געטהון זיינס, אונ דארט האט מען ניט אזוי געמיינט צו בע-ראבעווען די יודען ווי מען האט טאקי געגלויבט אז זיי זענען שולדיג אין דער מגפה אונ אז מען וועט זיך פון זיי בעפרייען וועט אויך די שרעקליכע קראנקהייט אוועק. עס איז ביי קיינעם מעהר קיין ספק ניט געוועהן אז די יודען האבען פערגיפטעט אללע טייכען אונ ברונענס, אונ דערפאר האבען זיי געטרונקען נאר רעגען-אדער שנעע-וואסער; מען האט אויך באלד אבגעזוכט א יודען, ר' משה פון מאינץ, אונ מען האט איהם ארויפגעלעגט דעם גאנצען חטא אז ער האט צושיקט סם איבער גאנץ דייטשלאנד.

אין דער פינסטערער צייט גלאנצען ווי ליכטיגע שטערען, די נאהמען פון עטליכע קריסטען, וואס האבען זיך כמעט מיט מסירת נפש אנגענומען פאר די אומגליקליכע יודען, דאס זענען געוועזן די פארשטעהער פון שטראסבורג. קאנראד פאן ווינטערטור, גאסע שטורם אונ פעטער שווארבער, זיי האבען ניט געקוקט אויף קיין שום סכנה אונ האבען זיך ארויסגעשטעלט אפילו געגען עפיסקאפ; מיט אללע כוחות האבען זיי געשיצט די יודען אונ אויף זיי קוקענדיג האבען זיך געפונען אזעלכע בעלי טובה אויך צווישען די פארשטעהער פון באזעל, פרייבורג אונ קאלן. אז מען האט אין בענפעל-דען, אין עלזאס, געמאכט איין אסיפה אונ דער בישאף בערטהאלד פון שטראסבורג מיט נאך אנדערע גרויסע לייט האבען זיך פערזאמעלט אונ געזוכט עפיס איין עצה, וואס מען זאל טהון מיט די יודען, האבען די פארשטעהער פון שטראסבורג זיך בעמיהט צו איבערצייגען אללע וואס פאר א שרעקליכע עבירה די קריסטען נעהמען אויף זיך מיט די פאלשע בעשולדיגונגען. —צום אומגליק האבען זיי אבער גאר ניט געקאנט מאכען, די שונאים האבען זיי איבער-געשפארט אונ עס איז געבליבען מען זאל ארויסטרייבען די יודען פון אללע שטאדט וואס ליגען ביים רהיין. דעמאלט האט מען צום איבריגען דערשלאגען די עלזאסער יודען, וואס האבען זיך נאך ניט אויסגעהיילט פון די פריהריגע וואונדען פון ארמלעדערס חברה: מען האט זיי אנגעהויבען יאגען ווי די ווילדע חיות פון איין ארט אויפ'ן אנדערן ביז עס איז פון זיי קיין איינציגער ניט גע-בליבען לעבען. דאס אייגענע האט מען אויך געטהון מיט די יודען פון באזעל

און ניט ווייט פון דארט אויף א אינזעל האט מען אויסגעבויעט א בעזונדער שטוב, מען האט דארט פארשפארט אסך יודען און דער נאך אנגעצונדען דאס הויז פון אללע זייטען, און טאקי דא ביים פייער האבען די רוצחים געשווארען אז פאר צוויי הונדערט יאהר טאר מען קיין איינציגען יודען ניט אריינלאזען אין שטאדט. שפעטער מיט א וואך איז די אייגענע גזרה אויסגעגאסען געווארען אויף די יודען פון פרייבורג, און באלד האט מען אויך אזוי געטהון מיט דער גאנצער קהלה אין שפייער: דאס פאלק האט אויסגעהרג'ט אללע יודען, פיעל האבען זיך אלליין דאס לעבען גענומען און נאר עטליכע פון זיי זענען איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום. נאר אין שטראסבורג האט זיך נאך געהאלטען, ווייל די עדלע פארשטעהער זענען ניט מיעד געווארען אויף יעדען שריט אבצוהאלטען דאס פאלק פון רציחה, און זיי פלעגען נאך שרייבען בריעף אין אנדערע שטאדט און בעטען מען זאל זיך ניט אזוי שטארק פערזינדיגען געגען גאטט און ניט טיידטען אונשולדיגע מענשען. אז דאס פייער האט זיך אבער צובערענט אין אללע ארטער ארום און מען האט נאר געהערט ווי אומעדום הרג'ט מען יודען, האבען די שטראסבורגער איינוואהנער אויך געוואלט פערזוכען דעם טעם פון א רעכטער הריגה, און אזוי ווי זיי האבען געוואוסט, אז די פארשטעהער וועלען עס ניט דערלאזען, האבען זיי פריהער אנגעמאכט א לארם אז זיי זענען ניט צופרידען פון זיי, און קוים האט מען אויסגעקליבען אנדערע, האט מען אין איין טאג געמאכט א תל פון דער גאנצער יודישער קהלה. מעהר פון צוויי טויזענד יודען האט מען פערברענט און מען האט זיך צוטהיילט מיט זייער פערמעגען, און די נייע פארשטעהער האבען בעשלאסען מען זאלל הונדערט יאהר כסדר ניט לאזען יודען זיך בעזעצען אין שטראסבורג.

באלד נאך דעם האט דאס אונגליק געטראפען די יודען פון ווארמס און די רוצחים האבען נאך געהאט א וואהלען תירוץ, ווייל דער קייזער קארל דער פיערטער האט נאך פריהער אוועקגעשענקט דער שטאדט אללע יודען, און האטש ער האט מיט דער מתנה געמיינט אז נאר דער מס, וואס די יודען האבען בעדארפט צאהלען זאלל געהערן דער שטאדט האט מען זיך געמאכט א היתר און מען האט געטייטשט אז מען מאג מיט זיי טהון וואס מען וויל. דערפאר האבען די פארשטעהער פון דער שטאדט בעשלאסען מען זאל די יודען פערברענען, נאר אז די יודען זענען דערפון געוואהר געווארען האבען זיי בעסער אלליין אנגעצונדען זייערע הייזער און האבען דארט געענדיגט דאס לעבען, אבי זיי זאלען ניט אומקומען דורך דעם שונא'ס האנד. דאס אייגענע האבען אויך

געטהון די יודען פון אפענהיים אונ פראנקפורט אם מאין: טויזענדער פון זיי האבען זיך אלליין דאס לעבען גענומען אונ האבען ניט געוואלט אריינפאלען צום צורייצטען פאלק.

דעמאלט האט זיך אנגעהויבען א נייע צרה: עס האבען זיך געפונען פרומע קריסטען וואס האבען אויף זיך גענומען צו ליידען יסורים, גענומען אויף זיך אענגש אונ דערמיט אויסבעטען ביים רבונו של עולם ער זאל צונעהמען דעם גזר דין אונ די מגפה זאל אויפהערען. דאס יראת שמים פון די פרומע האט אבער מעהר ניט געטראגען נאר דארויף זיי זאלען ארומגעהן פון איין שטאדט צו דער אנדערער האלב נאקעט אונ זיך שלאגען מיט לעדערנע רימענס אזוי שטארק, אז דאס בלוט זאל שפריצען; פון יושר אונ רחמנות אבער האבען זיי ניט געוואלט וויסען אונ האבען, פערקעהרט, פון זייער זייט אויך אונטערגעהיצט דאס פאלק אונ געשריגען אז מען דארף זיך נוקם זיין אין די יודען. מען קאן זיך פארשטעלען ווי אזוי די רוצחים זענען ביי זיך פעסט געווארען, ווען זיי האבען געזעהן אז אפילו די פרומע לויבען מענשענפרעסעריי אונ רציחה! זיי זענען באלד אנגעפאלען אויף דער גרויסער יודישער קהלה פון מאינץ. נאר דארט האבען די יודען ניט געוואלט זיך לאזען קוילען ווי שאף, דריי הונדערט פון זיי האבען דערטאפט כלי זיין אונ האבען דערהרג'ט צוויי הונדערט רוצחים; אז די קריסטען האבען דערזעהן אזא מעשה האבען זיי זיך אללע גענומען אויף די יודען, נאר גרינג איז עס זיי ניט אנגעקומען, די יודען האבען ארויסגעוויזען גענוג גבורה אונ האבען זיך געהאלטען עטליכע טאג ביז זיי האבען אלליין ניט אנגעצונדען זייערע הייזער אונ זעכס טויזענד פון זיי זענען אומגעקומען. אין דעם איינענעם טאג האט מען אויך אויסגעהרג'ט די יודען פון קעלן, וואס זייער צאהל איז געוועהן זעהר גרויס, ווייל אהין זענען זיך צונויפגעלאפען פיעל פערטריבענע פון אנדערע ערטער. צום אנהייב האבען זיך די יודען דארט אויך געפריוט צו וואהרען, נאר קיינער האט ניט געקאנט בעשטעהן געגען דעם ווילדען פאלק וואס אפילו די מלוכה איז ניט אים שטאנד געוועהן עם איינצוהאלטען.

אזוי האט מען זיך אבגערעכענט מיט די יודען אין דייטשלאנד ג:ז: כמעט אין איין יאהר איז דארט איין יודישע קהלה ניט געבליבען. אין בייערן אונ שוואבען האט דאס פאלק אויך ניט געשוויגען אונ גאר גיך איז קיין זכר פון קיין יודען ניט געבליבען אין אויגסבורג, ווירצבורג, מינכען אונ נאך אנדערע שטאדט. אין נירנבערג האבען געוואהנט גרויסע יודישע עשירים

און אויף זיי האבען בעזאנדערס געשארפט די ציין אזעלכע קריסטען, וואס זענען זיי געגוג געלד שולדיג געוועהן. דער קייזער קארל דער פיערטער האט פאראויסגעזעהן אז מען וועט אנפאלען אויף די רייכע יודען כדי מען זאל זיך בעפרייען פון די חובות און דערפאר האט ער פריהר געלאזט זאגען אז ער וועט שטרענג בעשטראפען די שולדיגע; עס האט אבער קיין שום אזהרה ניט געהאלפען און די רוצחים האבען אונטער דער שטאדט אויף א פרייען פלאץ געשטעלט א שייטערהויפען און דארט פארברענט די יודען. דאס אייגענע האט מען אויך געוואלט טהון אין רעגענשבורג, נאר דארט האבען זיך געפונען גענוג ארדענטליכע איינוואהנער, וואס האבען כבוד געלעגט אויף זייער פאר־שטעהער, בערגערמייסטער (?) ...

נאר דארט האבען זיך געפונען גענוג ארדענטליכע איינוואהנער, וואס האבען כבוד געלעגט אויף זייער פאר־שטעהער, בערטהאלד עגאלטשפעכט, און האבען איהם צוגעשוואוירען אז זיי וועלען ניט דערלאזען מען זאל די יודען טהון שלעכטס. זיי האבען אויך געהאלטען די שבועה און די רעגענשבורגער יודען זענען נצול געווארען פון דער צרה.

א שטארק גליק איז נאר וואס דאס פייער האט זיך ניט אריינגעכאפט אין אזעלכע לאנדער, ווי אונגארן און פאלען, וואו דער „שווארצער טויט“ האט אויך פערוויסט אסך שטאדט און וואו מען האט, מן הסתם, געהארט וואס מען טהוט צו ליעב דעם מיט די יודען אין דייטשלאנד. דארויף זענען אבער געוועהן פערשיעדענע סבות: דער קאניג לודוויג פון אונגארן האט אפילו דעמאלט יא ארויסגעטריבען די יודען, נאר ניט דערפאר וואס ער האט זיי גערעכענט פאר גיפט־מישער; ער האט פשוט ניט געוואלט האלטען ביי זיך מענשען פון א פרעמדער אמונה. אין פוילען ווידער האט דער קאניג קאזימיר דער גרויסער דווקא מקרב געוועהן די יודען, פיעל פון זיי האט ער געגעבען די בעסטע שטעללען און האט זיי אים יאהר 1364 געשענקט אללע רעכטע. בודאי האט מען דארט געלאכט פון אזעלכע נארישקייטען און קיינעם איז גאר ניט איינגעפאלען צו גלויבען אז די יודען זענען אים שטאנד א חולאת אראפ־צוברענגען אויף דער וועלט.

די צוויי לאנדער זענען טאקי אבער געוועהן די איינציגע, וואס האבען זיך ניט געוואלט אנכאפען אין דער נארישער בעשולדיגונג. ווייטער איז אין איירופא אין ווינקעל ניט געוועהן וואו מען האט ניט געגלויבט אז די יודען זענען שולדיג און זענען ווערטה מען זאל זיי ברענגען און בראטען. אין בעלגיען האבען אויך די יודען שטארק געליטען, ווייל די מלוכה האט זיך דעמאלט געפונען אין די הענד פונ'ם הערצאג יאהאנן דעם צווייטען, וואס

איז געוועהן צו שוואך אונ האט זיי ניט געקאנט בעשיצען. אין בריסעל האט געוואהנט א יוד א עשר, וואס איז געוועהן א גרויסער חשוב ביים הערצאג אונ אז עס האבען זיך אנגעהויבען הארען די הריגות האט דער הערצאג איהם צוגעזאגט אז ער וועט איהם מיט אללע זיינע ברידער אבהיטען; צום סוף האבען די רוצחים געבעטען דעם הערצאג'ס זיהן ער זאל פועל'ן ביים פאטער אז די מלוכה זאל זיך מאכען ניט וויסענדיג; עס איז זיי טאקי געראטהען אונ זיי האבען אין איין טאג אויסגעקוילעט מעהר פון פינף הונדערט יודען.

די יודען פון קאטאלאניען אונ אראגאניען האבען אפילו אנגעהויבען זוכען מיטעל אונ האבען אוועקגעשיקט שלוחים צו די קאניגע בעטען ביי זיי, די זאלען איינגעם מיט די גייסטליכע זיך אננעהמען פאר זיי אונ ניט דערלאזען הרגענען טויזענדער נפשות צו ליעב פוסטע זאכען, עס איז אבער פון דעם גאר נישט געווארען, ווייל קיינער איז ניט געוועהן בכח איינצולעשען דעם פונק ווי מען קאן ניט איינהאלטען דעם שטראם וואסער ווען ער צוגיסט זיך אונ געהט ארויס פונ'ם ברעג. ניט קיין שכל, ניט קיין ישר, ניט קיין רחמנות האט געקאנט פערלעשען דעם כעס פון די רוצחים, אונ וואס גראסער דאס נארישקייט איז געוועהן — האט מען מעהר אין דעם געגלויבט. עס איז ניט געוועהן די זאך וואס מען זאל ניט אויסטראכטען אויף די יודען, אונ דאס פאלק זאל עס ניט האלטען פאר איין אמת, אונ עס איז גאר קיין וואונדער ניט וואס שפעטער מיט עטליכע יאהר האט דער איטאליענישער דיכטער דזשיאוואני פיארענטיני בעשריבען א מעשה ווי א יוד האט געגעבען א קריסט געלד אויף א וועקסעל אונ האט דארט אנגעשריבען אז ווי באלד דער קריסט וועט איהם צו דער צייט ניט בעצאהלען דעם חוב האט ער דאס רעכט אויסצושניידען ביי איהם פון דער ברוסט א פונט פלייש. מיט דער אייגענער מעשה האט זיך אויך בענוצט שפעטער מיט א פאר הונדערט יאהר דער בעריהמטער ענגלישער שרייבער ווילאם שעקספיר אין זיין טהעאטער שטיק „דער קויפמאנן פון ווע-געדיג", אונ דאס בעווייזט צו מען האט דעמאלט די יודען געהאלטען פאר גרויסע אכזרים אונ אז מענשען האבען שטענדיג ליעב ארויפצולעגען אויף יענעם זייערע אייגענע חסרונות.

עס איז אבער מערקווירדיג ווי די שנאה, וואס איז געבויעט אויף נארישע זאכען האט קיין שום יסוד ניט אונ ווערט שנעל פערגעסען. קוים זענען אוועקגעגאנגען עטליכע יאהר נאך די הריגות וועגען דעם „שווארצען טויט" האט מען אין אללע שטאדט פון דייטשלאנד אנגעהויבען זוכען די איינגע יודען

וואס מען האט זיי ערשט ניט לאנג אויסגעקוילעט און ארויסגעטריבען, און עס האט זיך אויסגעוויזען אז אהן זיי איז זיך פשוט שווער צו בעגעהן. מען האט זיך נאר ניט געוואלט דערמאנען אין דער שבועה וואס מען האט געגעבען, אז פאר צוויי הונדערט יאהר זאל מען קיין איינציגען יודען ניט אריינלאזען, און אפילו דער עפיסקאפ פון אויגסבורג האט ביים קייזער קארל געבעטען ער זאל איהם ערלויבען האלטען יודען. בעזאנדערס האט זיך מיה געגעבען דער ארכיעפיסקאפ פון מאינץ געררלאר פאר די יודען, נאר זיין כונה איז פשוט געוועהן אריינצוהאפען די גרויסע הכנסה פונ'ם יודישען מס. די יודען זענען קיין נארונים ניט געוועהן. זיי האבען גוט פערשטאנען אז ניט פאר גרויס ליעבשאפט בעט מען זיי צוריק, אז דאס פאלק טהוט עס צו ליעב דעם וואס אהן זיי ליידט דער מסחר און די גרויסע לייט דארפען זיי האבען מען זאל פון זיי שינדען די הויט. נאר קיין אנדער ברירה האבען זיי ניט געהאט, ווי אזוי זיי האבען זיך ניט איבערגעלעגט איז זיי אלץ אויסגעקומען גלייכער זיך אומצוקעהרען צו די אלטע ערטער, און דאריבער האבען זיי קיין ווארט ניט געערדט, זיי האבען זיך ניט לאנג געלאזט בעטען און האבען בענוצט אללע כוחות זעהן געלד צו פערדיענען, כדי זיי זאלען האבען מיט וואס צו פערשטאפען די מיילער פון די, וואס האבען טאקי נאר ארויסגעקוקט אויף דער מטבע און האבען שפעטער געהאט אזוי פיעל יושר אז זיי האבען זיך ניט געשאמט צו בעשולדיגען די יודען דערפאר וואס געלד שפיעלט ביי זיי אזא ראללע און צו ליעב דער מטבע זענען זיי פערטיג אלדינג צו טהון.

אין פראנקרייך האט מען זיך אויך גיך ארומגעקוקט אז אהן די יודען ווערט דאס לאנד אללע מאל געפאלען, און אז דער קאניג יאהאנן האט נאך פערלארען די מלחמה מיט ענגלאנד און דער געלד-מאנגעל האט זיך נאר שטארק געלאזט פיהלען, האט זיך דער יונגער פרינץ קארל, וואס האט אין דער צייט, ווען דער פאטער איז געוועהן געפאנגען ביי די ענגלאנדער, געפיהרט די מלוכה, ענטשלאסען צוריק נ״ר יינגענעהמען די יודען, זיי זאלען דער מדינה אריינגעבען א נייע חיות. א קלוגער יוד, מנשה דע וועזוא האט זיך גענומען צוריק צו ברענגען פיעל יודען קיין פראנקרייך און דער קאניג יאהאנן האט אים יאהר 1360 ארויסגעלאזט א בעפעהל, אז ער לאזט דערווייל די יודען אריין אויף צוואנציג יאהר און ערלויבט זיי אומעדום צו וואהנען, קויפען הייזער און אפילו ערד. די הכנסה האט ער מן הסתם קודם כל, אין זין געהאט און האט געמאכט אז יעדער יוד, וואס בעזעצט זיך אין פראנקרייך, מוז באלד אנידערלעגען פיער-

צעהן גולדען פאר זיך און א גולדען פאר יעדען נפש וואס געהער צו זיין משפחה און דערנאך מוז מען אללע יאהר געבען מס — פאר זיך זיבען גולדען און פאר די איבריגע נפשות צו גולדען. מיט דעם געלד האבען זיי זיך שוין אויסגעקויפט אין גאנצען און די מלוכה האט זיך שוין צו זיי ניט געטארט מישען. זיי האבען געהאט זייער אייגענעם שופט וואס האט זיך גערעכענט פאר'ן הויפט־פאר־שטעהער און אחוץ דעם האבען זיי זיך אללע געפונען אונטער דעם שוטץ פון א קאניגליכען פרינץ. אויף אללע משפטים, וואס האט געקאנט פארקומען צווישען זיי, זענען געזעצט געוועהן צוויי רבנים וואס האבען צו זיך שטענדיג בעדארפט צוציהען פיער בעלי בתים און זיי אללע אינאיינעם האבען געהאט דאס רעכט ארויסצוגעבען א פסק. די מלוכה האט זיי בעווארענט זיי זאלען קאנען געטריי אבהיטען זייער אמונה, מען זאל זיי ניט גייטהען ווי אמאל געהן אין די קירכען און הארען דרשות פון די גייסטליכע, דעם תלמוד זאל מען מעהר ניט ברענען, און איבערהויפט האט זי זיי געגעבען גרויס פרייהייט וועגען פראצענט־נעהמען און געלד לייהען אויף משכונות און דאס איז טאקי ביי איהר געוועהן דער עיקר, ווייל זיי האבען געמוזט זעהן די יודען זאלען האבען פון וואנען צו צאהלען דעם גרויסען מס. אוודאי האבען די יודען געפונען די תנאים גאר ניט שלעכט פאר זיך, און מנשה דע וועזוא, וואס האט דערווייל בעקומען ביי דער קרוין א גרויסע שטעללע און איז געווארען א משגיח איבער דעם יודישען מס, האט טויזענדער יודען פון ווייט און פון נאהענט געבראכט קיין פראנקרייך.

דער שוואבער קאניג יאהאנן האט אפילו גאר אין גיכע צייטען קיין ווארט ניט געהאלטען. פון אללע זייטען האט מען זיך אנגעהויבען קלאגען אויף די יודען און בעזאנדערס האבען געשריגען די דאזיגע וואס זייער פרנסה איז געשלאגען געווארען דורך דעם וואס די יודען האבען זיך וואלוועלער געלאזט בעצאהלען פאר זייער מיה. קריסטליכע דאקטורים האבען ניט געוואלט ליידען וואס די יודישע דאקטורים נעהמען וועניגער און היילען בעסער; די קריסטליכע ריכטער האט פערדראסען וואס זיי קאנען זיך ניט אריינמישען אין דעם יודישען לעבען און רייסען געלד פון טויט און פון לעבעדיג; די גייסטליכע ווידער האט וועה געטהון דאס הארץ וואס זיי האבען ניט געקאנט צווינגען יודען זיי זאלען זיך טויפען. אט די גאנצע חברה האט זיך געקלאגט פאר'ן קאניג אז מען קאן פון די יודען ניט אויסשטעהן און האבען געפועלט ביי איהם א ביסעל צו פערקלייגערן זייערע רעכטע. דער איבערשלאג האט אבער גאר ווייניג געדויערט,

זייל באלד האט די מלוכה איבערגענומען יאהאנ'ס זיהן, קארל דער פינפטע, אונ ער האט ניט געוואלט ליידען אז מען זאל איהם זאגען א דעה. אזוי ווי דאס צוריקקומען פון די יודען קיין פראנקרייך איז געשעהן נאך זיין ווילען, ווען ער איז נאך א פרינץ געוועהן, האט ער בענוצט זיין גאנצע קעניגליכע מאכט דארויף, אז די יודען זאלען קאנען זיצען זיכער אין לאנד, אונ דאריבער האט ער ארויסגעלאזט א בעפעהל מען זאל ניט פאלגען די גייסטליכע, וואס רעדען צו די קריסטען זיי זאלען ניט האנדלען מיט די יודען, אונ האט טאקי דערביי בעפאהלען זעהר שטרענג, אז ווער עס וועט ארויסווייזען זיין שנאה געגען די יודען, דער וועט שטרענג בעשטראפט ווערען. אזעלכע קלארע אונ שארפע רעד האבען געהאט א פעולה אויפ'ן פאלק אונ די גאנצע צייט, וואס קארל האט געהערשט, איז דער מעמד פון די יודען אין פראנקרייך געוועהן גאנץ גוט.

די בעסערע לאגע פון די פראנצאזישע אונ דייטשע יודען האט זיך אבער ניט אנגעזעהן אויף זייער אינווענייגסטען מעמד, אונ זייט מען האט זיי אנ- געהויבען טרייבען אונ זיי זענען אין ערגיץ מיט'ן לעבען ניט זיכער געוועהן איז צווישען זיי דאס לערנען שטארק געפאלען, אונ טאקי אין דעם אייגענעם פראנקרייך וואו גאנצע צוויי הונדערט יאהר, פון רש"י ביז די לעצטע בעלי התוספות, האט די תורה געבליהט, איז שווער געוועהן צו געפינען רבנים, ווען דער קעניג קארל האט זיי געדארפט אבגעבען די גאנצע מאכט איבער די יודען. דער איינציגער גדול, וואס האט דעמאלט געלעבט אונ מען האט איהם אויפגענומען פאר לאנד-רב, ר' מתתיהו בן יוסף פרווינסי, איז געוועהן א גרויסער חשוב ביי דער מלוכה אונ איהם האט מען ערלויבט ניט צו טראגען דעם יודישען צייכען אויף די קליידער. ער האט געמוזט אין פאריז אפנען א ישיבה, וואס זאל קאנען מגדל זיין רבנים. אין דייטשלאנד האט מען אויך היבשע עטליכע יאהר געפיהלט א מאנגעל אין רבנים אונ וואס פאר איין עם- הארץ עס האט נאר געוואלט האט זיך אנגעמאסטען דאס רבנות אונ האט גע- פסקנ'ט שאלות, נאר דער בעריהמטער רב ר' מאיר בן ברוך הלוי פון וויען האט אים יאהר 1370 איינגעפיהרט, אז יעדער וואס וויל ווערען א רב מוז האבען א סמיכה פון איין עלטערן רב אונ דארף אויך האבען דעם טיטעל מורנו.
איבריגענס איז אין דייטשלאנד אונ פראנקרייך ניט נאר די תורה פערגעסען געווארען, נאר מען האט אויך אויפגעהערט אבצוהיטען א סך דינים אונ מנהגים וואס מען האט שוין ניט געדענקט; דאריבער האבען די רבנים אים יאהר 1381 געמאכט א גרויסע אסיפה אין מאינץ אונ מען האט בענייהט די תקנות וואס מען

האט א מאל געהאלטען אין די שטאדט שפייער, ווארמס (ווערמייזא) און מאינץ און וואס מען האט זיי דערפאר גערופען תקנות שו"ם (די ראשי תיבות פון דריי שטאדט). דעמאלט האט מען בעפרייהט פיעל אלמנות אהן קינדער, וואס מען האט זייערע מאנגער דערהרג'ט, פון חליצה, און מען האט זיי אויך צוגע-לאזט צו נעהמען א חלק פון דער ירושה.

שפאניען האט די גאנצע צייט, וואס דער „שווארצער טויט" האט דארט אויך גענוג מענשען צוגעחאפט, געהאלטען אין דער מעלה: דער קאניג אלפאנסא דער עלפטער פון קאסטיליען איז אליין געשטארבען פון דער שרעקליכער קראנקהייט, נאר פון דעסטוועגען איז קיינעם ניט איינגעפאלען צו זוכען חטאים ביי די יודען, וואס האבען זיך גערעכענט פאר די שאנסטע בעלי-בתים אין דעם לאנד. אז די מלוכה איז נאך אלפאנסא'ס טויט איבערגעגאנגען צו זיין זוהן דאן פעדרא דעם גרויזאמען (האכזרי), האבען די יודען דערגרייכט גאר צו א הויכער מדרגה, וויל חאטש דער נייער קאניג איז ניט געוועהן קיין גוטער, האט ער בעהאנדעלט די יודען מיט יושר, און האט געשאצט זייערע גרויסע פעהיגקייטען. איינער פון זיינע בעסטע חשובים איז געוועהן דער דיכטער שם טוב, אדער סנטב די-קריאן, וואס פלעגט ניט איין מאל אין זיינע שיינע שפאנישע שירים ארויסזאגען דעם יונגען מלך דעם ריינעם אמת אהן חניפה און אהן מורא. אויסער דעם האט דון פעדרא צו זיך צוגעצויגען די בעסטע יודען, און איינער פון זיי, דון שמואל בן מאיר אל-לוי, פון דער בעריהמטער משפחה אבולאפיא הלוי, איז געוועהן זיין פינאנץ-מיניסטער און ער האט צו איהם געהאט דאס גרעסטע צוטרויען. ניט ווייניגער כבוד האט ער אבגעגעבען איין אנדער יודען, אברהם אבן צרצל, וואס איז געוועהן ביי איהם לייב-דאקטאר און פלעגט איהם אפט געבען א רעכטע עצה. אזעלכע יודען האבען לייכט געקאנט ארויסברענגען דון פעדרא ער זאל פריינדליך קוקען אויף אללע זייערע ברידער, און עס איז גאר קיין וואונדער ניט וואס ער האט אבגעזאגט די קריסטען, ווען מען האט איהם געבעטען ער זאל די יודען ניט ער-לויבען צו האבען זייערע אייגענע שופטים, און האט געאנטפערט, אז דער חוב פון דער מלוכה איז בעזאנדערס צו שיצען שוואכע מענשען און אזוי ווי די יודען זענען יתומים מוז מען זיי נאך מעהר בעווארענען ווי אייגענע קינדער. כדי קיינער זאל זיי, אומגערן אדער מיט כונה, קיין רעה ניט טהון. פון דער קלוגער תשובה זעהט מען ארויס דעם יושר פונ'ם קאניג און די חכמה פון זיינע יודישע יועצים.

דון פעדרא'ס פאמיליען-לעבען איז ניט געוועהן שטענדיג גליקליך, אונ פון דעם איז אויך אבגעהאנגען די לאגע פון די יודען. דער קאניג האט געהאט שונאים צווישען די גרויסע לייט, וואס זענען ניט צופריעדען געוועהן פון זיין הנהגה, אונ האבען געקוקט קרום דארויף, וואס ער איז אזוי צוגעלאזט צום פראסטען פאלק; דערצו האבען נאך פערגראסערט די שנאה זיינע שטיף-ברידער, וואס זענען ביי אלפאנסא'ן געבארען געווארען פון לעאנארא דע-גוזמאן, אונ בעזאנדערס האט געגען איהם געארבייט דער פרינץ הייגריך דע-טראסטאמארע, וואס האט גערעכענט אז איהם קומט די מלוכה. אז דון פעדרא האט בעדארפט חתונה האבען, האבען זיינע געגנער אזוי געדרייט אז ער האט געמוזט געבען דאס ווארט דער טאכטער פונ'ם פראנצאזישען הערצאג פון בורבאן בלאנקא, חאטש ער האט ליעב געהאט איין אנדערע, די שיינע מאריא דע-פאדילא, אונ האט שוין אפילו מיט איהר זיך פערלאבט. דון פעדרא איז אין די זאכען א ביסעל שוואך געוועהן, ער האט זיך עטליכע מאל אבגעזאגט פונ'ם שדוך, נאר בלאנקא וואס האט געוואלט זיין א קעניגין איז אליין געקומען קיין קאסטיליען אונ דער קאניג האט ניט געקאנט זיין אזוי גראב אונ האט געשטעלט א שטילע חופה. די געגנער האבען געמיינט אז די נייע קעניגין וועט בעקומען די גאנצע דעה, אונ ביסלעכווייס וועט זיי געראטהען די גאנצע מלוכה אריינצוחאפען אין זייערע האנד, נאר זיי האבען א טעות געהאט: צוויי טאג אין גאנצען האט דון פעדרא געוואהנט מיט בלאנקא'ן אונ האט זי באלד אוועק געווארפען. אין דער געשיכטע האט א שטארקע נגיעה געהאט דון שמואל אל-לוי, ווייל, ערשטענס האט ער ניך אנגעשמעקט אז בלאנקא האט זיך בעריהמט, אז יודען וועלען מעהר אין קאניגליכען הויף ניט זיין קיין נאהענטע מחותנים, אונ צווייטענס האט ער טאקי געהאלטען פון מאריא דע-פאדילא פאר איהר גוטסקייט, אונ איז געוועהן איבערצייגט אז זי קאן דעם קאניג גליקליך מאכען. דעמאלט האבען זיך דעם קאניג'ס מקורבים צוטהיילט אויף צוויי צדדים, נאר דון פעדרא האט געוואוסט אז געטרייער פון אללע איז איהם דון שמואל אל-לוי אונ ער האט איהם, די שונאים אויף צו להכעיס, געמאכט פאר'ן ערשטען מיניסטער. באלד האט טאקי דון שמואל אל-לוי בעקומען די געלעגענהייט ארויסצווייזען דעם קאניג ווי איבערגעבען ער איז איהם אונ ווי דאנקבאר אללע יודען זענען איהם פאר זיינע חסדים. דון פעדרא'ס שונאים האבען איהם פערנארט אין א פעסטונג מיט אללע זיינע יועצים, אונ דער יודישער מיניסטער איז אויך געוועהן צווישען זיי. דעם קאניג האבען זיי דארט געהאלטען

געפאנגען און די איבריגע האט מען אויסגעקוילעט. נאר איין דון שמואל אל-לוי איז טאקי, עפיס נאר דורך א נס, געבליבען לעבען און ער האט ניט גערוהט ביז דער קאניג איז פריי געווארען. אז עס האט זיך באלד אנגעהויבען א גרויסע מרידה אין קאסטיליען און דון פעדרא'ס שטיף-ברידער זענען אפען געגען איהם ארויסגעשפרונגען, האבען די יודען גענוג כח געהאט צו בעשיצען דעם קאניג. די מורדים האבען זעהר געוואלט פערהאפען די הויפט שטאדט טולעדא, און עס איז זיי טאקי געראטהען אבצונעהמען איינע פון די ווייטע גאסען און דארט אנמאכען א שחיטה, וואס כמעט צוועלף טויזענד מענשען זענען דערביי אומגעקומען, נאר אינווענינ אין שטאדט האבען זיי די יודען ניט אריינגעלאזט ביז עס איז צוגעקומען היל, און דון פעדרא איז שפעטער מיט עטליכע טאג אים שטאנדע געוועזען רוהיג אריינצופאהרען קיין טולעדא. דער קאניג האט געזעהן אז דאס אלדינג האט ער נאר די יודען צו פערדאנקען און דון שמואל אל-לוי איז ביי איהם געווארען נאך מעהר חשוב, בעזאנדערס נאך דעם וואס ער האט געמאכט זעהר א שיינע ארדנונג אין דער הכנסה פון דער מדינה, מען זאל ניט בערייסען די איינוואהנער און די מלוכה זאל פארט ניט האבען קיין מאנגעל אין געלט.

אין יענער צייט האט דון שמואל אל-לוי, און מיט איהם אויך אללע יודען פון קאסטיליען, דערלאנגט דאס גרעסטע גליק. דער יודישער מיניסטער איז אבער ניט געוועזען קיין גרויסער למדן, און דערפאר האט ער ווענינ אכטונג געגעבען אויף לערנען און האט זיין גאנץ צדקה פערווענדעט אויף שולען בויען. נאך אצונד געפינט זיך אין טולעדא א קירכע, וואס איז איבערגעבויעט געווא-רען פון א שול; אויף דער מזרח-וואנד קאן מען נאך לייענען איין אויסגעקריצטען „מי שברך", וואו די טולעדא'ער קהלה „בענשט דעם קאניג דון פעדרא און זיין געטרייען יועץ שמואל בן מאיר הלוי, און ווינשט איהם אז אין זיינע יאהרען זאל נאך בעגייהט ווערען דער בית המקדש און ער זאל זוכה זיין דארט צווישען די הייליגע לוים גאטט דינען". די ווערטער פון דעם „מי שברך" זענען ניט געוועהן קיין געוואהנליכע ברכה: דעמאלט זענען די יודען ארומגעגאנגען מיט דער מחשבה אז אין דעם יאהר, וואס מען האט געאפענט די שול אין טולעדא, מוז משיח קומען, ווייל אזוי זענען אויסגעקומען די רעכנונגען פון אללע מקובלים, חאטש דער רב פון ברצלונה, ר' ניסן בן ראובן גירונדי, וואס איז מעהר בעקאנט מיטן נאהמען ר"ן, האט געשריבען אז מען דארף זיך ניט פארדרעהען די קאפ מיט אזעלכע חשבונות, וואס קאנען שלאבעריג מאכען דעם גלויבען ווען די בעשטימטע צייט פליהט איבער און די גאולה קומט נאך ניט. ווי עס

ווייזט אוים, ווענען אבער די יודען שטארק זיכער געוועהן אז די גוטע צייט איז נאהענט אונ האבען טאקי אויף דון שמואל געקוקט ווי אויף א מענשען, וואס אויף איהם איז געפאלען דער גורל צו בעפרייהען זייערע ברידער אין אללע ערטער, וואו זיי ליידען נעביך אזוי פיעל צרות. צום אומגליק, האבען די יודען זייערע האפנונגען ניט בעהאלטען אונ די שונאים, בעזאנדערס די דאזיגע וואס האבען זיך שוין לאנג געמיהט אנצומאכען א פיינדשאפט צווישען קאניג אונ זיין מיניסטער, האבען זיך בענוצט דער מיט אונ האבען דון פעדרא פערשטעהן געגעבען אז די יודען האבען נאר א ווייטען קוק אונ אז זיי ווילען זייער בעפרייהונג אנהויבען טאקי פון קאסטיליען אונ אברייסען די קרוין פון זיין קאפ אלליין. מען האט אויך דעם קאניג געזאגט אז דון שמואל הלוי איז זעהר רייך אז אין זיין פאלאץ געפינען זיך גאנצע אוצרות, וואס קאנען איהם צו נוטץ קומען ווען ער וועט וועלען איינפיהרען א יודישע מלוכה. צו האט זיך טאקי דון פעדרא דערשראקען פאר דער פאלשער מורא פון משיחס צייטען, אדער ער האט פשוט געוואלט צונעהמען זיין מיניסטערס געלד — איז שווער צו וויסען, נאר גאר פלוצלונג האט ער איהם געהייסען אריינווארפען אין תפיסה אונ צונעהמען זיין גאנץ פערמעגען, אונ אויסער דעם האט ער איהם געלאזט אנטהון ענוים קשים, ווייל ער האט איהם חושד געוועהן אז פיעל געלד אונ זילבער האט ער בעהאלטען. דון שמואל אל-לוי האט ניט געקאנט אויסשטעהן די אללע יסורים אונ איז ווי א קדוש געשטארבען. זיין טויט האט פון דעסטוועגען ניט ארויסגערופען קיין אונצופרידענהייט צווישען די יודען אונ דער מלוכה, אונ האט אויך ניט געפיהרט דערצו אז דער קאניג זאל אנדערן זיין מיינונג וועגען דעם יודישען פאלק. דון פעדרא האט נאך אלץ ביי זיך געהאט יודישע יועצים אונ האט'ש דער בעריהמטער דיכטער פון יענער צייט, דון פעדרא לאפעץ דע איאלא, האט ניט אויפגעהערט צו שרייבען רעות אויף די יודען אז „זיי זויגען אוים דעם מארך ביי די קריסטען אונ פערבלענדען זיי נאך די אויגען מיט זייערע חניפה״, האבען זיינע ווארטער ביי איהם קיין ווערטה ניט געהאט. דאס האט נאך מעהר פערדראסען די שונאים, אונ אז דון פעדרא האט געהייסען פערניכטען די קאניגין בלאנקא האבען זיי ארויסגעלאזט א קול אז א יוד האט געבראכט דעם סם אונ האט עס געטהון פון נקמה דערפאר, וואס זי האט זיך פארגענומען די יודען ארויסטרייבען פון לאנד. די פערניכטונג פון דער קאניגין האט געגעבען דון פעדראס שטיף-ברודער, היינריך דע-טראסטאמארע, א מאגליכקייט ער זאל ווייטער געגען איהם ארויסשפרינגען אונ אצונד האט ער שוין

גערעכענט רעכנען אויף דער הילף פונ'ם קאניג פון פראנקרייך און פון דעם פאפסט, וואס האט דון פעדרא'ן דערוויל אריינגעווארפען אין חרם.

היינריך האט אויסגעטראכט און געשריען אז ניט נאר די געליעבטע פון זיין ברודער, מאריא דע פאדיללא איז אן אידישע קינד, נאר אז אפילו דון פעדרא אליין קומט פון דער מוטטער'ס זייט ארויס פון יודען. ער האט מאכי אבער ניט אומזיסט געשריגען, ווייל די יודען האבען ערשט אין דער נויטה ארויסגעוויזען אז א טובה געדענקען זיי גוט און האבען דעם קאניג געשטיצט מיט זייער געלד און געשיצט מיט זייער בלוט, און חאטש היינריך האט געדונגען א גאנצע באנדע פון רוצחים און דער בעריהמטער גבור בערטראנד דו גועסקלין האט איהם געהאלפען, פון דעסטוועגען איז איהם זעהר שווער אנגעקומען אבצונעהמען דאס לאנד. צום אומגליק האט דון פעדרא, נאך דון שמואל הלוי'ס טויט, שוין ניט געהאט קיין רעכטען יועץ וואס זאל איהם ווייזען א וועג ווי ארום זיך אויסצודרעהען; די יודען האבען פאר איהם גענוג בלוט פערגאסען און האבען א לאנגע צייט זיך געהאלטען, נאר סוף כל סוף איז די הויפט שטאדט טאלעדא אריינגעפאלען צו היינריכ'ן אין די האנד אריין. די יודישע קהלה האט געמוזט פאר איהר עקשנות בעצאהלען שטראף א גאנצען מטמון געלד, און דון פעדרא איז געבליבען אין שבילה. ער האט שוין גע- רעכענט נאר אין גאנצען צו אנטלויפען, נאר פלוצלונג איז איהם געקומען צו הילף פון ענגלאנד דער פרינץ פון וואלס, אדער ווי מען האט איהם דעמאלט גערופען דער שווארצער פרינץ, ווייל ער איז פון קאפ ביז פוס געגאנגען אנגעטהון אין אייזען, און נאר אין א קורצער צייט האט גאנץ שפאניען ווייטער בעגריסט דון פעדרא ווי א קאניג, און היינריך האט געמוזט אוועק. דאס גליק איז אבער געוועהן נאר אויף איין אויגענבליק: גאר גיך האט אויף איהם דער שווארצער פרינץ געווארפען איין אום-חן און האט איהם געלאזט שטעהן אין מיטען, היינריך האט זיך דערוויל צוגערוקט מיט נייע חיל פון פראנקרייך און איז אריין קיין בורגאס. די איינוואהנער האבען איהם געעפענט די שטאדט, נאר די יודען האבען איהם ניט געוואלט אריינלאזען אין זייער גאס, ווייל זיי זענען געבליבען טריי דעם קאניג. אז עס האט אבער ניט געהאלפען און די יודען האבען זיך אויך געמוזט אונטערגעבען, האט זיי פון דעסטוועגען היינריך ערלויבט זיי זאלען בלייבען אין בורגאס, נאר ער האט אויף זיי ארויפגעלעגט א גרויסע געלד-שטראף. דעמאלט האבען זיך די קריסטען געפריוט און האבען גערעכענט אז זיי וועלען ביי היינריך'ן באלד פועל'ן ער זאל די יודען מעהר ניט

צולאזען צו קיין שטעללען פון דער מלוכה אונ קיינער פון זיי זאל אפילו ני־
טארען דיענען פאר קיין לייב־דאקטאר; היינריך האט זיי אבער געאנטפערט
אז ער וויל ניט אויפטהון אזעלכע זאכען וואס קיין איינציגער קאניג פון קאסטיליען
האט עס ניט געטהון, נאר אזוי פיעל וועט ער זיי צו ליעב טהון וואס ער
אליין וועט ביי יודען קיין עצות ניט פרעגען אונ וועט זיי ניט געבען אזא
מאכט וואס זאל קאנען שאדען דעם לאנד. אזא תשובה האט היינריך געמוזט
געבען, ווייל ער האט מורא געהאט צורייצען די יודען, וואס האבען נאך אלץ
געהאלטען מיט דון פעדרא, אונ וואס ער האט זיי זעהר געוואלט אריבער
שלעפען אויף זיין זייט. די יודען האבען אבער ניט געקוקט אויף היינריך'ס
גוטסקייט אונ האבען ניט געוואלט אבטרעטען פון דון פעדרא, וואס איז אויך
געוועהן שטארק צוגעבונדען צו זיי אונ אז ער האט בעדארפט אנקומען צו
פרעמדער הילף, פריהער צום שווארצען פרינץ אונ דערנאך צום מחמדנישען
קאניג פון גראנאדא, האט ער קודם כל געבעטען מען זאל נוט בעהאנדלען די
יודען. צום אומגליק, האט מען עס איהם צוגעזאגט נאר מיט'ן מויל אונ
געטהון האט מען טאקי יודען צרות ווי וויט מען האט נאר געקאנט. אין
דער איינער צייט וואס טויזענדער יודען האבען זיך געפונען אין חיל פון
דון פעדרא אונ האבען מיט געטריישאפט פערגאסען זייער בלוט אינייגעם מיט
די נערוונגע ענגלאנדער אונ מחמדנער, האט דער שווארצער פרינץ אתל
געמאכט פון גאנצע צוויי יודישע קהלות פון ווילאדיענא אונ אגואילאר
אונ דער מחמדנישער קאניג האט אוועקגעפיהרט געפאנגען דריי הונדערט יודישע
משפחות פון יאאין קיין גראנאדא. נאך ערגער האט זיך נוהג געוועהן מיט די
יודען היינריך'ס מיט העלפער די־גועסקלין ער האט געקוקט אויף זיי ווי אויף
קנעכט וואס זענען ארויסגעשפרונגען געגען זייער בעל הבית אונ האט זיך
געמאכט א היתר זיי צו קוילען נאר אהן א משפט.

אזוי האבען זיך די יודען געפונען אין אפייער אויף ביידע זייטען אונ
מעהר פון אללע האבען געליטען די יודען פון טאלעדא, וואס האבען זיך גע־
האלטען א לאנגע צייט אונ האבען היינריך'ן ניט געוואלט אריינלאזען. אז די
לעבענסמיטעל זענען אויסגעגאנגען אונ דער הונגער איז געווארען גרויס, האבען
זיי געגעסען לעדער אונ פארמעט פון די ספרי תורות אונ דאס פלייש פון זייערע
איינענע קינדער אונ טויזענדער פון זיי זענען אומגעקומען ביז היינריך האט אין
גאנצען ניט גובר געוועהן זיין ברודער, אים יאהר 1369 געבען מונטיעל. דער
סוף פון דון פעדרא איז געוועהן שרעקליך: אז ביידע ברידער האבען זיך בעג

גענענט, האט היינריך געהאט די עצה אויף איהם אנצופאלען מיט די ווערטער: „וואו איז ערגיץ דאס יודעל, דער זוהן פון אדיענסט-מויד, וואס רופט זיך קעניג פון קאסטיליען?" דון פעדרא האט עס ניט געקאנט איבערטראגען און האט אנגעהויבען שלאגען היינריך'ן, נאר דו-גועסקלין איז באלד צוגעלאפען און האט איהם אבגעהאקט דעם קאפ. אז די בשורה פון זיין טויט איז אנגעקומען צום פאפסט אורבאן דעם פינפטען האט עס איהם שטארק געפרייט וואס מען האט געפטר'ט אזא געגנער פון דער קירכע און אזא ליעבהאבער פון יודען און ער האט באלד געשיקט היינריך'ן זיין ברכה צום טאג וואס ער האט אנגעטהון די קרוין פון קאסטיליען.

ווען די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו היינריך'ן, זענען אין טולעדא געבליבען אין גאנצען עטליכע הונדערט יודען און זיי האבען זעהר געציטערט דער נייער קעניג זאל זיך מיט זיי ניט אברעכנען פאר זייער געטריישאפט, וואס זיי האבען בעוויזען דון פעדרא. זייער מורא איז אבער געוועהן נאר אומזיסט: היינריך האט פערשטאנען אז גראד דעמאלט, ווען די מדינה איז געוועהן פעראָרעמט פון דער מלחמה און מען האט בעדארפט זוכען נייע מיטעל צו פערגרעסערן די הכנסה, וועט ער זיך אהן יודען ניט קאנען בעגעהן. און דאריבער האט ער זיי דוקא בעהאנדעלט מיט יושר און האט אפענטליך געזאגט אז אויף אזעלכע מענשען, וואס ווארפען ניט אוועק זייער קעניג ביז צו דער לעצטער מינוט, מאג מען זיך פערלאזען און זיי רעכנען פאר די עהרליכסטע און געטרייעסטע איינוואהנער. אזוי האט זיך ווייטער דאס ראדעל איבערגעדרעהט: דער אייגענער היינריך, וואס מען האט געמיינט אז ווען ער וועט בעקומען די מאכט וועט ער קיין זכר פון קיין יודען ניט לאזען, האט אויך אנגעהויבען יודען געבען די בעסטע שטעללען און די גרעסטע חשובים זענען ביי איהם געוועהן דון יוסף פיכון און ר' שמואל אברבנאל. צו זיי האט ער געהאט אין גאנצען דאס צוטרויען און פלעגט ביי זיי פרעגען עצות.

היינריך'ן איז אבער לייכטער געוועהן זיך אויסצוגלייכען מיט די יודען ווי מיט דעם פאלק, וואס האט ניט געקאנט פערגעסען ווי פיעל בלוט עס איז פערגאסען געווארען אין דער מלחמה צווישען ביידע ברידער און האט גערעכענט אז די יודען האבען אין דעם שולד, ווייל ווען ניט זיי וואלט די מלחמה אזוי לאנג ניט געדויערט און עס וואלטען ניט געפאלען אזוי פיעל קרבנות. דאריבער האבען די גרויסע לייט פון די קריסטען אנגעהויבען פאדערן ביים קעניג ער זאל ביי די יודען צונעהמען פיעל רעכטע, ער זאל זיי ניט צו לאזען

צו קיין שום דיענסט ביי דער קרוין, זיי זאלען טוהען זיצען אין בעזונדערע גאסען ניט דארט וואו קריסטען וואהנען, אויף די קליידער זאלען זיי טראגען דעם שאנדליכען יודישען צייכען, רייך אנטהון זיך זאלען זיי ניט טארען, אויף טויל-עולען — ניט רייטען אונ מיט קיין קריסטליכע נאהמען זאלען זיי זיך ניט רופען, איז איהם שלעכט אויסגעקומען פון ביידע זייטען: מיט די יודען האט ער זעהר קיין חשק ניט געהאט צו זאטשעפען אונ ער האט אבער טורא געהאט אין גאנצען אבזאגען די בקשה פון די קריסטען; דערפאר איז ער געפאלען אויף א שכל אונ האט זיי צו ליעב געטהון נאר אויף צוויי זאכען — ער האט געהייסען די יודען זאלען טראגען א צייכען אויף די קליידער אונ זאלען זיך ניט רופען מיט קריסטליכע נאהמען. דאס זענען, ראכט זיך, געוועהן גאר קלייניגקייטען וואס האבען זיך נאר אנגעטעהרט צו דער הלבשה אונ צו די נאהמען, די יודען זענען געבליבען אויף זייער פריהריגען מעמד אונ קיינער האט זיי ניט געשטערט אין פרנסה, פון דעסטוועגען זענען זיי ביי זיך שטארק אראבגעפאלען, אונ עס האט זיך זיי אויסגעוויזען אז ערגער קאן גאר גיט זיין אונ אז אויך זיי איז געפאלען דער גורל צו פערזוכען די אייגענע צרות וואס זייערע איבריגע ברידער. ווייל זיי האבען גוט געוואוסט אז קוים מאכט מען איין שריט געהט מען שוין ווייטער אונ ווייטער.. אזוי איז טאקי אויך געשעהן מיט היינריך'ן: פלוצלונג האבען זיך צו איהם שטארק צוגעלאזט די גייסטליכע, אונ געגען זיי האט ער ניט געקאנט בעשטעהען, ווייל מיט זייער הילף איז ער ארויף אויפ'ן טהראן, אונ זיי האבען איהם ארויפגעבראכט דארויף, ער זאל ערלויבען מען זאל מיט די יודען האבען אפענטליכען ויכוח וועגען רעליגיאן. אזוי האבען צוויי געטויפטע יודען בעקומען פונ'ם קאניג א ערלויבניש ארומצופאהרען איבער גאנץ קאסטיליען אונ אומעדום האבען א ויכוח מיט יודישע רבנים אונ לומדים. אים יאהר 1376 האט מען אין אווילא געצוואונגען די גאנצע יודישע קהלה זי זאל זיך פערזאמלען אין א קירכע אונ איהר פארשטעהער, א דאקטאר ר׳ משה כהן דע טארדעסילאס האט אויף זיך גענומען די שווערע ארבייט צו פאראנטווערן פאר א גאנצען עולם פון קריסטען אונ מחמדנער די שאלות וואס דער געטויפטער יוד יאהאנעס פון וואלאדאליד האט איהם געפרעגט. שווער איז געוועהן די ארבייט ניט איבער די הארבע קושיות וואס זענען פארגעקומען, פארקעהרט, ר׳ משה כהן האט זיין געגנער באלד צושלאגען, אונ אז איין אנדער געטויפטער יוד האט זיך ארויסגעשטעלט אונ האט געוואלט אויסווייזען אז דער תלמוד איז שעדליך האט ער אויך גיך בעוויזען דעם היפך; דאס

גאנצע שוועריקייט איז בעשטאנען אין דעם וואס ביידע זייטען זענען ניט געוועהן גלייך: איין צד איז געוועהן גאר פריי, ער האט געמאנט רעדען וואס ער האט געוואלט אונ אפילו אויסטראכטען שקרים, דער אנדערער צד אבער האט זיך געמוזט היטען, ער האט ניט געטארט זאגען קיין איבריג ווארט, ווייל ער האט פריהער געוואוסט אז דער גאנצער וכוח איז מעהר ניט ווי א אנשטעל אונ מען וויל נאר אז סאי ווי סאי זאל ער אנבויגען דעם קאפ. ביי אזא לאגע האבען זיך די פאר יודישע לומדים, וועלכע האבען ביים אפענטליכען רעדען ניט געקאנט אין גאנצען ארויסזאגען זייערע מיינונגען, ענטשלאסען אנצושרייבען אויף לשון קודש בעזונדערע ספרים, כדי די יודען זאלען אליין פארשטעהן וואס צו ענטפערן אז מען וועט זיי עפעס פרעגען וועגען רעליגיאן. בעזאנדערס האט זיך אויסגעצייכענט מיט זיינע וכוח־ספרים ר' שם טוב בן יצחק שפרוט פון טודעלא, וואס האט אין א גרויסער פערזאמלונג פון גייסטליכע א וכוח געהאט מיט'ן קארדינאל דון פעדרא די לונא, וואס איז שפעטער געווארען פאפסט אונ האט געהייסען בענעדיקט דער דרייצעהנטע.

אזעלכע ספרים, וואס זענען גראסטענטהיילס געבויעט אויף פסוקים אג"ג זענען זעהר ווייט פון ריינער חקירה, האבען ניט געקאנט האבען עפיס ארעכטע פעולה אויף די שפאנישע יודען: די רבנים האבען מורא געהאט פאר חכמה ווי פאר סם, דאס לערנען פון תורה איז אלע מאל מעהר געפאלען אונ דאס פינסטערניש האט זיך מיט יעדען טאג פערגרעסערט. נאר צוויי לומדים האבען אין יענער צייט געשפילט א ראללע: דאס זענען געוועהן ר' חסדאי קרשקש אונ ר' יצחק בן ששת, וועלכע האבען געלעבט אין ארראגאניען, אונ אזוי ווי דארט איז די לאגע פון די יודען געוועהן בעסער איז זיי געראטהען פיעל צו טהון פאר זייערע ברידער אונ ניט דערלאזען אז דאס ליכט פון תורה, וואס האט שוין דעמאלט אין שפאניען קוים געצאנקט, זאל אין גאנצען פערלאשען ווערען. האטש יעדער פון זיי איז געגאנגען מיט איין אנדער דרך, איינער איז געוועהן א ליעבהאבער פון וויסענשאפט אונ דער אנדערער – א פייערינער גענגער, פון דעסטוועגען האט מען זיי געשאצט אפילו אין אנדערע איראפאישע לאנדער אונ מען פלעגט זיך אפט ווענדען צו זיי מיט פראגען, וואס האבען געהאט א נגיעה צום לעבען פון כלל ישראל.

ר' חסדאי בן אברהם קרשקש איז געבארען געווארען אים יאהר 1340; פריהער האט ער א לאנגע צייט געוואהנט אין ברצלונה אונ דערנאך איז ער געשטארבען אויפ'ן זיבעציגסטען יאהר. האטש ער איז געוועהן א גרויסער למדן,

האט ער זיך ניט געוואלט בעשעפטיגען מיט רבנות אונ האט זיך אבגעגעבען מיט וועלטליכע זאכען. בעזאנדערס ווייל ער איז געשטאנען זעהר נאהענט צום קאניג פון אראגאניען דון ישואן דעם ערשטען אונ איז ביי איהם געוועהן א גאנצער בן בית. ר' חסדאי האט זעהר ליעב געהאט חכמה אונ האט געזוכט אללע מיטעל אויסצוגלייכען חקירה מיט תורה, כדי עס זאל ניט שאדען צו אמת'ע פרומקייט. אחוץ ר' חסדאי'ן האבען געלעבט פיעל ארעמע לייט, ווייל ער איז געוועהן א גרויסער בעל צדקה אונ אז ער האט אויף דער אלטער דערלעבט א טרויעריגע צייט אונ די יודען פון שפאניען איז שלעכט געווארען, האט ער ניט געקוקט אויף זיין איינענעם כבוד, ער האט זיך ניט ארויסגענומען פון כלל אונ האט בענוצט זיין גאנץ חשיבות ביי דער מלוכה אונ ביי אללע גרויסע לייט נאר דארויף צו פערלייכטערן די צרות פון זיינע ברידער.

שטארק אהנליך אויף ר' חסדאי'ן מיט'ן גוטען כאראקטער, נאר פונקט דער היפך אין די מיינונגען, איז געוועהן ר' יצחק בן ששת ברפט, וואס איז געבארען געווארען אים יאהר 1336. אין דער יוגענד האט ער געלערנט ביים זוהן פון ר' שלמה בן אדרת (רשב"א), אונ האט פון זיינע תלמידים געירש'ט א שנאה צו וויסענשאפטען. ער איז נאך געגאנגען ווייטער פונ'ם רא"ש אונ האט גערדרונגען אז א ערהרליכער יוד דארף זיך נאר אבגעבען מיט תורה, אונ אפילו אז מען איז אלט מעהר פון דרייסיג יאהר טאר מען זיך קיין היתר ניט מאכען אונ זיך ניט אריינלאזען אין חקירה-ספרים. אזוי איז ער געוועהן זעהר א ווייכער מענש אונ האט ליעב געהאט צו טהון א טובה; נאר דארט וואו עס פלעגט קומען צו זאכען, וואס ער האט זיי געהאלטען פאר א חלול השם, איז ער געוועהן זייער שטרענג, אפילו איבער א מינדסטען מנהג אדער א טייטש פון א פסוק. אז עס פלעגט זיך איהם נאר אויסווייזען אז די אמונה איז א סכנה, האט ער שוין ניט געקוקט אויף יענעמס כבוד אונ האט ניט גערוהט ביז מען האט איהם געמוזט מודה זיין אז ער האט רעכט. אין זיין צייט האט דער אלטער רב פון הועסקא אונ פאמפעלונא, ר' חיים גאליפפא געוואלט ווערען א מקיל אין א סך ענינים; ער האט חלילה ניט אנגערירט די יסודות פון דער אמונה, נאר ער האט זיך ענטשלאסען אויסצובעסערן עטליכע קלייניגקייטען, כדי דעם עולם זאל ניט שווער זיין אבצוהיטען דעם עיקר אונ ניט געבען קיין שפיי אויפ'ן גאנצען, אזוי ווי עס טהוען טאקי אפט די דאזיגע, וואס האבען אלליין קיין שכל ניט צו מאכען א חלוק צווישען רעכטען אונ דעם איבריגען, נאר פון דעסטוועגען איז געגען איהם ר' יצחק ארויסגעשפרונגען מיט א שרעק-

ליבען כעס און חאָטש ר׳ חיים גאַליפּפּא האָט שוין דעמאָלט געהאַט פֿיעל אַלטערע תּלמידים פֿון ר׳ יצחק׳ן, האָט ער זיך ניט געשעמט און האָט איהם דערוויזען אַז ער קאָן מיט דעם דרך אָנמאַכען אַ גאַנצע מחלוקת. אַודאַי האָט איהם דער אַלטער רב געטווּט צו ליעב טהון און עס איז געוואָרען שטיל.

ווי גרויס די נאָהמען פֿון ר׳ חסדאַי קרעשקש און ר׳ יצחק בן ששת זענען שוין דעמאָלט געוועהן אויף דער וועלט — זעהט מען אַרויס דערפֿון וואָס אַז אין פֿראַנקרייך איז אַרויס אַ קריעג וועגען רבנות און מען האָט בעדאַרפֿט אָנקומען צו די גדולי הדור, אַז זיי זאָלען מאַכען עפּיס אַ פּשרה, איז ביי אַללע געבליבען מען זאָל נאָר פֿרעגען די צוויי אַראַגאָנישע לומדים. די מעשה איז געוועהן אַזוי: פֿאַר׳ן פֿאָרשטעהער פֿון אַללע פּראָווענצאַלישע יודען האָט זיך גערעכענט ר׳ מנשה דע־וועזוא, און לאַנד רב איז געוועהן ר׳ מתתיהו. נאָך זייער טויט אָבער איז געוואָרען פֿאָרשטעהער ר׳ מנשה׳ס אַ זוהן, ר׳ שלמה דע־וועזוא און דאָס רבנות איז איבערגעגאַנגען צום אַלטען רב׳ס זוהן ר׳ יוחנן, דער קעניג האָט דאַרויף געגעבען זיין הסכּמה. פֿינף יאָהר זענען אַזוי אַוועקגעגאַנגען, ר׳ יוחנן האָט זיין זאַך געטהון בשלמות און דערצו האָט ער זיך נאָך געעפֿענט אַ גרויסע ישיבה, פּלוצלונג איז אָבער אָנגעקומען פֿון סאַוואָיען איינער פֿון ר׳ מתתיהו׳ס תּלמידים, ר׳ ישעיה אַסטרוק בן־אַבּאַ מרי, און האָט געבראַכט אַ כּתב פֿונ׳ם דייטשען הויפּטרב, ר׳ מאיר הלוי פֿון וויען, אַז נאָר ער האָט דאָס רעכט צו געבען אַ סמיכה אויף רבנות, און ווער עס וועט זיך אָהן זיין ווילען אויסגעבען פֿאַר אַ רב מאַג ער אין חרם אַריינלעגען און אַללע חתונות און גיטין וואָס געשעהן דורך איהם ווערען בטל ומבוטל. מיט דער מאַכט האָט ער ר׳ יוחנן אָבגעזאָגט און האָט אָנגעהויבען אין גאַנץ פֿראַנקרייך אַנידערזעצען זיינע רבנים, פֿון זיינע קרובים און גוטע פֿריינד. דאָס האָט פֿערדראָסען די פּראָווענצאַלישע קהלות און אַללע האָבען זיך געווענדעט מיט אַ קלאַג צו ר׳ חסדאַי קרעשקש און ר׳ יצחק בן ששת. זיי האָבען געפּסקנ׳ט אַז פֿרעמדע רבנים טאָרען זיך ניט אַריינמישען און ר׳ יוחנן איז ווייטער געבליבען רב, חאָטש לאַנג האָט דאָס רבנות ניט געדויערט, ווייל גאָר ניך האָט זיך די הצלחה אָבגעטהון פֿון די פּראָווענצאַלישע יודען און עס האָבען זיך פֿאַר זיי אָנגעהויבען ביטערע טאָג,

אויך די וואָגשאַל פֿון די שפּאַנישע יודען האָט זיך אָנגעהויבען אונרוהיג בויגען פֿון איין זייט אויף דער אַנדערער. דאָס גליק, וואָס האָט זיי הונדערטער יאָהרען טריי געדיענט, האָט זיי אָפּט משנה געוועהן און אין דער לופֿט האָט מען געפֿיהלט עפּיס אַ קיהל ווינטעל, וואָס געניטהע מענשען האָבען באַלד

איינגעוועהן אז פריהר אדער שפעטער וועט דערפון ווערען א שרעקליכער שטורם־ווינד אונ עס וועט ווי פון דער געדיכטער חמארע ארויס א שלאגס־רעגען. אללע האבען עס געפיהלט, ניכער פון אללע האט עס אנגעשמעקט דער יודישער ארוממאנן, וואס אויף איהם ליעגט איין עביגער פחד, אונ נאך איידער עס קומט די צרה זעהט ער שוין פון ווייטענס אונ ווייסט אז ער וועט מוזען אונטער־שטעלען די פלייצעס צו חאפען קלאפ פאר פרעמדע זינד; רוהיג האבען זיך גאר געלעבט די רייכע מיוחסים, די בעלי גאוה'ניקעס, וואס זענען כלומר'שט געוועהן די גראסטע חשובים ביי די קריסטען אונ האבען געמיינט, אז די גאנצע וועלט איז שוין זייערע, אונ וואס פון זיי האט זיך גענומען אין גאנצען דאס אומגליק. מיט זייער גרויס לעבען אונ געלד אויסברענגען, מיט זייערע טהייערע קליידער, מיט זייער רייכע צירונג, מיט זייערע שאנע פערד אונ קארעטעס, האבען זיי אויפגעריסען די אויגען פון די קריסטליכע עדעללייט; די קנאה האט אויסגעארבייט א שטיללע שנאה, וואס איז נאך געפאהרליכער געוועהן דערמיט, וואס זי איז געוועהן בעהאלטען, וואס דער שונא איז לפנים געוועהן מיט'ן יודישען גביר דער בעסטער גוטער פריינד אונ אין הארצען האט ער איהם אונ זיין גאנץ פאלק געוואלט דערטרינקען אין אלאפעל וואסער. אומזיסט האט דער מוסר־זאגער פון יענער צייט, ר' שלמה אלעמי געשטראפט דעם עולם מיט פייערינע ווארטער: די וואס האבען עס בעדארפט הארען האבען שוין גע־האט פערשטאפטע אויערן אונ דער אמת האט שוין צו זיי זיך ניט געקאנט צו־שלאגען; זיי האבען ניט געקאנט בעסער זיין פון זייערע אלטער־זיידעס, וואס האבען אמאל, ווען די נביאים האבען געלעבט, אויך געברענט א וועלט אונ געמיינט אז עביג וועט אזוי זיין. ביי אזעלכע פערדארבענע מדות, האבען די יודען אנגעהויבען צו בענוצען אויף שלעכטס די מאכט, וואס די מלוכה האט זיי געשענקט, אונ אזוי ווי אין קאסטיליען, אראגאניען, וואלענסיא אונ קאטאלאניען האבען די רבנים געהאט דאס רעכט ארויסצוגעבען א משפט אפילו אויף טויט אונ נאר בעטען דארויף די חתימה פונ'ם קאניג, פלעגט מען פשוט טהון רציחות אונ ווי באלד עס האט זיך נאר געפונען א מענש וואס האט זיי ניט געטויגט, האט מען איהם באלד געבראכט צום בית דין, מען האט נאר מיט איהם ניט געמאכט קיין טענות, ניך אויסגעקליבען פון זיינטוועגען איינע פון די „ארבע מיתות" אונ מיט געלד האט מען אבגעזוכט א וועג צו בעקומען די חתימה פונ'ם קאניג, וואס פלעגט האבען צוטרויען צו די רבנים, אונ ער האט שוין געחתמ'ט יעדעס פאפיער, וואס מען האט איהם צוגעטראגען,

איבער אזא מעשה האט זיך אויך אנגעהויבען צו לאזען פיהלען די אפענע אונצופריעדענהייט פון דער מלוכה אונ פון דעם פאלק, אונ עס האט זיך, פיעל יאהרען שפעטער, געענדיגט מיט דעם, וואס מען האט די יודען לחלוטין ארויס געטריבען פון שפאניען.

די רבנים אונ די גבירים האבען געווארפען א אום-חן אויף יוסף פינון פון סעווילא אונ חאטש ער איז געוועהן זעהר בעליעבט ביים קאניג פון קאסטיליען היינריך דעם צווייטען, האבען זיי אנגעפיהרט אזא רכילות אז מען האט איהם איינגעזעצט אין תפיסה אונ מען האט אויף איהם ארויפגעלעגט א גרויסע געלד-שטראף. באלד האט זיך אבער זיין אומשולדיגקייט ארויסגעוויזען אונ דערפאר איז ער ביים קאניג געווארען נאך א גרעסערער חשוב אונ ער האט דורך דעם אנגעהויבען קרום צו קוקען אויף די שלעכטע יודען, וואס האבען גערודפ'ט איין ארענטליכען מענשען אומזיסט אונ אומנישט. דאס האט נאך ארגער פערדראסען יוסף'ס שונאים, אונ אז דער אלטער קאניג איז געשטארבען אים יאהר 1379 אונ זיין זוהן דון זשואן דער ערשטע האט זיך געלאזט קרוינען אין בורגאס, האבען זיי פערשטאנען אז אצונד איז די בעסטע צייט אויסצופיהרען זייער נקמה. זיי האבען יוסף פינון אונטער די אויגען פערמשפט ווי א מורד במלכות, אונ אזוי ווי זיי האבען געוואוסט אז דער קאניג איז פערטראגען מיט דער קרוינונג, זענען צו איהם עטליכע בכבודע בעלי-בתים געקומען בעטען ער זאל זיי ערלויבען צו טויטען א שעדליכען יודען וואס דער בית דין האט געפונען אז ער פערדיענט דעם טויט. דער יונגער קאניג האט ניט איבערגעפרעגט, קיין נאהמען האט מען איהם ניט געזאגט אונ ער האט זיי געגעבען זיין חתימה, קוים האבען זיי שוין געהאט אין די האנד א בעפעהל פונ'ם קאניג, האט זיי שוין די מלוכה געמוזט מיט העלפען אונ נאר אומגעריכט איז מען אין א פריה מארגען געקומען אין ר' יוסף'ס הויז, וועלכער האט פון קיין זאך ניט געוואוסט, מען האט איהם אויפגעוועקט, מיט איין אויסרעד האט מען איהם ארויסגענארט אויף דער גאס אונ דארט האט מען איהם דערהרג'ט. דער טויט פון אזא גרויסען מענשען, וואס איז אליין געוועהן א קרוב למלכות, האט אנגעמאכט א שטארקען רעש, אונ אז דער קאניג איז געוואהר געווארען ווי אזוי מען האט ביי איהם ארויסגענארט א חתימה אונ פונקט אין דעם טאג פון דער קרוינונג האט מען פערגאסען אומשולדיגע בלוט פון א מענשען, וואס האט זיין פאטער אזוי טריי געדיענט אונ איז געוועהן זעהר געשאצט אין זיינע אויגען, איז ער אין כעס געווארען אויף אללע יודען. ער האט באלד

צוגענומען ביי די רבנים דאס רעכט צו משפט'ן יודען דיני נפשות, אונ אחוץ דעם האט ער געהייסען טיידטען דעם רב וואס האט אונטערגעשריבען דעם משפט, די יודען וואס האבען מקים געוועהן דעם פסק אונ אפילו דעם הויפט־מאנן וואס האט זיי געהאלפען דערצו אונ האט ניט געוואלט חוקר ודורש זיין צו איז ניט פארגעקומען א פאלשקייט אונ מען האט די מלוכה אבגענארט. פון דעמאלט אן זענען שוין דעם קאניג'ס אויערן אפען געוועהן פאר אללע מסירות אויף יודען אונ די קריסטליכע אנוואהנער פון שיבילה האבען נאר ארויסגעקוקט אויף דער ערשטער געלעגענהייט זיי זאלען זיך קאנען אברעכענען מיט די יודען פאר'ן טויט פון ר' יוסף פיגון, וואס אללע האבען איהם געקאנט אונ ליעב געהאט. פון יענער צייט אן האט אויך דער קאניג אנגעהויבען פאר־קלייגערן די רעכטע פון די יודען, אונ אויסער דעם וואס ער האט אבגעזאגט פיעל יודען פון שטעלען, האט ער נאך ארויסגעגעבען א בעפעהל אז יודען מיט קריסטען זאלען ניט וואהנען אין איין הויז אונ אז קריסטליכע אמען זאלען ניט טארען זייגען קיין יודישע קינדער.

דאס מזל האט שוין אזוי געפיהרט אז דער קאניג דון זשואן האט געמוזט ווערען א שונא ישראל, ווייל צו ליעב די יודישע רבנים האט ער אנגעווארען די קרוין פון פארטוגאל. עס קומט אפילו פאר אונגלויבליך ביים געדאנק אז דאס רבנות האט געשפיעלט א ראללע אין ענינים פון מלוכה, נאר עס איז אבער פארט אזוי געוועהן. גענומען האט זיך עס דערפון וואס דער קאניג דון זשואן האט צום צווייטען מאל חתונה געהאט מיט דער פרינצעסין בעאטריץ, דער טאכטער פונ'ם פארטוגעזישען קאניג פערנאנד, אונ אזוי ווי פערנאנד האט ניט געהאט קיין קינדער זכרים האט ער געמאכט דעם איידעם פאר זיין יורש. אין פארטוגאל איז די יודען זעהר גוט געוועהן, ווייל דער קאניג האט זיי געלאזט לעבען פריי אונ זעלבסט שטאנדיג, צו שאפען איבער אללע האט מעהר ניט געהאט נאר איין לאנד־רב, וואס פלעגט אללע משפטים ארויסגעבען אים נאהמען פונ'ם מלך. אונטער זיין השגחה זענען געשטאנען זיבען קלייגערע רבנים, וואס פלעגען אכטונג געבען אז יעדע יודישע קהלה, וואס האט געהאט איהר בעזונדערן רב, זאל זיך פיהרען פיין אונ ארענטליך, אונ אללע יאהר פלעגט דער לאנד־רב מאכען א נסיעה איבער דער מדינה אונ בעטראכטען דעם מעמד פון די יודען; ביים קאניג פערנאנד האבען געדיענט צוויי יודען: דון דוד נגרו איז געוועהן זיין יועץ אונ דון יהודה איז געוועהן פינאנס־מיניסטער. אז דער קאניג איז געשטארבען אונ זיין אלמנה, די שלעכטע לעאנאָרא,

האט דערווייל איבערגענומען די מלוכה האבען זיך איהר באלד פארגעשטעלט די גראסטע לייט פון ליסאבאן און האבען זי געבעטען זי זאל מעהר ניט דערלאזען, אז יודען און מהמדנער זאלען דיענען ביי דער קרוין. לעאנארא האט געאנטפערט אז זי האט שוין לאנג געוואלט ארויס פטר'ן די יודען, נאר ביי פערנאנד'ס לעבען האט זי עס ניט געקאנט פועל'ן. ביי זיך אין הארצען האט זי געוואוסט אז אהן יודען וועט זי ניט קאנען אויסקומען, דערפאר האט זי נאר לפנים אבגעזאגט דון יהודה און דון דוד נגרו פון זייערע שטעלען, און אויפ'ן רעכטען אמת האט זי אהן זיי גאר ניט געטהון. לאנג האלטען זיך האט זי אבער ניט געקאנט און אז איינער פון די פרינצען דון זשאאה האט געוואלט ווערען קאניג פון פארטוגאל און דאס פאלק האט געהאלטען מיט איהם און צו ליעב דעם איז געווארען א אינעווענייניסטער קריעג צווישען די אנוואהנער, האט זי געמוזט אוועק פון דער הויפט שטאדט און קומען צו איהר איידעם, צום קאניג פון קאסטיליען, און איהם קלאמערשט אבגעבען זיין ירושה. עס איז שוין ביי זיי ביידע כמעט אין גאנצען פערטיג געווארען דער פלאן מען זאל פון ביידע לאנדער מאכען איין שטארקע מלוכה, נאר פלוצלונג איז די זאך צו נישט געווארען איבער דאס רבנות. אז לעאנארא איז געקומען קיין קאסטיליען זענען מיט איהר אויך אהין געפאהרען איהרע געטרייע צוויי יודען דון יהודה און דון דוד נגרו. גראד אין דער צייט האט מען אין קאסטיליען בעדארפט מאכען א נייעם לאנד-רב, און לעאנארא האט זעהר געוואלט אז די שטעלע זאל בעקומען דון יהודה, וואס איהם האט זי מעהר ליעב געהאט. זי האט געבעטען דעם קאניג, נאר ער האט געמוזט צו ליעב טהון דער קאניגין בעאטריף, וואס האט מעהר געהאלטען פון דון דוד נגרו. דאס האט לעאנארא'ן שטארק פערדראסען און זי האט פון איין זייט אנגעהויבען טראכטען זי זאל בעסער שלום ווערען מיט דון זשאאה און פון דער אנדערער זייט האט זי געוואלט אנמאכען א מרידה אין קאסטיליען און טוידטען דעם קאניג. דון יהודה האט איהר גע-געבען אללע עצות, נאר דון דוד נגרו איז דערפון געוואהר געווארען באצייטענס און האט דעם קאניג מציל געוועהן פון א סכנה. לעאנארא'ן האט מען איינגעזעצט אין תפיסה און דון יהודה'ן האט מען געוואלט הרגע'ן. נאר דון דוד האט זיך פארט אנגענומען פאר איהם און האט איהם אויסגעבעטען פונ'ם טויט. דער קאניג דון זשואן האט זיך נאך דעם געפרוווט געהן מיט תקיפות און אבנעהמען פארטוגאל, נאר עס איז איהם ניט געראטהען און אזוי האט ער צו ליעב דעם רבנות פערלארען א רעכטע ירושה.

די קאטאלישע גייסטליכע האבען דערפיהלט אז אצונד האבען זיי א שעת הכושר אנצוטהון די יודען צרות אונ זיי זענען ניט פויל געוועהן ארויסצוווייזען זייער אכזריות, גלייך ווי זיי וואלטען אנגעפאלען אויף ווילדע חיות אונ ניט אויף מענשען. אים יאהר 1389 האט א גייסטליכער אנגערייצט די איינוואהנער פון פראג אונ גאר אין א קורצער צייט האט מען אויסגעהרג'ט עטליכע טויזענד יודען, פארברענט זייערע שולען, צוריסען ספרי־תורות אונ דער קייזער ווענצעל איז געשטאנען פון ווייטען אונ האט גאר ניט געקאנט העלפען. שפעטער מיט א פאר יאהר האט דאס אייגענע געטהון אין סעבילא פערראן מארטינעץ, א גייסטליכער, וואס זיין נאהמען שפיעלט א גרויסע ראללע אין די שווארצע בלאטלעך פון דער יודישער געשיכטע אין שפאניען, דארט איז נאך געוועהן פריש דער טויט פון ר' יוסף פיגון, מען האט נאך געדענקט ווי די יודען האבען פערראטעט דאס לאנד דערהיים, וואס זיי האבען געשיצט דון פעדרא אונ דורך דעם האט לאנגער געדויערט די מלחמה צווישען ביידע ברידער, עס איז נאך געלעגען ביי אללע אין טעם דאס גרויסקייט פון די יודישע גבירים, אונ דערפאר האט מארטינעץ געהאט גענוג מאטעריאל אונטערצוצינדען דעם עולם מיט זיינע דרשות אונ האט אזוי לאנג געארבייט ביז דאס פאלק איז, דעם 16 מערץ 1391 אנגעפאלען אויף די יודען מיט א שרעקליכע רציחה. די מלוכה האט זיך אבער אנגענומען אונ דאס האט נאך מעהר אויפגעבראכט די אונצופריעדענע אונ עס האט זיך אנגעהויבען א שחיטה. דעמאלט זענען באלד עטליכע יודישע חשובים אוועקגעלאפען צום קעניג היינריך דעם דריטען אונ האבען איהם פארשטעהן געגעבען אז די פאליציע פון סעווילא איז צו שוואך אונ קאן זיך ניט ארויסשטעלען געגען די רוצחים. דער קעניג האט ארויסגעגעבען א בעפעהל אז עס איז א חוב אויף אללע עדעללייט צו בעשיצען די יודען אונ עס איז געווארען שטיל. דאס שטילקייט איז אבער גאר געוועהן אויף א קורצער צייט: מארטינעץ האט ניט אויפגעהערט אריינצולאזען גיפט צווישען פאלק אונ פונקט אין דריי חדשים ארום האט זיך דאס פייער אזוי צוברענט אין סעווילע אז עס איז שוין גאר קיין מעגליכקייט ניט געוועהן אבצולעשען. מען האט געמאכט א תל פון דער סעווילא'ר יודישער קהלה וואס איז בעשטאנען כמעט פון דרייסיג טויזענד יודען, פיער טויזענד זענען אומגעקומען ווען מען האט די יודישע גאס אנגעצונדען פון אללע זייטען, פיעל ווייבער אונ קינדער האט מען פערקויפט אונ אוועקגעפיהרט אין די ווייטע לאנדער פאר שקלאווען, די איבריגע האבען זיך געמוזט טויפען אונ צוויי שולען פון סעווילא האט מען איבערגעמאכט פאר־

קירכען, פון דארט האט זיך דאס אומגליק צוגאסען איבער גאנץ שפאניען אונ במעט אין איין יאהר איז פון זיבציג קהלות קיין זכר ניט געבליבען. אין קארדאבה, וואו די יודען האבען ניט געוואלט אבטרעטען פון דער אמונה אונ קיין איינציגער האט זיך ניט געלאזט שלעפען איבערגעהן צום קריסטענטהום, האט זיך יודיש בלוט געגאסען ווי וואסער; דאס איינגענע איז אויך געשעהן אין טולעדא, חאטש דארט האבען זיך פיעל געראטעוועט דורך דער טויפע. אין טולעדא איז אויך אומגעקומען דעם רא"ש'ס אאור־ענִיקעל, ר' יהודה בן אשר, מיט זיין גאנצער משפחה: ער האט פריהער דערהרג'ט זיין פרוי מיט דער שוויגער אונ דער נאך האט ער זיך אליין דאס לעבען גענומען. אז די קריסטען האבען זיך שוין צוהיצט, האבען זיי געוואלט מיט די מחמדנער אויך אזוי שאהן אונ עהרליך אבּרעכענען, נאר מען האט זיי דערמאנט אז אין גרנאדה געפינען זיך גענוג קריסטען אין די האנד פון די מחמדנער אונ מען טאר מיט זיי ניט אנהויבען; דערפאר האבען זיי שוין דעם גאנצען כעס אויסגעלאזט נאר צו די יודען.

חאטש קאסטיליען אונ אראגאניען זענען געווען אבגעטהיילט ווי צוויי בעזונדערע מלוכות, האט די קראפט פון שנאה אונ רציחה ניט געוואלט וויסען פון קיין גרעניץ אונ גאר גיך האבען זיך אין דער הויפטשטאדט וואלענסיא אויך אבגעזוכט בעלנים אויף יודיש לעבען אונ פערמעגען, אונ פון די פינף טויזענד יודען, וואס האבען דארט געוואהנט, איז קיין איינציגער ניט געבליבען אונ פון זייער גאנץ האב האט מען קיין פאדעם ניט איבערגעלאזט. פון דארט האט זיך דאס פייער אריבערגעחאפט אויף דעם אינזעל מאללארקא אונ מעהר פון דריי הונדערט יודען זענען געפאלען אין דער הויפטשטאדט פאלמא. אנגעהויבען האט זיך עס דארט פון אנגעשלאג, וואס עס איז פאר־געקומען צווישען איודען אונ עטליכע גאסען־יונגליך, אונ אויסגעלאזט האט זיך עס מיט א שרעקליכער שחיטה אונ מען האט אויך דערהרג'ט דעם רב ר' אפרים גרונדי עין וידל. שפעטער מיט דריי טאג פונקט אום שבת ווען עס איז גראד געפאלען אויך א קריסטליכער יום טוב, איז דאס פאלק אנגע־פאלען אויך אויף די יודען פון ברצלונה, נאר די מלוכה האט זיי פארט געשיצט אונ האט זיי בעהאלטען אין א פעסטונג. אז די רוצחים האבען אבער אנגעצונדען די פעסטונג, האבען פיעל פון זיי אליין זיך דאס לעבען גענומען אונ עלף טויזענד זענען געצוואונגען געווען איבערצוגעהן צום קריסטענטהום. דעמאלט איז אויך אומגעקומען דער בן יחיד פון ר' חסדאי קרשקש, וואס האט

געזאלט די צייט חתונה האבען. אזוי איז אויך געווארען א סוף פון די יודישע קהלות אין לערידא און גערונא, פיעל האט מען געהרג'ט, אסך האבען זיך געטויפט, און נאר ווענינע איז געראטהען זיך צו בעהאלטען און דערנאך אנטלויפען, חאטש קיינער האט ניט געוואוסט וואו ער קאן רוהיג איין קאפ אנידערלעגען. גאנץ שפאניען איז פול געוועהן מיט ווילדע צורייצטע מענשען, וואס האבען אהן רחמנות געקוילעט און געראבעוועט, און די יודען זענען ביי זיך אזוי אראבגעפאלען אז די אייגענע העלדען, וואס האבען, דאכט זיך, ערשט ניט לאנג זיך אריינגעמישט אין אללע וויכטיגע שאלות פון דער מלוכה און האבען מיט דער שווערד אין דער האנד געקאנט שיצען א קאניג, האבען זיך געשראקען פאר'ן רויש פון א בלאטעל און האבען זיך ארומגעבלאנקעט מיט מורא, ווי א חיה, וואס מען יאגט זיא נאך און זי ווייסט ניט פון וועלכער זייט עס קאן זי טרעפען א קויל.

נאר אין איין פארטוגאל זענען די יודען אבגעהיט געוועהן פון אזעלכע צרות, ווייל דער קאניג דון זשאאה דער ערשטער איז געוועהן זעהר בעליעבט ביים פאלק און קיינעם איז נאר דארט אויף דער מחשבה ניט גע־קומען צו טהון אזיינע זאכען, וואס זאלען זיין געגען ווילען פון דער מלוכה. די גייסטליכע האבען זיך אפילו דארט אויך געוואלט פרובען מאכען עפעס איין אומגליק, און א ביסעל האבען זיי טאקי רעכט געהאט: ווייל פיעל פון די דאזיגע יודען, וואס זענען אין שפאניען געצוואונגען געוועהן לפנים ווערען קריסטען זענען אריבער קיין פארטוגאל און האבען זיך אפענטליך אומגעקעהרט צו זייער גלויבען. אוודאי האבען די גייסטליכע געפאדערט מען זאל אזעלכע יודען בעשטראפען. נאר דער לאנד־רב ר' משה די נאווארא האט זיך פארגעשטעלט דעם קאניג און האט איהם דערוויזען אז געזינדיגט האבען ניט די יודען וואס מען האט זיי גענייטה צו דער טויפע און אצונד ווילען זיי ניט נארען די וועלט. נאר די וואס האבען זיי געבראכט דערצו, ווייל די פאפסטע קלעמענטי דער זעכסטער און באניפאציוס דער נייטער האבען שוין לאנג אנגעזאגט אז מען טאר די יודען מיט געוואלד ניט טויפען. דער קאניג האט געהייסען מען זאל די געטויפטע יודען לאזען פריי איבערגעהן צוריק צום יודענטהום, און אחוץ דעם האט ער געלאזט די בעפעהלע פון די פאפסטע פערעפענטליכען אין אללע שטאדט, כדי דאס פאלק אליין זאל ארויס־זעהן אז די היילינע פארשטעהער פון דעם קירכע ווילען ניט ליידען מען זאל איהר ברענגען אזעלכע קרבנות. קוים איז מען אין שפאניען דערפון געוואהר

געוואָרען, האָבען זיך אללע געטויפטע פון דאָרט געלאָזט קיין פּאָרטוגאל.

אין פראנקרייך האָבען זיך אויך דעמאָלט די יודען ניט געקאָנט אויסדרעהען פון דער צרה, אונ אז דאָס פאָלק האָט זיך דערוואוסט ווי אזוי מען האָט בעהאנדעלט זיי אין שפּאניען זענען זיי דאָרט אויך ניט זיכער געוועהן מיט'ן לעבען. צו וואָס זיך צו צוטשעפּען – איז געוועהן געווג סבּות, ווייל די יודען האָט מען איינגענטליך אריינגעלאָזט קיין פראנקרייך נאָר אויף א בעשטימטער צייט, אללע מאָל פלעגען זיי זיך אָבבעטען אויף ווייטער, קיין ערד האָבען זיי, ביי אזא אופן, ניט געקאָנט קויפען אונ זייערע אללע בעדאַרפעניששען האָבען זיי געצויגען פון פּראָצענט. אודאי האָבען זיי זיך מיט אזא פּרנסה ניט געקאָנט קונה אהבה זיין, אונ דאָס פאָלק האָט גאָר ניט געוואָלט פאַרשטעהן אז זיי האָבען קיין אנדער ברירה ניט אונ האָבען אויף זיי געקוקט ווי אויף הויטשינדער. דערצו האָט זיך געמאכט נאָך א מעשה, וואָס א רייכער יוד דעניס מאשאל האָט זיך געטויפט אונ איז באלד פערשוואונדען געוואָרען. דער עולם האָט אָנגעהויבען מומלען אויף די יודען אונ שרייען אז זיי האָבען איהם דערהרג'ט אָדער אוועקגעפיהרט ערגיץ אין א ווייט לאנד. מען האָט געמאכט איין אסיפה פון גייסטליכע אונ מען האָט עטליכע יודען פערמשפּט צום טויט, נאָר דער סענאט האָט זיי געשענקט דאָס לעבען אונ האָט זיי נאָר געהייסען האלטען אין תפיסה, ביז דער פערשוואונדענער דעניס מאשאל וועט ניט צוריקקומען. מיט דעם משפּט זענען אָבער די יודען נאָך ניט אָבגעקומען: די שונאים האָבען ערשט רעכט נעאָפענט די מיילער אונ האָבען דעם קאניג קארל דעם זעכסטען ארויפגעבראכט דארויף, ער זאָל דעם 17 סעפּטעמבער 1394 אונטערשרייבען א בעפעהל אז די יודען מוזען אין גאנצען ארויס פון פראנקרייך, אונ אזוי ווי די צייט, וואָס זיי האָבען נאָך געהאט רעכט דאָרט צו בלייבען, איז נאָך ניט איבערגעגאנגען, האָט ער זיי אויסגערעכענט א גאנץ צעטעל פון עוונות. פּונקט אום יום כפּור, ווען די יודען זענען געזעסען אין די שולען פערשמאכט פונ'ם תענית, האָט מען זיי איבער געגעבען דעם קאניג'ס בעפעהל, אונ ניינציג יאָהר נאָך דעם ערשטען ארויסטרייבען האָבען זיי ווייטער געמוזט אָנהויבען וואנדערן אונ זוכען זיך א נייע היים. איבריגענס האָט זיי קארל דער זעכסטער ארויסגעוויזען מעהר יושר ווי פיליפּ דער פיערטער אמאָל: ער האָט זיי געגעבען געווג צייט זיי זאָלען קאָנען איינמאָנען זייערע חובות, אונ די מלוכה האָט אליין אכטונג געגעבען אז קיינער זאָל ביי זיי ניט צונעהמען זייער פערמעגען. ביז צום יאָהר האָבען די יודען אוועקגעוואָרפען פראנקרייך,

נאר אז זיי זענען שוין געוועהן פון יענער זייט זענען זיי ערשט געווארען חשוב'ער און פיעל פריצים האבען ניט געוואלט אוועקלאזען די יודען פון זייערע שטאדט, און אפילו דער פאפסט אין אביניאן האט פערלאנגט, אז דארט זאלען בלייבען עטליכע יודישע משפחות. די פראנצאזישע יודען האבען זיך צושפרייט איבער דייטשלאנד און איטאליען און האבען זיך בעזאנדער בעזעצט אין די שטאדט אסטי. פאסאנא און מאנקאלווא, נאר קיין רוה האבען זיי אין ערגיץ ניט געפונען, ווייל אין גאנץ אייראפא איז כמעט ניט געוועהן איין ווינקעל, וואו דאס פייער פון שנאה האט ניט געברענט און וואו די יודען זענען ניט געוועהן ארומגערינגעלט מיט רוצחים. עס איז מקוים געווארען דאס נביאות פון עמוס, וואס האט פאראויס געזאגט, אז עס וועט קומען א צייט פאר די יודען, ווען זיי וועלען אנטלויפען פאר א לייב און עס וועט זיי אקעגענקומען א בער, זיי וועלען זיך וואללען אנשפארען אויף א וואנד און פון דארט וועט איהם א ביס טהון א שלאנג". דאס אומגליק איז נאך אבער גראסער געוועהן, וואס די אללע לייבען, בערען און שלאנגען זענען געוועהן אייגענע: כמעט אללע צרות, וואס די יודען האבען געמוזט אויסשטעהן אין דעם פינפצעהנטען יאהר הונדערט, האבען זיך גענומען פון מסירות, וואס געטויפטע יודען האבען געגעבען אויף זייערע געוועזענע ברידער, און עס האט זיך אבגערופען די אלטע קראנקהייט וואס ישעיה הנביא האט זיי נאך בעקלאגט מיט די ווארטער: „מהרסיך ומחריביך ממך יצאו", דיינע צושטערער און פערוויסטער קומען טאקי פון דיר ארויס!

רעגיסטער

פֿערצייכניס פון אַללע נאָהמען וועלכע קומען פֿאָר אין דעם צווייטען באַנד.

אַבטַליון 236
אַבא אריכא (רב) 61—63
אַבא מרי בן משה 269—270 273 274 276
אַבו איבראַהים יצחק 186
אַבו איוב שלמה אַלמולם 184
אַבו אַל־קאַסאַם 163
אַבו־בעקר 119 125
אַבו־גַם 295
אַבו־גיפר אבן אַלגיזר 142
אַבו גפר צַלמנזור 129
אַבו האַג־גאַג יוסף 186
אַבוהו 70
אַבו זכריה יחיא חיוג 156
אַבו חסאַן יהודה 186
אַבו חסדאי יוסף 150
אַבו כריבא 110
אַבולאַפיא 156
אַבולאַפיא ר' אַברהם 265—6
אַבולאַפיא ר' מאיר 230—4
אַבול וואַליד אבן גנא'ח 165
אַבול חסאַן אברהם בן מאיר 185
אַבול מיני ר' אברהם בן הרמב"ם 124—25 133
אַבול קרי סהל 148
אַבול ערב אבן מיאַשה (משה) 217 220
אַבו מנסור שמואל 188 223 242 225
אַבו סעיד הלוי 188
אַבו־עיסי עובדיה בן יצחק 128

אַבו עמרו הפרסי 134
אַביי 76—78
אַבילה (שטאָדט) 267
„אַבלי ציון" 213
אבן אַבראַר אַלמעתמר 271 272 273
אבן אבי אויזאַיבה 225
אבן אַביתור ר' יוסף 157—8
אבן אַחטב חויי 117 118
אבן אַטרי 133
אבן איוה עלי 146
אבן אַלבוליא 298
אבן אַלגמי נתנאל 214
אבן אַלעמאַני ר' אַהרן 188
אבן אַלפאַכר ר' אַברהם 210
אבן אַלפאַכר ר' יהודה 233—4
אבן אַלפאַרג אַל־קברי 174
אבן אַלפאַרי 169
אבן אַלתרס 174
אבן אַסד קאַאַב 118
אבן אַשרף 115
אבן באַקאַנגא 164
„אבן בוחן" 282
אבן בלעם יהודה 173
אבן גו יעקב ויוסף 167—8
אבן גיאַת 156
אבן גיאַת ר' יצחק 173—4
אבן גיקטילא 154 156
אבן גיקטילא ר' משה 173
אבן גנא'ח 161
אבן גנא'ח ר' יונה מאַרינוס 165
אבן דאַוד 104 154 162

אבן דאַוד ר' אַברהם 196 197 201
אבן דאַוד ר' יהודה 156
אבן וואַקר ר' יהודה 277
אבן וואַקר דון שמואל 283 284 287
אבן חסדאי ר' אברהם 202
אבן חסדאי ר' שמואל הלוי 207
אבן יעיש דון ר' שלמה 287
אבן כספי ר' יוסף 298
אבן לאַטיף ר' יצחק 265
אבן לברט דונש 150 154
אבן מונדהיר יחיא 166
אבן מיגאַש ר' יוסף 156 163 164 185 196
אבן מיגאַש ר' מאיר 135
אבן מלכא ר' יהודה 239
אבן משכן סלם 118
אבן נגרילה ר' יוסף 161
אבן נגרילה ר' עזריה 169
אבן נגרילה ר' שמואל 162
אבן סבא עבדלה 121
אבן סוליימאַן עבאַיד־אַלה 142
אבן סינה אַלמולק אַל־סאַיד 220
אבן סעיד דון יצחק 245
אבן עבאַם 164
אבן עבאַם ר' יהודה 185
אבן עדיה ר' שמואל 113
אבן עזורה ר' פנחס 115
אבן עזרא 150 156

אבן עזרא ר׳ אברהם 197—200
אבן עזרא ר׳ יהודה 196
אבן עזרא ר׳ משה 186 186
אבן עֶנְקִין ר׳ יוסף 222
אבן פַּאלְיַאג 156
אבן פַּארוּצַל 185
אבן צַקְבְּעל ר׳ שלמה 185
אבן צַרְצַל ר׳ אברהם 306
אבן רַאמְחַאיְן (אַדְמִירַאל) 149 150
אבן רַבִּיָה 118
אבן שַׂאהִין ר׳ יעקב בן נִסִּים 155
אבן שַׂארְגַ׳ו ר׳ אהרן 145 147 148
אבן שושן ר׳ יוסף 201
אבן שַׁלְבִּיב ר׳ עַמְרָם 170 172
אבן שַׁלַם עַבְּדַלַּה 115
אבן שלמה פּאראג 255
אבן שַׁפְּרוּט חִסְדָּאי אַבּוּ יוסף 148 150—154 187
אבן תִּבּוֹן ר׳ יהודה 187 204
אבן תבון ר׳ יעקב בן מַכִּיר 270 273 274 276
אבן תבון ר׳ שמואל 205 235
אבן תישופין יוסוף 172
אבן תוּמַרְת עַבְּד-אַלַּה 125
אַבְנֶר פון בורגאס 285
אַבערוועזעל 257
אַבְּרַבַּנֵל 104
ר׳ אברהם אַלְבַּרְגְלוֹנִי 185
ר׳ אברהם פון אַראגאָניען 241
ר׳ אברהם בַּדַּרְשִׁי 243
ר׳ אברהם חִסְדָאי 235 237
ר׳ אברהם פ. פַּאסְקְיֵירַא (הראב״ד) 205 223
אַנאַבּאַרד (עפּיסקאָפּ) 137—8
אַגריפּוּס (אַגריפּאַ יוליוס) 6 9 12 13
״אִגֶּרֶת בַּעֲלֵי הַחַיִּים״ 282

אַדאַלבערט מפּראג 182
אַדאָלף פון נאַסוי 271
אַדאַמאַנטיוס 85
אדהיר ביישאַן 211
אַדְרִיַּנָה (מְדִינָה) 5 32
אֹדֶנַת (Odennath) 64
ר׳ אהרן בן יוסף (קַרָאִי) 250
ר׳ אהרן הלוי 253
ר׳ אהרן בן מְשׁוּלָּם 230 231
אוויטוס 102
אויגוסטינוס 86
אויגסבורג 299
אויווערגנע 101
אוירעלום 65
אולפיוס טראַיאַנוס 31
אונגאַרן 230 251
אונקלוס (עֲקִילָס) 77
אורבאַן דער 6-טער 311
אורזאַציאַנוס 75
אוּרִיָּה 181
אוּשָׁא 50
אוֹשַׁעְיָה (הושעיה) 58
רב אַחָא 129
אַחוּנַאי 129
אֲחִיָּה (נחוניה) 50 60
אַחֵר (ר׳ אלישע בן אבויה) 41
אַטטאָ דער 1-טער 152
אַטיאָפּיען 111 112
אַטמאַן (עותמאַן) 121
איזיאַבאַ (גראַפין) 199
איזידאָר 106 107
איטאַליען 99 100 210
אייבו 62
אייזעבאַס 73
אייזעניוס דער 3-טער 190
איימראַפּאַס 83
אֵילָן (שטאָדט) 267
איליבעריום 105
איליריען 84
אִימְרוּ-אַלְקַיְס 113

אינאָקענטי דער 3-טער 205 207 225
אינאָקענטי דער 4-טער 243 246 257
אינדיען 89 90 108 212
איכלאַם 120
איספּאַהאַן 89 128
איפרא אַרמונד (הורמין) 76 77 79
אירבי 90
אַכְּטַבָּן 61 63
אַלאַדריל (סולטאַן) 227
אַל-אַצְבַּח 112
אַלבּאַליה ר׳ יצחק 173 174
אַלבּי (שטאָדט) 226 279
אַלביגענזער 234
אַלבְּלאַק 113
אַלבּרעכט פ׳ אֶסטרייך 271 275
אֶלְדָּד הַדָּנִי 152
אַלְדַּהִיד (כַּלִיף) 214
אַל האַטים 88
אַל חאַסאַן יקותיאל 166
אַל-חַכִּים 153 154 157
אַלְמַרִיזִי ר׳ יהודה 237
אֶלִיאַ קאַפּיטאַלינאַ 41
אֶליוּס הדריאַן 33
אַליטאַנאַ (לוזענא) 169
ר׳ אֱלִיעֶזֶר 14
ר׳ אליעזר בן הורקנוס 25 28
ר׳ אליעזר בן יָאִיר 8
ר׳ אלעזר בן עֲרָךְ 16
ר׳ אליעזר הַקַּלִּיר 126
ר׳ אלישע בן אבויה (אַחֵר) 41
אַלֶכְּסַנְדֶר מוקדון 32
אַלכסנדר דער 2-טער (פּאַפּסט) 174
אַלכסנדר דער 3-טער (פּאַפּסט) 210
אַלכסנדר סיבעריוס 7 9

אלכסנדריען 6 9
אלכסנדר מעווערום 57
אללעבראַנדוס (עפיסק') 180
אלמוהידען 195
אלמוטרביב 142
אלמוטין 195
אלמוקטפי מחמד (כליף) 211
אלמוראַבידען 172 173 184 195
אלטיריה (שטאָרט) 215
אלסמום 133
אלמנזור מחמד 157 158
אלמעטבקיל 141
אל־נזיר מחמר 227
ר' אלעזר המודעי 39
ר' אלעזר בן עזריה 39
ר' אלעזר בן פרת 66
ר' אלעזר ב"ר שמעון 55
אלפארהאל 230 223
אלפאוימי ר' יעקב 218
אלפאנסא בורגעזום 295
אלפאנסא דער 2־טער 202
אלפאנסא דער 6־טער 170 171 172 173
אלפאנסא דער 8־טער 200
אלפאנסא ד' 10־טער 145 252
אלפאנסא דער 11־טער 283 284 285 206
אלפאנסא ראַימונדעץ 196
אלפבר 156
אלפסי רבנו יצחק (רי"ף) 161 173 174
אל־קאדיר 165
אלקאמאל כולטאַן 225
אל־ברדהי 143
אל־רשיד 133
אמאַרעום פ' סאוואיען 296
אמאלא 139
אמאלזונטהא 100
אמאר 119 120 125
אמאר דער 2־טער 127
אמבראָזיוס 82 83
רב אמי 66 70
אמימר 88
אמימר בר ינקא 89
אנדרעאַס (לוקאַס) 32
אנדרעאַס קאָניג פון אונגאַרן 230
אנזרבי 133
אנטאָנינוס 56
אנטאָנינוס פיוס 45 51
אנטולי ר' יעקב 259
אנטיאָכיען 6 35 57 70 80 62 97
אסאר 111
אסטי (שטאָרט) 324
רב אסי 66 70
אסטראָנאָמיע 26
אסקלעפיאַדאָריוס 100
אסתר בת ר' חזקיה 179
אפען (שטאָרט) 251
אפענהיים 258 299
ר' אפרים גירונדי 321
אקוועט 296
אראַביען 9 108 212
אראַגאָניען 202 231
ארגון 258 262 263
ארדשיר 57 63
ארטעמיאַן 63
אריסטאָטלוס (אריסטו) 222
ארלעאַן 101
ארמלעדער 293
ארמענטאַריוס 102
ארנאָלד פ' ברעסציא 197
ארנאלד (קארדינאַל) 192
ארנשטאַדט 250
ארעאַבינדוס 96
ארעסטעס 85
ארקאַדיוס 83
רב אשי 87 88
ר' אשר בן ר' יחיאל (הרא"ש) 271 272 273 276 290
אשתורי פרחי 275
באַדיס אלפואוטי 138
באַדים 163—4 167/8—9 173
באָהמען 176 182 194
באַהראַם טשובאַן 94
באָזא קאָניג פון בורגונד 140
באַזיליוס 141
באַזעל 296 297
באַיערן 293
באַכראַך 257
באַלדוואַין (ארכיעפיסקאָפּ) 208
באַלקין 163 167
באַסום 8
באַפּפאַרד 257
באָרדאָ 279
בבל 32
בגדד 142 145 146 211
בדרש (שטאָרט) 203 226 231 244
בדרשי 243
„בהיר" 237
בולאָן (בומשאַן) 132 153
בולגאַריען 153
בונשטרוק די פּאָרטא ע' רבנו משה בן נחמן
בוסתנאי 121
בורג די סנט גיללעס 205
בורגונדען 101
ר' בחיי בחיאל־אלקוסטנטיני 233
ר' בחיי הדין 167
בטי בר טוביה 69
בינבנישתי 166
בינבינישתי דון יוסף 234
בינבינישתי רב ששת 202 231
ביצאַנץ (ביזאַנט) 75
בית הלל 17 25
בית רמון 35
בית שמאי 17 25

בית שְׁעָרִים 58
בלוֹא (בלאָיש) 199
בלאַנקאַ 307 308
בלאַנש 243
בַלָש 90
בֶן אֶלְעָשָׂה 53
בן זוֹמָא 21
בן עַזאַי 21
„בֶן הַמֶלֶךְ וְהַנָזִיר" 237
בְּנֵי בְּבֶל 108
בני בְּרַק 23
בִּנְיָמִין 97 98
ר' בנימין מְטוּדִילָה 202
בַּסְרָא (בְּצְרָה) 213
בעלאַ קאָניג פ' סקלאַוואָניען
230
בעלאַ דער 4-טער 251
בעל-בעק 134 135
בעלגיען 300
„בַּעֲלֵי התוספות" 189
בעלליאַזאַ (מְרַיִם) 104
בענעדיקטוס פ' יאָרק 208—9
בענעדיקט דער 12-טער 194
בענעדיקט דער 13-טער 313
בענפעלד 207
בערטהאָלד עגאַלטשפעכט
300
בערטה' פ' שטראַסבורג 297
בערטראַנד די גועסְקְלִין 309
בערנהאַרד פ' קלאָירבאָ 190
191 192 193 194
בערעניקאַ 6 12
בראָאַ (Bray) 206
ברוסעל 300
„בְּרַיְיתָא" 58
„בר-כּוֹכְבָא" 27
ר' בְּרַכְיָה בֶּן נִטְרוֹנַאי 237
בר נֶגֶר פָּפָא 64
בּרְצֶלוֹנָה 235
גאָטפריד פון בוּילאָן 194

„גְאוֹנִים" 121 122
גאַזאָלאַס 102
גאָטשאַלק 178
גאַליציען 251
גאַללוּס 74 75
גאַלליענוס 64
גאַנזאַלאַ מאַרטינעץ 286—8
גאָסע שטורם 297
גאַסקאָנגע 262 279
גְבִירוֹל ר' שלמה 161
גהיבעלינען 250
„גוועלפען" 250
גוּעֶנָה (שטאַדט) 279
„גְזֵרַת הָרוֹעִים" 279
גִיזָא 92
גילדיבערט (שילדיבערט) ד'
1-טער 102
גִירַאנָא 202
גירונדי ר' זְרַחְיָה 202
גירונדי ר' יוֹנָה 231—234
גירונדי ר' יעקב בֶּן שֵׁשֶׁת 237
גָלִיל (גאַלילעא) 9 11 13
רַבָּן גַמְלִיאֵל דער 2-טער 16
17 28
רבן גמליאל דער 3-טער 56
רבן גמליאל דער 4-טער 65
רבן גמליאל דער 5-טער 81
רבן גמליאל ד' 6-טער 81 83
„גְמָרָא" 53
ג'נַאח 161
גנאָסטיקער 21
ג'עֶל-אַל עבדו-אַלה 162
גענוּאַ 99
געראַלד אַרכיפיסקאָפּ 302
גראַנאַדאַ 104 156 162 169
גרעגאָר ד' 1-טער 101 105
גרעגאָר ד' 7-טער 171
גרעגאָר ד' 9-טער 229 234
239 240
גֵרְשׁוּנִי 239

רַבֵּינוּ גֵרְשׁוֹם מְאוֹר הַגוֹלָה
159 199
דַאנאָבער 102
דאַלמאַציען 251
דאַמיעט 188
דאָמיטיאַן 6 30
דאָן (טייך) 153
דאַנטע (מְשׁוֹרֵר) 282
ר' דוּדַאי גָאוֹן 129
דָוִד אַלְרוֹאִי 212
ר' דוד בֶּן דָנִיֵאל רֵישׁ גָלוּתָא
256
ר' דוד בֶּן זַכַּאי 143 144 145
147 162
דון דוד נֶגְרוֹ 318
ר' דוד בֶּן יוסף קִמְחִי (רד"ק)
203
ר' דוד מַיימוֹני 254 255 256
ר' דוד בֶּן שָׁאוּל 231
דוּנַשׁ אבן לַבְרַט 150 154
דונש סקאַטוּם 261
דונש בֶּן תָּמִים 142
דוֹסָא בֶּן רב סַעֲדְיָה גָאוֹן 147
דושיאַוואַני פיאָרענטיני 301
דיאָקליטיאַן 69 70
דייטשלאַנד 102 191 243 297
דיניץ קאָניג פון פאָרטוגאַל
252 253
דניאל ריש גלותא 213
דניעפּר (טייך) 153
דעניס מאָשאָל 323
רב האי גאון 142 155 156
157 162
הָאזִיוּס 73
האָנאָריוּס 83 86
האָנאָריוּס ד' 3-טער (פּאַפּסט)
229 2 3
האָנאָריוס ד' 4-טער 61
הדריאַן 34 35
הוּנָא 240

הונא קאפעט 159
רב הונא 66 67
הונא בר נתן 88
הונא מרי 84
הונו (קאניג) 153
הועסקא 233
היינריך פון באיערן 294
היינריך ד׳ 2־טער 159 207
היינריך ד׳ 4־טער 171 177
179 182 183 210
היינריך דער טראסטאמרי 307
308 309 310 311
היינריך (עפיסקאפ) 192
היינקאמער 102
הילאריום 102
הילדיבראנד (גרעגאר דער
7־טער) 171
היפאטיא 85
היראנימום 86
הישאם 137 158
„הלכה״ 16
הלל 56 75 76 80
ר׳ הלל פון ווארא̈נא 235
רב המנונא 54
העלענא 73
הערא̈דיום 8
הערא̈קליום 98 99 105
הערמאן 181
הערמאן ד׳ 3־טער 182 192
הרמיזדם 93 94
„הריקמה״ 165
הריה אבן שמיר 112
וואזיט (שטאדט) 213
וואולגאטא 86
וואלגא (טייך) 132 163
וואליד דער 1־טער 126
וואלענטיניאן 81
וואלענס 8
וואלעריאנוס 64
וואלקענבור (פעסטונג) 192
וואמבא 124
וואנגעס 102
ווארא̈קא אבן נואפיל 114
ווארמס (ווירמייזה) 102 175
180 210 258 298
דון ווידאל מנחם 269
וויטיגא 125
ווייסענבורג 250
ווילהעלם דער צימערמאן 179
ווינטערטור קאנראד 297
ווירצבורג 193 272 299
וועספאסיאן (אספאסיאנוס)
6 9 10 13
ווענצעל (קאיזער) 320
וועצעלינוס 160
ווערדון (פעסטונג) 278
ווערום 48 51
ווערנער בישאף פ׳ מאינץ 257
ווראטיסלאוו ד׳ 2־טער 182—3
זאהאיר 164
זאפיא בת חוויה 119
„זהר הקדוש״ 267 268
זוהרה 117
מר זוטרא 88 92 123
דון זשואן ד׳ 1־טער 314 318
דון זשואן עמנואל 277
זיבעריום 102
זיגיזמונד 102
זיניאב (צאיניאב) 119
זיסקינד אלכסנדר ווימפפען 259
זיסקינד פון טרימבורג 210
זינציג (שטאדט) 250
ר׳ זירא (זעירא) 77
זכאי בן אחונאי 131
מר זכריה פון אחלב 221
זענא 95
זענאביא 65
זרעה דהו־נאוואס 111
דהאוזאן (כוזרים) 132 152
153 162
חאסרו 94 97 98
חבום 162 185
חבור (כיבר) 213
חדר עארדא 98
חוי הבלבי 146
חויי אבן אחטב 117 118
חושיאל 149 155
חזקיהו 60
חזקיה ריש גלותא 162
חיבר (חבור) 108 118—9 127
חיווא 212
חיוג אבן זכריה 156 162
ר׳ חייא 53 58 60 61 62
ר׳ חייא בר אבא 66 70
ר׳ חיים גאליפפא 314 315
חינדאסווינד 124
חינטילא 107 124
חכים 160
חלאטאר דער 2־טער 103
רב חנא בר חנילאי 67
ר׳ חנוך בן משה 155 162
ר׳ חנינא 53
ר׳ חנינא בר חמא 56
ר׳ חנינא בן תרדיון 42—44
ר׳ חנינאי בן הונא 131
בר חנינא 86
חנן 94 212
רבינו חננאל 176
ר׳ חנניה 50
רב חסדא 66
חסדאי אבן שפרוט 151 152
153 154 187
חסדאי ר׳ אברהם 234
רב חסדאי קרשקש 313 314
315 321
חסרעאום גושירוואן 92
חרון אל־רשיד 133
טאלמיום 213
טאנא (שטאדט) 213
טאראגאנא 104

טַבָּה 110
טְבֶרְיָה 65 75 223
טהעאָבאַלד פ' שאַרטער 199
טהעאָדאָזיוס דער גרויסער 82 83 85
טהעאָדאַט 100
טהעאָדריך 99 100 101
טהעאודעס 105
טהעבען (תיבּה) 9
טוּדֶילָה 202
ר' טודרוס אַבּוּלאַפיאַ 264
טולוזה 279
טוֹלֶידָה 104 106 125 162 196 200 214
טוּרְבָּא טאַרטיום 33
טיטוּם 5 6 7 11 14 15 16 30 101
טִינֵייאוּם (טורנוּס) רופוּם 37 40
טראַיאַנוּם 82
טריוּם 175
טְרִיעֶר 179
יאָהאַן אָהנע לאַנד 227
יאָהאַן קאָניג פ' ענגלאַנד 209
יאָהאַן ד' 22-טער 278
יאָהאַן דער 2.טער (הערצאָג) 300
יאָראַנעם פ' וואלאַראליד 312
יאָהאַנעם כריזאָסטאָמאָם 82 83
יאָוויאַנוּם 80
יוֹחָנָן מְגוּש־חָלָב 6 7
יאָזעפוּם פלאַוויוּם ע' פלאַוויום
יאַצעאוּם 208 209
יאַקאָב ד' 1-טער 228 246 249
יאָרק (שטאָדט) 209
רַב יֹאשִׁיָה חסאַן 145
ר' יְהוּדָאִי גָּאוֹן 129
יהודה 60
ר' יהודה אֶבֶן עֶזְרָא 196
ר' יהודה בֶּן אֶלְעָאִי 45 49 50 51 52 53
ר' יהודה אבן דַּאוּד 156
ר' יהודה אבן תִּבּוֹן 187 204
ר' יהודה בן אָשֵׁר (הרא"ש) 289 321
ר' יהודה פ' מעלין 242 243
ר' יהודה הַלֵּוִי 185—188
ר' יהודה הַנָּשִׂיא דער 1-טער 45
ר' יהודה הנשיא ד' 2-טער 56
ר' יהודה הנשיא דער 3-טער 70 81
ר' יהודה בן יָאִיר 8
ר' יהודה בן יְחֶזְקֵאל 66 68
ר' יהודה בן נָתָן (חֲתַן רש"י) 176
ר' יהודה בן נתן (ריב"ן) 184
דון יהודה בן יצחק 245
ר' יהודה בן יצחק בן שַׁבְּתַי 237
ר' יהודה בן שַׁמּוּעַ 45
יהודית אֵשֶׁת לודוויג הֶחָסִיד 135
ר' יְהוֹנָתָן כֹּהֵן 222 227
ר' יְהוֹשֻׁעַ 14 35
ר' יהושע בן חֲנַנְיָה 25 28
ר' יהושע בן לוי 53
„יורענבראַטער" 251
„יורענמייסטער" 136
„יורען-קריסטען" 25 38
יוהאַנזען (עפּיסקאָפּ) 179
ר' יוֹחָנָן 58 63 65
ר' יוחנן בן נַפָּאי 14 15 16 25 26
ר' יוחנן בן תורְתָא 37
ר' יוחנן הַסַּנְדְּלָר 45
יוּלְיָא דַאמְנָא 56
יוליא זאַמעיאַ 56
יוליא מאַמסאַ 56
יוליא מעזאַ 56
יוליאַן (מימראַפּאַליט) 125
יוליאַן בַּר סַבָּר 96
יוליאַנוּם 79
יוליום סעווערוּם 33
ר' יום טוב פ' יוני 209
ר' יוֹנָה גירונדי (ע' גירונדי)
יוֹנָתָן 10
יונתן בן דָוִד כֹּהֵן 201
ר' יונתן בן עַמְרָם 52
יוסטין דער 1-טער 112
יוסטיניאַן 93 96 100 113
יוסטוּט פ' טיבעריוּם 11
ר' יוֹסֵי 76 90
ר' יוסי בן חֲלַפְתָּא 45 49 51
ר' יוסי בן יוסי הַיָּתוֹם 126
ר' יוסי בן קִסְמָא 42
ר' יוסף אבן עזרא 196
ר' יוסף אבן גו 157
ר' יוסף אבן מיגאַש 163 164 196
ר' יוסף אבן נַגְרִילָה 161
ר' יוסף דֵי אַסִינָה 283 284 286 287
ר' יוסף אַמַרְבְּלַאי הלוי 212
רב יוסף בר חִיָּא 77
ר' יוסף חִסְדָּאִי 150
ר' יוסף מֶלֶךְ הַבּוּרִים 153 187
דון יוסף פ' סַבּאָרָה 37
ר' יוסף בן סַטְיָא 147
דון יוסף פיגון 311 317 318
ר' יוסף בן פִּנְחָס 143
ר' יוסף בן צדיק 196
ר' יוסף רַבָּן 89
ר' יוסף בן שמעון קָרָא 190
יֶדִיגֶרְט 88 89
ר' יְחִיאֵל דֵי מַאנְסִי 210

ר׳ יחיאל פ׳ פאריז 242 243
ילתא 69
ימן (תימן) 108 110 212
יבנא (יבנא) 14 15 28
ינאי 57
ינאי הפייטן 126
„יסוד המשנה" 290
יעזיר 126 127
ר׳ יעקב אבן גו 157
ר׳ יעקב פ׳ ארלעאנש 208
ר׳ יעקב בן דוד 175
ר׳ יעקב „בעל־הטורים" 289
ר׳ יעקב בן יקר 175
ר׳ יעקב בן מאיר (רבנו תם)
176 189 190 193 194 198
199 200
ר׳ יעקב מכיר (ע׳ אבן תבון)
ר׳ יעקב בן נסים אבן שאהין
155
ר׳ יעקב פאסקאטא 295
ר׳ יעקב בן שמואל 148
יפת בן־עלי הלוי 147
ר׳ יצחק 50
ר׳ יצחק בן אליקום 193
ר׳ יצחק די אמאליא 245 252
ר׳ יצחק בן אשר (הריב״א)
189 190
ר׳ יצחק אבן גיקטיליא 154
156
ר׳ יצחק בן דוד הפרנס 181
ר׳ יצחק בן יהודה 68 175
ר׳ יצחק בן ליאון 163
דון יצחק בינבינישתי 228
ר׳ יצחק הלוי מווארמס 175
180
ר׳ יצחק הזקן (הר״י הזקן) 189
ר׳ יצחק סגי נהור 235
ר׳ יצחק סנגרי 133
ר׳ יצחק פ׳ עכו 268
ר׳ יצחק פולגאר 286 289

מר יצחק ריש מתיבתא 121
ר׳ יצחק בן שלמה הישראלי
142
ר׳ יצחק בן ששת ברפט 313
314 315
ר׳ יקותיאל אלחאסאן 166
יקטן 110
ירושלים 120 184 211
יריחו 13
ישי בן־חזקיה 254 256
ישמעאל 110
ר׳ ישמעאל בן אלישע 28
ר׳ ישמעאל ב״ר יוסי 55
ר׳ ישמעאל עכברי 134
ר׳ ישעיה אסטרוק 315
יתריב : ע׳ מדינה
באגאן 232
כבר 90 92 110 123
מר כהנא 88
מר כהן־צדק 143 145 146
כוזרים : ע׳ חאזארן
בני כוריצא 108
כורסאן 145 212
בינא 90
כלאדוויג 101
כלאטאר דער 2.טער 103
„כלה" 27
כמוס 108
כפרי 53
כריזאסטאמאס יאהאנעס 82
83
כשר בן־אהרן 146
„כתבי־הקדש" 27
לאדיסלויס (לאדיסלב) דער
4.טער 251
לאטהרינגען 175
לאליום אורביציום 37
לאנבארדען 100
לאנגינוס פאמפעאוס 25
לאנגעדאק 159 202

לאנדאן 198 203 209 260
לואי (לודוויג) פון פראנק־
רייך 189 190
לוד (לידדא) 13 75
לודוויג קעניג פון אונגארן
200
לודוויג דער 2־טער 140
לודוויג דער 7־טער 205
לודוויג דער 9־טער 129 240
251
לודוויג דער 10־טער 277
לודוויג דער פרומער 136
לודוויג קאיזר פ׳ דייטשלאנד
233
ר׳ לוי בן־גרשון (רלב״ג)
290
ר׳ לוי בן חיים פון ווילע־
פראנש 269 270 280
ר׳ לוי בן סיסי 53
לוזיום קוויעטוס 33
לוניל 204 231
לופוס 9
לוצענא 156 173 185 18?
לוקקא 198
לוקקאס (אנדרעאס) 62
ליביען 32
ליבלין 240
לעא „דער פילאזאף" 241
לעאנא ראמאנא 281
לעאנארא די גוזמאן 283
307 317 318
לעאפאלד (הערצאג) 210
לערידא 233
ר׳ מאיר 45 46 51
ר׳ מאיר אבן מיגאש 185
196
ר׳ מאיר בן ברוך הלוי 306
ר׳ן מאיר מרוטענבורג
(מהר״ם מרוטענבורג) 243
253 259 271

ר' מאיר בן שמואל 189
ר' מאיר ב"ר שמעון מנרבונא 237
מברגם 82
מאגאנא 85
מאגדעבורג 186 250
מארעסטום 99
מאהרן (מורביה) 176
מאזעל (טייך) 179
מאילאנד 99
מאינץ (מגנצה) 102 135 159 181 257 258
מאנטובה 198
מאיעסטרא גאיא יצחק בן קרדבי 255
מאבערום 8
מאלאגא 162
מאללארקא אינזעל 222
מאנגאליען 243 250
מאנפעליע (Montpellier) 204 230 231 234 270
מאנצאן (מנתושין) 233
מאנקאלווא 324
מאסול 211
מארטיום טורבא 83
מאראקא 195
מארטין דער 4-טער 266
מאריא מאלינא 264
מאריא די פאדיללא 307 309
מארסיעל 101 102
מארק אורעליום 51 52
מדינה (יתריב) 108 110 111 112—115 117 119 120
מדרש תנחומא 87
מואביה 126
מוזא 125
מוערא‌בער 150
מורימיום 94
מוסה (משה) 134
„מורה נבוכים" 120 134 135
מזבח 26
מחוזא 60 65 78 79 80
מחמד 108 114
מחמד אלנאפאר 161
מחמד אלמוקטפי 311
מחמד אלמנזור 157
מיימון (אבי הרמב"ם) 185 214 215 216 217
מינארקא 85
מינבען 267 299
מיננא פון שפייער 107
„מכילתא" 58
רבינו מכיר 159
„מלחמת ה'" (רלב"ג) 290
מלכיה בר אחא 131
ר' מנחם בן־חלבו 175
ר' מנחם בן זרח 283
ר' מנחם בן סרוק 150 153
ר' מנשה די וועזוא 302 304 315
מסורה 130
מסכתא 27
מסר גאוויא 126
מעאניום 65
מעבארעס 94
מעסאפאטאמיען 74 83
מעראווינגען 102
מערזעבורג 136
מעקא 108 114 115 212
מצדק 92
מצרים 9 10 32 214
מר בר הונא 94
מרי בר מר 94
מרדכי בן הלל 272
מרהב 119
מערוואן 128
מר ינקא נטרונאי 133
מריבא 108
מר עוקבא 143
דון ר' משה (מיניסטער) 276
דון משה אבוריאל 237
ר' משה אבן עזרא 185 186
ר' משה אלה אבן אשרי 133
ר' משה בן חנוך 149 150 154
ר' משה בן יהודה 156
ר' משה בן יהושע הנרבוני 291
ר' משה בן יקותיאל 183
ר' משה כהן 312
ר' משה די ליאון 265 268
ר' משה פון מאינץ 279
רבינו משה בן־מיימון (רמב"ם) 214—220 230—235 244 245 250
ר' משה בן נחמן (רמב"ן) 232 234 247 248 249 250
ר' משה די נאווארא 322
ר' משולם בן יעקב 204
„משל הקדמוני" 238
„משלי שועלים" 238
ר' משרשיה בר פקוד 99
מתא מחסיא (סורא) 59
ר' מתתיה בן יוסף פראוואנש 305
נאגאראן 108 111
נאטהמפטאן 260
נאנווארא (נברה) 161
נארבאן 101 149
בני־נדיר 108 117 127
נהאווענד ר' בנימין בן משה 133 334
נהרדעא 50 60 161 211
נהר פקוד 50
נורעדין 190
נשירוואן 93
ר' נחוניא (או אחיה) 50 60
ר' נחוניא בן הקנה 137
ר' נחמיה אשקפה 163
ר' נחמיה בר יעקב 66 כ?

רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק 79
נְטוֹרָאִי כֹּהֲנָא 129
נְטִירָא 143
נְטְרוֹנָא פּאַטריציוּס 75
נְטְרוֹנָאִי בַּר יַנְקָא 128
נטרונאי בר חֲבִיבָאִי 131
נטרונאי בן נהמיה 128
רבינו נִיסָן בֶּן רְאוּבֵן גִירוֹנְדִי (ר"נ) 307
נִיקַאָ 73
ניקאָלאַי דאָנין 241 243 247
נירענבערג 191 272 299
נִסִּי נַהֲרְוָואֲנִי 143
רב נִסִּים פּ' קוֹרְייַאן 165
נעאַפּעל 100
נערְוואַ 31
„נְקוּדוֹת" 93
נַרְבּוֹנָה 135 158 203 231
נרבוני 289
„נְשִׂיאִים" 45
ר' נָתָן 46 50 51
ר' נתן בן יְחִיאֵל (בעל הערוך) 176
ר' נתן בן יצחק הכהן 149
ר' נתן מקורדובה 149
סאַלאַדין 207 214 220
סאַלערנאָ 198
סאַמאַרקאַנד 212
סאַנגָיוזה 282
סאַנבָאָ (שַׁנְגוֹ) 252
סַנְבָּא דער 4-טער 264
סאַפּראָניוס 120
סאַראַגאָסאָ (סָרְגוּזָה) 104 138 162
סַבְרָאִי 92
„סֵדֶר־עוֹלָם" 49
סוּבִּילִים 119
סוּגִיר 191
סוּטַאמאָסלאַוו 153
סוּינטוּלאָ 109
סוּלֵיימאַן 126
סוּמכוּס בן יוסי 48
סוּניטען 130
סוּרָא 59 61 62 122 142 143 144 146 211
סטִילִיכאָ 83
סטעפאַן קאָניג פון ענגלאַנד 194
סיזעבּוּט 105 106
סיזענאַנד 106
סִילוּואַ 8
סימאָניאַס (סימונאָ) 53
סימונאַ 92
סיציליען 211
סיראָעס 98
סירְיָען 74
סלאַוואָניען 251
סַלְמוֹן בֶּן־יְרוּחָם 148
„סמ"ג" („ספר מצות גָדוֹל") 235
סַנַאאַ 108
סַנְהֶדְרִין 15 50 51
סְעַד עַבְד־אוּלַה 258 262 263
רב סַעֲדְיָה גָאוֹן 143 144 145 146 147 148
סעווילאַ (שְׁבִילַה) 164
סעווערוּס יוליוּס 38
סעווערוּס (עפּיסקאָפּ) 269
סען עסקאַליטאַ 269
סעפּטימיוּס סעווערוּס 55
„סִפְרָא" 58
„סִפְרִי" 58
סַרְקַל 153
עֲבד־אַל־רַחְמַן 150 151 153
עֲבֵּד־אַלַה 142
עבּד־אַלה אוּבַיִי 116
עַבְּדוּל מַלִיק 125
עַבְּדַלַה אִבְּן סַבָּא 121
עַבְּדַל־לַאַטִיף 220
עֲבֵּעיד־אַלַהאִבּןסוּלֵייטאַן 142
עבּערהאַרד 137
ענגילבּאַרט (עפּיסקאָפּ) 179
עגיקאַ 125
עדוּאַרד דער 1-טער 259 260 261 262
סענט עדמוּנד 209
עוֹבַדְיָה בן יצחק 128
עובדיה מלך הכּוּזְרִים 153 233
עוּלָא 68
עֶזְרָא 235 236
עַזְרִיאֵל 235 236
עֲזַרְיָה בן יוסף 169
עֵין־טָב 53
עַכּוֹ 35
עלווירַאָ 73 105
עלזאַס 293
עַלִי 121
עלי אבּן־אִיזה 146
עלי (כּליף) 184
„עֲלִילַת־הַדָּם" 199
עלעאָנאָרַאָ 190 260
עמְמוּים 13 16
עממעריך (גראַף) 181
עמנוּאל (קאַיזר פון ביצאַנץ) 211
עמנוּאל הרוּמי 281 282
עמעוּאָ 56
ר' עַמְרָם בֶּן־יִצְחָק 170 172
ענגלאַנד 194 207 227 241
ענזיסהיים 159
עָנָן 61
ענן בן דוד (ראש הַקָרָאִים) 129 130
עסטילאַ 283
סען־עסקאַליטאַ 269
עפּאַפּראָדיטאָס 30
ר' עֲקִיבָא 16 25 26 27 28 36 42 43
ערווירג 126

ערמענגאַרד 203
ערפורט 250
פּאַבלו כריסטיאַנאַ 246 247
248 249 251
פּאַטריציוס 75
פּאַלכּראַ שם טוב 253
פּאַלמיראָ (תּדמור) 64
פּאַלערמאָ 99
פּאַמפּעאוס לאָנגינוס 25
פּאַנאָניען 184
פּאָנטוס 28
פּאַסאַנאָ 324
פּאַסטאָר 100
פּאַסקיירא 205
פּאַרג אבן שלמה 256
פּהאָקאַס 97
פּאַריז 101 189
פּאַרמאָזאַ רחל 201
פּאַרס 144
פּובליוס מאַרצעליוס 37
פּודיבּדה 177
פּוילען 176 183 244 251
פּולקאָ פון גיילאָ 207
פּולצעלינאָ 199
פּומבּדיתא 59 66 76 79 122
142 155 162 211
רבינו פּטר 193
פּטר פון אמיען 177 178
פּטר דער פּרומער 190
פּטר שוואַרבער 297
פּיארענטיני דושיאַוואַני 301
„פּיטנים" 126
פּיירית 295
פּיליפּ 57
פּיליפּ אויגוסטוס 205 206 207
225
פּיליפּ דער 4־טער 262 275
פּיליפּ דער 5־טער 273
פּירוז 91
פּירוז שבור (בּי־שבור) 52
60 97 121
פּלאַוויוס יאָזעפוס (יוסף בן מתתיהו) 7 9 10 30 136
פּלאַטינאַ 33
פּלון היהודי (פּהילאָ) 136
פּלטוי בן אביי 142
ר' פּנחס אבן עזורה 115
ר' פּנחס בן יאיר 64
פּעדראָ אוליגאַיען 283
דון פּעדראָ (אכזרי) 306 307
308 309 310 311
דון פּעדראָ לאָפּעץ 308
דון פּעדראָ די לונאָ 313
פּענטעקאַקאַ 72
דע פּעניאַפּאָרטא 246 247
248
פּעסצעניוס ניגער 55
פּעראַראַ 255
פּערדינאַנד דער 3־טער 229
פּערדינאַנד דער 4־טער 276
פּערדינאַנד ד' הייליגער 245
פּערפּיניאַן 269 270
פּערראַן מאַרטינעץ 320
רב פּפּא 79
פּפּא בר נצר 64
פּפּוס 32 33 35
פּפּוס בן יהודה 42
פּראָוואַנסי 159 202
פּראַנטאָ 5
פּראַנקען 110
פּראַנקפורט 199
פּראַנקרייך 101 158 193
215 302
דון פּראַפּאַטיוס 270
פּרידריך דער 2־טער 229
234 239
פּרידריך דער שאָנער 282
פּריזיקוס 102
פּרייבורג 296 298
פּרת 9
פּרחים 51
ר' פּתחיה פון רעגענשבורג
214
צאַלאַקה 173
צאַנעאָ 213
צדקיהו (דאָקטאָר) 139
צידעלום 170
צייזאַן (קאַנדי) 212
ציליציען 83
ציפּערן (קיפּער) 32 33
צמח בן־שאהין 144
צעזאַרעאַ (קסריה) פּיליפּ
6 9 25 36
צפּר 112
קאַאַב 111
קאַב אבן אסד 118
קאַב אבן אשרף 115
קאָבלענץ 250
קאַהיראָ 149 214 218
קאַווקאַז 153
קאַזימיר דער גרויסער 300
קאַטאַלאָניען 231
קאַלאַטיוד (קלעת איוב) 233
קאַלאַטראַוואַ (פעסטונג) 194
קאָלן 181 182 296
„קאַמערקנעכט" 297
קאַנדיטען 111
קאָנסטאַנטיוס 73 74 79
קאָנסטאַנטין 73 104
קאָנסטאַנטין דער 8־טער 151
קאָנסטאַנטינאָפּאָל 75
קאָנראַד דער 3־טער 191
קאָנראַד פאָן ווינטערטור 297
קאַססיאָדאָר 99
קאַסטיליען 231
קאַסמאַס (עפּיסקאָפּ) 182
קאַספּישער ים 132
קאַראַקאָזען 101
קאַרום 69
קאַרינוס 30

קאַראַן (אַל-קאַראַן) 115
קאַרל פֿון אַנזשוּא 255
קאַרל דער גרויסער 134
קאַרל דער 4-טער 297 300
קאַרל דער 5-טער 305
קאַרל דער 6-טער 326
קאַרל דער קאַהלער 139
קאַרל דער תּם 140
קאַרענטאַן 193
קוויעטוס לוויוס 33 34
קופֿאַ 120 213
קאָרדובה 73 104 149 154 156 173 195 215
בני קורייִשה 108 118
קינוקה 108 116 127
קינינה 110
קינינה אבנול בביה 119
קיעוו 153
קיריל 84
קירענע 82
קלגבל אַנטאָניוס 56
קלונימוס 135
קלונימוס בן קלונימוס 281 282
קלונימוס בן תודרוס 203 271
קלעמענטוס 177
קלעמענטי דער 3-טער 183
קלעמענטי דער 4-טער 248
קלעמענטי ד׳ 6-טער 290 296
קמחי ר׳ דוד (רד״ק) 203
232 233
קמחי ר׳ יוסף בן יצחק 203
קסערעס 125
קערוויזוס 70
בן קפרון 154
קראַטיען 251
קראים 129
קר״ים 153 163
קרמיסין 143
קרנא 61
קרעטא 88

ראָבערט פֿון אַנזשוּא 281
ראָבערט די רידינגדו 259
ראָבערט פֿון נעאַפּאָל 283
ראַגי 133
ראָדעריך 125
ראַון 178
ראַוואַנאַ (וועראָנאַ) 99
ראַטטינגען 272
ראַימונד דער 5-טער 205
ראַימונד דער 6-טער 226
ראַימונד טרענקאַבל 203
ראַימונד מאַרטין 248 253
ראַימונד רוּשיר 226
ראַמחאַאיץ (אבן) 149 150
רבא בר יוסף 76 77 78 79
רבה בר חנה 53 61
רבה בר מתנה 77
רבה בר נחמני 76 77 78
רבינא 90
רבינו תם, ע׳ ר׳ יעקב בן
מאיר
רד״ק 203 232 233 238
רהאַבאַנוס מוירוס 136
רהיימס 139
רוגיר 203
רודאָלף פֿון האַבסבורג 157
158 159
רודאָלף (מאַנאַך) 191 192
193
רופֿוס טיניאוס 37 40
רופֿינוס 83
רוטהאַרד (עפּיסקאָפּ) 181
183
רוססען 153 162 243
רידיגער 178 179
„רזיאל״ 226
ריחאַנאַ 118
ריכאַרד לעווענהערץ 208
209 220
רינדפֿלייש 272

רי״ף, ע׳ אַלפסי.
„ריש גלותא״ 60 121 122
„רמב״ם״, ע׳ ר׳ משה בן
מיימון
„רמב״ן״, ע׳ ר׳ משה בן נחמן
רעגענשבורג 136
רעצעסווינד 124
רעקאַרעד 105
„רשב״א״, ע׳ ר׳ שלמה בן
אדרת
„רשב״ם״, ע׳ ר׳ שלמה בן
מאיר
„רש״י״, ע׳ ר׳ שלמה יצחקי.
„שאַך-שפּיעל״ 93 175 206
שאַמבערי 295
שבור מלכא 64
שבור ד׳ 2-טער 76 80
שוואַבען 293
„שוואַרצער-טוידט״ 291 234
295
שוואַרצער ים 153
שומרונים 56
שטראַסבורג 296 297 298
שיטין 130
שילדבערט (גילדבערט) 102
שילפּעריך 102
מר שלום 142
ר׳ שלמה (מן ההר) 231 233
234
ר׳ שלמה אלמולם 184
ר׳ שלמה אלעמי 316
ר׳ שלמה אבן יעיש 287
ר׳ שלמה בוסתנאי 129
ר׳ שלמה בן אדרת (רשב״א)
250 253 267 270 271 273
276
ר׳ שלמה בן גבירול 161 166
ר׳ שלמה די ווועשוּא 315
ר׳ שלמה יצחקי (רש״י) 161
175 176 180 184 189

ר׳ שלמה בן ירוחם 144
ר׳ שלמה המצרי 211
ר׳ שלמה כהן 212
ר׳ שלמה הקטן (פעטיט) 254
ר׳ שם טוב בן יצחק שפרוט 313
ר׳ שם טוב פאלקברא 256
שם טוב די קאראן 295 306
דון שמואל אבן וואקר 283 284 287
מר שמואל ירחינאה 61
ר׳ שמואל אבן עדיה 113
ר׳ שמואל אבן נגרלה „הנגיד" 161 162 163 164
ר׳ שמואל אברבנל 311
ר׳ שמואל בן חפני 162
ר׳ שמואל בן יחיאל 282
דון שמואל הלוי 245
רבינו שמואל בן מאיר (רשב"ם) 176 189 190 198
ר׳ שמואל בן עלי הלוי 213 220 221
ר׳ שמואל אל-לוי 306 307 308
ר׳ שמואל הסולמי 269 270
ר׳ שמואל (מיניסטער) 276
ר׳ שמואל בן שלמה שאטי־תיערדי 242
ר׳ שמעון 86
ר׳ שמעון בר אבא 66
ר׳ שמעון בן גמליאל דער (2.טער) 45 46
ר׳ שמעון בן יוחאי 46 48 49 51 52 267 268
ר׳ שמעון בן לקיש 58 63 65
ר׳ שמעון בר קפרא 53
ר׳ שמעון בן יצחק בן אבון 160
ר׳ שמעון פון טריער 192
ר׳ שמריהו האי קריטי 281
ר׳ שמריהו בן אלחנן 149
שעקספיער וויליאם 301
שפאניען 101 104 184 195 252
שפייער 253 298
ר׳ שמשון בן מאיר 273
שרברצא 97
שריה 114
שריני 127
רב שרירא גאון 148 155
רב ששת 66
תדמור (פאלמירא) 64
„תוספתא" 58
„תחכמוני" 185
תימא 113 212
תימן (ימן) 110 218
„תלמוד בבלי" 90
„תנאים" 16
תנחומא בר אבא 57
תקנות שו"ם 257
תרגום אונקלוס 29